

Macroeconomic Theory

DECO402



L OVELY
P ROFESSIONAL
U NIVERSITY



**ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ
(MACROECONOMIC THEORY)**

Copyright © 2015 Laxmi Publications (P) Ltd.
All rights reserved

Produced & Printed by
LAXMI PUBLICATIONS (P) LTD.
113, Golden House, Daryaganj,
New Delhi-110002
for

Lovely Professional University
Phagwara

1.	ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਪਰਿਚਯ (Introduction of Macroeconomics)	1
2.	ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ : ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੀ ਧਾਰਣਾ (National Income : Concept of National Income)	13
3.	ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ (Economic Welfare and National Income)	32
4.	ਖੇਤਰਵਾਰ ਲੇਖਾਂਕਨ (Sectorial Accounting)	39
5.	ਰੋਜਗਾਰ ਦਾ ਕਲਾਸਿਕੀ ਸਿਧਾਂਤ (Classical Theory of Employment)	48
6.	ਕੀਨਸ ਦਾ ਰੋਜਗਾਰ ਸਿਧਾਂਤ (Keynesian Theory of Employment)	59
7.	ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ (Theory of Consumption Function)	67
8.	ਸਾਪੇਸ਼ ਆਮਦਨ ਪਰਿਕਲਪਨਾ (Relative Income Hypothesis)	72
9.	ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਚੱਕਰ ਪਰਿਕਲਪਨਾ (Permanent Income and Life Cycle Hypothesis)	77
10.	ਨਿਵੇਸ਼ ਫਲਨ (Investment Function)	85
11.	ਤਵਰਣ ਸਿਧਾਂਤ (The Theory of Acceleration)	97
12.	ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ : ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ (Demand of Money : Quantity Theory of Money)	105
13.	ਕੇਨਜ਼ਿਯਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ (Keynesian Approach)	120
14.	ਬੋਮਲ ਅਤੇ ਟੋਬਿਨ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ (Contribution of Boumal and Tobin)	128
15.	ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦਾ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਦੁਬਾਰਾ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਨ (Restatement of Friedman's Quantity Theory of Money)	137
16.	ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ : ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਇਸਦਾ ਮੱਹਤਵ (Money Supply : Definition of Money and its Importance)	145
17.	ਮੁਦਰਾ ਗੁਣਕ ਅਤੇ ਵਣਿਜਿਯਕ ਬੈਂਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ (Money Multiplier and Credit Creation by Commercial Banks)	153
18.	ਆਈ ਏਸ-ਏਲ ਏਮ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ (IS-LM Analysis)	172
19.	ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਇਕੋ ਵਾਰ ਸੰਤੁਲਨ (Simultaneous Equilibrium in Product and Money Market)	184
20.	IS-LM ਫ੍ਰੇਮਵਰਕ ਦੇ ਭਿਨ ਕਾਰਕਾਂ ਦੇ ਤਹਤ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ (Effects of Monetary Policies under different cases in IS-LM Framework)	190
21.	IS-LM ਫ੍ਰੇਮਵਰਕ ਦੇ ਭਿਨ ਕਾਰਕਾਂ ਦੇ ਤਹਤ ਵਿਤੀਅ ਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ (Effects of Fiscal Policies Under Different Cases in IS-LM Framework)	194
22.	ਸਫੀਤਿ (Inflation)	199
23.	ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ (Phillips Curve Analysis)	213
24.	ਵਿਆਪਾਰ ਚਕਰ : ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਕਿਸਮ (Trade Cycles : Meaning and Types)	223
25.	ਅਤਿਗੁਣਕ ਜਾਂ ਗੁਣਕ-ਤਵਰਕ ਪਰਸਪਰ ਕਰਿਆ (The Super-Multiplier of the Multiplier Accelerator Interaction)	234
26.	ਕਾਲਡਰ ਦਾ ਵਿਆਪਾਰ ਚਕਰ ਸਿਧਾਂਤ (Kaldor's Theory of Trade Cycle)	240
27.	ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ (Monetary Policy)	248
28.	ਮੰਡਲ ਮੋਡਲ (Mundel Model)	263
29.	ਸਵਾਨ ਮੋਡਲ (Swan Model)	269
30.	ਵਿਵੇਕਪੂਰਣ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਪਰਿਕਲਪਨਾ (The Rational Expectations Hypothesis)	275

ਪਾਠਕ੍ਰਮ
(SYLLABUS)
ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ
(Macroeconomic Theory)

ਉਦੇਸ਼

- ਸਮਸਾਮਯਿਕ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਸ਼ੁਕਸਮ ਟ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ, ਵਿਦਿਆਰਥਿਯਾਂ ਵਿਚ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਵਿਭਿਨ ਚਰਾਂ ਜਿਵੇਂ-ਰਾਸਟ੍ਰੀਯ ਆਯ, ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਉਪਭੋਗ, ਮੁਦ੍ਰਾਸਢੀਤਿ ਅਤੇ ਮੁਦ੍ਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਵਿਚ ਆਪਸੀ ਸੰਬਧਾਂ ਦਾ ਵਿਸਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਝ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ। ਅਰਥ ਵਯਵਸਥਾ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਕਰਾਧਾਨ, ਮੌਦਰਿਕ ਨੀਤਿਯਾਂ ਆਦਿ ਸਮਝਣ ਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ।

Objectives

- To give the students an overview of contemporary macroeconomic theory and to make the students understand and analyze relationships among different macroeconomic variables such as national income, employment, consumption, inflation and the quantity of money, Student will be able to understand the role of government expenditure, taxation and monetary policy in an economy.

Sr. No.	Content
1	Introduction to Macroeconomics; National Income : Concepts of National Income GNP and Welfare
2	Inter-Temporal and International Comparisons of National Income; Classical Theory of Income, Output and Employment; Keynesian Theory of Income, Output and Employment
3	Consumption Function: Absolute Income Hypothesis; Relative Income Hypothesis Permanent Income and Life Cycle Hypothesis; Investment Function: Keynesian Approach; Accelerator Theory
4	Demand for Money : Quantity Theory of Money; Keynesian Approach
5	Boumol's and Tobin's Contribution; Friedman's Restatement of Quantity Theory of Money; Supply of Money: Definition of Money and its Importance in Macro Economics
6	Money Multiplier and Credit Creation by Commercial Banks; Derivation, Properties and Shift in IS and LM Curves; Simultaneous Equilibrium in Money and Product Markets
7	Effects of Monetary Policies Under Different Cases in IS-LM Framework; Effects of Fiscal Policies Under Different Cases in IS-LM Framework
8	Inflation: Types and its Effects; Philips Curve Analysis; Trade Cycles : Meaning and Types; Accelerator-Multiplier Interaction Model
9	Kaldor's Model of Trade Cycles; Monetary and Fiscal Policy-Objective, Conflicts; Mudell Model; Swan Model
10	Rational Expectations and Economic Theory, New Keynesian Macro Economics

ਇਕਾਈ-1: ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਪਰਿਚਯ

(Introduction of Macroeconomics)

ਨੋਟ

ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ (Contents)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

- 1.1 ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਕੀ ਹੈ? (What is Macroeconomics?)
- 1.2 ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਆਸੀ ਕੀ ਅਧਿਅਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ? (What do we Study in Macroeconomics?)
- 1.3 ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਮੁੱਖ ਸਮਸਿਆਵਾਂ (Major Macroeconomics Issues)
- 1.4 ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਲਕਸ਼ ਅਤੇ ਉਪਕਰਣ (Macroeconomics Targets and Instruments)
- 1.5 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)
- 1.6 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)
- 1.7 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)
- 1.8 ਸੰਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

- ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਅਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ:
- ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਈ ।
- ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਅਧਿਅਨ ਕਰਣ ਲਈ ।
- ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਲੱਕਸ਼ ਅਤੇ ਉਪਕਰਣ ਜਾਣ ਲਈ

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

ਸਮਸ਼ਟੀ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਮੂਲ (Origin) ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਨਾਲ ਹੀ ਅਸੀਂ ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਜਾਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਗਰੀਕ ਦੇ ਮੈਕਰੋਸ (Macros) ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸਦਾ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਰਥ “ਵੱਡਾ” (Large) ਹੈ। ਅੰਤ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਤੋਂ ਭਾਵ ਵਿਆਪਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ ਹੈ।

1.1 ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਕੀ ਹੈ? (What is Macroeconomics?)

ਵਿਦਿਆਰਥਿਆ ਦੇ ਲਈ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਕੋਈ ਨਵਾ ਸਬਦ ਨਹੀ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਅਪਣੇ ਵਰਿਸ਼ਟ ਮਾਧਯਮਿਕ ਪੱਧਰ (Senior Secondary Level) ਤੇ ‘ਵਿਆਸ਼ਟੀ’ ਅਤੇ ‘ਸਮਸ਼ਟੀ’ ਸਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਇਸ ਅਨਤਰ ਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਦੋਹਰਾਏ ਹੋਏ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਆਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਆਰਥਿਕ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਅਧਯਾਨ ਵਯਕਤੀਗਤ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕਿਤਾ ਜਾ ਸਕਤਾ ਹੈ (ਜਿਵੇਂ - ਇਕ ਵਯਕਤੀਗਤ ਪਰਿਵਾਰ, ਇਕ ਵਯਕਤੀਗਤ ਫਰਮ, ਇਕ ਵਯਕਤੀਗਤ ਉਦਯੋਗ ਅਤੇ ਇਕ ਵਯਕਤੀਗਤ ਬਾਜ਼ਾਰ) ਜਦਕਿ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ (Economy as a Whole) ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਅਧਯਨ ਕਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

- ਸ਼ੇਪਿਰੋ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ “ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਸਾਰੇ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਕਾਰਯਕਰਣ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ।” (Macroeconomics

ਨੋਟ

deals with the functioning of the economy as a whole.– Shapiro)

- ਏਕਲੇ ਗਾਰਡਨਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ “ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਏਹੋ ਜਹੇ ਚਰਾਂ ਨਾਲ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦ ਦੀ ਪੂਰੀ ਮਾਤਰਾ, ਇਸਦੇ ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਕਿਸ ਸੀਮਾ ਤੀਕਰ ਉਪਯੋਗ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਯ ਦਾ ਆਕਾਰ ਅਤੇ ਸਾਮਾਨ ਫੀਮਿਤ ਪਧਰ।” (Macroeconomics concerns with such variables as the aggregate volume of the output of an economy, with the extent to which its resources are employed, with the size of national income and with the general price level.”– **Ackley Gardner**)
- ਏਮ. ਏਚ ਸਪੇਨਸਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, “ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਪੂਰੇ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਸ਼ੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਵਿੱਚ ਅਹੋ ਜਿਹੀ ਸਮਸ਼ਿਅਤਾਂ ਦਾ ਅਧਯਾਨ ਕਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦਾ ਪਧਰ, ਮੁਦਰਾ ਸਫਿਤਿ ਦੀ ਦਰ, ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਉਤਪਾਦ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਾ, ਜਿਸਦਾ ਪੂਰੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਲਈ ਮਹਤਵ ਹੈ।” (Macroeconomics is concerned with the economy as a whole or large segments of it. In macroeconomics attention is focused on such problems as the level of unemployment, the rate of inflation, the nation's total output and other matters of economywide significance.” – **M.H. Spencer**)

ਇਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਾਵਧਾਨੀ (A Necessary Caution)

ਅਕਸਰ ਏਹ ਕਿਹਾ ਜਾਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ (Aggregates) ਸਾਰਿਆ ਦਾ ਆਧਯਾਨ ਹੈ ਨ ਕਿ “ਵਯਕਤੀਗਤ ਇਕਾਇਆਂ” (Individual units) ਦਾ, ਜਿਸਦਾ ਅਧਯਾਨ ਸਿਰਫ ਵਯਸ਼ਿਤ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਚ ਹੀ ਕਿਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਅੰਤਰ ਅਸਪਸ਼ਟ ਹੈ। ਇਸ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਲਈ ਸਾਵਧਾਨੀ ਦੀ ਲੋਣ ਹੈ। ਥਾਲੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਦਿਤੀਆ ਗਾਇਆ ਦੋ ਗਲਾਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ–

- (i) ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਸਮੁੱਚਿਆਂ ਦਾ ਅਧਿਅਨ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਕੇਵਲ ਸਮੁੱਚੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ। ਅਤ: ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਮੰਗ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਭਾਵ ਸਮਗਰ ਮੰਗ (Aggregate Demand) ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਦਾ ਨਿਯਤ ਅਰਥ ਸਮਸਤ ਵਸਤਵਾਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਮੰਗ ਤੋਂ ਹੈ, (ਜਿਵੇਂ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ, ਸਾਰੇ ਫਰਮਾਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਮੰਗ)।
- (ii) ਇਦੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸਾਂਦੇਹ ਨਾ ਹੈ ਕੀ ਵਯਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਵਯਕਤੀਗਤ ਇਕਾਈਆਂ ਦਾ ਅਧਯਾਨ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਯਕਤੀਗਤ ਇਕਾਈਆਂ ਤੋਂ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੁੱਚੇ ਦਾ ਅਧਯਾਨ ਨਹੀਂ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ।



ਨੋਟਸ

ਵਯਸ਼ਿਟ ਅਤੇ ਸਮਸ਼ਟੀ ਦੋਵੇਂ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਚ ਮੰਗ/ਪੂਰਤੀ ਦਾ ਜੋੜ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਮਗਰ ਵਿਅਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਸਮੁੱਚੇ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਸਤੂ ਜਾਂ ਬਾਜ਼ਾਰ (ਜਿਵੇਂ, ਕਿਰਕੇਟ ਦੀ ਗੇਦਾਂ ਦਾ ਬਾਜ਼ਾਰ) ਤਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਹੁੰਦਾ, ਜਦਕਿ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਉਨ ਸਾਰੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਜੋੜ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਕ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਇਹ ਕਿਰਕੇਟ ਦੀ ਗੇਦ ਹੋ ਜਾਂ ਮੁਰਗਿਆਂ ਜਾਂ ਚੂਜੇ।

ਵਿਅਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਜਦ ਆਸੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ (Text Books) ਦੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਪੂਰਤੀ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਦੀ ਗਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਉਦੋਂ ਸਾਡਾ ਮਤਲਬ ਹਓਗਾ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਪਾਠਯ ਦੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਫੇਰ ਵੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੁਲ ਮੰਗ ਅਤੇ ਕੁਲ ਪੂਰਤੀ ਸਾਮਿਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਸਾਰੀ ਮੰਗ ਉਹ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥਿਆਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸਿਰਫ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਪਾਠਯ ਪੁਸਤਕਾਂ ਖਰੀਦਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਲ ਪੂਰਤੀ ਵੀ ਉਨ ਸਾਰਿਆਂ ਫਰਮਾਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਮਾਤਰ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕ ਬੇਚਦੇ ਹੈ।

ਵਿਅਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਦੇ ਖਾਸ ਬਿੰਦੂ

(Salient Points on the Difference between Microeconomics and Macroeconomics)

1. **ਸਮੁੱਚੇ ਦੀ ਮਤਰਾ (Degree of Aggregation)**– ਵਿਅਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਅਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਉਨ ਆਰਥਿਕ ਸਮਸਯਾਵਾਂ

ਨੋਟ

ਦਾ ਅਧਯਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਏਕਲ ਆਰਥਕ ਇਕਾਈ (Single Economic Unit) ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਫਰਮ ਜਾਂ ਆਰਥਕ ਇਕਾਈਆਂ ਦੇ ਇਕ ਛੋਟੇ ਸਮੂਹ, ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਉਦਯੋਗ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਇਕ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਹਰ ਇਕ ਫਰਮ ਦੀ ਆਰਥਕ ਸਮਸਯਾਵਾਂ ਦਾ ਅਧਯਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀ-ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਚ ਆਰਥਕ ਤੱਤ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਾਗ ਦਾ ਅਧਯਨ ਕਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦਕੀ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਚ ਆਰਥਕ ਚਰਾਂ ਦੇ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਸਮੂਚੇ ਦਾ ਅਧਯਨ ਕਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

2. **ਅਧਿਯਨ ਦਾ ਕੇਂਦਰ (Focus of Study)** - ਵਿਅਕਤੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਅਧਿਯਨ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲਤਮ ਬਟਵਾਰੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਿਧਾਂਤਾਂ, ਸਮਸਿਯਾਵਾਂ ਅਤੇ ਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਅਧਿਯਨ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਉਲਟ ਸਮਸ਼ਟੀ- ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਅਧਿਯਨ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਪਾਈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ (Employment Status) ਅਤੇ ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਿਧਾਂਤਾਂ, ਸਮਸਿਯਾਵਾਂ ਅਤੇ ਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਅਧਿਯਨ ਹੈ।
3. **ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ ਦਾ ਮੂਲ ਅੰਤਰ (Basic parameter of Subject-matter Difference)** - ਵਿਅਕਤੀ-ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਮੂਲ ਅੰਤਰ ਦਸਦੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਜੀ ਥਿਮਮਾ (Prof. G. Thimma) ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਅਕਤੀ-ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਸਮਸਿਯਾਵਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਨਿਰਧਾਰਕ ਕੀਮਤ (Price) ਹੈ। ਜਦਕਿ ਸਮਸ਼ਟੀ- ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀਆਂ ਸਮਸਿਯਾਵਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਨਿਰਧਾਰਕ ਆਮਦਨ (Income) ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀ-ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਉਪਭੋਕਤਾ, ਉਤਪਾਦਕ, ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਸਾਧਨ ਆਦਿ ਆਰਥਿਕ ਇਕਾਈਆਂ ਆਪਣੇ ਵਿਭਿਨ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਮਤਾਂ (Prices in Different-Markets) ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸਦੇ ਵਿਪਰੀਤ, ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਕੁਲ ਨਿਵੇਸ਼, ਕੁਲ ਬਚਤ ਆਦਿ ਸੰਬੰਧਿਤ ਨਿਰਣੇ ਮੁੱਖ ਆਮਦਨ ਭਾਵ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ (National Income) ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
4. **ਅਧਿਯਨ ਦੀਆਂ ਵਿਧੀਆਂ (Methods of Study)** - ਵਿਅਕਤੀ-ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੇ ਸਮਯ ਆਸੀ ਇਹ ਮੰਨ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿ “ ਹੋਰ ਗਲਾਂ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਰਹਦੀ ਹੈ” (Other things being equal) । ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਲਈ, ਮੰਗ ਦੇ ਨਿਯਮ ਵਿਚ ਆਸੀ ਕੀਮਤ ਅਤੇ ਮੰਗ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦੇ ਵੀਚ ਦੇ ਸੰਬਧ ਦਾ ਅਧਿਯਨ ਕਰਦੇ ਹੈ। ਮੰਗ ਤੇ ਪੈਣ ਵਾਲੇ ਦੁਜੇ ਤੱਤਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਉਪਭੋਕਤਾ ਦੀ ਆਮਦਨ, ਉਸਦੀ ਆਦਤ, ਉਸਦੀ ਰੂਚੀ, ਸੰਬਧਤ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਪਰਭਾਵ ਨੂੰ ਸ਼ਬਿਰ ਮੰਨ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਅਧਿਯਨ ਦੀ ਇਸ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਆਂਸ਼ਿਕ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ (Partial Equilibrium Analysis) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਉਲਟ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਚ ਆਰਥਿਕ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਸਮੂਚਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਕਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ, ਕੁਲ ਮੰਗ, ਕੁਲ ਪੁਰਤੀ, ਕੁਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਆਦਿ ਇਹਨਾਂ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਪਰਸਪਰ ਨਿਰਭਰਤਾ ਹੀ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਅਧਿਯਨ ਦਾ ਕੇਨਦਰ ਬਿੰਦੂ ਹੈ। ਅਧਿਯਨ ਦੀ ਇਸ ਵਿਧੀ ਦਾ ਅਰਥ-ਸਾਮਾਨਯ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ (Quasi General Equilibrium Analysis) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
5. **ਮਾਨਅਤਾਵਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ (Set of Assumptions)** - ਵਿਅਕਤੀ-ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਭਿਨ ਮਾਨਅਤਾਵਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਤੇ ਆਥਾਰਿਤ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀ-ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਇਹ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਕੁਲ ਖਰਚ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਬਿਰ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਮਾਨਅਤਾਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਹ ਜਾਣਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਾਧਨਾ ਦਾ ਅਨੁਕੂਲਤਮ ਬੰਟਵਾਰਾ (Optimum Allocation) ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਵਿਭਿਨ ਆਰਥਿਕ ਇਕਾਈਆਂ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਪਰਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਵਿਪਰੀਤ, ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਇਹ ਸਾਮਾਨਯ ਮਾਨਅਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਬੰਟਾਦਰਾ ਅਨੁਕੂਲਤਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਿਸ ਮਾਨਤਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਪਰ ਇਹ ਮਾਲੁਮ ਕਰਨੇ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਰਾਸ਼ਟੀਯ ਸੰਸਾਧਨਾ ਨੂੰ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

📖 ਵਿਅਕਤੀ-ਸਮਸ਼ਟੀ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ (Micro – Macro Paradox)

ਜੇੜੀ ਗਲਾਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪਧਰ ਤੇ ਸਹੀ ਹੈ, ਮਗਰ ਇਹ ਸਮੂਚੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਲਈ ਸਹੀ ਨ ਹੋ:

ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਲਈ (1) ਜੇਕਰ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਬਚਉਦਾਂ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਉਹਦੇ ਲਈ ਲਾਭਕਾਰੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਸਮੂਚਾ ਸਮਾਜ, ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਬੱਚਤ ਕਰਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਪਰਿਣਾਮ ਹੋਵੇਗਾ: ਕੁਲ ਉਪਭੋਗ ਵਿੱਚ ਕਮੀ, ਕੁਲ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਕਮੀ, ਕੁਲ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਕਮੀ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਜਿਆਦੇ ਬਚਤ ਸਮੂਚੇ ਸਮਾਜ ਲਈ ਵਿਨਾਸ਼ਕਾਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। (2) ਜੇਕਰ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਬੈਂਕ ਵਿੱਚ ਪਏ ਆਪਣੇ ਸਾਰੀ ਦੌਲਤ ਨੂੰ ਕਢਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਬੈਂਕ ਨੂੰ ਕੋਈ ਲਾਭ ਜਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ; ਪਰ ਸਾਰੇ ਜਮਾਕਰਤਾ ਆਪਣੀ-ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਦੌਲਤ ਬੈਂਕ ਵਿੱਚੋਂ ਕਢਵਾ ਲਿੰਦੇ ਹੈ, ਤਾਂ ਬੈਂਕ ਫੇਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। (3) ਜੇਕਰ ਇਕ ਮਜਦੂਰ ਘੱਟ ਦੇਹੜੀ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਣ ਨੂੰ ਮੰਨ ਜਾਵੇ,

ਨੋਟ

ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਪਰ ਸਾਰੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਆਪਣੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੀ ਦਰ ਘੱਟ ਕਰ ਦੇਣ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨੀ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ, ਉਹਨਾ ਦੀ ਕੁਲ ਮੰਗ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਜਿਸਦੇ ਨਾਲ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ ਵੀ ਘੱਟ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਰਿਣਾਮਸਰੂਪ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਪੱਧਰ ਵਢਾਣੇ ਦੀ ਵਜਹ ਘੱਟ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀ-ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਰੇਖਾਕਿਤ ਕਰਦੇ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ ਹੈ।


ਪਰੋ. ਬੌਲਿੰਗ (Prof. Boulding) ਨੇ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਇਕ ਦਰਖਤ ਅਤੇ ਇਕ ਜੰਗਲ ਦਾ ਉਦਾਹਰਣ ਦੇਕੇ ਸਪਸ਼ਟ ਕਿਤਾ ਹੈ। ਇਹਨਾ ਦੇ ਆਨੁਸਰ ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਇਕ ਜੰਗਲ ਕਈ ਦਰਖਤਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਜੁਦਾ ਹੈ। ਠੀਕ ਉਸੀ ਤਰਾਂ ਇਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਕਈ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਜੋੜ ਹੈ ਦਰਖਤ ਅਤੇ ਇਕ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਪਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਅੰਤਰ ਇਸ ਤਰਾਂ ਹਨ- (ੳ) ਇਕ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਦਰਖਤ ਮਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦਕੀ ਜੰਗਲ ਹਰ ਵੇਲੇ ਰਹਦਾ ਹੈ। (ਅ) ਇਕ ਦਰਖਤ ਵਿੱਚ ਅਗ ਲਗਣ ਦੀ ਕੋਈ ਪਰਵਰਤੀ ਨਹੀਂ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਪਰ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅਗ ਦਾ ਲਗਣਾ ਇਕ ਆਮ ਗਲ ਹੈ। (ੲ) ਇਕ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਦਰਖਤ ਦਾ ਆਸਪਾਸ ਦੀ ਜਲਵਾਯੂ ਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ ਪਰ ਇਕ ਜੰਗਲ ਜਲਵਾਯੂ ਨੂੰ ਪਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਅੰਤਰ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਇਹੋ ਜਿਹਾਂ ਪਰਤੀਤ ਜੁਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਕ ਆਰਥਿਕ ਕਰਿਆ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਦਸਟਿਕੋਣ ਨਾਲ ਪਰੀਵਰਤਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਇਕ ਸਮੂਚਾ (Aggregate) ਦੇ ਦਸਟਿਕੋਣ ਨਾਲ ਉਸ ਵਿੱਚ ਸਥਿਰਤਾ ਪਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਿਅਕਤੀ-ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਅੰਤਰ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਹ ਨਿਸ਼ਕਰਸ਼ ਨਹੀਂ ਨਿਕਾਲਨਾ ਚਾਹਿਦਾ ਕਿ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਅਲਗ-ਅਲਗ ਢਾਂਚਿਆ ਹੈ। ਪੁਰੀ ਤਰਾਂ ਨਹੀਂ। ਹਕਿਕਤ ਵਿੱਚ ਇਕ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਨਾਲ ਦੂਜੇ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਗਿਆਨ ਪਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਹਕਿਕਤ ਵਿੱਚ ਅਲਗ-ਅਲਗ ਆਰਥਿਕ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਮੁਦਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਅਲਗ-ਅਲਗ ਵਿਧਿਆ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਇਹ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਪੂਰਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਕਸਰ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਪਰਿਸ਼ਠਭੂਮਿ ਵਿੱਚ (ਜਿਵੇਂ, ਆਮਦਨ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਅਤੇ ਕੁਲ ਮੰਗ ਦਾ ਸਾਰ) ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਉਤਪਾਦਕ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਲਿਏ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾ ਨੂੰ ਕੀ ਅਤੇ ਕਿਨਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਣਾ ਹੈ। ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਪਰਾਯ ਸੰਸਾਧਨਾ ਦੇ ਵਰਤਮਾਣ ਬੱਟਵਾਰੇ ਦੀ ਅਕਸਦ ਪੱਧਰ ਤੇ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਭਾਵੀ ਵਿਕਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਯੋਜਨਾਆ ਅਤੇ ਕਾਰਯਕਰਮ ਬਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਰਿਕਤ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋ (Fill in the Blanks):

1. ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਪੂਰੇ..... ਦੇ ਕਾਰਯਕਰਣ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ।
2. ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਤੋਂ ਅਭਿਪਰਾਯ ਵਿਯਾਪਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਪੁਰੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਕਰਣਾ ਹੈ।
3. ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਸੰਬਧ ਪੁਰੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਵਡੇ-ਵਡੇ ਨਾਲ ਹੈ।



ਨੋਟਸ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਪੂਰੇ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

1.2 ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਆਸੀ ਕੀ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ? (What do we study in Macroeconomics?)

ਇਸ ਪਰਸ਼ਨ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਖੇਤਰ (Scope) ਨਾਲ ਹੈ। ਖੇਤਰ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਵਿਸਤਾਰ (Dimensions) ਮਤਲਬ ਕੇੜੀ-ਕੇੜੀ ਆਰਥਿਕ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਮੁਦੇ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਸਾਮਲ ਕਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿਸ਼ਯ-ਸਾਮਗਰੀ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਲਈ ਜਰੂਰੀ ਹੈ। ਵਿਸਤਾਰ ਵਿੱਚ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਸ਼ੇਤਰ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਚ ਸਾਮਿਲ ਕਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ -

1. **ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ (Theory of National Income)**- ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੀ ਵਿਭਿਨ ਅਵਧਾਰਣਾਵਾਂ, ਇਸਦੇ ਵਿਭਿਨ ਤੱਤ, ਇਹਨੂੰ ਮਾਪਣ ਦੀ ਵਿਧਿਆ ਅਤੇ ਸਾਮਾਜਿਕ ਲੇਖੇ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ।
2. **ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ (Theory of Employment)** - ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਵੀ ਅਧਿਐਨ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਣ ਵਾਲੇ ਵਿਭਿਨ ਤੱਤਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਪਰਭਾਵਪੂਰਣ ਮੰਗ, ਕੁਲ ਪੁਰਤੀ, ਕੁਲ ਉਪਭੋਗ, ਕੁਲ ਨਿਵੇਸ਼, ਕੁਲ ਬਚਤ ਆਦੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ।
3. **ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ (Theory of Money)** - ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦਾ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕਾਫੀ ਪਰਭਾਵ ਪੈਦਾ ਹੈ। ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਕਾਰਜੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਬੈਂਕਿੰਗ ਪਰਣਾਲੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਤੀਯ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵੀ ਇਸ ਸਨਦਰਭ ਵਿੱਚ ਅਧਿਐਨ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ।
4. **ਸਾਮਾਨਯ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ (Theory of General Price Level)** - ਸਾਮਾਨਯ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਮੁਖ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਹੈ। ਇਸ ਸਨਦਰਭ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤਿ (ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸਾਮਾਨਯ ਵਿਰਧੀ) ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਵਿਸਫੀਤਿ (ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸਾਮਾਨਯ ਕਮੀ) ਦੀ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਖਾਸ ਹਨ।
5. **ਆਰਥਿਕ ਸੰਵਿਰਧੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ (Theory of Economic Growth)** - ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਆਰਥਿਕ ਸੰਵਿਰਧੀ ਭਾਵ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਵਰਧੀ ਤੋਂ ਸੰਬੰਧਤ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਅਲਪਵਿਕਸਿਤ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਸੰਵਿਰਧੀ ਸੰਬੰਧੀ ਸਮਸਿਆ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਤੇ ਅਧਿਐਨ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਮੌਦਰਕ ਅਤੇ ਵਿਤੀਆ ਨੀਤਿਆ ਦਾ ਵੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਧਿਐਨ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ।
6. **ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਾਪਾਰ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ (Theory of International Trade)** - ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਵਾਪਾਰ ਦਾ ਵੀ ਅਧਿਐਨ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਾਪਾਰ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ, ਸੀਮਾਸੁਲਕ (Tariff), ਸੰਰਸ਼ਣ (Protection) ਆਦੀ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਬਹੁਤ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ।

ਨੋਟ

ਸਵੈ ਮੁਲਯਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਬਹੁਵਿਕਲਪੀਯ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Multiple Choice Questions):

4. ਸਮਸ਼ਟੀ ਸਬਦ ਗਰੀਕ ਦੇ ਸਬਦ ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
(ੳ) ਮੈਕਰੋਸ (Macros) (ਅ) ਮਾਈਕਰੋਸ (Micros)
(ਬ) ਉਰੀਗੀਨ (Origin) (ਸ) ਇਦੇ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ।
5. ਵਿਮਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਜੋੜ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ-
(ੳ) ਮੰਗ ਦਾ (ਅ) ਮੰਗ/ਪੁਰਤੀ ਦਾ
(ਬ) ਪੁਰਤੀ ਦਾ (ਸ) ਇਦੇ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ।
6. ਵਿਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਪਾਯਾ ਜਾਦਾ ਹੈ।
(ੳ) ਸਮੁਚਯ (ਅ) ਲਾਗਤ
(ਬ) ਵਕਰ (ਸ) ਇਦੇ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ।

1.3 ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਮੁਖ ਸਮਸਿਆਵਾਂ (Major Macroeconomics Issues)

ਸ਼ਾਨੂੰ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਲੋਣ ਕਯੂ ਹੈ? ਕੀ ਵਿਅਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਆਰਥਿਕ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ, ਉਸਦਾ ਵਿਸਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਸਮਾਧਾਨ ਕਰਣ ਲਈ ਕਾਫੀ ਨਹੀਂ ਹੈ? ਪੁਰੇ ਤੋਰ ਤੇ ਨਹੀਂ। ਵਿਅਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਆਸੀ ਆਰਥਿਕ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਰਥਿਕ ਇਕਈ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚੋਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਜਿਵੇਂ ਖਾਦ ਉਦਯੋਗ, ਫਲਾਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਜਾ ਕਪੜੇ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ। ਪਰ ਕੁਝ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੇੜੀ ਸਾਰੇ ਉਦਯੋਗ ਜਾ ਸਾਮਾਨਯ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਉਤਪਾਦਨ ਇਕਈਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ, ਜਵੇਂ ਆਧਾਰਿਤ ਸਰਚਨਾਤਮਕ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ (Infrastructural Facilities) ਜਿਦੇ ਵਿੱਚ ਪੁਰੀ ਮਤਰਾ ਚ ਬਿਜਲੀ (ਭਾਵ ਉਰਜਾ ਦੇ ਹੋਰ ਸਾਂਧਨ) ਦਾ ਪਰਵਧਾਨ ਹੁਦਾ ਹੈ, ਸਾਖ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬੈਂਕਿੰਗ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਦੇ ਆਲਾਵਾ ਕਾਰਜਕੁਸ਼ਲ ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਯਾਤਯਾਤ ਦੀ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਦਾ ਵੀ ਪਰਵਧਾਨ ਹੁਦਾ ਹੈ। ਇਨ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਦੀ ਲੋਣ ਹਰ ਇਕ ਉਦੋਗ ਨੂੰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹਕਿਕਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਉਤਪਾਦਨ ਕਿਰੀਆ ਦੀ ਸਾਮਾਨਯਤ ਮੁਲ ਲੋਣ ਹੈ। ਇਨ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਹਲ ਪੁਰੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ

ਨੋਟ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਲਭਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਨਿਹਿਤਾਰਥ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਅਧਿਯਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਕੁਝ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਸੰਬੰਧੀ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਆਗੇ ਉਲੇਖ ਕਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਅਧਿਯਨ ਇਕ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸ਼ਾਖਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(1) ਸੰਵਿਰਧੀ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ (Growth and Development)

ਸੰਵਿਰਧੀ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਅਥਵਾ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਸੰਬੰਧੀ ਨੀਤੀਆਂ ਦੇ ਮੁਖ ਕਾਰਕ ਹਨ। ਵਿਭਿਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾਆ ਦੇ ਭੁਮੰਢਲੀ ਏਕੀਕਰਣ ਦੇ ਇਸ ਯੁਗ ਵਿੱਚ “ਸੰਵਿਰਧੀ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ” ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਅਧਿਯਨ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾਆ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰ ਸੰਵਿਰਧੀ ਆਵਸ਼ਯਕ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸੰਵਿਰਧੀ (ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਆਂ ਦੇ ਪਰਾਵਾਹ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ) ਆਮ ਜਨਤਾ ਦੇ ਵੱਧ ਰਹੇ ਜੀਵਨ-ਪੱਧਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਸਟਿਗੋਚਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹਿਦੀ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਗੁਣਵਾਤਾ ਦਾ ਪੁਰਾ ਸੁਧਾਰ ਹੁਣਾ ਚਾਹਿਦਾ। ਸੰਵਿਰਧੀ ਨੂੰ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਰੂਪਾਂਤਰਿਤ ਕਿਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹਿਦਾ। ਇਸਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਧਨੀ ਅਤੇ ਨਿਰਧਨ ਦੇ ਵਿੱਚ ਪਈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਖਾਈ ਦਾ ਅੰਤਰ ਸਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ - ਨਾਲ ਖੱਟ ਹੋਣਾ ਚਾਹਿਦਾ। ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਸੰਵਿਰਧੀ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਸਮਸਿਆ, ਦਾ ਨੇਣੇ ਭੁਤਕਾਲ ਵਿੱਚ ਮੱਧਤਵ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਰਥਿਕ ਸੰਵਿਰਧੀ ਦੀ ਪਰਾਪਤੀ (i) ਪਰਯਾਵਰਣ ਦੇ ਪਤਨ ਅਤੇ (ii) ਪਰਾਕੀਰਤਿਕ ਸੰਸਾਧਨਾਂ (ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕਰ ਗੈਰ ਨਵੀਨੀਕਰਣ ਸੰਸਾਧਨਾਂ) ਦੇ ਆਧਿਕ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਨਾਲ ਨਹੀ ਚਾਹਿਦਾ ਕਯੋਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਆਣ ਵਾਲੀ ਪੀਢਿਆਂ ਦੀ ਉਤਪਾਦਨ ਸ਼ਮਤਾ ਦੇ ਕਮੀ ਹੋ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰੀ “ਧਾਰਣੀਯ ਵਿਕਾਸ” (Sustainable Development) ਦੀ ਗਲ ਕਰਦੇ ਹੈ ਔਰ ਇਹੀ ਅੰਜ ਦੀ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਉਭਰਦੀ ਹੁਈ ਸਮਸਿਆ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ, ਨਿਯੋਜਨੋ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਗੋ ਨੂੰ ਸਚੇਤ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਸੰਬੰਧੀ ਨੀਤੀਆ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰੇ ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਸੁਸੰਗਤ ਆਰਥਿਕ ਸੰਵਿਰਧੀ (ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਆ ਦੀ ਵੱਧ ਰਹੀਆਂ ਉਪਲਬਧਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ) ਅਤੇ ਸਾਮਾਜਿਕ ਨਯਾਯ (ਭਾਵ ਧਨ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਦੇ ਸਮਾਨ ਬਟਵਾਰੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ) ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੋ ਅਤੇ ਨ ਤਾਂ ਪਰਯਾਵਰਣ ਦਾ ਪਤਨ ਹੋ ਔਰ ਨ ਹੀ ਅਗਲੀ ਪੀੜੀ ਦੀ ਉਦਪਾਦਨ ਸ਼ਮਤਾ ਵਿੱਚ ਕਿਸੀ ਤਰਾਂ ਦੀ ਕਮੀ ਹੋ।

(2) ਰੋਜਗਾਰ (Employment)

ਸਨ 1930 ਦੇ ਦਸ਼ਕ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਭਰ ਚ ਮਹਾਮੰਦੀ (Great Depression) ਪਈ ਗਈ ਸੀ। ਆਰਥਿਕ ਗਤਿਵਿਧਿਆ ਬਜੁਤ ਮੰਦ ਪੈ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਘੱਟ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਵਾਪਾਰਿਕ ਲਾਭਾਂ ਵਿੱਚ ਗਿਰਾਵਟ ਆ ਗਈ ਅਤੇ ਵੱਢੇ ਪੈਮਾਨੇ ਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਕਟੌਤੀ ਆਈ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਫੈਲ ਗਈ। ਜੇਕਰ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਜਨਸੰਖਿਆ ਦੇ ਬਹੁਤ ਵਡੇ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਨੂੰ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦਾ ਸਾਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਏ ਤਾਂ ਇਹ ਇਕ ਐਸੀ ਸਮਸਿਆ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਸਮਾਧਾਨ ਸਮੁੱਚੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਪਧੌਰ ਤੇ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਮੁਖ ਸਮਸਿਆ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਇਕ ਨਿਰੰਤਰ ਡਰਾਵਣੀ ਸਮਸਿਆ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਅਕੁਸ਼ਲ ਮਜਦੂਰ ਵਡੇ ਪੈਮਾਨੇ ਤੇ ਗਰਾਮੀਣ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਨਾਲ ਪੀੜਿਤ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੁਸ਼ਲ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਸ਼ਚਰਯਜਨਕ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਅਤੇ ਅਲਪਰੋਜਗਾਰੀ ਪਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਸਮਸਿਆ ਇਨੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਤੇ ਦੀਰਘਕਾਲਿਕ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰਿਆ ਵਿੱਚ ਆਰਸ਼ਣ (Reservation) ਦੇ ਲਈ ਵਿਵਸ਼ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਆਰਸ਼ਣ ਨੂੰ ਨਿਜੀ ਸ਼ੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਲਾਗੂ ਕਰਣ ਦੇ ਪਰਯਾਸ ਕਿਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਭਲਾ ਆਰਸ਼ਣ ਨੂੰ ਲੋਣ ਕਿੱਓ ਪਵੇਗੀ ਜੇਕਰ ਉਨ ਸਰੇਆ ਨੂੰ ਪਰਚਲਿਤ ਮਜਦੂਰੀ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਤੈਯਾਰ ਅਤੇ ਇਛੁਕ ਹਨ, ਪਰਯਪਤ ਸੰਖਯਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰਿਯਾਂ ਦਾ ਸਿਰਜਨ ਕਿਤਾ ਜਾਵੇ? ਏਹ ਗਲ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਤੋਰ ਤੇ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਉਸ ਦਰ ਨਾਲ ਨਹੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੁਰੀ ਮਾਨੁਖ ਸ਼ਕਤਿ ਨੂੰ ਕੰਮ ਤੇ ਲਾਯਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਸਿਰਫ ਭਾਰਤ ਜਿਵੇ ਅਲਪਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਹੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਨਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਤਾ ਯੂ. ਕੇ. ਅਤੇ ਯੂ. ਏਸ. ਏ. ਵਰਗੇ ਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਵੀ ਗੰਭੀਰ ਬਨੀ ਹੁਈ ਹੈ। ਵਿਕਸਿਤ ਅਤੇ ਅਲਪਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਪਰਕੀਤਿ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅੰਤਰ ਪਾਯਾ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਅਲਪਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾ ਦੀ ਪਰਕੀਤਿ ਦੀਰਘਕਾਲਿਕ (Chronic) ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਔਰ ਇਸਦਾ ਕਾਰਣ ਉਤਪਾਦਨ ਸ਼ਮਤਾ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਦਾ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਦੁਜੀ ਔਰ ਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕੀਤਿ ਚਕਰੀਯ (Cyclical) ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸਦਾ ਕਾਰਣ ਵਸਤੂਵਾਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਕਮੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ, ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਇਕ ਮਹਤੱਵ ਪੂਰਨ ਸਮਸਿਆ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਸੰਬਧ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਹੈ।

(3) ਵਪਾਰਿਕ ਚਕੱਰ (Business Cycle)

ਆਰਥਿਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਸਦਾ ਉਤਾਰ-ਚੜਾਵ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੀ ਆਕਰਿਤੀ ਵੀ ਸਦਾ ਸਥਿਰ (steady) ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਜਦੋਂ ਆਰਥਿਕ ਕਿਰਿਆ ਮੰਦ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹਨੂੰ ਮੰਦੀ (Recession) ਦੀ ਹਾਲਤ ਕਿਹਾ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਉ ਨਿਮਨਤਮ ਪੱਧਰ ਤੇ ਪੁੰਜ ਜਾਦੇ ਹੈ ਤਦ ਇਹਨੂੰ ਅਤਧਿਕ ਮੰਦੀ (Depression) ਦੀ ਹਾਲਤ ਕਿਹਾ ਜਾਦਾ ਹੈ ਜਦ

ਨੋਟ

ਇਹਦੇ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਹੋਣ ਲਗਦਾ ਹੈ ਤਦ ਇਹਨੂੰ ਪੁਨਰੁਤਥਾਨ (Recovery) ਦੀ ਸਿਥਤੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦ ਇਹ ਆਪਣੀ ਚਰਮ ਸੀਮਾ ਤਿਕਰ ਪੁੰਜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਦ ਇਹਨੂੰ ਤੇਜੀ (Boom) ਦੀ ਸਿਥਤੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੰਦੀ ਅਤੇ ਅਤਧਿਕ ਮੰਦੀ ਨਿਮਨ ਲਾਭ ਦੀ ਸਿਥਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਥਤੀ ਵਿੱਚ ਸੀਮਾਨਤ ਫਰਮੇ (Marginal Firms) ਬੰਦ ਹੋਣ ਲਗਦੀ ਹੈ, ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਭਾਰੀ ਕਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਖਤਰਨਾਕ ਰੂਪ ਧਾਰਣ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਵਿਪਰੀਤ, ਤੇਜੀ ਦੀ ਸਿਥਤੀ ਵੱਧ ਰਹੇ ਲਾਭਾਂ ਦੀ ਸਿਥਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਸੰਧਾਨਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਨਿਰੰਤਰ ਵੱਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਪਾਰਿਕ ਚੱਕਰ ਕਿਸੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਫਰਮ ਜਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਪਾਰਿਕ ਕਰਿਯਾ ਤਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਰਹਾਂਦੀ। ਇਹ ਇਕ ਸਮਸ਼ਟੀ ਘਟਨਾ ਹੈ ਜੋੜੀ ਕੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਾਰੇ ਉਤਪਾਦਨ ਇਕਠੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਕਦੀ-ਕਦੀ ਇਹ ਇਕ ਭੂਮੰਡਲੀਯ ਘਟਨਾ (Global Phenomenon) ਬਨ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂਜੀ 1930 ਦੇ ਦਸ਼ਕ ਦੀ ਮਹਾਮੰਦੀ। ਇਹ ਧਿਯਾਨ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਇਕ ਪਰੀਯਕ ਅਧਿਯਨ ਦੀ ਸ਼ਾਖਾ ਦੇ ਰੂਪ ਤੇ ਉਤਪਤੀ ਦਾ ਸ਼ੇਯ। 1930 ਦੇ ਦਸ਼ਕ ਦੀ ਅਤਯਧਿਕ ਮੰਦੀ (Depression of 1930's) ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਵਧਿ ਦੇ ਦੋਰਾਣ, ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਪੁਜੀਵਾਦੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾਆਂ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕਰ ਯੂ. ਕੇ., ਵਿੱਚ ਘੋਰ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਪਈ ਗਈ ਸੀ। ਯੂ. ਕੇ. ਦੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾਆਂ ਵਿੱਚ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਦਰ 25% ਪੁੰਜ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਮਹਾਨ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਲਾਰਡ ਕੇਨਜ ਨੇ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜਗਾਰ ਸਿਧਾਂਤ (Theory of Income and Employment) ਅਤੇ ਸਮਰਗ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਕਮੀ (Deficiency of Aggregate Demand) ਦੇ ਕਾਰਣ ਪੈਦਾ ਹੁਈ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਸਮਸਿਆ ਦੇ ਭੂਮੰਡਲੀਯ ਉਪਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਨ ਕਿਤਾ ਸੀ।

ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਇਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਚੱਕਰ ਚਲਣ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇਕ ਵੱਧੀ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਸੰਬੰਧੀ ਸਮਸਿਆ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਸਮਾਧਾਨ ਨ ਸਿਰਫ ਉਤਪਾਦਕਾਂ ਨੂੰ ਬਲਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਢੁਢਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਤਪਾਦਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਰਣਨੀਤਿ ਅਪਨਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਨਾਲ ਮੰਦੀ ਅਤੇ ਤੇਜੀ ਦੀ ਸਿਥਤੀ ਦਾ ਸਾਮਣਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹਿਆਂ ਨੀਤਿਆ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਵਪਾਰਿਕ ਚੱਕਰ ਦੇ ਪਰਭਾਵ ਨੂੰ ਨਯੂਨਤਮ ਕਿਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸੰਵਰਿਧੀ ਦੇ ਸਥਿਰ ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਿਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

(4) ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤਿ (Inflation)

ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤਿ ਉਸ ਸਿਥਤੀ ਨੂੰ ਕਹਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਮਾਨਅ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ (ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਵਸਤੁਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਔਸਤ ਕੀਮਤ) ਵਿੱਚ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮਾਂ ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਤਰ ਵੱਧਾਣੇ ਦੀ ਪਰਵਤਿ ਪਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫਲਸਵਰੂਪ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੂਲ ਘੱਟਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਕਰਯ-ਸ਼ਕਤੀ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਸੰਬੰਧੀ ਸਮਸਿਆ ਹੈ ਜਿਹਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਅਤੇ ਜਿਸਦਾ ਸਮਾਧਾਨ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਜਰੂਰੀ ਹੈ।

ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਮੂਲੀ ਵਾਧਾ ਆਰਥਿਕ ਸੰਵਰਿਧੀ ਵਿੱਚ ਜਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਵਢਾਵਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਕਰਿਆ ਦਾ ਸਮੁਚਾ ਪੱਧਰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤਿ ਕਦੇ - ਕਦੇ ਦੋੜਦੀ ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤਿ (Galloping Inflation) ਅਤੇ ਅਤਿ ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤਿ (Hyper Inflation) ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਣ ਕਰ ਲਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਤਿ ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਸਾਧਾਨ ਮਗਰੋ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਬਿਆਜ ਲਾਗਤ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕਰ ਭਾਰੀ ਵਰਿਧੀ ਦੀ ਪਰਵਰਿਤਿ ਪਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫਲਸਵਰੂਪ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਲਾਗਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵਰਿਧੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਪਾਰਿਕ ਪਰਤਿਯੋਗਿਤਾਤਮਕ (Business competitiveness) ਕਸੀ ਹੋਣ ਲਗਦੀ ਹੈ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕਰ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿੱਚ। ਜਦ ਮੰਗ ਦੇ ਘਟਣੇ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ- ਲਾਗਤ ਵਿੱਚ ਵਧਾਣੇ ਦੀ ਪਰਵਰਿਤਿ ਪਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਤਦ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਕਰਿਆ ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਰੁਕਾਵਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਇਹੋਜੀ ਸਿਥਤੀ ਵਿੱਚ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਤੇਜੀ ਨਾਲ ਮੰਦੀ ਅਤੇ ਮਹਾਮੰਦੀ ਦੀ ਔਰ ਵੱਧਤੀ ਹੈ।

ਆਮ ਆਦਮੀ ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਕਾਰਣ ਗੰਭੀਰ ਰੂਪ ਨਾਲ ਪੀੜਿਤ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਕ੍ਯ-ਸ਼ਕਤਿ ਘਟਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਪਰਤਿ ਉਸਦਾ ਅਸਨਤੋਸ਼ ਵਧਤਾ ਹੈ। ਸਾਮਾਨਯ ਅਸਨਤੋਸ਼ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਸਾਮਾਜਿਕ ਅਸ਼ਾਤਿ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਣਕਰ ਲਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਕਾਰਣ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸਥਿਰਤਾ ਨੂੰ ਖਤਰਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਕਿਕਤ ਵਿੱਚ ਕੀਮਤ-ਨਿਯਨਤਰਣ ਦੇ ਜਰਿਯੇ ਪਰੋਪਕਾਰ ਕਰਨਾ ਭਾਰਤ ਵਾਰਗੋ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲਈ ਨਿਰਵਾਚਣ ਘੋਸ਼ਣਾ- ਪਤਰੋ ਦਾ ਇਕ ਭਾਗ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ, ਅਧਿਕੰਸ਼ ਕਲਯਾਣਕਾਰੀ ਰਾਜਯੋ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤਿ ਪਰ ਕਾਬੂ ਪਾਣ ਵਾਲੀ ਰਣਨੀਤਿਆ ਨੂੰ ਉਚ ਪਰਾਥਮਿਕਤਾ ਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਲਈ ਉਭਰ ਰਹੀ ਪਰਮੁਖ ਨੀਤਿ ਸਮਸਿਆ (Major Policy Problem) ਮੁਦਰਾ- ਸਫੀਤਿ ਰਹਿਤ ਸੰਵਰਿਧੀ (Growth without Inflation) ਹੈ।

(5) ਬਜਟ ਸੰਬੰਧੀ ਘਾਟਾ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਆ ਨੀਤਿ (Budgetary Deficit and Fiscal Policy)

ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾਆਂ ਦੇ ਨੀਜੀਕਰਣ ਅਤੇ ਭੂਮੰਡਲੀਕਰਣ ਤੋ ਬਾਦ ਵਿਕਾਸ ਪਰਕਰਿਆ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਪਰਤਯੋਜ ਭਾਗੀਦਾਰੀ (Direct participation) (ਨਿਵੇਸ਼ਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ) ਹੋਲੀ- ਹੋਲੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਫੇਰ ਵੀ ਕਲਆਣ ਸੰਬੰਧੀ ਕਰਿਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਤਾਰ ਦੇ ਕਾਰਣ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਬਜਟ ਸੰਬੰਧੀ ਖਰਚੋ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕਰ ਪਰਤਿਰਸ਼ਾ, ਆਤੰਕਵਾਦ ਦਾ ਸਾਮਣਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਨਸਾਫ ਤੇ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਬਣਈ ਰਖਣ ਦੇ ਲਈ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਜਾਰੀ ਹੈ।

ਨੋਟ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਦਾ ਇਕ ਦੁਜਾ ਕਾਰਣ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਆਰਥਿਕ ਸਹਾਇਤਾ (Subsidy) ਹੈ। ਇਹ ਗਲ ਧਿਆਣ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਾਰਗੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵਡਾ ਹਿਸਾ ਗੈਰ-ਵਿਕਾਸ ਕਰਿਆਂ (Non-development Activities) ਵਿੱਚ ਖਰਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚਾ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਆਂ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਤੇ ਅਧਿਕ ਅਤੇ ਉਹਨਾ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਤੇ ਘੱਟ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਾਰਗੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਸਰਕਾਰੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਸੰਧਾਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਰਜ਼ (Borrowing) ਤੇ ਵੱਧ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਆ ਘਾਟਾ (ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਕਰਜ਼ ਲੈਣਾ) ਭਾਰੀ ਮਾਤਰਾ ਚ ਲਗਾਤਾਰ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਲਿਤੇ ਗਏ ਕਰਜ਼ ਚ ਜਿਨੀ ਅਧਿਕ ਬੜੇਤਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇਨਦਰੀਆ ਬੈਂਕ (ਰਿਜ਼ਰਵ ਬੈਂਕ ਆਫ ਇਨਡਿਆ) ਦੀ ਨੋਟ ਛਾਪਣ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਉਨੀ ਹੀ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਫਲਸਵਰੂਪ ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤਿ ਵਾਰਗੀ ਅੰਗ ਤੇ ਤੇਲ ਪਾਣ ਦਾ ਕੰਮ ਪੁਰਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਕੁਪਰਭਾਵ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੰਵਰਿਧੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਪੈਦਾ ਹੈ। ਵਿਕਲਪ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਸਰਕਾਰ ਆਮਦਨ ਦੇ ਸੰਧਾਨ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਲਈ ਅਧਿਕ ਕਰ ਲਗਾਣ ਦਾ ਪਰਯਾਸ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਅਗਰ ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਕਰਦਾਤਾਆਂ ਰਾਹੀਂ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਮੁਦਰਾ ਨੂੰ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਅਪੇਸ਼ਾ ਉਪਭੋਗ ਸੰਬਧੀ ਕਰਿਆਵਾਂ ਤੇ ਖਰਚ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ (ਇਹ ਵੀ ਆਮ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਣ ਦੀ ਨੀਤਿਆਂ ਨੂੰ ਵਧਵਾ ਦੇਣ ਲਈ) ਤਾਂ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਸਾਮਾਜਿਕ ਅਸ਼ਾਂਤਿ ਫੈਲਦੀ ਹੈ ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਰਾਜਨੈਤਿਕ ਅਸਥਿਰਤਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਆਰਥਿਕ ਕਰਿਆ ਦੇ ਲਈ ਖਤਰਾ ਵਧਦਾ ਹੈ। ਬਜਟ ਸੰਬਧੀ ਘਾਟਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬਧਤ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਆ ਨੀਤਿ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਇਕ ਕੇਂਦਰੀ ਸਮਸਿਆ ਹੈ ਜਿਸਤੇ ਕੜੀ ਨਜ਼ਰ ਰਖਣਾ ਜਰੂਰੀ ਹੈ ਤਾਕਿ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਲਈ ਅਨੁਕੂਲ ਵਾਤਾਵਰਣ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ।

(6) ਬਿਆਜ ਦਰੇ ਅਤੇ ਮੋਦਰਕ ਨੀਤਿ (Interest Rates and Monetary Policy)

ਮੋਦਰਕ ਨੀਤਿ ਦਾ ਸੰਬਧ ਉਨ ਮੋਦਰਕ ਉਪਾਯੋ ਨਾਲ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਰਾਹੀਂ ਸਰਕਾਰ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚ (i) ਬਯਾਰ ਦੀ ਦਰ ਅਤੇ (ii) ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਲੈਦੀ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਨਾਲ ਸਥਿਰਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਿਕਾਸ (Growth with Stability) ਨੂੰ ਪਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਿਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬਿਆਜ ਦੀ ਉਚੀ ਦਰ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਉਚੀ ਲਾਗਤ ਜੋੜੀ ਕਿ ਵਿਕਾਸ ਪਰਕਰਿਆ ਦੇ ਲਈ ਹਾਨਿਕਾਰਕ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਾਰਗੇ ਅਲਪਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾਆਂ ਦੇ ਲਈ ਬਿਆਜ ਦੀ ਉਚੀ ਦਰੇ ਅਤਿ ਸਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਦੇ ਕਾਰਣ ਸਾਰੀ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਲਾਗਤ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾ ਦੀ ਪਰਤਿਯੋਗਿਤਾਤਮਕਤਾ (Competitiveness) ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਿਰਯਾਤਾਂ ਨੂੰ ਧਕਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾ ਦੀ ਆਯਾਤ ਸ਼ਮਤਾ ਘੱਟਫੀ ਹੈ; ਜਦਕੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਗਤਿ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਬਨਾਣ ਲਈ ਪੁੰਜੀਗਤ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਆਯਾਤ ਦੀ ਆਵਸ਼ਯਕਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਔਰ ਉਚੀ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਇਨ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾਆ ਦੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵਡੀ ਚੁਨੋਤੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਹੋਰ ਅਧਿਕ ਵਧਾਵਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਜਾਮਾਦਾਤਾਰ ਕਰਿਸ਼ੀ ਪਰਧਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਤੇ ਮੋਸਮ ਦੀ ਬਹੁਤ ਅਧਿਕ ਪਰਭਾਵ ਪੈਦਾ ਹੈ, ਮੀਹ ਨ ਪੈਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਇਨ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾਵਾ ਵਿੱਚ ਖਾਧਾਨ ਦੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਅਧਿਕ ਅਸੰਤੁਲਣ ਉਤਪਨ ਹੋ ਜਾਦਾ ਹੈ ਇਹ ਅਸੰਤੁਲਣ ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤਿ ਹੋਲੀ-ਹੋਲੀ ਪੁਰੀ ਆਰਥਿਕ ਕਰਿਆ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਲਪੇਟ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲੈਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਸਾਮਾਨਆ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਧਤਾ ਹੈ, ਤਦ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਵਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਘਾਤਕ ਪਰਿਣਾਮ ਨਿਕਲਣਾ, ਜਰੂਰੀ ਬਣ ਜਾਦਾ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਘਾਟੇ ਦਾ ਬਜਟ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਰੂਪ ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਕਰਜ਼ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਣਾ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਇਕ ਕੇਂਦਰੀ ਸਮਸਿਆ ਬਣ ਚੁਕੀ ਹੈ। ਕਰਜ਼ ਦੇ ਕਾਰਣ ਅਕਸਰ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋੜੀ ਕੀ ਉਨ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਲਈ ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤਿ ਦਾ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਕਾਰਣ ਬਣਦੀ ਹੈ ਜਿਨਦੀ ਉਤਪਾਦਨ ਸ਼ਮਤਾ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਣ ਵਿੱਚ ਰਖਣਾ ਅਲਪਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲਈ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਸੰਬਧੀ ਬਹੁਤ ਵਡੀ ਚੁਨੋਤੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਦੇਸ਼ ਬਹੁਤ ਸੇਤੀ ਸਫੀਤਿ ਕਾਰਕ ਦਬਾਵਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਸਦਾ ਇਹ ਭਾਵ ਨਹੀ ਹੈ ਕਿ ਮੋਦਰਕ ਨੀਤਿ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਪਰਾਸਾਂਗਿਕਤਾ ਨਹੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾਆ ਘੱਟ ਉਤਪਾਦਨ ਸ਼ਮਤਾ ਅਤੇ ਉਚ ਸਮਰਗ ਮੰਗ ਦੇ ਕਾਰਣ ਸਫੀਤਿ ਕਾਰਕ ਦਬਾਵਾਂ ਦੇ ਪਰਤਿ ਸਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੈ, ਤਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾਆਂ ਵੀ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਆਂ ਦੀ ਕੁਲ ਪੁਰਤੀ ਦੀ ਤੁਲਣਾ ਵਿੱਚ ਕੁਲ ਮੰਗ ਦੀ ਆਵਰਤੀ ਕਮੀ (Recurring deficiency of aggregate demand) ਦੇ ਕਾਰਣ ਵਿਸਫੀਤਿ ਕਾਰਕ ਦਬਾਵਾਂ ਦੇ ਪਰਤੀ ਉਨੀ ਹੀ ਸਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੈ।

ਵਿਸਫੀਤਿ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰਾਂ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾਆਂ ਵਿੱਚ ਮੋਦਰਕ ਨੀਤਿ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਕਰਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤਾਕਿ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਆ ਦੀ ਮੰਗ ਤੇ ਕਿਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਖਰਚ ਨੂੰ ਵਡਾਆ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿਚ ਕਮੀ ਨੂੰ ਦੁਰ ਕਿਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਵਿਨਿਮਯ ਦਰ (ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਕਰੇਨਸੀ ਦਾ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਕਰੇਨਸੀ ਵਿੱਚ ਮੂਲ) ਮੌਦਰਕ ਨੀਤਿ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਪਰਚਲ (Parameter) ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਰਾਹੀਂ ਆਰਥਿਕ ਕਰਿਆ ਦਾ ਸਮਸਤ ਪੱਧਰ ਪਰਭਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਨੁਕੂਲ ਵਿਨਿਮਯ ਦਰ, ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਤੁਲਣਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਕਰੇਨਸੀ ਦੇ ਮੂਲ ਵਿਚ ਵਿਰਿਧੀ ਇਕ ਸੁਭ ਸੰਕੇਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਨ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾਆ ਦੇ ਲਈ ਜੇਣਾ ਨਿਰਆਤ ਪਰਤਸਾਹਨ (Export Promotion) ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪਰਕਰਿਆ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਬਣਾਦਾ ਚਾਹੁਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਨਿਸ਼ਚਤ ਰੂਪ ਤੇ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਮੇਰਕੀ ਕਰੇਨਸੀ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਕਰੇਨਸੀ ਦੇ ਮੂਲ ਵਿੱਚ ਵਿਰਧੀ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੋਤਾ ਕਿ ਅਮੇਰਿਕੀ ਇਕ ਡਾਲਰ ਨਾਲ ਭਾਰਤੀਆ ਬਾਜ਼ਾਰ ਤੇ ਪਹਿਲੇ ਤੋਂ ਘਟ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਆ ਖਰੀਦੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸਬਦਾ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਭਾਰਤੀਆ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਮੰਗ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਘਟ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ।

ਨੋਟ



ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਕਾਰਯੋ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਸੰਬਧਤ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਅਧਿਅਨ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੂਲਯਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕਥਣਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਦੀ ਪਹਚਾਣ ਕਰੋ

(State whether the following statements are True or False):

7. ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਵਪਾਰ ਦਾ ਵੀ ਅਧਿਅਨ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ।
8. ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਪੁਰਤੀ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦਾ ਰੋਜਗਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕਾਫੀ ਪਰਭਾਵ ਪੈਦਾ ਹੈ।
9. ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਰੋਜਗਾਰ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਨਾਲ ਸੰਬਧਤ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਵੀ ਅਧਿਅਨ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ।
10. ਸੰਵਰਿਧੀ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਔਰ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਸੰਬਧੀ ਨੀਤਿਆਂ ਦੇ ਮੁਖ ਕਾਰਕ ਨਹੀਂ ਹੈ।

1.4 ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਲਕਸ਼ ਅਤੇ ਉਪਕਰਣ (Macroeconomics Targets and Instruments)

ਉਤੇ ਦੱਸੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀਆਂ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਮੋਟੇ ਤੌਰ ਤੇ (i) ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਲਕਸ਼ (Targets) ਅਤੇ (ii) ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀਆਂ ਨੀਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੰਵਰਿਧੀ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ (Growth and Development), ਰੋਜਗਾਰ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ (Employment and Economic Stability) ਸਥਿਰਤਾ ਆਦੀ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਲਕਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ਵਾਸਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਗੁਣਵਤਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਵਾਸਤੇ ਹਰ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਲਕਸ਼ ਸੰਵਰਿਧੀ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਉਚ ਕਰ ਨੂੰ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਸੰਵਰਿਧੀ ਨੂੰ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰਕਰਿਆ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਦੇ ਨਾਲ ਸੰ-ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਲਾਭਾਂ ਨੂੰ ਨਯਾਯੋਚਿਤ ਰੂਪ ਨਾਲ ਬਟਵਾਰਾ ਕਿਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸਦਾ ਇਹ ਵੀ ਯਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਕਾਸ-ਪ੍ਰਕਰਿਆ ਨੂੰ ਇਕ ਧਾਰਣੀਆ ਪ੍ਰਕਰਿਆ (Sustainable Process) ਬਣਾਆ ਜਾ ਸਕੇ ਤਾਕਿ ਭਾਵੀ ਪੀਡਿਆ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਸ਼ਮਤਾ ਕਿਸੀ ਵੀ ਤਰਾਂ ਘੱਟ ਨ ਹੋਵੇ। ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਲਕਸ਼ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦੀ ਦਰ (Rate of Participation) ਨੂੰ ਵਡਣਾ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਕਿ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਦਰ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਿਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਦੇ ਅਲਾਵਾ ਹਰ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਲਕਸ਼ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਰਿਆ ਨੂੰ ਸੁਦ੍ਰਣ ਬਣਾਣਾ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸਫੀਤਿਕਾਰਕ ਅਤੇ ਵਿਸਫੀਤਿਕਾਰਕ ਦਬਾਵਾ ਨੂੰ ਨਯੁਨਤਮ ਬਣਾਏ ਰਖਾਣਾ।

ਲਕਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਪਤਿ ਦੇ ਲਈ ਨੀਤਿ ਸੰਬਧੀ ਉਪਕਰਣ (Policy Instrument) ਦੀ ਲੋਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਮਹਾਤਵਪੁਰਣ ਨੀਤਿ ਉਪਕਰਣ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਆ ਤੇ ਮੌਦਰਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਕਿਸੀ ਵੀ ਤਰਾ ਦੀ ਹੋ। ਇਸ ਸੰਬਧ ਵਿਚ ਇਹ ਉਲੇਖਨੀਆ ਹੈ ਕਿ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਸੰਬਧੀ ਨੀਤਿਆਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਧਾਨਾਪਨ ਨਹੀਂ ਅਪਿਤੁ ਪੁਰਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਮੌਦਰਕ ਦੋਵੇ ਉਪਕਰਣ ਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿੱਚ ਲਾਆ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਨਿਧਾਰਿਤ ਲਕਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਪਤਿ ਦੇ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਮੌਦਰਕ ਉਪਕਰਣ ਦੇ ਸਮੁਚਿਤ ਮਹਾਤਵਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਿਚਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਨੋਟ

☞ ਲਿਪਸੀ ਅਤੇ ਕਰਿਸਟਲ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ “ਨੀਤਿ ਉਪਕਰਣ ਦੇ ਉਚਿਤ ਮੁਲਾਂ ਦਾ ਚੁਨਾਵ ਕਰਣਾ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਸੰਬੰਧੀ ਨੀਤਿ ਦੀ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਹੈ ਤਾਕਿ ਪਰਿਣਾਮਾਂ ਦੇ ਸ਼ਰੇਸ਼ਠਤਮ ਸੰਭਵ ਸੰਯੋਗ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਿਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਹ ਨਿਰੰਤਰ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਸਮਸਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਸ਼ਵ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਵਿਭਿਨ ਭਾਗਾਂ ਦੇ ਆਘਾਤਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਲਕਸ਼ ਨਿਰੰਤਰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੇ ਰਹਦੇ ਹਨ।” (The macroeconomics policy problem is to choose appropriate values of the policy instruments in order to achieve the best possible combination of the outcomes of the targets. This is a continually changing problem because the targets are perpetually being affected by shocks from various parts of the world economy.” – **Lipsey and Chrystal**)



ਟਾਸਕ

ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਮੁਖ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਉਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਦੇਵੋ।

ਸੀਮਾਵਾਂ (Limitations)

ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਤਰਾਂ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਵੀ ਸੀਮਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਟਿਪਣੀ ਧਿਆਣ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਹੈ-

1. **ਰਚਣਾ ਦਾ ਤਰਕ ਦੋਸ਼ (The Fallacy of Composition)** - ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਅਨੇਕ ਨਤੀਜਾ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਇਕਾਈਆਂ ਦੀ ਸਰਲ ਸਮਿਸ਼ਰਣ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਪਰ ਜੇਕੋਂ ਤਬ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਲਈ ਤਰਕਪੂਰਣ ਅਤੇ ਠੀਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪੂਰੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਲਈ ਵੀ ਤਰਕਪੂਰਣ ਅਤੇ ਠੀਕ ਹੋਵੇ। ਬੇਸ਼ਕ, ਬਚਤ ਕਰਣਾ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਲਈ ਚੰਗੀ ਆਦਤ (Virtue) ਹੈ ਪਰ ਜੇਕਰ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਬਚਤ ਕਰਣ ਲਗੇਗਾ ਤਾਂ ਕੁਲ ਮੰਗ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਜਿਸਦੇ ਨਾਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਲਈ ਕੋਈ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਆ ਜਾਵੇਗੀ। ਅਖਰ ਵਿੱਚ ਇਸਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਰੂਪ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਬਚਤ ਵੀ ਘਟੇਗੀ ਨ ਕਿ ਵਧੇਗੀ। ਪ੍ਰੋ. ਸਮਯੁਲਸਨ ਨੇ ਇਹਨੂੰ “ ਰਚਣਾ ਦੇ ਤਰਕ ਦੋਸ਼” ਕਿਹਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਅਤਯਥਿਕ ਸਾਮਾਨਯੀਕਰਣ (Excessive Generalization) ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਤਿ ਜਿਸਦੇ ਕਾਰਣ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਉਤੇ ਲਾਗੂ ਕਿਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ।

2. **ਵਿਜਾਤੀਆ ਇਕਾਈਆਂ (Heterogeneous Units)** - ਸਮੁੱਚੇ ਦੇ ਅਧਿਅਨ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕ ਵਿਜਾਤੀਆ ਇਕਾਈਆਂ ਸਮਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ ਇਕਾਈਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਤਰਾ ਨਾਲ ਮਾਪਿਆ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਇਨ ਇਕਾਈਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਸਮਾਨ ਸੰਖਯਾ ਅਤੇ ਸਮਜਾਤੀਆ ਮਾਪ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਯਕਤ ਕਰਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪ੍ਰੋ. ਬੋਲਡਿਗ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਇਹਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਗਏ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ-

6 ਸੇਵ + 7 ਸੇਵ = 13 ਸੇਵ (ਇਹ ਇਕ ਅਰਥਪੂਰਣ ਸਮੁੱਚ ਹੈ)

6 ਸੇਵ + 7 ਸੰਤਰੇ = 13 ਫਲ (ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਅਰਥਪੂਰਣ ਸਮੁੱਚ ਹੈ)

6 ਸੇਵ + 7 ਮਕਾਣ = (ਇਹ ਇਕ ਅਰਥਹਿਨ ਸਮੁੱਚ ਹੈ)

ਉਤੇ ਲਿਖੇ ਉਦਾਹਰਣ ਨਾਲ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਵਿਜਾਤੀਆ ਇਕਾਈਆ ਦਾ ਸਮੁੱਚ ਸਦਾ ਅਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਜਾਤੀਆ ਇਕਾਈਆ ਦੇ ਲਈ ਭਾਵੇਂ ਆਸੀ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਇਕ ਸਾਝੇ ਭਾਜਕ (Common denominator) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਰੇ, ਪਰ ਮੋਦਰਕ ਮੁੱਲ (Money Value) ਇਸਦੇ ਉਪਯੋਗ ਮੁਲ (Value in use) ਦਾ ਸਹੀ ਮਾਪ ਨਹੀਂ ਹੈ।

3. **ਖੁਦ ਸਮੁੱਚ ਦੀ ਅਧੇਸ਼ਾ ਸਮੁੱਚ ਦੀ ਰਚਣਾ ਅਤੇ ਢਾਂਚਾ ਅਧਿਕ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਹੈ (The Composition or Structure of the Aggregate is more important than Aggregate itself)**- ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਸਮੁੱਚ ਦਾ ਅਧਿਅਨ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ ਪਰ ਹਕਿਕਤ ਵਿੱਚ ਕਿਸੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਖੁਦ ਸਮੁੱਚ ਦੀ ਅਧੇਸ਼ਾ ਸਮੁੱਚ ਦੀ ਰਚਣਾ ਜੋ ਉਸਦਾ ਢਾਂਚਾ ਅਧਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਾਣ ਲਿਜਿਐ ਸਾਲ 2006 ਅਤੇ ਸਾਲ 2007 ਵਿੱਚ ਕੀਮਤ ਦਾ ਪੱਧਰ ਸਥਿਰ ਰਹਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸਦਾ ਇਹ ਮਤਲਬ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਸਾਲ 2007 ਵਿੱਚ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਬਦਲਾਵ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਸਾਲ 2007 ਵਿੱਚ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਕਮੀ ਹੋਈ ਹੋ ਅਤੇ ਉਯੋਗਿਕ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ। ਫਲਸਵਰੂਪ ਸਾਮਾਨਆ ਕਮਿਤ-ਪੱਧਰ ਸਿਥਰ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹੋ। ਇਸ ਲਈ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢਾਂਚੇ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਦੇ ਲਈ, ਸਮੁੱਚ ਦਾ ਅਧਿਅਨ ਉਨਾਂ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜਿਨਾਂ ਖੁਦ ਸਮੁੱਚ ਦਾ। ਪਰ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਂਚਲੋ

(Parameters) ਦੇ ਸਾਂਰਚਨਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ (Structural Analysis) ਨੂੰ ਕਦੇ ਕਦਾਰ (Seldom) ਹੀ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਮਹਾਤਵ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨੋਟ

4. **ਸਮੂਹ ਦੇ ਵਿਭਿਨ ਪ੍ਰਭਾਵ (Diverse Effects of Aggregates)** - ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਇਕ ਦੂਜੀ ਸੀਮਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਵਿਭਿਨ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਸਮੂਹ ਦੇ ਵਿਭਿਨ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦਾ ਅਧਿਅਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। - ਸਮਸ਼ਟੀ- ਪ੍ਰਾਂਚਲੇ (Parameters) ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਉੱਤੇ ਇਕੋ ਜਿਹਾ (Uniform) ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ, ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਵਰਿਧੀ ਦਾ ਵਪਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਉਧੋਗਪਤਿਆਂ ਨੂੰ ਫਾਅਦੇਮੰਦ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਵੇਤਨ ਭੋਗੀਆ (Wage-earners) ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਚੁੱਕਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਿਕ ਸਮੂਹ (Cross Section) ਦੇ ਅਧਿਅਨ ਦਾ ਅਤਿ ਸੰਸ਼ਿਪਤ ਅਲੇਖ ਹੀ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੰਸ਼ੇਪ ਵਿੱਚ ਸਾਮੁਹਿਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਆਕਸਰ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਵਿਅਸ਼ਟੀ ਪ੍ਰਾਂਚਲੇ ਦੇ ਮਹਾਤਵ ਦੀ ਅਵਹੇਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਸਤੂ ਦੇ ਮੁਲਭੂਤ ਤੱਤ ਹਨ।

ਇਸ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਧਨਤਾ ਅਤੇ ਜੀਵਣ ਦੀ ਗੁਣਵਤਾ ਦੇ ਮੁਲਯਾਂਕਣ ਕਰਦੇ ਸਮਾਂ ਆਸੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸਦੀ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਉਪਭੋਗ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਂਚਲ (Parameter) ਮਨ ਲਿਏ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਤੱਥ ਦੀ ਉਪੇਸ਼ਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਭਲੇ ਹੀ ਸਮੇ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਔਸਤ ਪ੍ਰਾਂਚਲ (Average Parameter) ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਤਰ ਵਰਿਧੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਫੇਰ ਵੀ ਉਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕੁਲ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਰਿਧੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਜੇਕੋ ਨਿਰਧਨਤਾ ਰੇਖਾ ਤੇ ਨੀਚੇ ਰਹਦੇ ਹਨ। ਕੀ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਜੇਕਾ ਭਾਰਤ ਦੀ ਹਰ ਵਿਆਕਤੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਸੋਰ ਮਚਦੇ ਹਨ, ਆਮਦਨ ਦੇ ਵਿਤਰਣ ਤੇ ਵੀ ਧਿਆਣ ਦੇਣਗੇ? ਕੀ ਉਹ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਭੁਖਮਾਰੀ ਨਾਲ ਮਾਰਣ ਵਾਲਾ ਵਾਰੇ ਵੀ ਸੋਚਣਗੇ, ਖਾਸਕਰ, ਜਦ ਖਾਧਾਨ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਉਸਦੀ ਮੰਗ ਨਾਲੋਂ ਕਹੀ ਅਧਿਕ ਹੈ? ਫਿਰ ਸਿਰਫ ਕੁਛ ਹੀ।

ਮੁਖ ਬਿੰਦੂ (Key Points)

- **ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ (Macroeconomics)** - ਇਹ ਪੂਰੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਮੁਦੇ ਦਾ ਅਧਿਅਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ, ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤਿ ਦਰ, ਵਾਪਾਰ ਚਕਰ ਆਦੀ।
- **ਵਿਅਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਦੇ ਮੁਖ ਬਿੰਦੂ (Principal Points of Difference between Micro and Macro Economics)** - (i) ਵਿਅਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਰਥਿਕ ਇਕਾਈ ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਇਕ ਫਰਮ ਨਾਲ ਸੰਬਧਤ ਆਰਥਿਕ ਸਮਸਿਆਵਾਂ / ਮੁਦੇ ਦਾ ਅਧਿਅਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬਧਤ ਆਰਥਿਕ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਅਧਿਅਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ii) ਵਿਅਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ਰੇਠਤਮ ਬਟਵਾਰੇ (Optimum allocation of resources) ਤੇ ਕੇਂਦਰਤ ਹੈ ਜਦਕਿ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜਗਾਰ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕੇਂਦਰਤ ਹੈ। (iii) ਵਿਅਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾ ਸਾਮਗਰੀ ਵਿੱਚ “ਕੀਮਤ” ਮੁਖ ਪ੍ਰਾਂਚਲ ਹੈ ਜਦਕਿ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਇਹ “ਰਾਸ਼ਟਰਿ ਆਮਦਨ” ਹੈ। (iv) ਵਿਅਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ “ਆਂਸ਼ਿਕ ਸੰਤੁਲਣ” ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਤੇ ਆਧਰਿਤ ਹੈ ਜਦਕਿ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ (Quasi general equilibrium) ਅਰਥ ਸਾਮਾਨਆ ਸਤੁਲਣ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਤੇ।
- **ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਅਧਿਅਨ ਦਾ ਖੇਤਰ (Areas of Macroeconomic Study)** - (i) ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ, (ii) ਰੋਜਗਾਰ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ, (iii) ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ, (iv) ਸਾਮਾਨਆ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ, (v) ਆਰਥਿਕ ਸੰਵਿਰਧੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ, (vi) ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਾਪਾਰ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ।
- **ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਮੁਖ ਮੁਦੇ (Major Macroeconomic Issues)** - (i) ਸੰਵਰਿਧੀ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ (ii) ਰੋਜਗਾਰ (iii) ਵਾਪਾਰਿਕ ਚਕਰ (iv) ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤਿ (v) ਬਜਟ ਸੰਬਧੀ ਘਾਟਾ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ਿਆ ਨੀਤਿ (vi) ਬਿਆਜ ਦਰਾ ਅਤੇ ਮੋਦਰਕ ਨੀਤਿ। ਸੰਵਰਿਧੀ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ, ਰੋਜਗਾਰ ਅਤੇ ਵਾਪਾਰਿਕ ਚਕਰਾਂ ਦੇ ਮੁਦੇ ਨੂੰ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਲਕਸ਼ ਮਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੋਦਰਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ਿਆ ਨੀਤਿਆ ਦੇ ਮੁਦੇ ਨੂੰ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਨੀਤਿਆ ਅਤੇ ਉਪਕਰਣ ਮਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- **ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਸੀਮਾਵਾਂ (Limitations of Macroeconomics)** - (i) ਰਚਣਾ ਦਾ ਤਰਕ ਦੋਸ਼: ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਅਨੇਕ ਨਿਸ਼ਕਰਸ਼ ਸਰਲ ਰੂਪ ਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਇਕਾਈਆ ਦੀ ਸੋਖੀ ਸਾਂਚਣਾ ਤੇ ਆਧਰਿਤ ਹੈ। (ii) ਵਿਜਾਤੀਆ ਇਕਾਈਆ ਵਿਜਾਤੀਆ ਇਕਾਈਆ ਦਾ ਸਮੂਚ ਸਦਾ ਗਲਤ ਨਿਸਕਰਸ਼ ਦਿਤਾ ਹੈ। (iii) ਖੁਦ ਸਮੂਚ ਦੀ ਵਜਹ ਸਮੂਚ ਦਾ ਢਾਚਾਂ ਜਿਆਦਾ ਮਹਤਵਪੁਰਣ ਹੈ ਜਦਕਿ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਅਧਿਅਨ ਸਾਦਾ ਇਸਦੀ ਅਵਹੇਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ (iv) ਆਬਾਦੀ ਦੇ ਵਖ-ਵਖ ਵਰਗਾਂ ਤੇ ਸਮੂਚਾ ਦੇ ਭਿਨ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਕੋਈ ਮਹਤਰ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ।

ਨੋਟ 1.5 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਸਮੁੱਚੇ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਹਕਿਕਤ ਵਿੱਚ ਕਿਸੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਖੁਦ ਸਮੁੱਚੇ ਦੀ ਅਪੇਸ਼ਾ ਸਮੁੱਚੇ ਦੀ ਰਚਣਾ ਜਾਂ ਓਸਦਾ ਢਾਂਚਾ ਜਿਆਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮੰਨ ਲੀਜ਼ਿਐ ਕਿ ਸਾਲ 2006 ਅਤੇ ਸਾਲ 2007 ਵਿੱਚ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਸਿਧਰ ਰਹਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹਦਾ ਇਹ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਸਾਲ 2007 ਵਿੱਚ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਬਦਲਾਵ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਸਾਲ 2007 ਵਿੱਚ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਕਮੀ ਹੋਈ ਹੋ ਅਤੇ ਓਧੋਗਿਕ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ। ਫਲਸਵਰੂਪ ਸਾਮਾਨਆ ਕਮਿਤ-ਪੱਧਰ ਸਿਧਰ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹੋ। ਇਸ ਲਈ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਨੰਗ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਦੇ ਲਈ, ਸਮੁੱਚੇ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਉਨਾਂ ਹੀ ਜਰੂਰੀ ਹੈ ਜਿਨਾਂ ਖੁਦ ਸਮੁੱਚੇ ਦਾ। ਪਰ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਪ੍ਰਾਂਚਲੋ (Parameters) ਦੇ ਸਰਚਨਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ (Structural Analysis) ਨੂੰ ਕਦੇ ਕਦਾਰ (Seldom) ਹੀ ਬਰਾਬਾਰ ਦਾ ਮਹਾਤਵ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

1.6 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

- ਸਮਸ਼ਟੀ (Macro) – ਵਡਾ
- ਵਿਅਸ਼ਟੀ (Micro) – ਛੋਟਾ
- ਸਮਗ੍ਰ ਮੰਗ (Aggregate Demand) – ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਿਤੀ ਗਈ ਮੰਗ
- ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ (National Income) – ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਆਮਦਨ

1.7 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

1. ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਕੀ ਹੈ? ਸਮਝਾਓ।
2. ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਮੁੱਖ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਦਸੋ।
3. ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਮੁੱਖ ਬਿੰਦੂ ਲਿਖੋ।

ਉਤਰ : ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Answer : Self Assessment)

- | | | | |
|---------------|--------------|-----------|--------|
| 1. ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ | 2. ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ | 3. ਖੇਤਰਾਂ | 4. (ਓ) |
| 5. (ਅ) | 6. (ੲ) | 7. ਸਹੀ | 8. ਸਹੀ |
| 9. ਸਹੀ | 10. ਗਲਤ | | |

1.8 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)



ਪੁਸਤਕ

1. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਮੋਹਣ ਸ਼ਰੀਵਾਸਤਵ, ਡੀਅਨਡੀ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010.
2. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਅਸ. ਕੇ. ਚਕਰਬਰਤੀ, ਹਿਮਾਚਲ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ ਹਾਊਸ, 2010.
3. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਬਯੋਰੀ ਅਤੇ ਪੋਲਿਸੀ : ਅਚ. ਅਲ ਆਹੁਜਾ, ਅਸ. ਚੰਦ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010.

ਇਕਾਈ-2: ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ : ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੀ ਧਾਰਣਾ (National Income : Concept of National Income)

ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ (Contents)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

- 2.1 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੀ ਧਾਰਣਾ (Concept of National Income)
- 2.2 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੀ ਮਾਪ (Measurement of National Income)
- 2.3 ਕੁਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸਮੂਹ (Some Related Aggregates)
- 2.4 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਆਮਦਨ ਦੇ ਅੰਗ (Components of National Disposable Income)
- 2.5 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)
- 2.6 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)
- 2.7 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)
- 2.8 ਸੰਬੰਧਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ:

- ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੀ ਧਾਰਣਾ ਜਾਨਣਗੇ।
- ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੀ ਮਾਪ ਜਾਨਣਗੇ।
- ਕੁਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸਮੂਹ ਸਮਝਣਗੇ।
- ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਆਮਦਨ ਦੇ ਅੰਗ ਜਾਨਣਗੇ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਹਦਾ ਹੋਆ ਤਦ ਮਨਿਆ ਜਾਦਾ ਹੈ ਜਦ ਉਹ ਇਕ ਸਾਲ ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ ਸਮਾਂ ਲਈ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਰਹਦਾ। ਪਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੇਕੋ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਾ ਜੇਕੋ ਰੋਗੀ ਆਪਣੇ ਇਲਾਜ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾ ਤੇ ਇਹ ਸਰਤ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਮੰਨ ਲੀਜ਼ਿਐ ਕੋਈ ਭਾਰਤ ਦਾ ਵਾਸੀ ਇਕ ਸਾਲ ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ ਸਮੇਂ ਲਈ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਹਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਭਾਰਤ ਦਾ ਆਮ ਨਿਵਾਸੀ ਨਹੀਂ ਮਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਬਲਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਗੈਰ ਨਿਵਾਸੀ (NRI – Non-Resident Indian) ਮਨਿਆ ਜਾਉਗਾ।

2.1 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੀ ਧਾਰਣਾ (Concept of National Income)

ਘਰੇਲੂ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਆਮ (Common) ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਦੋਵੇਂ ਧਾਰਣਾਵਾਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਲਗਾਨ (ਜਮੀਨ ਨੂੰ) ਬਿਆਜ (ਪੂੰਜੀ ਨੂੰ) ਲਾਭ (ਉਧਮਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ) ਅਤੇ ਕਰਮਚਾਰਿਆ ਦਾ ਮੇਹਨਤ (ਸ਼ਰਮ ਨੂੰ) ਦੋਵੇਂ ਧਾਰਣਾ ਵਿੱਚ ਜੋੜੀ ਆਮ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ-

- (i) ਜਦਕਿ ਘਰੇਲੂ ਆਮਦਨ ਅਨਿਵਾਰਯ ਰੂਪ ਤੇ ਘਰੇਲੂ ਸੀਮਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸ੍ਰਜਿਤ ਕਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਸ੍ਰਜਨ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਕਿਸੀ ਵੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

- ਨੋਟ (ii) ਜਦਕਿ ਘਰੇਲੂ ਆਮਦਨ ਦਾ ਸੂਚਨ ਕੇਵਲ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਾਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਵਾਸ਼ਿਆਂ ਦੋਵੇਂ ਰਾਹੀਂ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਸੂਚਨ ਕੇਵਲ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਾਸ਼ਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ ਦੇ “ਆਮ ਵਾਸੀ” (Normal Residents of a Country) ਕਿਹਾ ਜਾਦਾ ਹੈ।

ਆਮ ਵਾਸੀ ਕੌਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? (Who are Normal Residents?)

ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਆਮ ਵਾਸੀ ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਹਾਣਾ

- (i) ਉਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ
- (ii) ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਰੁਚੀ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ।

ਸੀਮਾ ਤੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੀਮਾ ਲਾਂਘ ਕੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰੋਜ਼ੀ ਕਮਾਤ ਦੇ ਲਈ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸਦੀ ਰੁਚੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਉਸਦਾ ਆਪਣਾ ਦੇਸ਼ ਹੀ ਬਣਿਆ ਰਹਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਉਹ ਲੋਟ ਕਰ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਆਮ ਵਿਅਕਤੀ ਹੀ ਮਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਇਹ ਗੱਲ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਲੈਣੀ ਚਹਿਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕੋ ਲੋਕ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਾਸੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਆਮ ਵਾਸੀ ਹੋਣ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਲਈ ਇਕ ਭਾਰਤ ਦਾ ਵਾਸੀ ਜੇਕਰ ਇਕ ਸਾਲ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮਾਂ ਲਈ ਯੂ. ਏ. ਏ. ਵਿੱਚ ਰਹਿਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਯੂ. ਏ. ਏ. ਦਾ ਆਮ ਵਾਸੀ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇਗਾ ਭਾਰਤ ਦਾ ਨਹੀਂ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਜਨਮ ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਦਾ ਵਾਸੀ ਹੋਵੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਸੋਨਿਆ ਗਾਂਧੀ ਵਰਗੇ ਵਿਅਕਤੀ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਜਨਮ ਤੋਂ ਇਟਲੀ ਦੇ ਵਾਸੀ ਹੋਣ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਹਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦਾ ਇਕ ਆਮ ਵਾਸੀ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਰੁਚੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਭਾਰਤ ਹੀ ਹੈ।

ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਹੈ ਕਿ “ਆਮ ਵਾਸੀ” ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਸੰਸਕਾਰ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਟੇਟ ਬੈਂਕ ਆਫ ਇਨਡਿਆ ਵਰਗੀ ਵਿੱਤੀ ਸੰਸਥਾਨ ਦੀ ਸ਼ਾਖਾ ਲੰਦਨ ਵਿੱਚ ਖੁਲ੍ਹੀ ਹੈ। ਉਸ ਸ਼ਾਖਾ ਦਾ ਆਰਥਿਕ ਲਾਭ (Economic Interest) ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਭ ਉਹ ਸ਼ਾਖਾ ਪਾਵੇਗੀ ਉਹ ਸਟੇਟ ਬੈਂਕ ਆਫ ਇਨਡਿਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲਾਭ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਸਿਰਫ ਆਮ ਵਾਸੀ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ (National Income is Attributed to Normal Resident Only)

ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸਿਰਫ ਉਸੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਆਮ ਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਨਿਹਿਤਾਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿਥਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਮਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਜੇਕਰ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਆਮ ਵਾਸੀ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਦੋਹਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਗੈਰ-ਵਾਸੀ (Non-residents) ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਮਦਨ, ਭਲੇ ਹੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਘਰੇਲੂ ਆਮਦਨ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਫੇਰ ਵੀ ਇਹਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਮਨਿਆ ਜਾਦਾ। ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਆਮ ਵਾਸ਼ਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਮਦਨ ਭਲੇ ਹੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਘਰੇਲੂ ਆਮਦਨ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਫੇਰ ਵੀ ਇਹਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਮਨਿਆ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜੇਕਰ ਬਾਕੀ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਆਮ ਵਾਸ਼ਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਘਰੇਲੂ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਜੋੜਿਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਗੈਰ ਵਾਸ਼ਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਿੱਤੀ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਘਟਾਈਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਘਰੇਲੂ ਆਮਦਨ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਜਾਵੇਗੀ। ਘਰੇਲੂ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਮੀਕਰਣ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਘਰੇਲੂ ਆਮਦਨ (ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ) [Domestic Income (NDP_{FC})]

- + (i) ਬਾਕੀ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਵਾਸ਼ਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ
(Factor income earned by our residents from rest of the world)
- (ii) ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਬਾਕੀ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਵਾਸ਼ਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ
(Factor income earned by residents of rest of the world in our country)
- = ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ (ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ)
[National Income (NNP_{FC})]
- (i)-(ii) ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸ਼ੁਧ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ ਕਿਹਾ ਜਾਦਾ ਹੈ

ਇਸ ਤਰਾ, ਉਤੇ ਲਿਖੇ ਸਮੀਕਰਣ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰਾ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ-
 ਘਰੇਲੂ ਆਮਦਨ (ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ) + ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸ਼ੁਧ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ
 = ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ((ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ)

ਨੋਟ

ਅਤੇ

ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ - ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸ਼ੁਧ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ = ਘਰੇਲੂ ਆਮਦਨ



ਨੋਟਸ

ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਕੇਵਲ ਉਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਆਮ ਵਾਸਿਆ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਆਸੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋ -

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਇਕ ਲੇਖਾ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਆਮ ਵਾਸਿਆ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ ਦਾ ਕੁਲ ਜੋੜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਮਦਨ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਾਧਨ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਬਦਲੇ ਪਾਰਿਸ਼ਰਮਿਕ ਦੇ ਰੁਪ (ਜਿਵੇਂ ਲਗਾਨ ਬਿਆਜ, ਲਾਭ, ਅਤੇ ਕਰਮਚਾਰਿਆ ਦਾ ਪਰਿਸ਼ਰਮਿਕ) ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ ਧਾਰਣਾ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹੁਏ ਇਹਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਿਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ-

ਇਕ ਲੇਖਾ ਸਾਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਆਮ ਵਾਸਿਆ ਰਾਹੀਂ ਸਾਧਨ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਫਲਸਵਰੂਪ ਕੀਤੀ ਗਈ ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਕੁੱਲ ਜੋੜ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਯਾਦ ਰਹੇ ਕਿ ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ (Value Added) ਅਤੇ ਸਰਜਿਤ ਆਮਦਨ (Income Generated) ਸਮਰੂਪ (Identical) ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਡਰਨਬਰਗ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ , “ ਇਕ ਸਾਲ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਾਸਿਆ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ ਹੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਹੈ। ਇਹ ਘਰੇਲੂ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸ਼ੁਧ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ ਦਾ ਜੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। (National income is the factor income accruing to the residents of the country during a year. It is the sum of domestic factor income and net factor income from abroad. – Dernberg)

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੀ ਸਕਲ ਅਤੇ ਸ਼ੁਧ ਅਵਧਾਰਣਾਵਾਂ

(Gross and Net Concepts of National Income)

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੀ ਸਕਲ ਅਤੇ ਸ਼ੁਧ ਧਾਰਣਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। “ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ” ਸ਼ਬਦ ਇਕ ਸ਼ੁਧ ਧਾਰਣਾ ਹੈ। ਅਨਿਵਾਰਯ ਰੁਪ ਤੋਂ ਇਹ ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ (NNP_{FC}) ਹੈ। ਫੇਰ ਵੀ, ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ (NNP_{FC}) ਨੂੰ ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸਕਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣ ਦੇ ਲਈ ਇਹਦੇ ਵਿੱਚ ਮੁੱਲ ਹ੍ਰਾਸ ਅਤੇ ਸ਼ਧਾਈ ਪੁੰਜੀ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਨੂੰ ਜੋੜ ਦਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ

ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ + ਮੁੱਲਹ੍ਰਾਸ = ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸਕਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ

$$NNP_{FC} + Depreciation = GNP_{FC}$$

ਅਤੇ

ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸਕਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ - ਮੁਲਹ੍ਰਾਸ = ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਨ।

$$GNP_{FC} - Depreciation = NNP_{FC}$$

ਮੁੱਲ ਕੀਮਤ (ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ) ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ

(National Income at Basic Price (or Factor Cost) and National Income at Market Price)

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੀ ਧਾਰਣਾ ਦਾ ਅਸਲੀ ਮਤਲਬ ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਹੈ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਧ ਅਪ੍ਰਤਅਸ਼ ਕਰ (ਅਪ੍ਰਤਅਸ਼ ਕਰ - ਆਰਥਿਕ ਮਦਦ) ਦੇ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਜੋੜ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਬਣ ਜਾਵੇਗੀ। ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਮੀਕਰਣ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤ ਕਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ-

ਨੋਟ ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ + ਸ਼ੁਧ ਅਪ੍ਰਤਾਅਸ਼ ਕਰ (ਅਪ੍ਰਤਾਅਸ਼ ਕਰ - ਆਰਥਿਕ ਮਦਦ)
= ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ

ਅਤੇ

ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ - ਸ਼ੁਧ ਅਪ੍ਰਤਾਅਸ਼ ਕਰ = ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ।

**ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਿਆ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ
(National Income is Linked with the Level of Production Activity)**

ਉਤੇ ਲਿਖੇ ਵਿਆਖਣ ਤੋਂ ਇਹ ਪੂਰੀ ਤਰਾ ਸਪਸ਼ਟ ਜੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਉਤਪਾਦਨ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਪੱਧਰ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਉਚ ਪੱਧਰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਉਤਪਾਦਨ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਉਚ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਵਿਲੋਮ। ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ “ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ” ਅਤੇ ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ “ ਆਮਦਨ ਦਾ ਸ੍ਰਜਾਨ”। ਇਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਉਤਪਾਨ ਆਮਦਨ ਦੇ ਕੁਲ ਜੋੜ ਨੂੰ ਹੀ ਆਮਤੋਰ ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਿਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਪੱਧਰ ਉਚਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਪੱਧਰ ਵੀ ਉਚਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਦੂਜੀ ਔਰ ਅਲਪਵਿਸ਼ਿਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਪੱਧਰ ਨਿਮਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਪੱਧਰ ਵੀ ਨਿਮਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਰਥਿਕ ਸੰਕ੍ਰਮਣ (Economic Transition) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰਕਰਿਆ ਦਾ “ਅਲਪਵਿਕਸਿਤਤਾ” ਤੋਂ “ਵਿਕਸਿਤਤਾ” ਦੀ ਔਰ ਵਡਣੇ ਦਾ ਨਿਹਿਤਰਧ ਹੈ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸਤਤ ਵਰਿਧੀ (Sustained rise) ਦਾ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਸਮੇ ਦੀ ਲੰਮੇ ਅੰਤਰ ਤੱਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸਤਤ ਵਰਿਧੀ ਦਾ ਪਾਇਆ ਜਾਣਾ।

ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਭਿੰਨ ਸਮੇ ਸੰਬਧੀ ਆਂਕੜੇ ਉਸਦੀ ਸੰਵਰਿਧੀ ਦੇ ਸੁਚਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਭਿੰਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਆਂਕੜੇ ਦਾ ਸਮੁਹ, ਆਰਥਿਕ ਸੰਵਰਿਧੀ ਦੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤੁਲਣਾ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

❧ ਮੁੱਲ ਹ੍ਰਾਸ ਦੀ ਤੁਲਣਾ ਕਰਨਾ ਕਿਉਂ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਹੈ? (Why is it important to compute Depreciation?)
ਉਪਭੋਗ ਦੇ ਕਾਰਣ ਸਥਾਈ ਪੁੰਜੀ ਦੇ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਨੁਕਸਾਨ ਨੂੰ ਮੁੱਲ ਹ੍ਰਾਸ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨੂੰ ਸਥਿਰ ਪੁੰਜੀ ਦਾ ਉਪਭੋਗ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪੂਰੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਇਹਨੂੰ ਚਾਲੂ ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਣ ਲਾਗਤ (Current Replacement Cost) ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੁੱਲ ਹ੍ਰਾਸ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਤੀਨ ਤਰਾ ਦੇ ਖਰਚੇ ਸਮਾਲ ਹਨ -

- (i) **ਆਮ ਟੁਟ-ਫੂਟ (Normal Wear and Tear)** - ਇਹਦਾ ਭਾਵ ਉਹ ਕਰਚਿਆ ਨਾਲ ਹੈ ਜੋੜੇ ਕਿ ਸਥਾਈ ਪੁੰਜੀ (ਜਿਵੇਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ) ਦੇ ਜਿਆਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਦੇ ਕਾਰਣ ਕਰਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।
- (ii) **ਅਪ੍ਰਚਲਨ (Obsolescence)** -ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਉਹਨਾਂ ਖਰਚਿਆਂ ਤੋਂ ਹੈ ਜੋ ਉਤਪਾਦਕਾਂ ਨੂੰ ਪੁੰਜੀਗਤ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਪੈਣ (ਤਕਨੀਕ ਵਿਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਅਤੇ ਮੰਗ ਵਿਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਕਾਰਣ) ਤੇ ਕਰਨੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਤਕਨੀਕੀ ਅਤੇ ਮੰਗ ਵਿਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਕਾਰਣ ਅਪ੍ਰਚਲਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਿਤ ਅਪ੍ਰਚਲਨ (Expected Obsolescence) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਿਤ ਅਪ੍ਰਚਲਨ ਕੁਦਰਤੀ ਵਿਪੱਤੀ ਜਿਵੇਂ ਬਾੜ, ਅੱਗ,ਆਦਿ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਧਿਆਨ ਰਹੇ ਕਿ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਿਤ ਅਪ੍ਰਚਲਨ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁੱਲ ਹ੍ਰਾਸ ਦੀ ਗਿਨਤੀ ਵਿਚ ਸਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- (iii) **ਆਕਸਮਿਕ ਹਾਨੀ (Sudden Damage)**- ਇਸਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਅਤੇ ਪਲਾਂਟ ਦਾ ਆਕਸਮਿਕ ਵਿਗੜ ਜਾਣਾ।

ਇਨਾਂ ਤਿੰਨ ਤਰਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਹ੍ਰਾਸ ਨਾਲ ਨਿਪਟਣ ਲਈ ਇਕ ਉਤਪਾਦਕ ਨੂੰ ਮੁੱਲ ਹ੍ਰਾਸ ਆਰਕਸ਼ਿਤ ਫੰਡ (Depreciation Reserve Fund) ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਘਿੱਸੀ ਪੁੰਜੀ ਦੇ ਪਰਤਿਸਥਾਪਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਉਤਪਾਦਨ ਸ਼ਕਤੀ (ਉਸਦੀ ਸਥਾਈ ਪੁੰਜੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ)ਵਿਚ ਘੱਟਣ ਦੀ ਪਰਵਰਤੀ ਪਾਈ ਜਾਏਗੀ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ, ਜੇਕਰ ਚਾਲੂ ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਨ ਤੇ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਉਤਪਾਦਨ ਸ਼ਕਤੀ ਘੱਟ ਜਾਏਗੀ। ਇਸਦਾ ਨਤਿਜਾ ਵਾਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨੂੰ ਡਿਗਾਣਾ ਹੈ। ਚਾਲੂ ਪੁਣ ਸਥਾਪਣ ਲਾਗਤ ਦੀ ਗਣਨਾ ਕਰਦੇ ਸਮੇ ਆਸੀ ਕੇਵਲ ਆਪਣੀ ਵਿਧਮਾਣ ਉਤਪਾਦਨ ਸ਼ਮਤਾ (ਅਤੇ ਪੁੰਜੀ ਸਟਾਕ) ਨੂੰ ਹੀ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰਖਾਏ ਹੈ। ਘਿੱਸੇ-ਪਿਟੇ ਪੁੰਜੀਗਤ ਸਟਾਕ ਦੇ ਪੁਣ ਸਥਾਪਣ ਸੰਬਧੀ ਖਰਚੇ ਨੂੰ ਨਿਵੇਸ਼- ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਪੁਨ ਸਥਾਪਨ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨੋਟ

ਪੁਨ ਸ਼ੁਥਾਪਣ ਨਿਵੇਸ਼ ਕੇਵਲ ਮੁੱਲ ਹ੍ਰਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਹਾਨਿਆ ਦੇ ਲਈ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਇਸਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਪੁੰਜੀਗਤ ਸ਼ਟਾਕ ਵਿੱਚ ਕੋਵੀ ਵਰਿਧੀ ਦਾ ਫਾਅਦਾ ਨਹੀ ਹੁੰਦੀ। ਜਦ ਪੁਨ ਸ਼ੁਥਾਪਣ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਆਲਾਵਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ ਤਦ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਪੁੰਜੀਗਤ ਸਟਾਕ (ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਸ਼ਮਤਾ) ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹਨੂੰ ਸੁਧ ਨਿਵੇਸ਼ (ਸੁਧ ਨਿਵੇਸ਼ = ਸਕਲ ਨਿਵੇਸ਼ - ਮੁੱਲ ਹ੍ਰਾਸ ਕਿਹਾ ਜਾਦਾ ਹੈ)।

ਮੁੱਲ ਹ੍ਰਾਸ ਦੇ ਆਕਲਨ ਰਾਹੀ ਅਸੀ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ -

- (i) ਫੁਨ ਸੁਥਾਪਨ ਲਾਗਤ ਦਾ ਮਹਾਤਵ
- (ii) ਸਕਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਸੁਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ
- (iii) ਸੁਧ ਨਿਵੇਸ਼ (ਪੁਨ ਸੁਥਾਪਨ ਲਾਗਤ ਦੇ ਆਲਾਵਾ ਨਿਵੇਸ਼) ਦੇ ਪੁੰਜੀਗਤ ਸਟਾਕ (ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਉਤਪਾਦਨ ਸ਼ਮਤਾ) ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਕਰਣ ਸੰਬੰਧੀ ਮਹਾਤਵ।

ਮੁੱਖ ਬਿੰਦੂ (Key Points)

- **ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਨ (Gross Domestic Product)** - ਇਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਘਰੇਲੂ ਸੀਮਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉਤਪਾਦਿਤ ਅੰਤਿਮ ਵਸਤੁਆ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦੇ ਮਾਪ ਨੂੰ ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ ਕਿਹਾ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਵਿੱਚ ਮੁੱਲ ਹ੍ਰਾਸ ਸਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- **ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ (Value Addition)**- ਆਗਤਾਂ ਨੂੰ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣ ਦੀ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ ਕਿਹਾ ਜਾਦਾ ਹੈ।
- **ਆਖਾਰੀ ਵਸਤੁਆ (Final Goods)** - ਆਖਾਰੀ ਵਸਤੁਆ ਉਹ ਵਸਤੁਆ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਦਾ ਹੈ ਜੋੜੀ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਸੀਮਾ ਰੇਖਾ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਪਨੇ ਅੰਤਿਮ ਉਪਭੋਗਕਰਤਾ ਲਈ ਤੈਯਾਰ ਹੈ।
- **ਵਿੱਚ ਦਿਆ ਵਸਤੁਆ (Intermediate Goods)** - ਵਿੱਚ ਦਿਆ ਵਸਤੁਆ ਉਹ ਵਸਤੁਆ ਹੁੰਦੀਆ ਹਨ ਜੋੜੀ ਕਿ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਸੀਮਾ ਰੇਖਾ ਦੇ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਦੇ ਵਿੱਚ ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ ਕਿਤੀ ਜਾਣੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਸਤੁਆ ਫਰਮਾਂ ਰਾਹੀ ਇਸ ਲਈ ਖਰੀਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਕੀ ਉਸਦਾ ਕਚੇ ਮਾਲ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਲਿਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾ ਇਹਨੂੰ ਅੰਗੇ ਵੇਚਿਆ ਜਾ ਸਕੇ।
- **ਘਰੇਲੂ ਸੀਮਾ (Domestic Territory)** - ਇਹਦੇ ਵਿੱਚ ਰਾਜਨੈਤਿਕ ਸੀਮਾ ਦੇ ਆਲਾਵਾ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸੀਮਾਂਤਰਗਤ ਜਲ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਾਸੀਆ ਰਾਹੀ ਦੁਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਆਮਦਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਣ ਲਈ ਚਲਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਵਈ ਜਹਾਜ ਅਤੇ ਸਮੁਦਰੀ ਜਹਾਜ ਸਮਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- **ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਆਗਤੇ (Primary Inputs)** - ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਾਮਲ ਕਿ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸਾਧਨ ਆਗਤੇ ਹਨ - ਜਾਮਿਨ, ਸ਼ਰਮ, ਪੁੰਜੀ ਅਤੇ ਓਧਮ।
- **ਦੂਜੀ ਆਗਤੇ (Secondary Inputs)** - ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਆਗਤੇ ਦੇ ਆਲਾਵਾ ਉਤਪਾਦਨ ਪ੍ਰਕਰਿਆ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਿਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਆਗਤੇ ਜਿਵੇ ਕਚਚਾ ਮਾਲ, ਇਨਧਨ ਆਦੀ।
- **ਆਮ ਵਾਸੀ (Normal Residents)** - ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਆਮ ਵਾਸੀ ਉਹ ਲੋਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹਣੇ ਆਮ ਤੋਰ ਤੇ ਜਿਹਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਹਿਦੇ ਹਨ ਓਸਦੀ ਆਰਥਿਕ ਰੁਚੀ ਓਸੀ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- **ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਅਤੇ ਮੁੱਲ ਕੀਮਤ (Market Price and Basic Price)** - ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਉਹ ਕੀਮਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਆਖਾਰੀ ਵਸਤੁਆ ਓਸਦੇ ਉਪਭੋਗਤਾ ਰਾਹੀ ਖਰੀਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੁਲ ਕੀਮਤ ਉਸ ਕੀਮਤ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹਨੂੰ ਉਤਪਾਦਕ ਹਕਿਕਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੁੱਲ ਕੀਮਤ = ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ - ਅਪ੍ਰਤਯੋਗ ਕਰ + ਆਰਥਿਕ ਮਦਦ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਰਿਕਤ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋ (Fill in the blanks):

1. ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਕੇਵਲ ਉਸੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਾਸਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
2. ਆਮਦਨ ਦਾ ਸ੍ਰਜਨ ਕੇਵਲ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਾਸਿਆਂ ਰਾਹੀ ਕਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
3. ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਆਮ ਵਾਸੀ ਉਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸਦੀ ਆਰਥਿਕ ਰੁਚੀ ਉਸ ਕੇਂਦਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਨੋਟ

2.2 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੀ ਮਾਪ (Measurement of National Income)

ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਅਲਗ ਅਲਗ ਪੱਧਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਪਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। (1) ਉਤਪਾਦ ਪੱਧਰ (Production Level) (2) ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਵਿਤਰਣ ਪੱਧਰ (Income or Distribution Level) (3) ਖਰਚ ਪੱਧਰ (Expenditure Level)। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਆਮਦਨ ਦੇ ਚਕਰਿਆ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ, ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਆਖਰੀ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਖਰੀਦ ਤੇ ਕਿਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਆਮਦਨ ਦਾ ਖਰਚ।

ਆਮਦਨ ਦੇ ਚਕਰਿਆ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪਹਲੂਆਂ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਮਾਪਣ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਮਾਪਣ ਦੀ ਵਿਧਿਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕੋਂ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ-

1. ਉਤਪਾਦ ਅਤੇ ਮੁੱਲ ਵਰਧੀ ਵਿਧੀ (Product or Value Added Method)
2. ਆਮਦਨ ਵਿਧੀ (Income Method)
3. ਖਰਚ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਧੀ (Expenditure Method)

(1) ਉਤਪਾਦ ਵਿਧੀ ਅਤੇ ਮੁੱਲ ਵਰਧੀ ਵਿਧੀ (Product Method or Value Added Method)

ਉਤਪਾਦ ਵਿਧੀ (Product Method) - ਇਹਨੂੰ ਮੁੱਲ ਵਰਧੀ ਵਿਧੀ (Value Added Method), ਅਧਿਗਿਕ ਉਦਗਮ ਵਿਧੀ (Industrial Origin Method) ਅਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਉਤਪਾਦ ਵਿਧੀ (Net output Method) ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿਧੀ ਦੇ ਮੁਤਬਾਕ, ਇਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਇਕ ਲੇਖਾ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਿਤ ਅਤਿਮ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਜੋੜਕਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਅਨੁਮਾਣ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਤਿਕਰ ਇਕ ਉੱਥਮ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਉਹ ਅਪਣੀ ਵਿਕਰੀ ਨੂੰ ਅਤਿਮ ਵਿਕਰੀ ਮਾਨਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਕਿਸਾਨ ਇਕ ਟਨ ਕਣਕ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨੂੰ 400 ਰੁਪੇ ਵਿੱਚ ਬਾਜ਼ਾਰ ਚ ਆਟਾ ਮਿਲ ਨੂੰ ਵਿਕਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਤਿਕਰ ਕਿਸਾਨ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ਉਹਦੇ ਲਈ ਕਣਕ ਦੀ ਵਿਕਰੀ ਅਤਿਮ ਵਿਕਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਉਸਦੇ ਬਦਲੇ ਚ 400 ਰੁਪੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਆਟਾ ਮਿਲ ਦੇ ਲਈ ਲਿਤੀ ਗਈ ਕਣਕ ਇਕ ਮਧਵਰਤੀ ਵਸਤੂ ਹੈ। ਮਿਲ ਵਾਲਾ ਇਹਨੂੰ ਮੈਦੇ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਕੇ ਬੇਕਰੀ ਵਾਲੇ ਨੂੰ 600 ਰੁਪੇ ਵਿੱਚ ਵਿਕਰੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਆਟਾ ਮਿਲ ਦੇ ਲਈ ਮੈਦਾ ਇਕ ਅਤਿਮ ਉਤਪਾਦ ਹੈ ਪਰ ਬੇਕਰੀ ਵਾਲਾ ਇਹਨੂੰ ਇਕ ਮਦਵਰਤੀ ਮਾਨੇਗਾ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਉਹ ਡਬਲਰੋਟੀ ਬਨਣ ਦੇ ਲਈ ਕਰੇਗਾ। ਬੇਕਰੀ ਵਾਲਾ ਡਬਲਰੋਟੀ ਨੂੰ ਦੁਕਾਣਵਾਲੇ ਨੂੰ 800 ਰੁਪੇ ਵਿੱਚ ਵਿਕਰੀਦਾ ਹੈ। ਬੇਕਰੀ ਵਾਲੇ ਲਈ ਡਬਲਰੋਟੀ ਅਤਿਮ ਵਸਤੂ ਹੈ ਪਰ ਦੁਕਾਣਵਾਲੇ ਲਈ ਇਹ ਮਧਵਰਤੀ ਵਸਤੂ ਹੈ। ਦੁਕਾਣਵਾਲਾ ਡਬਲਰੋਟੀ ਨੂੰ 900 ਵਿੱਚ ਰੁਪੇ ਅਤਿਮ ਉਪਭੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਰੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਤਿਕਰ ਕਿਸਾਨ, ਆਟਾ ਮਿਲ, ਬੇਕਰੀ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਦੁਕਾਣਵਾਲੇ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੈ, ਕੋਈ ਵਿਆਕਤੀ ਅਤਿਮ ਉਤਪਾਨ ਦਾ ਅਨੁਮਾਣ ਲਗਾਣ ਲਈ 400 ਰੁਪੇ, 600 ਰੁਪੇ, ਅਤੇ 900 ਰੁਪੇ ਦਾ ਜੋੜ ਕਰੇਗਾ। ਜੇਕੋਂ 2700 ਰੁਪੇ ਆਣਗੇ। ਪਰ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ GDP ਅਤੇ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਨਹੀਂ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ। ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਉਤੇ ਲਿਖੇ ਅਨੁਮਾਨਾਂ, ਇਕ ਉਤਪਾਦਕ / ਫਰਮ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਮੁਲ ਦੁਜੇ ਉਤਪਾਦਕ ਦੇ ਉਤਪਾਨ ਮੁੱਲ ਮੇ ਪਰਿਵਰਤਿਤ (Reflected) ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਕ ਦਾ ਉਤਪਾਦ ਦੁਜੇ ਦੇ ਆਗਤ (Input) ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਦੇ ਦੇ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਦੇ ਮੁੱਲ ਸਾਮਿਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਡਬਲਰੋਟੀ ਦੇ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚ ਮੈਦਾ ਦਾ। 2700 ਰੁਪੇ ਨੂੰ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚ 1800 ਰੁਪੇ ਮੁੱਲ ਦੀ ਵਸਤੂਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਮਧਵਰਤੀ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਮਧਵਰਤੀ ਉਪਭੋਗ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਕਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤਿਮ ਵਸਤੂ ਦਾ ਮੁੱਲ ਸਿਰਫ 900 ਰੁਪੇ ਹੈ ਜਿਹਨੂੰ ਡਬਲਰੋਟੀ ਦੇ ਮੁੱਲ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਅਤਿਮ ਉਪਭੋਗਤਾ ਨੂੰ ਵਿਕਰੀ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਧਵਰਤੀ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਅਤਿਮ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚ ਫੇਰ ਤੇ ਸਾਮਿਲ ਕਰਣ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਦੋਹਰੀ ਗਣਨਾ (Double Counting) ਦੀ ਗਲਤੀ ਕਰਦੇ ਹੈ, ਇਹਨੂੰ ਵਿਕਰੀਣਾ ਜਰੂਰੀ ਹੈ।

ਦੋਹਰੀ ਗਣਨਾ ਦੀ ਸਮਸਿਆ (Problem of Double Counting)

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ ਦੇ ਅਨੁਮਾਣ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਇਕ ਵਸਤੂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਦੀ ਗਣਨਾ ਇਕ ਤੇ ਜਿਆਦਾ ਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹਨੂੰ ਦੋਹਰੀ ਗਣਨਾ (Double Counting) ਦੀ ਗਲਤੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਇਸਦੇ ਕਾਰਣ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਨ (GDP) ਵਿੱਚ ਨ ਚਾਉਦੇ ਹੋਏ ਵਰਧਿ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਤੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਉਦਾਹਰਣ ਵਿੱਚ GDP ਦੇ ਅਨੁਮਾਣ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਦਾ ਮੁੱਲ ਚਾਰ ਵਾਰੀ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਹਲੀ ਵਾਰ ਜਦ ਇਸਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕਿਸਾਨ ਰਾਹੀਂ ਕਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਜਦ ਇਹਨੂੰ ਮੈਦਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਿਜੀ ਵਾਰ ਜਦ ਇਹਨੂੰ ਡਬਲਰੋਟੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚੌਥੀ ਵਾਰ ਜਦ ਇਹਨੂੰ ਉਪਭੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬੇਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਦ ਡਬਲਰੋਟੀ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਇਕ ਅਤਿਮ ਵਸਤੂ ਬਨਦੀ ਹੈ। ਉਹਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਇਕ ਉਤਪਾਦਕ ਤੋਂ ਦੁਜੇ ਉਤਪਾਦਕ ਤਿਕਰ ਮਧਵਰਤੀ ਵਸਤੂ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਘੁੱਮਦੀ ਹੈ ਜਿਹਦਾ ਕੰਮ ਉਤਪਾਦਨ ਪ੍ਰਕਰਿਆ ਦੇ ਵਿੱਚ ਮਧਵਰਤੀ ਉਪਭੋਗ

(Intermediate Consumption) ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੋਹਰੀ ਗਣਨਾ ਤਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦ ਉਹ ਵਸਤੂਆਂ ਦਾ ਜਿਹੜੀ ਹੁਣ ਤਿਕਰ ਮਧਵਰਤੀ ਵਸਤੂਆ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਲਈ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ, GDP ਦੇ ਅਨੁਮਾਣ ਵਿੱਚ ਸਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਵੇ।

ਨੋਟ

ਦੋਹਰੀ ਗਣਨਾ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਸਮਾਧਾਨ ਦੇ ਦੋ ਢੰਗ

(Two Ways of Solving the Problem of Double Counting)

ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਦੋ ਢੰਗ ਦੋਹਰੀ ਗਣਨਾ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਸਮਾਧਾਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ GDP ਦਾ ਅਨੁਮਾਣ ਲਗਾ ਲੈਣ ਸਮੇਂ ਅਸੀਂ ਕੇਵਲ ਅੰਤਿਮ ਵਸਤੂਆ, ਨ ਕਿ ਮਧਵਰਤੀ ਵਸਤੂਆ, ਦੇ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਜੋੜਦੇ ਹਨ। ਅਧਿਕਾਤਮ 2 ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਅੰਤਿਮ ਵਸਤੂਆ ਅਤੇ ਮਧਵਰਤੀ ਵਸਤੂਆ ਦੇ ਅੰਤਰ ਦਾ ਵਿਵਰਣ ਦੇ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਉਹਨੂੰ ਫੇਰ ਦੋਹਰਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ-

- (i) ਮਧਵਰਤੀ ਵਸਤੂਆ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੂਜੀ ਵਸਤੂਆ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਕਚੇ ਮਾਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਰਮਾਂ ਜੋ ਉਤਪਾਦਨ ਰਾਹੀਂ ਇਸਦੀ ਦੁਬਾਰਾ ਵਿਕਰੀ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਦੂਜੀ ਔਰ ਅੰਤਿਮ ਵਸਤੂਆ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੂਜਿਆ ਵਸਤੂਆ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਕਚੇ ਮਾਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਫਰਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਸਦੀ ਦੁਬਾਰਾ ਵਿਕਰੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- (ii) ਮਧਵਰਤੀ ਵਸਤੂਆ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਸੀਮਾ ਰੇਖਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰਹਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਸਤੂਆ ਦੇ ਮੁੱਲ ਜੋੜਨਾ ਅਜੇ ਬਾਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਦੂਜੀ ਔਰ ਅੰਤਿਮ ਵਸਤੂਆ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਸੀਮਾ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਦੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਜੋੜਿਆ ਜਾਵੇ।

ਕੇਵਲ ਅੰਤਿਮ ਵਸਤੂਆ ਦੇ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਅਸੀਂ ਦੋਹਰੀ ਗਣਨਾ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਤੋਂ ਬਚ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। GDP ਦਾ ਅਨੁਮਾਣ ਲੈਣੇ ਸਮੇਂ ਕਿਸੀ ਵਸਤੂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਦੀ ਦੋ ਵਾਰ ਗਿਣਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਦੂਜੀ: ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਭਿਨ ਭਿਨ ਉਤਪਾਦਨ ਇਕਾਇਆ ਦੇ ਉਤਪਾਦ ਮੁੱਲ (Value of Output) ਤੇ ਧਿਆਨ ਨ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਅਸੀਂ ਮੁੱਲ ਵਰਿਧਿ (Value Addition) ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ ਕੀ ਹੈ? (What is Value Addition?)

ਉਤਪਾਦਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਮਧਵਰਤੀ ਵਸਤੂਆ ਦੀ ਲਾਗਤ ਤੋਂ ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਮੁੱਲ ਜਿਨਾਂ ਜਿਆਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹਨੂੰ ਮੁੱਲ ਵਰਿਧਿ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ।

ਬੇਕਰਮੈਨ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ, “ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ ਨਾਲ ਭਾਵ ਉਤਪਾਦਨ ਸ਼ਰੰਖਲਾ ਵਿਚ ਵਰਿਧੀ ਦੀ ਉਸ ਕਿਰਿਆ ਤੋਂ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਉਪਯੋਗ ਦੂਜੇ ਉਪਯੋਗਾਂ ਤੋਂ ਕੱਚਾ ਮਾਲ ਅਤੇ ਵਸਤਵਾਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਖਰੀਦ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਅੱਗੇ ਦੂਜੇ ਉਪਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਵੇਚਦੇ ਸਮੇਂ ਉਸਦੇ ਮੁੱਲ ਵਿਚ ਜੋੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।”(The term value added implies, it is value added by each industry to the raw material or other goods and services that it bought from other industries before passing on the product to the next link in the whole chain of production. - **Beckerman**) ਇਸ ਲਈ ਪਿਛੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਉਦਾਹਰਣ ਵਿਚ ਕਿਸਾਨ ਨੇ 400 ਰੁ. ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ ਕੀਤੀ (ਇਸ ਮਾਨਤਾ ਤੇ ਕਿ ਉਸਦਾ ਮੱਧਵਰਤੀ ਉਪਭੋਗ ਜ਼ੀਰੋ ਹੈ), ਆਟਾ ਮਿੱਲ ਨੇ 600ਰੁ. -400ਰੁ. =200ਰੁ. ਦੀ ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਬੇਕਰੀ ਵਾਲੇ ਨੇ ਡਲਬਰੋਟੀ ਬਣਾਕੇ 800 ਰੁ. -600ਰੁ. =200ਰੁ. ਦੀ ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ ਕੀਤੀ। ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਨੇ ਡਬਲਰੋਟੀ ਵੇਚਕੇ, 900 ਰੁ. -800 ਰੁ. =100 ਰੁ. ਦੀ ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ ਕੀਤੀ। ਕੁਲ ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ 400 ਰੁ. + 200 ਰੁ. + 200 ਰੁ. + 100 ਰੁ. = 900 ਰੁ. ਹੋਈ। ਇਹ ਡਬਲਰੋਟੀ ਦੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ, ਜੋੜਾ ਕਿ ਅੰਤਿਮ ਪਦਾਰਥ ਹੈ ਜਾ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਭਿਨ ਚਰਣਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ ਦਾ ਜੋੜ ਹੈ। ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਾਲ ਦੋਹਰੀ ਗਣਨਾ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ ਤਕਨੀਕ ਦੇ ਇਸ ਗੁਣ ਦੇ ਕਾਰਣ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਆਕੜੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਵਿਸਤਰਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਫਰਮ ਰਾਹੀਂ ਕੀ ਗਈ ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਦੇ ਲਈ ਉਸ ਫਰਮ ਦੇ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚੋਂ ਮਧਵਰਤੀ ਵਸਤੂਆ ਦੀ ਲਾਗਤ ਨੂੰ ਘਟਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਭਾਵ

$$\text{ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ} = \text{ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਮੁੱਲ} - \text{ਮੱਧਵਰਤੀ ਵਸਤੂਆ ਦੀ ਲਾਗਤ}$$

ਨੋਟ ਤਾਲਿਕਾ 2. ਮੁੱਲਵਰਿਧੀ ਦੀ ਧਾਰਣਾ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ ਦਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ (Value Added Approach)			
ਅਤਪਾਦਨ ਦੇ ਚਾਰਣ (Stages of Production) ਰੁਪੇ	ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਮੁੱਲ (Value of Output) ਰੁਪੇ	ਮੱਧਵਰਤੀ ਵਸਤੂਆ ਦੀ ਲਾਗਤ (Cost of Intermedi- ate Goods) ਰੁਪੇ	ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ (Value Added) ਰੁਪੇ
1. ਕਣਕ	400	-	400
2. ਮੈਦਾ	600	400	200
3. ਡਬਲਰੋਟੀ	800	600	200
4. ਡਬਲਰੋਟੀ ਦੀ ਵਿਕਾਓ	900	800	100
ਕੁਲ	2,700	1,800	900

ਉਤੇ ਦਿਤੀ ਤਾਲਿਕਾ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮਾਣ ਲਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਣਕ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਮੱਧਵਰਤੀ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਲਾਗਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਕਿਸਾਨ ਰਾਹੀਂ ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ ਉਸਦੇ ਉਤਪਾਦ ਦੇ ਮੁੱਲ ਭਾਵ 400 ਰੁ. ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਆਟਾ ਮਿਲ ਵਾਲਾ ਕਣਕ ਨੂੰ 400 ਰੁ. ਵਿੱਚ ਖਰੀਦਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਦਾ ਬਣਾਕਰ 600 ਰੁ. ਵਿੱਚ ਵਿਕਰੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਆਟਾ ਮਿਲ ਵਾਲੇ ਨੇ 600 ਰੁ. - 400 ਰੁ. = 200 ਰੁ. ਦੀ ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ ਕਿਤੀ। ਬੇਕਰੀ ਵਾਲੇ ਨੇ 600 ਰੁ. ਵਿੱਚ ਮੈਦਾ ਖਰੀਦਾ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਡਬਲਰੋਟੀ ਬਣਾਕਰ ਦੁਕਾਣਦਾਰ ਨੂੰ 800 ਰੁ. ਵਿੱਚ ਵਿਕਰੀ ਦਿਤੀ। ਬੇਕਰੀ ਵਾਲੇ ਨੇ 800 ਰੁ. - 600 ਰੁ. = 200 ਰੁ. ਦੀ ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ ਕਿਤੀ ਅਤੇ ਡਬਲਰੋਟੀ 800 ਰੁ. ਵਿੱਚ ਦੁਕਾਣਦਾਰ ਨੂੰ ਵਿਕਰੀ ਦਿਤੀ। ਦੁਕਾਣਦਾਰ ਨੇ ਡਬਲਰੋਟੀ ਨੂੰ ਅੰਗੇ ਉਪਭੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ 900 ਰੁ. ਵਿੱਚ ਵਿਕਰੀ ਦਿਤੀ। ਇਸ ਤਰਾ ਦੁਕਾਣਦਾਰ ਰਾਹੀਂ ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ 900 ਰੁ. - 800 ਰੁ. = 100 ਰੁ. ਦੀ ਹੋਈ। ਇਸਲਈ ਕੁਲ ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ 400 ਰੁ. + 200 ਰੁ. + 200 ਰੁ. + 100 ਰੁ. = 900 ਰੁ. ਹੋਈ। ਜੇਕਰ ਇਸਦੇ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਹਰ ਚਰਾਣ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਜੋੜਿਆ ਜਾਵੇ ਤਦੇ ਇਹ 400 ਰੁ. + 600 ਰੁ. + 800 ਰੁ. + 900 ਰੁ. = 2,700 ਰੁ. ਹੋਵੇਗੀ। ਕਣਕ ਅਤੇ ਮੈਦਾ ਦੇ ਮੁੱਲ ਦੋਹਰੀ ਗਿਣਤੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਦੋਹਰੀ ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੇ ਲਈ ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ ਨੂੰ ਅਪਨਾਇਆ ਜਾਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱ ਸਾਰਿਆ ਉਤਪਾਦਨ ਇਕਾਇਆ ਰਾਹੀਂ ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ ਦਾ ਜੋੜ ਲਾ ਕਰ GDP_{MP} ਦੀ ਗਨਣਾ ਕਿਤੀ ਜੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਅੰਤ:

(GDP_{MP} is estimated by adding up Value Addition by all the producing units in the economy. Thus) $GDP_{MP} = \sum GVA_{MP}$

ਆਮਤੋਰ ਤੇ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ, ਦਵਿਤੀਆ ਅਤੇ ਤਰਿਤੀਆ ਖੇਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਿਤੀ ਗਈ ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ ਦਾ ਅੰਗ ਅਲਗ-ਅਲਗ ਅਨੁਮਾਨ ਲੈਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਪੁਰੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਇਨ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਸਾਪੇਖਿਤ ਮਰਤੱਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਿਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

GDP_{MP} ਦੀ ਗਨਣਾ ਕਰ ਲੇਣ ਤੋਂ ਬਾਹਦ ਅਸੀਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਮਾਯੋਜਨ ਰਾਹੀਂ NNP_{FC} (ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ) ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ - GDP_{MP}

- Net Indirect Taxes

= GDP_{FC}

- Depreciation

= NDP_{FC}

+ Net Factor Income from Abroad

= NNP_{FC} ਅਤੇ National Income

(2) ਆਮਦਨ ਵਿਧੀ (Income Method)

ਨੋਟ

ਆਮਦਨ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੀ ਗਰਠਾ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਸੰਧਨਾਂ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਉਤਪਾਦਨ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਬਦਲੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪਾਰਿਸ਼ਰਮਿਕ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਦਾ ਕੁਲ ਜੋੜ ਕਿਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਤਰਿਤ ਰੂਪ ਤੇ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਸ਼ਰਮ ਦਾ ਪਾਰਿਸ਼ਰਮਿਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਭੂਮਿ ਦਾ ਪਾਰਿਸ਼ਰਮਿਕ ਲਗਾਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਪੁਜੀ ਦਾ ਪਾਰਿਸ਼ਰਮਿਕ ਬਿਆਜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਉਧਮ-ਵਰਿਤੀ ਦਾ ਪਾਰਿਸ਼ਰਮਿਕ ਲਾਭ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਮਲ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ ਦੀ ਅਲਗ ਤੋਂ ਪਹਚਾਨ ਨ ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ **ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਆਮਦਨ** (ਭਾਵ ਲਗਾਨ, ਬਿਆਜ, ਲਾਭ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ) ਰਾਹੀਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਿ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਗੈਰ-ਸਾਂਗਠਿਤ ਖੇਤਰ (ਭਾਵ ਗੈਰ ਨਿਗਮ ਖੇਤਰ) ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਸਾਧਨ ਆਪ ਮਾਲਕ (Self-owner) ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਿਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਆਮਦਨ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਵਰਗੀਕਰਿਤ ਕਾਰਜੋ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਧੀ (Distributed Share Method) ਜਾਂ ਸਾਧਨ ਭੁਗਤਾਨ ਵਿਧੀ (Factor Payment Method) ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਦਾ ਹੈ।

ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ ਦੇ ਅੰਗ (Components of Factor Income)

ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ ਦੇ ਅੰਗ ਇਸ ਤਰਾ ਹੈ -

1. **ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਵੇਤਨ ਜਾ ਕਰਮਚਾਰਿਆ ਦਾ ਪਾਰਿਸ਼ਰਮਿਕ (Wages and Salaries or Compensation of Employees)**- ਕੰਮ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਕਰਮਚਾਰਿਆ ਦਾ ਪਾਰਿਸ਼ਰਮਿਕ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਕੇਂਦਰੀ ਸਾਂਖਿਅਕੀ ਸਾਂਗਠਨ (Central Statistical Organisation) ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ, “**ਕਰਮਚਾਰਿਆ ਦੇ ਪਾਰਿਸ਼ਰਮਿਕ ਤੋਂ ਭਾਵ ਉਤਪਾਦਕ ਰਾਹੀਂ ਕਿਤੇ ਗਏ ਉਹ ਸਾਰੇ ਭੁਗਤਾਨ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਕਰਮਚਾਰਿਆ ਨੂੰ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਵੇਤਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਗਦ ਅਤੇ ਕਿਸਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਕਰਮਚਾਰਿਆ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਰਸ਼ਾ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਨਿਜੀ ਪੇਨਸ਼ਨ, ਪਾਰਿਵਾਰਿਕ ਭਤਾ, ਆਕਸਮਿਕ ਬੀਮਾ, ਜੀਵਨ ਬੀਮਾ ਅਤੇ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਦੁਜਿਆ ਯੋਜਨਾਵਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਾਲਿਕਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਰੋਪਿਤ ਮੁੱਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।** (Compensation of Employees means all payments by producers, of wages and Salaries to their employees in cash and in kind and of contribution paid or imputed in respect of their employees to social security schemes and private pension, family allowance, casual insurance, life insurance and similar schemes, - **Central Statistical Organisation**) ਇਸ ਤਰਾ ਕਰਮਚਾਰਿਆ ਦੇ ਪਾਰਿਸ਼ਰਮਿਕ ਵਿੱਚ (i) ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਜਾ ਵੇਤਨ, ਬੋਨਸ, ਕਮੀਸ਼ਨ ਅਤੇ ਮਹਗਾਈ ਭਤਾ (ii) ਕਿਸਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਭੁਗਤਾਨ ਦਾ ਆਰੋਪਣ, ਜਿਵੇਂ ਮੁਫਤ ਆਵਾਸ, ਵਰਦੀ ਅਤੇ ਚਿਕਿਤਸਾ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ, (iii) ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਰਸ਼ਾ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਮਾਲਕਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਅਤੇ (iv) ਸੇਵਾ ਨਿਵਰਿਤ ਕਰਮਚਾਰਿਆ ਦੀ ਪੇਨਸ਼ਨ ਆਦਿ ਸਾਮਲ ਹਨ।
2. **ਕਿਰਾਏ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਮਦਨ (Rental Income)** - ਕਿਰਾਏ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਮਦਨ ਉਹ ਆਮਦਨ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਮੁਖ ਤੌਰ ਤੇ ਭੂਮਿ ਜਾ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਸਵਾਮਿਤਵ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਭੂਮਿ ਜਾ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੇਂ ਅਵਧੀ ਦੇ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸੰਪਤੀ (Property) ਦੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਦੇਣ ਦੇ ਬਦਲੇ ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਮਦਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਸੋ, ਟਰਕਟਰੋ, ਮਸ਼ੀਨੋ ਆਦਿ ਟਿਕਾਓ ਵਸਤੂਆ ਦੇ ਉਪਯੋਗ ਦੀ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੇਂ ਦੇ ਲਈ ਦੂਜੇ ਵਿਅਕਤਿਆ ਨੂੰ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਵਿ ਦਿਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਕਿਰਾਏ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਮਦਨ ਸਮਝੀਆ ਜਾਵੇਗਾ ਭਾਵ ਜੇਕੋ ਮਾਲਕਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਆਪ ਹਰਿਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਰੋਪਿਤ ਕਿਰਾਆ (Imputed Rent) ਵੀ ਕਿਰਾਏ ਦੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਇਕ ਭਾਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਇਹਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਸਾਮਲ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਕਿਰਾਏ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਰਾਅਲਟੀ (Royalty) ਨੂੰ ਵੀ ਸਾਮਲ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ ਰਾਅਲਟੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਾਪੀਰਾਇਟ (Copy Right), ਪੇਟੇਨਟ ਰਾਇਟ (Patent Right) ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਕਰਿਤਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਜਿਵੇਂ ਖਾਨਾਂ (Mines) ਦੇ ਰਾਇਟ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
3. **ਬਿਆਜ (Interest)** - ਬਿਆਜ ਉਹ ਆਮਦਨ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਕੀ ਬੈਂਕ ਵਿੱਚ ਜਮਾ ਰਾਸ਼ੀ ਅਤੇ ਫਰਮਾਂ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਗਏ ਉਧਾਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਖਾਸ ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਉਪਭੋਗਤਾ ਰਾਹੀਂ ਦਿਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਬਿਆਜ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਸਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨੂੰ ਚਾਲੂ ਆਰਥਿਕ ਉਤਪਾਦਨ (Current Economic Production) ਦੇ ਲਈ ਕਿਤਾ ਗਿਆ ਭੁਗਤਾਨ ਨਹੀਂ ਮਾਨਿਆ ਜਾਦਾ।
4. **ਲਾਭ (Profit)** - ਉਧਮਵਰਿਧੀ ਦੇ ਫਲਸਵਰੂਪ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਲਾਭ ਕਿਹਾ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਉਧਾਮੀ ਤੋਂ ਮਤਲਾਬ ਨਿਗਮ (Corporation) ਹੈ। ਇਕ ਉਧਾਮੀ ਜਾਂ ਨਿਗਮ ਆਪਣੇ ਪੁਰੇ ਲਾਭ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਸੇਦਾਰਾਂ (Shareholders) ਵਿੱਚ

ਨੋਟ

ਨਹੀ ਵਾਝਦੇ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਲਾਭ ਦਾ ਕੁਛ ਹਿਸਾ ਵੱਡ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਲਾਭ ਦੇ ਇਸ ਵੱਡੇ ਗਏ ਹਿਸੇ ਨੂੰ ਲਾਭਾਂਸ਼ (Dividend) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਵਤਾਰਿਤ ਲਾਭ ਨੂੰ ਕਮਪਨਿਆਂ ਨਿਗਮ ਬਚਤਾਂ (Corporate Saving) ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਕੋਲ ਰਖ ਲੈਦੀ ਹੈ। ਲਾਭ ਦਾ ਕੁਛ ਹਿਸਾ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਨਿਗਮ ਕਰ (Corporate Profit tax) ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਨਿਗਮ ਲਾਭ ਤਿਨ ਹਿਸਿਆ ਵਿੱਚ ਵਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਇਸਦੇ ਤਿਨ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਘਟਕ ਹਨ -

- (i) **ਲਾਭਾਂਸ਼ (Dividend)**- ਇਹ ਲਾਭ ਦਾ ਉਹ ਹਿਸਾ ਹੈ ਜੋੜਾ ਕਿ ਹਿਸੇਦਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਡਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਿਸੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭਾਂਸ਼ ਦੇ ਰੁਪ ਤੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਆਮਦਨ ਫਰਮਾਂ ਜਾ ਨਿਗਮਾਂ ਦੇ ਕੁਲ ਲਾਭ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਵਿਤਰਿਤ ਲਾਭ ਹੀ ਲਾਭਾਂਸ਼ ਹੈ।
- (ii) **ਨਿਗਮ ਬਚਤ (Corporate Saving)**- ਇਹ ਫਰਮਾਂ ਦਾ ਉਹ ਅਵਤਾਰਿਤ ਲਾਭ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੋਲ “ਨਿਗਮ ਬਚਤ” ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਰਖਦੇ ਹਨ।
- (iii) **ਨਿਗਮ ਲਾਭ ਕਰ (Corporate Profit Tax)**- ਇਹ ਕਰ ਨਿਗਮਾ ਜਾ ਫਰਮਾਂ ਰਾਹੀ ਆਪਣੇ ਲਾਭ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਦਿਤਾਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

5. **ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਆਮਦਨ ਜਾ ਹੈਰ-ਨਿਗਮ ਖੇਤਰ ਦੀ ਆਮਦਨ (Mixed Income or Income of Non-Corporate Sector)** - ਖੁਦ ਦਾ ਰੋਜਗਾਰ ਜਿਵੇ ਡਾਕਟਰਾਂ, ਇਨਜੀਨੀਅਰਾਂ, ਫੁਟਕਰ ਵਿਕਰੇਤਾਵਾਂ ਆਦੀ ਦੀ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਆਮਦਨ ਤੋ ਭਾਵ ਖੁਦ ਦਾ ਕੰਮ ਵਿਅਕਤਿਆ ਦੀ ਕੁਲ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਅਨਗਿਨਤ ਓਧਮਾਂ ਦੇ ਸ੍ਰਜਤ ਲਾਭ ਤੋ ਹੈ। (Mixed Income of the self-employed like that of doctors, engineers, retailers is the total income of own account workers as well as profit generated in the unincorporated enterprises.) ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਤੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਸੰਪਤਿ ਔਰ ਓਧਮਵਰਿਤੀ ਤੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਮਦਨ ਸਾਮਲ ਹੈ। ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਆਮਦਨ ਉਹ ਵਿਅਕਤਿਆ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋੜੀ ਕੀ ਘਰੇਲੂ ਕੰਮਕਜਾਂ (Households) ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਸਾਧਨ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਓਤਪਾਦਕਾਂ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਵਸਤੂਆ ਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਓਤਪਾਦਨ ਦੇ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸਾਧਨ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਖੁਦ ਦੇ ਰੋਜਗਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਖੁਦ ਦੇ ਰੋਜਗਾਰ (Self-employed) ਤੋ ਆਮਦਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹੈ ਜਿਦੇ ਵਿੱਚ ਮਜਦੂਰੀ, ਲਗਾਣ, ਬਿਆਜ ਅਤੇ ਲਾਭ ਸਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਓਧਮ ਜਿਥੇ ਵਿੱਚ ਖੁਦ ਦਾ ਰੋਜਗਾਰ ਵਿਅਕਤਿਆਂ ਦੀ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਆਮਦਨ ਦੀ ਧਾਰਣਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਿਤਾਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸੁਧ ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ (Net Value added at Factor Cost) ਖੁਦ ਦਾ ਰੋਜਗਾਰ ਵਿਅਕਤਿਆ ਦੀ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਆਮਦਨ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

👉 ਲਗਾਣ, ਬਿਆਜ, ਲਾਭ, ਕਰਮਚਾਰਿਆ ਦਾ ਪਾਰਿਸਮਿਕ ਅਤੇ ਖੁਦ ਦਾ ਰੋਜਗਾਰ ਵਿਅਕਤਿਆ ਦੀ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਆਮਦਨ ਦੇ ਕੁਲ ਜੋੜ ਤੋ ਸਾਨੂੰ ਘਰੇਲੂ ਆਮਦਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਘਰੇਲੂ ਆਮਦਨ = ਕਰਮਚਾਰਿਆਂ ਦਾ ਪਾਰਿਸਮਿਕ + ਲਗਾਣ + ਬਿਆਜ + ਲਾਭ + ਖੁਦ ਦਾ ਰੋਜਗਾਰ ਦੀ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਆਮਦਨ। ਘਰੇਲੂ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣ ਦੇ ਲਈ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੁਧ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਇਹਦੇ ਵਿੱਚ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਮਾਪਣ ਦੇ ਲਈ ਆਮਦਨ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਾਧਨ ਨੂੰ ਵੀ ਧਿਆਨ ਚ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ -

- 6. **ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋ ਸੁਧ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ (Net Factor Income from Abroad)** - ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸਾਧਨ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਘਰੇਲੂ ਸੀਮਾ ਵਿੱਚ ਗੈਰ-ਵਾਸਿਆ ਰਾਹੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਿਤੀ ਗਈ ਸਾਧਨ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਭੁਗਤਾਨ ਕਿਤੀ ਗਈ ਆਮਦਨ ਦੇ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੁਧ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

$$\text{ਸੁਧ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ} = \text{ਕਰਮਚਾਰਿਆਂ ਦੀ ਪਾਰਿਸਮਿਕ} + \text{ਪ੍ਰਚਾਲਨ ਅਧਿਸ਼ੇਸ਼ (ਲਗਾਣ + ਬਿਆਜ + ਲਾਭ)} + \text{ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਆਮਦਨ} + \text{ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋ ਸੁਧ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ}।$$

(ਨੋਟ: ਲਗਾਣ, ਬਿਆਜ ਅਤੇ ਲਾਭ ਦੇ ਕੁਲ ਜੋੜ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਲਨ ਅਧਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।)

(3) ਖਰਚ ਵਿਧੀ (Expenditure Method)

ਖਰਚ ਵਿਧੀ ਉਹ ਵਿਧੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਰਾਹੀ ਇਕ ਲੇਖਾ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਬਾਜਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਓਤਪਾਦ ਤੇ ਕਿਤੇ ਗਏ ਅਤਿੰਮ ਖਰਚ ਨੂੰ ਮਾਪਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਆਮਦਨ ਵਿਨਾਸ ਵਿਧੀ (Income Disposable Method) ਜਾਂ ਓਪਭੋਗ ਬਿਵੇਸ਼ ਵਿਧੀ (Consumption Investment Method) ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਧਿ ਅਤਿੰਮ ਖਰਚ ਅਤੇ ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਓਤਪਾਦ ਤੇ ਸਕਲ ਖਰਚ ਦੀ ਗਨਣਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਅੰਤਿਮ ਖਰਚ ਦੇ ਘਟਕ (Components of Final Expenditure)

ਨੋਟ

(1) ਅੰਤਿਮ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ : ਇਸਦੇ ਦੋ ਮੁਖ ਅੰਗ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ -

(i) ਨਿਜੀ ਅੰਤਿਮ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ (**Private Final Consumption Expenditure**) - ਘਰੇਲੂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਨਿਜੀ ਅੰਤਿਮ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ ਦੀ ਗਨਣਾ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਉਪਭੋਗਤਾ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਨਿਜੀ ਗੈਰ ਲਾਭਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਟਿਕਾਓ ਉਪਭੋਗ ਵਸਤੂਆਂ, ਅਰਧ-ਟਿਕਾਓ ਉਪਭੋਗ ਅਤੇ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਵਸਤੂਆਂ ਔਰ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਜੋੜੀ ਅੰਤਿਮ ਵਿਕਰੀ ਕਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਕੁਲ ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਫੁਟਕਰ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਣਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਗੈਰ-ਵਾਸਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਘਰੇਲੂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤੀ ਗਈ ਪ੍ਰਤਯੋਜਨਾ ਖਰੀਦ ਨੂੰ ਘਾਟਾਂ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਾਸੀ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤੀ ਗਈ ਪ੍ਰਤਯੋਜਨਾ ਖਰੀਦ ਨੂੰ ਜੋੜ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਿਣਾਮੀ ਆਂਕਡੇ ਨਿਜੀ ਅੰਤਿਮ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਏ ਹਨ।
ਖੁਦ ਦੇ ਲੋਣ ਦੇ ਲਈ ਕਿੱਤਾ ਗਿਆ ਉਤਪਾਦਨ ਵੀ ਨਿਜੀ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਖੁਦ ਦੇ ਲੋਣ ਦੇ ਲਈ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਉਤਪਾਦਕ ਦੇ ਪਡੋਸੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਚਲ ਰਹੀ ਕਿੱਮਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਣਾ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਲਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਾਬਿਜ਼ ਮਕਾਨਾਂ (Owner Occupied Houses) ਦੇ ਆਰੋਪਿਤ ਕਿਰਾਆਂ ਵੀ ਘਰੇਲੂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(ii) ਸਰਕਾਰੀ ਅੰਤਿਮ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ (**Government Final Consumption Expenditure**) - ਸਰਕਾਰੀ ਅੰਤਿਮ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ ਦੀ ਗਨਣਾ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਉਧਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਵੇਚੀ ਗਈ ਕੁਲ ਵਿਕਰੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਫੁਟਕਰ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਣਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤੀ ਗਈ ਖਰੀਦ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹਦੇ ਵਿੱਚ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(2) ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਪੁੰਜੀ ਨਿਰਮਾਣ (**Gross Domestic Capital Formation**) - ਇਹਦੇ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ-

(A) ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਸ਼ਧਾਈ ਪੁੰਜੀ ਨਿਰਮਾਣ (**Gross Domestic Fixed Capital Formation**) - ਇਹਦੇ ਵਿੱਚ ਪੁੰਜੀ ਨਿਰਮਾਣ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਦੋ ਤਰਿਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ -

(a) ਨਿਰਮਾਣ ਤੇ ਖਰਚ (**Expenditure on Construction**) - ਨਿਰਮਾਣ ਤੇ ਕਿੱਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਖਰਚ ਦੀ ਗਰਣਾ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਨਿਰਮਾਣ ਸ਼ਾਮਗਰੀ, ਜਿਵੇਂ-ਸੀਮੇਂਟ, ਸਟੀਲ, ਇਟ, ਸ਼ਰਮ ਤੇ ਪੁੰਜੀ ਸ਼ਾਧਨਾਂ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦਿਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਣਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿੱਤੀ ਗਈ ਖਰਚ ਗਨਣਾ ਨੂੰ ਵਸਤੂ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਿਧੀ (Commodity Flow Approach) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਮਾਣ ਦੇ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਮਦੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ - (i) ਸਵਲੋਖਾ ਦੇ ਲਈ ਅਚਲ ਸੰਪਤਿ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ, (ii) ਉਪਭੋਗਤਾ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਨਵੇਂ ਮਾਕਨਾ ਦੀ ਖਰੀਦ, (iii) ਨਿਰਮਾਣ ਸਧਲ ਤੇ ਚਾਲੂ ਕਾਰਏ ਅਤੇ (iv) ਪੁੰਜੀਗਤ ਮਰਮਤੇ ਜਿਵੇਂ - ਪੁਰਾਣੀ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿੱਤੇ ਗਏ ਮੁਖ ਪਰਿਵਰਤਨ।

(b) ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਅਤੇ ਉਪਕਰਣ ਤੇ ਅੰਤਿਮ ਖਰਚ (**The Final Expenditure on Machinery and Equipment**) - ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਅਤੇ ਉਪਕਰਣ ਤੇ ਕਿੱਤੇ ਗਏ ਖਰਚ ਦਾ ਅਨੁਮਾਲ ਦੋ ਤਰਿਕਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ - (i) ਇਸਦੀ ਅੰਤਿਮ ਵਿਕਰੀ ਦੀ ਮਤਰਾ ਨੂੰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਚਲਨ ਰਾਹੀਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਣਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, (ii) ਵਸਤੂ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਿਧੀ (Commodity Flow Approach) ਦੇ ਮੁਤਬਾਕ ਪ੍ਰਚਾਲਿਤ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਿਤ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਅਤੇ ਉਪਕਰਣ ਦੀ ਕੁਲ ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਜਾਣਕੇ ਇਹਨੂੰ ਕਰੋਤਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਣਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ ਦੋਵੇਂ ਵਿਧਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਇਕੋ ਬਰਾਬਰ ਜੋੜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਵਿੱਚ ਸਵੇਂ-ਲੇਖਾ ਉਤਪਾਦ ਦੇ ਲਈ ਉਤਪਾਦਿਤ ਕਿੱਤੀ ਗਈ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਅਤੇ ਉਪਕਰਣ ਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜੋੜ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।


(B) ਸਟਾਕ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਤੇ ਖਰਚ (**The Expenditure on Change in Stock or Inventories**) - ਸਟਾਕ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਭੌਤਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਤੇ ਕਿੱਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਖਰਚ ਦੀ ਗਨਣਾ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਭੋਤਕ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਣਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ ਵਿੱਚ ਉਹ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਵੀ ਜੋੜਦੇ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਲੇਖਾ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਨ ਤਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਵਿਕਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

(3) ਸ਼ੁਧ ਨਿਰਯਾਤ (**Net Exports**) - ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸ਼ੁਧ ਨਿਰਯਾਤ (ਨਿਰਯਾਤ - ਆਯਾਤ) ਦੇ ਮੁੱਲ ਦੀ ਗਨਣਾ ਕਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਿਰਯਾਤ ਅਤੇ ਆਯਾਤ ਕਿੱਤੀ ਗਈ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਦੇ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਸ਼ੁਧ ਨਿਰਯਾਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਯਾਤ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਨਿਰਯਾਤ ਕਿ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਵਿਕਰੀ ਦੋ ਘਰੇਲੂ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਸਾਧਨਾਂ ਤੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਨਾਲ ਨਿਰਯਾਤ ਦੇ ਮੁੱਲ

ਨੋਟ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਭਾਗ ਮਾਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਯਾਤੋਂ ਤੇ ਕਿਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਖਰਚੇ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚੋਂ ਘਟਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਖਰਚ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦਿਤ ਵਸਤੂਆਂ ਤੇ ਨਹੀਂ ਕਿਤਾ ਜਾਂਦਾ।

ਭਾਜਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ = ਨਿੱਜੀ ਅਤਿੰਮ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ + ਸਰਕਾਰੀ ਅਤਿੰਮ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ + ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਪੁੰਜੀ ਨਿਰਮਾਣ (ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਸ਼ਯਾਈ ਪੁੰਜੀ ਨਿਰਮਾਣ + ਸਟਾਕ ਵਿਚ ਪਰਿਵਰਤਨ) + ਸ਼ੁਧ ਨਿਰਯਾਤ (ਨਿਰਯਾਤ - ਆਯਾਤ)

ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦਨ ਜੋ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਜਾਨਣ ਦੇ ਲਈ ਬਾਜਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ ਦੇ ਵਿੱਚ ਦੀ ਸ਼ੁਧ ਅਪ੍ਰਤਯੋਜ ਕਰ ਅਤੇ ਘਿਸਾਵਟ ਖਰਚ ਨੂੰ ਘਟਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸ਼ੁਧ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।



ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਖੁਦ ਦੇ ਲੋਣ ਦੇ ਲਈ ਕਿਤਾ ਗਿਆ ਉਤਪਾਦਨ ਵੀ ਨਿੱਜੀ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ ਦਾ ਇਕ ਹਿਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਬਹੁਵਿਕਲਪੀਯ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Multiple Choice Questions):

4. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਸੂਜਨ ਕਿਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ -

(ਉ) ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਕਿਸੀ ਵੀ ਹਿਸੇ ਵਿਚ	(ਅ) ਕੇਵਲ ਸਵਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਥੇ ਵੀ
(ੲ) ਕੇਵਲ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ	(ਸ) ਇਥੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
5. ਜੇਕਰ ਕਿਕ ਭਾਰਤੀਆ ਇਕ ਸਾਲ ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ ਮਸੇ ਦੇ ਲਈ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਹਿਦਾ ਹੈ ਤਾ ਉਹ ਮਾਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ -

(ਉ) ਵਿਦੇਸ਼ੀ	(ਅ) ਗੈਰ-ਵਾਸੀ ਭਾਰਤੀ (NRI)
(ੲ) ਸ਼ਵਦੇਸ਼ੀ	(ਸ) ਇਥੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
6. 'ਆਮ ਵਾਸੀ' ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਸੰਸਕਾਰ ਦੋਵੇਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ -

(ਉ) ਅਗਰਣੀ	(ਅ) ਸਾਮਲ
(ੲ) ਪਰਥਕ	(ਸ) ਇਥੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

2.3 ਕੁਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸਮੂਚ (Some Related Aggregates)

ਅਧਿਯਾਯ 2 ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ ਦਾ ਅਧਿਯਨ ਕਰ ਚੁਕੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ ਦੀ ਸਕਲ ਅਤੇ ਸ਼ੁਧ ਅਵਧਾਰਣਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜਾਣ ਚੁਕੇ ਹਾਂ। ਇਹਦੇ ਆਲਾਵਾ, ਬਾਜਾਰ ਕੀਮਤ ਅਤੇ ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ/ਮੁੱਲ ਕੀਮਤ ਤੇ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੀ ਅਵਧਾਰਣਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਸ਼ਿਪਤ ਵਰਨਨ ਕਰ ਚੁਕੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਅਧਿਯਾਯ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਅਵਧਾਰਣਾਵਾਂ ਅਤੇ ਦੁਜਿਆ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੂਚੋਂ ਦੇ ਮਾਪਨ ਨੂੰ ਵੀ ਫੇਰ ਤੇ ਦੋਹਰਾਵਾਗੇ।

(i) ਬਾਜਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ (GDP_{MP}) (Gross Domestic Product at Market Price)

ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ ਵਿਧੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਹਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮਾਪਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ -

ਬਾਜਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ (GDP_{MP}) = ਇਕ ਲੇਖਾ ਸਾਲ ਅਵਧੀ ਵਿਚ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਘਰੇਲੂ ਸੀਮਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਾਰੀ ਉਤਪਾਦਨ ਇਕਾਇਆਂ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ (ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ) ਦਾ ਕੁਲ ਜੋੜ = ਇਕ ਲੇਖਾ ਸਾਲ ਦੀ ਅਵਧੀ ਵਿੱਚ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਘਰੇਲੂ ਸੀਮਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉਤਪਾਦਿਤ ਅੰਤਿਮ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਮੁੱਲ।

ਆਮਦਨ ਵਿਧੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹੋਏ GDP_{MP} ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮਾਪਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ -

ਬਾਜਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ (GDP_{MP}) = ਕਰਮਚਾਰਿਆਂ ਦਾ ਪਾਰਿਸ਼ਮਿਕ + ਲਗਾਣ + ਬਿਆਜ + ਲਾਭ + ਖੁਦ ਦੇ ਰੋਜਗਾਰ ਦੀ ਮਿਸਰਿਤ ਆਮਦਨ + ਸ਼ੁਦ ਅਪ੍ਰਤਯੋਜ ਕਰ + ਮੁੱਲਹ੍ਰਾਸ ਅਤੇ ਸਧਾਈ ਪੁੰਜੀ ਦਾ ਉਪਭੋਗ।

ਖਰਚ ਵਿਧੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਬਾਜਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮਾਪਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ -

ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ (GDP_{MP}) = ਨਿਜੀ ਅੰਤਿਮ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ + ਸਰਕਾਰੀ ਅੰਤਿਮ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ + ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਸ਼ਬਾਈ ਪੂੰਜੀ ਨਿਰਮਾਣ + ਉਤਪਾਦਕਾਂ ਦੇ ਸਟਾਕ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ (ਅੰਤਿਮ ਸਟਾਕ - ਪ੍ਰਾਰਭਿਕ ਸਟਾਕ) + ਸ਼ੁਧ ਨਿਰਯਾਤ (ਨਿਰਯਾਤ - ਆਯਾਤ)।

ਨੋਟ

(ii) ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ (GDP_{FC})

ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ ਵਿੱਚੋਂ ਸ਼ੁਧ ਅਪ੍ਰਤਯੋਜ ਕਰੋਂ (ਅਪ੍ਰਤਯੋਜ ਕਰ - ਆਰਥਿਕ ਮਦਦ) ਨੂੰ ਘਟਾ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ = ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ - ਸ਼ੁਧ ਅਪ੍ਰਤਯੋਜ ਕਰ (ਅਪ੍ਰਤਯੋਜ ਕਰ - ਆਰਥਿਕ ਮਦਦ)

$$GDP_{FC} = GDP_{MP} - \text{Net Indirect Taxes (Indirect Taxes - Subsidies)}$$

(iii) ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ (NDP_{MP})

ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ (GDP_{MP}) ਵਿੱਚ ਮੁੱਲਹਾਸ ਨੂੰ ਘਟਾਣ ਦੇ ਨਾਲ ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ (NDP_{MP}) ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਸਲਈ

ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ = ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ - ਮੁੱਲਹਾਸ (ਸਿਧਰ ਪੂੰਜੀ ਦਾ ਉਪਭੋਗ)

$$NDP_{MP} = GDP_{MP} - \text{Depreciation (Consumption of fixed capital)}$$

(iv) ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ (NDP_{FC})

ਝੇਕਰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਧ ਅਪ੍ਰਤਯੋਜ ਕਰਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਸਲਈ

ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ = ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ - ਸ਼ੁਧ ਅਪ੍ਰਤਯੋਜ ਕਰ

$$NDP_{FC} = NDP_{MP} - \text{Net Indirect Taxes}$$

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਦੀ ਪਹਚਾਣ ਕਰੋ

(State whether the following statements are True or False):

7. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੀ ਧਾਰਣਾ ਦਾ ਸਹੀ ਭਾਵ ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਹੈ।
8. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਉਚ ਪੱਧਰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਪਹਚਾਣ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਵਿੱਚ ਨਿਮਨ ਪੱਧਰ ਦੀ ਪਹਚਾਣ ਕਰਣਾ ਹੈ।
9. 'ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ' ਸ਼ਬਦ ਇਕ ਸ਼ੁਧ ਧਾਰਣਾ ਹੈ।
10. ਇਕ ਲੇਖਾ ਦੀ ਅਵਧਿ ਦੇ ਦੌਰਾਣ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਆਮ ਵਾਸਿਆ ਰਾਹੀ ਸਾਧਨ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਫਲਸਵਰੂਪ ਕਿਤੀ ਗਈ ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਕੁਲ ਜੋੜ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ (NDP_{FC})

<p>=ਕਰਮਚਾਰਿਆ ਦਾ ਪਰਿਸ਼ਮਿਕ</p> <p>+ ਲਗਾਣ</p> <p>+ ਬਿਆਜ</p> <p>+ ਲਾਭ</p> <p>+ ਖੁਦ ਦੇ ਰੋਜਗਾਰ ਦੀ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਆਮਦਨ</p>	}	= ਪ੍ਰਚਾਲਨ ਅਧਿਸ਼ੇਸ਼
--	---	--------------------

ਇਦੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਧ ਅਪ੍ਰਤਯੋਜ ਕਰਾਂ ਨੂੰ ਜਮਾ ਕਰਣ ਨਾਲ ਅਸੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਉਤਪਾਦ (NDP_{MP}) ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਾਂਗੇ ਭਾਵ

$$NDP_{MP} = NDP_{FC} + \text{ਸ਼ੁਧ ਅਪ੍ਰਤਯੋਜ ਕਰ (Net Indirect Taxes)}$$

ਇਦੇ ਵਿੱਚ (NDP_{MP}) ਮੁੱਲਹਾਸ ਨੂੰ ਜਮਾ ਕਰਣ ਨਾਲ ਅਸੀ ਪਾਤੇ ਹਨ ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ (GDP_{MP}) ਭਾਵ

$$GDP_{MP} = NDP_{MP} + \text{Depreciation}$$

ਨੋਟ

(v) ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸਕਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ (GNP_{MP})

ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ ਵਿਧੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹੋਏ: ਇਹ ਇਕ ਲੇਖਾ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਘਰੇਲੂ ਸੀਮਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉਤਪਾਦਿਤ ਅਤਿੱਮ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਮੁੱਲ ਹੈ ਜਿਥੇ ਵਿੱਚ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸ਼ੁਧ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ ਸਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸਲਈ

ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸਕਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ = ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ + ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸ਼ੁਧ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ

$$GNP_{MP} = GDP_{MP} + \text{Net factor income from abroad}$$

(vi) ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸਕਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ (GNP_{FC})

ਜਦ ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸਕਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ ਵਿੱਚੋਂ ਸ਼ੁਧ ਅਪ੍ਰਤਯੋਜਕ ਕਰਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਦ ਸਾਨੂੰ ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸਕਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ ਹਾਸਿਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸਕਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ = ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸਕਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ - ਸ਼ੁਧ ਅਪ੍ਰਤਯੋਜਕ ਕਰ

$$GNP_{FC} = GNP_{MP} - \text{Net Indirect Taxes}$$

(vii) ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ (NNP_{MP})

ਜਦ ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਵਿੱਚੋਂ ਸਕਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ ਦੇ ਮੁੱਲਹ੍ਰਾਸ ਨੂੰ ਘਟਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਦ ਸਾਨੂੰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ ਹਾਸਿਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ-

ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ = ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸਕਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ - ਮੁੱਲਹ੍ਰਾਸ

$$NNP_{MP} = GNP_{MP} - \text{Depreciation}$$

(viii) ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ (NNP_{FC})

ਜਦ ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ ਵਿੱਚੋਂ ਸ਼ੁਧ ਅਪ੍ਰਤਯੋਜਕ ਕਰਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਦ ਸਾਨੂੰ ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ ਹਾਸਿਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ-

ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ = ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ - ਸ਼ੁਧ ਅਪ੍ਰਤਯੋਜਕ ਕਰ

$$NNP_{FC} = NNP_{MP} - \text{Net Indirect Taxes}$$

ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ = ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ

<p>= ਕਰਮਚਾਰਿਆ ਦਾ ਪਰਿਸ਼ਰਮਿਕ</p> <p>+ ਲਗਾਣ</p> <p>+ ਬਿਆਜ</p> <p>+ ਲਾਭ</p> <p>+ ਸਵਨਿਯੋਜਿਤਾਂ ਦੀ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਆਮਦਨ</p> <p>+ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਧ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ</p> <p>ਵਿਸਤਾਰ ਵਿੱਚ,</p>	}	ਪ੍ਰਚਾਲਨ ਅਧਿਸ਼ੇਸ਼	}	= ਘਰੇਲੂ ਆਮਦਨ = ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ
---	---	------------------	---	--

ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ = ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ + ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸ਼ੁਧ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ

$$NNP_{FC} = NDP_{FC} = \text{Net Factor Income from Abroad}$$

(ix) ਨਿਜੀ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁਧ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਮਦਨ

(Income from Net Domestic Product Accruing to Private Sector)

ਹਰ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਦੋ ਖੇਤਰ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ-

- (i) ਨਿਜੀ ਖੇਤਰ (Private Sector) - ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਾਰੇ ਨਿਗਮ ਅਤੇ ਗੈਰ ਨਿਗਮ ਓਧਮ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਲਿਕਾਣਾ ਅਤੇ ਨਿਅੰਤਰਣ ਨਿਜੀ ਵਿਅਕਤਿਆ ਦੇ ਹਾਥ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੀ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਨਿਜੀ ਖੇਤਰ ਦੀ ਸ਼ੁਧ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਮਦਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(ii) **ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਖੇਤਰ (Government or Public Sector)** – ਇਥੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਵਿਭਾਗ, (Administrative Departments), ਵਿਭਾਗੀਆ (Departmental) ਓਧਮ (ਜਿਵੇਂ ਰੇਲਵੇ ਜਾਂ ਡਾਕ ਤਾਰ ਵਿਭਾਗ) ਅਤੇ ਗੈਰ-ਵਿਭਾਗੀਆ ਓਧਮ (Non-departmental) (ਜਿਵੇਂ ਇਯਰ ਇੰਡਿਯਨ ਅਤੇ ਇੰਡਿਯਨ ਇਯਰਲਾਇਨਸ) ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਰਕਾਰੀ (ਜਾਂ ਸਾਰਵਜਨਿਕ) ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (1) ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਵਿਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਸੰਪਤਿ ਅਤੇ ਓਧਮਵਰਿਤੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਮਦਨ ਅਤੇ (2) ਗੈਰ- ਵਿਭਾਗੀਆ ਓਧਕਰਮੋਂ ਦੀ ਬਚਤ।

ਨੋਟ

ਇਸਲਈ ਨਿਜੀ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਮਦਨ ਉਹ ਆਮਦਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕੇਵਲ ਨਿਜੀ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਡਰਨਬਰਗ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, “ਨਿਜੀ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਸ਼ੁਧ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਮਦਨ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਸ਼ਰਮਿਕੋ ਦੇ ਪਾਰਿਸ਼ਰਮਿਕ, ਪ੍ਰਚਾਲਨ ਅਧਿਸ਼ੇਸ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਆਮਦਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਰਜਿਤ ਸ਼ੁਧ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ ਦੀ ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਦਾ ਉਹ ਹਿਸਾ ਜੋ ਕਿ ਨਿਜੀ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।” (Factor income from net domestic product accruing to private sector is that part of factor cost of net domestic product generated in the form of compensation of employees, operating surplus and mixed income which is accrued to the private sector. – **Dernburg**)

ਨਿਜੀ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਸ਼ੁਧ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ ਦਾ ਅਨੁਮਾਣ ਲੈਣ ਦੇ ਲਈ ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੋਂ ਸ਼ੁਧ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ ਤੋਂ (i) ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਵਿਭਾਗੀਆ ਓਧਮੋਂ ਦੀ ਸੰਪਤਿ ਅਤੇ ਓਧਮਵਰਿਤੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਮਦਨ ਅਤੇ (ii) ਗੈਰ-ਵਿਭਾਗੀਆ ਓਧਮੋਂ ਦੀ ਬਚਤ ਨੂੰ ਘਟਾ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨਿਜੀ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਸ਼ੁਧ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ = ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ ਤੋਂ ਸ਼ੁਧ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ – ਵਿਭਾਗੀਆ ਓਧਮਾਂ ਦੀ ਸੰਪਤਿ ਅਤੇ ਓਧਮਵਰਿਤੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਮਦਨ – ਗੈਰ-ਵਿਭਾਗੀਆ ਓਧਮੋਂ ਦੀ ਬਚਤ

(x) **ਨਿਜੀ ਆਮਦਨ (Private Income)**

ਨਿਜੀ ਆਮਦਨ ਤੋਂ ਭਾਵ ਉਹ ਆਮਦਨ ਨਾਲ ਹੈ ਜੋ ਨਿਜੀ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਇਕ ਲੇਖਾ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਸਰੋਤਾਂ, ਉਤਪਾਦਕੀਆ ਆਦੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਵਿੱਚ ਨਿਜੀ ਖੇਤਰ ਦੀ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਹਸਤਾਂਤਰਣ ਭੁਗਤਾਨ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਕੇਂਦਰੀ ਸਾਂਖਯਕੀ ਸੰਗਠਨ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ “ਨਿਜੀ ਆਮਦਨ ਉਹ ਆਮਦਨ ਹੈ ਜੋ ਨਿਜੀ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਵਰਤਮਾਨ ਹਸਤਾਂਤਰਣ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਵਰਤਮਾਨ ਹਸਤਾਂਤਰਣ ਦਾ ਜੋੜ ਹੈ।” (Private income is the total of factor income from all sources and current transfers from the government and rest of the world accruing to private sector. – **Central Statistical Organisation**)

ਨਿਜੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਨਿਜੀ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਸ਼ੁਧ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ, ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਧ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਹਸਤਾਂਤਰਣ ਭੁਗਤਾਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਨਿਜੀ ਆਮਦਨ ਤੋਂ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਹਸਤਾਂਤਰਣ ਭੁਗਤਾਨ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਨਿਜੀ ਆਮਦਨ = ਨਿਜੀ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਸ਼ੁਧ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ + ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਰਜ਼ ਤੇ ਬਿਆਜ + ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਧ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ + ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਹਸਤਾਂਤਰਣ + ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਤੋਂ ਵਰਤਮਾਨ ਹਸਤਾਂਤਰਣ

ਔਰ

ਨਿਜੀ ਆਮਦਨ = ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ + ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਹਸਤਾਂਤਰਣ ਭੁਗਤਾਨ + ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਚਾਲੂ ਹਸਤਾਂਤਰਣ + ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਰਜ਼ ਤੇ ਬਿਆਜ – ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸੰਪਤਿ ਅਤੇ ਓਧਮਵਰਿਤੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਮਦਨ – ਗੈਰ-ਵਿਭਾਗੀਆ ਓਧਕਰਮੋਂ ਦੀ ਬਚਤ

(xi) **ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਮਦਨ (Personal Income)**

ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਮਦਨ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਇਕ ਲੇਖਾ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਦਨ ਸਾਰੇ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਹਕਿਕਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਹਸਤਾਂਤਰਣ ਭੁਗਤਾਨ ਦਾ ਜੋੜ ਹੈ।

ਪੀਟਰਸਨ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, “ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਮਦਨ ਵਿਅਕਤਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸਾਰੇ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਹਕਿਕਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ

ਨੋਟ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਹਸਤਾਂਤਰਣ ਭੁਗਤਾਨ ਦਾ ਜੋੜ ਹੈ। ” (Personal income is the income actually received by persons from all sources in the form of current transfer payments and factor income. – Peterson)

ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਮਦਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਹਕਿਕਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ, ਫਰਮਾਂ ਜਾਂ ਨਿਗਮਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਾ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਛ ਹਿਸਾ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਅਵਿਤਰਿਤ ਲਾਭ (Undistributed Profit), ਜਿਨੂੰ ਓਧਮਾਂ ਦੀ ਬਚਤ (Corporate Saving) ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਫਰਮਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਰਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ (ਉ) ਨਿਗਮ ਕਰ ਚੁਕਾਣ ਦੇ ਲਈ ਅਤੇ (ਅ) ਨਿਗਮ ਬਚਤ (ਆਰਜ਼ਿਤ ਕੌਸ਼) ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਕਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਇਹਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

$$\text{ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਮਦਨ} = \text{ਨਿਜੀ ਆਮਦਨ} - \text{ਨਿਗਮ ਕਰ} - \text{ਨਿਗਮਾਂ ਦੀ ਬਚਤ (ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਧਾਰਿਤ ਆਮਦਨ ਘਟਾ ਕਰ)}$$

(xii) **ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪ੍ਰਯੋਜਯ ਆਮਦਨ (Personal Disposable Income)**

ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪ੍ਰਯੋਜਯ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਮਦਨ ਦੇ ਵਿੱਚ ਦੀ ਪ੍ਰਤਯੋਜ ਕਰੋ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰ-ਸ਼ਾਸਨਿਕ ਵਿਭਾਗੋਂ ਕੀ ਵਿਵਿਧ ਪ੍ਰਾਪਤਿਆ ਭਾਵ ਸ਼ੁਲਕੋ, ਜੁਰਮਾਨੇ ਆਦੀ ਨੂੰ ਘਟਾ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਹੀ ਗਰਹਸਥ ਆਪਣੀ ਖੁਦ ਦੀ ਮਰਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਖਰਚ ਕਰਣ ਜਾਂ ਬਚਤ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਆਜਾਦ ਹੁੰਦੇ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪ੍ਰਯੋਜਯ ਆਮਦਨ ਗਰਹਸਥ ਦੀ ਕਰਯ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸੁਚਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

$$\text{ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪ੍ਰਯੋਜਯ ਆਮਦਨ} = \text{ਪਰਿਵਾਰ ਖੇਤਰ ਦਾ ਉਪਭੋਗ} + \text{ਪਰਿਵਾਰ ਖੇਤਰ ਦੀ ਬਚਤ}$$

ਪੀਟਰਸਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, “ਪ੍ਰਯੋਜਯ ਆਮਦਨ ਉਹ ਆਮਦਨ ਹੈ ਜੋੜੀ ਕੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਉਸਦੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਸੰਪਤਿਆਂ ਤੇ ਲਾਏ ਗਏ ਸਾਰੇ ਤਰਾਂ ਦੇ ਕਰਾਂ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਬਚਦੀ ਹੈ। ”(Disposable income is the income available to persons from all sources and remaining with them after deduction of all taxes levied against their income and their property by the government. – Peterson)

$$\text{ਪ੍ਰਯੋਜਯ ਆਮਦਨ} = \text{ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਮਦਨ} - \text{ਪ੍ਰਤਯੋਜ ਕਰ (ਆਮਦਨ ਕਰ ਅਤੇ ਸੰਪਤਿ ਕਰ)} - \text{ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਵਿਭਾਗਾਂ ਦੀ ਵਿਵਿਧ ਪ੍ਰਾਪਤਿਆਂ (ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਦਿਤੀ ਗਈ ਫੀਸੇ ਅਤੇ ਜੁਰਮਾਨੇ)}$$

(xiii) **ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਯ ਆਮਦਨ – ਸਕਲ ਅਤੇ ਸ਼ੁਧ ਅਵਧਾਰਣਾਵਾਂ (National Disposable Income–Gross and Net Concepts)**

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਯ ਆਮਦਨ ਸਾਰੇ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (ਭਾਵ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹਸਤਾਂਤਰਣ ਭੁਗਤਾਨ) ਜੋੜਾ ਕਿ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਾਸਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਸਾਲ ਦੀ ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ ਜਾਂ ਬਚਤ ਦੇ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸਕਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਯ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਪੁਨਰਸਥਾਪਨ ਲਾਗਤ (Current Replacement Cost) ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦਕਿ ਸ਼ੁਧ ਪ੍ਰਯੋਜਯ ਆਮਦਨ (ਸਸ਼ੋਧ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਜਯ ਆਮਦਨ) ਵਿੱਚ ਇਹ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

❏ ਚਾਲੂ ਪੁਨਰਸਥਾਪਨ ਲਾਗਤ ਕਿ ਹੈ? (What is Current Replacement Cost?)

ਇਹ ਕਿਸੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਉਪਯੋਗ ਕਿ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸੰਪਤੀ ਦੇ ਬੇਕਾਰ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਉਸਦੇ ਪੁਨਰਸਥਾਪਨ ਦੀ ਲਾਗਤ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਰੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਘਿਸਾਵਟ (ਜਾਂ ਪੁੰਜੀ ਦਾ ਉਪਭੋਗ) ਹੈ।

$$\text{ਸ਼ੁਧ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਯ ਆਮਦਨ (ਸਸ਼ੋਧ ਵਿੱਚ, ਪ੍ਰਯੋਜਯ ਆਮਦਨ)} = \text{ਸਕਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਯ ਆਮਦਨ} - \text{ਚਾਲੂ ਪੁਨਰਸਥਾਪਨ ਲਾਗਤ (ਜੋੜੀ ਕੀ ਪੁਰੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਮੁੱਲ ਹ੍ਰਾਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।)}$$



ਟਾਸਕ

ਕੁਲ ਸੰਬਧਿਤ ਸਮੁਚ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ।

ਨੋਟ

2.4 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਯ ਆਮਦਨ ਦੇ ਅੰਗ (Components of National Disposable Income)

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਯ ਆਮਦਨ ਦਾ ਅਨੁਮਾਣ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ -

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਯ ਆਮਦਨ = ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦਨ (ਜਾ ਘਰੇਲੂ ਆਮਦਨ)

- + ਸ਼ੁਧ ਅਪ੍ਰਤਯਸ਼ ਕਰ
- + ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸ਼ੁਧ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ
- + ਬਾਕੀ ਵਿਸ਼ਵ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸ਼ੁਧ ਚਾਲੂ ਹਸਤਾਂਤਰਣ

⚡ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪ੍ਰਯੋਜਯ ਆਮਦਨ ਜਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਯ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ

(Difference between Personal Disposable Income and National Disposable Income)

- (i) ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪ੍ਰਯੋਜਯ ਆਮਦਨ ਦਾ ਸੰਬਧ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਕੇਵਲ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਗਰਹਸਧੋ ਦੀ ਪ੍ਰਯੋਜਯ ਆਮਦਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਯ ਆਮਦਨ ਦਾ ਸੰਬਧ ਪੂਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਯੋਜਯ ਆਮਦਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- (ii) ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਯ ਆਮਦਨ ਪ੍ਰਯੋਜਯ ਆਮਦਨ ਦਾ ਅਨੁਮਾਣ ਲਗਾਣ ਦੇ ਲਈ, ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ, ਸ਼ੁਧ ਅਪ੍ਰਤਯਸ਼ ਕਰ, ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸ਼ੁਧ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਵਿਸ਼ਵ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਚਾਲੂ ਹਸਤਾਂਤਰਣ ਨੂੰ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਔਰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪ੍ਰਯੋਜਯ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਘਰੇਲੂ ਉਪਭੋਗ ਜਾ ਘਰੇਲੂ ਬਚਤ ਨੂੰ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਤਾਲਿਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਦਾਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮੁਚ ਇਕ - ਦੂਜੇ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬਧਤ ਹਨ।

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਸੰਬਧਤ ਸਮੁਚ - ਇਕ ਨਜ਼ਰ (National Income and Related Aggregates – A Glance)	
1. ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ (GDP_{MP})	= ਇਕ ਲੇਖਾ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਘਰੇਲੂ ਸੀਮਾ ਵਿੱਚ ਸਾਰਿਆ ਉਤਪਾਦਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਤਪਾਦਿਤ ਅਤਿੱਮ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਮੁੱਲ
2. ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸਕਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ (GNP_{MP})	= DP_{MP} + ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਧ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ
3. ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ (NNP_{MP})	= GNP_{MP} - ਸਥਾਈ ਪੁੰਜੀ ਦਾ ਉਪਭੋਗ ਜਾਂ ਮੁੱਲਹ੍ਰਾਸ
4. ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ (NDP_{MP})	= NNP_{MP} - ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਧ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ
5. ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਨਿਵਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ (NDP_{FC})	= NDP_{MP} - ਅਪ੍ਰਤਯਸ਼ ਕਰ + ਆਰਥਿਕ ਮਦਦ ਜਾਂ ਨਿਬਲ ਘਰੇਲੂ ਆਮਦਨ
6. ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸਕਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ (GDP_{FC})	= NDP_{FC} + ਮੁੱਲ ਹ੍ਰਾਸ
7. ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸਕਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ (GNP_{FC})	= GDP_{FC} + ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਧ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ
8. ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਨਿਵਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ ਜਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ (NNP_{EC})	= GNP_{FC} - ਮੁੱਲ ਹ੍ਰਾਸ

ਨੋਟ

9. ਸ਼ੁਧ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਆਮਦਨ	=	ਸ਼ੁਧ ਘਰੇਲੂ ਆਮਦਨ + ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਧ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ + ਸ਼ੁਧ ਅਪ੍ਰਤਯੋਜਨ ਕਰ + ਬਾਕੀ ਵਿਸ਼ਵ ਤੋਂ ਸ਼ੁਧ ਚਾਲੂ ਹਸਤਾਂਤਰਣ
10. ਸਕਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਆਮਦਨ	=	ਸ਼ੁਧ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਆਮਦਨ + ਚਾਲੂ ਪੁਨਰਸਥਾਪਨ ਲਾਗਤ
11. ਨਿਜੀ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਸ਼ੁਧ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ	=	ਸਾਧਨ ਲਾਗਤ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ-ਵਿਭਾਗੀਆਂ ਓਧਮਾਂ ਦੀ ਸੰਪਤੀ ਅਤੇ ਓਧਮਵਰਿਤੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਮਦਨ- ਗੈਰ ਵਿਭਾਗੀਆਂ ਓਧਮਾਂ ਦੀ ਬਚਤ
12. ਨਿਜੀ ਆਮਦਨ	=	ਨਿਜੀ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਮਦਨ + ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਧ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ + ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਰਤਮਾਣ ਹਸਤਾਂਤਰਣ + ਬਾਕੀ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਵਰਤਮਾਣ ਹਸਤਾਂਤਰਣ + ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਰਜ਼ ਤੇ ਬਿਆਜ਼।
13. ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਮਦਨ	=	ਨਿਜੀ ਆਮਦਨ - ਨਿਗਮ ਲਾਭ ਕਰ - ਓਧਮਾਂ ਦੀ ਬਚਤਾਂ
14. ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਆਮਦਨ	=	ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਮਦਨ - ਪ੍ਰਤਯੋਜਨ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਕਰ - ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਦਿਤੇ ਗਏ ਵਿਵਿਧ ਫੀਸ ਅਤੇ ਜੁਰਮਾਨੇ।

2.5 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਕੇਵਲ ਉਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਆਮ ਵਾਸ਼ਿਨਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਨਿਹਿਤਾਰਧ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਰਾਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤਿਆਂ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਰਜ਼ਿਤ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਮਾਨਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਜੇਕਰ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਆਮ ਵਾਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਦੋਹਰਾਏ ਹੋਏ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਗੈਰ - ਵਾਸ਼ਿਨਿਆਂ (Non-residents) ਰਾਹੀਂ ਅਰਜ਼ਿਤ ਆਮਦਨ, ਭਾਲੇ ਹਿ ਭਾਰਤ ਦੀ ਘਰੇਲੂ ਆਮਦਨ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਹੈ, ਫੇਰ ਵੀ ਇਹਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਮਾਨਿਆ ਜਾਂਦਾ।

2.6 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

- ਆਰਥਿਕ ਹਿਤ (Economic Interest) -ਧਨ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹਿਤ।
- ਅਪ੍ਰਚਲਨ (Obsolescence) - ਪ੍ਰਚਲਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ।
- ਖਰਚ ਵਿਧੀ (Expenditure Method) - ਖਰਚ ਦੀ ਵਿਧੀ।

2.7 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

1. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੀ ਸਕਲ ਅਤੇ ਸ਼ੁਧ ਅਵਧਾਰਣਾਵਾਂ ਕੀ ਹੈ?
2. 'ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੀ ਮਾਪ' ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?
3. 'ਕੁਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸਮੁੱਚ' ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ?
4. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਆਮਦਨ ਦੇ ਮੁੱਖ ਅੰਗ ਦਸੋ।

ਉਤਰ : ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Answer : Self Assessment)

- | | | | |
|--------|------------|--------------|--------|
| 1. ਆਮ | 2. ਰਾਸ਼ਟਰੀ | 3. ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ | 4. (ੳ) |
| 5. (ਅ) | 6. (ੲ) | 7. ਸਹੀ | 8. ਗਲਤ |
| 9. ਸਹੀ | 10. ਸਹੀ | | |

2.8 ਸੰਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)

ਨੋਟ



ਪੁਸਤਕ

1. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਇਕਾਨੋਮਿਕਗਰੇਥ, ਫਲਕਚੁਦਸ਼ਨ ਅੰਡ ਪਾਲਿਸੀ : ਰਾਬਰਟ ਏ ਹਾਲ
ਏਨਡ ਡੇਵਿਡ ਅਚ. ਪੈਪਲ, ਵਾਇਨਾ ਬੁਕਸ, 2010
2. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਥਯੋਰੀ ਅੰਡ ਪੋਲਿਸੀ : ਅਚ. ਅਲ. ਆਹੁਜਾ, ਅਸ. ਚਾਂਦ ਪਬਲਿਸ਼ਰ,
2010
3. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ ਦੀ ਲੋੜਾਂ : ਅਚ. ਅਸ. ਨਾਥ. ਸ਼ਾਇਬਰ ਟੈਕ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010

ਨੋਟ

ਇਕਾਈ-3: ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ (Economic Welfare and National Income)

ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ (Contents)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

3.1 ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਕੀ ਹੈ? (What is Economic Welfare?)

3.2 ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧ
(Relation between Economic Welfare and National Income)

3.3 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਦੇ ਮਾਪ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ
(National Income as a Measure of Economic Welfare)

3.4 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

3.5 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

3.6 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

3.7 ਸੰਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ:

- ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਲਈ।
- ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਲਈ।
- ਸਮਾਜ ਕਲਿਆਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੱਤ ਜਾਣਨ ਲਈ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕਤਰ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਭੇਦ ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਪੀਗੂ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮਨਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਆਰਥਿਕਤਰ ਕਲਿਆਣ ਨੂੰ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣਿਤ ਕਿਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ, ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰਿਕੇ ਨਾਲ। ਕਮ ਕਰਨ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਘੱਟੇ ਅਤੇ ਖਰਾਬ ਹਾਲਾਤ ਆਰਥਿਕਤਰ ਕਲਿਆਣ ਨੂੰ ਘਟ ਕਰ ਦੇਣਗੇ। ਦੂਜੇ, ਆਮਦਨ ਦੇ ਖਰਚ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗ ਨਾਲ। ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਨਾਲ ਇਹ ਮਾਣ ਲਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਿਨ-ਭਿਨ ਉਪਭੋਗ ਵਸਤੂਆਂ ਤੇ ਕਿਤੇ ਗਏ ਖਰਚ ਸਮਾਨ ਸੰਤੁਸ਼ਟਿ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਹਕਿਕਤ ਵਿੱਚ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਜਦ ਖਰੀਦੀ ਗਈ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਤੁਸ਼ਟਿ ਘਟ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਰਥਿਕਤਰ ਕਲਿਆਣ ਕੱਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਕੁਲ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਮੀ ਆਦੀ ਹੈ।

3.1 ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਕੀ ਹੈ? (What is Economic Welfare?)

ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਜਾਣਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ‘ਕਲਿਆਣ’ ਇਕ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਜੋੜੀ ਕੀ ਮਾਨਵਿਆ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਦੀ ਦਯੋਤਕ ਹੈ। ਹਕੀਕਤ ਵਿੱਚ ਕਲਿਆਣ ਮਾਨਵੀਆ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਸੰਨ ਅਵਸਥਾ ਹੈ। ਪੀਗੂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਕਲਿਆਣ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀ ਦਵਾਰਾ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀਆਂ ਦਾ ਕੁੱਲ ਜੋੜ ਮਨਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਕਲਿਆਣ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਦਾ ਕੁਲ ਜੋੜ। ਉਹ

ਨੋਟ

ਕਲਿਆਣ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕੇਤਰ ਕਲਿਆਣ (non-economic welfare) ਵਿਚ ਵੰਡਦਾ ਹੈ। ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਸਮਾਜਿਕ ਕਲਿਆਣ ਦਾ ਉਹ ਭਾਗ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਿਅਕਸ਼ ਜਾਂ ਅਪ੍ਰਤਿਅਕਸ਼ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੁਦਰਾ ਵਿਚ ਮਾਪਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਕਲਿਆਣ ਸ਼ਬਦ ਬਹੁਤ ਵਿਸਤਰਤ ਹੈ, ਇਸਲਈ ਪੀਗੂ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਨੂੰ ਹੀ ਮਹੱਤਵ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ, “ਸਾਡੀ ਜਾਂਚ ਦੀ ਸੀਮਾਂ ਸਮਾਜਿਕ (ਆਮ) ਕਲਿਆਣ ਦੇ ਉਸ ਭਾਗ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਿਅਕਸ਼ ਜਾਂ ਅਪ੍ਰਤਿਅਕਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਮਾਪ-ਦੰਡ ਦੇ ਨਾਲ ਲਿਆਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।” ਇਸਦੇ ਵਿਪਰਿਤ, ਆਰਥਿਕੇਤਰ ਕਲਿਆਣ ਸਮਾਜਿਕ ਕਲਿਆਣ ਦਾ ਉਹ ਭਾਗ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਮੁਦਰਾ ਵਿਚ ਮਾਪਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਨੈਤਿਕ ਕਲਿਆਣ। ਫਰ ਪੀਗੂ ਦਾ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੀ ਗਣਨਾ ਕਰਨਾ ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਆਰਥਿਕੇਤਰ ਕਲਿਆਣ ਨੂੰ ਮੁਦਰਾ ਰਾਹੀਂ ਮਾਪਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਇਸਲਈ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਨੂੰ ਇਸ ਮਾਨਿਅਤਾ ਤੇ ਚਲਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਰਥਿਕ ਕਾਰਣਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਜੇੜਾ ਕਿ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਤੇ ਪੈਦਾਂ ਹੈ ਉਹ ਕੁਲ ਕਲਿਆਣ ਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਪੀਗੂ ਇਸ ਨਿਸ਼ਕਰਸ਼ ਤੇ ਪੁਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਵਧਣ ਨਾਲ ਕੁਲ ਕਲਿਆਣ ਚ ਵੀ ਵਰਿਧੀ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਕਮੀ ਦੇ ਨਾਲ ਕੁਲ ਕਲਿਆਣ ਚ ਵੀ ਕਮੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਪਰ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇੜੇ ਕਾਰਣ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਚ ਵਰਿਧੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਆਰਥਿਕੇਤਰ ਕਲਿਆਣ ਨੂੰ ਘਟ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸਲਈ ਕੁਲ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਅਨੁਮਾਣ ਤੇ ਘਟ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਆਮਦਨ ਦੇ ਵਧਾਣ ਨਾਲ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਕੁਲ ਕਲਿਆਣ ਦੋਵੇ ਵਧਦੇ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਦੇ ਘਟ ਹੋਣ ਨਾਲ ਇਹ ਘਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਕੇਵਲ ਆਮਦਨ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਬਲਕਿ ਆਮਦਨ ਦੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਖਰਚ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗ ਤੇ ਵੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਸ਼ਰਮਿਕ ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਜਿਆਦਾ ਆਮਦਨ ਕਮਾਦੇ ਨੇ, ਪਰ ਗੰਦੀ ਬਸਤਿਆਂ ਅਤੇ ਦੂਸ਼ਿਤ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਹਰਿਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਭਾਵੇਂ ਵਧਿਆ ਹੋਵੇ ਪਰ ਕੁਲ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਸੇ ਤਰਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਖਰਚ ਵੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵਧਾਣ ਨਾਲ ਕੁਲ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਸ਼ਰਾਬ, ਸਿਗਰੇਟ ਆਦਿ ਹਾਨਿਕਾਰਕ ਵਸਤੂਆਂ ਤੇ ਵਧੀ ਹੋਈ ਆਮਦਨ ਖਰਚ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸਲਈ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਕੁਲ ਕਲਿਆਣ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਰਿਕਤ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋ (Fill in the blanks):

1. ‘ਕਲਿਆਣ’ ਇਕ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਜੋੜੀ ਕੀ ਮਾਨਵੀਆ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਦੀ ਦਯੋਤਕ ਹੈ।
2. ਕਲਿਆਣ ਮਾਨਵੀਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਇਕ ਅਵਸਥਾ ਹੈ।
3. ਪੀਗੂ ਵਿਅਕਤਿਗਤ ਕਲਿਆਣ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀ ਰਾਹੀਂ ਅਨੁਭਵ ਕਿਤੀ ਗਈ ਸਾਰਿਆ ਸੰਤੁਸ਼ਟਿਆਂ ਦਾ ਮਾਨਦਾ ਹੈ।

3.2 ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਸੰਬਧ (Relation between Economic Welfare and National Income)

ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੋਵੇ ਮੁਦਰਾ ਵਿੱਚ ਮਾਪੇ ਜਾਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਪੀਗੂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਘਨਿਸ਼ਟ ਸੰਬਧ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਧਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਦੋ ਤਰਿਕਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਅਧਿਅਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ: ਇਕ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਆਕਾਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੋਣ ਨਾਲ; ਦੋ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਵਿਤਰਣ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੋਣ ਨਾਲ।

1. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਆਕਾਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਧੰਨਾਤਮਕ ਜਾਂ ਰਿਣਾਤਮਕ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਧੰਨਾਤਮਕ ਬਦਲਾਵ ਹੋਣ ਨਾਲ ਆਕਾਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਲੋਕ ਜਿਆਦਾ ਵਸਤੂਆ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਉਪਭੋਗ ਕਰਦੇ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਦਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਰਿਣਾਤਮਕ ਬਦਲਾਵ ਹੋਣ ਨਾਲ ਇਸਦਾ ਆਕਾਰ ਜਦ ਘਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਘਟ ਵਸਤੂਆ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਉਪਭੋਗ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਘਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾਂ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸੰਬਧ ਕਈ ਇਕ ਗਲ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਵਾਸਤਵਿਕ ਹੈ ਜਾਂ ਮੋਦਰਿਕ? ਜੇਕਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਵਾਸਤਵਿਕ ਬਦਲਾਵ ਨੂੰ ਮਾਪਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾਂ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਲਈ,

ਨੋਟ

ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਨਾਲ ਜਦ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਨ ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ। ਕੀਮਤਾਂ ਵਧਣ ਨਾਲ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਜਿਆਦਾ ਪਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਾਸਤਵਿਕ ਵਰਿਧੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਹੀ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਦੁਸਰੇ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਈ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਸਰਮਿਕਾਂ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕਰਕੇ ਹੋਈ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਨਹੀਂ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਜਿਵੇਂ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜਿਆਦਾ ਘੱਟੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਤਪਾਦਨ ਵਧਣਾ, ਉਹਨਾਨੂੰ ਨਯੂਨਤਮ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਤੇ ਘੱਟ ਵੇਤਨ ਦੇਣਾ, ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਾਚਿਆਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕੰਮ ਤੇ ਲੈਣ ਲਈ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇ, ਉਹਨਾਨੂੰ ਕਾਰਖਾਨੇ ਤਿਕਰ ਆਣ - ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਅਤੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਨ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਗੰਦੀ ਬਸਤਿਆ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਆਦਿ। ਜੇਕਰ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਧਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ।

ਤਿਜੇ, ਜੇਕਰ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਵੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਨ ਰਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਸਨੀਅ ਸੁਚਕਾਂਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਵਧਣ ਨਾਲ ਜਨਸੰਖਿਆ ਵੀ ਉਸੀ ਗਤਿ ਦੇ ਨਾਲ ਵਧੂਗੀ ਅਤੇ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਰਿਧੀ ਨ ਹੋਵੇ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸਿਧਾਂਤੀ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਨਾਲ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਰ ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਨਿਸ਼ਕਰਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਾਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ ਵਧਣ ਨਾਲ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਵਧਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ ਘੱਟ ਹੋਣ ਨਾਲ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਕਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਰਿਧੀ ਹੋਈ ਹੋ ਪਰ ਜੇਕਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਪੁੰਜੀਗਤ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੋਈ ਹੋ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਉਪਭੋਗ ਵਸਤੂਆਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕਟ ਹੋਣ ਨਾਲ ਉਨਾਂ ਦੀ ਕਮੀ ਪਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਵੀ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਚ ਵਰਿਧੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਉਨਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਉਪਯੋਗ ਕਿਤੀ ਗਈ ਵਸਤੂਆਂ ਤੇ ਨਿ-ਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਨ ਕਿ ਪੁੰਜੀਗਤ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੁਧਕਾਲ ਵਿੱਚ ਜਦ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਜਿਆਦਾ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਵੀ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਰਿਧੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਯੁਧ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਾਰੀ ਉਤਪਾਦਨ ਸ਼ਮਤਾ ਯੁਧ-ਸਾਮਗਰੀ ਬਣਾਣ ਵਿੱਚ ਖਰਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਪਭੋਗ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਕਮੀ ਪਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਰਾਹਿਣ ਸਾਹਿਣ ਦਾ ਸਤਰ ਡਿੱਗ ਜਾਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਕਟ ਹੋ ਜਾਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਾਯ: ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ ਵਧਣ ਨਾਲ ਤੇ ਵੀ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਪਹਿਲਾਂ ਤੇ ਕਟ ਹੋ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਤਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਧਨੀ ਵਰਗਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਭਾਵ ਆਮਦਨ ਵਧਣ ਨਾਲ ਅਮੀਰ ਹੋਰ ਅਮੀਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗਰੀਬ ਔਰ ਗਰੀਬ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦ ਧਨਿਕਾਂ ਦਾ ਕਲਿਆਣ ਵਧਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਗਰੀਬਾਂ ਦਾ ਕਲਿਆਣ ਕਟ ਹੋ ਜਾਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਮੀਰਾਂ ਦੀ ਅਪੇਸ਼ਾ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਜਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸਲਈ ਕੁਲ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਆਦੀ ਹੈ।

ਆਖਰ ਵਿੱਚ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਵਧਣ ਨਾਲ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਤੇ ਜੇਤਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਦਾ ਹੈ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਖਰਚ ਕਰਨ ਦਾ ਢੰਗ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ? ਜੇਕਰ ਆਮਦਨ ਵਧਣ ਨਾਲ ਲੋਕ ਕਾਰਯਕੁਸ਼ਲਤਾ ਵਧਣ ਵਾਲੀ ਲੋਣਾ ਅਤੇ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਦੁਧ, ਘੀ, ਅੰਡੇ, ਪੱਖੇ ਆਦੀ ਤੇ ਖਰਚ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹਦੇ ਵਿਪਰੀਤ ਸ਼ਰਾਬ, ਜੁਏ ਆਦੀ ਹਾਨਿਕਾਰਕ ਵਸਤੂਆਂ ਤੇ ਖਰਚ ਕਰਨ ਨਾਲ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਦੇ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਅੰਦੀ ਹੈ। ਹਾਕੀਕਤ ਵਿੱਚ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਨਾਲ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਵਰਿਧੀ ਜਾਂ ਕਮੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੁਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਬਦਲਾਵਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਫੈਸ਼ਨ ਅਤੇ ਰੁਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਚੰਗੀ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਦੀ ਔਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਵਧਦਾ ਹੈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਬੁਰੀ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਨਾਲ ਕਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਉਤੇ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਗਰਾ ਸੰਬਧ ਹੈ ਫੇਰ ਵੀ ਇਹ ਨਿਸ਼ਚਤ ਤੌਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਔਰ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਵਧਣ ਦੇ ਨਾਲ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਵਿ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੀ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਨਾਲ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਜਾਂ ਕਮੀ ਹੋਣਾ ਕੋਈ ਇਕ ਤੱਤ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਜਨਸੰਖਿਆ ਦੀ ਵਰਿਧੀ ਦੀ ਦਰ, ਆਮਦਨ ਦੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਾਣ ਦਾ ਢੰਗ, ਕੰਮ ਦੀ ਅਵਸਥਾਵਾਂ, ਖਰਚ ਕਰਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ, ਫੈਸ਼ਨ ਅਤੇ ਰੁਚਿਆ ਆਦੀ।

2. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਵਿਵਰਣ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ, ਧਨ ਦਾ ਹਸਤਾਂਤਰਣ ਗਰੀਬਾਂ ਤੇ ਅਮੀਰਾਂ ਦੀ ਔਰ। ਦੂਜਾ, ਅਮੀਰਾਂ ਤੇ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਔਰ। ਜਦ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਧਣ ਨਾਲ ਧਨ ਦਾ ਹਸਤਾਂਤਰਣ ਪਹਿਲੀ ਕਿਸਮ ਦੀ

ਔਰ ਹੁਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਜਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਦ ਸਰਕਾਰ ਧਨੀ ਵਰਗਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗਰੀਬਾਂ ਤੇ ਅਵਰੋਹੀ (regressive) ਕਰ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਨੋਟ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਵਿਤਰਣ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਦਾ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸੰਬੰਧ ਦੂਜੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਸਤਾਂਤਰਣ ਦੇ ਨਾਲ ਹੈ, ਜਦ ਧਨ ਅਮੀਰਾਂ ਤੇ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਔਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਪਸ਼ ਵਿੱਚ ਪੁਨਰਵਿਤਰਣ ਅਮੀਰਾਂ ਦੇ ਧਨ ਨੂੰ ਕਟ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਵਧਾ ਕੇ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਧਨੀ ਵਰਗੇ ਦੀ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਅਪਣਾਕਰ ਕਟ ਕਿਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ, ਆਮਦਨ, ਸੰਪਤਿ ਆਦਿ ਤੇ ਆਰੋਹੀ (progressive) ਕਰ ਲਗਾਣਾ, ਇਕਾਧਿਕਾਰ ਦਾ ਨਿਯੰਤਰਣ ਕਰਣਾ, ਸਾਮਾਜਿਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀਕਰਣ ਕਰਣਾ ਅਤੇ ਅਮੀਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਮੰਗੀ ਅਤੇ ਵਿਲਾਸਿਤਾ ਦਿਆ ਵਸਤੁਆਵਾਂ ਤੇ ਕਰ ਲਗਾਣਾ ਆਦਿ। ਇਹਦੇ ਵਿਪਰੀਤ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਵੀ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਧਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ, ਨਯੁਨਤਮ ਮਜਦੂਰੀ ਦਰ ਨਿਸ਼ਚਤ ਕਰਕੇ, ਵਸਤੁਆ ਦੇ ਉਤਪਾਦਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਤੀਆ ਮਦਦ ਦੇਕਰ, ਵਸਤੁਆ ਦਾ ਵਿਤਰਣ ਸਹਕਾਰੀ ਸਟੋਰੋ ਰਾਹੀਂ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਸ਼ਿਸ਼ਾ, ਸਾਮਾਜਿਕ ਸੁਰਸ਼ਾ ਅਤੇ ਕਟ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਮਕਾਣ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ। ਉਤੇ ਲਿਖੇ ਉਪਾਏ ਦੇ ਨਾਲ ਜਦ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਵਿਤਰਣ ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਪਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਪੀਗੂ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚਾਨ ਨੂੰ ਇਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨ ਕਿਤਾ ਹੈ, “ਕੋਈ ਵੀ ਕਾਰਣ, ਜੇਤਾ ਕਿ ਵਾਸਤਵਿਕ ਆਮਦਨ ਦੇ ਬਹੁਤ ਅਧਿਕ ਹਿਸੇ ਦੀ ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਹਕ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੇਕਰ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵਿ ਦਰੀਟੀਕੋਣ ਨਾਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਲਾਭਾਂਸ਼ ਦੇ ਆਕਾਰ ਵਿਚ ਕਮੀ ਨਹੀ ਲਾਦਾਂ ਤਾਂ ਆਮਤੋਰ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਨੂੰ ਵਧਾਵੇਗਾ।”

ਪਰ ਇਹ ਜਰੂਰੀ ਨਹੀ ਹੈ ਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਸਮਾਨ ਵਿਤਰਣ ਤੋਂ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਵਿਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋਵੇ। ਇਸਦੇ ਉਲੱਟ ਜੇ ਅਮੀਰਾਂ ਦੇ ਲਈ ਅਪਨਾਈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਨੀਤੀ ਵਿਵੇਕਪੂਰਨ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਦੀ ਵਧ ਸੰਭਾਵਨਾ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਉਚੀ ਦਰ ਤੇ ਲਗਾਏ ਗਏ ਆਰੋਹੀ ਉਤਪਾਦਨ ਸ਼ਮਤਾ ਅਤੇ ਪੁੰਜੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਨਿਰਮਾਣ ਤੇ ਬੁਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਦੇ ਹਨ ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਯਤਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜਦ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਜੇਕਰ ਉਹ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸ਼ਰਾਬ, ਜੁਏ ਆਦਿ ਬੁਰੀ ਵਸਤੁਆਂ ਤੇ ਖਰਚ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਨਸੰਖਿਆ ਵਰਿਧੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਦੋਵੇ ਗਲਾਂ ਵਾਸਤਵਿਕ ਨਹੀ, ਕੇਵਲ ਡਰ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜਦ ਸਰਕਾਰ ਅਮੀਰਾਂ ਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਰੋਹੀ ਕਰ ਲਗਾਦੀ ਹੈ ਤਾ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਰਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਤੇ ਬੁਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨ ਪਾਵੇ। ਦੂਜੀ ਔਰ ਜਦ ਕਿਸੇ ਗਰੀਬ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਧਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਦਾ ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਾਚਿਆ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਸ਼ਿਸ਼ਾ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਰਾਹਿਣ ਸਾਹਿਣ ਦਾ ਸਤਰ ਉਚਾ ਕਰੇ। ਇਸ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨਤੀਜਾ ਪੁਜਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਨਾਲ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਸ਼ਰਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਘੱਟ ਨ ਹੋਕਰ ਵੱਧੇ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਰਾਹਿਣ-ਸਾਹਿਣ ਦੇ ਸਤਰ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰੇ ਅਤੇ ਅਮੀਰਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਟ ਹੋ ਕਿ ਉਤਪਾਦਨ ਸ਼ਮਤਾ, ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਪੁੰਜੀ - ਸੰਚਯ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਨ ਆਨੇ ਪਏ।



ਨੋਟਸ

ਆਰਥਿਕਕੇਤਰ ਕਲਿਆਣ ਸਾਮਾਜਿਕ ਕਲਿਆਣ ਦਾ ਉਹ ਭਾਗ ਹੈ ਜਿਹਨੂੰ ਮੁਦਰਾ ਵਿੱਚ ਮਾਪਿਆ ਨਹੀ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਨੈਤਿਕ ਕਲਿਆਣ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਬਹੁਵਿਕਲਪੀਆ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Multiple Choice Questions):

- ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਸਾਮਾਜਿਕ ਕਲਿਆਣ ਦਾ ਉਹ ਹਿਸਾ ਹੈ ਜਿਹਨੂੰ ਪ੍ਰਤਯਸ਼ ਜਾ ਅਪ੍ਰਤਯਸ਼ ਰੁਪ ਦੇ ਨਾਲ ਮਾਪਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ -

(ੳ) ਮੁਦਰਾ ਨਾਲ	(ਅ) ਵਸਤੁ ਨਾਲ
(ੲ) ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ	(ਸ) ਸਮਾਜ ਨਾਲ।
- ਕੰਮ ਕਰਣ ਦੇ ਵੱਧ ਘੱਟੇ ਅਤੇ ਖਰਾਬ ਹਾਲਤ ਕਲਿਆਣ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰ ਦਿਦੇ ਹਨ।

(ੳ) ਆਰਥਿਕ	(ਅ) ਆਰਥਿਕੇਤਰ
(ੲ) ਸਾਮਾਜਿਕ	(ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀ।

ਨੋਟ

6. ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਕੁਲ ਕਲਿਆਣ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ -
 (ੳ) ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ (ਅ) ਆਦੇਸ਼ਕ
 (ੲ) ਨਿਵੇਸ਼ਕ (ਸ) ਇਥੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

3.3 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਦੇ ਮਾਪ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ (National Income as a Measure of Economic Welfare)

GNP ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਦਾ ਸੰਤੋਸ਼ਜਨਕ ਮਾਪ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਅਨੁਮਾਨੇ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸੇਵਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਕਾਰਿਆਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਲਿਆਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਥਾਲੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸੇ ਜਿਹੇ ਘਟਕਾਂ ਦੀ ਵਿਅਖਿਆ ਕਿਤੀ ਜਾ ਰਾਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਕਿ ਮਾਨਵ ਕਲਿਆਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹੈ ਲੇਕਿਨ GNP ਅਨੁਮਾਨੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ਰਾਮ (Leisure) - ਸਮਾਜ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇਕ ਮਹਤਵਪੂਰਨ ਤੱਤ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਹੈ ਪਰ GNP ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਜਿਆਦਾ ਘੰਟੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਦੂਜੀ ਔਰ ਹਰ ਹਫਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਘੱਟ ਘੰਟੇ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਨੂੰ ਵੱਧ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਸਮਾਜ ਰਾਹੀਂ ਵੱਧ ਜੋ ਘੱਟ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਲੈਣ ਨਾਲ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਦਾ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਲਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜੀਵਨ ਦੀ ਗੁਣਵਤਾ (Quality of life) - GNP ਦੇ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਦੀ ਗੁਣਵਤਾ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਮਾਜ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਿਆਦਾ ਭੀੜ ਵਾਲੇ ਸ਼ਹਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਤਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਭੀੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਨਾਲ ਸਮੇਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰੋਜ ਦੁਰਘਟਨਾਵਾਂ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਪੰਗ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਮਾਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੂਸ਼ਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਿਵਹਨ, ਨਿਵਾਸ, ਵਿਧੁਤ, ਜਲ ਆਦੀ ਦੀ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਪਰਾਧ ਵਧਾਏ ਹਨ। ਜੀਵਨ ਜਟਿਲ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕੋਟੀ ਵਿੱਚ ਗਿਰਾਵਟ ਆਂਦੀ ਹੈ। ਪਰਿਣਾਮਸਰੂਪ ਸਾਮਾਜਿਕ ਕਲਿਆਣ ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸ਼ਹਰੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਤਨਾਵ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਅਨੁਮਾਨੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਔਰ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਥਵਾਂ ਤੇ ਜਿਥੇ ਭੀੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਲੋਕ ਸਾਫ ਵਾਯੂ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਸੇਵਨ ਕਰਦੇ ਹੈ ਉਥੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕੋਟੀ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਵੀ GNP ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਗੈਰ ਮਾਰਕਿਟ ਲੇਨਦੇਨ (Non-market Transactions) - ਕੁਝ ਗੈਰ ਮਾਰਕਿਟ ਲੇਨਦੇਨ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕਿਤੇ ਜਾਂਦੇ। ਗਰਹਿਣੀ ਦੀ ਘਰ ਦੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਮਾਜਿਕ ਕਾਰਿਆਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਧਾਰਮਿਕ ਉਤਸਾਵ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹੈ ਪਰ ਉਹ GNP ਦੇ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਮਾਰਕਿਟ ਲੇਨਦੇਨ ਨਹੀਂ ਆਂਦੇ ਹਨ।



ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਜੇਕਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਸ਼ਰਮਿਕਾਂ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕਰਕੇ ਹੋਈ ਹੋ ਤਾਂ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਨਹੀਂ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ।

ਬਹਿਰਭਾਵ (Externalities) - ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਹਿਰਭਾਵ ਵੀ ਕਲਿਆਣ ਨੂੰ ਵੱਧਾਣ ਜਾਂ ਘੱਟ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਵਤਿ ਰਖਦੇ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਵੀ GNP ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਬਹਿਰਭਾਵ ਵਿਅਕਤਿਗਤ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਉਪਭੋਗ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਰੂਪ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਵਿਅਕਤਿਆ ਤੇ ਲਾਗਤ ਜਾ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਕ ਬਹਿਰਭਾਵ ਦੀ ਲਾਗਤ ਜਾਂ ਲਾਗਤ ਮੁਦਰਾ ਰਾਹੀਂ ਨਹੀਂ ਮਾਪੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਮਾਰਕਿਟ ਕਾਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਹਿਰ ਲਾਭ ਦਾ ਇਕ ਉਦਾਹਰਣ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੜੋਸੀ ਦੇ ਚੰਗੇ ਬਗੀਚੇ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾਣ ਵਾਲੀ ਖੁਸ਼ੀ। ਬਹਿਰ ਲਾਭ ਦਾ ਇਕ ਉਦਾਹਰਣ ਔਧੋਗਿਕ ਪਲਾਂਟਾਂ ਰਾਹੀਂ ਦੂਸ਼ਿਤ ਵਾਤਾਵਰਣ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਕਰਨ ਦੀ ਅਤੇ ਦੂਜਾਂ ਕਲਿਆਣ ਨੂੰ ਘੱਟ ਰਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰ-ਵਰਿਤੀ ਕਖਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਬਹਿਰਭਾਵ ਬਿਨਾ ਲੇਨ ਦੇਨ ਦੀ ਪਰਸਪਰ ਨਿਰਭਰਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਇਸਲਈ ਇਹ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਅਨੁਮਾਨੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਰੀਤੀ (Nature of Production) - GNP ਦੇ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਭਿਨ ਵਸਤੂਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸਾਮਜ ਨੂੰ ਭਿਨ-ਭਿਨ ਸੰਤੁਸ਼ਟਿ ਦਾ ਸਤਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਮਤਾ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਅਣੂ ਬਮ ਜਾਂ ਇਕ ਨਦੀ ਦੇ ਉਤੇ

ਬੰਨ ਬਣਾਣ ਤੇ ਕਿਤਾ ਗਿਆ ਸਮਾਨ ਖਰਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਸਾਮਨ ਵਰਿਧੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟਿ ਦੇ ਭਿਨ - ਭਿਨ ਸਤਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹੈ। ਇਕ ਬਮ ਕਲਿਆਣ ਵਿਚ ਵਿਰਧੀ ਨਹੀ ਕਰਦਾ ਜਦਕਿ ਇਕ ਬੰਨ ਬਰਿਧੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਨੋਟ

ਰਾਹਿਣ ਸਾਹਿਣ ਦਾ ਪੱਧਰ (Standard of Living) - GNP ਦੇ ਅਨੁਮਾਨ ਸਮਾਜ ਦੇ ਰਾਹਿਣ ਸਾਹਿਣ ਦੇ ਸਤਰ ਨੂੰ ਵੀ ਬਿਆਨ ਨਹੀ ਕਰਦੇ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਖਰਚ ਦਾ ਜਿਆਦਾ ਹਿਸਾ ਯੁਧ ਦਾ ਸਮਾਣ ਬਣਾਣ ਅਤੇ ਪੁੰਜੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੇ ਖਰਚ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਘੱਟ ਹਿਸਾ ਉਪਭੋਗਤਾ ਵਸਤੂਆ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਤੇ ਤਾਂ ਇਹ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਸਦਨ ਦੇ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਵਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਪਰ ਉਪਭੋਗਤਾ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਣ ਦੀ ਪ੍ਰਵਤੀ ਰਖਦੀ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਯੁਧ ਦੇ ਸਮਾਨ ਅਤੇ ਪੁੰਜੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੇ ਕਿਤਾ ਗਿਆ ਖਰਚ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਕਲਿਆਣ ਨੂੰ ਨਹੀ ਵਧਦਾ ਹੈ।


ਉਤੇ ਬਿਆਨ ਕਿਤੇ ਗਏ ਸੀਮਾਆਂ ਦੇ ਦਸ਼ਟਿਕੋਣ ਨਾਲ GNP ਕਲਿਆਣ ਦੇ ਮਾਪ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਨਹੀ ਕਿਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਵੀ, ਕੁਝ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰਿਆਂ ਨੇ GNP ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸਤਰਿਤ ਕਰਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਿਤੀ ਹੈ ਤਾਕਿ ਇਹ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਦਾ ਮਾਪ ਹੋ ਸਕੇ। ਇਸ ਔਰ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਯਾਸ ਪ੍ਰੋ. ਨੋਰਧੋਸ (Nordhaus) ਅਤੇ ਟੋਬਿਨ ਨੇ 1972 ਵਿੱਚ ਕਿਤਾ। ਇਹਾਨੇ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਦੀ ਮਾਪ (Measure of Economic Welfare - MEW) ਨਿਰਮਿਤ ਕਿਤੀ ਹੈ ਜਿਨੂੰ ਸੈਮਯੂਲਸਨ ਸੁਧ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ (Net Economic Welfare - NEW) ਕਹਿਦੇ ਹਨ।

ਨੋਰਧੋਸ ਅਤੇ ਟੋਬਿਨ ਦੇ ਮੁਤਬਾਕ, ਉਹਾਨਾ ਨੇ MEW ਦੇ ਸਾਰੇ ਉਪਭੋਗ ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਮਾਨਵ ਕਲਿਆਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹਨੂੰ ਮਾਪਣ ਦਾ ਯਾਤਨ ਕਿਤਾ ਹੈ। MEW ਦੇ ਮੁੱਲ ਦਾ ਅਨੁਮਾਣ ਲੈਣ ਲਈ ਉਹ ਉਪਭੋਗ ਵਿਚੋ ਦੀ ਕੁਝ ਮਦੇ ਘੱਟਾ ਦਿਦੇ ਹਨ ਜੇਤੀ ਕਲਿਆਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਨਹੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਸ਼ੋਚਨੀਅ ਲੋਣਾਂ (regrettable necessities) ਜਿਦੇ ਵਿੱਚ ਸੁਰਸ਼ਾ, ਪੁਲਿਸ, ਸਫਾਈ ਆਦੀ ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਅਤੇ ਪੁਰੇ ਦਿਨ ਸਕੂਟਰ ਬਸ ਜਾਂ ਗਾਡੀ ਰਾਹੀ ਘਰ ਤੋਂ ਕਾਰਯ ਥਾਲ ਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਨਿਜੀ ਵਿਅਕਤਿਆ ਦਾ ਖਰਚ ਸਾਮਲ ਹੈ। ਦੁਜੇ ਸਾਰਿਆ ਘਰੇਲੂ ਟਿਕਾਉ ਵਸਤੂਆਂ ਤੇ ਉਪਭੋਗਤਾ ਖਰਚ ਜਿਦੇ ਵਿੱਚ ਸਕੂਟਰ, ਕਾਰ, ਟੀ. ਵੀ., ਰੁਡੀਓ, ਕਪਡੇ ਬੋਵ ਦੀ ਮਸ਼ੀਨ, ਫਰਿਜ਼ ਆਦੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਰਿਣਾਤਮਕ ਬਹਿਰਭਾਵਾਂ (negative externalities) ਦੇ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਅਨੁਮਾਨਿਤ ਲਾਗਤੇ ਜੇਤੀ ਕਿ ਸ਼ਹਰੀਕਰਣ, ਭੀੜਭਾਡ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਮਦਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟਾਣ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਨੋਰਧੋਸ ਅਤੇ ਟੋਬਿਨ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਤੀਨ ਮਦਾਂ ਉਪਭੋਗ ਵਿੱਚ ਜਮਾ ਕਰ ਦਿਦੇ ਹੈ। ਇਹ ਹਨ -

- (1) ਮਾਰਕਿਟੇਤਰ ਕਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲ (value of non-market activities):
- (2) ਵਾਸਤਵਿਕ ਤੋਰ ਤੇ ਉਪਭੋਗ ਕਿ ਗਈ ਟਿਕਾਉ ਉਪਭੋਗਤਾ ਵਸਤੂਆ ਦੇ ਮੁਲ ਦੇ ਅਨੁਮਾਨ ਅਤੇ
- (3) ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਦੇ ਮੁਲ ਦੇ ਅਨੁਮਾਨ।

MEW ਦਾ ਅਨੁਮਾਣ ਵਿੱਚ ਨੋਰਧੋਸ ਅਤੇ ਟੋਬਿਨ ਵਿਸਰਾਮ ਦੇ ਮੱਲਆਂਕਣ ਤੇ ਜਿਆਦਾ ਬਲ ਦਿਦੇ ਹਨ। ਇਦੇ ਲਈ ਉਹ ਦੋ ਵਿਧੀਆਂ ਅਪਨਾਦੇ ਹਨ : ਵੈਕਲਪਿਕ ਲਾਗਤ ਵਿਧੀ ਅਤੇ ਯਧਾਰਧ ਮੁੱਲ ਵਿਧੀ। ਪਹਿਲੀ ਵਿਧੀ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਆਦਾ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਲੈਣ ਦਾ ਚੁਨਾਵ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਅਧੀਕ ਆਮਦਨ ਤਿਆਗਣ ਦੀ ਲਾਗਤ ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਘੰਟੇ ਦੇ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਇਕ ਘੰਟੇ ਦੀ ਮਜਦੂਰੀ ਤਿਆਗਣਾ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ, ਵੈਕਲਪਿਕ ਲਾਗਤ ਦਵਾਰਾ ਮਾਪੇ ਗਏ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਦਾ ਮੁੱਲ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰੰਤਰ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀ ਘੰਟਾ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮਜਦੂਰੀ ਦਰ ਨਿਰੰਤਰ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੁੱਲ ਵਿਧਿ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਦੇ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਇਕ ਘੰਟੇ ਦੇ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਦਵਾਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਾਸਤਵਿਕ ਆਨੰਦ (ਉਪਯੋਗਿਤਾ) ਰਾਹੀ ਮਾਪਦੀ ਹੈ।



ਟਾਸਕ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਦੱਸੋ।

ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਲਆਂਕਣ ਵਿਧਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ, ਨੋਰਧੋਸ ਅਤੇ ਟੋਬਿਨ ਨੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ MEW ਦਾ ਜੋ 1965 ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾਇਆ ਉਹੋ 1200 ਬਿਲਿਅਨ ਡਾਲਰ ਸੀ ਜੋ ਉਸੀ ਸਾਲ ਦੀ GNP ਤੋਂ ਦੁਗਣਾ ਸੀ। 1929-65 ਦੀ ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ MEW ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ 1.1 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਪ੍ਰਤਿਵਰਸ਼ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਪ੍ਰਤਿ ਵਿਅਕਤੀ GNP ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ 1.7 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਸੀ। ਇਹ ਅਨੁਮਾਨ ਸਪਸ਼ੱਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਅਭੂਤਪੂਰਵ ਵਰਿਧਿ ਹੋਈ।

ਪਰੰਤੂ ਉਪੱਰ ਦੇ ਵਿਵੇਚਨ ਤੋਂ ਇਹ ਨਿਸ਼ਕਰਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਢਣਾਂ ਚਾਹਿਦਾ ਕਿ MEW ਦੀ ਧਾਰਣਾ GNP ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਧਿਕਤਰ ਇਹ GNP ਦੀ ਪੁਰਕ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਨੂੰ GNP ਵਿੱਚ ਨਾਲ ਸੰਬਧਿਤ ਕਰਣ ਲਈ ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਾਰਕਿਟੇਤਰ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਨੋਟ ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਥਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਕਰੋ :

(State whether the following statements are True or False):

7. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਵਿਤਰਣ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
8. ਸਮਾਜ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੱਤ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਹੈ।
9. GNP ਦੇ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਦੀ ਗੁਣਵਤਾ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
10. ਬਹਿਰਭਾਵ ਵੀ ਕਲਿਆਣ ਨੂੰ ਵਧਾਣ ਅਤੇ ਘੱਟ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਰਖਦੇ ਹਨ।

3.4 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੋਵੇਂ ਮੁਦਰਾ ਵਿੱਚ ਮਾਪੇ ਜਾਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਪੀਗੂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਗਹਰਾ ਸੰਬਧ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਧਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਵੱਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਕੱਟ ਹੋਣ ਨਾਲ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਆਦੀ ਹੈ। ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਦੋ ਤਰਿਕਿਆ ਨਾਲ ਅਧਿਐਨ ਕਿਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ: ਇਕ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਆਕਾਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੋਣ ਨਾਲ, ਦੋ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਵਿਤਰਣ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੋਣ ਨਾਲ।

3.5 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

- ਅਵਰੋਹੀ (Regressive) - ਥਾਲੇ ਆਣ ਵਾਲਾ।
- ਵਿਸ਼ਰਾਮ (Leisure) - ਖਾਲੀ ਸਮੇ, ਫੁਰਸਤ।

3.6 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

1. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਆਕਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹੈ, ਸਮਝਾਓ। ਓਦਾਹਰਣ ਦੀਓ।
2. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਲਾਭਾਂਸ਼ ਦੇ ਆਕਾਰ ਅਤੇ ਵਿਤਰਣ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦਾ ਕਲਿਆਣ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਵਿਵੇਚਣਾ ਕਰੋ।
3. ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਮੁੱਲਆਕੰਨ ਕੀਜਿਏ । ਇਸਦਾ ਕਿਸੇ ਦੇਸ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਨਾਲ ਸੰਬਧ ਸਪਸ਼ਟ ਕਿਜਿਏ।
4. ਗਾਰੀਬਾਂ ਦੇ ਹਿਤ ਵਿੱਚ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਲਾਭਾਂਸ਼ ਦੇ ਵਿਤਰਣ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਬਦਲਾਵ ਦੇ, ਆਰਥਿਕ ਕਲਿਆਣ ਤੇ ਜੇੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਸਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਵਿਆਖਿਆ ਕਿਜਿਏ।

ਉਤਰ : ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Answer : Self Assessment)

- | | | | |
|-------------|----------|------------|--------|
| 1. ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ | 2. ਖੁਸ਼ੀ | 3. ਕੁਲ ਜੋੜ | 4. ਸਹੀ |
| 5. (ਅ) | 6. (ਓ) | 7. ਸਹੀ | 8. ਸਹੀ |
| 9. ਸਹੀ | 10. ਸਹੀ | | |

3.7 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)



ਬੁਕਸ

1. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਅਸ. ਕੇ. ਚਕਰਵਰਤੀ, ਹਿਮਾਲਿਆ ਪਬਲਿਸਿੰਗ ਹਾਉਸ, 2010
2. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਇਕਾਨੋਮਿਸਗਰੇਥ, ਫਲਕਚੁਏਸ਼ੰਨ ਅਂਡ ਪੋਲਿਸੀ : ਰਾਬਰਟ ਇ ਹਾਲ ਅਂਡ ਡੇਵਿਡ ਅਚ. ਪੈਪਲ, ਵਾਇਨਾ ਬੁਕਸ , 2010
3. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਬਯੋਰੀ ਅਂਡ ਪੋਲਿਸੀ : ਅਚ. ਅਲ. ਆਹੁਜਾ, ਅਸ. ਚੰਦ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010

ਇਕਾਈ-4: ਖੇਤਰਵਾਰ ਲੇਖਾਂਕਨ (Sectorial Accounting)

ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ (Contents)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

- 4.1 ਵਿਅਵਸਾਯਿਕ ਖੇਤਰ (Business Sector)
- 4.2 ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਖੇਤਰ (Personal Sector)
- 4.3 ਰਾਜਕੀਯਾ ਖੇਤਰ (The Government Sector)
- 4.4 ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਜਾਂ ਹੋਰ ਖੇਤਰ (Foreign or Other Sector)
- 4.5 ਕੁਲ ਬਚਤ ਅਤੇ ਵਿਨਿਯੋਗ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ (Gross Saving and Investment Account)
- 4.6 ਸਾਮਾਜਿਕ ਆਸਦਨ ਲੇਖਾਂਕਨ ਜਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਲੇਖਾਂਕਨ ਤੋਂ ਭਾਵ (Meaning of Social Accounting or National Income Accounting)
- 4.7 ਸਾਮਾਜਿਕ ਲੇਖਾ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਕਰਣ (Presentation of Social Accounts)
- 4.8 ਸਾਮਾਜਿਕ ਲੇਖਾਂਕਨ ਦੀ ਵਿਧਿਆਂ (Social Accounting's Laws)
- 4.9 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)
- 4.10 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)
- 4.11 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)
- 4.12 ਸੰਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ:

- ਵਿਅਵਸਾਯਿਕ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਲਈ।
- ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ।
- ਰਾਜਕੀਯਾ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਲਈ।
- ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਜਾਂ ਹੋਰ ਖੇਤਰ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਲਈ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਖੇਤਰ ਦੇ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਖਰਚ ਖਾਤੇ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਆਮਦਨ ਦੀ ਔਰ (ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ) ਹਸਤਾਂਤਰਣ ਭੁਗਤਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਅਤੇ ਖਰਚ ਦੀ ਔਰ (ਖੱਜੇ ਪਾਸੇ) ਉਪਭੋਗਤਾਆ ਰਾਹੀਂ ਬਿਆਜ ਦੇ ਭੁਗਤਾਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਨ ਦੋਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਲੇਖੇ-ਜੋਖੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ।

4.1 ਵਿਅਵਸਾਯਿਕ ਖੇਤਰ (Business Sector)

ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸੰਚਾਲਿਤ ਕੰਪਨਿਆ, ਏਕਾਕੀ ਵਿਆਪਾਰ ਅਤੇ ਸਾਝੇਦਾਰੀ ਫਰਮਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ

ਨੋਟ ਜਾਦਾਂ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਚਾਲੂ ਖਾਤੇ ਦੀ ਸਾਰਿਆ ਆਰਥਿਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਲਿਤਾਂ ਜਾਦਾਂ ਹੈ ਇਦੋ ਬਾਦ ਇਹਨੂੰ ਕੁਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ ਵਿੱਚ ਸਾਮਿਲ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਦਾਂ ਹੈ। ਸਾਲ 1991-92 ਦਾ ਵਿਆਵਸਾਯਿਕ ਖੇਤਰ ਦੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਲੇਖਾ- ਜੋਖਾ ਹੇਠ ਦਿਤੀ ਤਾਲਿਕਾ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਕਿਤਾਂ ਗਿਆ ਹੈ:

ਵਿਆਵਸਾਯਿਕ ਖੇਤਰ ਦੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਲੇਖਾ- ਜੋਖਾ 1991-1992			
(ਰਾਸ਼ਿ ਲਾਖ ਰੁਪਿਯੋ ਵਿੱਚ)			
ਆਮਦਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ	ਰਾਸ਼ਿ	ਵੇਚ	ਰਾਸ਼ਿ
1. ਮਜਦੂਰੀ ਅਤੇ ਸਮਪੁਰਕ ਆਮਦਨ	2,500	1. ਉਪਭੋਗਤਾ ਦਾ	22,000
2. ਸਾਮਾਜਿਕ ਸੁਰਸ਼ਾ ਭੁਗਤਾਨ	1,000	2. ਰਾਜਿਆ ਨੂੰ	11,200
3. ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਅਲਵੇ ਹੋਰ ਇਕਾਇਆ ਦੀ ਬਿਸ਼ੁਧ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਅਵਸ਼ਿਸ਼ਟ ਮਾਲ ਦੇ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ	500	3. ਨਿਰਯਾਤ	4,000
4. ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਲਗਾਨ ਤੋ ਆਮਦਨ	1,000	4. ਪੁੰਜੀਗਤ ਵਸਤੁਆਂ ਦੀ ਵੇਚ	6,000
5. ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਲਾਭ ਅਤੇ ਅਵਸ਼ਿਸ਼ਟ ਮਾਲ ਦੇ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ	5,000	5. ਅਵਸ਼ਿਸ਼ਟ ਮਾਲ ਦੇ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੁਧ ਬਦਲਾਵ	3,500
6. ਵਿਸ਼ੁਧ ਬਿਆਜ	500	6. ਵਿਆਵਸਾਯਿਕ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ	46,500
7. ਕੁਲ ਆਮਦਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ	3,750		
8. ਪਰੋਸ ਵਿਆਵਸਾਯਿਕ ਕਰ	6,000		
9. ਵਿਸ਼ੁਧ ਵਿਆਵਸਾਯਿਕ ਕਰ ਦੇ ਬਦਲੇ ਭੁਗਤਾਨ	43,500		
10. ਘਿਸਾਵਤ ਛੁਟ	3,000		
11. ਵਿਆਵਸਾਯਿਕ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਬਦਲੇ ਕੁਲ ਭੁਗਤਾਨ	46,500		

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਰਿਕਤ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋ (Fill in the blanks):

1. ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਖੇਤਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਾਰਿਆ ਖੇਤਰ ਦੀ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਸਾਮਿਲ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
2. ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਖੇਤਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਾਂਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਕਰਮਚਾਰਿਆ ਦੀ ਮਜਦੂਰੀ, ਵੇਤਨ ਅਤੇ ਨੂੰ ਸਾਮਿਲ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ।
3. ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਬਿਆਜ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਰਾਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੁਲ ਬਿਆਜ ਦੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ।

4.2 ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਖੇਤਰ (Personal Sector)

ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਕਰਮਚਾਰਿਆ ਦੀ ਮਜਦੂਰੀ, ਵੇਤਨ ਅਤੇ ਸੰਪੁਰਕ ਆਮਦਨ (Supplements Income) ਨੂੰ ਸਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਦਾਂ ਹੈ। ਮਜਦੂਰੀ, ਵੇਤਨ ਅਤੇ ਸੰਪੁਰਕ ਭੁਗਤਾਨ ਦੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਹਿਸਾ ਵਿਆਵਸਾਯਿਕ ਖੇਤਰ ਤੋ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਹਿਸਾ ਪਾਰਿਵਾਰਿਕ, ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾਂ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਖੇਤਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਾਰਿਆ ਗੈਰ ਨਿਗਮ ਖੇਤਰ (Non-Corporate Sector) ਦੀ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਵੀ ਸਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਿਗਮ ਖੇਤਰ ਦੀ ਕੁਲ ਆਮਦਨ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਹਿਸਾ ਲਾਭਾਂਸ਼ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਖੇਤਰ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਸਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਬਿਆਜ


ਦੀ ਕੁਲ ਆਮਦਨ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੁਲ ਬਿਆਜ ਦੀ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਆਮਦਨ ਵਿਆਵਸਾਯਿਕ ਫਰਮਾਂ, ਨਿਜੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਨੋਟ

ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਖੇਤਰ ਦੇ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਖਰਚ ਖਾਤੇ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਆਮਦਨ ਦੀ ਤਰਫ (ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ) ਹਸਤਾਂਤਰਣ ਭੁਗਤਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਅਤੇ ਖਰਚ ਦੀ ਤਰਫ (ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ) ਉਪਭੋਗਤਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਿਆਜ ਦੇ ਭੁਗਤਾਨ ਨੂੰ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਲੇਖੇ-ਜੋਖੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਅੱਗੇ ਤਾਲਿਕਾ ਦੇ ਆਮਦਨ ਪਕਸ਼ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਿਅਕਸ਼ ਸੇਵਾਵਾਂ ਭਾਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਅਤੇ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ ਨੂੰ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਖੇਤਰ ਦੇ ਖਰਚ ਪਕਸ਼ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼-ਵਿਦੇਸ਼ ਦੀ ਵਸਤਵਾਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਖਰਚ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਕਰ ਆਦਿ ਪ੍ਰਤਿਅਕਸ਼ ਦੇ ਭੁਗਤਾਨ ਨੂੰ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਬਚਤ ਦੀ ਮਦ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਖਰਚ ਦਾ ਅੰਤਰ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਇਕ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਮਦ (Balancing Item) ਹੈ। ਜਦੋਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਮਦਨ ਖਰਚ ਤੋਂ ਵੱਧ, ਘੱਟ ਜਾਂ ਬਰਾਬਰ ਹੋਏ ਤਾਂ ਇਹ ਮਦ ਕਰਮਗਤ ਧਨਾਤਮਕ, ਰਿਣਾਤਮਕ ਜਾਂ ਸੁਨਿਆ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਨ 1991-92 ਦੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਖੇਤਰ ਦੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਖਰਚ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਅੱਗੇ ਤਾਲਿਕਾ ਵਿੱਚ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ-

ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਖੇਤਰ ਦੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਖਰਚ ਦਾ ਲੇਖਾ- ਜੋਖਾ 1991-92					
(ਰਾਸ਼ੀ ਲਾਖ ਰੁਪਿਯੇ ਵਿੱਚ)					
ਪ੍ਰਤਯਕਸ਼ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਖਰੀਦ		2,000	1. ਮਜਦੂਰੀ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਕ ਆਮਦਨ ਦੇ ਸਰੋਤ ਵਿਆਵਸਾਯਿਕ ਫਰਮਾਂ ਆਦਿ ਸਰਕਾਰ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ		
1. ਮਜਦੂਰੀ ਅਤੇ ਸਮਪੂਰਕ ਆਮਦਨ	1,500			25,000	29,600
2. ਬਿਆਜ	500			3,000	
3. ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਮਦਨ ਔਰ ਸ਼ੁਧ ਅਤੇ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ		2,000		1,500	
4. ਵਿਆਵਸਾਯਿਕ ਫਰਮਾਂ ਤੋਂ ਖਰੀਦ		22,000	2. ਗੈਰ ਫਿਨਾਂਸਿਅਲ ਵਿਆਵਸਾਯਿਕ ਵਿਸ਼ੁਧ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਅਵਸ਼ਿਸ਼ਟ ਮਾਲ ਦਾ ਮੁੱਲ ਬਦਲਾਵ		5,000
5. ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਖਰੀਦ		100			
6. ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਕਰ		5,000	3. ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਲਗਾਨ ਦੀ ਆਮਦਨ		1,000
7. ਸਾਮਾਜਿਕ ਸੁਰਸ਼ਾ ਭੁਗਤਾਨ	1,000		4. ਲਾਭਾਂਸ਼		1,500
8. ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਬਚਤ	30,100		5. ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਬਿਆਜ ਦੀ ਆਮਦਨ		
9. ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਬਚਤ ਅਤੇ ਆਮਦਨ	11,100	11,100	(i) ਵਿਆਵਸਾਯਿਕ ਖੇਤਰ ਨਾਲ	500	
		44,200	(ii) ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲ	500	
			(iii) ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ	1,000	2,000
			6. ਹਸਤਾਂਤਰਣ ਭੁਗਤਾਨ		2,100
			7. ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਮਦਨ		3,000
					44,200

ਨੋਟ



ਨੋਟਸ ਜਦ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਮਦਨ ਖਰਚ ਤੇ ਜਿਆਦਾ ਘੱਟ ਜਾਂ ਬਰਾਬਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮਦ ਕਰਮਗਤ ਧਨਾਤਮਕ, ਰਿਯਤਮਕ, ਜਾਂ ਜੀਰੋ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

4.3 ਰਾਜਕੀਯਾ ਖੇਤਰ (The Government Sector)

ਰਾਜਕੀਯ ਖੇਤਰ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਖੇਤਰ ਦੀ ਤਰਾਂ ਹੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਖਰਚ ਦੇ ਲੇਖੇ-ਜੋਖੇ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਨ ਸਾਰਿਆਂ ਮਦਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਿਆ ਜਾਤਾ ਹੈ ਜੋੜਾ ਸਕਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਦੇ ਆਲਾਵਾਂ, ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਲੇਖਾ ਜੋਖਾ ਦੇ ਸਾਮਾਜਿਕ ਸੁਰਸ਼ਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆ ਅਤੇ ਭੁਗਤਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਦਾਂ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਆਮਦਨ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੂਪ ਤੇ ਪ੍ਰਤਿਅਕਸ਼ ਅਤੇ ਅਪ੍ਰਤਿਅਕਸ਼ ਕਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਦੇ ਅਲਾਵਾ ਰਾਜ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਫਰਮਾਂ ਅਤੇ ਨਿਜੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਸਾਮਾਜਿਕ ਸੁਰਸ਼ਾ ਅੰਸ਼ਦਾਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਥਾਲੇ ਤਾਲਿਕਾ ਵਿੱਚ ਖਰਚ ਪਸ਼ ਦੀ ਅਤੇ ਪਤਿਅਕਸ਼ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਖਰੀਦ, ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਵਿਅਵਸਾਇਕ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਵਸਤੁਆ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਖਰੀਦ ਨੂੰ ਦਾਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਸਤਾਂਤਰਣ ਭੁਗਦਾਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰ ਵਿਅਕਤੀਆ ਨੂੰ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਮਦਦ ਅਤੇ ਸਾਮਾਜਿਕ ਸੁਰਸ਼ਾ ਬੀਮਾ ਤੇ ਕੁਛ ਖਰਚ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰਵਜਨਿਕ ਕਰਜਿਆ ਤੇ ਬਿਆਜ ਚੁਕਾਦਿ ਹੈ, ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਰਾਜਕੀਆ ਖੇਤਰ ਦੇ ਲੇਖੇ-ਜੋਖੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਦਾਂ ਹੈ। ਹੇਠ ਤਾਲਿਕਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਜਕੀਆ ਖੇਤਰ ਦੀ ਆਮਦਨ ਦੇ 1991-92 ਦੇ ਲੇਖੇ-ਜੋਖੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ-

ਰਾਜਕੀਯਾ ਖੇਤਰ ਦੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਖਰਚ ਦਾ ਲੇਖਾ- ਜੋਖਾ 1991-92				
(ਰਾਸ਼ਿ ਲਾਖ ਰੁਪਿਯੋ ਵਿੱਚ)				
ਪ੍ਰਤਯਸ਼ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਖਰੀਦ	3,000	ਆਸਦਨ ਦੇ ਸ਼ਰੋਤ		13,500
1. ਸਜਦੁਰੀ ਅਤੇ ਵੇਤਨ		ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਕਰ	5,000	
2. ਸਾਮਾਜਿਕ ਸੁਰਸ਼ਾ ਭੁਗਤਾਨ	100	8. ਨਿਯਮਾਂ ਤੇ ਕਰ	2,500	
3. ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਸੁਧ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ	3,100	9. ਪ੍ਰਰੋਸ਼ ਵਿਅਵਸਾਇਕ ਕਰ	6,000	
4. ਵਿਆਵਸਾਇਕ ਫਰਮਾਂ ਦੀ ਖਰੀਦ	1,100	10. ਸਾਮਾਜਿਕ ਕੁਰਸ਼ਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ		-2,100
		(i) ਵਿਆਵਸਾਯ ਨਾਲ		
		(ii) ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲ	1,000	
		(iii) ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ	1,000	
5. ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਖਰੀਦ	200	11. ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਆਮਦਨ	100	
6. ਹਸਤਾਂਤਰਣ ਭੁਗਤਾਨ	2,100			15,600
7. ਦਿਤਾਂ ਗਿਆ ਸੁਧ ਬਿਆਜ	1,000			
8. ਕੁਲ ਖਰਚ (3) ਤੋਂ (7)	17,400			
9. ਵਿਸੁਧ ਘੱਟਾ	-1,800			
	15,600			

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਨੋਟ


ਬਹੁਵਿਕਲਪੀਆ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Multiple Choice Questions):

4. ਨਿਗਮ ਖੇਤਰ ਦੀ ਕੁਲ ਆਮਦਨ ਦਾ ਇਕ ਹਿਸਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਖੇਤਰ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।
 (ੳ) ਲਾਭਾਂਸ਼ (ਅ) ਨੁਕਸਾਣ
 (ੲ) ਲਾਗਤ (ਸ) ਇਢੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ
5. ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਬਚਤ ਦੀ ਮਦ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਖਰਚ ਦਾ ਅੰਤਰ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਇਕ ਹੈ -
 (ੳ) ਸੰਤੁਲਨ ਮਦ (ਅ) ਅਸੰਤੁਲਨ
 (ੲ) ਸੰਤੁਲਿਤ ਆਮਦਨ (ਸ) ਅਸੰਤੁਲਿਤ ਆਮਦਨ।
6. ਜਦ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਮਦਨ ਖਰਚ ਤੋਂ ਵੱਧ, ਘੱਟ ਜਾਂ ਬਰਾਬਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਮਦ ਕਰਮਸ਼ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ -
 (ੳ) ਧਨਾਤਮਕ (ਅ) ਧਨਾਤਮਕ, ਰਿਣਾਤਮਕ
 (ੲ) ਜੀਰੋ (ਸ) ਰਿਣਾਤਮਕ

4.4 ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਜਾਂ ਹੋਰ ਖੇਤਰ (Foreign or Other Sector)

ਇਸਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਬਾਹਰੀ ਖੇਤਰ ਦੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਖਰਚ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਪ੍ਰਸਤੁਤਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਗੇ ਤਾਲਿਕਾ ਵਿੱਚ ਬਾਹਰੀ ਖੇਤਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ੁੱਧ ਰੂਪ (Net terms) ਵਿੱਚ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲੇਖੇ-ਜੋਖੇ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਵਸਤੁਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਚਾਲੂ ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਅਵਸ਼ਿਸ਼ਟ ਅੰਸ਼ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸ਼ੁੱਧ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਧਨਾਤਮਕ ਚਿੰਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਸਤੁਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਨਿਰਯਾਤ ਦਾ ਮੁੱਲ 3900 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਹੈ। ਇਹ ਕੁਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਇਕ ਭਾਗ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨਿਰਯਾਤਾਂ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਦੇਸ਼ਵਾਸਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸ਼ੁੱਧ ਵਿਨਿਯੋਗ (Net Foreign Investment) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਬਾਹਰੀ ਖੇਤਰ ਦੀ ਆਮਦਨ-ਖਰਚ ਦਾ ਲੇਖਾ- ਜੋਖਾ 1991-92				
(ਰਾਸ਼ਿ ਲਾਖ ਰੁਪਿਯੋ ਵਿੱਚ)				
	₹			₹
1. ਮਜਦੂਰੀ ਅਤੇ ਸਮਪੁਰਕ ਆਮਦਨ (ਸ਼ੁਧ)		100	ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸ਼ੁਧ ਵਿਨਿਯੋਗ	3900
2. ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸ਼ਾਖਾਵਾ ਦੇ ਲਾਭ		100		
3. ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੁਧ ਅਤੇ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ		200		
4. ਦੇਣ ਦੀ ਵਿਸ਼ੁਧ ਖਰੀਦ	4,000			
(i) ਵਿਆਵਸਾਯ ਨਾਲ	- 200			
(ii) ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ	- 100			
(iii) ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲ		3700		
5. ਵਿਸ਼ੁਧ ਨਿਰਯਾਤ		3900		



ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਰਾਰਕੀਯਾ ਖੇਤਰ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਖੇਤਰ ਦੀ ਤਰਹ ਹੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਖਰਚ ਦੇ ਲੇਖੇ ਜੋਖੇ ਪੇਸ਼ ਕਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਨੋਟ

4.5 ਕੁਲ ਬਚਤ ਅਤੇ ਵਿਨਿਯੋਗ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ (Gross Saving and Investment Account)

ਇਸਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਕੁੱਲ ਬਚਤ ਅਤੇ ਵਿਨਿਯੋਗ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਉਹਨਾਂ ਸਮਸਤ ਵੇਰਵਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਨਾਲ ਸਮਬਧ ਹਨ। ਉਤੇ ਦੇ ਚਾਰਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰਇਕ ਵਿੱਚ ਦੀ ਅਵਸ਼ਿਸ਼ਟ ਰਾਸ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋੜੀ ਉਸ ਖੇਤਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੀ ਬਚਤ ਹੈ। ਹੋਰ ਮਦਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਥੇ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਖਰਚ ਦੋਨਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਤਾਲਿਕਾ ਵਿੱਚ ਦੋਨੋਂ ਔਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਬਚਤ ਦੀ ਮਦ ਕੇਵਲ ਇਕ ਵਾਰ ਅਤੇ ਤਾਲਿਕਾ ਦੀ ਇਕ ਹੀ ਔਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਇਸ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਚਤ ਚਾਲ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਦੀ ਅਪੇਸ਼ਾ ਪੁੰਜੀ ਦੇ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਨਾਲ ਸੰਬਧਤ ਹੈ।

ਕੁਲ ਬਚਤ ਅਤੇ ਵਿਨਿਯੋਗ ਦਾ ਲੇਖਾ- ਜੋਖਾ 1991-92				
(ਰਾਸ਼ੀ ਲਾਖ ਰੁਪਿਯੇ ਵਿੱਚ)				
1. ਵਿਆਵਸਾਯਿਕ ਪੁੰਜੀਗਤ ਵਸਤੁਆ ਦੀ ਖਰੀਦ	6,000	1. ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਬਚਤ		4,100
2. ਅਵਸ਼ਿਸ਼ਟ ਮਾਲ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੁਧ ਬਦਲਾਵ	3,500	(i) ਲਾਭ ਜੇੜਾ ਵਿਤਰਿਤ ਨ ਹੋ ਸਕੇ	800	
3. ਸ਼ੁਧ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਿਨਿਯੋਗ	3,900	(ii) ਅਵਸ਼ਿਸ਼ਟ ਮਾਲ ਦੇ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ	200	
4. ਕੁਲ ਵਿਨਿਯੋਗ	13,400	(iii) ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸ਼ਾਖਾ ਲਾਭ	100	
		(iv) ਪੁੰਜੀ ਘਿਸਾਵਟ ਛੁੱਟ	3,000	
		2. ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਬਚਤ		11,100
		3. ਕਰਕਾਰੀ ਘੱਟਾ		-1,800
		4. ਕੁਲ ਬਚਤ		13,400

ਉਤੇ ਦਿਤੀ ਤਾਲਿਕਾ ਵਿੱਚ ਵਾਸਤਵਿਕ ਅਤੇ ਕੁਲ ਬਚਤ ਅਤੇ ਕੁਲ ਵਿਨਿਯੋਗ ਦਾ ਸਾਮਯ ਦਰਸਾਯਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਲਿਕਾ ਦੇ ਦਾਈ ਔਰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਬਚਤ, ਨਿਗਮਾਂ ਦੀ ਬਚਤ ਅਤ ਸਰਕਾਰੀ ਘੱਟੇ ਨੂੰ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੁਲ ਵਿਨਿਯੋਗ ਵਿੱਚ ਪੁੰਜੀਗਤ ਵਸਤੁਆਂ ਦੀ ਵਿਆਵਸਾਯਿਕ ਖਰੀਦ , ਅਵਸ਼ਿਸ਼ਟ ਮਾਲ ਦਾ ਸ਼ੁਧ ਬਦਲਾਵ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਿਨਿਯੋਗ ਸਾਮਿਲ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਉਤੇ ਦਿਤੀ ਤਾਲਿਕਾ ਪੰਜ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਲੇਖੇ-ਜੋਖੇ ਨਾਲ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

4.6 ਸਾਮਾਜਿਕ ਆਸਦਨ ਲੇਖਾਂਕਨ ਜਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਲੇਖਾਂਕਨ ਤੋਂ ਭਾਵ (Meaning of Social Accounting or National Income Accounting)

ਸਾਮਾਜਿਕ ਲੇਖਾਂਕਨ, ਸਾਖਿਯਕ-ਵਿਵਰਣ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਬਧਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੀ ਸਰਚਨਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਏ. ਡੀ. ਪੀ. ਕੋਕ ਅਤੇ ਕਪੁਰ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ - “ਸਾਮਾਜਿਕ ਲੇਖਾਂਕਨ ਮਾਨਵ ਅਤੇ ਮਾਨਵੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸਾਂਖਿਕੀਅ ਵਰਗੀਕਰਣ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰਾ ਸੰਬਦਤ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪੂਰੇ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਕਾਰਯ-ਕਾਰਣ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਚ ਮਦਦਗਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਮਾਜਿਕ ਲੇਖਾਂਕਨ ਦੇ ਅੰਤਰਗਰਤ ਅਧਿਅਨ ਦਾ ਖੇਤਰ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਕੇਵਲ ਸਾਂਖਿਯਕੀਯ ਵਰਗੀਕਰਣ ਨੂੰ ਹੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀ ਕਰਦਾ ਬਲਕਿ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਕਾਰਯ-ਕਾਰਣ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੇ ਲਈ ਜੋੜੀ ਗਾਈ ਜਾਨਕਾਰੀ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।” ਆਸਾਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ, ਸਾਮਾਜਿਕ ਲੇਖਾਂਕਨ ਸਮਰਗ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਅਰਥਿਕ ਪਰਿਸਥਿਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਨ ਲਈ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਵਿਭਿਨ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਾਰਸਪਰਿਕ, ਸੰਬਧਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਖਿਯਕੀਯ ਵਿਵਰਣ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਸੱਪਸੱਟ ਕਰਣ ਦੀ ਵਿਧੀ ਹੈ।

ਸਾਮਾਜਿਕ ਲੇਖਾਂਕਨ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਲੇਖਾਂਕਨ, ਆਰਥਿਕ ਲੇਖਾਂਕਨ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਗਣਿਤ ਆਦੀ ਵੱਧ ਨਾਮਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।


4.7 ਸਾਮਾਜਿਕ ਲੇਖਾ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀਕਰਣ (Presentation of Social Accounts)

ਨੋਟ

ਨਿਜੀ ਅਤੇ ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਲੇਖਾਂ ਦੇ ਸਮਾਨ ਵੀ ਸਾਮਾਜਿਕ ਲੇਖਾ ਨੂੰ ਵੀ ਦੋਹਰਾ ਲੇਖਾ ਪੱਦਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਮਾਜਿਕ ਲੇਖਾਂ ਨੂੰ ਸਾਮਾਜਿਕ ਲੇਖਾਂਕਨ ਤਾਲਿਕਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਾਲਿਕਾ ਨੂੰ ਸਾਮਾਜਿਕ ਲੇਖਾ ਆਧਾਰਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਾਲਿਕਾ ਵਿੱਚ ਪੰਕਤਿਆਂ (Rows) ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤਿਆਂ ਅਤੇ ਸਤੰਭਾਂ (Columns) ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਦੇਣਦਾਰੀਆਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਇਕ ਵਿਵਹਾਰ (Entry) ਦਾ ਲੇਖਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੰਕਤਿ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਤੰਭ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਮਾਜਿਕ ਲੇਖਾ ਠੀਕ ਅਤੇ ਤਰੁਟੀ ਰਹਿਤ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਇਸਦੇ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਪੰਕਤੀ ਦਾ ਯੋਗ ਉਸਦੇ ਸਮਕਸ਼ ਸਤੰਭ ਦੇ ਕੁੱਲ ਯੋਗ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਵੇ।

		Account				
		1	2	3	4	5
To Payable	Receipts	Production	Consumption	Capital	External	Total
	1	Production	-	16	-	4
2	Consumption	18	-	-	-	18
3	Capital	2	6	-	-	8
4	External	-	-	-	-	-
5	Total	20	22	-	4	46

ਉਤੇ ਦਿਤੀ ਤਾਲਿਕਾ ਵਿੱਚ ਲੇਖਾ (1) ਉਤਪਾਦਨ ਖੇਤਰ ਨਾਲ ਸੰਬਧਿਤ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਲੇਖਾ (National Production and Income Account) ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਫਰਮਾਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਉਪਕ੍ਰਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਾਰੇ ਲੈਣ- ਦੇਣ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਲੇਖਾ (2) ਉਪਭੋਗ ਖੇਤਰ ਸੰਬਧਿਤ ਹੈ ਜੋ ਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ- (i) ਨਿਜੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਖਰਚ ਲੇਖਾ ਔਰ (ii) ਸਰਕਾਰੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਖਰਚ ਲੇਖਾ। ਵਿਅਕਤੀਕ ਅਤੇ ਘਰੇਲੂ ਉਪਭੋਗਤਾ ਅਪਣੀ ਲੋਣਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਲਈ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰਦੇ ਹੈ। ਦੁਜੀ ਔਰ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਪ੍ਰਤਿ ਰਕਸ਼ਾ, ਨਿਆਯ, ਪੁਲਿਸ, ਸ਼ਿਕਸ਼ਾ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ, ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਸਵਾਸਥ ਆਦੀ ਲੋਣਾ ਨੂੰ ਪੁਰਾ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੰਕਤੀ ਦੀ ਔਰ ਤੋਂ ਵਿਕਸਾਯਿਕ ਅਤੇ ਘਰੇਲੂ ਆਮਦਨ, ਮਜ਼ਦੂਰੀ, ਵੇਤਨ, ਲਾਭ, ਬਿਆਜ, ਲਗਾਨ ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਕਰਜ਼ ਅਤੇ ਚਾਲੂ ਹਸਤਾਂਤਰਣ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਜਿਆਦਾਤਾਰ ਆਮਦਨ ਕਰਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। (3) ਲੇਖਾ ਦਾ ਸੰਬਧ ਸੰਚਰ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੁੰਜੀ ਲੇਖਾ (National Capital Account) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨੂੰ ਪੁੰਜੀ ਲੇਨ ਦੇਨ (Capital Transaction) ਵਿ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪੰਕਤੀ ਦੀ ਔਰ ਤੋਂ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਪੁੰਜੀ ਲੇਨ ਦੇਨ ਮੁੱਲਹਾਸ, ਪੁੰਜੀ ਹਸਤਾਂਤਰਣ ਅਤੇ ਬਚਤਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤਿਆਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। (4) ਬਾਹਰੀ ਖੇਤਰ (External Sector) ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਬਾਹਰੀ ਲੇਖਾ (External Account) ਜਾਂ ਬਾਕੀ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਲੇਖਾ (Rest of the World Account) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਥੇ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤਿਆਂ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਦੇਨਦਾਰਿਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਦੇ ਵਿੱਚ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਸ਼ੁਧ ਚਾਲੂ (Net Current Transfers) ਹਸਤਾਂਤਰਣ ਅਤੇ ਸ਼ੁਧ ਲੇਨਦਾਰਿਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਬੰਦ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਪਾਹਿਲੇ ਤਿਨੋਂ ਲੇਖੇ ਸੰਤੁਲਿਤ ਹੋਣਗੇ। ਖੁਲੀ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸਾਮਾਜਿਕ ਲੇਖੇ ਨੂੰ ਸੰਤੁਲਿਤ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਬਾਹਰੀ ਲੇਖੇ ਦੇ ਨਾਲ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਵਿੱਚ ਗਰਣਾ ਕਿਏ ਜਾਣਗੇ।



ਟਾਸਕ ਕੁਲ ਬਚਤ ਅਤੇ ਵਿਨਿਯੋਗ ਦਾ ਲੇਖਾ - ਜੋਖਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਥੱਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਕਰੋ

(State whether the following statements are True or False):

- ਸਾਮਾਜਿਕ ਲੇਖਾਂਕਨ, ਸਾਂਖਿਯਕੀ-ਵਿਵਰਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

- ਨੋਟ
8. ਸਾਮਾਜਿਕ ਲੇਖਾਂਕਨ ਦੇ ਉਪਯੋਗ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਸਹਜ ਹੀ ਆਰਥਿਕ ਸੰਰਚਨਾ ਦਾ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।
 9. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਲੇਖਾਂਕਨ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਸਰਕਾਰੀ ਨੀਤਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦਾ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਮੁੱਲਾਂਕਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
 10. ਖੁਲੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸਾਮਾਜਿਕ ਲੇਖੇ ਨੂੰ ਸਤੁਲਿਤ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਬਾਹਰੀ ਲੇਖੇ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਲੇਨ ਦੇਣ ਗਣਨਾਂ ਚ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ।

4.8 ਸਾਮਾਜਿਕ ਲੇਖਾਂਕਨ ਦੀ ਵਿਧਿਆਂ (Social Accounting's Laws)

ਸਾਮਾਜਿਕ ਲੇਖਾਂਕਨ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਧਿਆਂ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਹਨ-

- (A) ਸਾਇਮਨ ਕੁਜਨੇਟ੍ਸ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਰੀਤਿ।
- (B) ਲਿਯੋਨਿਟਫ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ।
- (C) ਮੋਰਿਸ ਕੋਪਲੈਡ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਦਰਵਾਜ਼ ਪ੍ਰਵਾਹੋ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਪੱਦਤੀ।

ਸਾਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਲੇਖਾਂਕਨ ਦਾ ਮਹਾਤਵ

1. ਆਰਥਿਕ ਸੰਰਚਨਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ - ਸਾਮਾਜਿਕ ਲੇਖਾਂਕਨ ਦੇ ਉਪਯੋਗ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਸਹਜ ਹੀ ਆਰਥਿਕ ਸੰਰਚਨਾ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਉਪਭੋਗ ਦੇ ਆਕਾਰ, ਕਰ ਅਤੇ ਬਚਤ ਦੇ ਸਤਰ ਆਦੀ ਦੇ ਸੰਬਧ ਦੀ ਜਾਨਕਾਰਿਆਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
2. ਸਰਕਾਰੀ ਨੀਤਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਮੁੱਲਾਂਕਨ - ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਲੇਖਾਂਕਨ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਸਰਕਾਰੀ ਨੀਤਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦਾ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਮੁੱਲਾਂਕਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
3. ਵਿਅਵਸਾਇਕ ਗਰਹੋ ਦਾ ਮੁੱਲਾਂਕਨ - ਇਦੇ ਵਿੱਚ ਵੱਧੇ ਵੱਧੇ ਵਿਅਵਸਾਇਕ ਗਰਹੋ ਦੇ ਕਾਰਯਕਲਾਪੋ ਦਾ ਮੁੱਲਾਂਕਨ ਕਰਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।
4. ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੇ ਮਾਰਗ-ਦਰਸ਼ਕ - ਸਾਮਾਜਿਕ ਆਮਦਨ ਲੇਖਾਂਕਨ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵਾਂ ਦੀ ਲੋਣ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ ਬਦਲਾਵੋ ਦੇ ਲਈ ਉਪਯੋਗੀ ਮਾਰਗ-ਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।
5. ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਵਿਭਿਨ ਖੇਤਰੋ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਾਹੋ ਦੇ ਮਹਾਤਵ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ - ਸਾਮਾਜਿਕ ਆਮਦਨ ਲੇਖਾਂਕਨ ਇਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਵਿਭਿਨ ਖੇਤਰਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਾਹੋ ਦੇ ਸਾਪੇਸ਼ਿਸ ਮਹਾਤਵ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੈਦਾਂ ਹੈ।
6. ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਦੇਸ਼ੋ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ - ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਲੇਖਾਂਕਨ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਦੇਸ਼ੋ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿੱਚ ਮਦਦਗਾਰ ਸਿਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
7. ਵਿਭਿਨ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਪਾਰਸਪਰਿਕ ਨਿਰਭਰਤਾ ਤੇ ਅੰਤਦਰਿਸ਼ਟਿ - ਸਾਮਾਜਿਕ ਆਮਦਨ ਲੇਖਾਂਕਨ ਵਿਭਿਨ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਪਾਰਸਪਰਿਕ ਨਿਰਭਰਤਾ ਤੇ ਅੰਤਦਰਿਸ਼ਟਿ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਜਾਂ ਸਾਮਾਜਿਕ ਲੇਖਾਂਕਨ ਦੇ ਵਿਭਿਨ ਅੰਗ

ਸਾਮਾਜਿਕ ਲੇਖਾਂਕਨ ਦੇ ਵਿਭਿਨ ਅੰਗ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਹਨ -

1. ਕੁਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦਨ (Gross National Product)
2. ਕੁਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ (Net National Product)
3. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ (National Income)
4. ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਮਦਨ (Personal Income)
5. ਖਰਚ ਯੋਗ ਆਮਦਨ (Disposal Income)

4.9 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

ਨਿਜੀ ਅਤੇ ਵਿਯਾਪਾਰਿਕ ਲੇਖਾਂ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੀ ਸਾਮਾਜਿਕ ਲੇਖਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦੋਹਰਾਂ ਲੇਖਾਂ ਪੱਦਤੀ ਤੇ ਰਾਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਮਾਜਿਕ ਲੇਖਾਂ ਨੂੰ ਸਾਮਾਜਿਕ ਲੇਖਾਂਕਨ ਤਾਲਿਕਾਂ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਾਲਿਕਾ ਨੂੰ ਸਾਮਾਜਿਕ ਲੇਖਾ

ਆਧਾਰਕ ਕਾਹਿਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਾਲਿਕਾ ਵਿੱਚ ਪੰਕਤਿਆਂ (Rows) ਦੇ ਵਿਭਿਨ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਤਮਭਾਂ (Columns) ਨਾਲ ਵਿਭਿਨ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਦੇਨਦਾਰਿਆਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਇਕ ਵਿਵਹਾਰ (Entry) ਦਾ ਲੇਖਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੰਕਤੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ਼ਤਮਭ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਮਾਜਿਕ ਲੇਖਾ ਠੀਕ ਅਤੇ ਗਲਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਇਸਦੇ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਪੰਕਤੀ ਦਾ ਯੋਗ ਉਸਦੇ ਸਮਕਸ਼ ਦੇ ਕੁਲ ਯੋਗ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋ।

ਨੋਟ

4.10 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

- ਰਾਜਕੀਯ ਖੇਤਰ (Government Sector) – ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਖੇਤਰ
- ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਖੇਤਰ (Foreign Sector) – ਬਾਹਰੀ ਖੇਤਰ

4.11 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

1. ਵਿਆਵਸਾਯਿਕ ਖੇਤਰ ਕੀ ਹੈ? ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੋ।
2. ਰਾਜਕੀਯ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ?
3. ‘ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਜਾਂ ਹੋਰ ਖੇਤਰ’ ਤੇ ਟਿਪਣੀ ਲਿਖੋ।
4. ਸਾਮਾਜਿਕ ਲੇਖਾਂਕਨ ਦੀ ਵਿਧਿਆ ਦੱਸੋ।

ਉਤਰ : ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Answer : Self Assessment)

- | | | | |
|-------------|----------------|---------|--------|
| 1. ਗੈਰ ਨਿਗਮ | 2. ਸੰਪੂਰਕ ਆਮਦਨ | 3. ਆਮਦਨ | 4. (ੳ) |
| 5. (ਅ) | 6. (ਬ) | 7. ਸਹੀ | 8. ਗਲਤ |
| 9. ਸਹੀ | 10. ਸਹੀ | | |

4.12 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)



ਭੁਕਸ

1. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਥਯੋਰੀ ਅਂਡ ਪੌਲਿਸੀ : ਅਚ. ਅਲ. ਆਹੁਜਾ, ਅਸ. ਚੰਦ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010.
2. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ ਦੀ ਲੋਣਾਂ : ਅਚ. ਅਸ. ਨਾਥ ਸਾਈਬਰ ਟੈਕ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2012.
3. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਥਯੋਰੀ ਅਂਡ ਪੌਲਿਸੀ : ਅਸ. ਕੇ. ਚਕਰਵਰਤੀ, ਹਿਮਾਲਿਆ ਪਬਲਿਸਿੰਗ ਹਾਊਸ, 2010.

ਨੋਟ

ਇਕਾਈ-5: ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਕਲਾਸਿਕੀ ਸਿਧਾਂਤ (Classical Theory of Employment)

ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ (Contents)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

- 5.1 ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਕਲਾਸਿਕੀ ਸਿਧਾਂਤ (Classical Theory of Employment)
- 5.2 ਪੂਰਣ ਕਲਾਸਿਕੀ ਮਾਡਲ ਦਾ ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary of Complete Classical Model)
- 5.3 ਕਲਾਸਿਕੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਕੇਨਜ਼ ਰਾਹੀਂ ਆਲੋਚਨਾ (Keyne's Criticism of Classical Theory)
- 5.4 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)
- 5.5 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)
- 5.6 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)
- 5.7 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ:

- ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਕਲਾਸਿਕੀ ਸਿਧਾਂਤ ਜਾਣਨ ਲਈ।
- ਪੂਰਣ ਕਲਾਸਿਕੀ ਮਾਡਲ ਦਾ ਸਾਰਾਂਸ਼ ਜਾਣਨ ਲਈ।
- ਕਲਾਸਿਕੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਕੇਨਜ਼ ਰਾਹੀਂ ਆਲੋਚਨਾ ਜਾਣਨ ਲਈ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

ਜੋਨ ਮੇਨਅਰਡ ਕੇਨਜ਼ (John Maynard Keynes) ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ The General Theory of employment, interest and money (1936) ਵਿੱਚ ਕਲਾਸਿਕੀ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੱਤਾਂ ਤੇ ਸਿੱਧਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਇਕ ਨਵੇਂ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ, ਜਿਸਨੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਅਤੇ ਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਲਿਆ ਦਿੱਤੀ। ਉਸਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ਠਭੂਮਿ ਵਿੱਚ General Theory ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੀ। ‘ਪਰੰਪਰਾਵਾਦਿਆਂ’ (classicals) ਤੋਂ ਕੇਨਜ਼ ਦਾ ਭਾਵ ਰਿਕਾਰਡੋ ਦੇ ਅਨੁਯਾਯਿਕਾਂ ਤੋਂ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਤੇ ਜੇ. ਏਸ. ਮਿੱਲ, ਮਾਰਸ਼ਲ, ਅਤੇ ਪੀਗੂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਕੇਨਜ਼ ਨੇ ਉਸ ਪ੍ਰਥਾਗਤ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਪਿਤ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਇਕ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਨਿਰਮਿਤ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ‘ਵੱਡੀ ਮੰਦੀ’ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੱਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਅਤੇ ਨੀਤੀ ਤੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭੂਤਵ ਜਮਾਂਦੀ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਕੇਨਜ਼ਵਾਦੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਕਲਾਸਿਕੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਪਰੋਕਤ ਦੇ ਉਸ ਸਵਰੂਪ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਜੋ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ।

5.1 ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਕਲਾਸਿਕੀ ਸਿਧਾਂਤ (Classical Theory of Employment)

ਕਲਾਸਿਕੀ ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਮਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਬਿਨਾਂ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਪੂਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪਾਇਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਜ਼ਦੂਰੀ -ਕੀਮਤ ਲੋਚਸ਼ੀਲਤਾ (flexibility) ਦਿੱਤੀ ਹੋਣ ਤੇ, ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਸਵਚਾਲਿਤ (automatic) ਸ਼ਕਤਿਆਂ ਪਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਪੂਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਕਾਇਮ ਰਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਵਰਤਿ ਰਖਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸੀ ਪੱਧ ਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅੰਤ

ਪੂਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਇਕ ਸਮਾਨ ਸਥਿਤੀ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਪੱਧਰ ਤੇ ਵਿਚਲਨ (deviation) ਕੁੱਝ ਅਸਮਾਨ ਸਥਿਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਪੂਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਵੱਲ ਵੱਧਦੀ ਹੈ।

ਨੋਟ

ਮਾਨਯਤਾਵਾਂ (Assumptions)

ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਕਲਾਸਿਕੀ ਸਿਧਾਂਤ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਮਾਨਯਤਾਵਾਂ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ:

1. ਬਿਨਾਂ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਪੂਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
2. ਬਿਨਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਿਆਪਾਰ ਦੇ ਇਕ ਬੰਦ ਅਬੰਧ ਨੀਤਿ (laissez faire) ਵਾਲੀ ਪੁੰਜੀਵਾਦੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
3. ਸ਼ਰਮ ਅਤੇ ਵਸਤੂ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪੂਰਣ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਿਤਾ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
4. ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ, ਉਪਭੋਗ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚੇ ਵਿੱਚ ਵਿਭਾਜਿਤ ਹੈ।
5. ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ।
6. ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਲੋਚਸ਼ੀਲ ਹਨ।
7. ਮੁਦਰਾ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦਾ ਸ਼ਿਯਾ ਅਤੇ ਸਮਾਨੁਪਾਤਿਕ (proportional) ਸੰਬੰਧ ਹੈ।
8. ਪੁੰਜੀ ਸਟਾੱਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਦੋਗਿਕੀ ਗਿਆਨ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ।



ਨੋਟਸ

ਕਲਾਸਿਕੀ ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੁੰਜੀਵਾਦੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਬਿਨਾਂ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਪੂਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸੇ ਦਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਨਿਯਮ (Say's Law of Market)

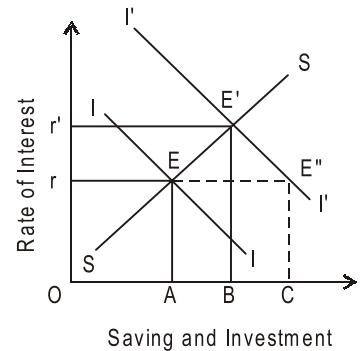
ਸੇ ਦਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਨਿਯਮ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਕਲਾਸਿਕੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਮਰਮ ਹਨ। 19ਵੀਂ ਸ਼ਰੰਬਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਲੇਖਕ ਜੀਨ ਬੈਪਿਸਤੋ ਸੇ (Jean Bapiste Say) ਨੇ ਇਹ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਪੇਸ਼ ਕਿਤੀ ਸੀ ਕਿ “ਪੁਰਤੀ ਆਪ ਆਪਣੀ ਮੰਗ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ” (supply creates its own demand)। ਇਥੇ ਸੇ (say) ਦਾ ਨਿਯਮ ਕਹਲਾਦਾ ਹੈ। ਸੇ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, “ ਉਤਪਾਦਨ ਹੀ ਵਸਤੂਆਂ ਲਈ ਮਾਰਕੀਟ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਕਿਸੀ ਵਸਤੂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਦ ਉਸੀ ਵੇਲੇ ਤੋਂ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਮੁੱਲ ਦੀ ਪੂਰੀ ਮਤਰਾ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਲਈ ਮਾਰਕੀਟ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਦੁਜੀ ਵਸਤੂ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਜਿਨੀ ਇਕ ਵਸਤੂ ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਨਾਂ ਕੁਛ ਹੋਰ ਨਹੀਂ। ” ਆਪਣੇ ਮੁਲ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਨਿਯਮ ਵਸਤੂ-ਵਿਨਿਮਯ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ (barter economy) ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਹੋਰ ਵਸਤੂਆ ਦੇ ਬਦਲੇ ਵਸਤੂਆ ਦਾ ਵਿਕਰਯ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਾਰਕੀਟ ਤੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹਰ ਵਸਤੂ ਕਿਸੇ ਦੁਜੀ ਵਸਤੂ ਦੇ ਲਈ ਮੰਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੇ ਦੇ ਮੁਤਬਾਕ, ਕਿਓਂਕਿ ਕਾਰਯ ਕਰਣਾ ਅਰੁਚਿਕਰ ਹੈ, ਇਸਲਈ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਇਛਿਤ ਵਸਤੂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਨਿਮਯ ਨਹੀਂ ਕਰਣਾ ਚਾਹਿਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਵਸਤੂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ। ਅੰਤ ਵਸਤੂਆ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਕਾਰਯ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਸਦੀ ਮੰਗ ਅੰਤਰਨਿਹਿਤ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸਿਥਤੀ ਵਿੱਚ ਸਾਮਾਨਯ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਤਪਾਦਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿਓਂਕਿ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਕੁਲ ਮੰਗ ਤੋਂ ਅਧਿਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਪਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਸਤੂ ਦਾ ਵਧ ਉਤਪਾਦਨ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਕਿਓਂਕਿ ਉਤਪਾਦਨ ਉਸ ਵਸਤੂ ਦੀ ਮਤਰਾ ਦਾ ਗਲਤ ਆਗਣਨ ਕਰ ਲਿਦਾ ਹੈ। ਜਿਦੀ ਦੁਜਿਆ ਨੂੰ ਲੋਣ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸਿਥਤੀ ਅਸਧਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿਓਂਕਿ ਸਮੇਂ ਤੇ ਹੀ ਉਤਪਾਦਨ ਘੱਟ ਕਰ ਉਸ ਵਸਤੂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੇ ਆਲਾਵਾ ਉਤਪਾਦਨ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਪੁਰਤੀ ਆਪ ਆਪਣੀ ਮੰਗ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਮਤੋਰ ਤੇ ਵੱਧ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਇਸਲਈ ਅੰਮਤੋਰ ਤੇ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ।

ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਾਏ ਜਾਣ ਤੇ ਇਹ ਆਧਾਰਭੂਤ ਨਿਯਮ ਬਦਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪ੍ਰੋ. ਹੈਨਸਨ (Hansen) ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ, “ਸੇ ਦਾ ਮਾਰਕੀਟ ਨਿਯਮ, ਆਪਣੇ ਵਿਆਪਕ ਰੁਪ ਵਿੱਚ, ਸਵਤੰਤਰ ਵਸਤੂ-ਵਿਨਿਮਯ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਹੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਰਿਤੀਕੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਨਿਯਮ, ਇਸ ਸਰ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੰਗ ਦਾ ਮੁਖ ਸਰੋਤ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ ਦਾ ਉਹ ਪ੍ਰਵਾਹ ਹੈ,

ਨੋਟ

ਜੇੜਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।” ਜਦ ਉਤਪਾਦਕ ਉਤਪਾਦਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਵਿਵਿਧ ਆਗਤਾਂ (ਭੂਮਿ, ਸ਼ਰਮ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀ) ਨੂੰ ਉਪਲਬਧ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਤਾਂ ਉਹ ਲੋਣਮੰਦ ਆਮਦਨ ਦਾ ਸਰਜਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਲਗਾਨ, ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਸਾਧਨ ਸਵਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹੀ ਅਗੇ ਉਤਪਾਦਿਤ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਲਈ ਮੰਗ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਪੂਰਤੀ ਆਪ ਆਪਣੀ ਮੰਗ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਤਰਕ ਇਸ ਧਾਰਣਾ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਕਿ ਸਾਧਨ - ਮਾਲਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਰਜਤ ਸਾਰੀ ਆਮਦਨ ਉਨ ਵਸਤੂਆ ਦੇ ਕਰਯ ਦੇ ਵਿੱਚ ਖਰਚ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਨਾਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਵਿੱਚ ਉਹ ਮਦਦਗਾਰ ਸਨ। ਆਮਦਨ ਦਾ ਜੇੜਾ ਹਿਸ਼ਾ ਖਰਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਹ ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਬਚਤ ਨਿਸ਼ਚਯ ਤੋਂ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਵੇਗੀ। ਜੇਕਰ ਦੋਵੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਰਾਹਿਦਾਂ ਹੋ ਤਾਂ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਮਾਧਯਮ ਨਾਲ ਸਮਾਨਤਾ ਸਧਾਪਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਲਾਸਿਕੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਪੱਧਰੀ ਬਿਆਜ ਨੂੰ ਬਚਤ ਦਾ ਇਨਾਂਮ ਮਾਨਦੇ ਹਨ। ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਜਿਨੀ ਉੱਚੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਬਚਤ ਵੀ ਉਨੀ ਹੀ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਵਿਲੋਮਸ਼ ਵੀ। ਇਦੇ ਵਿਪਰੀਤ ਵਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਜਿਨੀ ਨੀਵੀਂ ਹੋਵੇਗੀ, ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਲਈ ਸਿਧਤਿਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਵੀ ਉਨੀ ਹੀ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਵਿਲੋਮਸ਼ ਵੀ। ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਦਿਤੇ ਹੋਏ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਬਚਤ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਗਿਰ ਜਾਵੇਗੀ। ਨਿਵੇਸ਼ ਵੱਧੇਗਾ ਅਤੇ ਬਚਤ ਤਦ ਘੱਟ ਜਾਵੇਗੀ ਜਦ ਤਕ ਕਿ ਪੂਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਪੁੰਜ ਕਰ ਦੋਵੇ ਸਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਇਹੋ ਜਿਹਾਂ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਬਚਤ ਬਿਆਜ ਦਰ ਦਾ ਵੱਧਦਾ ਫਲਨ ਮਾਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਬਿਆਜ ਦਰ ਦਾ ਘੱਟਦਾ ਫਲਨ (function) ਮਾਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

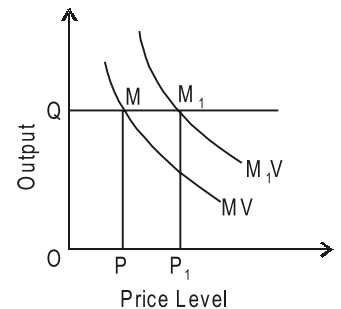
ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਦਾ ਤੰਤਰ ਚਿਤਰ 5.1 ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਥੇ SS ਬਚਤ ਵਕਰ ਹੈ ਅਤੇ II ਨਿਵੇਸ਼ ਵਕਰ ਹੈ। ਦੋਵੇ ਵਕਰ E ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਕਾਟਦੇ ਹਨ ਜਿਥੇ Or ਬਿਆਜ ਦਰ ਹੈ ਅਤੇ ਬਚਤ ਔਰ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੋਵੇ OA ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵੱਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਕਰ ਸਜੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਸਰਕ ਕਰ I' ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ Or ਬਿਆਜ ਤੇ OC ਨਿਵੇਸ਼ ਬਚਤ OA ਤੇ ਵੱਧ ਹੈ। ਕਲਾਸਿਕੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਪੱਧਰੀ ਦੇ ਮੁਤਬਾਕ, ਬਚਤ ਵਕਰ SS ਆਪਣੀ ਪਾਹਲ ਵਾਲੀ ਸਿਧਤੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਾਹਿਦਾਂ ਹੈ ਤਦ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵੱਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਰਖਣ ਦੇ ਲਈ ਬਿਆਜ ਦਰ ਵੱਧੇਗੀ। ਇਸ ਚਿਤਰ ਵਿੱਚ Or ਤੋਂ ਵੱਧਕਰ Or' ਵਿਖਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਆਜ ਦਰ ਤੇ ਬਚਤ ਵਕਰ ਨਿਵੇਸ਼ SS ਨਿਵੇਸ਼ ਵਕਰ I' ਨੂੰ E' ਤੇ ਕੱਟਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੋਵੇ OB ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।



ਚਿਤਰ 5.1

ਮੁਦਰਾ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸੇ ਦਾ ਨਿਯਮ ਦੀ ਵੈਧਤਾ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਕਲਾਸਿਕੀ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਵੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੇੜਾ ਇਹ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀਮਤ-ਪੱਧਰ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦਾ ਫਲਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੀਜਗਣਿਤੀਯ ਰੁਪ ਵਿੱਚ, $MV = PT$ ਜਿਥੇ M, V, P ਅਤੇ T ਕਰਮਾਨੂਸਰ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੂਰਤੀ, ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਸੰਚਲਨ ਵੇਗ, ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਲੋਣ-ਦੇਣ (ਜਾਂ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ) ਹੈ। ਇਹ ਸਮੀਕਰਣ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਕੁਲ ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤਿ MV ਬਰਾਬਰ ਹਨ ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਕੁਲ ਮੁੱਲ PT, ਕਿਹ ਮੰਨ ਕਰ ਕੀ V ਅਤੇ T ਸਥਿਰ ਹਨ ਮੁਦਰਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ (M) ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਨਾਲ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ (P) ਵਿੱਚ ਸਮਾਨੁਪਾਤਿਕ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਮਾਨਿਅਤਾ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਵਿਨਿਯਮ ਦਾ ਮਾਧਿਯਮ ਹੈ।

ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ, ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਚਿਤਰ 5.2 ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਥੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਸ਼ੀਤਿਜ-ਅਸ਼ ਤੇ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ ਨੂੰ ਅਨੁਲਮਬ ਅਸ਼ ਤੇ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। MV ਮੁਦਰਾ ਪੂਰਤੀ ਵਕਰ ਹੈ ਜੇੜਾ ਕਿ ਰੇਕਟੇਨਗੁਲਰ ਹਾਇਪਰਬੋਲਾ (rectangular hyperbola) ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਇਸਲਈ ਕਿ ਸਮੀਕਰਣ $MV=PT$ ਵਕਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬਿੰਦੂਆ ਤੇ ਵਿਧਮਾਨ ਹੈ। ਉਤਪਾਦਨ ਪੱਧਰ OQ ਦਿਤਾਂ ਹੋਣ ਤੇ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਤਰਾ ਦੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਦਾਂ ਹੋਇਆ ਕੇਵਲ ਇਕ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਤੇ OP ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਵੇਜਾ MV ਵਕਰ ਤੇ m ਬਿੰਦੂ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਤਾਂ MV ਵਕਰ ਸਜੀ ਔਰ ਸਰਕ ਕਰ M_1V ਵਕਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਰਿਣਾਮਸਰੁਪ, ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ OP ਵੱਧਕਰ OP_1 ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਉਤਪਾਦਨ ਪੱਧਰ OQ ਦਿਤਾ ਹੋਣ ਤੇ। ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਰਿਧੀ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਸਮਾਨੁਪਾਤਿਕ ਹੈ, ਭਾਵ $PP_1 = MM_1$.



ਚਿਤਰ 5.2

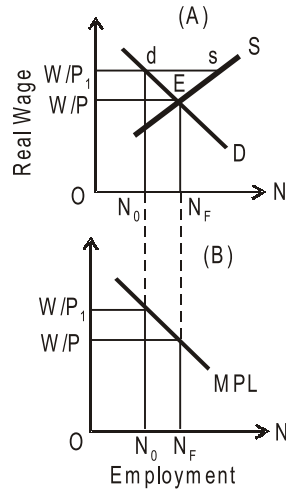
ਕਲਾਸਿਕੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਦੇ ਮੁਤਬਾਕ, ਜੇਕਰ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਦੁਗੁਣਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵੀ ਦੋਗੁਣਾ ਹੋ

ਜਾਵੇਗਾ। ਇਥੇ ਦੁਜੀ ਔਰ, ਜੇਕਰ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਆਧਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵੀ ਆਧਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਮੁਦਰਾ ਕੇਵਲ ਇਕ ਆਵਰਣ (veil) ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਮੁਖ ਕੰਮ ਆਮ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਨਿਧਾਰਿਤ ਕਰਣਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਨਿਮਯ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਨੋਟ

ਪੀਗੂ ਦਾ ਮਤ (Pigou's Version)

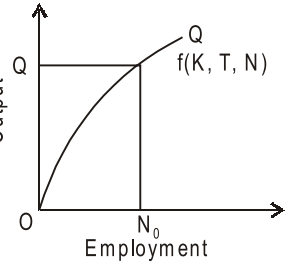
ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਕਲਾਸਿਕੀ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਅੰਤਮ ਰੂਪ ਦੇਣ ਦਾ ਸ਼ਰੇ ਪੀਗੂ ਨੂੰ ਜਾਦਾਂ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਸੇ ਦੇ ਨਿਯਮ ਨੂੰ ਮਿਹਨਤੀ ਮਾਰਕਿਟ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਸੁਤਰਬੱਧ ਕੀਤਾ। ਪੀਗੂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ , ਸਵਤੰਤਰ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਿਤਾ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਪਰਵਰਤਿ ਇਹ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੇਹਨਤੀ ਮਾਰਕਿਟ ਵਿਚ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਪੂਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇ। ਮਜਦੂਰੀ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਕਠੋਰਤਾ ਅਤੇ ਸਵਤੰਤਰ ਮਾਰਕਿਟ-ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ ਵਿੱਚ ਹਸਤਸ਼ੇਪ ਨਾਲ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਆਂਦੀ ਹੈ ਟੇਡ ਯੂਨਿਯਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਿਆਤਾ ਦੇਕਰ ਅਤੇ ਨਯੂਨਤਮ ਮਜਦੂਰੀ ਨਿਯਮ ਆਂਦੀ ਬਣਾਕਰ ਰਾਜਯ ਹਸਤਸ਼ੇਪ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਰਮਧਿਕਾਰਾਤਮਕ ਰਵੈਯਾ ਅਪਨਾਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮਜਦੂਰੀ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਆਂਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਹਸਤਸ਼ੇਪ ਹੱਟਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਿਤਾ ਦੀ ਤਕਤਾਂ ਨੂੰ ਸਵਤਨਤਰਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਕਾਰਯ ਕਰਣ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮਜਦੂਰੀ ਦੀ ਦਰਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟਾਣ- ਵੱਧਾਣ ਨਾਲ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਜਿਵੇਜਾ ਪੀਗੂ ਨੇ ਲਕਸ਼ ਕਿਤਾ ਹੈ, “ਪੁਰਣ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸਵਤਨਤਰ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਿਤਾ ਦੇ ਹਹਿਦੇ... ਸਦਾਂ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਪ੍ਰਵਰਤਿ ਪ੍ਰਬਲ ਰੂਪ ਨਾਲ ਕਾਰਯਸ਼ੀਲ ਰਾਵੇਗੀ ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਮਜਦੂਰੀ ਦੀ ਦਰਾਂ ਮੰਗ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰਾਂ ਸੰਬਧ ਹੋਵੇ ਕਿ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਵਿੱਚ ਲਾਗਿਆ ਰਵੇ।” ਪੀਗੂ ਰਾਹੀ ਪੇਸ਼ ਸਮੀਕਰਣ $N=qY/W$ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਦਿਦਾਂ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੀਕਰਣ ਵਿੱਚ N ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਵਿੱਚ ਲਗੇ ਸ਼ਰਮਿਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹੈ q ਮਜਦੂਰੀ ਅਤੇ ਵੇਤਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਰਜਿਤ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਇਕ ਹਿਸਾ ਹੈ, Y ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਹੈ ਅਤੇ W ਨੂੰ ਘੱਟਕਰ N ਨੂੰ ਵੱਧਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੁਦਰਾ-ਮਜਦੂਰੀ ਘੱਟਾ ਦੀ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਚਿਤਰ 5.3 ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਚਿਤਰ ਦੇ ਭਾਗ (A) ਵਿੱਚ S ਸ਼ਰਮ ਦਾ ਪੁਰਤੀ ਵਕਰ ਹੈ ਅਤੇ D ਸ਼ਰਮ ਦਾ ਮੰਗ ਵਕਰ ਹੈ। E ਤੇ ਦੋਵੇ ਵਕਰਾਂ ਦਾ ਕਟਾਵ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਵਿੰਦੁ N_0 ਨੂੰ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮਜਦੂਰੀ W/p ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਪਰ, ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਹੈ ਜੇਕਰ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮਜਦੂਰੀ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਅਤਿ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ $=W/p_1$ ਤੇ ਰਾਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸ਼ਰਮ ਦੀ ਮੰਗ ਤੋ ਪੁਰਤੀ sd ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ N_0, N_F ਸ਼ਰਮ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰ ਰਾਹਿਦਾ ਹੈ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਤਦ ਹੀ ਸਮਪਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਪੱਧਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦ ਮਜਦੂਰੀ ਨੂੰ ਘੱਟਾਕਰ W/P ਤੇ ਲੇ ਜਾਇਆ ਜਾਵੇ ਇਸ ਚਿਤਰ ਦੇ ਭਾਗ (B) ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। MPL ਸ਼ਰਮ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਦਾ ਵਕਰ ਹੈ, ਜੇਣਾ ਮੰਗ ਵਕਰ ਦੀ ਤਰਾ ਥਾਲੇ ਦੀ ਔਰ ਢਾਲੂ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਕਾਰਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਵੱਧ ਸ਼ਰਮ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਤੇ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਉਤਪਾਦਕਾ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਸ਼ਰਮਿਕ ਮਜਦੂਰੀ ਉਸਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਇਸਲਈ ਮਜਦੂਰੀ ਵਿਚ W/P_1 ਤੋ W/P ਹੋਣ ਨਾਲ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ N_F ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।



ਚਿਤਰ 5.3

ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਕਲਾਸਿਕੀ ਮਾਡਲ ਵਿੱਚ, ਮੁਦਰਾ-ਮਜਦੂਰੀ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮਜਦੂਰੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਪ੍ਰਤਿਅਸ਼ ਸੰਬਧ ਅਤੇ ਸਮਾਨੁਪਾਤੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। *ਜਦ ਮੁਦਰਾ-ਮਜਦੂਰੀ ਵਿਚ ਕਟੋਤੀ ਹੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮਜਦੂਰੀ ਉਨੀ ਹੀ ਮਤਰਾ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੇਤੀ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰ ਦਿਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਲੇ ਆਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਬਧ ਇਸ ਧਾਰਣਾ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਕਿ ਕੀਮਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਤਰਾ ਦੇ ਸਮਾਨੁਪਾਤਿਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਤਰਕ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਦਿਤਾ ਜਾਦਾਂ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਿਤਾਮੂਲਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ-ਮਜਦੂਰੀ ਵਿੱਚ ਕਮੀ, ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਲਾਗਤ ਅਤੇ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਘੱਟਾ ਦਿਦੀ ਹੈ ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਉਹਦੀ ਮੰਗ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਸਤੂਆ ਦੀ ਵੱਧੀ ਹੁਈ ਮੰਗ ਨੂੰ ਪੁਰਾ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਉਸਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਣ ਨੂੰ ਵੱਧ ਸ਼ਰਮਿਕ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਤੇ ਲਏ ਜਾਦੇ ਹੈ।

ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਜਦ ਵੱਧਦਾ ਜਾਦਾਂ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ ਵੀ ਵੱਧਦਾ ਜਾਦਾਂ ਹੈ। ਜਦ ਤਕ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਸਿਧਤੀ ਨਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਪਰ ਜਦ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ ਸਧਿਰ ਹੋ ਜਾਦਾਂ ਹੈ। ਅੰਤ ਪੁੰਜੀ ਦਾ ਸਟਾਕ, ਪੂੰ-ਧੋਗਿਕੀ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਾਧਨ ਦਿਤੇ ਹੋਣ ਤੇ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਇਕ ਨਿਸਚਤ ਸੰਬਧ ਪਾਇਆ ਜਾਦਾਂ ਹੈ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ ਮਜਦੂਰੀ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਵੱਧਣਾ ਫਲਨ ਹੈ। ਇਹਾਨ ਚਿਤਰ 5.4 ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਥੇ $Q=f(K,T,N)$ ਜਿਦੇ



ਚਿਤਰ 5.4

ਨੋਟ ਵਿਚ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ Q ਫਲਨ (f) ਦੇ ਪੁੰਜੀ ਸਟਾਕ K ਦਾ, ਪ੍ਰੋਧੋਗਿਕੀ ਗਿਆਨ T ਦਾ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ N ਦਾ। ਇਹ ਉਤਪਾਦਨ ਫਲਨ ਦਰਸਾਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ, ਪੁੰਜੀ ਸਟਾਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਧੋਗਿਕੀ ਗਿਆਨ ਦਿੱਤੇ ਹੋਣ ਤੇ, ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੱਧਦਾ ਫਲਨ ਹੈ। ਚਿਤਰ ਵਿੱਚ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ OQ ਚਿਤਰ 5.3 ਦੇ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ N_f ਦੇ ਅਨੁਚੁਪ ਹੈ।

ਕਲਾਸਿਕੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਪੱਧਰੀ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰਾਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਮ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗੀ ਹਾਲਾਤ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਕਾਯਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਮਾਲਿਕੋ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਦੂਰ ਕੰਮ ਤੇ ਲੈਣ ਲਈ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਿਤਾ ਹੋਣ ਤੇ ਵੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ-ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਅਤੇ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਲਾਗਤਜਨ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਕੋਈ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਫੇਰ ਸੇ ਦਾ ਨਿਆਮ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ, ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਇਸੀ ਫੱਧਰ ਤਿਕਰ ਮੰਗ ਪੈਦਾ ਕਰੂਗਾ। ਸਾਰੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੀ ਸਫੀਤਿ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦਾ ਤੰਤਰ (mechanism) ਸਾਰੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਰਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦਾ ਹੈ। ਪੁਨਾਂ ਸਫੀਤਿ ਇਸ ਕਾਰਣ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਇਨੀ ਵਰਿਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵੱਧ ਰਿਆ ਉਤਪਾਦਨ ਇਸਨੂੰ ਖਰਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਲੇਕਿਨ ਇਹ ਵੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਕੇਵਲ ਨਿਰਪੇਸ਼ (absolute) ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵੱਧਤੀ ਹੈ ਨ ਕੀ ਸਾਪੇਸ਼ ਕੀਮਤੇ। ਇਸਲਈ ਕਲਾਸਿਕੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਬਿਨਾਂ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪਾਇਆ ਜਾਦਾ ਹੈ।



ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਸਵਤੰਤਰ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਿਤਾ ਦੇ ਅੰਤਗਰਤ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਪ੍ਰਵਰਿਤੀ ਇਹ ਰਹਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਰਮ ਮਾਰਕਿਟ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਰਿਕਤ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋ (Fill in the blanks)

1. ਸੇ ਦਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਨਿਯਮ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਦਾ ਮਰਮ ਹੈ।
2. ਸੇ ਦੇ ਮੁਤਬਾਕ, ਪੁਰਤੀ ਆਪ ਆਪਣੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਲੈਦੀ ਹੈ।
3. ਸੇ ਦਾ ਮਾਰਕਿਤ ਨਿਯਮ, ਆਪਣੇ ਵਿਆਪਕ ਰੁਪ ਵਿਚ, ਸਵਤੰਤਰ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਹੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹੈ।

5.2 ਪੁਰਣ ਕਲਾਸਿਕੀ ਮਾਡਲ ਦਾ ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary of Complete Classical Model)

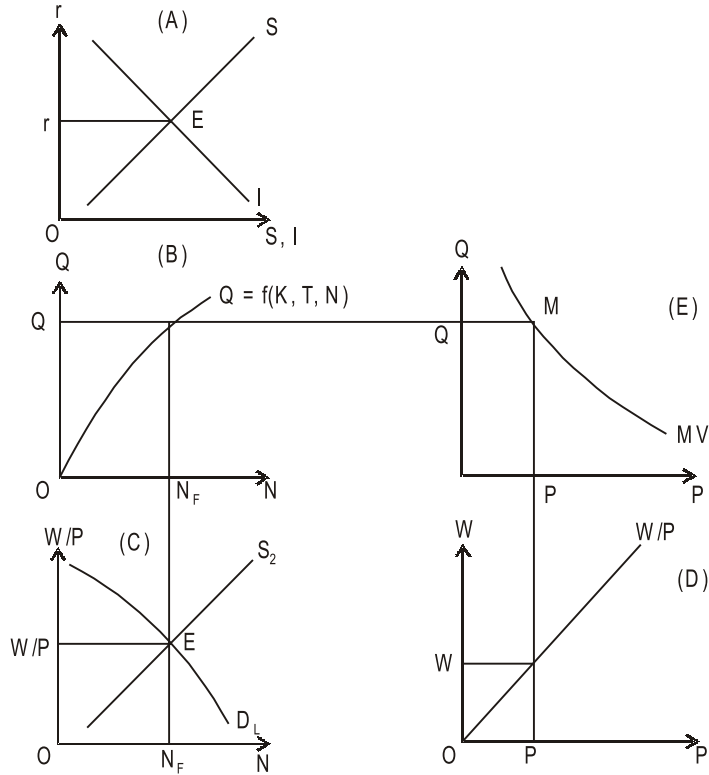
ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਕਲਾਸਿਕੀ ਸਿਧਾਂਤ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਮਾਨਿਅਤਾ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਮੁਤਬਾਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਆਮ ਸਥਿਤੀ ਪਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀ ਆਸਾਮਾਨਿਆ ਸਥਿਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਲਾਸਿਕੀ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਣ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਸ਼ਰਮ, ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਨੂੰ ਚਿਤਰ 5.5 ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਨ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਮੰਗ ਅਤੇ ਪੁਰਤੀ ਦੀ ਤਕਤਾਂ ਆਖਾਰ ਵਿੱਚ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਲਾ ਦੇਵੇਗੀ। ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਸਤਸ਼ੇਪ ਨਾਲ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਬਿਨਾਂ ਮਤਲਾਵ ਦੀ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦਾ ਨ ਪਾਇਆ ਜਾਣਾ ਹੈ।

ਕਲਾਸਿਕੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪੱਧਰ ਸਾਰੇ ਉਤਪਾਦਨ ਫਲਨ, ਸ਼ਰਮ ਦੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਸ਼ਰਮ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਰਾਹੀਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੁੰਜੀ ਦਾ ਸਟਾਕ, ਪ੍ਰੋਧੋਗਿਕ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਆਗਤੇ (Inputs) ਦੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਇਕ ਨਿਸਚਿਤ ਸੰਬਧ ਪਾਇਆ ਜਾਦਾ ਹੈ ਜਿਨੂੰ $Q=f(K,T,N)$ ਕੀਹਾ ਜਾਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇ ਜਾਂ ਚਿਤਰ ਦੇ ਪੈਨਲ (B) ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਦੁਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ (Q) ਹੈ (f) ਹੈ। ਪੁੰਜੀ ਸਟਾਕ (K), ਪ੍ਰੋਧੋਗਿਕੀ (T) ਅਤੇ ਸ਼ਰਮ ਗਿਣਤੀ (N) ਦਾ। K ਅਤੇ T ਦੀ ਹੋਣ ਤੇ ਕੁਲ ਸ਼ਰਮ ਗਿਣਤੀ ਦਾ (ਵੱਧਤਾ) ਫਲਨ $Q=f(N)$ ਹੈ। ਪਰ ਇਕ ਸੀਮਾਂ ਤੇ ਬਾਦ ਜਦ ਵੱਧ ਸ਼ਰਮਿਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਘੱਟਦੇ ਸੀਮਾਂਤ ਪ੍ਰਤਿਫਲ (diminishing marginal returns) ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸ਼ਰਮ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਮ ਦੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਸ਼ਰਮ ਦੀ ਪੁਤਰੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਵਿਚਲਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਰਮ ਦੀ ਮੰਗ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਵੱਧ ਉਤਪਾਦਨ ਨਾਲ ਸ਼ਰਮ ਦੀ ਮੰਗ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਰਮ ਦੀ ਮੰਗ ਉਸਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਭੌਤਿਕ ਉਤਪਾਦਿਕਤਾ (MPP) ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋੜੀ ਵੱਧ ਕਰ ਲਗਾਣ ਨਾਲ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਰਮ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦਰ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ $D_L=f(W/P)$ । ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦਰ ਦਾ ਇਹ ਵੱਧਦਾ ਫਲਨ ਹੈ। ਦੁਜੀ ਔਰ, ਸ਼ਰਮ ਦੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਪੁਰਤਿ ਦੋਵੇਂ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦਰ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ $S_L=f(W/P)$ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਘੱਟਣਾ ਫਲਨ ਹੈ। ਇਸ

ਤਰਾਂ ਸਰਮ ਦੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਪੁਰਤੀ ਦੋਵੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦਰ (W/P) ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੈ। ਸਰਮ ਦੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਪੁਰਤੀ ਵਕਰਾਂ ਦਾ ਕਟਾਓ ਬਿੰਦੂ E ਸੰਤੁਲਿਤ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦਰ (W/P) ਤੇ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਪੱਧਰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ $D_L = S_L = N_F$, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪੇਨਲ (C) ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਨੋਟ



ਚਿੱਤਰ 5.5

ਵਸਤੂ ਬਾਜ਼ਾਰ, ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਸਮਾਨਤਾ ($I = S$) ਨਾਲ ਸਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਇਨ ਦੋਵੇ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਬਿਆਜ ਦਰ ਦੇ ਤੰਤਰ (mechanism) ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਤੇ ਵਸਤੂਆ ਦੀ ਮੰਗੀ ਗਈ ਮਾਤਰਾ ਉਨਾਦੀ ਪੁਰਤੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਚਤ ਬਿਆਜ ਦਰ ਦਾ (ਸੀਧਾ) ਫਲਨ ਹੈ, $I=f(r)$ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਬਿਆਜ ਦਰ ਦਾ (ਵਿਪਰੀਤ) ਫਲਨ ਹੈ, $S=f(r)$ ।

ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਲਨ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਪੁਰਤੀ ਹਾਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਮੁਦਰਾ ਪਰਿਣਾਮ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝਾਇਆ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਮੁਤਬਾਕ, ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦਾ ਫਲਨ ਹੈ, $P=f(MV)$ । ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦੇ ਸਮਾਨੁਪਾਤੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ $MV=PT$ ਸਮੀਕਰਣ ਰਾਹੀਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ MV ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਹੈ ਅਤੇ PT ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ। ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪੱਧਰ ਦੇ ਨਾਲ ਸਮਰੁਪਤਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋੜਾ ਪੇਨਲ (E) ਅਤੇ (B) ਹੈ। ਰੇਖਾ MQ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ।

ਕੀਮਤ ਫੱਧਰ OP ਨੂੰ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ (Q) ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ (MV) ਰਾਹੀਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਕਿ ਪੇਨਲ (B) ਅਤੇ (E) ਨੂੰ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਫੇਰ ਮੁਦਰਾ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂਜਾ ਪੇਨਲ (D) ਵਿੱਚ W/P ਵਕਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦੇ ਵੱਧਣ ਨਾਲ ਜਦ ਮੁਦਰਾ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀ (W/P) ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ। ਇਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਨਿਸ਼ਕਰਸ਼ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਲਈ ਮੁਦਰਾ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਘੱਟ ਕਰਨੀ ਚਾਹਿਦੀ ਹੈ। ਅੰਤ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਸਿਧਤੀ ਕਾਯਮ ਰਾਖਣ ਦੇ ਲਈ ਕਲਾਸਿਕੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਟਰੀ ਲਚੀਲੀ ਕੀਮਤ-ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਨੀਤੀ ਦੇ ਪਸ ਵਿੱਚ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ ਉਤਪਾਦਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਆਗੇ ਚਲਕਰ ਆਮ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਆਈ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੇਨਜ਼ ਨੇ ਇਸ ਨਿਯਮ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਕਰ, ਕਿ ਸੀਮਾਂਤ ਉਪਭੋਗ ਪ੍ਰਬਰੀਤੀ ਇਕ ਤੋਂ ਘੱਟ ਰਹਾਈ ਹੈ, ਜੋ ਦੇ ਨਿਯਮ ਨੂੰ ਨਿਰਾਸਰਥ ਠਹਰਾਇਆ।

3. ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਆਪ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਨਾਮੁਮਕਿਨ (Self-adjustment Impossible in the Economy)– ਕੇਨਜ਼ ਕਲਾਸਿਕੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰਿਆ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਸਹਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਆਪ ਸਮਾਯੋਜਿਤ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੇ ਲਈ ਅਬੰਧ ਨੀਤੀ (laissez faire) ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਲਕਸ਼ ਕੀਤਾ ਕਿ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅਸਮਾਨ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਕਾਰਣ ਪੁੰਜੀਵਾਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਆਪ ਅਤੇ ਆਪ ਸਮਾਯੋਜਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਦੇ ਵਿੱਚ ਦੋ ਪ੍ਰਧਾਨ ਵਰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ – ਧਨੀ ਅਤੇ ਗਰੀਬ। ਧਨੀਕਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਵੱਧ ਧਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਸਾਰੇ ਧਨ ਨੂੰ ਉਪਭੋਗ ਤੇ ਖਰਚ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਉਪਭੋਗਤਾ ਵਸਤੂਆਂ ਖਰੀਦਣ ਦੇ ਲਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਲ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕੁਲ ਮੰਗ ਦੀ ਆਮ ਨਯੂਨਤਾ ਰਹਦੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਚਲਦੇ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਅਤੀ-ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਆਈ ਹੈ। ਵਸਤੂਤ: ‘ਵੱਧੀ ਮੰਦੀ’ ਇਸੀ ਦਾ ਪਰਿਣਾਮ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਪੁੰਜੀਵਾਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਆਪ ਅਤੇ ਆਪ ਸਮਾਯੋਜਿਤ ਕਰਦੀ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਇਹੋਜਾ ਕਦੇ ਨ ਹੁੰਦਾ। ਇਸਲਈ ਕੇਨਜ਼ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਕੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਵਿੱਚ ਪੁਰਤੀ ਅਤੇ ਮੰਗ ਚ ਸਮਾਯੋਜਿਤ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਰਾਜਕੋਸ਼ਿਆ ਅਤੇ ਮੋਦਰਕ ਵਿਧਿਆਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਰਾਜਯ ਹਸਤਸ਼ੇਪ ਕਰੇ।

4. ਆਮਦਨ ਬਦਲਾਵ ਰਾਹੀਂ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ (Equality between Saving and Investment Through Income Changes)– ਕਲਾਸਿਕੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀਆ ਦਾ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਉਸਦੇ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਚਲਨ ਹੋ ਤਾਂ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦਾ ਤੰਤਰ ਉਸ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਕੇਨਜ਼ ਦੇ ਮੁਤਬਾਕ, ਬਚਤ ਦਾ ਪੱਧਰ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਆਮਦਨ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਵਿਵਸਥਾ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਿਕ ਕੱਟ ਹੋਣ ਤਾਂ ਬਿਆਜ ਦੀ ਨੀਚੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਵੱਧੇਗਾ। ਜੇਕਰ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਬਚਤ ਵੱਧ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਇਹਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਲੋਕ ਉਪਭੋਗ ਤੇ ਜਿਆਦਤਰ ਘੱਟ ਖਰਚ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦੇ ਕਾਰਣ ਮੰਗ ਡਿਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅਤਿ-ਉਤਪਾਦਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਆਮਦਨ, ਔਰ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਨਾਲ ਬਚਤ ਘੱਟ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਅੰਤਤ: ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਸੋਚ ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦੀ ਆਪੇਸ਼ਾ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਨਾਲ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਆਈ ਹੈ।

5. ਮਜਦੂਰੀ ਕਟੌਤੀ ਦਾ ਨਕਾਰਨਾ (Refutation of Wage Cut) – ਕੇਨਜ਼ ਨੇ ਪੀਗੂ ਦੇ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਨਕਾਰੀਆ ਹੈ ਕਿ ਮੁਦਰਾ-ਮਜਦੂਰੀ ਵਿੱਚ ਕਟੌਤੀ ਕਰਣ ਨਾਲ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਉਪਲਬਧ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪੀਗੂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧੀ ਕੰਮੀ ਇਹ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਉਸ ਤਰਕ ਨੂੰ, ਜੇੜਾ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਓਧੋਗ ਵਿੱਚ ਪੀਛੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਾਰੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਮਜਦੂਰੀ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ, ਲਾਗਤੋਂ ਅਤੇ ਮੰਗ ਨੂੰ ਵੱਧਕਰ ਇਕ ਓਧੋਗ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਵੱਧਾ ਦਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸਾਰੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਲਈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਘੱਟ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਮਜਦੂਰੀ ਵਿੱਚ ਆਮ ਕਟੌਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਸ਼ਰਮਿਕਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਘੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰਿਣਾਮਤ: ਕੁਲ ਮੰਗ ਡਿੰਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਨਾਲ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਆਈ ਹੈ।

ਵਿਆਵਹਾਰਿਕ ਦਰਿਸ਼ਟੀ ਤੇ ਕੇਨਜ਼ ਨੇ ਮਜਦੂਰੀ ਵਿੱਚ ਕਟੌਤੀ ਕਰਣ ਦੀ ਨੀਤਿ ਦਾ ਕਦੇ ਵਿ ਸਮਰਥਨ ਨਹੀਂ ਕਿਤਾ। ਅੰਜ ਦੇ ਯੁਗ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਮਿਕਾਂ ਨੇ ਮਜਬੂਤ ਟਰੇਡ ਯੂਨਿਯਨ ਬਣਾ ਲਈ ਹੈ ਜੋੜੀ ਮਜਦੂਰੀ ਘੱਟਾਣ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਹਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਹੜਤਾਲ ਕਰੇਗੇ। ਪਰਿਣਾਮਸਰਰੁਪ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਜੇੜੀ ਅਸ਼ਾਨਤੀ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗੀ, ਉਦੇ ਨਾਲ ਆਮਦਨ ਘੱਟੇਗੀ। ਫੇਰ, ਸਾਮਾਜਿਕ ਨਿਆਯ ਦੀ ਮੰਗ ਵੀ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਲਾਭ ਨੂੰ ਨ ਛੇੜਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮਜਦੂਰੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਘਟਨੀ ਚਾਹਿਦੀ।

ਕੇਨਜ਼ ਨੇ ਇਸ ਕਲਾਸਿਕੀ ਮਤ ਨੂੰ ਵੀ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਮਜਦੂਰੀ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮਜਦੂਰੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗ ਸਮਾਨੁਪਾਤਿਕ ਸੰਬਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹਦੇ ਮੁਤਬਾਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਉਲਟਾ ਸੰਬਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਕੁਲ ਮਜਦੂਰੀ ਡਿਗਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮਜਦੂਰੀ ਵੱਧਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਵਿਲੋਮਸ਼ ਵਿ। ਇਸਲਈ ਜਿਵੇਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਦਿਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ, ਉਹੋਜਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ-ਮਜਦੂਰੀ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਹੋਣ ਨਾਲ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮਜਦੂਰੀ ਘੱਟੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਵੱਧੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੁਦਰਾ-ਮਜਦੂਰੀ ਵਿੱਚ ਕਟੌਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਲਾਗਤ ਅਤੇ ਕੀਮਤੋਂ ਵੱਧ ਘੱਟੇਗੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਦਿਆਂ ਦਾ ਇਹ ਮਤ ਟਿਕ ਨਹੀਂ ਪਾਦਾ ਕਿ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮਜਦੂਰੀ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਵੱਧੇਗਾ। ਪਰ, ਕੇਨਜ਼ ਦਾ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸਿ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਮਜਦੂਰੀ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਕਰਣ ਮੋਦਰਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ਿਆ ਵਿਧਿਆ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਨੂੰ ਵੱਧ ਵੱਧਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਮਜਦੂਰੀ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਘੱਟਣ ਨਾਲ ਸਾਂਥਾਨਿਕ ਵਿਰੋਧ ਇਨੇ ਪ੍ਰਬਲ ਹੁੰਦੇ ਹੈ ਕਿ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਚਲਨ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

6. ਰਾਜਯ ਹਸਤਸ਼ੇਪ ਦਾ ਸਮਰਥਨ (Support of State Intervention) – ਕੇਨਜ਼ ਪੀਗੂ ਦੇ ਇਸ ਮਤ ਨਾਲ ਵੀ ਸਹਮਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਕਿ “ ਸਾਡੀ ਉਤਪਾਦਕੀਆ ਤਾਕਤ ਦੇ ਪੁਰਣ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਉਪਯੋਗ ਕਰ ਸਕਨੇ ਦੀ ਅਸਫਲਤਾ ਦੇ ਅਸਥਾਈ ਕੁਸਮਾਯੋਜਨ ਹੀ ਉਤਰਦਾਯੀ ਹੈ। ” ਪੁੰਜੀਵਾਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਇਹਨੂੰ ਇਕਲਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਉਤਪਾਦਕੀਆ

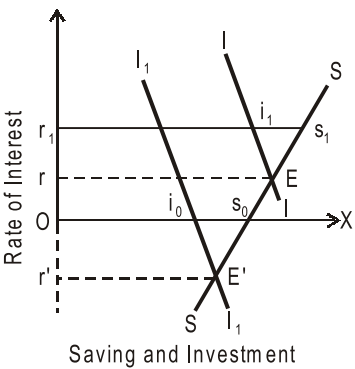
ਨੋਟ

ਤਾਕਤਾਂ ਦੇ ਪੂਰਣ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰਥ ਰਹਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਰਾਜਯ ਦੀ ਔਰ ਤੋਂ ਹਸਤਸ਼ੇਪ ਜਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਰਥਿਕ ਕਰਿਆ ਦੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਵੱਧਾਣ ਦੇ ਲਈ ਰਾਜਯ ਸੀਧੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਨਿਜੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਅਨੁਪੂਰਿਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਟਰੇਡ ਯੂਨਿਅਨ ਨੂੰ ਮਾਨਿਅਤਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ, ਅਸੀਂ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਨਿਯਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਤਰਿਕਿਆਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਤੋਂ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਰਾਹਤ ਦੇਣ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ‘ਇਸਲਈ’ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਡਿਲੋਰਡ ਦਾ ਮੱਤ ਹੈ, “ ਮਿਹਨਤ ਯੂਨਿਅਨ ਅਤੇ ਉਦਾਰ ਮਿਹਨਤ ਵਿਧਾਨ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨਾ ਅਰਥਸ਼ਾਪੱਧਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਭੱਲੇ ਹੀ ਚੰਗਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਬੁਰਾ ਹੈ।” ਅੰਤ ਪੂਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਉਪਲਬੱਧ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਕੇਨਜ਼ ਰਾਜਯ-ਕਾਰਵਾਹੀ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

7. ਅਲਪਕਾਲੀਨ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ (Short-run Analysis) - ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਸਵੈ-ਸਮਾਯੋਜਿਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਕੇਨਜ਼ ਤੋਂ ਦੀਰਘਕਾਲ ਵਿੱਚ ਪੂਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕੇਨਜ਼ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਬੱਬ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਦੀਰਘਕਾਲ ਤੱਕ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰ ਸੱਕੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦਾ ਮਨਣਾ ਸੀ ਕਿ “ ਦੀਰਘਕਾਲ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ । ” ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸ਼ੁਮਪੀਟਰ ਨੇ ਲਕਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ, “ ਉਸਦਾ ਜੀਵਨ-ਦਰਸ਼ਨ ਮੂਲੰਤਾ ਅੱਲਪਕਾਲੀਨ ਦਰਸ਼ਨ ਸੀ। ” ਉਸਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਲਪਕਾਲੀਨ ਸਾਧਨਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਹੈ। ਪਰੰਪਰਾਵਾਦਿਆਂ ਦੇ ਵਿਪਰੀਤ, ਉਹ ਇਹ ਮੰਨ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੂਚਿਆਂ, ਸੂਭਾਵ, ਉਤਪਾਦਨ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ, ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਇਤਆਦੀ ਅਲਪਾਵਧਿ ਦੇ ਦੋਰਾਨ ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਲਈ ਉਹ ਮੰਗ ਤੇ ਦੀਰਘਕਾਲੀਨ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੰਨ ਕੇ ਕਿ ਉਪਭੋਗ ਮੰਗ ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਨਿਵੇਸ਼ ਮੰਗ ਵਧਾਈ ਜਾਵੇ। ਪਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੋ ਸੰਤੁਲਨ -ਸੱਤਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪੂਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਬਜਾਏ ਅਲਪਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਪੱਧਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

8. ਸੱਟਾ ਮੰਗ ਦਾ ਮਹਤਵ (Importance of Speculative Demand) - ਕਲਾਸਿਕੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰਖਦੇ ਸੀ ਕੀ ਲੇਨਦੇਨ ਅਤੇ ਸਤਰਕਤਾ ਉਦੇਸ਼ਯੋ ਦੇ ਲਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਸੱਟਾ ਮੰਗ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਾਨਦੇ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਸੱਟਾ ਉਦੇਸ਼ਯੋ ਦੇ ਲਈ ਰਖੀ ਗਈ ਮੁਦਰਾ ਨਿਸ਼ਕਰੀਅ ਸ਼ੇਸ਼ੇ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬਧ ਹੈ। ਪਰ ਕੇਨਜ਼ ਇਸ ਮਤ ਦੇ ਨਾਲ ਸਹਮਤ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਉਹਨੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਸੱਟਾ ਮੰਗ ਤੇ ਮਹਤਵ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਉਹਨੇ ਇਹ ਦਾਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਲੇਨਦੇਨ ਅਤੇ ਸਤਰਕਤਾ ਉਦੇਸ਼ਯੋ ਦੇ ਲਈ ਰਖੀ ਗਈ ਪਰਿਸਮਪਤਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਆਰਜਿਤ ਬਿਆਜ, ਨੀਚੀ ਬਿਆਜ ਦਰ ਤੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਨੀਚੀ ਬਿਆਜ ਦਰ ਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਸੱਟਾ ਮੰਗ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸਲਈ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਯੂਨਤਮ ਪੱਧਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਸੱਟਾ ਮੰਗ ਪੂਰੀ ਤਰਾ ਬਿਆਜ ਲੋਚਦਾਰ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹ ਕੇਨਜ਼ ਦਾ ਤਰਲਤਾ ਜਾਲ (liquidity trap) ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਕਲਸਿਕੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰਥ ਸੀ।

ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਕੇਨਜ਼ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਬਿਆਜ ਦਰ ਧਨਾਤਮਕ ਹੋਣ ਨਾਲ, ਬਚਤ ਬਚਤ ਦੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਵੱਧ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਰਹਦੀ ਹੈ। ਤਰਲਤਾ ਜਾਲ, ਬਿਆਜ ਦਰ ਨੂੰ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਤ ਨਯੂਨਤਮ ਦਰ ਤੇ ਥਾਲੇ ਡਿਗਾਣ ਤੇ ਰੋਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਚਿਤਰ 5.6 ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਥੇ SS ਬਚਤ ਵਕਰ ਹੈ ਅਤੇ II ਨਿਵੇਸ਼ ਵਕਰ। ਜੇਕਰ ਤਰਲਤਾ ਜਾਲ Or_1 ਬਿਆਜ ਦਰ ਤੇ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਬਿਆਜ ਦਰ ਨੂੰ Or ਤਿਕਰ ਡਿਗਣ ਤੇ ਰੋਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਮਨਤਾ E ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਨਹੀਂ ਲਈ ਜਾ ਸਕਦੀ। Or_1 ਬਿਆਜ ਦਰ ਦੀ ਤਰਲਤਾ ਜਾਲ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਤੇ ਬਚਤ i_1s_1 ਵੱਧ ਹੈ। ਅੰਤ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਪੂਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ E ਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਜਿਥੇ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਬਰਾਬਰ ਹਨ ਬਲਕਿ ਅਲਪਰੋਜ਼ਗਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਪੱਧਰ ਜਿਥੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਤੇ ਬਚਤ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।



ਚਿਤਰ 5.6

ਕੇਨਜ਼ ਨੇ ਆਗੇ ਦਾਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬਿਆਜ ਦਰ ਜੀਰੋ ਤੇ ਡਿਗ ਜਾਣ ਨਾਲ ਵੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਬਚਤ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹਨੂੰ ਵੀ ਚਿਤਰ 5.6 ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਥੇ II ਵਕਰ ਖਾਬੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਸਰਕ ਕਰ I_1I_1 ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਗਿਰਾਵਟ ਦਿਖਾਈ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੀਰੋ ਬਿਆਜ ਦਰ (O) ਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਨਾਲ ਬਚਤ i_0s_0 ਵੱਧ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਕਲਾਸਿਕੀ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਕਰ E_1 ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਕੱਟਦੇ ਹਨ ਜਦ ਬਿਆਜ ਤੇ Or ਰਣਾਤਮਕ ਹੈ। ਇਹ ਅਸੰਗਤ ਸਥਿਤੀ ਹੈ।

9. ਮੁਦਰਾ ਨਿਪੱਖ ਨਹੀਂ (Money not Neutral)- ਕਲਾਸਿਕੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਮੁਦਰਾ ਨੂੰ ਨਿਰਪੱਖ ਨਹੀਂ ਮਾਨਦਾ ਸੀ। ਇਸਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੋਦਰਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਨ, ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦਰ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁਤਬਾਕ, ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਸੰਤੁਲਨ ਦਰ ਵਸਤਵਿਕ ਤਾਕਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕੇਨਜ਼ ਨੇ ਕਲਾਸਿਕੀ ਮਤ ਦੀ ਅਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਕੀ ਮੋਦਰਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਮੁੱਲ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਭਿਨ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੋਦਰਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ

ਮੁੱਲ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਮੌਦਰਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਲਾ ਦਿਤਾ ਜੋੜਾ ਕਿ ਉਸਨੇ ਬਿਆਜ ਦਰ ਨੂੰ ਮੌਦਰਿਕ ਦਰ ਮਾਨਕਰ ਕੀਤਾ। ਉਹਨੇ ਉਤਪਾਦਨ ਸਿਧਾਂਤ ਰਾਹੀਂ ਮੌਦਰਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਮੁੱਲ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਉਹਨੇ ਬਿਆਜ ਦਰ ਦੇ ਮਧਯਮ ਰਾਹੀਂ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਸੰਬਧ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਕੇ ਕੀਤਾ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਲਈ ਜਦ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਵੱਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬਿਆਜ ਦਰ ਡਿਗਦੀ ਹੈ, ਨਿਵੇਸ਼ ਵੱਧਦਾ ਹੈ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵੱਧਦਾ ਹੈ, ਮੰਗ ਵੱਧਦੀ ਹੈ, ਸਾਧਨ ਲਾਗਤੇ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਵੱਧਦੇ ਹਨ, ਸਾਪੇਖ ਕੀਮਤ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਖਿਰ ਵਿੱਚ ਆਮ ਕੀਮਤ - ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾ ਕੇਨਜ ਨੇ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਮੌਦਰਿਕ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜ ਦਿਤਾ।

ਇਸ ਤਰਾ, ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਕਲਾਸਿਕੀ ਅਵਾਸਤਵਿਕ ਅਤੇ ਪੁੰਜੀਵਾਦੀ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਅਰਥਿਕ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰਥ ਹਨ।

ਨੋਟ

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਥੱਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਕਰੋ

(State whether the following statements are True or False):

7. ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਕਠੋਰਤਾ ਅਤੇ ਸਵਤੰਤਰ ਮਾਰਕਿਟ-ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਕਾਰਯਕਰਣ ਵਿੱਚ ਹਸਤਸ਼ੇਪ ਨਾਲ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਆਦੀ ਹੈ।
8. ਜੇਕਰ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਦੋਗੁਣਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵਾਂ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵੀ ਦੋਗੁਣਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।
9. ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਕਲਾਸਿਕੀ ਮਾਡਲ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਪ੍ਰਤਸ਼ਤ ਅਸੰਬਧ ਅਤੇ ਅਸਮਾਨੁਪਾਤੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
10. ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਕਲਾਸਿਕੀ ਸਿਧਾਂਤ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਮਾਨਿਅਤਾ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ।

5.4 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

ਕਲਾਸਿਕੀ ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਮਾਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੁੰਜੀਵਾਦੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਬਿਨਾਂ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪਾਇਆ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕੀਮਤ ਲੋਚਸ਼ੀਲਤਾ (flexibility) ਦੀ ਹੋਣ ਨਾਲ, ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਖੁਦ (automatic) ਦੀ ਤਾਕਤਾਂ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋੜੀ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰਾਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਵਰਿਤੀ ਰਖਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅੰਤ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਇਕ ਆਮ ਸਧਿਤੀ ਪਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਪੱਧਰ ਤੇ ਵਿਚਲਣ (deviation) ਕੁਝ ਅਸਮਾਨਿਆ ਸਧਿਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋੜੀ ਕੀ ਆਪਣੇ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਔਰ ਅਗੇ ਵੱਧਦੀ ਹੈ।

5.5 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

- ਬਾਜ਼ਾਰ ਨਿਯਮ (Law of Market) - ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੇ ਨਿਯਮ।
- ਵਸਤੂ-ਵਿਨਿਮਯ (Barter) - ਵਸਤੂ ਦੀ ਅਦਲ-ਬਦਲ।

5.6 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

1. ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਕਲਾਸਿਕੀ ਸਿਧਾਂਤ ਕੀ ਹੈ? ਸਕਝਾਓ।
2. ਸੇ ਦਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਨਿਯਮ ਕੀ ਹੈ? ਦਸੋ।
3. ਪੁਰਣ ਕਲਾਸਿਕੀ ਮਾਡਲ ਦਾ ਸਾਰਾਂਸ਼ ਲਿਖੋ।
4. 'ਕਲਾਸਿਕੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਕੇਨਜ ਰਾਹੀਂ ਆਲੋਚਨਾ' ਪਰ ਟਿਪਪਨੀ ਲਿਖੀਏ।

ਉਤਰ : ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Answer : Self Assessment)

- | | | | |
|-------------------|---------|----------------|--------|
| 1. ਕਲਾਸਿਕੀ ਸਿਧਾਂਤ | 2. ਸੰਗ | 3. ਵਸਤੂ-ਵਿਨਿਮਯ | 4. (ਓ) |
| 5. (ਅ) | 6. (ਓ) | 7. ਸਹੀ | 8. ਸਹੀ |
| 9. ਗਲਤ | 10. ਗਲਤ | | |

ਨੋਟ **5.7 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)**



ਬੁਕਸ

1. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਅਸ. ਕੇ. ਚਕਰਵਰਤੀ, ਹਿਮਾਲਿਆ ਪਬਲਿਸਿੰਗ ਹਾਊਸ, 2010।
2. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਮੋਹਨ ਸ਼ਰੀਵਾਸਤਵ, ਡੀਏਨਡੀ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010।
3. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਇਕਾਨੋਮਿਕਗਰੋਥ, ਫਲਕਚੁਇਸ਼ਨ ਅਡ ਪਾਲਿਸੀ : ਰਾਬਰਟ ਇ. ਹਾਲ ਅਡ ਡੇਵਿਡ ਅਚ. ਪੈਪਲ, ਵਾਇਨਾ ਬੁਕਸ , 2010।

ਇਕਾਈ-6: ਕੀਨਸ ਦਾ ਰੋਜਗਾਰ ਸਿਧਾਂਤ (Keynesian Theory of Employment)

ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ (Contents)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

- 6.1 ਕੀਨਸ ਦਾ ਰੋਜਗਾਰ ਸਿਧਾਂਤ (Keynesian Theory of Employment)
- 6.2 ਕਾਰਗਰ ਮੰਗ (Effective Demand)
- 6.3 ਸਾਮਯ ਨਿਰਧਾਰਨ (Equilibrium Determination)
- 6.4 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਿਤ ਅਤੇ ਕੀਨਸ ਦੇ ਰੋਜਗਾਰ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ
(Comparison of Classical and Keynesian Theory of Employment)
- 6.5 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)
- 6.6 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)
- 6.7 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)
- 6.8 ਸੰਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ:

- ਕੀਨਸ ਦਾ ਰੋਜਗਾਰ ਸਿਧਾਂਤ ਜਾਣਨ ਲਈ।
- ਕਾਰਗਰ ਮੰਗ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਲਈ।
- ਸਾਮਯ ਨਿਰਧਾਰਨ ਜਾਣਨ ਲਈ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

ਕੁਝ ਕਾਰਗਰ ਮੰਗਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (i) ਉਪਭੋਗ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਮੰਗ, ਅਤੇ (ii) ਪੂੰਜੀਗਤ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਜਾਂ ਨਿਵੇਸ਼ ਮੰਗ। ਜੇਕਰ ਉਪਭੋਗ ਮੰਗ (ਖਰਚ) ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਕੁਲ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਵਰਿਧੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਅੰਤਰ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਨੂੰ ਦਸਦਾ ਹੈ। ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜਗਾਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਕਰਨ ਲਈ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਉਪਭੋਗ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਨਿਵੇਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਮਿਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੋਜਗਾਰ ਦਾ ਪੱਧਰ, ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅੰਤ, ਰੋਜਗਾਰ ਨੂੰ ਵੱਧਣ ਦੇ ਲਈ ਨਿਵੇਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਕਾਰਗਰ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

6.1 ਕੀਨਸ ਦਾ ਰੋਜਗਾਰ ਸਿਧਾਂਤ (Keynesian Theory of Employment)

ਕੀਨਸ ਨੇ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਿਤ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਜੋੜਾ ਕਿ ਉਸਦੇ ਆਮ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਸੀਮਿਤ ਦਾਯਰੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲਾਗੂ ਹੰਦਾ ਹੈ। ਉਹਦੇ ਮੁਤਬਾਕ ਨਿਜੀ ਸੰਪਤਿ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਆਮ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਤੋਂ ਲੋਕਰ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਤਿਕਰ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਿਤ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਤੇ ਅੰਗੇ ਵੱਧਕ ਵਾਰ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਚਾਰ ਵ ਨੀਤਿ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਾਂਤਿ ਲਾਂਦੇ ਹੋਏ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ।

ਨੋਟ ਜੇ. ਅਸ. ਕੀਨਸ ਪਾਹਿਲੇ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਇਕ ਵਿਯਵਸਥਿਤ ਸਿਧਾਂਤ ਦਿਤਾ। ਸਾਲ 1930 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਿਸਠਿਤ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਅਸਫਲ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਬਿਆਜ ਦਰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੋਣ ਤੇ ਵੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੱਧੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸੇ ਵੇਲੇ ਕੀਨਸ ਨੇ ਕਾਰਗਰ ਮੰਗ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਨ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਲਈ ਕਾਰਗਰ ਮੰਗ ਦੀ ਅਵਧਾਰਣਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ। ਕਾਰਗਰ ਮੰਗ ਦੀ ਇਸ ਅਵਧਾਰਣਾ ਨੇ ਆਰਥਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਾਂਤਿ ਲਾ ਦਿਤੀ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਭਵ ਸਿੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਉਹ ਤੱਤਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰਣ ਦਾ ਵਰਨਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋਕੇ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਰਿਕਤ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋ (Fill in the blanks) :

1. ਜੇ. ਅਸ. ਕੀਨਸ ਪਾਹਿਲੇ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਾ ਇਕ ਵਿਯਵਸਥਿਤ ਸਿਧਾਂਤ ਦਿਤਾ।
2. ਕੀਨਸ ਨੇ ਪ੍ਰਤਿਸਠਿਤ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਇਕ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿਤਾ।
3. ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ, ਕੀਨਸ ਦੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਸਾਮਰਿਕ ਮਹਤਵ ਰਖਦਾ ਹੈ।

6.2 ਕਾਰਗਰ ਮੰਗ (Effective Demand)

ਕਾਰਗਰ ਮੰਗ ਸਿਧਾਂਤ, ਕੀਨਸ ਦੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਸਾਮਰਿਕ ਮਹਤਵ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਬਿੰਦੂ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਸਾਮੁਹਿਕ ਮੰਗ ਵਕਰ ਅਤੇ ਸਾਮੁਹਿਕ ਪੁਰਤੀ ਵਕਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਕਾਟਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਸਬਦ ਵਿੱਚ ਕਾਰਗਰ ਮੰਗ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਉਹ ਮੰਗ ਹੈ ਜੋਕੀ ਕੀ ਸੰਬਧਤ ਪੁਰਤੀ ਰਾਹੀਂ ਪੂਰੀ ਤਰਾ ਸਮਰਥਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਓਧਮੀ ਨ ਤਾਂ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਵਰੀਧੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਘੱਟ। ਕਾਰਗਰ ਮੰਗ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕਾਰਗਰ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਕਾਰਗਰ ਮੰਗ ਦੇ ਵਿੱਚ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਸਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (i) ਓਪਭੋਗ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਮੰਗ, ਅਤੇ (ii) ਪੁੰਜੀਗਤ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਜਾਂ ਨਿਵੇਸ਼ ਮੰਗ। ਜੇਕਰ ਓਪਭੋਗ ਮੰਗ (ਖਰਚ) ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਕੁਲ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਵਰਿਧੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਅੰਤਰ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਨੂੰ ਦਸਦਾ ਹੈ। ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਕਰਨ ਲਈ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਓਪਭੋਗ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਨਿਵੇਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਮਿਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਪੱਧਰ, ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅੰਤ, ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਨੂੰ ਵੱਧਣ ਦੇ ਲਈ ਨਿਵੇਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਕਾਰਗਰ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਕਾਰਗਰ ਮੰਗ ਦੇ ਦੋ ਮੁਖ ਨਿਰਧਾਰਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

1. ਸਾਮੁਹਿਕ ਮੰਗ ਫਲਨ, ਅਤੇ
2. ਸਾਮੁਹਿਕ ਕੁਲ ਪੁਰਤੀ ਫਲਨ

1. ਸਾਮੁਹਿਕ ਮੰਗ ਫਲਨ (Aggregate Demand)

ਇਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਕੁਲ ਜੋੜ ਨੂੰ ਸਾਮੁਹਿਕ ਮੰਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੁਲ ਓਪਭੋਗ ਮੰਗ ਅਤੇ ਕੁਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਦਾ ਜੋੜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਓਪਭੋਗ ਦੀ ਮੰਗ ਨਿਜੀ ਗਰਹਿਸਤੋ (ਨਿਜੀ ਓਪਭੋਗ) ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ (ਸਰਵਜਾਨਿਕ ਓਪਭੋਗ) ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਕੁਲ ਜੋੜ ਓਪਭੋਗ ਮੰਗ ਕਹਲੈਦਾ ਹੈ। ਇਸੀ ਤਰਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਮੰਗ (ਪੁੰਜੀਗਤ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਮੰਗ) ਨਿਜੀ ਓਧਮਿਯੋ (ਨਿਜੀ ਨਿਵੇਸ਼) ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ (ਸਾਰਵਜਾਨਿਕ ਨਿਵੇਸ਼) ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਜੋੜ ਕੁਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਮੰਗ ਕਹਲੈਦਾ ਹੈ।

ਨਿਜੀ ਵਿਅਕਤੀ, ਫਰਮ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਜਦ ਕਦੇ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਓਪਭੋਗ ਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਖਰਚ ਓਪਭੋਗ ਖਰਚ ਕਹਲਾਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਖਰਚ ਜੋੜ ਪੁੰਜੀਗਤ ਵਸਤੂਆਂ ਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ ਕਹਲੈਦਾ ਹੈ। ਸੰਬਧ ਵਿੱਚ,

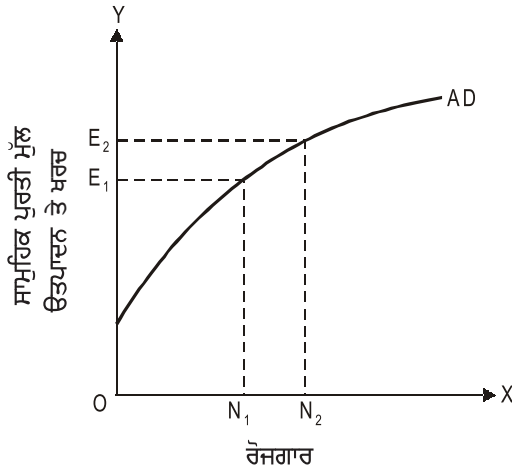
$$\text{ਸਾਮੁਹਿਕ ਮੰਗ (ਜਾਂ ਖਰਚ)} = \text{ਓਪਭੋਗ ਮੰਗ (ਜਾਂ ਓਪਭੋਗ ਮੰਗ + ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ (ਜਾਂ ਨਿਵੇਸ਼ ਮੰਗ)}$$

ਇਸ ਤਰਾ ਸਾਮੁਹਿਕ ਮੰਗ ਅਤੇ ਖਰਚ ਓਪਭੋਗ ਜਾਂ ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਵੱਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਪੱਦਰ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਸੰਬਧ ਰਖਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਬਧ ਚਿਤਰ 6.1 ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਚਿਤਰ ਵਿੱਚ X - ਅਕਸ਼ ਵਿੱਚ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ Y - ਅਕਸ਼ ਤੇ ਕੁਲ ਖਰਚ ਵਿਖਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਸਾਮੁਹਿਕ ਖਰਚ ਨੂੰ ਫਰਮਾਂ ਦੀ ਕੁਲ ਪ੍ਰਾਪਤਿਆਂ ਵੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿਓਂਕਿ ਸਾਰੇ ਖਰਚੇ ਉਨਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੇਕੇ ਕਿ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਾਮੂਹਿਕ ਮੰਗ ਨੂੰ ਫਰਮਾਂ ਦੀ ਉਨ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਬਦਲੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਮੁਦਰਾਰੂਪੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਤੇ ਵੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋੜਾ ਕਿ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਤਪਾਦਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਨੋਟ

ਜਦ ਫਰਮਾਂ ਸਮਾਜ ਰਾਹੀਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਤੇ ਵੱਧੋ ਖਰਚ ਤੇ ਵੱਧ ਕਮਾਣ ਦੀ ਆਸ਼ਾ ਰਖਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਉਹ ਵੱਧ ਸ਼ਰਮਿਕਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪ੍ਰਾਦਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਚਿਤਰ 6.1 ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਸਮੂਹਿਕ ਮੰਗ ਫਲਨ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਭਿੰਨ ਪੱਧਰ ਤੇ ਉਤਪਾਦਿਤ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਮੁਦਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤਿਆ ਦੀ ਸੁਚੀ ਨੂੰ ਦਸਦਾ ਹੈ। ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ ਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਖਰਚ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਨਾਲ ਵੱਧਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਹੋਣ ਨਾਲ ਘੱਟਦਾ ਹੈ। ਚਿਤਰ 6.1 ਵਿੱਚ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਪੱਧਰ ON_1 ਤੇ ਵੱਧਕਰ ON_2 ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਉਤਪਾਦਨ ਤੇ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਖਰਚ (AD), OE_1 ਤੇ ਵੱਧਕਰ OE_2 ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਫਲਨ ਸੰਬਧ $AD = f(N)$ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।



ਚਿਤਰ 6.1: ਸਾਮੂਹਿਕ ਮੰਗ ਵਕਰ

ਕੁਲ ਮੰਗ ਫਲਨ ਵਕਰ ਘੱਟਦੀ ਹੋਈ ਦਰ ਤੇ ਵੱਧਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਅਕਤੀ ਅਪਣੀ ਉਸ ਆਮਦਨ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹਿਸਾ ਖਰਚ ਕਰਦੇ ਹੈ, ਜੋੜਾ ਕਿ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਨਾਲ ਵੱਧਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਣ ਸਾਮੂਹਿਕ ਮੰਗ ਦੀ ਢਾਲ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

2. ਸਾਮੂਹਿਕ ਕੁਲ ਪੁਰਤੀ ਫਲਨ (Aggregate Supply)

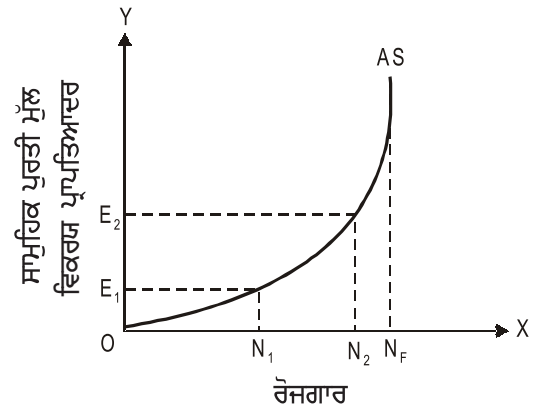
ਸਾਮੂਹਿਕ ਪੁਰਤੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪੱਧਰ ਦੇ ਸਾਮਯ ਦਾ ਦੁਜਾ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਨਿਰਧਾਰਕ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਉਤਪਾਦਿਤ ਕੁਲ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਨੂੰ ਦਸਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਿਤ ਸਾਰਿਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਉਪਭੋਗ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਹਨ, ਤਾਂ ਕੁਲ ਪੁਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ, ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਚਾਰੇ ਸਾਧਨਾਂ (ਭੂਮਿ, ਸ਼ਰਮ, ਪੂੰਜੀ ਅਤੇ ਓਧਮ) ਦੀ ਕੁਲ ਆਮਦਨ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਾਮੂਹਿਕ ਪੁਰਤੀ ਅਤੇ ਮੁੱਲ ਨਯੁਨਤਮ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਮੁਲ ਹੈ, ਜਿਹਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਫਰਮੇ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਪੈਮਾਨੇ ਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਨੇ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੋਜਿਤ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਚਾਹਤਾ ਹੈ।

ਸਟੋਨਯੋਰ ਅਤੇ ਹੋਗ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ “ਕਿਸੇ ਦਿਤੇ ਗਏ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸਾਮੂਹਿਕ ਪੁਰਤੀ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਕੁਲ ਮਾਤਰਾ ਹੈ ਜੋੜੀ ਕੀ ਸਾਰੀ ਓਧਾਮਿਆ ਨੂੰ ਇਸ ਉਤਪਾਦ ਦੇ ਵੇਚ ਤੋਂ ਮਿਲਨੀ ਚਾਹਿਦੀ ਹੈ, ਜਿਨੂੰ ਦਿਤੇ ਗਏ ਵਿਅਕਤਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਉਤਪਾਦਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਨਾਂਨੂੰ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇਣਾ ਫਾਯਦੇਮੰਦ ਹੈ।” ਸਾਮੂਹਿਕ ਪੁਰਤੀ ਮੁਲ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਨਾਲ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਘੱਟਣ ਨਾਲ ਘੱਟਦੀ ਹੈ। ਇਹਨੂੰ ਸੁਤਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

$$\begin{aligned} AS &= f(N) \\ AS &= \text{ਸਾਮੂਹਿਕ ਪੁਰਤੀ ਮੁੱਲ} \\ N &= \text{ਨਿਯੋਜਿਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ} \end{aligned}$$

ਚਿਤਰ 6.2 ਵਿੱਚ X - ਅਕਸ਼ ਵਿੱਚ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਸਾਮੂਹਿਕ ਪੁਰਤੀ ਮੁੱਲ (ਵੇਚ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤਿਆ) Y - ਅਕਸ਼ ਤੇ ਵਿਖਈ ਗਈ ਹੈ। ON_1 ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕੁਲ ਖਰਚ OE_1 ਹੈ ਅਤੇ ON_2 ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕੁਲ ਖਰਚ OE_2 ਹੈ।

ਨੋਟ ਸਾਮੂਹਿਕ ਮੰਗ ਵਕਰ ਦੀ ਤਰਾ, ਸਾਮੂਹਿਕ ਪੁਰਤੀ ਵਕਰ ਵੀ ਉਤੇ ਦੀ ਔਰ ਵੱਧਦਾ ਹੈ। ਰੋਜਗਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵੱਧੀ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਕੁਲ ਲਾਗਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵੱਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾ ਫਰਮ ਵੱਧ 'ਨਯੂਨਤਮ ਵੇਚ ਪ੍ਰਾਪਤੀ' ਦੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾ ਰਖਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਸੀਮਾਂਤ ਲਾਗਤ ਘੱਟਦੀ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਵੱਧੀ ਹੋਈ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਣਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਮੂਹਿਕ ਪੁਰਤੀ ਵਕਰ ਦੀ ਢਾਲ ਰੋਜਗਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਨਾਲ ਵੱਧਦਾ ਹੈ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਇਸ ਲਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਰੋਜਗਾਰ ਤੇ ਵੱਧੀ ਹੋਣ ਤੇ ਸਾਪੇਕਸ਼ਿਤ ਰੂਪ ਤੇ ਘੱਟ ਕੁਸ਼ਲ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜਗਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਦਾਂ ਹੈ। ਫਲਸਵਰੂਪ ਉਤਪਾਦਨਾਂ ਦੇ ਭਿਨ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਨੁਕੁਲਤਮ ਅਨੁਪਾਤ ਗੜਬੜਾ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਉਤਪਾਦਿਤ ਸਦਾ ਘੱਟਦੇ ਸਾਧਨ ਜਾਂ ਪੈਮਾਨੇ ਦੇ ਹ੍ਰਾਸਮਾਨ ਪ੍ਰਤਿਪਲ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।



ਚਿਤਰ 6.2 ਸਾਮੂਹਿਕ ਪੁਰਤੀ ਵਕਰ

ਇਸ ਤਰਾ ਰੋਜਗਾਰ ਵਿੱਚ ਵੱਧੀ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੁਲ ਲਾਗਤ ਵੱਧੀ ਵੱਧਦੀ ਦਰ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਸਮੂਹਿਕ ਪੁਰਤੀ ਮੁੱਲ ਵਕਰ ਦਾ ਢਾਲ ਜਦ ਤਿਕਰ ਵੱਧਦਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਦ ਤਿਕਰ ਰੋਜਗਾਰ ਚਾਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜਗਾਰ ਨ ਮਿਲ ਜਾਵੇ। ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਲਾਗਤ ਜਾਂ ਵੇਚ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਵੱਧੀ ਰੋਜਗਾਰ ਵਿੱਚ ਵੱਧੀ ਨਹੀ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਕੁਲ ਪੁਰਤੀ ਵਕਰ ON_1 ਰੋਜਗਾਰ ਪੱਧਰ ਤੇ ਲੰਬਵਤ ਹੋ ਜਾਦਾਂ ਹੈ। ਇਸ ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਸਾਮੂਹਿਕ ਪੁਰਤੀ ਵਕਰ ਜਿਆਦਾਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਪੁਰਣਤਆ ਬੇਲੋਚਦਾਰ ਹੋ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਰੋਜਗਾਰ ਜਾਂ ਉਤਪਾਦਨ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕੋਈ ਬਦਲਾਵ ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ।

ਨੋਟਸ

ਇਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਕੁਲ ਜੋੜ ਨੂੰ ਹੀ ਸਾਮੂਹਿਕ ਮੰਗ ਕਿਹਾ ਜਾਦਾ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਬਹੁਵਿਕਲਪੀਆ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Multiple Choice Questions):

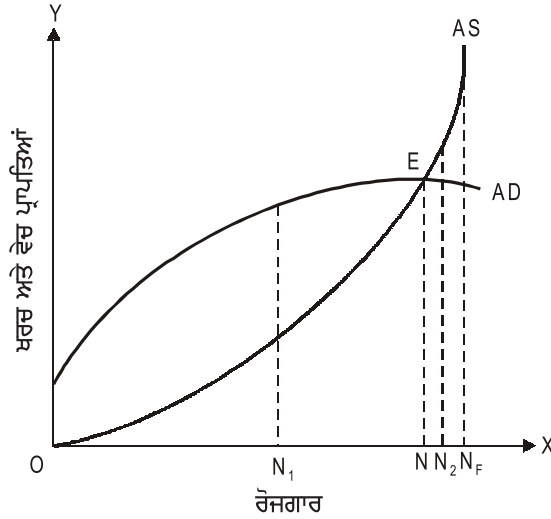
4. ਕਾਰਗਰ ਮੰਗ, ਆਮਦਨ ਅਤੇ..... ਦੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।
 (ਉ) ਰੋਜਗਾਰ (ਅ) ਬੋਰੋਜਗਾਰ
 (ੲ) ਲਾਗਤ (ਸ) ਵਕਰ
5. ਰੋਜਗਾਰ ਨੂੰ ਵੱਧਣ ਦੇ ਲਈ ਨਿਵੇਸ਼ ਰਾਹੀ ਕਾਰਗਰ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
 (ਉ) ਘੱਟ (ਅ) ਵੱਧ
 (ੲ) ਖਰਚ (ਸ) ਇਢੇ ਵਿੱਚੋ ਕੋਈ ਨਹੀ।
6. ਸਾਮੂਹਿਕ ਪੁਰਤੀ ਆਮਦਨ ਜਾ ਰੋਜਗਾਰ ਪੱਧਰ ਦੇ ਦਾ ਦੁਜਾਂ ਮਹਤਵਪੁਰਣ ਨਿਰਧਾਰਕ ਹੈ।
 (ਉ) ਅਸਾਮਯ (ਅ) ਪ੍ਰਸਾਮਯ
 (ੲ) ਸਾਮਯ (ਸ) ਇਢੇ ਵਿੱਚੋ ਕੋਈ ਨਹੀ।

6.3 ਸਾਮਯ ਨਿਰਧਾਰਨ (Equilibrium Determination)

ਰੋਜਗਾਰ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਦਾ ਪੱਧਰ ਕਾਰਗਰ ਮੰਗ ਰਾਹੀ ਨਿਰਧਾਰਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੇੜਾ ਕਿ ਆਪ ਸਾਮੂਹਿਕ ਮੰਗਫਲਨ ਅਤੇ ਸਾਮੂਹਿਕ ਪੁਰਤਫਲਨ ਰਾਹੀ ਨਿਰਧਾਰਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਫਰਮ ਉਸ ਪੱਧਰ ਤਿਕਰ ਰੋਜਗਾਰ ਵਿੱਚ ਵੱਧੀ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਦ ਤਿਕਰ ਕਿ

ਸਾਰਿਆ ਫਰਮਾਂ ਦੀ ਕੁਲ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਿਤ ਪ੍ਰਾਪਤਿਆ (ਸਾਮੂਹਿਕ ਮੰਗ ਮੁੱਲ) ਕੁਲ ਲਾਗਤ (ਕੁਲ ਪੁਰਤੀਫਲਨ) ਤੇ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਜਦ ਤਿਕਰ ਸਾਮੂਹਿਕ ਮੰਗ ਵਕਰ ਸਾਮੂਹਿਕ ਪੁਰਤੀ ਵਕਰ ਤੇ ਉੱਤੇ ਰਾਹਿਦਾਂ ਹੈ (ਜਿਵੇਂ ਚਿਤਰ 6.3 ਵਿੱਚ ON_1 ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ) ਫਰਮਾਂ ਹੋਰ ਲਾਭ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪੱਧਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵੱਧੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸਾਮੂਹਿਕ ਮੰਗ ਵਕਰ, ਸਾਮੂਹਿਕ ਪੁਰਤੀ ਕੀਮਤ ਵਕਰ ਤੇ ਥਾਲੇ ਹੈ, (ਜਿਵੇਂ ਚਿਤਰ 6.3 ਵਿੱਚ ON_2 ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ) ਤਾਂ ਫਰਮ ਉੱਚ ਲਾਗਤ ਤੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦੇ ਕਾਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਕਰਦੀ। ਇਸਲਈ ਸਾਮਯ ਉਸ ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਥੇ ਦੋ ਵਕਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਕੱਟਣਗੇ।

ਨੋਟ



ਚਿਤਰ 6.3: ਕੀਨਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਾਮਯ

ਚਿਤਰ 6.3 ਵਿੱਚ, ਸਾਮੂਹਿਕ ਮੰਗ ਅਤੇ ਸਾਮੂਹਿਕ ਪੁਰਤੀ ਵਕਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ 'E' ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਕਟਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਬਿੰਦੂ (ON ਬਿੰਦੂ) ਨੂੰ ਕਾਰਗਰ ਮੰਗ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਸਾਮਯ ਬਿੰਦੂ ਕਾਹਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਬਿੰਦੂ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਸਾਮਯ ਤੇ ਉਤਪਾਦਿਤ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਖਰਚ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਿਤਵ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੰਸ਼ੋਧ ਵਿੱਚ ਕਾਰਗਰ ਮੰਗ = ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ = ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਮਾਤਰਾ = ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ = ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਖਰਚ = ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ + ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਮਯ ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਫਰਮਾਂ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਨੂੰ ਵੱਧਣ ਅਤੇ ਘੱਟਾਣ ਦੀ ਪ੍ਰਵਰਤੀ ਨਹੀਂ ਰਖਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਲਾਭ ਜਿਆਦਾਤਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਿਤਾ ਹੀ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਸਾਮਯ ਤੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਜਦ ਸਾਮੂਹਿਕ ਮੰਗ ਮੁੱਲ ਵਕਰ ਉੱਤੇ ਦੀ ਔਰ ਵੱਧਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵੱਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਲਪਕਾਲ ਵਿੱਚ ਸਾਮੂਹਿਕ ਪੁਰਤੀ ਵਕਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉਤਪਾਦਨ ਤਕਨਿਕ, ਕਚੇ ਮਾਲ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ, ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਆਦਿ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਲੰਮੇ ਸਮੇ ਦੇ ਲਈ ਸਰਮਿਕਾਂ ਦੀ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਵਿੱਚ ਵੱਧੀ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸਾਮੂਹਿਕ ਪੁਰਤੀ ਵਕਰ ਨੂੰ ਥਾਲੇ ਦੀ ਔਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਕ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਜਿਦੇ ਵਿੱਚ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਹੈ, ਇਹ ਸੰਬਵ ਨਹੀਂ ਹੋ ਪੰਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਹ ਕਹਣਾ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਹੈ ਕਿ ਕੀਨਸ ਨੇ ਸਾਮੂਹਿਕ ਮੰਗ ਨੂੰ ਕਾਰਗਰ ਮੰਗ ਅਤੇ ਇਸਲਈ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪੱਧਰ ਦਾ ਇਕ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਨਿਰਧਾਰਣ ਮਾਨਿਆ ਹੈ।

ਚਿਤਰ 6.4 ਵਿੱਚ ਸਾਮੂਹਿਕ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵੱਧੀ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਕਾਰਕਰ ਮੰਗ ਸੱਜੀ ਔਰ ਮੁਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਣ ਨਾਲ ਸਾਮਯ ਬਿੰਦੂ ਦੇ 'E' ਥਾਂ ਤੇ E_1 ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੇਕਰ ਕਿ ਕੁਲ ਮੰਗ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਹੈ। ਕੁਲ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਕਾਰਣ 'E' ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ NN_F ਸਰਮਿਕ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰ ਹਨ। ਜਦਕਿ E_1 ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਸਾਮਯ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਸਾਰੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਚਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾ ਇਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਉਪਭੋਗ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਸਾਮੂਹਿਕ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਉਚਿਤ ਬਦਲਾਵ ਕਰ ਅਲਪ-ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।



ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਦਾ ਪੱਧਰ ਕਾਰਗਰ ਮੰਗ ਰਾਹੀਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਕਿ ਆਪ ਸਾਮੂਹਿਕ ਮੰਗਫਲਨ ਅਤੇ ਪੁਰਤੀਫਲਨ ਰਾਹੀਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਉਤੇ ਲਿਖੇ ਵਰਣਨ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਕਾਰਗਰ ਮੰਗ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਬਿੰਦੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਵੀ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਹੀਂ ਵੀ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਰਗਰ ਮੰਗ ਸਦਾ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਸੰਬਧਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੀਨਸ ਇਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਸੀ ਕਿ ਮੁਕਤ ਓਧਮੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਅਲਪ-ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਇਕ ਆਮ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਇਕ ਅਪਵਾਦ ਦੀ ਸਥਿਤੀ। ਇਕ ਦੇਸ਼ ਕੇਵਲ ਜਿਆਦਤਰ ਸੰਪਨਤਾ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਤਦ ਹੀ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਸੰਭਵ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਨਿਵੇਸ਼ ਮੰਗ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ ਕੁਲ ਪੁਰਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਉਪਭੋਗ ਦੇ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਪਾ ਸਕੇ।

ਨੋਟ

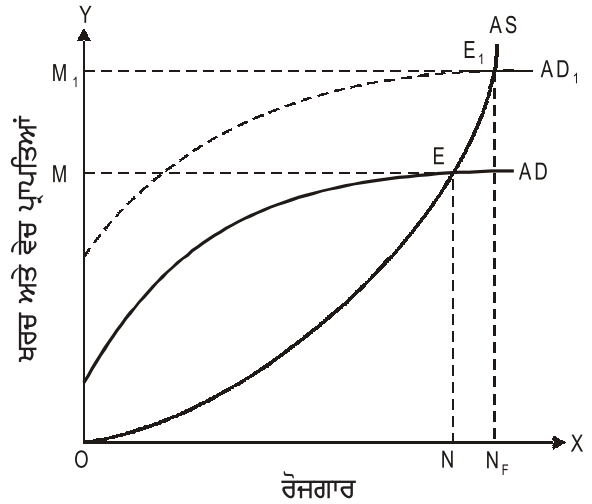
ਭਾਵ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਉਪਭੋਗ ਦੇ ਵਿੱਚ ਦੇ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਨਿਵੇਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਪਾਟਨੇ ਦੀ ਅਪਰਯਾਪਤਤਾ ਹੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਅਲਪਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਲਈ ਉਤਰਦਾਯੀ ਹਨ। ਚਿਤਰ 6.4 ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਆਪਣੇ ਵਿਨਿਯੋਗ ਨੂੰ MM_1 ਤੋਂ ਵੱਧਾਕਰ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੇਵੇਗੀ। ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਰ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਛੁਟ ਦੇਕਰ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਗਤ ਕਰਜ਼ ਲਾਗਤ ਵਿਚ ਕਮੀ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰੀਤਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਲੋਕ ਨਿਰਮਣ ਦੇ ਕਰੀਆ ਦੇ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ। ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਇੱਕ ਸੀਮਾ ਤਿਕਰ ਮਹਤਵਪੁਰਣ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਦੇ ਬਾਦ ਕਾਰਗਰ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਕਰਣ ਨਾਲ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਅਪਰਿਵਰਤਿਤ ਰਾਹਿਦੇ ਹਨ। ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਬਿੰਦੂ ਦੇ ਬਾਦ ਹੀ ਜੇਕਰ ਸਾਮੁਹਿਕ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਜੰਮ ਦੇਵੇਗੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਤੋਂ ਬਾਦ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਰਿਧੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਥੱਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਕਰੋ :

(State whether the following statements are True or False):

7. ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਦਾ ਪੱਧਰ ਕਾਰਗਰ ਮੰਗ ਰਾਹੀਂ ਨਿਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
8. ਜਦ ਸਾਮੁਹਿਕ ਮੰਗ ਵਕਰ ਉੱਤੇ ਦੀ ਔਰ ਵੱਧਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
9. ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਰਮਿਕਾਂ ਦੀ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸਾਮੁਹਿਕ ਪੁਰਤੀ ਵਕਰ ਨੂੰ ਥਾਲੇ ਦੀ ਔਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।



ਚਿਤਰ 6.4 ਸਾਮਯ ਵਿੱਚ ਖਿਸਕਾਵ

6.4 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਿਤ ਅਤੇ ਕੀਨਸ ਦੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ (Comparison of Classical and Keynesian Theory of Employment)

ਕੀਨਸ ਦਾ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਸਿਧਾਂਤ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਿਤ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਕਈ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਅਲਗ ਹਨ।

- (i) ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਿਤ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰਿਯਾਂ ਇਹ ਮਾਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇੱਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਨਿਰਪਵਾਦ ਰੁਪ ਨਾਲ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਸਥਿਰ ਸਾਮਯ ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਿਤ ਸਿਧਾਂਤ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਸ਼ਾ ਨਾਲ ਸੰਬਧਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਮ ਬੋਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾਂ ਨੂੰ ਨਕਾਰਦੀ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਦੂਜੀ ਔਰ ਕੀਨਸ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਇੱਕ ਆਮ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ, ਜੇੜਾ ਕਿ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਸਾਰਿਆ ਸਥਿਤਿਆ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਦਾਸਦਾ ਹੈ (ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ, ਅਲਪ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਅਤੇ ਬੋਰੋਜ਼ਗਾਰ)। ਕੀਨਸ ਦੇ ਮੁਤਬਾਲਕ ਇੱਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ -ਅਪਵਾਦ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਮਤੋਰ ਤੇ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਘੱਟ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸਾਮਯ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- (ii) ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਿਤ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰਿਯਾਂ ਇਹ ਮਾਨਦੇ ਸੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਕਰ ਸਾਮਯ (ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ) ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਦਕਿ ਕੀਨਸ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਅਵਾਸਤਵਿਕ ਅਤੇ ਅਵਯਾਵਹਾਰਿਕ ਮਾਨਦੇ ਹੈ। ਕੀਨਸ ਦੇ ਮੁਤਬਾਲਕ ਇੱਕ ਉਧੋਗ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੀ ਦਰ ਘੱਟ ਕਰਣ ਨਾਲ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਵੱਧ ਜਾਦਾਂ ਹੈ। ਪਰ, ਪੁਰੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਕਰਣ ਨਾਲ ਇਹ ਆਮਦਨ, ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਵਿੱਚ ਕੱਮੀ ਆਵੇਗੀ।



ਟਾਸਕ

ਕੀਨਸ ਦੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਦੇਵੋ।

ਨੋਟ

- (iii) ਪ੍ਰਤਿਸਠਿਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਪ੍ਰਵਰਿਤੀ ਲਾਦੀ ਹੈ। ਜਦਕਿ ਕੀਨਸ ਦੇ ਮੁਤਬਾਕ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਤੇ ਬਾਦ ਹੀ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਮੁਕਗ ਸਫੀਤਿ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਪਾਹਿਲਾਂ ਨਹੀ।
- (iv) ਪ੍ਰਤਿਸਠਿਤ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰਿਆਂ ਦੇ ਮੁਤਬਾਕ ਬਚਤ-ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਬਿਆਜ ਦਰ ਨਿਰਧਾਰਣ ਦਾ ਯੰਤਰ ਹੈ। ਚਾਲੂ ਬਿਆਜ ਦੇ ਕੋਈ ਵਿ ਬਦਲਾਵ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਸਮਾਨਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਦੇ ਦੂਜੀ ਔਰ ਕੀਨਸ ਨੇ ਬਚਤ-ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਣ ਵਾਲਾ ਯੰਤਰ ਮਾਨਿਆ ਹੈ। ਜੇਰਰ ਬਚਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਤੇ ਵੱਧ ਹੈ ਤਾਂ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ ਘੱਟ ਹੋਵੇਗਾ। ਫਲਸਵਰੁਪ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹ ਅਤਿ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਬਚਤ, ਨਿਵੇਸ਼, ਆਮਦਨ, ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਦੇ ਲਈ ਜਿਮੇਦਾਰ ਹਨ। ਇਸ ਕਾਰਣ ਜਦ ਕਾਰੋਬਾਰ ਵਿੱਚ ਨਿਰਾਸ਼ਾਜਨਕ ਵਾਤਾਵਰਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬਿਆਜ ਦਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਨਹੀ ਕਰ ਪਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਾਮਯ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਰਾਹੀ ਹੀ ਕੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸੀ ਕਾਰਣ ਤੇ ਹੀ ਕੀਨਸ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਅਧਿਕ ਵਾਸਤਵਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਣ ਵਿੱਚ ਉਪਯੋਗੀ ਹੈ।
- (v) ਪ੍ਰਤਿਸਠਿਤ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰਿਆਂ ਦਾ ਮਾਨਨਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦਰ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਦਕੇ, ਬਦਲਾਵ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤਿ (ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦਰ ਵਿੱਚ ਘੱਟ) ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ, ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਮੰਦੀ, ਆਦੀ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੇ ਪਕਸ਼ਧਰ ਸੀ। ਇਹਦੇ ਦੂਜੀ ਔਰ, ਕੀਨਸ ਨੀਤੀ (ਲੋਕ ਖਰਚ, ਘਾਟੇ ਦੀ ਵਿਤ ਵਿਅਵਸਥਾ ਆਦੀ) ਦੇ ਰਾਹੀ ਇਨ ਸਾਰਿਆ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸੁਲਝਣ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰਖਦੇ ਸੀ।
- (vi) ਪ੍ਰਤਿਸਠਿਤ ਸਿਧਾਂਤ ਕਿਸੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਸਾਨਯ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਣ ਦੇ ਪੁਰਤੀ ਪਕਸ਼ ਨੂੰ ਵੱਧ ਮਹਤਵਪੁਰਣ ਮਾਨਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਮਾਨਿਅਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪੁਰਤੀ ਮੰਗ ਆਪ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਦੂਜੀ ਔਰ ਕੀਨਸ ਪੁਰਤੀ (ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ ਦਾ ਪੱਧਰ) ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਮਾਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੰਗ ਨੂੰ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਸਾਮਯ ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਕ ਸਮਝਦੇ ਹੈ। ਭਾਵ ਕੀਨਸ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਪੁਰਤੀ ਇਕ ਸਟਾੱਕ ਚਰ ਹੈ।
- (vii) ਪ੍ਰਤਿਸਠਿਤ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਫੇਸਲੇ ਇਕ ਹੀ ਵਰਗ ਰਾਹੀ ਲਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰਾ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ ਦੋਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵਿ ਤਰਾ ਦੀ ਅਸਮਾਨਤਾ ਹੋਣ ਤੇ ਬਿਆਜ ਦਰ ਰਾਹੀ ਸਮਾਨਤਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅੰਤ ਬਿਆਰ ਦਰ ਪ੍ਰਤਿਸਠਿਤ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਇਕ ਮਹਤਵਪੁਰਣ ਥਾਂ ਰਖਦੀ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਦੂਜੀ ਔਰ, ਕੀਨਸ ਬਿਆਜ ਨੂੰ ਤਰਲਤਾ ਦੇ ਤਿਆਗ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਮਾਨਦੇ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨੂੰ ਘੱਟ ਮਹਤਵ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਇਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਜੇੜਾ ਵੀ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਖਰਚ ਦੇ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਫਲਸਵਰੁਪ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਨ ਕੀ ਬਿਆਜ ਦਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਨਾਲ। ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਤਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸਾਮਯ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਬਰਾਬਰ ਹੋਣਗੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਭਿਨ ਵਰਗਾਂ ਰਾਹੀ ਅਲਗ-ਅਲਗ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
- (viii) ਪ੍ਰਤਿਸਠਿਤ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰਿਆਂ ਰਾਹੀ ਦੇ ਅਲਗ-ਅਲਗ ਸਿਧਾਂਤ-ਇਕ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਲਈ ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਪੱਧਰ ਦੇ ਲਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਦਕਿ ਕੀਨਸ ਨੇ ਮੁਦਰਾ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਮਿਲਾਕਰ ਇਕ ਸਿਧਾਂਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁਤਬਾਕ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਦੋ ਅਲਗ - ਅਲਗ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਨਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਤਰਾ ਆਮਦਨ, ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਿਯਕਸ਼ ਰੁਪ ਸੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।
- (ix) ਪ੍ਰਤਿਸਠਿਤ ਸਿਧਾਂਤ ਕੇਵਲ ਲੰਵੇ ਸਮੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਰਿਆਸ਼ੀਲ ਰਾਹਿਦਾ ਹੈ। ਕੀਨਸ ਨੇ ਇਸ ਵਾਰਗੇ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਚਿਨ ਲਿਗਾਇਆ ਅਤੇ ਇਕ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਨ ਕੀਤਾ, ਜੇੜਾ ਕਿ ਅਲਪਕਾਲ ਵਿੱਚ ਕਰਿਆਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

6.5 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

ਸਾਮੁਹਿਕ ਪੁਰਤੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪੱਧਰ ਦੇ ਸਾਮਯ ਦਾ ਦੂਜਾਂ ਮਹਤਵਪੁਰਣ ਨਿਰਧਾਰਕ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਅਰਥ-

ਨੋਟ

ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਿਤ ਕੁਲ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਨੂੰ ਦਾਸਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਿਤ ਸਾਰਿਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਉਪਭੋਗ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਲਈ ਹਾਜ਼ਿਰ ਹਨ, ਤਾਂ ਕੁਲ ਪੁਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ, ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਚਾਰੇ ਸਾਧਨਾਂ (ਭੂਮਿ, ਸ਼ਰਮ, ਪੂੰਜੀ ਅਤੇ ਓਧਮ) ਦੀ ਕੁਲ ਆਮਦਨ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਾਮੂਹਿਕ ਪੁਰਤੀ ਅਤੇ ਮੁੱਲ ਉਹ ਨਯੁਨਤਮ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਮੁੱਲ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਫਰਮਾਂ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਪੈਮਾਨੇ ਤੇ ਉਤਪਾਦਿਤ ਕਰਣ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੋਜਿਤ ਰਖਣ ਦੇ ਲਈ ਚਾਹਦਾਂ ਹੈ।

6.6 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

- ਕਾਰਗਰ ਮੰਗ (Effective Demand) - ਜਿਆਦਾਤਰ ਮੰਗ।
- ਸਾਮਯ (Equilibrium) - ਸਮਾਨਤਾ।

6.7 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

1. ਕੀਨਸ ਕੇ ਰੋਜਗਾਰ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰੋ।
2. ਸਾਮੂਹਿਕ ਮੰਗ ਫਲਨ ਤੋ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ? ਦਸੋ।
3. 'ਸਾਮਯ ਨਿਰਧਾਰਣ' ਤੇ ਟਿਪਾਣੀ ਲਿਖੋ।
4. ਸਾਮੂਹਿਕ ਕੁਲਪੁਰਤੀ ਫਲਨ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੋ।

ਉਤਰ : ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Answer : Self Assessment)

- | | | | |
|-----------|-------------------|--------------|--------|
| 1. ਰੋਜਗਾਰ | 2. ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿਧਾਂਤ | 3. ਕਾਰਗਰ ਮੰਗ | 4. (ੳ) |
| 5. (ਅ) | 6. (ਸ) | 7. ਸਹੀ | 8. ਸਹੀ |
| 9. ਸਹੀ | 10. ਗਲਤ | | |

6.8 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)



ਬੁਕਸ

1. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਇਕਾਨੋਮਿਕਗਰੇਥ, ਫਲਕਚੁਏਸ਼ੰਨ ਅੰਡ ਪੌਲਿਸੀ : ਰਾਬਰਟ ਇ ਹਾਲ ਅੰਡ ਡੇਵਿਡ ਅਚ. ਪੈਪਲ, ਵਾਇਨਾ ਬੁਕਸ , 2010.
2. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਬਯੋਰੀ ਅੰਡ ਪੌਲਿਸੀ : ਅਚ. ਅਲ. ਆਹੁਜਾ, ਅਸ. ਚੰਦ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010.
3. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ ਦੀ ਲੋਣਾਂ : ਅਚ. ਅਸ. ਨਾਥ ਸਾਈਬਰ ਟੈਕ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2012.

ਇਕਾਈ-7: ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ (Theory of Consumption Function)

ਨੋਟ

ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ (Contents)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

7.1 ਕੇਨਜ਼ ਦਾ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਸਿਧਾਂਤ (Keynes' Consumption Function Theory)

7.2 ਨਿਰਪੇਸ਼ ਆਮਦਨ ਪਰਿਕਲਪਨਾ (Absolute Income Hypothesis)

7.3 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

7.4 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

7.5 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

7.6 ਸੰਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ:

- ਕੀਨਜ਼ ਦਾ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਸਿਧਾਂਤ ਜਾਣਨ ਲਈ।
- ਨਿਰਪੇਸ਼ ਆਮਦਨ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਲਈ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

ਇਤੋ ਪਾਹਿਲਾ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਆਸੀ ਕੇਨਜ਼ ਰਾਹੀ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਿਤ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਉਪਭੋਗ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸੰਬਧ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਜਿਨੂੰ ਉਹਨੇ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਕੀਹਾ । ਕੇਨਜ਼ ਦੇ ਬਾਦ ਦੇ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰਿਆ ਨੇ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਕੁਝ ਘੱਟਕਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਸਸੇ ਸੰਬਧਿਤ ਨਵੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਰਚਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਹਨ - (1) ਟੋਬਿਨ ਨਾਲ ਸੰਬਧਿਤ ਨਿਰਪੇਕਸ਼ ਆਮਦਨ ਸਿਧਾਂਤ; (2) ਡੁਸਨਬਰੀ ਦਾ ਸਾਪੇਕਸ਼ ਆਮਦਨ ਸਿਧਾਂਤ; (3) ਫਰੀਡਮੈਨ ਦਾ ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ (4) ਮੋਦਿਗਲਿਆਨੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਵਕਰ ਸਿਧਾਂਤ। ਇਨ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਵਿਵੇਚਨਾ ਤੋ ਪਾਹਿਲਾ ਆਸੀ ਕੇਨਜ਼ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਸੰਸ਼ੋਧ ਵਿੱਚ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਦੇ ਤੇ ਇਹ ਚਾਰੇ ਸਿਧਾਂਤ ਸੁਧਾਰ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

7.1 ਕੇਨਜ਼ ਦਾ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਸਿਧਾਂਤ (Keynes' Consumption Function Theory)

ਕੇਨਜ਼ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ General Theory ਵਿੱਚ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਿਤ ਕੀਤਾ। ਉਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਸਮਸਤ ਉਪਭੋਗ ਸਮਸਤ ਚਾਲੂ ਪ੍ਰਯੋਜਯ ਆਮਦਨ ਦਾ ਫਲਨ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਿਅਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ-

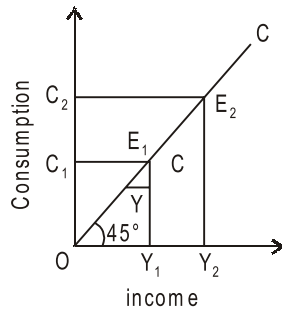
$$C = a + cy_d$$

ਜਿਥੇ a ਧਨਾਤਮਕ ਸਵਾਯਤ ਉਪਭੋਗ (Positive autonomous consumption) ਹੈ ਜੋ ਉਪਭੋਗ ਤੇ ਗੈਰ-ਆਮਦਨ ਘੱਟਕਾਂ ਰਾਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਇਹ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ (ਜਾਂ ਕੰਮੀ) ਰਾਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਨਹੀਂ ਹੰਦਾ। ਇਹ ਸਥੀਰਾਂਕ (constant) ਹੈ। c ਸੀਮਾਂਤ ਉਪਭੋਗ ਪ੍ਰਵਰਿਤੀ (MPC) ਹੈ ਅਤੇ Y_d ਪ੍ਰਯੋਜਯ ਆਮਦਨ (disposable income) ਹੈ ਜੇਤੀ ਕਰ ਦੇਣ ਤੋ ਬਾਦ ਉਪਭੋਕਤਾਵਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਖਰਚ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਰਹਦੀ ਹੈ।

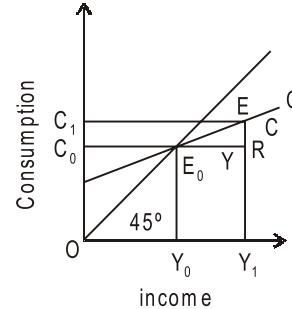
ਉਪਭੋਗ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸੰਬਧ ਕੇਨਜ਼ ਦੇ 'ਉਪਭੋਗ ਦੇ ਮਨੋਵੈਗਿਆਨਿਕ ਨਿਯਮ' ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਜੇਤਾ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦ

ਨੋਟ ਆਮਦਨ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ ਵੀ ਵਧਦਾ ਹੈ ਪਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ (ਜਾਂ ਨਸੀ) ਹੋਣ ਨਾਲ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ ਵੀ ਵੱਧਦਾ (ਜਾਂ ਘੱਟਦਾ) ਤਾਂ ਹੈ ਪਰ ਆਨੁਪਾਤਿਕ (proportional) ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਗੈਰ ਆਨੁਪਾਤਿਕ (non-proportional) ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਅਲਪਕਾਲੀਨ ਔਸਤ ਪ੍ਰਵਰਿਤੀ (APC) ਅਤੇ ਸੀਮਾਂਤ ਉਪਭੋਗ ਪ੍ਰਵਰਿਤੀ (MPC) ਦੋਵੇਂ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੀ ਹੈ। ਬਲਕਿ $APC > MPC$ ਅਤੇ MPC ਧਨਾਤਮਕ (positive) ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਕਾਈ ਤੋਂ ਕੰਮ: $0 < MPC < 1$ । ਅੰਤਿਮ, ਕੇਨਜੀਯ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਦੀ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੋਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਥਿਰ ਮੰਨ ਲਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੇਨਜ ਦਾ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਅਸਨਤੋਸ਼ਜਨਕ ਸ਼ਿਦ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉਪਭੋਗ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਦੇ ਸੰਖਿਯਕੀਆ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਆਨੁਪਾਤਿਕਤਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ।


ਇਹ ਸਮਝਣ ਦੇ ਲਈ ਆਸੀ ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਅਤੇ ਹੈਰ - ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰਦੇ ਹੈ। ਉਪਭਗ ਫਲਨ ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਆਮਦਨ ਦੇ ਹਰ ਪੱਧਰ ਤੇ APC ਸਥਿਰ ਹੋਵੇ ਅਤੇ MPC ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਵੇ ਜਿਵੇਂਜਾ ਚਿਤਰ 7.1 ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ C ਮੂਲ O ਤੋਂ ਕੱਟਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਕਰਮਾਜ਼: OY_1 ਅਤੇ OY_2 ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ C ਵਕਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ E_1 ਅਤੇ E_2 ਬਿੰਦੂਆਂ ਤੇ $APC = MPC$ । ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, 45° ਰੇਖਾ ਦੇ E_1 ਬਿੰਦੂ ਤੇ $APC = OC_1/OY_1 = 1$ ਅਤੇ $MPC = \Delta C/\Delta Y = 1$ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਗੈਰ ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਆਮਦਨ ਦੇ ਵੱਧਣ (ਜਾਂ ਘੱਟ ਹੋਣ ਹੋਣ) ਨਾਲ APC ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ (ਜਾਂ ਵੱਧਦੀ) ਹੈ। ਚਿਤਰ 7.2 ਵਿੱਚ C ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਹੈ। OY_1 ਆਮਦਨ ਪੱਧਰ ਤੇ C ਵਕਰ ਦੇ ਬਿੰਦੂ E ਤੇ $APC > MPC$, ਜਿਥੇ $APC = OC_1/OY_1$ ਅਤੇ $MPC = \Delta C/\Delta Y = ER/RE_0$ ਪਰ ਭਾਗ ਦੇ OY_0 ਪੱਧਰ ਤੇ ਜਦ C ਵਕਰ 45° ਰੇਖਾ ਨੂੰ E_0 ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਕੱਟਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ $APC = MPC$ ।



ਚਿਤਰ 7.1



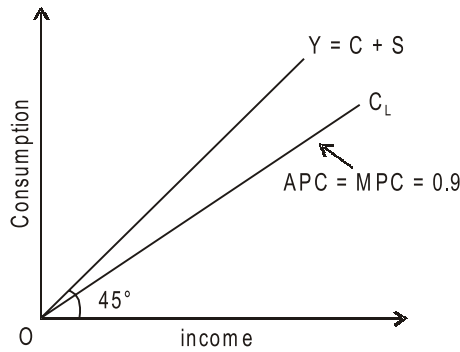
ਚਿਤਰ 7.2

 ਨੋਟਸ ਕੇਨਜ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ General Theory ਵਿੱਚ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਿਤ ਕੀਤਾ।

1930 ਦੇ ਦਸ਼ਕ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਅਤੇ 1940 ਦੇ ਦਸ਼ਕ ਦੇ ਮੱਧ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਅਧਿਯਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜੋੜੇ ਬਜਟ ਅੰਕੇ ਦੇ ਤਿਰਯਕ ਛੇਦ (cross-section) ਅਤੇ ਕਾਲ ਸ਼ਰੇਣਿਆਂ (time-series) ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਸੀ। ਇਨ ਅਧਿਯਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੇਨਜ ਦਾ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਸਿਧਾਂਤ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਹੋਇਆ ਜੇੜਾ ਨਿਰਪੇਸ਼ ਆਮਦਨ ਪਰਿਕਲਪਨਾ (absolute income hypothesis) ਕਹਲੈਦਾ ਹੈ।

1946 ਵਿੱਚ ਕੁਜਨੇਟਸ (Kuznets) ਨੇ ਸਯੁਕਤ ਰਾਜਯ ਅਮੇਰੀਕਾ ਦੇ 1869-1938 ਦੀ ਅਵਧਿ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਦੇ ਆਕੜਿਆਂ ਦਾ ਅਧਿਯਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦਾ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ 0.9 ਆਕੀਆ। ਫੇਰ ਉਹ ਇਸ ਨਿਸ਼ਕਰਸ਼ ਤੇ ਪੁੱਜਿਆ ਕਿ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਪਰਯਨਤ ਔਸਤਨ APC ਵਿੱਚ ਬਾਲੇ ਦੀ ਜਾਣ ਦੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਵਰਿਤੀ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਈ ਜਿਵੇਂ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਜਿਵੇ-ਜਿਵੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵਰਿਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਆਮਦਨ ਵੱਧੀ, ਉਵੇ-ਉਵੇ MPC ਦੇ ਬਰਾਬਰ APC ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ। ਇਹਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸਰਲ ਰੇਖਾ ਹੈ ਜੋੜੀ ਮੁੱਲ ਬਿੰਦੂ ਤੋਂ ਗੁਜਰਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਜਾ ਚਿਤਰ 7.3 ਵਿੱਚ C_L ਰੇਖਾ ਰਾਹੀਂ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਬੋਲਡਸਮਿਥ ਨੇ 1955 ਵਿੱਚ ਦੁਬਾਰਾ ਇਸ ਨਿਸ਼ਕਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਪਰੀਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਹ ਇਹ ਨਿਸ਼ਕਰਸ਼ ਤੇ ਪੁੱਜਿਆ ਕਿ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ 0.87 ਜਾਂ 0.9 ਤੇ ਸਥਿਰ ਰਿਆ। ਇਨ ਦੋਨਾਂ ਅਧਿਯਨ ਤੋਂ ਪਾਤਾ ਚਾਲਦਾ

ਹੈ ਕਿ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਗੈਰ ਅਨੁਪਾਤਿਕ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ $APC > MPC$ ਅਤੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਅਨੁਪਾਤਿਕ ਹੈ, $MPC = APC$ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੋਵੇਂ ਅਧਿਕਤਨ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰਿਆ ਦੇ ਲਈ ਇਕ ਪਹੇਲੀ (puzzle) ਬਣ ਗਏ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਲਈ, ਅਨੇਕ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਗਤਿ (reconcile) ਬਿਠਾਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ “ਜਿਨੇ ਵੀ ਹਲ ਸੁਝਾਏ ਗਏ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਨਾਲ ਸਵਤੰਤਰ ਚਰ ਦੀ ਪੁਨਰਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।” ਅੰਗੇ ਅਸੀਂ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਦੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।



ਨੋਟ

ਚਿਤਰ 7.3



ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਸਾਰੀ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਸਾਰੀ ਚਾਲੂ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਆਮਦਨ ਦਾ ਫਲਨ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਰਿਕਤ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋ (Fill in the blanks):

1. ਕੇਨਜ਼ ਤੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਿਤ ਕੀਤਾ।
2. ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਜਾਂ ਕਮੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਖਰਚ ਵੀ ਬਧਦਾ ਜਾਂ ਘੱਟਦਾ ਹੈ।
3. ਕੇਨਜ਼ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਨੂੰ ਆਮਦਨ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਨਾਂ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

7.2 ਨਿਰਪੇਸ਼ ਆਮਦਨ ਪਰਿਕਲਪਨਾ (Absolute Income Hypothesis)

ਕੇਨਜ਼ ਨੇ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਨੂੰ ਨਿਰਪੇਸ਼ ਆਮਦਨ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਨਾਂ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇਤਾ ਦਾਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਆਮਦਨ ਵੱਧਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਪਭੋਗ ਵੀ ਵੱਧਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਦੀ ਅਪੇਸ਼ਾ ਘੱਟ ਵੱਧਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਲੋਮਸ਼ ਵੀ। ਇਹਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਉਪਭੋਗ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈਰ-ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਹੈ। ਜੇਮਸ ਟੋਬਿਨ ਅਤੇ ਆਰਥਰ ਸਮਿਥੀਜ ਨੇ ਅਲਗ-ਅਲਗ ਅਧਿਐਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਦਾ ਪਰਿਸ਼ੁਠ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨਿਸ਼ਕਰਸ਼ ਤੇ ਪੁੱਜੇ ਕਿ ਉਪਭੋਗ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਅਲਪਕਾਲੀਨ ਸੰਬੰਧ ਹੈਰ-ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਹੈ, ਪਰ ਕਾਲ ਸ਼ਰੇਣੀ (time-series) ਆਕੜਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਪਾਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ ਦੋਨਾਂ ਦਾ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਹੈ। ਇਹ ਉਪਭੋਗ ਆਮਦਨ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰ ਅਲਪਕਾਲੀਨ ਗੈਰ-ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਦੇ ਉਪਰ ਤੋਂ ਸਰਕਾਣ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਦੇ ਲਈ ਆਮਦਨ ਦੇ ਭਿਨ ਕਾਰਣ ਉਤਰਦਾਯੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ ਕਾਰਣਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਅੰਗੇ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਬਹੁਵਿਕਲਪੀਆ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Multiple Choice Questions):

4. ਅਲਪਕਾਲੀਨ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਹੈ-

(ੳ) ਗੈਰ-ਆਨੁਪਾਤਿਕ	(ਅ) ਆਨੁਪਾਤਿਕ
(ੲ) ਇਕ ਅਧਿਐਨ	(ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
5. ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਹਨ-

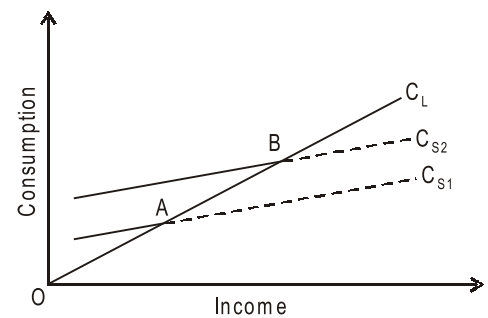
(ੳ) ਆਨੁਪਾਤਿਕ	(ਅ) ਗੈਰ- ਆਨੁਪਾਤਿਕ
(ੲ) ਸਮਾਨੁਪਾਤਿਕ	(ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

ਨੋਟ

6. ਜਦ ਸਮੁਤਥਾਨ ਦੀ ਅਵਧੀ ਦੇ ਦੋਰਾਣ ਆਮਦਨ ਵੱਧਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਬਚਤ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵੱਧਦਾ ਹੈ—
 (ੳ) ਓਪਭੋਗ (ਅ) ਅਨੁਪਭੋਗ
 (ੲ) ਖਰਚ (ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

ਪਾਹਿਲਾ, ਪ੍ਰੋ. ਟੋਬਿਨ ਨੇ ਇਸ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਦਾ ਪਰੀਖਣ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਨੀਗਰੋ ਅਤੇ ਸਵੇਤ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਬਜਟ ਅਧਿਅਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਸੰਪਤੀ ਧਾਰਕ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ। ਉਹ ਇਸ ਨਿਸ਼ਚਾਰ ਤੇ ਪੁੱਜਿਆ ਕਿ ਜੇਕਰ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਪਰਿਸੰਪਤਿ (holdings) ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਓਪਭੋਗ ਦੀ ਪ੍ਰਵਰਿਤੀ ਵੱਧਣ ਲਗਦੀ ਹੈ ਜਿਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਓਪਭੋਗ ਫਲਨ ਉਤੇ ਦੀ ਔਰ ਨੂੰ ਖਿਸਕ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਦੂਜਾ, ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ-ਯੁੱਧ ਦੇ ਸਮਾਪਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੋਂ ਕਈ ਤਰਾ ਦੀ ਘਰੇਲੂ ਓਪਭੋਗਤਾ ਵਸਤੂਆਂ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚ ਆਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਲੋਣ ਵਸਤੂਆ ਦੇ ਪ੍ਰਚਲਨ ਨਾਲ ਓਪਭੋਗ ਫਲਨ ਉਤੇ ਦੀ ਔਰ ਨੂੰ ਖਿਸਕ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਤਿਜੇ, ਯੁਧ ਦੇ ਬਾਦ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹਿਰੀਕਰਣ ਦੀ ਪ੍ਰਵਰਿਤੀ ਵੱਧੀ ਹੈ। ਗਰਾਮੀਣ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਸਾਹਿਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਔਰ ਆਬਾਦੀ ਦੇ ਪਲਾਯਨ ਦੀ ਇਸ ਰਪਤਾਰ ਨਾਲ ਓਪਭੋਗ ਫਲਨ ਉਤੇ ਦੀ ਔਰ ਸਰਕਿਆ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਅਪੇਸ਼ਾ ਸਾਰੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਓਪਭੋਗ ਦੀ ਪ੍ਰਵਰਿਤੀ ਵੱਧ ਹੈ। ਚੌਥੇ, ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪਰਯਤਨ, ਕੁਲ ਆਬਾਦੀ ਵਿੱਚ ਬੁੱਢੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤਤਾ ਨਿਰੰਤਰ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਬੁਢੇ ਲੋਕ ਕਮਾਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਫੇਰ ਵੀ ਉਹ ਵਸਤੂਆ ਦਾ ਓਪਭੋਗ ਤਾਂ ਕਰਦੇ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੱਧਣ ਨਾਲ ਓਪਭੋਗ ਫਲਨ ਉਤੇ ਦੀ ਔਰ ਨੂੰ ਖਿਸਕ ਜਾਦਾ ਹੈ।

“ਨਿਰਪੇਸ਼ ਆਮਦਨ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਮੁਤਬਾਕ, ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੇ ਕਰਾਣਾਂ ਨਾਲ ਓਪਭੋਗ ਫਲਨ ਦੇ ਪੱਧਰ ਦੀ ਔਰ ਲਗਤਾਰ ਉਨਾਂ ਹੀ ਖਿਸਕਾਇਆ ਹੈ ਜਿਨਾਂ ਕਿ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਓਪਭੋਗ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਦੇ ਵਿੱਚ ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਸੰਬਧ ਸਧਾਪਿਤ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਲੋਣ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਤਰਾਂ ਉਹਨਾਂ ਇਹੋ ਜਿਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦਾ ਹੈ ਜੇੜਾ ਕਿ ਕੇਵਲ ਆਮਦਨ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਸੰਬਧਿਤ ਗੈਰ-ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਸੰਬਧ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।”



ਚਿਤਰ 7.4



ਟਾਸਕ

ਕੇਨਜ਼ ਦਾ ਓਪਭੋਗ ਫਲਨ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ।

ਨਿਰਪੇਸ਼ ਆਮਦਨ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਨੂੰ ਚਿਤਰ 7.4 ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਥੇ C_L ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਤਿਕਰ ਓਪਭੋਗ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਆਸੀ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਕਰ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਚਲਦੇ ਹਨ ਉਵੇਂ-ਉਵੇਂ, ਓਪਭੋਗ ਅਤੇ ਆਮਦ ਦੇ ਵਿੱਚ ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਸੰਬਧ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਓਦਾਹਰਣ, ਦੇ ਲਈ ਇਸ ਵਕਰ ਤੇ A ਅਤੇ B ਬਿੰਦੂਆਂ ਤੇ APC ਅਤੇ MPC ਬਰਾਬਰ ਹਨ। C_{S1} ਅਤੇ C_{S2} ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਓਪਭੋਗ ਫਲਨ ਰਨ, ਜਿਨਦੇ ਕਾਰਨ ਇਹ ਓਪਭੋਗ ਫਲਨ ਦੀਰਘਕਾਲੀਨ ਓਪਭੋਗ ਫਲਨ C_L ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਬਿੰਦੂ A ਤੋਂ ਬਿੰਦੂ B ਦੀ ਔਰ ਉਤੇ ਨੂੰ ਵੱਧਣ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਪਰ C_{S1} ਅਤੇ C_{S2} ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਓਪਭੋਗ ਫਲਨਾਂ ਦੇ ਬਿੰਦੂਕਿਤ ਹਿਸੇ ਦੇ ਨਾਲ ਗਤਿ ਓਪਭੋਗ ਨੂੰ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਵੱਧੇਗੀ। ਇਸਲਈ ਇਹ ਹਿਸਾ ਗੈਰ-ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਸੰਬਧ ਨੂੰ ਵਿਖਾਦਾ ਹੈ।

ਇਹਦਾ ਸਮੀਸ਼ਾਤਮਕ ਮੁਲਯਾਂਕਨ (Its Critical Appraisal) - ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਵੱਡਾ ਗੁਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਛਡਕਰ ਉਨ ਦੂਜੇ ਕਾਰਕਾਂ ਤੇ ਬਲ ਦਿਦਾਂ ਹੈ ਜੇੜਾ ਕਿ ਓਪਭੋਗਤਾ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਨਾਂ ਦੀ ਕੇਨਜ਼ ਨੇ ਚਰਚਾਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਪਰ ਇਹਦੀ ਕੰਮੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗੈਰ-ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਓਪਭੋਗ ਫਲਨ ਦੀ ਮਾਨਿਅਤਾ ਲੋਕਰ ਚਾਲਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਜਾਂ ਕਿ ਪ੍ਰੋ. ਸ਼ਪੀਰੋ ਨੇ ਲਕਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ, “ਹੁਣ ਜਿਆਦਤਰ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਇਹ ਮਜ਼ਸੂਸ ਕਰਣ ਲਗੇ ਹਨ ਕਿ ਆਧਾਰਭੂਤ ਓਪਭੋਗ ਫਲਨ ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਦਾ ਮਤਲਬ ਨਿਰਪੇਕਸ਼ ਆਮਦਨ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਨਕਾਰਨਾ ਹੈ।”

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਨੋਟ

ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਥਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਕਰੋ

(State whether the following statements are True or False):

7. ਕੇਨਜ਼ ਦਾ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਅਸੰਤੋਸ਼ਜਨਕ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉਪਭੋਗ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਸੰਖਿਯਕੀਯ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਆਨੁਪਾਤਿਕਤਾ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।
8. 1946 ਵਿੱਚ ਕੁਜ਼ਨੇਟਸ ਨੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜਯ ਅਮੇਰਿਕਾ ਦੇ 1869-1938 ਦੀ ਅਵਧੀ ਵਿੱਚ ਉਪਭੋਗ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਦੇ ਆਕਡਾਂ ਦਾ ਅਧਿਅਨ ਕੀਤਾ।
9. ਜਦ ਆਮਦਨ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਪਭੋਗ ਵੀ ਵੱਧਦਾ ਹੈ।
10. ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਵਿੱਚ ਸਵਤੰਤਰ ਚਰ ਦੀ ਪੁਨਰਵਿਆਖਿਆ ਕਰਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

7.3 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

ਉਪਭੋਗ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਸੰਬਧ ਕੇਨਜ਼ ਦੇ 'ਉਪਭੋਗ ਦੇ ਮਨੋਵੈਗਿਅਨਿਕ ਨਿਯਮ' ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ ਜੋੜੇ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦ ਆਮਦਨ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਤੋ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ ਵੀ ਵੱਧਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅਪੇਕਸ਼ਾਕਰੀਤ ਘੱਟ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾ ਵਿੱਚ, ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ (ਜਾਂ ਕੰਮੀ) ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ ਵੀ ਵੱਧਦਾ ਹੈ (ਜਾਂ ਘੱਟਦਾ) ਤਾਂ ਹੈ ਪਰ ਆਨੁਪਾਤਿਕ (proportional) ਰੂਪ ਤੇ ਨਹੀਂ।

7.4 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

- ਕਾਲ-ਸ਼ਰੇਣੀ (Time Series) - ਸਮਯ ਸ਼ਰੇਣੀ।
- ਤਿਰਯਕ ਛੇਦ (Cross-Section) - ਟੇਡਾ ਮੇਡਾ ਛੇਦ।

7.5 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

1. ਕੇਨਜ਼ ਦਾ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ?
2. ਨਿਰਪੇਸ਼ ਆਮਦ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਦਾ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?
3. ਨਿਰਪੇਸ਼ ਆਮਦਨ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਦਾ ਸਮੀਸ਼ਾਤਮਕ ਮੁਲਯਾਂਕਨ ਕਰੋ।

ਉਤਰ : ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Answer : Self Assessment)

- | | | | |
|-------------------|----------|------------|--------|
| 1. General Theory | 2. ਉਪਭੋਗ | 3. ਨਿਰਪੇਸ਼ | 4. (ਉ) |
| 5. (ਉ) | 6. (ਉ) | 7. ਗਲਤ | 8. ਸਹੀ |
| 9. ਸਹੀ | 10. ਸਹੀ | | |

7.6 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)



ਬੁਕਸ

1. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਥਯੋਰੀ ਅਂਡ ਪੋਲਿਸੀ : ਅਚ. ਅਲ. ਆਹੁਜਾ, ਅਸ. ਚੰਦ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010.

ਨੋਟ

ਇਕਾਈ-8: ਸਾਪੇਸ਼ ਆਮਦਨ ਪਰਿਕਲਪਨਾ (Relative Income Hypothesis)

ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ (Contents)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

8.1 ਸਾਪੇਸ਼ ਆਮਦਨ ਪਰਿਕਲਪਨਾ (Relative Income Hypothesis)

8.2 ਸਾਪੇਸ਼ ਆਮਦਨ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾਵਾਂ (Relative Income Hypothesis's Criticisms)

8.3 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

8.4 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

8.5 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

8.6 ਸੰਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ:

- ਸਾਪੇਸ਼ ਆਮਦਨ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਲਈ।
- ਸਾਪੇਸ਼ ਆਮਦਨ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਲਈ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਡੂਸਨਬਰੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, “ਜੇਕਰ ਆਸੀ ਉਪਭੋਗਤਾ ਵਿਵਹਾਰ ਦੀ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਆਸੀ ਸੁਰੂ ਵਿੱਚ ਉਪਭੋਗ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਸਾਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਮਾਨਿਆਤਾ ਦੇਣੀ ਹੋਵੇਗੀ।” ਉਪਭੋਗ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਸਾਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ’ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਮਾਨੁਖ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਧਨੀ ਪਭੋਸਿਆ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤਿਕਰ ਪੁਜਣੇ ਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਅਪਿਤੁ ਉਸ ਵਿੱਚ ਅੰਗੇ ਵੀ ਵੱਧ ਜਾਣ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

8.1 ਸਾਪੇਸ਼ ਆਮਦਨ ਪਰਿਕਲਪਨਾ (Relative Income Hypothesis)

ਜੇਮਸ (James Dusenberry) ਡੂਸਨਬਰੀ ਦੀ ਸਾਪੇਸ਼ ਆਮਦਨ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਕੇਨਜ਼ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਆਧਾਰਭੂਤ ਮਾਨਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਅਸਵੀਕਾਰ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਡੂਸਨਬਰੀ ਦਾ ਕਾਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ (1) ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਉਪਭੋਗ ਵਿਵਹਾਰ ਸਵਤੰਤਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਪਰ ਪ੍ਰਤਿਕ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ (2) ਕਿ ਉਪਭੋਗ ਸੰਬਧ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਅਪਰਿਵਰਤਨੀਯ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਰਿਵਰਤਨੀਯ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।

ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਨਿਰੰਤਰ ਉੱਚੇ ਉਪਭੋਗ ਪੱਧਰ ਦੀ ਐਰ ਵਾਧਿਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਧਨੀ ਗਵਾਂਡਿਆਂ ਅਤੇ ਸਾਥਿਆਂ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਨਾਲ ਮੁਕਬਲਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਉਪਭੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਅਧਿਮਾਨ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਡੂਸਨਬਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵ (Dusenberry Effect) ਜਾਂ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨਕਾਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵ (Demonstration Effect) ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ, ਕਈ ਸਮੁਦਾਇਆਂ ਵਿੱਚ, ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਾਪੇਸ਼ ਆਮਦਨ ਦੇ ਅੰਤਰੀ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਧਨੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ APC ਅਪੇਸ਼ਾਕਰਿਤ ਘੱਟ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਉਪਭੋਗ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਬਾਨਏ ਰਾਖਣ ਦੇ ਲਈ ਅਪਣੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਥੋੜੇ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਜਰੂਰਤ ਪਵੇਗੀ। ਦੂਜੀ ਐਰ, ਅਪੇਸ਼ਾਕਰਿਤ ਗਰੀਬ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ APC ਵੱਧ ਹੋਵੇਗੀ

ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਗਵਾਂਡਿਆਂ ਅਤੇ ਸਾਬਿਆਂ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਮਿਆਰ ਤਿਕਾਰ ਪੁਜਾਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਦੇ ਨਾਲ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ APC ਦੀ ਸਥਿਰਤਾ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਕੁਲ ਮਿਲਾਕਰ ਘੱਟ ਜਾਂ ਵੱਧ APC ਸੰਤੁਲਿਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਜੇ ਕਰ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਮਦਨ ਦਾ ਨਿਰਪੇਖ ਆਕਾਰ ਵੱਧ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਵੀ ਸਾਰੀ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੀ APC ਆਮਦਨ ਦੇ ਉੱਚੇ ਨਿਰਪੇਖ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸਥਿਰ ਰਹੇਗੀ।

ਨੋਟ

ਡੂਸਨਬਰੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਭਾਗ ਹੈ, 'ਆਮਦਨ ਦੀ ਪਿਛਲੀ ਚੋਟੀ' (past peak of income) ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਜੋ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਵਿੱਚ ਅਲਪਕਾਲੀਨ ਉਤਾਰ-ਚੜਾਵ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਕੋਨਜ਼ ਦੀ ਇਸ ਮਾਨਤਾ ਦਾ ਖੰਡਣ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਪਭੋਗ ਸੰਬਧ ਪਰਿਵਰਤਨੀਯ ਹੈ। ਇਸ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਦੀ ਸਥਾਪਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮਰਿਧੀ ਦੀ ਅਵਧੀ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਉਪਭੋਗ ਵੱਧੇਗਾ ਅਤੇ ਹੋਲੀ-ਹੋਲੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਧ ਉੱਚੇ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ (adjust) ਕਰ ਲੇਵੇਗਾ। ਜਦ ਇਕ ਵਾਰ ਲੋਕ ਆਮਦਨ ਦੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉੱਚੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਪੁੰਜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਦੇ ਆਦੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਮੰਦੀ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਉਪਭੋਗ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਡੂਸਨਬਰੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, " ਕਿਸੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਲਈ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਖਰਚੇ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉੱਚੇ ਪੱਧਰ ਦੇ ਖਰਚੇ ਘੱਟਾਉਣਾ ਵੱਧ ਕਠਿਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਆਮਦਨ ਡਿਗਤੀ ਹੈ ਉਪਭੋਗ ਵੀ ਡਿਗਦਾ ਤਾਂ ਹੈ ਪਰ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵੱਧੀ ਦੀ ਬਜਾਏ ਘੱਟ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਪਭੋਗ ਨੂੰ ਬਨਾਏ ਰਖਣ ਦੇ ਲਈ ਉਪਭੋਗਤਾ ਖਰਚ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੁਜੀ ਔਰ, ਜਦ ਸਮੁਤਬਾਨ (recovery) ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਆਮਦਨ ਵੱਧਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਬਚਤ ਵਿੱਚ ਤੱਜੀ ਨਾਲ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਨਾਲ ਉਪਭੋਗ ਵੀ ਵੱਧਦਾ ਹੈ।" ਇਹਨੂੰ ਅਰਥਸ਼ਸਤਰੀ ਰੈਚਟ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਹਿਦੇ ਹਨ।



ਨੋਟਸ

ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਉਪਭੋਗ ਵਿਵਹਾਰ ਸਵਤੰਤਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਇਹ ਤਾਂ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਤੇ ਨਿਰਭਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਡੂਸਨਬਰੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਰਿਕਲਪਨਾਵਾਂ ਮਿਲਾਕਰ ਇਹਨੂੰ ਥਾਲੇ ਲਿਖੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ -

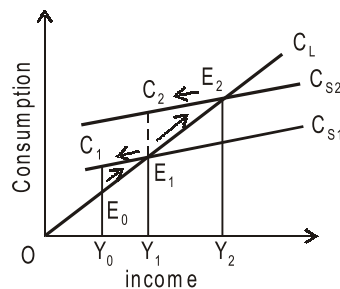
$$\frac{C_t}{Y_t} = a - c \frac{Y_t}{Y_0}$$

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਰਿਕਤ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋ (Fill in the blanks):

1. ਜੇਸ ਡੂਸਨਬਰੀ ਦੀ ਸਾਪੇਸ਼ ਆਮਦਨ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਆਧਾਰਭੂਤ ਮਾਨਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਅਸਵੀਕਾਰ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ।
2. ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਉਪਭੋਗ ਵਿਵਹਾਰ ਸਵਤੰਤਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।
3. ਉਪਭੋਗ ਸੰਬਧ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਜਿਥੇ C ਅਤੇ Y ਕਰਮਸ਼ ਉਪਭੋਗ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਹੈ, t ਚਾਲੂ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਦਾਸਦਾ ਹੈ, (o) ਪਾਹਿਲੇ ਜਿਆਦਤਰ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਅਤੇ a ਧਨਾਤਮਕ ਉਪਭੋਗ ਨਾਲ ਸੰਬਧਤ ਹੈ ਅਤੇ c ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੀਕਰਣ ਵਿੱਚ, ਚਾਲੂ ਸਮੇਂ ਦੇ ਉਪਭੋਗ-ਆਮਦਨ ਅਨੁਪਾਤ (C_t / Y_t) (=APC) ਨੂੰ Y_t / Y_0 ਦਾ ਫਲਨ ਮਾਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਭਾਵ ਪਿਛਲੀ ਜਿਆਦਤਰ ਆਮਦਨ ਨਾਲ ਚਾਲੂ ਆਮਦਨ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਅਨੁਪਾਤ ਸਥਿਰ ਰਾਹਿਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਜਾ ਸਥਿਰਤਾ ਨਾਲ ਵੱਧਦੀ ਆਮਦਨ ਦੀ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਚਾਲੂ ਉਪਭੋਗ ਆਮਦਨ ਅਨੁਪਾਤ ਸਥਿਰ ਰਾਹਿਦਾ ਹੈ। ਮੰਦੀ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਜਦ ਚਾਲੂ ਆਮਦਨ (Y_t) ਪਿਛਲੇ ਜਿਆਦਤਰ ਆਮਦਨ ਪੱਧਰ (Y_0) ਤੋਂ ਥਾਲੇ ਡਿਗਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਚਾਲੂ ਉਪਭੋਗ ਆਮਦਨ (C_t / Y_t) ਵੱਧੇਗਾ।



ਚਿਤਰ 8.1

ਸਾਪੇਸ਼ ਆਮਦਨ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਨੂੰ ਰੋਖਾਚਿਤਰਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਚਿਤਰ 7.5 ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਥੇ C_L ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਹੈ ਅਤੇ C_{s1} ਅਤੇ C_{s2} ਅਲਪਕਾਲੀਨ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਹੈ। ਮੰਨ ਲਾਇਏ ਕਿ ਆਮਦਨ OY_1 ਦੇ ਜਿਆਦਤਰ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੈ ਜਿਥੇ ਉਪਭੋਗ E_1Y_1 ਹੈ। ਹੁਣ ਆਮਦਨ ਡਿਗਕਰ OY_0 ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਕ OY_1 ਪੱਧਰ ਤੇ ਜੀਵਤ ਪੱਧਰ ਦੇ ਆਦੀ ਹਨ, ਇਸਲਈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਉਪਭੋਗ ਨੂੰ ਘੱਟਾਕਰ E_0Y_0 ਪੱਧਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਲਾਣਗੇ, ਬਲਕਿ ਆਪਣੀ ਚਾਲੂ ਬਚਤਾਂ ਘੱਟਾਕਰ ਆਪਣੇ

ਨੋਟ ਉਪਭੋਗ ਵਿੱਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹੋ ਸਕੇ ਨਸ਼ਨਤਮ ਕੀਮੀ ਕਰਣਗੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਉਹ C_{s1} ਵਕਰ ਨੂੰ ਪਿਛੇ ਦੀ ਔਰ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ C_1 ਬਿੰਦੂ ਤਿਕਰ ਪੁੰਜਣਗੇ ਅਤੇ ਉਪਭੋਗ ਦੇ C_1, Y_0 ਪੱਧਰ ਤੇ ਰਾਹਿਣਗੇ। ਜਦ ਸਮੁਤਬਾਨ (recovery) ਦਾ ਸਮਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਮਦਨ ਵੱਧਕਰ ਪਿਛਲੇ ਆਮਦਨ ਦੇ ਜਿਆਦਾਤਰ ਪੱਧਰ OY_1 ਤੇ ਪੁੰਜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਉਪਭੋਗ C_{s1} ਵਕਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹੋਲੀ-ਹੋਲੀ C_1 ਤੋਂ E_1 ਤੇ ਪੁੰਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਪਭੋਗਤਾ ਦੁਬਰਾ ਅਪਣੀ ਬਚਤ ਦਾ ਪਿਛਲਾ ਪੱਧਰ ਸਧਾਪਿਤ ਕਰਾਣਗੇ। ਜੇਕਰ ਆਮਦਨ ਵੱਧਦੀ ਹੋਈ OY_2 ਪੱਧਰ ਤੇ ਪੁੰਜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਪਭੋਗਤਾ ਨਵੇਂ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ C_{s2} ਤੇ C_1 ਵਕਰ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਤੇ ਦੀ ਔਰ E_1 ਤੋਂ E_2 ਤੇ ਪੁੰਜ ਜਾਵੇਗਾ। ਜੇਕਰ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ OY_2 ਪੱਧਰ ਤੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਮੰਦੀ ਆਵੇਗੀ, ਉਪਭੋਗ ਡਿਗਕਰ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ C_{s2} ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ C_2 ਬਿੰਦੂ ਦੀ ਔਰ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਡਿਗਕਰ OY_1 ਪੱਧਰ ਤੇ ਆ ਜਾਵੇਗੀ। ਪਰ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਮੁਤਬਾਨ ਦੇ ਦੋਰਾਣ, ਉਪਭੋਗ ਫੇਰ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ C_L ਦੇ ਨਾਲ ਤਦ ਤਿਕਾਰ ਵੱਧੇਗਾ ਜਦ ਤਿਕਾਰ ਕਿ ਉਹ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ C_{s2} ਤੇ ਨਹੀਂ ਪੰਜ ਜਾਂਦੀ। ਇਹਦਾ ਕਾਰਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਆਮਦਨ ਆਪਣੇ ਵਰਤਮਾਣ ਪੱਧਰ ਤੇ OY_1 ਤੇ ਅੰਗੇ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਆਮਦਨ ਅਨੁਪਾਤ (APC) ਸਥਿਰ ਜੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਉਤੇ ਦੀ ਔਰ ਖਿਸਕ ਕਰ C_{s1} ਤੋਂ C_{s2} ਚਾਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਪਭੋਗਤਾ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ C_L ਤੋਂ E_1 ਤੋਂ E_2 ਤਿਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜਦ ਆਮਦਨ ਡਿਗਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਪਭੋਗਤਾ C_{s2} ਵਕਰ ਦੇ ਪੀਛੇ ਦੀ ਔਰ E_2 ਤੋਂ C_2 ਤਿਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ 'ਰੈਚਟ ਅਸਰ' (Ratchet Effect) ਹੈ। ਜਦ ਲੰਮੇ ਵਿੱਚ ਆਮਦਨ ਵੱਧਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਥੋੜੇ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਕਿੜਕਿੜਾਦਾ ਹੋਇਆ ਉਤੇ ਦੀ ਔਰ ਵੱਧਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਦ ਆਮਦਨ ਡਿਗਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਥਾਲੇ ਦੀ ਔਰ ਖਿਸਕ ਕਰ ਪਾਹਿਲਾਂ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤਿਕਰ ਨਹੀਂ ਆਦਾ।



ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਜਦ ਸਮੁਤਬਾਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਦੋਰਾਣ ਆਮਦਨ ਵੱਧਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਬਚਤ ਵਿੱਚ ਤੇਜੀ ਨਾਲ ਬਰਿਧੀ ਦੇ ਨਾਲ ਉਪਭੋਗ ਵੱਧਦਾ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਬਹੁਵਿਕਲਪੀਆ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Multiple Choice Questions):

4. ਉਪਭੋਗਤਾ ਦੇ ਅਭਿਮਣ ਇਕ ਦੁਜੇ ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ-

(ੳ) ਨਿਰਭਰ	(ਅ) ਆਸਕਤ
(ੲ) ਨਿਰਾਸਕਤ	(ੲ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
5. ਕਿਸੇ ਸਮੁਦਾਇਆ ਵਿੱਚ, ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਾਪੇਸ਼ ਆਮਦਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚਿਆ ਨੂੰ ਕਰਦੇ ਹਨ-

(ੳ) ਪ੍ਰਤਿਬੰਧਿਤ	(ਅ) ਨਿਰਧਾਰਿਤ
(ੲ) ਘੱਟ	(ੲ) ਵੱਧ।
6. ਉਪਭੋਗ ਸੰਬਧ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਅਪਰਿਵਰਤਨੀਯ ਹੁੰਦੇ ਹੈ, ਔਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ -

(ੳ) ਅਪਰਿਵਰਤਨੀਯ	(ਅ) ਸੰਬਧਿਤ
(ੲ) ਪਰਿਵਰਤਨੀਯ	(ੲ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

8.2 ਸਾਪੇਸ਼ ਆਮਦਨ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾਵਾਂ (Relative Income Hypothesis's Criticisms)

ਜੇਕਰ ਡੁਸਨਬਾਰੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਬਜਟ ਅਧਿਅਨਾਂ ਅਤੇ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਜਾਂ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕਾਲ ਸ਼ਰੇਣੀ ਅਧਿਅਨਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਯੋਗ ਵਿਰੋਧਾਂ ਦਾ ਸਮਾਧਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਫੇਰ ਵੀ ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀ ਇਦੇ ਵਿੱਚ ਕੀਮੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੈ -

1. ਉਪਭੋਗ ਵਿੱਚ ਅਨੁਪਾਤੀ ਵਰਿਧੀ ਨਹੀਂ (No Proportional increase in Consumption) - ਸਾਪੇਸ਼ ਆਮਦਨ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਮਾਨਿਆਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਉਪਭੋਗ ਵਿੱਚ ਅਨੁਪਾਤੀ ਵਰਿਧੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਰ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਆਮਦਨ ਦੀ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਵਿੱਚ ਸਦਾ ਅਨੁਪਾਤੀ ਵਰਿਧੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।
2. ਉਪਭੋਗ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਯੋਗ ਸੰਬਧ ਨਹੀਂ (No Direct Relation between Consumption and Income) - ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਮੰਨ ਕਰ ਚਾਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਪਭੋਗ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਯੋਗ ਸੰਬਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ

ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਮੰਦਿਆ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਉਪਭੋਗ ਸਦਾ ਨਹੀਂ ਘੱਟਦਾ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਲਈ, 1948-49 ਅਤੇ 1974-75 ਦੀ ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਮੰਦਿਆਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਉਪਭੋਗ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਨੋਟ

3. **ਆਮਦਨ ਦਾ ਵਿਤਰਣ ਅਪਰਿਵਰਤਿਤ ਨਹੀਂ (Distribution of Income not Unchanged)** – ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸਿਧਾਂਤ ਇਸ ਮਾਨਿਆਤਾ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੋਣ ਨਾਲ ਵੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਵਿਤਰਣ ਲਗਭਗ ਅਪਰਿਵਰਤਿਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵੱਧੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਮਦਨ ਦਾ ਵੱਧ ਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਦੁਬਾਰਾ ਵਿਤਰਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਪੇਸ਼ਾਕਰਿਤ ਗਰੀਬ ਅਤੇ ਅਪੇਸ਼ਾਕਰਿਤ ਧਨੀ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧਤ ਸਾਰੇ ਵਿਅਕਤਿਆਂ ਦੀ APC ਘੱਟੇਗੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਆਮਦਨ ਵੱਧੇਗੀ, ਤਾਂ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਉੱਤੇ ਦੀ ਔਰ ਖਿਸਕ ਕਰ C_{s1} ਤੋਂ C_{s2} ਤੇ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ।
4. **ਉਪਭੋਗਤਾ ਵਿਵਹਾਰ ਬਦਲਾਵ (Reversible Consumer Behaviour)** – ਮਾਇਕਲ ਇਵੇਨਜ਼ ਦੇ ਮੁਤਬਾਕ, “ਉਪਭੋਗਤਾ ਵਿਵਹਾਰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੇ ਅਪਰਿਵਰਤਿਤ ਹੋਣ ਦੀ ਵਜਾਏ ਸਮੇਂ ਦੇ ਮੁਤਬਾਕ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਪਿਛਲੇ ਜਿਆਦਤਰ ਪੱਧਰ (ਚੋਟੀ) ਤੋਂ ਜਿਨਾ ਵੀ ਵੱਧ ਸਮਾਂ ਲਗ ਜਾਵੇਗਾ, ਪਿਛਲੇ ਜਿਆਦਤਰ ਆਮਦਨ ਪੱਧਰ ਦਾ ਚਾਲੂ ਉਪਭੋਗ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਘੱਟ ਅਸਰ ਪਵੇਗਾ।” ਜੇਕਰ ਆਸੀ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਉਪਭੋਗਤਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਛਲੇ ਉਚਤਮ ਆਮਦਨ ਪੱਧਰ (ਚੋਟੀ) ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਖਰਚ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਵੀ ਇਹ ਜਾਨ ਸਕਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਕੀ ਉਹ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਖਰਚ ਕਰੇਗਾ।
5. **ਹੋਰ ਕਾਰਕਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ (Neglect of Other Factors)** – ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸਿਧਾਂਤ ਇਸ ਮਾਨਿਆਤਾ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਕਿ ਉਪਭੋਗਤਾ ਦੇ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਬਦਲਾਵ ਉਦੇ ਪਿਛਲੇ ਜਿਆਦਤਰ ਆਮਦਨ ਪੱਧਰ (ਚੋਟੀ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਹਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਇਸ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਕਰਜ਼ੇਰ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਉਪਭੋਗਤਾ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋਰ ਕਾਰਕਾਂ ਜਿਵੇਂ ਪਰਿਸੰਪਤਿ ਧਾਰਕੋ, ਸ਼ਰਿਰੀਕਰਣ, ਆਯੁ-ਸੰਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵਾਂ, ਨਵੀਂ ਉਪਭੋਗਤਾ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਆਗਮਨ ਆਦਿ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

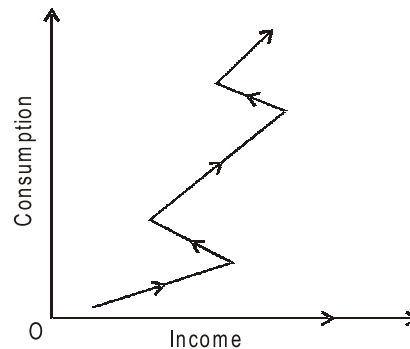


ਟਾਸਕ

ਸਾਪੇਸ਼ ਆਮਦਨ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਬਿਆਨ ਕਰੋ।

6. **ਉਪਭੋਗਤਾ ਅਧਿਮਾਣ ਦੁਜਿਆ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਨਹੀਂ (Consumer Preferences do not depend on Others)**– ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਅਵਾਸਤਵਿਕ ਮਾਨਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਪਭੋਗਤਾ ਅਧਿਮਾਣ ਦੂਸਰਿਆਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਕਿਸੇ ਉਪਭੋਗਤਾ ਦਾ ਖਰਚ ਉਸਦੇ ਧਨੀ ਗਵਾਂਢੀ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਢਾਂਚਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਹਰ ਵਾਰ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪ੍ਰੋ. ਜਾਰਜ ਕਟੋਨਾ (George Katona) ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਅਕਸ਼ ਅਧਿਅਨਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਪਭੋਗਤਾ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਰਤਿਆਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹੱਥ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਮਹੱਤਵਕਾਂਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਆਮਦਨ –ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪਰਿਸੰਪਤਿ ਧਾਰਣਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਪ੍ਰਵਰਤਿਆਂ ਉਪਭੋਗਤਾ ਖਰਚ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਬਜਾਏ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

7. **ਵਿਪਰੀਤ ਬਿਜਲੀ ਚਮਕ ਅਸਰ (Reverse Lightning Bolt Effect)** – ਪ੍ਰੋ. ਸਮਿਥ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋ. ਜੈਕਸਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਨੁਭਵ ਦੇ ਆਧਾਰਾਂ ਤੇ ਡੂਸਨਬਾਰੀ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾਂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਮੰਦੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਜੇੜਾ ਸਮੁਤਥਾਨ (recovery) ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਹ ਰੇਚਟ ਅਸਰ ਦੇ ਕਾਰਣ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਉਪਭੋਗਤਾ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਅਨੁਭਵ ‘ਵਿਪਰਿਤ ਬਿਜਲੀ ਚਮਕ ਅਸਰ’ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਜਿਹਾਂ ਇਸਲਈ ਕੀ ਉਪਭੋਗਤਾ ਮੰਦੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਵੱਧਣ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਉਪਭੋਗਤਾ ਨੂੰ ‘ਅਨਿਰੰਤਰ ਆਦਤ ਸਥਿਰਤਾ’ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਵੱਧਦਾ ਹੈ। ਇਹਨੂੰ ਚਿਤਰ 8.2 ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਥੇ ਉਪਭੋਗ ਪੱਧਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਮਦਨ ਦੇ ਵੱਧਣ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਥੇ ਵਿਪਰੀਤ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਚਮਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।



ਚਿਤਰ 8.2

ਨੋਟ ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਥੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਕਰੋ

(State whether the following statements are True or False):

7. ਡੂਸਨਬਰੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਬਜਟ ਅਧਿਅਨਾਂ ਅਤੇ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਕਾਲ ਸ਼ਰੇਣੀ ਦੇ ਅਧਿਅਨ ਦੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਯੋਗ ਵਿਰੋਧਾਂ ਦਾ ਸਮਾਧਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।
8. ਸਾਪੇਸ਼ ਆਮਦਨ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਉਪਭੋਗ ਵਿੱਚ ਅਨੁਪਾਤੀ ਵਰਿਧੀ ਕਰਦੀ ਹੈ।
9. ਉਪਭੋਗ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤਯੋਗ ਸੰਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
10. ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਆਮਦਨ ਦੀ ਵਰਿਧੀ ਨਾਲ ਉਪਭੋਗ ਵਿੱਚ ਸਦਾ ਅਨੁਪਾਤੀ ਵਰਿਧੀਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ

8.3 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

ਡੂਸਨਬਰੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਦੁਜਾ ਹਿਸਾ ਹੈ, ‘ਆਮਦਨ ਦੀ ਪਿਛਲੀ ਚੋਟੀ’ (past peak of income) ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਜੋੜੀ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਦੇ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਉਤਾਰ ਚੜਾਵਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਨਜ ਦੀ ਇਸ ਮਾਨਤਾ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਪਭੋਗ ਸੰਬੰਧ ਪਰਿਵਰਤਨੀਯ ਹਨ। ਇਸ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਦੀ ਸਧਾਪਨਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮਰਿਧੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਦੋਰਾਣ ਉਪਭੋਗ ਵੱਧੇਗਾ ਅਤੇ ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਧ ਉੱਚੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸਮਾਯੋਜਿਤ (adjust) ਕਰ ਲੇਵੇਗਾ।

8.4 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

- ਸਮਾਯੋਜਿਤ (Adjust) - ਸਮਾਹਿਤ।
- ਸਮੁਤਥਾਨ (Recovery) - ਦੁਬਾਰਾ ਲਾਭ।

8.5 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

1. ਸਾਪੇਸ਼ ਆਮਦਨ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ?
2. ਸਾਪੇਸ਼ ਆਮਦਨ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਦੀ ਅਲੋਚਨਾ ਕਰੋ।

ਉਤਰ : ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Answer : Self Assessment)

- | | | | |
|---------|-----------|---------------|--------|
| 1. ਕੋਨਜ | 2. ਸਵਤੰਤਰ | 3. ਅਪਰਿਵਰਤਨੀਯ | 4. (ਉ) |
| 5.(ਅ) | 6. (ਸ) | 7. ਸਹੀ | 8. ਸਹੀ |
| 9. ਸਹੀ | 10. ਗਲਤ | | |

8.6 ਸੰਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)



ਬੁਕਸ

1. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ ਦੀ ਲੋਣਾਂ : ਅਚ. ਅਸ. ਨਾਥ ਸਾਈਬਰ ਟੈਕ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2012.
2. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਅਸ. ਕੇ. ਚਕਰਵਰਤੀ, ਹਿਮਾਲਿਆ ਪਬਲਿਸ਼ਿੰਗ ਹਾਊਸ, 2010.
3. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਇਕਾਨੋਮਿਕਗਰੋਥ, ਫਲਕਚੁਏਸ਼ੰਨ ਅੰਡ ਪੋਲਿਸੀ : ਰਾਬਰਟ ਇ ਹਾਲ ਅੰਡ ਡੇਵਿਡ ਅਚ. ਪੈਪਲ, ਵਾਇਨਾ ਬੁਕਸ , 2010.
4. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਥਯੋਰੀ ਅੰਡ ਪੋਲਿਸੀ : ਅਚ. ਅਲ. ਆਹੁਜਾ, ਅਸ. ਚੰਦ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010.

ਇਕਾਈ-9: ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਚੱਕਰ ਪਰਿਕਲਪਨਾ (Permanent Income and Life Cycle Hypothesis)

ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ (Contents)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

9.1 ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਪਰਿਕਲਪਨਾ (Permanent Income Hypothesis)

9.2 ਜੀਵਨ ਚੱਕਰ ਪਰਿਕਲਪਨਾ (Life Cycle Hypothesis)

9.3 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

9.4 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

9.5 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

9.6 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ:

- ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਲਈ।
- ਜੀਵਨ ਚੱਕਰ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਲਈ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

ਫਰੀਡਮੈਨ ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, “ਆਪਣੇ ਧੰਨ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਦਾ ਤਿਵਾ ਸੁਰਸ਼ਤ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਕੋਈ ਉਪਭੋਗਤਾ ਇਕਾਈ ਆਮਦਨ ਦੀ ਜਿਸ ਮਾਤਰਾ ਦਾ ਉਪਭੋਗ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ (ਜਾਂ ਮਸ਼ੁਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਪਭੋਗ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ)।” ਇਹ ਆਮਦਨ ਕਿਸੇ ਪਾਰਿਵਾਰਿਕ ਇਕਾਈ ਦੀ ਖਾਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਜ਼ੋਰੀ ਕਾਲ-ਸ਼ਿਤਿਜ (time -horizon) ਅਤੇ ਦੁਰਦਰਸ਼ਿਤਾ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਦਹੇ ਅੰਦਰ ਇਹ ਸਬ ਸਮਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਗੈਰ ਮਾਨਵ (non-human) ਧੰਨ-ਅਰਜਕਾਂ (earners) ਦੇ ਵਿਅਕਤਿਗਤ ਗੁਣ, ਅਰਜਕਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਕਰਿਆ ਦੇ ਗੁਣ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਸਦਾ ਵਿਵਸਾਯ, ਆਰਥਿਕ ਕਰਿਆ ਦਾ ਥਾਂ ਆਦੀ।

9.1 ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਪਰਿਕਲਪਨਾ (Permanent Income Hypothesis)

ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਲੰਮੇ ਸਮੇ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਥੋੜੇ ਸਮੇ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਦੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਯੋਗ ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਸਮਾਧਾਨ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ (Friedman) ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਫਰੀਡਮੈਨ ਨੇ ਇਸ ਮਤ ਨੂੰ ਅਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ “ਚਾਲੂ ਜਾਂ ਮਾਪਿਤ ਆਮਦਨ” (current or measured income) ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਦੇ ਥਾਂ ਤੇ ਉਹਨੇ ਇਹ ਮਾਨਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਪਭੋਗ ਅਤੇ ਖਰਚ, ਦੋਨਾਂ ਦੇ ਹੀ ਦੋ ਦੋ ਹਿਸੇ ਹੰਦੇ ਹਨ - ਸਥਾਈ ਅਤੇ ਅਨੁਸਥਾਈ (transitory), ਜਿਵੇਂ

$$Y_m \text{ or } Y = Y_p + Y_t \quad \dots(1)$$

ਅਤੇ,

$$C = C_p + C_t \quad \dots(2)$$

ਜਿਥੇ p ਸਥਾਈ ਅਤੇ t ਅਸਥਾਈ, ਆਮਦਨ Y ਅਤੇ ਉਪਭੋਗ C ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਨੋਟ ਫਰੀਡਮੈਨ ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, “ਆਪਣੇ ਧੰਨ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਦਾ ਤਿਵਾ ਸੁਰਸ਼ਤ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਕੋਈ ਉਪਭੋਗਤਾ ਇਕਾਈ ਆਮਦਨ ਦੀ ਜਿਸ ਮਾਤਰਾ ਦਾ ਉਪਭੋਗ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ (ਜਾਂ ਮਸਝਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਪਭੋਗ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ)।” ਇਹ ਆਮਦਨ ਕਿਸੇ ਪਾਰਿਵਾਰਿਕ ਇਕਾਈ ਦੀ ਖਾਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋੜੀ ਕਾਲ-ਸਿਤਿਜ (time-horizon) ਅਤੇ ਦੁਰਦਰਸ਼ਿਤਾ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਦਰੇ ਅੰਦਰ ਇਹ ਸਬ ਸਮਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਗੈਰ ਮਾਨਵ (non-human) ਧੰਨ-ਅਰਜਕਾਂ (earners) ਦੇ ਵਿਅਕਤਿਗਤ ਗੁਣ, ਅਰਜਕਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਕਰਿਆ ਦੇ ਗੁਣ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਸਦਾ ਵਿਵਸਾਯ, ਆਰਥਿਕ ਕਰਿਆ ਦਾ ਥਾਂ ਆਦੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਪਭੋਗਤਾ ਦੀ ਮਾਪਿਤ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਚਾਲੂ ਆਮਦਨ Y ਹੈ, ਇਸਲਈ ਇਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਾਂ ਘੱਟ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮਾਪਿਤ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰ ਆਮਦਨ ਦੇ ਸਥਾਈ ਹਿੱਸੇ (Y_p) ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਆਕਸਮਿਕ ਲਾਭਾਂ ਅਤੇ ਨੁਕਸਾਨ ਅਤੇ ਚਕਰਿਆ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਅਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਵੱਧ ਜਾਂ ਘੱਟ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਆਕਸਮਿਕ ਲਾਭ ਦੇ ਕਾਰਣ ਅਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਧਨਾਤਮਕ (positive) ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਮਾਪਿਕ ਆਮਦਨ ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਾਵੇਗੀ। ਜੇਕਰ ਰੋਰੀ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ (ਔਰ ਨੁਕਸਾਨ ਦੇ ਕਾਰਣ) ਅਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਰਿਣਾਤਮਕ ਹੋਵੇਗੀ, ਤਾਂ ਮਾਪਿਤ ਆਮਦਨ ਘੱਟਕਰ ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਅਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਜਿਹੇ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਮਾਪਿਤ ਆਮਦਨ ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਵੇਗੀ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਰਿਕਤ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋ (Fill in the blanks):

1. ਫਰੀਡਮੈਨ ਇਸ ਮਤ ਨੂੰ ਅਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ “ਚਾਲੂ ਜਾਂ ਮਾਪਿਤ ਆਮਦਨ” ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।
2. ਆਕਸਮਿਕ ਲਾਭਾਂ ਅਤੇ ਨੁਕਸਾਨ ਅਤੇ ਚਕਰਿਆ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਅਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸਥਾਈ ਉਪਭੋਗ ਉਨ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਮੁਲ ਹੈ ਜਿਨੂੰ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਉਪਭੋਗ ਕਰਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਨਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਾਪਿਤ ਉਪਭੋਗ ਨੂੰ ਵੀ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ : ਸਥਾਈ ਉਪਭੋਗ (C_p) ਅਤੇ ਅਸਥਾਈ ਉਪਭੋਗ (C_t)। ਮਾਪਿਤ ਉਪਭੋਗ ਸਥਾਈ ਉਪਭੋਗ ਤੋਂ ਵੱਧ, ਘੱਟ ਅਤੇ ਉਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇੜਾ ਕਿ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰੇਗਾ ਕਿ ਅਸਥਾਈ ਉਪਭੋਗ ਧਨਾਤਮਕ, ਰਿਣਾਤਮਕ ਅਤੇ ਜਿਹੇ ਹੈ। ਸਥਾਈ ਉਪਭੋਗ (C_p) ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ (Y_p) ਦਾ ਗੁਣਾਂਕ (k) ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

$$C_p = kY_p$$

ਅਤੇ

$$k = f(r, w, u)$$

ਇਸਲਈ

$$C_p = k(r, w, u)Y_p \quad \dots(3)$$

ਜਿਥੇ k (ਗੁਣਾਂਕ), ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ (r), ਕੁਲ ਧੰਨ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਸੰਪਤੀ ਅਤੇ ਗੈਰ ਸੰਪਤੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ (w), ਅਤੇ ਉਪਭੋਗਤਾ ਦੀ ਉਪਭੋਗ ਪ੍ਰਵਰਿਤੀ (u) ਦਾ ਫਲਨ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਕਾਰਣ ਸਧਿਰਾਂਕ $k (= C_p / Y_p)$ ਹੈ ਜੇੜਾ ਕਿ ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਤੋਂ ਸਵਤੰਤਰ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ k ਉਪਭੋਗ ਦੀ ਸਥਾਈ ਅਤੇ ਸੀਮਾਂਤ ਪ੍ਰਵਰਿਤੀ ਹੈ ਅਤੇ $APC = MPC$ ।

ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਨੇ ਉਨ ਪ੍ਰਤਿਕਾਰਕ (off-setting) ਤਾਕਤਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਨਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਪਰਿਣਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ (r) ਨੂੰ ਲੇਇਆ ਤਾਂ 1920 ਦੇ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਇਸ ਵਿੱਸ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦਾ (secular) ਪਤਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਦੇ ਨਾਲ k ਦਾ ਮੁੱਲ ਵੱਧਣ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਧੰਨ (w) ਨਾਲ ਸੰਪਤੀ ਅਤੇ ਗੈਰ ਸੰਪਤੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਪਤਨ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਦੇ ਨਾਲ k ਦਾ ਮੁੱਲ ਘੱਟਦਾ ਹੈ। ਉਪਭੋਗ ਦੀ ਪ੍ਰਵਰਿਤੀ ਤਿਨ ਕਾਰਣਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਪਾਹਿਲਾਂ, ਫਾਰਮ (ਖੇਤ) ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਵਿੱਚ ਤੇਜ ਪਤਨ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਰੀਕਰਣ ਦੇ ਨਾਲ ਉਪਭੋਗ ਵੱਧਿਆ ਹੈ। ਇਦੇ ਨਾਲ k (ਦਾ ਮੁੱਲ) ਵੱਧਿਆ ਹੈ। ਦੂਜੇ, ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦਾ ਆਕਾਰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ। ਇਸਸੇ ਬਚਤ ਵੱਧੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਪਭੋਗ ਘੱਟਿਆ ਹੈ ਜਿਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ k ਦਾ ਮੁੱਲ ਘੱਟ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਤਿਜੇ, ਰਾਜਯ ਵਾਲੇ ਸਾਮਾਜਿਕ ਸੁਰਸ਼ਾ ਦੀ ਜਿਆਦਾ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਦੇ ਨਾਲ ਵੱਧ ਬਚਤ ਰਖਣ ਦੀ ਲੋਣ ਘੱਟ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਇਦੇ ਨਾਲ ਵੱਧ ਉਪਭੋਗ ਦੀ ਪ੍ਰਵਰਿਤੀ ਵੱਧੀ ਹੈ ਜਿਦੇ ਕਾਰਣ k ਦਾ ਮੁੱਲ ਵੱਧਿਆ ਹੈ। ਇਨ ਪ੍ਰਤਿਕਾਰੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦਾ ਕੁਲ ਅਸਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਤੋਂ ਉਪਭੋਗ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੇ ਮੁਤਬਾਕ, ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਉਪਭੋਗ ਵਿੱਚ ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਸੰਬਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ,

$$C = k Y_p \quad \dots(4)$$

ਜਿਥੇ k ਆਨੁਪਾਤਿਕਤਾ ਦਾ ਗੁਣਾਂਕ ਹੈ ਜਿਦੇ ਵਿੱਚ APC ਅਤੇ MPC ਅੰਦਰ ਹੀ ਹਨ ਅਤੇ ਜੇੜਾ ਉਤੇ ਲਿਖੇ ਕਾਰਕਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਦਾ ਉਹ ਅਨੁਪਾਤ ਹੈ ਜਿਦਾ ਉਪਭੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਲਿਦੇ ਹਨ ਜਿਨੂੰ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਕਾਰ ਸ਼ਰੇਣਿਆਂ (time series) ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਹ ਮਾਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਓਹ

ਅੰਸ਼ਤ ਚਾਲੂ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਅੰਸ਼ਤ ਪਿਛਲੀ ਅਵਧਿਆ ਦੀ ਆਮਦਨ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ (Permanent income depends partly on current income and partly on previous periods' income)। ਇਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਪੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ :

$$Y_{pt} = aY_t + (1 - a) Y_{t-1} \quad \dots(5)$$

ਜਿਥੇ Y_{pt} = ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ, Y_t = ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਦੀ ਚਾਲੂ ਆਮਦਨ; Y_{t-1} ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਆਮਦਨ; a = ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ (t - 1) ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ। ਇਹ ਸਮੀਕਰਣ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਦੀ ਆਮਦਨ (Y_t) ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਆਮਦਨ (Y_{t-1}) ਅਤੇ ਦੋਨਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਆਮਦਨ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ (a) ਦਾ ਜੋੜ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਵਰਤਮਾਨ ਆਮਦਨ ਇਕਦਮ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਵਰਿਧੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਦੇ ਵੱਧਣ ਦੇ ਨਾਲ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤਿਕਰ ਵੱਧਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਫੇਰ ਹੀ ਲੋਕ ਸਮਝਣਗੇ ਕਿ ਉਹ ਵੱਧੀ ਹੈ। ਸਮੀਕਰਣ (4) ਅਤੇ (5) ਦੇ ਸਮਾਯੋਜਨ ਤੇ ਅਲਪਕਾਲੀਨ ਅਤੇ ਦੀਰਘਕਾਲੀਨ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਵਿਅਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ :

$$C_t = KY_{pt} = KaY_t + K(1 - a) Y_{t-1} \quad \dots(6)$$

ਜਿਥੇ C_t = ਵਰਤਮਾਨ ਅਵਧਿ ਦਾ ਉਪਭੋਗ, Ka = ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ MPC; k = ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ MPC; ਅਤੇ $(1 - a) Y_{t-1}$ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਦਾ ਰੁਕਾਵਟ (intercept) ਹੈ।

ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੇ ਮੁਤਬਾਕ k ਅਤੇ ka ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੈ ਅਤੇ $k > ka$ । ਫੇਰ k ਲਗਭਗ 1 (ਇਕ) ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ka ਜਿਰੇ (0) ਦੇ।

ਸਮੀਕਰਣ (6) ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਪਭੋਗ ਪਿਛਲੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਆਮਦਨ ਦੋਨਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਪਭੋਗ ਦੇ ਲਈ ਪਿਛਲੀ ਆਮਦਨ ਇਸਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਪੂਰਵਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।



ਨੋਟਸ

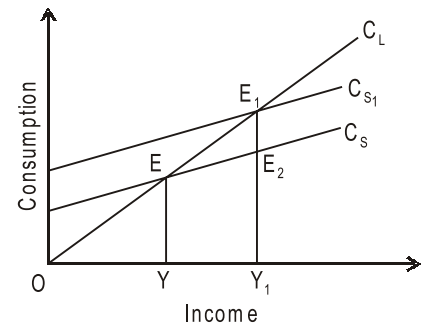
ਚਾਲੂ ਜਾਂ ਮਾਪਿਤ ਆਮਦਨ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਸਦੀ ਮਨਤਾਵਾਂ (its Assumptions) – ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਨੇ ਆਮਦਨ ਦੇ ਸਥਾਈ ਅਤੇ ਅਸਥਾਈ ਹਿਸਿਆਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਮਨਤਾਵਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਿਆ ਹਨ –

1. ਅਸਥਾਈ ਅਤੇ ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਦੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ।
2. ਸਥਾਈ ਅਤੇ ਅਸਥਾਈ ਉਪਭੋਗ ਦੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ।
3. ਅਸਥਾਈ ਉਪਭੋਗ ਅਤੇ ਅਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਦੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ।
4. ਕੇਵਲ ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਬਦਲਾਵ ਹੀ ਉਪਭੋਗ ਨੂੰ ਵਿਵਸਥਿਤ ਰੂਪ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਮਨਤਾਵਾਂ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਤਿਰਯਕ ਛੇਦ (cross section) ਪਰਿਣਾਮਾਂ ਨੂੰ ਦਸਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਤਬਾਕ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਰੇਖੀਏ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ $APC > MPC$ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀਨ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਰੇਖੀਏ ਅਤੇ ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਭਾਵ $APC = MPC$ । ਚਿਤਰ 9.1 ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੀ ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ C_t ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਹਨ ਜੋੜੇ ਕੀ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਉਪਭੋਗ ਦੇ ਵਿੱਚ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਸੰਬੰਧ ਵਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ $APC = MPC$ । C_s ਗੈਰ ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਹਨ ਜਿਥੇ ਮਾਪਿਤ ਵਰਤਮਾਨ ਆਮਦਨ ਦੇ ਸਥਾਈ ਅਤੇ ਅਸਥਾਈ ਦੋਵੇਂ ਹਿੱਸੇ ਸਾਮਲ ਹਨ, C_t ਅਤੇ C_s । ਦੋਨੋ ਵਕਰ OY ਆਮਦਨ ਪੱਧਰ ਦੇ ਬਿੰਦੂ E ਤੇ ਬਰਾਬਰ ਹਨ ਜਿਥੇ ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਮਾਪਿਤ ਆਮਦਨ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਥਾਈ ਅਤੇ ਮਾਪਿਤ ਉਪਭੋਗ (YE) ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਹੈ। E ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਅਸਥਾਈ ਕਾਰਕ ਨਹੀਂ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ। ਜੇਕਰ ਉਪਭੋਗਤਾ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵੱਧ ਕਰ E ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਉਪਭੋਗ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵੱਧੀ ਦੇ ਮੁਤਬਾਕ ਵੱਧੇਗਾ। ਇਥੇ ਲਈ ਉਹ C_s ਵਕਰ E ਤੋਂ E_2 ਦੀ ਔਰ ਗਤਿ ਕਰੇਗਾ ਜਿਥੇ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਉਹਦੀ ਮਾਪਿਤ ਆਮਦਨ OY_1 ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਪਿਤ ਉਪਭੋਗ Y_1E_2 ਹੈ। ਪਰ ਜੇਕਰ OY_1 ਆਮਦਨ ਪੱਧਰ ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਪੱਧਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਪਭੋਗਤਾ ਇਹਦੇ ਮੁਤਬਾਕ ਆਪਣੇ ਉਪਭੋਗ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਕਰੇਗਾ ਜਿਥੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ C_s ਖਿਸਕ ਕਰ ਉਤੇ ਨੂੰ C_{s1} ਚਾਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ C_t ਨੂੰ E_1 ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਕੱਟੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, OY_1 ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਪੱਧਰ ਤੇ ਉਪਭੋਗਤਾ Y_1E_1 ਉਪਭੋਗ ਕਰੇਗਾ।

ਨੋਟ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦਾ ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਸਿਧਾਂਤ ਤਿਰਯਕ ਛੇਦ ਬਜਟ ਆਂਕਡਿਆ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਹਨ। ਲੰਮੇ ਸਮੇ ਦੇ ਆਂਕਡੇ, ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਓਪਭੋਗ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨੁਪਾਤੀ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਦਸਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਲੰਮੇ ਸਮੇ ਸੰਤੁਲਨ ਮਾਰਗ ਦੇ ਗਿਰਦ ਆਮਦਨ ਦੇ ਥੋੜੇ ਸਮੇ ਦੇ ਓਤਾਰ-ਚੜਾਵ ਤੋਂ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਧਿਅਨਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਪਿਤ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਮਾਪਿਤ ਓਪਭੋਗ ਵਿੱਚ ਗੈਰ-ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਸੰਬੰਧ ਹੈ।



ਚਿਤਰ 9.1



ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਓਪਭੋਗ ਵਿੱਚ ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਸੰਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਆਲੋਚਨਾਵਾਂ (its Criticisms) – ਫੇਰ ਵੀ, ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਕੰਮਿਆਂ ਹਨ –

1. **ਅਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਓਪਭੋਗ ਵਿੱਚ ਸਹਸੰਬੰਧ (Correlation between Temporary Income and Consumption)**– ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੀ ਇਹ ਮਨਤਾ ਅਵਾਸਤਵਿਕ ਹੈ ਕਿ ਓਪਭੋਗ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਦੇ ਅਸਥਾਈ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸਹਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮਨਤਾ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਪਰਿਵਾਰ ਆਮਦਨ ਵੱਧਦੀ ਜਾ ਘੱਟਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਓਪਭੋਗ ਨ ਤਾਂ ਵੱਧਦਾ ਹੈ, ਨ ਹੀ ਘੱਟਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਉਸਵਾਲੇ ਨ ਤਾਂ ਬਚਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਖਰਚ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਵਾਸਤਵਿਕ ਓਪਭੋਗਤਾ ਵਿਵਹਾਰ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਕਸਮਿਕ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਵਾਂ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਰੀ ਰਾਸ਼ੀ ਬੈਂਕ ਖਾਤੇ ਵਿੱਚ ਜਮਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਬਲਕਿ ਉਸਨੂੰ ਸਮਸਤ ਅਤੇ ਆਂਸ਼ਿਕ ਰੂਪ ਤੇ ਆਪਣੇ ਚਾਲੂ ਓਪਭੋਗ ਤੇ ਖਰਚ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਬਟੁਆ ਗੁਵਾਚ ਜਾਵਾਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਉਨੀ ਹੀ ਰਾਸ਼ੀ ਬੈਂਕ ਤੋਂ ਕਢਣ ਦੇ ਲਈ ਨਹੀਂ ਭਜੇਗਾ, ਬਲਕਿ ਆਪਣੇ ਵਰਤਮਾਨ ਓਪਭੋਗ ਵਿੱਚ ਕੱਟੌਤੀ ਜਾਂ ਰੱਦ ਕਰੇਗਾ।
2. **ਸਾਰੇ ਆਮਦਨ ਵਰਗਾਂ ਦੀ APC ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਨਹੀਂ (APC of all Income Groups not Equal)** – ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਕਹਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ APC, ਚਾਹੇ ਉਹ ਗਰੀਬ ਹੋ ਜਾਂ ਧੰਨੀ, ਲੰਮੇ ਸਮੇ ਵਿੱਚ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਆਮ ਵਿਵਹਾਰ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਹੈ ਕਿ ਘੱਟ ਆਮਦਨ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਾਰ ਆਪਣੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਉਨਾਂ ਵੀ ਹਿਸਾ ਬਚਾਣ ਦੀ ਸ਼ਮਤਾ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ ਜਿਨੀ ਦੀ ਵੱਧ ਆਮਦਨ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਾਰ। ਇਸਦਾ ਇਕ ਖਾਸ ਕਾਰਣ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਘੱਟ ਹੈ ਬਲਕਿ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਅਧੁਰੀ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਉਹ ਭਾਵੀ ਓਪਭੋਗ ਦੀ ਬਜਾਏ ਵਰਤਮਾਨ ਓਪਭੋਗ ਨੂੰ ਵੱਧ ਮੱਹਤਵ ਦੇਣਗੇ। ਘੱਟ ਆਮਦਨ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਬਚਤ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਦੀ ਸਾਪੇਖਤਾ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦਕਿ ਵੱਧ ਆਮਦਨ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਬਚਤ ਉਨਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਦੀ ਸਾਪੇਖਤਾ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਸਧਾਈ ਆਮਦਨ ਪੱਧਰ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਤਿਕਰ ਵੀ ਬਚਤ ਦਾ ਪੱਧਰ ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਓਪਭੋਗ ਦਾ ਵੀ।
3. **ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਓਪਭੋਗ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਅਨੇਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਉਲਝਾ ਹੋਇਆ (Use of various Terms for Income and Consumption Confusing)** – ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜੇੜੀ ‘ਸਥਾਈ’, ‘ਅਸਥਾਈ’ ਅਤੇ ‘ਮਾਪਿਤ’ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਦੇ ਵਿੱਚ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਉਲਝਾ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਮਾਪਿਤ ਆਮਦਨ ਦੀ ਧਾਰਣਾ ਇਕ ਔਰ ਤਾਂ ਅਨੁਚਿਤ ਵੰਗ ਰਾਹੀਂ ਸਥਾਈ ਅਤੇ ਅਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਤੋਂ ਅਤੇ ਦੁਜੀ ਔਰ, ਸਥਾਈ ਅਤੇ ਅਸਥਾਈ ਓਪਭੋਗ ਵਿੱਚ ਅਨੁਚਿਤ ਵੰਗ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
4. **ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਗੈਰ ਮਨੁੱਖ ਧੰਨ ਵਿੱਚ ਫਰਕ ਨਹੀਂ (No Distinction between Human and Non-human Wealth)** – ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਕੰਮੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਮਨੁੱਖ ਧੰਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਆਨੁਭਵਿਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵਿੱਚ, ਦੋਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਇਕੋ ਹੀ ਸਬਦਾਂਵਲੀ ਵਿੱਚ ਸਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਕੰਮਿਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਮਾਇਕਲ ਇਵੇਨਜ ਦੇ ਸਬਦਾਂ ਵਿੱਚ “ਸਮੁਚਿਤ ਰੂਪ ਤੋਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੀ ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ ਨਾਲ ਓਪਭੋਗ ਫਲਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਨੁਸੰਧਾਨ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਰੂਪ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਮਿਲੀ ਹੈ।”

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਨੋਟ

ਬਹੁਵਿਕਲਪੀਆ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Multiple Choice Questions):

3. ਜੇਕਰ ਲਾਭ ਦੇ ਕਾਰਣ ਅਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਧਨਾਤਮ ਹੋਵੇਗੀ, ਤਾਂ ਮਾਪਿਤ ਆਮਦਨ ਆਮਦਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਾਵੇਗੀ।
 (ੳ) ਸਥਾਈ (ਅ) ਅਸਥਾਈ
 (ੲ) ਲਾਗਤ (ਸ) ਇਢੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
4. ਅਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ -
 (ੳ) ਵੱਧ ਵੀ (ਅ) ਜਿਰੋ ਵੀ
 (ੲ) ਘੱਟ ਵੀ (ਸ) ਇਢੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
5. ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੇ ਮੁਤਬਕ, ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਉਪਭੋਗ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ -
 (ੳ) ਆਨੁਪਾਤਿਕ (ਅ) ਘਨਿਸ਼ਠ
 (ੲ) ਸਥਾਈ (ਸ) ਅਸਥਾਈ।
6. ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੇ ਮੁਤਬਕ, k ਅਤੇ Ka ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ -
 (ੳ) ਇਕੋ ਜਿਹੇ (ਅ) ਭਿਨ
 (ੲ) ਮੱਹਤਵਪੂਰਣ (ਸ) ਇਢੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

9.2 ਜੀਵਨ ਚੱਕਰ ਪਰਿਕਲਪਨਾ (Life Cycle Hypothesis)

ਏਨਡੋ ਅਤੇ ਮੋਦੀਗਲਯਾਨੀ ਨੇ ਉਪਭੋਗ ਦੀ ਜੀਵਨ ਚੱਕਰ ਉਪਕਲਪਨਾ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ। ਇਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਉਪਭੋਗ ਕਿਸੇ ਉਪਭੋਗਤਾ ਦੇ ਜੀਵਨਕਾਲ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਅਸ਼ਿਤ ਆਮਦਨ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਉਪਭੋਗਤਾ ਦਾ ਉਪਭੋਗ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੇ ਉਪਲਬਧ ਸੰਸਾਧਨ (resources) ਕੀ ਹਨ, ਪੂੰਜੀ ਤੇ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਦੀ ਦਰ ਕੀ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਖਰਚ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਯੋਜਨਾ ਕਿਸ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਆਮਦਨ (ਅਤੇ/ਸੰਸਾਧਨ) ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ ਅਤੇ ਧਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਚਾਲੂ (current) ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਅਸ਼ਿਤ (expected) ਮਿਹਨਤ-ਆਮਦਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਮਦਨ ਸਮਲਿਤ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਦੀ ਮਾਨਤਾਵਾਂ (Its Assumptions) –ਜੀਵਨ ਚੱਕਰ ਸਿਧਾਂਤ ਇਹਨਾਂ ਮਾਨਤਾਵਾਂ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹਨ-

1. ਉਪਭੋਗਤਾ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।
2. ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।
3. ਉਪਭੋਗਤਾ ਨੂੰ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਨਿਬਲ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਬਚਤਾਂ ਦਾ ਪਰਿਣਾਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਕ ਉਪਭੋਗਤਾ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਉਪਯੋਗਿਤਾ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬਣਾਏ ਰਖਾਣਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਕਿ ਅੰਗੇ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਕੁਲ ਆਮਦਨ ਜਾਂ ਸੰਸਾਧਨ ਕੀਨੇ ਹਨ। ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਜੀਵਨ ਸਮੇਂ ਦੀ ਹੋਣ ਤੇ ਉਹਦਾ ਉਪਭੋਗ ਉਹਦੇ ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੰਸਾਧਨ (ਆਮਦਨ) ਨੂੰ ਖਰਚ ਕਰਨ ਦੀ ਜੇਕੀ ਯੋਜਨਾ ਬਨਦਾਂ ਹੈ ਉਹਦਾ ਨਿਯਮ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਖਰਚ ਵੱਧੇ, ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਿੱਚ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਉਚੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੇਵਾਨਿਵਰਤਿ ਦੇ ਇਕਦਮ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਜਵਾਨੀ ਦੀ ਉਮਾਰ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਬਚਤ ਜਾਂ ਨਿਸੰਚਯ (dissave) ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਉਪਭੋਗ ਵੱਧ, ਅੱਧ ਵਿੱਚਲ ਦੀ ਉਮਾਰ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਬਚਤ ਅਤੇ ਘੱਟ ਉਪਭੋਗ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਬੁਢਾਪੇ ਵਿੱਚ ਫੇਰ ਲਗਭਗ ਸਥਿਰ ਅਤੇ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਵੱਧਾ ਜਿਹਾ ਰਹੇਦਾ ਹੈ, ਜਿਨੂੰ ਚਿਤਰ 9.2 ਦੇ CC₁ ਵਕਰ ਰਾਹੀਂ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। Y_0, Y_1 ਵਕਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ T ਵਿੱਚ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਉਪਭੋਗਤਾ ਦੀ ਆਮਦਨ ਧਾਰਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ, ਜਿਨੂੰ ਚਿਤਰ ਵਿੱਚ T_1 ਰਾਹੀਂ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਉਪਭੋਗ ਪੱਧਰ CB ਨੂੰ ਜੇਕੀ ਕਿ ਸਥਿਰ ਹੈ, ਬਨਾਏ ਰਖਾਣ ਦੇ ਲਈ ਉਹ ਮੁਦਰਾ ਦੀ CY_0, B ਮਾਤਰਾ ਉਧਾਰ ਲਿਦਾਂ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਿਚਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਜਿਨੂੰ T_1, T_2 ਰਾਹੀਂ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਕਰਜ਼ ਨੂੰ ਚੁਕਾਣ ਦੇ ਲਈ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਲਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ BYS ਮਾਤਰਾ ਦੀ ਬਚਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅੰਤ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਜਿਨੂੰ T_2, T ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ,

ਨੋਟ ਉਹ SC_1Y_1 ਮਾਤਰਾ ਖਰਚ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਮੁਤਬਕ ਉਪਭੋਗ ਕਿਸੇ ਉਪਭੋਗਤਾ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਦੇ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਆਮਦਨ ਦਾ ਫਲਨ ਹੈ ਜੋੜਾ ਕਿ ਉਸਦੇ ਸੰਸਾਧਨਾ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਚਾਲੂ ਆਮਦਨ (Y_t) ਭਾਵੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਸ਼ਰਮ ਆਮਦਨ ਦਾ ਵਰਤਮਾਨ ਮੁੱਲ ($Y^e_{L_t}$) ਅਤੇ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆ ਦਾ ਵਰਤਮਾਣ ਮੁੱਲ (A_t) ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ :

$$C_t = f(V_t).$$

...(1)

ਜਿਥੇ $V_t =$ ਕੁਲ ਸੰਸਾਧਨ ਸਮੇ t ਤੇ।

ਅੰਗੇ,

$$V_t = f(Y_t + Y^e_{L_t} + A_t) \quad \dots(2)$$

ਜਿਥੇ $Y_t =$ ਚਾਲੂ ਆਮਦਨ $Y^e_{L_t} =$ ਭਾਵੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਸ਼ਰਮ ਆਮਦਨ ਦਾ ਵਰਤਮਾਨ ਮੁਲ (present value of future expected labour income in period t); ਅਤੇ $A_t =$ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆ ਦਾ ਸਮੇ t ਤੇ ਮੁੱਲ।

ਸਮੀਕਰਣ (2) ਨੂੰ (1) ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਨ ਕਰਕੇ ਅਤੇ (2) ਨੂੰ ਰੇਖੀਯ ਬਣਾਕਰ, ਅਤੇ ਭਿਨ ਆਮਦਨ ਵਰਗਾ ਦਾ ਭਾਰਿਤ ਔਸਤ (weighted average) ਕਰਣ ਤੇ, ਕੁਲ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਹੈ -

$$C_t = a_1Y_t + a_2Y^e_{L_t} + a_3A_t \quad \dots(3)$$

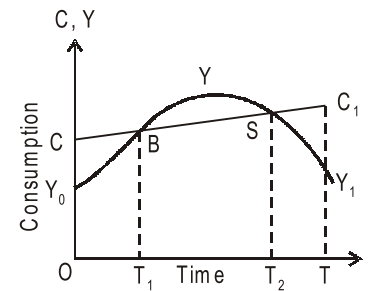
ਜਿਥੇ $a_1 =$ ਚਾਲੂ ਆਮਦਨ ਦੀ MPC; $a_2 =$ ਪ੍ਰਤਾਸ਼ਿਤ ਸ਼ਰਮ ਆਮਦਨ ਦੀ MPC; ਅਤੇ a_3 ਪਰਿਸੰਪਤਿਆ ਦੀ MPC, ਹੁਣ APC ਹੈ,

$$\frac{C_t}{Y_t} a_1 + a_2 \frac{Y^e_{L_t}}{Y_t} + a_3 \frac{A_t}{Y_t}$$

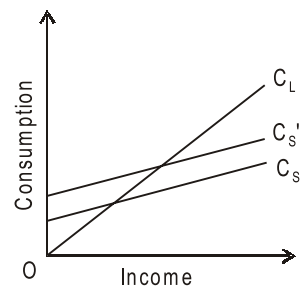
ਲੰਮੇ ਸਮੇ ਜਾਂ ਸਮੇ ਪਰਯਨਤ (over time), APC ਸਥਿਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਚਾਲੂ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਮ ਆਮਦਨ ਦਾ ਹਿਸਾ ਅਤੇ ਕੁਲ ਸੰਪਤਿਆ ਦਾ ਚਾਲੂ ਮਾਮਦਨ ਦੇ ਨਾਲ ਅਨੁਪਾਤ ਸਥਿਰ ਰਾਂਹਿਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਰਿਧੀ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਜੀਵਨ ਚੱਕਰ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ, ਏਨਡੋ ਅਤੇ ਮੋਦਿਗਲਯਾਨੀ ਥੋੜੇ ਸਮੇ ਦੇ ਅਤੇ ਲੰਮੇ ਸਕੇ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਅਨੇਕ ਅਧਿਅਨ ਕੀਤੇ। ਇਕ ਤਿਰਯਕ ਛੇਦ ਅਧਿਅਨ ਤੇ ਪਤਾ ਚਾਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਘੱਟ ਆਮਦਨ ਵਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਅਪੇਸ਼ਾਕਰਿਤ ਵੱਧ ਵਿਅਕਤੀ ਘੱਟ ਆਮਦਨ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅੰਤ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਉਹਨਾਂ APC ਵੱਧ ਸੀ। ਦੁਜੀ ਤਰਫ, ਵੱਧ ਆਮਦਨ ਵਰਗ ਨਾਲ ਸੰਬਧ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਔਸਤ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਅਕਤੀ ਵੱਧ ਆਮਦਨ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ APC ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਿੱਚਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ APC ਅਪੇਸ਼ਾਕਰਿਤ ਘੱਟ ਸੀ। ਕੁਲ ਮਿਲਾਕੇ ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਆਮਦਨ ਵੱਧ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਵੇਂ ਉਵੇਂ APC ਘੱਟਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਜੋੜੀ ਕਿ ਪਰਿਣਾਮਤ ਇਹ ਦਸਦੀ ਹੈ ਕਿ $APC > MPC$ । ਅਮੇਰਿਕਾ ਤੋਂ ਸੰਬਧਿਤ ਅੰਕਡੇ ਦੇ ਨਿਰਖਣ ਤੇ ਪਤਾ ਚੱਲਿਆ ਕਿ ਲੰਮੇ ਸਮੇ ਵਿੱਚ $APC = 0.7$ ਤੇ ਸਥਿਰ ਸੀ।

ਏਨਡੋ-ਮੋਦਿਗਲਯਾਨੀ ਥੋੜੇ ਸਮੇ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਨੂੰ ਚਿਤਰ 9.3 ਵਿੱਚ C_s ਵਕਰ ਰਾਹੀਂ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਮੇ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦਿਤੇ ਹੋਏ ਬਿੰਦੂ ਤੇ, C_s ਵਕਰ ਨੂੰ ਸਥਿਰਾਂਕ ਮਾਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਥੋੜੇ ਸਮੇ ਦੇ ਉਤਾਰ-ਚਾਡਵ ਦੇ ਦੋਰਾਣ, ਜਦ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆ ਕਾਫੀ ਸਥਿਰ ਰਹਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਵਕਰ ਕੇਨਜ਼ੀਅ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਜਿਵੇਂਜਾ ਪ੍ਰਤਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਬਚਤਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆ ਦੇ ਸੰਚਯ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੁਪ ਇਸਦਾ ਅੰਤ:ਖੰਡ (intercept) ਬਦਲ ਜਾਵੇਗਾ, ਅਤੇ ਇਹਨੂੰ ਸਮੇ ਦੇ ਨਾਲ C_s ਵਕਰ ਉਤੇ ਦੀ ਔਰ C_s' ਖਿਸਕ ਜਾਦਾਂ ਹੈ ਲੰਮੇ ਸਮੇ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ C_L ਹੈ ਜੋੜੀ ਦਰਸਾਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਆਮਦਨ ਵੱਧਣ ਲਗਦੀ ਹੈ ਤਾਂ APC ਸਥਿਰ ਹੋ ਜਾਦਾਂ ਹੈ। ਇਹ ਸਰਲ ਰੇਖਾ ਹੈ ਜੋੜੀ ਮੁਲ ਬਿੰਦੂ ਤੋਂ ਗੁਜਰਦੀ ਹੈ। ਸਮੇ ਪਰਯਨਤ APC ਸਥਿਰ ਰਾਹਿਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜਦ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਰਿਧੀ ਦੀ ਔਰ ਵੱਧਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁਲ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਸਰਮ-ਆਮਦਨ ਦਾ ਹਿਸਾ ਅਤੇ ਕੁਲ ਆਮਦਨ ਨਾਲ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਸਥਿਰ ਰਾਹਿਦਾਂ ਹੈ।



ਚਿਤਰ 9.2



ਚਿਤਰ 9.3



ਟਾਸਕ

ਜੀਵਨ ਚੱਕਰ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ।

ਨੋਟ

ਇਹਦੀ ਆਲੋਚਨਾਵਾਂ (Its Criticisms) – ਜੀਵਨ ਚੱਕਰ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਕੁਝ ਸੀਮਾਵਾਂ ਵੀ ਹੈ –

1. **ਜੀਵਨਕਾਲ ਉਪਭੋਗ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਅਵਾਸਤਵਿਕ (Plan for Lifetime Consumption Unrealistic)** – ਏਨਡੋ ਅਤੇ ਮੋਦਿਗਲਿਆਨੀ ਦਾ ਇਹ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ ਉਪਭੋਗਤਾ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਭਰ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਦਾ ਹੈ, ਅਵਾਸਤਵਿਕ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਪਭੋਗਤਾ ਭਾਵੀ ਉਪਭੋਗ ਦੀ ਆਪੇਸ਼ਾ, ਜੋੜੀ ਕਿ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੈ, ਵਰਤਮਾਨ ਉਪਭੋਗ ਤੇ ਵੱਧ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।
2. **ਉਪਭੋਗ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਿਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ (Consumption not Directly Related to Assets)** – ਜੀਵਨ ਚੱਕਰ ਸਿਧਾਂਤ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਮੰਨ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਪਭੋਗ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਿਤ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਬੰਧ ਰਹਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆ ਵੱਧਦੀ ਹੈ, ਉਵੇਂ-ਉਵੇਂ ਉਸਦਾ ਉਪਭੋਗ ਵੱਧਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆ ਦੇ ਘੱਟ ਨਾਲ ਉਪਭੋਗ ਘੱਟਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੀ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆ ਵੱਧਣ ਦੇ ਲਈ ਉਪਭੋਗ ਘੱਟ ਦੇਵੇ।
3. **ਉਪਭੋਗ ਜੀਵਨ ਦੇ ਨਿਰਭਰ ਤੇ ਨਿਰਭਰ (Consumption Dependent on Attitude towards Life)** – ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀ ਵੱਲ ਉਪਭੋਗ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਹੋਣ ਨਾਲ, ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੂਜੇ ਦੀ ਬਜਾਏ ਵੱਧ ਉਪਭੋਗ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।
4. **ਉਪਭੋਗ ਵਿਵੇਕੀ ਅਤੇ ਸਰਬਗਿਆਤਾ ਨਹੀਂ (Consumer not Rational and Knowledgeable)** – ਇਹ ਉਪਕਲਪਨਾ ਇਹ ਮਾਨਤਾ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਕਿ ਉਪਭੋਗਤਾ ਪੂਰਨ ਵਿਵੇਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨੂੰ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਦਾ ਪੂਰਾ ਗਿਆਨ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਉਪਭੋਗਤਾ ਦਾ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਵਿਵੇਕ ਅਤੇ ਸਰਬਗਿਆਤਾ ਹੋਣਾ ਅਵਾਸਤਵਿਕ ਹੈ।
5. **ਹੋਰ ਚਰ (Many Variables)** – ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਬਹੁਤ ਚਰਾਂ ਜਿਵੇਂ ਚਾਲੂ ਆਮਦਨ, ਭਾਵੀ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਿਤ ਸ਼ਰਮ ਆਮਦਨ, ਪਰਿਸੰਪਤਿਆ ਦਾ ਮੁਲ, ਜੀਵਨਕਾਲ ਆਦਿ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂਦਾ ਠੀਕ ਅਨੁਮਾਣ ਲਗਾਣਾ ਬਜ਼ੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਇਹ ਅਵਾਸਤਵਿਕ ਹੈ।

ਇਨ ਸਾਰਿਆ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਜੀਵਨ-ਚੱਕਰ ਸਿਧਾਂਤ ਉਨ ਸਾਰਿਆਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੋਂ ਸਰੋਸ਼ਠ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਉਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾ ਚੁਕੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਦੇ ਵਿੱਚ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਚਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆ ਨੂੰ ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਮਗਰ ਇਹ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਖੋੜੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ $MPC < APC$ ਹੋਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ APC ਸਥਿਰ ਰਹਦੀ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਥਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਕਰੋ

(State whether the following statements are True or False):

7. ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੀ ਇਹ ਮਾਨਤਾ ਅਵਾਸਤਵਿਕ ਹੈ ਕਿ ਉਪਭੋਗ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਦੇ ਅਸਥਾਈ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸਰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ।
8. ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਕਾਹਿਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ APC , ਚਾਹੇ ਉਹ ਗਰੀਬ ਹੋਣ ਜਾਂ ਧੰਨੀ, ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
9. ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦਾ ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਸਿਧਾਂਤ ਤਿਰਯਕ ਛੇਦ ਬਜਟ ਆਂਕਡੋ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਹੈ।
10. ਏਨਡੋ ਅਤੇ ਮੋਦਿਗਲਿਆਨੀ ਨੇ ਉਪਭੋਗ ਦੀ ਜੀਵਨ ਚੱਕਰ ਉਪਕਲਪਨਾ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ।

9.3 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦਾ ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਸਿਧਾਂਤ ਤਿਰਯਕ ਛੇਦ ਬਜਟ ਆਂਕਡੋ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਹੈ। ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਆਮਡੇ, ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਉਪਭੋਗ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨੁਪਾਤੀ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਦਸਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਮਾਰਗ ਦੇ ਗਿਰਦ ਆਮਦਨ ਦੇ ਖੋੜੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਉਤਾਰ-ਚੜਾਵ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਅਧਿਅਨਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਪਿਤ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਮਾਪਿਤ ਉਪਭੋਗ ਵਿੱਚ ਗੈਰ-ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਸੰਬੰਧ ਹੈ।

ਨੋਟ

9.4 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

- ਧੰਨ-ਅਰਜਕ (Earner) – ਧੰਨ ਕਮਾਣ ਵਾਲਾ।
- ਸਮੇ ਪਰਯਨਤ (Overtime) – ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ।

9.5 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

1. ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ?
2. ਜੀਵਨ ਚੱਕਰ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ?
3. ਜੀਵਨ ਚੱਕਰ ਸਿਧਾਂਤ ਕਿਨ ਮਾਨਿਆਤਾਵਾਂ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ?

ਉਤਰ : ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Answer : Self Assessment)

- | | | | |
|--------------|---------------|--------|--------|
| 1. ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ | 2. ਘੱਟ ਜਾ ਵੱਧ | 3. (ੳ) | 4. (ਅ) |
| 5. (ੳ) | 6. (ਅ) | 7. ਸਹੀ | 8. ਗਲਤ |
| 9. ਸਹੀ | 10. ਸਹੀ | | |

9.6 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)



ਬੁਕਸ

1. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਇਕਾਨੋਮਿਕਗਰੇਥ, ਫਲਕਚੁਏਸ਼ੰਨ ਅੰਡ ਪੌਲਿਸੀ : ਰਾਬਰਟ ਇ ਹਾਲ ਅੰਡ ਡੇਵਿਡ ਅਚ. ਪੈਪਲ, ਵਾਇਨਾ ਬੁਕਸ , 2010.
2. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਥਯੋਰੀ ਅੰਡ ਪੌਲਿਸੀ : ਅਚ. ਅਲ. ਆਹੁਜਾ, ਅਸ. ਚੰਦ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010.
3. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ ਦੀ ਲੋਣਾਂ : ਅਚ. ਅਸ. ਨਾਥ ਸਾਈਬਰ ਟੈਕ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2012.

ਇਕਾਈ-10: ਨਿਵੇਸ਼ ਫਲਨ (Investment Function)

ਨੋਟ

ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ (Contents)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

10.1 ਨਿਵੇਸ਼ (Investment)

10.2 ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ (Marginal Efficiency of Capital)

10.3 ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ (MEC and Rate of Interest)

10.4 ਨਿਵੇਸ਼ ਮੰਗ ਵਕਰ (Investment Demand Curve)

10.5 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

10.6 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

10.7 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

10.8 ਸੰਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ:

- ਨਿਵੇਸ਼ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਲਈ।
- ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ ਜਾਨਣ ਲਈ।
- ਨਿਵੇਸ਼ ਮੰਗ ਵਕਰ ਜਾਨਣ ਲਈ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

ਪਿਛਲੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਸਮਝਾਏ ਗਏ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਦੇ ਅਲਾਵਾ, ਨਿਵੇਸ਼ ਫਲਨ ਸਾਮੂਹਿਕ ਮੰਗ ਦਾ ਦੂਜਾ ਮਹਤਵਪੂਰਨ ਨਿਰਧਾਰਕ ਹੈ। ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਦੇ ਸਮਾਨ, ਨਿਵੇਸ਼ ਫਲਨ ਵੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਚਿਤਰ 10.1 ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਗਣਿਤੀਯ ਰੂਪ ਤੇ $I = f(Y)$ । ਕੀਨਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਲਘੂਕਾਲ ਵਿੱਚ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਮਾਨ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸਲਈ, ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਫਲਨ ਆਮਦਨ, ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜਗਾਰ ਪੱਧਰ ਦਾ ਮੁਖ ਨਿਰਧਾਰਕ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਕੀਨਸ ਅਤੇ ਕੀਨਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਲਈ, ਅਪਿਤੁ ਕੀਨਸ ਤੋਂ ਪਾਹਿਲਾਂ ਵੀ ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਚੱਕਰ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਲਈ ਵੀ ਠੀਕ ਸਨ।

10.1 ਨਿਵੇਸ਼ (Investment)

ਨਿਵੇਸ਼ ਤੋਂ ਭਾਵ ਸਾਮੂਹਿਕ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਉਹ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਮੁਲ ਨਾਲ ਹੈ, ਜੋੜਾ ਨਵੇਂ ਸੰਯਤਰ ਅਤੇ ਪੁੰਜੀਗਤ ਉਪਕਰਣ, ਨਵੇਂ ਢਾਂਚੇ (ਇਮਾਰਤ), ਨਵੇਂ ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਸਾਮਾਨ ਦਾ ਰੂਪ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਭਿੰਨ ਆਧਾਰਾਂ ਤੇ ਵਰਗੀਕਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

1. ਸਕਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਸੁਧ ਨਿਵੇਸ਼ (Gross Investment and Net Investment)

ਸਕਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਤ ਸਮੇਂ ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ ਨਵੀਂ ਸਥਾਈ ਪੁੰਜੀਗਤ ਸੰਪਤਿਆਂ (ਜਿਵੇਂ ਮਕਾਨ, ਯੰਤਰ, ਕਾਰਖਾਨੇ ਆਦਿ) ਅਤੇ

ਨੋਟ ਮਾਲ ਤਾਲਿਕਾਵਾਂ (ਜਿਵੇਂ ਕੱਚਾ ਮਾਲ, ਅਵਿਕਰਿਤ ਉਪਭੋਗ ਵਸਤੂਆਂ) ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਕਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਸਾਕੇਤਿਕ ਰੂਪ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ -

$$\Delta k_t \text{ ਅਤੇ } I_t = k_t - K_0$$

ਜਿਥੇ ΔK_t ਇਕ ਨਿਸਚਿਤ ਸਮੇਂ t ਦੇ ਪੂੰਜੀਗਤ ਸਟਾੱਕ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੈ, K_t ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਅਵਧਿ t ਦੇ ਆਖਰ ਵਿੱਚ ਪੂੰਜੀਗਤ ਸਟਾੱਕ ਹੈ ਅਤੇ K_0 ਆਵਧੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਪੂੰਜੀਗਤ ਸਟਾੱਕ ਹੈ। ਇਹਨੂੰ ਅਵਧਿ t ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਸਕਾਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸਕਲ ਨਿਵੇਸ਼, ਆਵਸਥਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪੂੰਜੀਗਤ ਸਟਾੱਕ ਵਿੱਚ ਸੁਧ ਵਰਿਧੀ ਹੋਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਨਵੀਂ ਪੂੰਜੀ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਅਵਮੁਲਿਯਤ (depreciated) ਪੂੰਜੀਗਤ ਸਟਾੱਕ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਨ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਾਲ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਅਵਮੁਲਿਯਤ ਪੂੰਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਨ ਤੇ ਉਠਾਇਆ ਗਿਆ ਖਰਚ ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਨ ਨਿਵੇਸ਼ (replacement investment) ਕਹਲਾਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਵਰਤਮਾਨ ਸਟਾੱਕ ਨੂੰ ਬਨਾਏ ਰਖਾਣ ਦੇ ਲਈ ਜਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ, ਸਕਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਨ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀ ਉਪਭੋਗ ਨੂੰ ਘੱਟਾਕਰ, ਸੁਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਸਕਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਅਵਧਿ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਨੂੰ ਉਤਪਾਦਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਖਰਚ ਕੀਤੀ (used up) ਵਰਤਮਾਨ ਕੁਲ (structures) ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਕਾਂ ਨੂੰ ਟਿਕਾਓ ਉਪਸਕਰ (equipment) ਦੀ ਰਾਸ਼ੀ ਨੂੰ ਘੱਟਾਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ,

ਸੁਧ ਨਿਵੇਸ਼ = ਸਕਲ ਨਿਵੇਸ਼ - ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਨ ਨਿਵੇਸ਼

ਅਤੇ ਸਕਲ ਨਿਵੇਸ਼ = ਸੁਧ ਨਿਵੇਸ਼ + ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਨ ਨਿਵੇਸ਼।

ਜਦ ਪੂੰਜੀਗਤ ਸਟਾੱਕ ਨੂੰ ਅਵਿਕਲ (intact) ਰਖਾਣ ਦੇ ਲਈ ਸਕਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਮਾਤਰ ਪਰਯਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸੁਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਜੀਰੋ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਸਕਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਵਧਿ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਖਰਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਰਾਸ਼ੀ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹਨ। ਪਰ ਜਦ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਮੰਦੀ ਦੀ ਪਕੜ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਨਵੇਂ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਲਗਣ ਬਹੁਤ ਨਿਰਾਸ਼ਾਵਾਦੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਮੰਦੀ ਦੇ ਵਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਗਈ ਵਸਤੂਆਂ ਦਾ ਸਟਾੱਕ ਜਮਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ਕ ਅਵਮੁਲਿਯਤ ਪੂੰਜੀਗਤ ਉਪਸਕਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਖਰਚ ਉਠਾਣ ਨੂੰ ਵੀ ਅਨਿਚਛੁਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਸਕਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਨ ਲੋੜ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅੰਤਰ ਰਿਣਾਤਮਕ ਸੁਧ ਨਿਵੇਸ਼ (disinvestment) ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੂੰਜੀ ਦੇ ਸਟਾੱਕ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਨੂੰ ਵਿਖਾਉਦਾ ਹੈ। ਸੁਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਤਦ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਦ ਸਕਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਨ ਨਿਵੇਸ਼ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੁਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਨ ਕੇਵਲ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਲਈ ਗੰਭੀਰ ਰੁਕਾਵਟ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਇਹ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਮੰਦੀ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਪਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰੀ (tremendous strain) ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ।

2. ਵਿਤਿਅ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਨਿਵੇਸ਼ (Financial Investment and Real Investment)

ਵਿਤਿਅ ਨਿਵੇਸ਼ ਤੋਂ ਭਾਵ ਕੇਵਲ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਅਧਿਕਾਰ ਦਾ ਹਸਤਾਂਤਰਣ ਹੈ। ਇਦੇ ਨਾਲ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਪੂੰਜੀ ਸਟਾੱਕ ਨਹੀਂ ਵੱਧਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਲਈ, ਬੈਂਕ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ (deposits), ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਰਾਹੀਂ ਮਕਾਨ, ਵਰਤਮਾਨ ਅੰਸ਼ਪਤਰ (shares), ਰਿਣਪਤਰ (debentures), ਬਾਨਡ (bonds) ਦੀ ਖਰੀਦ, ਕੁਝ ਵੀ ਨਵਾ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਇਦੇ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਾਲਕਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦਾ ਹਸਤਾਂਤਰਣ ਸਾਮਲ ਹੈ, ਪਰ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਕੁਲ ਪੂੰਜੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਬਦਲਾਵ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਇਕ ਕਰੇਤਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਦੂਜਾ (ਵੇਚਣ ਵਾਲਾ) ਵਿਨਿਵੇਸ਼ (disinvests) ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਿਵੇਸ਼ਕ ਨੂੰ ਇਸ ਨਿਵੇਸ਼ ਨਾਲ ਕੁਝ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪਰ, ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।



ਨੋਟਸ

ਜਦ ਪੂੰਜੀਗਤ ਸਟਾੱਕ ਨੂੰ ਅਵਿਕਲ ਰਖਣ ਦੇ ਲਈ ਸਕਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਮਾਤਰ ਪਰਯਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸੁਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਜੀਰੋ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਹਦੇ ਦੁਜੀ ਔਰ, ਵਾਸਤਵਿਕ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਵਾਧੂ ਉਤਪਾਦੀ ਸ਼ਮਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਨਵੇਂ ਕਾਰਖਾਨੇ ਅਤੇ ਕਾਰਯ ਸ਼ਿਵਰ (workshop) ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਵਾਸਤਵਿਕ ਨਿਵੇਸ਼ ਦਾ ਇਕ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ। ਨਿਵੇਸ਼ ਦਾ ਇਹ ਕੰਮ ਨ ਕੇਵਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਲਈ ਹੈ ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਲਈ ਵੀ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਹੈ। ਕੀਨਸ ਨੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨਿਵੇਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਇਕ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਨਵੇਂ ਅੰਸ਼ਪਤਰ ਖਰੀਦਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਵਿਤੀਆ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਾਸਤਵਿਕ ਨਿਵੇਸ਼ ਦਾ ਪਰਿਚਾਯਕ ਹੋਵੇਗਾ।

3. ਆਯੋਜਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਅਨਿਯੋਜਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ (Planned Investment and Unplanned Investment)

ਨੋਟ

ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਯੋਜਿਤ ਅਤੇ ਅਭਿਪ੍ਰੇਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਮਾਲ ਤਾਲਿਕਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਅਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਯੰਤਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਰਾਹੀਂ ਵਰਤਮਾਨ ਸਟਾੱਕ ਨੂੰ ਵੱਧਣ ਦੇ ਲਈ ਜਾਨਬੁਝਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪ੍ਰਯਾਸ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਰੀ ਵੇਚ ਅਤੇ ਅਨੁਕੂਲ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੀ ਦਸ਼ਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਧਮੀ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੇਂ ਅਵਧਿ ਨਿਰਧਾਰਕ ਲਕਸ਼ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਇਸ ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਹੰਥ ਪਾਣ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਬਣਾਦਾ ਹੈ।

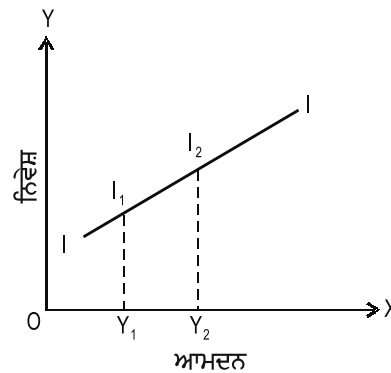
ਇਦੇ ਦੁਜੀ ਔਰ ਅਨਿਯੋਜਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਉਧਮਿਆ ਦੀ ਔਰ ਤੋਂ ਵਿਵਸ਼ ਨਿਵੇਸ਼ (forced Investment) ਹੈ। ਇਹ ਤਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਘੱਟ ਵੇਚ ਦੇ ਕਾਰਣ ਕੁਝ ਨ ਵੇਚੀ ਗਈ ਵਸਤੁਆ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਜਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਵਾਸਤਵਿਕ ਨਿਵੇਸ਼ (realised investment) ਆਯੋਜਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਵੇ। ਵਾਸਤਵਿਕ ਨਿਵੇਸ਼, ਆਯੋਜਿਤ ਅਤੇ ਅਨਿਯੋਜਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਜੋੜ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਨਿਯੋਜਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਜੀਰੇ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਵਾਸਤਵਿਕ ਨਿਵੇਸ਼ ਆਯੋਜਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਸਤਾਰ ਵਿੱਚ,

$$\text{ਵਾਸਤਵਿਕ ਨਿਵੇਸ਼} = \text{ਆਯੋਜਿਤ ਨਿਵੇਸ਼} + \text{ਅਨਿਯੋਜਿਤ ਨਿਵੇਸ਼}$$

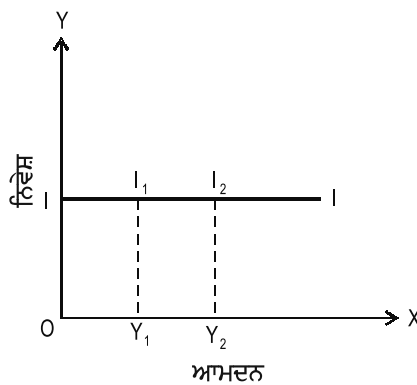
4. ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਸਵਾਯਤ ਨਿਵੇਸ਼ (Induced Investment and Autonomous Investment)

ਨਿਵੇਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਅਤੇ ਸਵਾਯਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਣ ਸਮਸ਼ਟੀਗਤ ਆਰਥਿਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਤੋਂ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਹੈ। ਨਿਵੇਸ਼ ਜੇਕਰ ਕਿ ਉਧਮਿਆ ਦੀ ਲਾਭ ਇਛਾਵਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਹਲਾਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਉਧਮੀ ਪੁੰਜੀਗਤ ਵਸਤੁਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਉਤਪਾਦਿਤ ਵਸਤੁਆਂ ਦੀ ਤੇਜ ਵੇਚ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਨ ਪੁੰਜੀਗਤ ਵਸਤੁਆਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਮੰਗਵਾਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਪੁਰਵਾਨੁਮਾਨ ਆਮਦਨ ਦੇ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਉਪਭੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਪੂਰਣ ਮੰਗ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਮਦਨ ਦੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਨਾਲ ਰੋਜਗਾਰ ਦਾ ਪੱਧਰ ਵੱਧਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਲਈ ਉਪਭੋਗਤਾ ਵਸਤੁਆ ਦੀ ਮੰਗ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਵਿੱਚ ਇਹ ਧਨਾਤਮਕ ਫਲਨਕ ਸੰਬਧ ਆਲੇਖ ਰਾਹੀਂ ਚਿਤਰ 10.1 ਵਿੱਚ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਚਿਤਰ ਵਿੱਚ ਆਮਦਨ ਨੂੰ X- (horizontal) ਅੰਸ਼ ਤੇ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦਕਿ ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ Y- (vertical) ਅੰਸ਼ ਤੇ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਮਦਨ OY_1 ਤੋਂ OY_2 ਤਿਕਰ ਵਰਿਧੀ ਹੋਣ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਕਰਿਆ ਸਵਰੂਪ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਪੱਧਰ $Y_1 I_1$ ਤੋਂ $Y_2 I_2$ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਆਮਦਨ ਲੋਚਦਾਰ (Income elastic) ਹੈ। ਆਮਦਨ ਦਾ ਪੱਧਰ ਜਿਨਾਂ ਉਚਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਨਾਂ ਹੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗਾ। ਆਮਦਨ ਤੋਂ ਆਲਾਵਾ, ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਭਿਨਵ ਪਰਿਵਰਤਨ (innovations), ਸਰਕਾਰੀ ਨੀਤੀ, ਆਬਾਦੀ ਦੇ ਆਕਾਰ ਅਤੇ ਸੰਘਟਨ, ਆਦੀ ਤੇ ਵੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।




ਚਿਤਰ 10.1 ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਿਵੇਸ਼

ਖੁਦ ਦਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਆਮਦਨ ਦੇ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਜਨਉਪਯੋਗੀ ਸੇਵਾਵਾਂ (ਜਿਵੇਂ ਰੇਲਵੇ, ਸੜਕ, ਬਿਜਲੀ, ਡਾਕ ਅਤੇ ਤਾਰ, ਆਦੀ) ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਆਦਤਰ ਨਿਵੇਸ਼ ਇਸ ਸ਼ਰੇਣੀ ਜਾਂ ਵਰਗ ਨਾਲ ਸੰਬਧਿਤ ਹੈ, ਚੁਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਨਿਰਣਯ ਮਾਤਰ ਲਾਭ ਜਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਇਦੇ ਦੁਜੀ ਔਰ, ਨਿਜੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਦਾ ਖੁਦ ਦਾ ਹੋਣਾਂ ਦੀ ਲੋਣ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਚੁਕਿ ਖੁਦ ਦਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਬਿਆਜ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਬੇਲੋਚਦਾਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਇਹਦਾ ਵਕਰ X-ਅੰਸ਼ ਤੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਇਹਨੂੰ ਆਰੇਖੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਚਿਤਰ 10.2 ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਵਿਖਾਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਮਦਨ ਦੇ ਹਰ ਪੱਧਰ ਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਹੁੰਦੀ ਰਹਾਦੀ ਹੈ। ਤਕਨੀਕ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ, ਨਵੇਂ ਸੰਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਖੋਜ, ਆਬਾਦੀ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ, ਵਿਵੇਸ਼ ਲਈ ਬਜਟ ਆਬੰਟਨ, ਆਦੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਹ ਵਕਰ ਉਤੇ ਦੀ ਔਰ (ਜਾਂ ਥਾਲੇ ਦੀ ਔਰ) ਖਿਸਕ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਅਤੇ ਖੁਦ ਦਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਜੋੜਕੇ ਸਾਮੁਹਿਕ ਨਿਵੇਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।



ਚਿਤਰ 10.2 ਸਵਾਯਤ ਨਿਵੇਸ਼

ਨੋਟ



ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਕੀਨਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵਿੱਚ, ਲਘੁਕਾਲ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਮਾਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਅਤੇ ਖੁਦ ਦੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਜੋੜਕੇ ਸਾਮੂਹਿਕ ਨਿਵੇਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਥਿਰਤਸ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪਤਯਸ਼ ਵਿਦੇਸੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਖੁਦ ਦੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਵੱਧਾਵਾਂ ਦਿਦਾਂ ਹੈ। ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਅਤੇ ਖੁਦ ਦੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਵਿੱਚ ਦਾ ਅੰਤਰ ਹੇਠ ਦਿਤੀ ਤਾਲਿਕਾਂ 10.1 ਵਿੱਚ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਤਾਲਿਕਾਂ 10.1 : ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਅਤੇ ਖੁਦ ਦਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ		
ਆਧਾਰ	ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਿਵੇਸ਼	ਖੁਦ ਦਾ ਨਿਵੇਸ਼
1. ਲਾਭ	ਇਹ ਉਧਾਮਿਆ ਦੀ ਲਾਭ ਅਪੇਸ਼ਾਵਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਇਹ ਲਾਭ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।
2. ਆਮਦਨ ਲੋਚਦਾਰ	ਆਮਦਨ ਦੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਦਾ ਪੱਧਰ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਵਿਲੋਮਤ ਵੀ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਦੁਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਆਮਦਨ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਲੋਚਦਾਰ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਵਕਰ ਦਾ ਧਨਾਤਮਕ ਢਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।	ਖੁਦ ਦਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਆਮਦਨ ਦੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵਾਂ ਨਾਲ ਅਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਰਾਹਿਦਾਂ ਹੈ। ਦੁਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਪੁਰੀ ਤਰਾਂ ਆਮਦਨ ਬੋਲੋਚਦਾਰ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਰੇਖਾਚਿਤਰ X-ਅੰਸ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ।
3. ਖੇਤਰ	ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਆਮਤੋਰ ਤੇ ਖੇਤਰ ਜਾਂ ਨਿਜੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਿਜੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੇੜਾ ਕਿ ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਰ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।	ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਨਿਵੇਸ਼ ਖੁਦ ਦਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਹੈ, ਜੇੜਾ ਕਿ ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਕਲਿਆਣ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
4. ਕਾਰਕ	ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਿਵੇਸ਼, ਆਮਦਨ ਦੇ ਆਲਾਵਾਂ ਅਭਿਨਵ ਬਦਲਾਵ (Innovations) ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਨਿਤੀ, ਆਬਾਦੀ ਦੇ ਆਕਾਰ ਅਤੇ ਸੰਘਟਨ, ਆਦੀ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਥਿਤੀ ਵੀ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਅਸਥਿਰਤਾ ਇਕ ਮਹਾਨ ਵਿਨਾਸ਼ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।	ਖੁਦ ਦਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਾਮਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਤਕਨੀਕੀ ਸੁਧਾਰ, ਨਵੇਂ ਸੰਸਾਧਨ ਦੀ ਖੋਜ, ਆਬਾਦੀ ਦੀ ਬਰਿਧੀ, ਆਦੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਸਰਕਾਰੀ ਬਜਟ ਆਬੰਟਨ ਵਰਿਧੀ ਖੁਦ ਦੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਲਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਫਲਸਵਰੂਪ ਇਹਦਾ ਵਕਰ ਉੱਤੇ ਦੀ ਔਰ ਜਾਂ ਬਾਲੇ ਦੀ ਔਰ ਖਿਸਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

5. ਨਿਜੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਨਿਵੇਸ਼ (Private Investment and Public Investment)

ਨਿਵੇਸ਼ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਮਹਤਰਪੁਰਣ ਵਰਗੀਕਰਣ, ਇਸ ਆਧਾਰ ਪਰ ਹੈ ਕਿ ਕੌਣ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਨਿਜੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅੰਜ ਤਬਾਕਾਥਿਤ ਪੁੰਜੀਗਤ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਹਿਸਾ ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਸਾਮਾਜਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਸਕੂਲ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚਿਕਿਤਸਾਲਯ, ਸੜਕ, ਬਾਂਧ, ਬਿਜਲੀ, ਗੈਸ, ਜਲ, ਯਾਤਾਯਾਤ, ਘਰ, ਆਦੀ ਪਰਿਯੋਜਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਆਮ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ੁਲਕ ਰਿਯਾਯਤ ਅਤੇ ਨ ਲਾਵ ਨ ਨੁਕਸਾਨ ਆਧਾਰ (break even) ਦੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਦਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਵੇਸ਼ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ, ਰਾਜਯ ਸਰਕਾਰਾਂ, ਸਥਾਨਿਅ ਅਧਿਕਾਰਿਆਂ, ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਨਿਗਮਾਂ, ਆਦੀ ਜਿਵੇਂ ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਪ੍ਰਾਧਿਕਾਰਿਆ ਰਾਹੀਂ ਪੁੰਜੀਗਤ ਵਸਤੁਆਂ ਨੂੰ ਖਰੀਦਣ ਦੇ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਲਈ ਲਾਭ ਪੇਸ਼ ਕਰਣ ਵਾਲੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਿਤ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ, ਪਰਿਯੋਜਨਾਵਾਂ ਦੀ ਆਗਾਮ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਲਾਗਤਾਂ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾਂ ਕਰਣਾ ਆਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਿਨ (ਵਾਂਛਨੀਯ ਜਾਂ ਅਭੀਸ਼ਟ) ਪਰਿਯੋਜਨਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਬ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਾਅਦੇਮਾਂਦ ਪਰਿਯੋਜਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣਨ ਦਾ ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਨਿਵੇਸ਼ ਨਿਰਣਯ ਲਾਗਤ - ਲਾਭ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ (cost-benefit analysis) ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਦੇ ਲਈ, ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸਾਮਾਜਿਕ ਲਾਭਾਂ ਅਤੇ ਸਾਮਾਜਿਕ ਲਾਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਣਾਂ ਪਾਵੇਗਾ। ਸਾਮਾਜਿਕ ਲਾਭਾਂ ਨਾਲ ਭਾਵ ਸਮਾਜ ਰਾਹੀਂ ਕੁਲ ਸੰਤੁਸ਼ਟਿ ਤੋਂ ਹੈ, ਜੇੜੀ ਕਿ ਉਧਮੀ ਰਾਹੀਂ ਅਰਜਿਤ ਆਗਮੋ (receipts) ਤੋਂ ਪੁਰੀ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ

ਨੋਟ

ਹੁੰਦਾ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਆਵਾਸ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ (housing facilities) ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਵਵਿਧਾਨਾਂ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਾਮਾਜਿਕ ਲਾਭ, ਆਗਮ ਤੇ ਕੀਤੇ ਵੱਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਖੇਤਰ ਦੇ ਉਧਮ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹਵਾ, ਜਲ ਅਤੇ ਆਵਾਜ਼ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣਾਂ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਰਾਹੀਂ ਉਠਾਈ ਸਾਮਾਜਿਕ ਲਾਗਤ ਨੂੰ ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਲਾਗਤਾਂ ਦਾ ਮੁੱਲਯਾਂਕਨ ਕਰਦੇ ਵੇਲੇ ਨਕਾਰਾ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਜਦਕਿ ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਕਲਿਆਣ ਤੋਂ ਪ੍ਰੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਯੰਤਰ, ਸੰਯੰਤਰ, ਕਾਰਖਾਨੇ, ਕਾਰਯਲਯ, ਗੋਦਾਮ, ਦੁਕਾਣ, ਆਦੀ ਪੁੰਜੀਗਤ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਖਰਿਦ ਤੇ ਨਿਜੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਲਾਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਿਜੀ ਉਧਾਮੀ ਤਦ ਹੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਉਹ ਇਕ ਪਰਿਯੋਜਨਾਂ ਤੋਂ ਸੰਤੋਸ਼ਜਨਕ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਦੀ ਕਾਮਨਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੁੰਜੀਗਤ ਸੰਪਤਿ ਨਾਲ ਅਪੇਸ਼ਿਤ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਇਹਦਾ ਖਰਿਦ ਮੁੱਲ (purchase price) ਮਿਲਾਕੇ ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ (MEC) ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਤਦ ਤਿਕਰ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ, ਜਦ ਤਿਕਰ ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ (MEC) ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੀ ਬਿਆਜ ਦਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹੁੰਣ ਆਸੀ ਇਹ ਸਮਝਾਵਾਂਗੇ ਕਿ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਰਿਕਤ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋ (Fill in the blanks):

1. ਨਿਵੇਸ਼ ਤੋਂ ਭਾਵ ਸਾਮੁਹਿਕ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਉਸ ਹਿਸੇ ਦੇ ਮੁੱਲ ਤੋਂ ਹੈ, ਜੋੜਾ ਕਿ ਨਵੇਂ ਦਾ ਰੁਪ ਲੇ ਸਕਦਾ ਹੈ
2. ਨਵੇਂ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਲਸ਼ਣ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

10.2 ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ (Marginal Efficiency of Capital)

ਕੀਨਸ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ, ਇਕ ਨਵੀਂ ਪਰਿਯੋਜਨਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ ਅਤੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੀ ਬਿਆਜ ਦਰ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਫੇਰ, ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ ਪੁੰਜੀਗਤ ਸੰਪਤਿ ਦੇ ਪੁਰਤੀ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਪੁੰਜੀਗਤ ਸੰਪਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਅਤੇ ਲਾਭ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪੁੰਜੀ ਸੰਪਤਿ ਦਾ ਪੁਰਤੀ ਮੁੱਲ (Supply Price of Capital Asset)

ਜਦੇ ਇਸ ਉਧਾਮੀ ਪੁੰਜੀਗਤ ਸੰਪਤਿ ਖਰਿਦਣਾ ਚਾਹਦਾਂ ਹੈ, ਤਦ ਉਹਨੂੰ ਉਹਦੇ ਲਈ ਕੀਮਤ ਅਦਾ ਕਰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਸ਼ਿ ਨੂੰ ਪੁੰਜੀਗਤ ਵਸਤੂ ਦਾ ਖਰਿਦ ਮੁਲ ਕਿਹਾ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਕੀਨਸ ਨੇ ਸੰਪਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਦੀ ਲਾਗਤ ਨੂੰ ਪੁੰਜੀਗਤ ਸੰਪਤਿ ਦਾ ਪੁਰਤੀ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਨ ਲਾਗਤ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਮੁਲ ਹੈ ਜਿਦੇ ਤੇ ਨਵੀਂ ਪੁੰਜੀਗਤ ਸੰਪਤਿ ਹਾਜ਼ਰ ਜਾਂ ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਬਵ ਹੈ ਕਿ ਸੰਪਤਿ ਦੇ ਪੁਰਤੀ ਮੁੱਲ ਦਾ ਸਮੇਂ ਵਿਸਤਾਰ (spread-over) ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੁਪ ਤੇ ਨਿਰਮਾਣ ਆਦੀ ਜਿਵੇਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ, ਅਨੇਕ ਸਾਲਾਂ ਤਿਕਰ ਹੋ। ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੁਪ, ਉਧਾਮੀ ਦੀ ਪੁਰਣ ਲਾਗਤ ਅਪੇਸ਼ਿਤ ਰਾਸ਼ਿ ਤੋਂ ਕਾਫੀ ਅਲਗ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਵਰਤਮਾਣ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਸਰਲ ਬਨਾਣ ਦੇ ਲਈ ਉਸ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਾਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਆਲਾਵਾਂ, ਸੰਪਤਿ ਦੇ ਨਿਪਟਾਨ ਮੁੱਲ (disposal value) ਨੂੰ ਜਿਰੋ ਮਾਨਿਆ ਜਾਦਾਂ ਹੈ।

ਪੁੰਜੀਗਤ ਸੰਪਤਿ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਪ੍ਰਾਪਤਿ (Prospective Yields from Capital Asset)

ਪੁੰਜੀਗਤ ਸੰਪਤਿ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਪ੍ਰਾਪਤਿਆਂ ਅਤੇ ਅਪੇਸ਼ਿਤ ਆਮਦਨ ਪ੍ਰਵਾਹ ਸੰਪਤਿ ਰਾਹੀਂ ਇਸਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਿਤ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਵੇਚ ਨਾਲ ਸਪੇਸ਼ਿਤ ਆਗਮ ਅਤੇ ਬਦਲਾਵ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਲਾਗਤਾਂ ਦਾ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਬਦਲਾਵ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਲਾਗਤ ਕੱਚੇ ਮਾਲ, ਮਜਦੁਰਿਆ, ਵਿਗਿਆਪਨ, ਰਖਰਖਾਵ, ਯਾਤਾਯਾਤ, ਆਦੀ ਤੇ ਉਠਾਏ ਖਰਚ ਹਨ।

ਹਰ ਉਧਾਮੀ ਜੋੜਾ ਕਿ ਇਕ ਨਵਾਂ ਕਾਰਖਾਨਾਂ ਬਨਾਣ ਜਾਂ ਨਵਾ ਯੰਤਰ ਕਰਿਦਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਾਹਿਲਾਂ ਸੰਪਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਪ੍ਰਾਪਤਿਆਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਰਿਆ ਪੁੰਜੀਗਤ ਸੰਪਤਿਆ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤਿਕਰ ਚਾਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤਿਆ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਭੱਵਿਖ ਦੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤਿਕਰ ਫੈਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭੱਵਿਖ ਵਿੱਚ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ, ਇਹਦਾ ਪੁਰਵਾਨੁਮਾਣ ਬਹੁਤ ਜਾਰੂਰੀ (inevitable) ਹੈ। ਭੱਵਿਖ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਫਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨਿਸ਼ਿਚਤ ਭੱਵਿਖ ਦੇ ਪੁੰਜੀਗਤ ਸੰਪਤਿ ਦੀ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਅਤੇ ਵਸਤੂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚ ਅਨਿਸ਼ਿਚਤਤਾ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸੰਪਤਿ ਦਾ ਭੌਤਿਕ ਜੀਵਨ (physical life) ਦਾ ਪਤਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਤਕਨੀਕੀ ਬਦਲਾਵਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਇਸਦੇ ਆਰਥਿਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਜਾਨਣਾਂ ਮੁਸਕਾਲ ਹੈ। ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੁਪ, ਭੌਤਿਕ ਰੁਪ ਨਾਲ ਛੀਜਨੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਵਸਤੂ ਪੁਰਾਣੀ ਜਾ ਬੇਕਾਰ (obsolete) ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ, ਉਧਾਮੀ ਨੂੰ ਪੁੰਜੀਗਤ ਸੰਪਤੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਇਸਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦਾ ਸਾਵਧਾਨੀ ਨਾਲ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਣਾ ਪੈਦਾ ਹੈ।

ਉਤੇ ਲਿਖੇ ਵਿਵੇਚਨ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਪੁਰਤੀ ਮੁੱਲ ਪਰਿਸੰਪਤਿ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਲਾਗਤ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਪ੍ਰਾਪਤਿਆਂ ਸੰਪਤਿ ਦੇ ਭੱਵਿਖ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਹਨ। ਪੁੰਜੀਗਤ ਸੰਪਤਿ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਫੈਲੀ ਪ੍ਰਾਪਤਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸਦੇ ਪੁਰਤੀ ਮੁੱਲ ਦੇ ਤੁਲਯ

ਨੋਟ ਬਨਾਨਾਂ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਭੱਵਿਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤਿਆ ਸਮਾਨ ਵਤਰਮਾਨ ਰਾਸ਼ਿ ਤੋ ਘੱਟ ਮੁੱਲਵਾਨ ਹੈ। ਓਧਮੀ ਨਵੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਤੇ ਭੱਵਿਖ ਪ੍ਰਾਪਤਿਆਂ ਅਤੇ ਵਤਰਮਾਨ ਇਕ ਮੁਸ਼ਤ ਖਰਚ ਦੇ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਨਹੀ ਜਾਣ ਸਕਦਾ।

ਕੀਨਸ ਨੇ ਸੰਪਤਿ ਤੋ ਇਸਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਦੇ ਦੋਰਾਣ ਅਪੇਸ਼ਿਤ ਸਾਲਾਨਾ ਸੁਧ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਦੇ ਲਈ “ਸਾਲਾਨਾ” ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹਰ ਸਾਲ ਤੇ ਜਿਨੇ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਲਈ ਇਹ ਵਰਤਮਾਨ ਤੋ ਦੂਰ ਹੈ, ਬੱਟਾ ਲਗਾਕਰ, ਇਨ (ਭਾਵੀ) ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬੱਟਾ ਲਗਾਣ ਦੇ ਲਈ, ਚਕਰਵਰਿਤੀ ਬਿਆਜ ਦੀ ਗਣਨਾ ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਕ ਮੁਲਧਨ ਰਕਮ P, n ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਚਕਰਵਰਿਧੀ ਬਿਆਜ ਤੇ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਸੰਚਿਤ ਹੋਕਰ A ਧੰਨਰਾਸ਼ਿ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ, ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀ $A = P(1+r)^n$, ਜਿਥੇ r ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਜੇਕਰ A, r ਅਤੇ n ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ, P ਦਾ ਮਾਨ $P = A/(1+r)^n$ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਿਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ, ਭਾਵੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਫਲ A ਨੂੰ r ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਬੱਟਾ ਲਿਗਾਇਆ ਗਿਆ ਸਮਝਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੁਤਰ ਨੂੰ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੇ ਕਾਲ ਤੋ ਬਾਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਣ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸੀ ਤਰਾਂ, ਜੇਕਰ ਸੁਧ (ਭਾਵੀ) ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਅਤੇ (ਵਰਤਮਾਨ) ਸੁਰ ਦੀ ਲਾਗਤ ਦੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਬੱਟਾ ਦਰ (ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਰ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੈ। ਓਦਾਹਰਣ ਦੇ ਲਈ, ਜੇਕਰ ਇਕ ਫਰਮ ਇਕ ਪੂੰਜੀਗਤ ਓਪਸਕਰ ਨੂੰ 1,00,000 ਰੁਪਏ ਵਿੱਚ ਖਰਿਦਦੀ ਹੈ, ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਹੁਣ ਤੋ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਬਾਦ 1,21,000 ਰੁਪਏ ਦੀ ਇਕਮੁਸ਼ਤ ਸੁਧ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਣ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਲਾਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਰ ਨੂੰ ਇਸ ਸੁਤਰ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ,

$$1,00,000 = \frac{1,21,000}{(1+r)^2}$$

$$1+r = \sqrt{\frac{1,21,000}{1,00,000}} = 1.1$$

$$r = 0.10 = 10\%$$

ਵਾਸਤਵਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤਿਆ ਪੂੰਜੀਗਤ ਸੰਪਤਿ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਾਨਿਆ, ਅਪੇਸ਼ਿਤ ਸਾਲਾਨਾ ਸੁਧ ਪ੍ਰਾਪਤਿਆਂ ਦੀ ਸੰਰਖਲਾਂ $A_1, A_2, A_3, \dots, A_n$ ਹੈ ਜਿਥੇ ਅਧੋਲਿਖਿਤ ਸਾਲ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। $P_1, P_2, P_3, \dots, P_n$ ਕ੍ਰਮਸ਼ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਮੁਲ ਹਨ। ਅਪੇਸ਼ਿਤ ਸਾਲਾਨਾ ਸੁਧ ਪ੍ਰਾਪਤਿਆ ਦਾ ਕੁਲ ਵਰਤਮਾਨ ਮੁਲ $P_1 + P_2 + P_3 + \dots + P_n$ ਹੈ।

ਅਤੇ,

$$PV = \frac{A_1}{(1+r)} + \frac{A_2}{(1+r)^2} + \dots + \frac{A_n}{(1+r)^n}$$

ਇਥੇ, PV ਦਾ ਭਾਵ ਅਰਥ ਪੂੰਜੀਗਤ ਸੰਪਤਿ ਨਿਵੇਸ਼ ਨਾਲ ਅਪੇਸ਼ਿਤ ਆਮਦਨ ਦੇ ਭਾਵੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦੇ ਕੁਲ ਵੰਡਿਆ ਵਤਰਮਾਨ ਮੁਲ ਤੋ ਹੈ।

$$\frac{A_1}{(1+r)}, \frac{A_2}{(1+r)^2}, \frac{A_3}{(1+r)^3}, \dots, \frac{A_n}{(1+r)^n}$$

ਆਦਿ ਮਦੋਂ ਪਹਿਲੇ ਸਾਲ, ਦੂੱਜੇ ਸਾਲ, ਤੀਜੇ ਸਾਲ ਅਤੇ n ਵੇਂ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਅਪੇਕਸ਼ਿਤ ਆਮਦਨ ਪ੍ਰਵਾਹ ਪ੍ਰਾਇਯ (ਸਵਿਕ-ਾਰਿਆ) ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਹੁਣ, ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਓਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਪਰਿਯੋਜਨਾ ਵਿੱਚ ਹੱਥ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਪੂੰਜੀਗਤ ਵਸਤੁਆਂ ਦੀ ਲਾਗਤ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਿਤ ਪ੍ਰਾਪਤਿਆਂ ਦੇ ਕੁੱਲ ਵਰਤਮਾਨ ਮੁੱਲ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੈ, ਨਿਵੇਸ਼ ਪਰਿਯੋਜਨਾ ਲਾਭਪ੍ਰਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ, ਜੇ ਵਸਤੁ ਦੀ ਲਾਗਤ ਪ੍ਰਾਪਤਿਆਂ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਮੁੱਲ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ, ਤਾਂ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹਿਦਾ। ਜਦੋਂ ਦੋਵੇਂ ਕੇਵਲ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਨਿਵੇਸ਼ ਓਦਾਸੀਨਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਓਦਾਹਰਣ (Illustration)

5 ਸਾਲ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇਕ ਯੰਤਰ ਹਰ ਸਾਲ 1,000 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਲਾਗਤ 3,500 ਰੁਪਏ ਹੈ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦਰ 12 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਹੈ। ਕੀ ਇਸ ਯੰਤਰ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਫਾਇਦੇਮੰਦ ਹੈ?

ਉੱਤਰ

ਨੋਟ

ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਿਤ ਪ੍ਰਾਪਤਿਆਂ ਦਾ ਵਰਤਮਾਨ ਮੁੱਲ

$$\begin{aligned}
 PV &= \frac{A_1}{(1+r)} + \frac{A_2}{(1+r)^2} + \frac{A_3}{(1+r)^3} + \frac{A_4}{(1+r)^4} + \frac{A_5}{(1+r)^5} \\
 &= \frac{1,000}{(1+0.12)} + \frac{1,000}{(1+0.12)^2} + \frac{1,000}{(1+0.12)^3} + \frac{1,000}{(1+0.12)^4} + \frac{1,000}{(1+0.12)^5} \\
 &= \frac{1,000}{(1.12)} + \frac{1,000}{(1.12)^2} + \frac{1,000}{(1.12)^3} + \frac{1,000}{(1.12)^4} + \frac{1,000}{(1.12)^5} \\
 &= 892.86 + 797.20 + 711.78 + 635.52 + 567.43 \\
 &= 3,604.79 \text{ rupees}
 \end{aligned}$$

ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ, ਰੁਪਏ 3,604.79 (ਵਰਤਮਾਨ ਮੁੱਲ) > 3,500 ਰੁਪਏ (ਵਰਤਮਾਨ ਲਾਗਤ)

ਅੰਤ: ਨਿਵੇਸ਼ ਫਾਇਦੇਮੰਦ ਹੈ।

ਨਿਵੇਸ਼ਕ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਵਿਕਲਪਿਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਦੀ ਅਪੇਕਸ਼ਿਤ ਦਰ (i) ਪਤਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਬਿਆਜ ਦੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਰ (r) ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੇ ਉਧਾਰ ਦੇਯ ਕੋਸ਼ ਉਸ ਸੰਪਤਿ ਨੂੰ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਉਪਲੱਭ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਦੀ ਅਪੇਕਸ਼ਿਤ ਦਰ ਦਾ ਅੰਕਲਨ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਿਤ ਪ੍ਰਾਪਤਿਆਂ ਨੂੰ ਉਚਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੁਲ ਵਰਤਮਾਨ ਮੁੱਲ ਠੀਕ ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਨ ਮੁੱਲ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੱਟੇ ਦੀ ਇਹ ਦਰ ਜੇ ਪੂੰਜੀਗਤ ਸੰਪਤਿ ਤੋਂ ਉਸਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਅਪੇਕਸ਼ਿਤ ਸਾਲਾਨਾ ਆਮਦਨ ਦੀ ਸ਼ਰੱਖਲਾ ਦੇ ਕੁੱਲ ਵਰਤਮਾਨ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਸੰਪਤਿ ਦੇ ਪੂਰਤਿ ਮੁੱਲ ਦੇ ਸਮਾਨ ਕਰ ਦੇ, ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸੁਤਰ ਵਿੱਚ ਇਕ (i) ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸਮਤਾ ਹੈ।

$$C = \frac{A_1}{(1+i)} + \frac{A_2}{(1+i)^2} + \frac{A_3}{(1+i)^3} + \dots + \frac{A_n}{(1+i)^n}$$

ਇਥੇ $A_1, A_2, A_3, \dots, A_n$ ਕਰਮਾਸ਼ ਪਾਹਿਲਾਂ ਦੁਜਾ ਤਿਜਾ n^{th} ਵੇਂ ਸਾਲ ਦੇ ਆਖਾਰ ਵਿੱਚ ਅਪੇਸ਼ਿਤ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਿਤ ਆਮਦਨ ਹੈ। C ਸੰਪਤਿ ਦਾ ਪੁਰਤੀ ਮੁੱਲ ਹੈ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀਗਤ ਸੰਪਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਦੀ ਆਪੇਸ਼ਿਤ ਦਰ ਹੈ। $A_1, A_2, A_3, \dots, A_n$ ਅਤੇ C ਦੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਮਾਨ ਦੇ ਲਈ C ਦਾ ਅਦਿਤੀਅ ਮੁੱਲ ਜੇਤਾ ਕਿ ਇਸ ਸਮੀਕਰਣ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰੇ, ਪੁਰਤੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ (MEC) ਹੈ। ਕੀਨਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਪੁਰਤੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ “ਵਡੇ ਦੀ ਉਹ ਦਰ ਹੈ ਜੇਤੀ ਕਿ ਪੂੰਜੀਗਤ ਸੰਪਤਿ ਤੋਂ ਇਹਦੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਆਪੇਸ਼ਿਤ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਰਾਹੀਂ ਦਿਤੀ ਗਈ ਸਾਲਾਨਾ ਦੀ ਸ਼ਰੱਖਲਾ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਠੀਕ ਇਸਦੇ ਪੁਰਤੀ ਮੁੱਲ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਬਣਾ ਦੇਵੇ।”

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਬਹੁਵਿਕਲਪੀਆ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Multiple Choice Questions):

3. ਵਿਤਿਆ ਨਿਵੇਸ਼ ਦਾ ਭਾਵ ਕੇਵਲ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ-

(ੳ) ਹਸਤਾਂਤਰਣ ਦਾ	(ਅ) ਅਹਸਤਾਂਤਰਣ ਦਾ
(ੲ) ਖਰਚ ਦਾ	(ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
4. ਜਦ ਇਕ ਖਰਿਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰ ਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਦੁਜਾ (ਵੇਚਣ ਵਾਲਾ) ਕਰ ਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ -

(ੳ) ਨਿਵੇਸ਼	(ਅ) ਦੁਬਰਾ ਨਿਵੇਸ਼
(ੲ) ਵੇਚ	(ਸ) ਖਰਿਦ

- ਨੋਟ
5. ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਯੋਜਿਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ -

(ੳ) ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ	(ਅ) ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ
(ੲ) ਅਭਿਪ੍ਰੇਤ	(ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
 6. ਅਨਿਯੋਜਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਉਦਮਿਆਂ ਦੀ ਔਰ ਤੋਂ ਹੈ-

(ੳ) ਵਿਵਸ਼ ਨਿਵੇਸ਼	(ਅ) ਅਨਿਵੇਸ਼
(ੲ) ਸੁਨਿਯੋਜਿਤ ਨਿਵੇਸ਼	(ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

10.3 ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ (MEC and Rate of Interest)

ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੁੰਜੀਗਤ ਸੰਪਤਿ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ, ਸੰਪਤਿ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਿਤ ਪ੍ਰਾਪਤਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸਦੇ ਪੂਰਤੀ ਮੁੱਲ ਤੋਂ ਸੰਬਧ ਕਰਕੇ ਗਿਆਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਸੰਪਤਿ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ ਬਦਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਸੰਪਤਿ ਦੇ ਭੁਗਤਾਨ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਉਧਮੀ ਕੀ ਉਪਾਰਜਿਤ ਕਰਣ ਦੀ ਕਮਾਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਸ ਸੰਪਤਿ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਦੀ ਅੰਤਰਿਕ ਦਰ (Internal rate of return) ਹੈ। ਚੁਕਿ MEC ਦੀ ਗਣਨਾ ਭੱਵਿਖ ਦੇ ਅਨੁਮਾਨ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ, ਇਹ ਅੰਤਰਿਕ ਵਿਅਕਤੀਪਰਕ (subjective) ਅਤੇ ਅਨਿਸਚਿਤ ਮਾਤਰਾ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਣ ਨਾਲ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਤਿਕਰ ਪੁੰਜੀਗਤ ਸੰਪਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਦੀ ਇਹ ਅਪੇਸ਼ਿਤ ਦਰ ਬਿਆਜ ਦੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਥਾਲੇ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜਦ ਇਕ ਉਧਮੀ ਇਕ ਪੁੰਜੀਗਤ ਵਸਤੁ ਨੂੰ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਣ ਦਾ ਨਿਰਣਯ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਜਾਂ ਤਾਂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਕੋਸ਼ ਉਧਾਰ ਲੇਦਾਂ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਪਰਿਯੋਜਨਾ ਦੇ ਲਈ ਆਪ ਆਪਣੇ ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰ ਵਿਤ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ, ਉਹਨੂੰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੀ ਬਿਆਜ ਦਰ ਦੇਣੀ ਪੈਦੀ ਹੈ ਜਦਕਿ ਦੁਜੀ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ ਉਹ ਉਸ ਬਿਆਜ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੇਤਾ ਕਿ ਉਹ ਇਹ ਕੋਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਉਧਾਰ ਦੇਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ ਬਿਆਜ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਕੀਮਤ ਹੈ। ਉਧਮੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਇਸ ਕੀਮਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਦੀ ਆਪੇਸ਼ਿਤ ਦਰ ਦੇ ਰੁਪ ਨਾਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਮਦਨ (ਅਤੇ ਲਾਭ) ਅਤੇ ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ (i) ਬਿਆਜ ਦੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਰ (r) ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰਿਯੋਜਨਾ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਕਰਣਾ ਫਾਇਦੇਮੰਦ ਹੈ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਧਮੀ ਨੂੰ ਪੁਰੀ ਅਤੇ ਆਂਸ਼ਿਕ ਲੋਣਾ ਕੋਸ਼ੇ ਨੂੰ ਬਿਆਜ ਦੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਰ ਤੇ ਉਧਾਰ ਲੇਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਦੁਜੀ ਔਰ ਜੇਕਰ ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ ਬਿਆਜ ਦੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਰ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਨਿਵੇਸ਼ ਪਰਿਯੋਜਨਾਂ ਫਾਇਦੇਮੰਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ ਉਧਮੀ ਨੂੰ, ਉਪਲਬਧ ਕੋਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਿਆਜ ਦੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਤੇ ਉਧਾਰ ਦੇ ਦੇਣਾ ਚਾਹਿਦਾ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਲਈ, ਜੇਕਰ ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ (MEC) 10% ਹੈ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਬਿਆਜ ਦੀ ਬਾਜ਼ਾਰ 8% ਹੈ, ਤਾਂ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਬਿਆਜ ਲਾਗਤ ਅਤੇ ਸੰਪਤਿ ਦੀ ਘਿਸਾਵਟ ਲਾਗਤ ਆਦਿ ਸਾਰਿਆ ਲਾਗਤਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਕਰਣ ਦੇ ਬਾਦ, ਨਿਵੇਸ਼ 2% ਦਾ ਸੁਧ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਦਿਦਾਂ ਹੈ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵੱਧਕਰ 12% ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਭਾਵੀ ਨਿਵੇਸ਼ਕ (prospective investor) ਨੂੰ ਪਰਿਯੋਜਨਾ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਨਹੀਂ ਕਰਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਕਿਉਕਿ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਦੀ ਸੁਧ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਦਰ - 2% ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਸੁਧ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਰ ਦਾ ਅੰਤਰ ਹੈ।

ਇਹ ਵੇਖਾਣਾ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਪੁੰਜੀਗਤ ਸੰਪਤਿ ਦੇ ਲਈ ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ (MEC) ਕਿਸੇ ਤਰਾਂ ਬਿਆਜ ਦੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਰ ਤੋਂ ਨਿਰਭਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਇਕ ਵਾਰ ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾਂ (MEC) ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਣ ਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਰ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਦਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਪਰਿਯੋਜਨਾ ਫਾਇਦੇਮੰਦ ਹੋ, ਜਦ ਇਸ ਦਰ ਦੀ ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ (r) ਤੋਂ ਬਦਲਾਵ ਹੋਣ ਨਾਲ ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ (MEC) ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪਵੇਗਾ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਵੱਧਣ ਤੋਂ ਪਾਹਿਲਾ, ਇਹ ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਧਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੇਤੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਪਰਿਯੋਜਨਾ ਪਾਹਿਲਾ ਫਾਇਦੇਮੰਦ ਲਗਦੀ ਸੀ, ਹੁੰਣ ਫਾਇਦੇਮੰਦ ਨਹੀਂ ਲਾਗੇਗੀ। ਇਸਲਈ ਬਿਆਜ ਦੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਪੁੰਜੀਗਤ ਵਸਤੁ ਦੀ ਆਪੇਸ਼ਿਤ ਲਾਭਪ੍ਰਦਤਾ ਤੋਂ ਘੱਟ ਕਰ ਦੇਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਤਿਕਰ ਇਹਨੂੰ ਅਪੇਸ਼ਿਤ ਨੁਕਸਾਨ ਵਿੱਚ ਬਦਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਵਿਲੋਮਤ ਵੀ ਸੱਚ ਹਨ।

ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ ਸੂਚੀ (MEC Schedule)

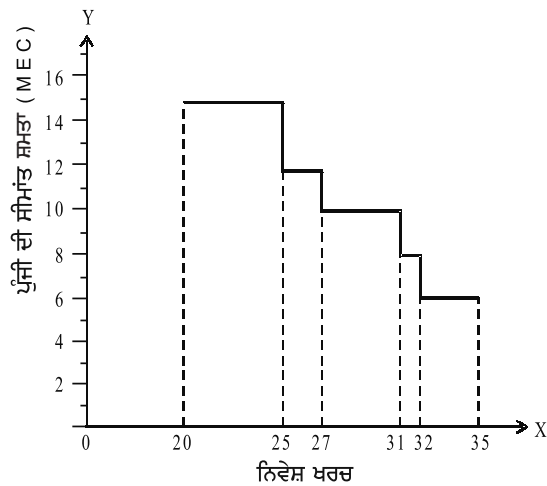
ਕਿਸੇ ਸਮੇ ਵਿੱਚ, ਇਕ ਫਰਮ ਨੂੰ ਭਿਨ ਤਰਾਂ ਦੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਵਸਰਾਂ ਦਾ ਸਾਮਨਾਂ ਕਰਣਾ ਪੈਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਨਿਵੇਸ਼ ਤਕਨੀਕ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਨਾਲ, ਜਦਕਿ ਹੋਰ ਉਤਪਾਦਨ ਇਕਾਇਆ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ ਦੇ ਲਈ ਲੋਣਮੰਦ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਸੰਭਵ ਦੇ ਲਈ ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ ਉਠਾਣ ਦਾ ਨਿਰਣਯ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਬਿਆਜ ਦੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਰ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਦਾਂ ਹੈ। ਫਰਮਾਂ ਉਸੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਪਰਿਯੋਜਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਚੁਨੇਗੀ, ਜਿਨਾਦੇ ਲਈ ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ (MEC) ਬਿਆਜ ਦੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਰ

(r) ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਫਰਮਾਂ ਦੀ ਭਿਨ ਪਰਿਯੋਜਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ (MEC) ਦੀ ਘੱਟਦੇ ਹੋਏ ਕਰਮ ਦੇ ਚਯਨ ਕਰਣ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਚੁੰਕਿ ਫਰਮ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਰਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਰਖਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਕੋਸ਼ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਰ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ, ਨਿਵੇਸ਼ ਅਵਸਰਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ (MEC) ਨੂੰ ਘੱਟਦੇ ਹੋਏ ਕਰਮ ਵਿੱਚ ਵੱਡੇ ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ ਸੁਚੀ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ ਸੁਚੀ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ 5 ਪਰਿਯੋਜਨਾਵਾਂ ਜੇਤੀ ਕਿ ਫਰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ (MEC) ਦੇ ਘੱਟਦੇ ਹੋਏ ਕਰਮ ਵਿੱਚ ਵੱਡੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। (ਸਾਰਣੀ 4.1)

ਨੋਟ

ਤਾਲਿਕਾ 10.2 ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ ਸੁਚੀ		
ਨਿਵੇਸ਼ ਪਰਿਯੋਜਨਾ	ਪਰਿਯੋਜਨਾ ਦਾ ਮੁਲ (ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ)	ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ (MEC)
A	5	15%
B	2	12%
C	4	10%
D	1	8%
E	3	6%

ਅਸੀਂ ਵੇਕਦੇ ਹੈ ਕਿ ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ ਸੁਚੀ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਫਰਮਾਂ ਦੀ ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ (MEC) ਦਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਵੈਕਲਪਿਕ ਪੱਧਰੇ ਨਾਲ ਸੰਬਧ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਬਿਆਜ ਦੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਰ 13% ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ 5 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਲਾਗਤ ਵਾਲੀ ਕੇਵਲ ਪਾਹਲੀ ਪਰਿਯੋਜਨਾ ਲਾਭ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਬਿਆਜ ਦੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਰ ਡਿਗਕਰ 9% ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਫਰਮ 11 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ (ਕੁਲ) ਲਾਗਤ ਵਾਲੀ ਤਿਨ ਪਰਿਯੋਜਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਫਾਇਦੇਮੰਦ ਪਾਦੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਨਿਵੇਸ਼ ਸਪਸ਼ਟ ਰੁਪ ਨਾਲ ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਕੁਲ ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਵੱਧਾਵੇਗਾ। ਮਾਨਿਆ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਫਰਮ ਦੇ ਕੋਲ 20 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦਾ ਕੁਲ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸ਼ਟਾਕ (ਘਿਸਾਵਟ ਤੇ ਬਾਦ ਸ਼ੁਦ) ਹੈ। 13% ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਤੇ ਕੁਲ ਪੁੰਜੀ ਸਟਾਕ ਵੱਧਕਰ 25 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੋ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਅੱਜ ਫਿਰ 31 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੋ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ 9% ਤਿਕਰ ਡਿਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫਰਮ ਤਦ ਤਿਕਰ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਨਿਵੇਸ਼ ਪਰਿਯੋਜਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗੀ ਜਦ ਤਿਕਰ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਡਿਗ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਚਿਤਰ 10.3 ਵਿੱਚ ਇਹ ਪੰਜ ਭਾਵੀ (ਸੰਭਾਵਿਤ) ਪਰਿਯੋਜਨਾਵਾਂ ਲਾਭਪ੍ਰਦਤਾ ਦੇ ਘੱਟਦੇ ਹੋਏ ਕਰਮ ਵਿੱਚ ਵੱਡ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਚਿਤਰ ਵਿੱਚ ਗੁਢੀ (ਗੁਢ) ਰੇਖਾਵਾਂ ਨੂੰ ਫਰਮ ਨੂੰ ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ ਸੁਚੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਫਰਮ ਦੀ ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ ਸੁਚੀ ਚਰਣਾਂ (steps) ਵਿੱਚ ਚਲਦੀ ਹੈ। ਯੇਕਰ ਸਾਰਿਆ ਫਰਮਾਂ ਦੀ ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ ਸੁਚਿਆਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਲਗਭਗ ਅਨਗਿਨਤ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਪਰਿਯੋਜਨਾਵਾਂ ਮਿਲਾਣਗੀ। ਜਦ ਆਰੇਖੀਯ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਮੁਹ ਪ੍ਰਕਰਿਆ ਦੇ ਕਾਰਣ ਇਹ ਇਕ ਨਿਰਬਾਧ ਵਕਰ (smooth curve) ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

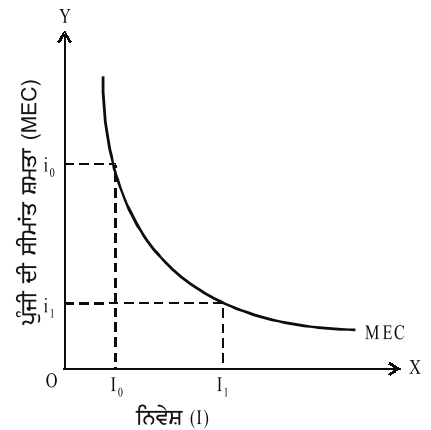


ਚਿਤਰ 10.3 ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸੁਚੀ

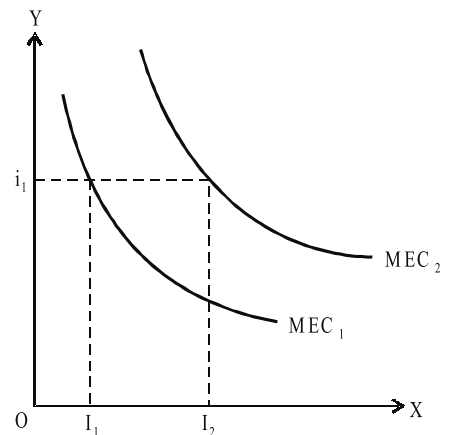
ਚਿਤਰ 10.4 ਵਿੱਚ ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ ਵਕਰ (MEC curve) ਪੁੰਜੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸਮਤਾ (MEC) ਦੇ ਭਿਨ ਮਾਨਾਂ (Y-ਅੰਸ਼ ਤੇ) ਦੇ ਅਨੁਰੁਪ ਨਿਵੇਸ਼ (X-ਅੰਸ਼ ਤੇ) ਸੰਭਵ ਪੱਧਰਾ ਤੇ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ (MEC) ਵਕਰ ਤੇ ਥਾਲੇ ਦੀ ਔਰ ਢਾਲ, ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ ਦੇ ਵਿੱਚ ਰਿਣਾਤਮਕ ਸੰਬਧ ਵਿਖਾਇਆ ਹੈ। ਜਦ ਨਿਵੇਸ਼ ਦਾ ਪੱਧਰ I_0 ਤੋਂ I_1 ਤੱਕ ਵੱਧਦਾ ਹੈ, ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ (MEC) $_0$ ਤੋਂ i_1 ਤੱਕ ਡਿਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਨੋਟ

ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ (MEC) ਦੇ ਵਿੱਚ ਵਿਪਰਿਤ ਸੰਬੰਧ ਦੇ ਦੋ ਕਾਰਣ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ, ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵੱਧੀ ਤੋਂ ਇਕ ਹੋਰ ਹਾਸਮਾਨ ਪ੍ਰਤਿਫਲ (diminishing returns) ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਕਾਰਣ ਪੂੰਜੀਗਤ ਸੰਪਤਿ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਉਤਪਾਦਕਤਾ (marginal productivity) ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਔਰ ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਵੱਧੀ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ, ਵਸਤੂਆ ਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੂਜਾਂ, ਜਦ ਵਾਸਤਵਿਕ ਪੂੰਜੀ ਸਟਾੱਕ ਵਿੱਚ ਵੱਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਸੰਪਤਿ ਦੀ ਵੱਧੀ ਹੋਈ ਮੰਗ ਦੇ ਕਾਰਣ, ਇਹਦਾ ਪੁਰਤੀ ਮੁੱਲ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ (MEC) ਵਕਰ ਨਿਵੇਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਅਪੇਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਤੋਂ ਖਿਸਕ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪੁੰਜੀਗਤ ਸੰਪਤੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਪ੍ਰਤਿਫਲਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਆਪਾਰਿਆਂ ਦਾ ਆਸ਼ਾਵਾਦੀ ਰੁਖ ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ (MEC) ਵਕਰ ਤੋਂ ਉਤੇ ਦੀ ਔਰ ਖਿਸਕਾਉਗਾ। ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ (MEC) ਵਕਰ ਤੋਂ ਇਸ ਤਰਾਂ ਖਿਸਕਾਵ ਚਿਤਰ 10.5 ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ (MEC) ਦੇ ਉਹੀ ਮਾਨ ਦੇ ਲਈ ਅਨੁਕੂਲਤਮ ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਪਰਿਸਥਿਤਿਆ (optimism) ਦੇ ਵਿਧਮਾਨ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ MEC_2 ਵਕਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਿਵੇਸ਼ (OI_2) ਹਾਜ਼ਾਰ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਲਈ ਨਿਗਮ ਕਰ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਕਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਉਧ-ਮਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਪਰਿਯੋਜਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਤੇ ਦੀ ਔਰ ਖਿਸਕਾਣ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰਿਤ ਕਰੇਗੀ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਤਕਨੀਕ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਨਿਵੇਸ਼ਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਨੁਕੂਲ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ (favourably) ਲਿਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਇਹਦੇ ਦੂਜੀ ਔਰ, ਜੇਕਰ ਮੰਦੀ ਵਿਧਮਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪੂੰਜੀ ਤੇ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਇਕ ਬਹੁਤ ਥਾਲੇ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਡਿਗ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ MEC ਵਕਰ ਥਾਲੇ ਦੀ ਔਰ ਖਿਸਕ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹਦੇ ਆਲਾਵਾ, ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਲਈ, ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਟੌਤਿਆ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੁਪ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਦੇ ਫਲਸਵਰੁਪ ਵਸਤੂਆ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਮੰਗ MEC ਵਕਰ ਨੂੰ ਧੱਕਾਂ ਦੇਵੇਗੀ। ਪ੍ਰਤਯਸ਼ ਕਰ ਵੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਮੰਗ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰ ਦਿਦਾਂ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹੈ ਕਿ ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ (MEC), ਜਿਸ ਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਮੰਗ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਸਰਕਾਰੀ ਨੀਤਿ, ਤਕਨੀਕੀ ਕਾਰਕਾਂ, ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਦਸ਼ਾਵਾਂ, ਆਦੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੇੜਾ ਕਿ ਕਾਢੀ ਅਨਿਸਚਿਤ (unpredictable) ਹੁੰਦੇ ਹਨ।



ਚਿਤਰ 10.4 ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ ਵਕਰ



ਚਿਤਰ 10.5 MEC ਵਕਰ ਦਾ ਖਿਸਕਾਣ



ਟਾਸਕ

‘ਨਿਵੇਸ਼’ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ।

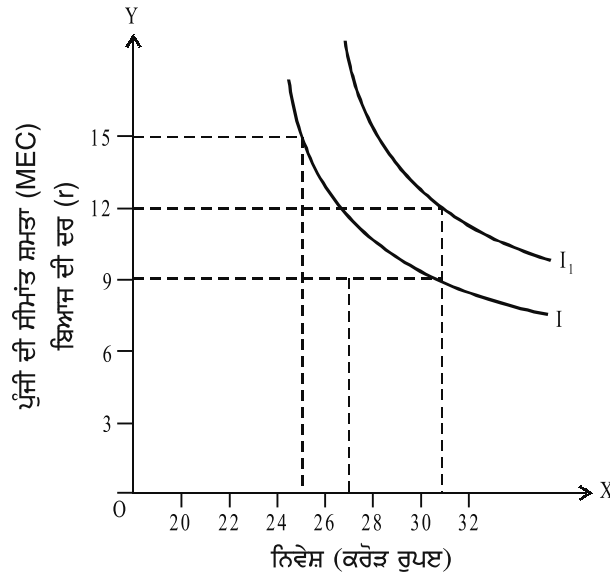
10.4 ਨਿਵੇਸ਼ ਮੰਗ ਵਕਰ (Investment Demand Curve)

ਪਹਿਲਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁਕਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਫਰਮ ਜਦ ਤੱਕ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਰਹਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਦ ਤਕ ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ (MEC) ਬਿਆਜ ਦੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਰ (r) ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ ਸੁਚੀ ਦੇ ਲਈ, ਨਿਵੇਸ਼ ਮੰਗ ਦਾ ਪੱਧਰ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ (MEC) ਦੇ ਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਿਆਜ ਦੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਰ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਨਾਲ, ਸਾਨੂੰ ਨਿਵੇਸ਼ ਮੰਗ ਸੁਚੀ ਅਤੇ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਨਿਵੇਸ਼ ਮੰਗ ਵਕਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਚਿਤਰ 10.6 ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ (X -ਅੰਸ਼ ਤੇ) ਨੂੰ ਬਿਆਜ (Y -ਅੰਸ਼ ਤੇ) ਦੇ ਭਿਨ ਪੱਧਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਨਿਵੇਸ਼ ਮੰਗ ਪ੍ਰਦਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਇਕਾਈ ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਈ ਕਾਲਪਨਿਕ ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ ਸੁਚੀ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ 25 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਨਿਵੇਸ਼, ਦੇ ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ 15% ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਸ਼ਕਰਸ਼ ਕਢਿਆਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ 15% ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਤੇ

ਨੋਟ

25 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਨਿਵੇਸ਼ ਉਪਲਬਧ ਹੋਵੇਗਾ। ਅੰਤ 15% ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ 25 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਮੰਗ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਕੇਵਲ ਇਸ ਨਿਵੇਸ਼ ਪੱਧਰ ਤੇ ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ (MEC) ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ (r_1) ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਜਦ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ 12% ਤੱਕ ਡਿਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਨਿਵੇਸ਼ 27 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਤੱਕ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 12% ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਤੇ $I_1 = r_2$ ਇਹਦੇ ਆਲਾਵਾ, ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ 10% ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਰ ਤੇ $I_3 = r_3$ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ 31 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਤੱਕ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਵੇ ਚਲਦਾ ਰਾਹਿਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਪਰਿਣਾਮ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ MEC ਵਕਰ ਦੇ ਸਮਾਨ, ਨਿਵੇਸ਼ ਮੰਗ ਵਕਰ ਵੀ ਥਾਲੇ ਦੀ ਔਰ ਢਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਨਿਵੇਸ਼ ਮੰਗ ਵਕਰ, ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵਿਪਰੀਤ ਸੰਬੰਧ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਨ ਕਾਰਣਾਂ ਤੋਂ ਖਿਸਕ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਦੇ ਕਾਰਣ (MEC) ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਤੇ, ਨਿਵੇਸ਼ ਮੰਗ ਵਕਰ ਦੇ ਉਤੇ ਖਿਸਕਣ ਨਾਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਦਾ ਪੱਧਰ ਵੱਧ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਦਕਿ ਥਾਲੇ ਦੀ ਔਰ ਖਿਸਕਣ ਨਾਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਚਿਤਰ 10.6 ਵਿੱਚ, ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਜਿਵੇਂ $r = 12\%$ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਨਿਵੇਸ਼ ਦਾ ਪੱਧਰ 27 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਦ ਨਿਵੇਸ਼ ਮੰਗ ਵਕਰ ਉਤੇ ਦੀ ਔਰ ਖਿਸਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, 12% ਤੇ ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ, ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਉਸ ਪੱਧਰ ਤੇ, ਬਿਆਜ ਦੀ 10% ਦਰ ਤੇ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ, ਨਿਵੇਸ਼ ਵੱਧਕਰ 31 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ ਡਿਗਕਰ 10% ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੇੜੀ ਕਿ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ।



ਚਿਤਰ 10.6 ਨਿਵੇਸ਼ ਮੰਗ ਵਕਰ

10.5 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸਕਲ ਨਿਵੇਸ਼, ਲੋਣ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪੂੰਜੀਗਤ ਸਟਾੱਕ ਵਿੱਚ ਸੁਧ ਵਰਿਧੀ ਹੋਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਨਵੀਂ ਪੂੰਜੀ ਦਾ ਇਕ ਹਿਸਾ ਅਵਮੁਲਿਯਤ (depreciated) ਪੂੰਜੀਗਤ ਸਟਾੱਕ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਨ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਲੋਣ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਾਲ ਦੇ ਦੋਰਾਣ ਅਵਮੁਲਿਯਤ ਪੂੰਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਨ ਤੇ ਓਠਾਇਆ ਗਿਆ ਖਰਚ ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਨ ਨਿਵੇਸ਼ (replacement investment) ਕਹਲਾਦਾ ਹੈ।

10.6 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

- ਨਿਵੇਸ਼ (Investment) - ਪੂੰਜੀ ਲਗਾਣਾ।
- ਪੂੰਜੀ (Capital) - ਮੁਲਧੰਨ।

10.7 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

1. ਨਿਵੇਸ਼ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ?
2. ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?
3. ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਸ਼ਮਤਾ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦਰ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰੋ?
4. 'ਨਿਵੇਸ਼ ਮੰਗ ਵਕਰ' ਤੇ ਟਿਪਾਣੀ ਲਿਖੋ।

ਨੋਟ ਉਤਰ : ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Answer : Self Assessment)

- | | | |
|-----------|----------------|--------|
| 1. ਸੰਯੰਤਰ | 2. ਨਿਰਾਸ਼ਾਵਾਦੀ | 3. (ੳ) |
| 4. (ਅ) | 5. (ੲ) | 6. (ੳ) |

10.8 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)



ਬੁਕਸ

1. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਅਸ. ਕੇ. ਚਕਰਵਰਤੀ, ਹਿਮਾਲਿਆ ਪਬਲਿਸਿੰਗ ਹਾਊਸ, 2010.
2. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਇਕਾਨੋਮਿਕਗਰੇਥ, ਫਲਕਚੁਏਸ਼ੰਨ ਅਂਡ ਪੌਲਿਸੀ : ਰਾਬਰਟ ਇ ਹਾਲ ਅਂਡ ਡੇਵਿਡ ਅਚ. ਪੈਪਲ, ਵਾਇਨਾ ਬੁਕਸ , 2010.
3. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਥਯੋਰੀ ਅਂਡ ਪੌਲਿਸੀ : ਅਚ. ਅਲ. ਆਹੁਜਾ, ਅਸ. ਚੰਦ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010.

ਇਕਾਈ-11: ਤਵਰਣ ਸਿਧਾਂਤ

(The Theory of Acceleration)

ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ (Contents)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

11.1 ਤਵਰਣ ਸਿਧਾਂਤ (The Theory of Acceleration)

11.2 ਤਵਰਣ ਦਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੰਮ (Role of Accelerator as a Theory of Investment)

11.3 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

11.4 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

11.5 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

11.6 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ:

- ਤਵਰਣ ਸਿਧਾਂਤ ਜਾਨਣ ਲਈ।
- ਤਵਰਣ ਦਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਸਿਧਾਂਤ ਜਾਨਣ ਲਈ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

ਟੀ. ਅਨ. ਕਾਰਵਰ ਪਾਹਿਲਾ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੀ ਜਿਨੇ 1903 ਵਿੱਚ ਉਪਭੋਗ ਅਤੇ ਸ਼ੁਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ। ਪਰ ਅਫਟੇਲਿਯਨ (Aftalion) ਨੇ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ 1909 ਵਿੱਚ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ। ‘ਤਵਰਣ ਸਿਧਾਂਤ’ ਨਾਂ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਪਾਹਿਲੀ ਵਾਰ 1917 ਵਿੱਚ ਜੇ. ਅਸ. ਕਲਾਰਕ ਨੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ। ਇਹਦੇ ਅੰਗੇ ਹਿਕਸ, ਸੈਮਯੂਲਸਨ ਅਤੇ ਗੁਡਵਿਨ ਨੇ ਵਿਆਪਾਰ ਚਕਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ।

11.1 ਤਵਰਣ ਸਿਧਾਂਤ (The Theory of Acceleration)

ਤਵਰਣ ਸਿਧਾਂਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਕਿ ਪੁੰਜੀਗਤ ਵਸਤੂਆ ਦੀ ਮੰਗ ਉਨ ਉਪਭੋਗ ਵਸਤੂਆ ਦੀ ਮੰਗ ਤੋ ਪ੍ਰਾਪਤ (derived) ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਨਾਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮਦਦਗਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਤਵਰਣ ਸਿਧਾਂਤ ਉਸ ਪ੍ਰਕਾਰਿਆ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਦੇ ਰਾਹੀ ਉਪਭੋਗ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ (ਜਾਂ ਕਮੀ) ਨਾਲ ਪੁੰਜੀਗਤ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ (ਜਾਂ ਕਮੀ) ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੁਰੀਹਾਰਾ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ, “ਤਵਰਕ ਗੁਣਾਂਕ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ ਤੋ ਪ੍ਰਾਰੰਭਿਕ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਵਿੱਚ ਅਨੁਪਾਤ ਹੈ।”

ਇਸ ਸੁਤਰ ਵਿੱਚ $\beta = \Delta I / \Delta C_1$ or $\Delta I_1 = \beta \Delta C_1$ ਜਿਥੇ β ਤਵਰਣ ਗੁਣਾਂਕ ਹੈ, ΔI_1 ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਧ ਬਦਲਾਵ ਹੈ ਅਤੇ C_1 ਅਪਭੋਗ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਧ ਬਦਲਾਵ ਹੈ। ਜੇਕਰ 10 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਨਾਲ 30 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਤਵਰਣ ਗੁਣਾਂਕ 3 ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਤਵਰਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਇਸ ਵਿਵਰਣ ਨੂੰ ਹਿਕਸ ਨੇ ਵੱਧ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰਾਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਜੇੜਾ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਹੈ। ਅੰਤ ਤਵਰਕ $V = \Delta I_1 / \Delta Y_1$ ਜਾਂ ਪੁੰਜੀ ਉਤਪਾਦਨ ਅਨੁਪਾਤ। ਇਹ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ

ਨੋਟ ਸੰਬੰਧ ਬਦਲਾਵ (ΔY_t) ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਬਦਲਾਵ (ΔI_t) ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪੂੰਜੀਗਤ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਲਈ ਮੰਗ ਕੇਵਲ ਉਪਭੋਗ ਵਸਤੂਆਂ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਬਲਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗ ਮੰਗ ਨਾਲ। ਇਹ ਦੋਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ β ਅਤੇ v ਬਰਾਬਰ ਹਨ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਰਿਕਤ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋ (Fill in the blanks):

1. ‘ਤਵਰਣ ਸਿਧਾਂਤ’ ਨਾਂ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਪਾਹਿਲੀ ਵਾਰ 1917 ਵਿੱਚ ਨੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ।
2. ਤਵਰਕ ਗੁਣਾਂਕ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਸੂਰੂ ਦੇ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਵਿੱਚ ਹੈ।

ਇਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਪੂੰਜੀ ਦਾ ਇੱਛਿਤ ਸਟਾੱਕ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਬਦਲਾਵ ਨਾਲ ਪੂੰਜੀ ਸਟਾੱਕ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੋਵੇਗਾ। ਅੰਗੇ ਇਹ ਬਦਲਾਵ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ v ਗੁਣਾ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅੰਤ $\Delta I_t = v \Delta Y_t$ ਜਿਥੇ v ਤਵਰਣ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਕ ਮਸ਼ੀਨ ਦਾ ਮੁੱਲ 4 ਲੱਖ ਰੁਪਇਯੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ 1 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਕੇ ਮੁੱਲ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤੱਦ v ਦਾ ਮੁੱਲ 4 ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਉਦਮਿਨੀ ਜੇ ਆਪਣੇ ਉਤਪਾਦਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ 1 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਵੱਧਣਾ ਚਾਉਂਦਾ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਮਸ਼ੀਨ ਤੇ 4 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਜਰੂਰ ਖਰਚ ਕਰਨੇ ਚਾਹਿਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਮਾਨ ਰੁਪ ਨਾਲ ਇਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਉਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਜੇਕਰ ਤਵਰਕ ਦਾ ਮੁੱਲ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ ਤਾਂ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿ ਇਕਾਈ ਨੂੰ ਵੱਧ ਪੂੰਜੀ ਚਾਹਿਦੀ ਹੈ ਤਾਂਕਿ ਸ਼ੁੱਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ, ਜੋ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਵੱਧ ਹੋਵੇ। ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸਕਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਨ ਨਿਵੇਸ਼ + ਸ਼ੁੱਧ ਨਿਵੇਸ਼। ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਨ (replacement) ਨਿਵੇਸ਼ ਸਥਿਰ ਹੋਣ ਤੇ, ਸਕਲ (gross) ਨਿਵੇਸ਼ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਹਰ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਹੋਵੇਗਾ।

ਤਵਰਣ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਬਰੂਮੈਨ (Brooman) ਰਾਹੀਂ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਮੀਕਰਣ ਤੋਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

$$I_{gt} = v(Y_t - Y_{t-1}) + R$$

$$= v \Delta Y_t + R$$

ਜਿਥੇ I_{gt} ਕਾਲ t ਵਿੱਚ ਸਕਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਹੈ, v ਤਵਰਕ ਹੈ, Y_t ਕਾਲ t ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ ਹੈ, Y_{t-1} ਪਿਛਲੀ ਅਵਧਿ ($t - 1$) ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ ਹੈ, ਅਤੇ R ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਨ ਨਿਵੇਸ਼ ਹੈ।


ਸਮੀਕਰਣ ਇਹ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਵਧਿ t ਦੇ ਦੋਰਾਣ ਸਕਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਅਵਧਿ $t - 1$ ਤੋਂ t ਤੱਕ ਬਦਲਾਵ ਤੇ ਗੁਣਾ ਤਵਰਕ (v) ਜਮਾਂ ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਨ ਨਿਵੇਸ਼ (R)।

ਸ਼ੁੱਧ ਨਿਵੇਸ਼ (I_n) ਨਿਕਾਲਣ ਦੇ ਲਈ ਸਮੀਕਰਣ ਦੇ ਦੋਨੋਂ ਔਰ ਤੇ R ਨੂੰ ਘੱਟਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ ਤਾਕਿ t ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:

$$I_{nt} = v(Y_t - Y_{t-1})$$

$$= v \Delta Y_t$$

ਇਹ ਸਮੀਕਰਣ $\Delta I = v \Delta Y$ ਦੇ ਸਿਵਾਯ ਔਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ $\Delta Y = Y_t - Y_{t-1}$ ਜੇਕਰ $Y_t > Y_{t-1}$ ਹੋਵੇ ਤਾਂ t ਅਵਧਿ ਦੇ ਦੋਰਾਣ ਸ਼ੁਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਧਨਾਤਮਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਔਰ, ਜੇਕਰ $Y_t < Y_{t-1}$ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸ਼ੁਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਰਿਣਾਤਮਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ t ਅਵਧਿ ਦੇ ਦੋਰਾਣ ਵਿਨਿਵੇਸ਼ (disinvestment) ਹੁੰਦਾ ਹੈ।



ਨੋਟਸ ‘ਤਵਰਣ ਸਿਧਾਂਤ’ ਨਾਂ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਪਾਹਿਲੀ ਵਾਰ 1917 ਵਿੱਚ ਜੇ. ਅਮ. ਕਲਾਰਕ ਨੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ।

ਇਸਦੀ ਮੰਨਤਾਵਾਂ (Its Assumptions)

ਨੋਟ

ਤਵਰਣ ਸਿਧਾਂਤ ਹੇਠ ਲਿਖਿ ਮੰਨਤਾਵਾਂ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ -

1. ਇਹ ਸਥਿਰ ਪੁੰਜੀ-ਉਤਪਾਦਨ ਅਨੁਪਾਤ ਮੰਨਦਾ ਹੈ।
2. ਇਹ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਾਧਨ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਹਨ।
3. ਪਲਾਂਟੋ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਅਤਿਰਿਕਤ ਜਾਂ ਨਿਸਕਰਿਆਂ ਸ਼ਮਤਾ ਨਹੀਂ ਪਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
4. ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵੱਧੀ ਹੋਈ ਮੰਗ ਸਥਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
5. ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੁੰਜੀ ਅਤੇ ਸਾਖ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਲੋਚਦਾਰ ਹੈ।
6. ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਨਾਲ ਸੁੱਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਛੇਤੀ ਹੀ ਵਰਿਧੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
7. ਇੱਛਿਤ ਪੁੰਜੀ ਸਟਾੱਕ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਪੁੰਜੀ ਸਟਾੱਕ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਤਵਰਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਕਾਰਵਾਈ (Operation of the Acceleration Principle)

ਤਵਰਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਤਾਲਿਕਾਂ ਦੇ ਦਿਤੇ ਗਏ ਉਦਾਹਰਣ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਤਵਰਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ $v = 4$					
ਅਵਥਿ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ (1)	ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ (Y) (2)	ਇੱਛਿਤ ਪੁੰਜੀ (3)	ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਨ ਨਿਵੇਸ਼ (R) (4)	ਸੁੱਧ ਨਿਵੇਸ਼ (In) +(5)	ਸਕਲ ਨਿਵੇਸ਼ (Ig) =(6)
t	100	400	40	0	40
t + 1	100	400	40	0	40
t + 2	105	420	40	20	60
t + 3	115	460	40	40	80
t + 4	130	520	40	60	100
t + 5	140	560	40	40	80
t + 6	145	580	40	20	60
t + 7	140	560	40	-20	20
t + 8	130	520	40	-40	0
t + 9	125	500	40	-20	20



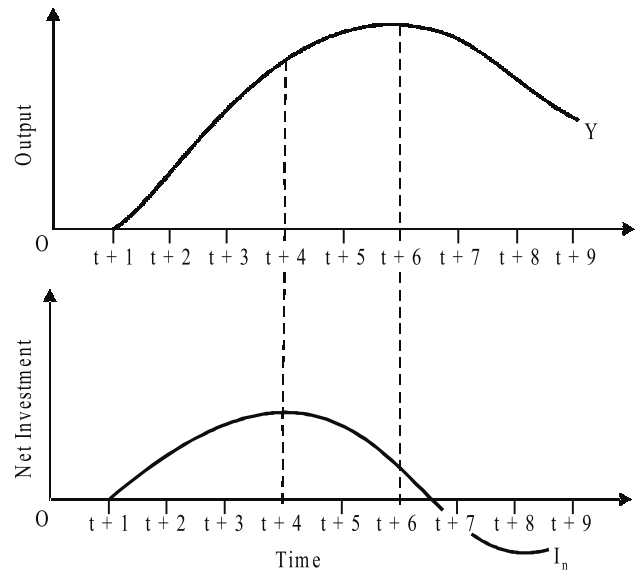
ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਟੀ. ਅਨ ਕਾਰਵਰ ਪਾਹਿਲਾ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੀ ਜਿਨੇ 1903 ਵਿੱਚ ਉਪਭੋਗ ਅਤੇ ਸੁੱਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸੰਬਧ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ।

ਤਾਲਿਕਾ t ਤੋਂ ਲੇਕੇ t + 9 ਤੱਕ ਸਮੇਂ ਅਵਧਿ ਦੇ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ, ਪੁੰਜੀ ਸਟਾੱਕ, ਸੁੱਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਸਕਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਨੂੰ ਵਿਖਾਦੀ ਹੈ। ਤਵਰਣ ਦਾ ਮੁੱਲ $v = 4$ ਮੰਨਕਰ, ਇੱਛਿਤ (desired) ਪੁੰਜੀ ਸਟਾੱਕ ਹਰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦ ਦਾ 4 ਗੁਣਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਜਾ ਸਤੰਭ (3) ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਨ ਨਿਵੇਸ਼ ਸਮੇਂ t ਦੇ ਪੁੰਜੀ ਸਟਾੱਕ ਦਾ 10 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਮਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜੇੜਾ ਕਿ ਹਰ ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ 40 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਤੰਭ (5) ਵਿੱਚ ਸੁੱਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਇਕ ਅਵਧਿ ਅਤੇ ਪਿਛਲੀ

ਨੋਟ

ਅਵਧਿ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਬਦਲਾਵ ਦਾ v ਗੁਣਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਲਈ, ਅਵਧਿ $t + 3$ ਦੇ ਸੁੱਧ ਨਿਵੇਸ਼ $= v(Y_{t+3} - Y_{t+2})$ ਜਾਂ $40 = 4(115 - 105)$ । ਇਹਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਤਵਰਕ ਦਾ ਮੁੱਲ 4 ਦਿਤਾ ਹੋਣ ਤੇ ਆਖਰੀ ਉਤਪਾਦ ਵਿੱਚ 10 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ ਵਰਿਧੀ ਹੋਣ ਤੇ ਪੁੰਜੀਗਤ ਵਸਤੂਆ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ 40 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਪੁੰਜੀਗਤ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਕੁਲ ਮੰਗ ਵੱਧਕਰ 80 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ (ਸਤੰਭ 6) ਜੋੜਾ 40 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਨ ਨਿਵੇਸ਼ (ਸਤੰਭ 4) ਅਤੇ 40 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਸੁੱਧ ਨਿਵੇਸ਼ (ਸਤੰਭ 5) ਦੇ ਜੋੜ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਤੱਕ ਆਖਰੀ ਵਸਤੂਆਂ (ਉਤਪਾਦਨ) ਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਦ ਤੱਕ ਸੁੱਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਧਨਾਤਮਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਦ ਇਹ ਘੱਟ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸੁੱਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਰਿਣਾਤਮਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਤੇ ਤਾਲਿਕਾ ਵਿੱਚ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ (ਸਤੰਭ 2) ਵਿੱਚ ਅਵਧਿ $t + 1$ ਤੋਂ $t + 4$



ਚਿਤਰ 11.1

ਤੱਕ ਵੱਧਣੀ ਦਰ ਨਾਲ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਸੁੱਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ। ਫੇਰ ਅਵਧਿ $t + 5$ ਤੋਂ $t + 6$ ਤੱਕ ਇਹ ਘੱਟਦੀ ਦਰ ਨਾਲ ਵੱਧਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁੱਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਵਧਿ $t + 7$ ਤੋਂ $t + 9$ ਤੱਕ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ ਡਿਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁੱਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਰਿਣਾਤਮਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਤਵਰਣ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਰੇਖਾਚਿਤਰ ਰਾਹੀਂ ਚਿਤਰ 11.1 ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਥੇ ਉਤੇ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ ਵਕਰ Y_{t+4} ਅਵਧਿ ਤੱਕ ਵੱਧਦੀ ਦਰ ਨਾਲ ਵੱਧਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫੇਰ $t + 6$ ਅਵਧਿ ਤੱਕ ਘੱਟਦੀ ਦਰ ਨਾਲ ਵੱਧਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਬਾਦ ਡਿਗਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਚਿਤਰ ਵਿੱਚ ਬਾਲੇ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ I_n ਵਕਰ ਵਿਖਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਅਵਧਿ $t + 4$ ਤੱਕ ਉਤਪਾਦ ਵੱਧਣੇ ਨਾਲ ਸੁੱਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਤਪਾਦਨ ਵੱਧਣੀ ਹੋਣੀ ਦਰ ਨਾਲ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਦ ਅਵਧਿ $t + 4$ ਅਤੇ $t + 6$ ਦੇ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਨ ਘੱਟਦੀ ਦਰ ਨਾਲ ਵੱਧਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸੁੱਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦ $t + 7$ ਅਵਧਿ ਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਘੱਟ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸੁੱਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਰਿਣਾਤਮਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਕਰ I_n ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਸਕਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਵਿਵਹਾਰ ਸੁੱਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਕਰ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਦੋਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅੰਤਰ ਹੈ ਕਿ ਸਕਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਰਿਣਾਤਮਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦ ਅਵਧਿ $t + 8$ ਵਿੱਚ ਇਹ ਜੀਰੋ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ I_n ਵਕਰ ਉਤੇ ਦੀ ਔਰ ਵੱਧਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਇਸ ਕਾਰਣ ਕਿ ਸੁੱਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਰਿਣਾਤਮਕ ਹੋਣ ਨਾਲ ਵੀ ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਨ ਨਿਵੇਸ਼ (R) ਇਕ ਹੀ ਦਰ ਨਾਲ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਆਲੋਚਨਾਵਾਂ (Its Criticism)

ਤਵਰਣ-ਨਿਯਮ ਦੀ ਕਠੋਰ ਮਨਿਯਤਾਵਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਤਰੀਆਂ ਨੇ ਕੜੀ ਆਲੋਚਨਾਵਾਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹਦੀ ਸੀਮਾਵਾਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਹੈ-

1. **ਪੁੰਜੀ-ਉਤਪਾਦਨ ਅਨੁਪਾਤ ਸਥਿਰ ਨਹੀਂ (Capital-Out Ratio not Constant)** – ਤਵਰਣ-ਨਿਯਮ ਸਥਿਰ ਪੁੰਜੀ ਉਤਪਾਦਨ (capital-output ratio) ਅਨੁਪਾਤ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਪਰ ਆਧੁਨਿਕ ਰਾਫਤਾਰ ਵਾਲੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਅਨੁਪਾਤ ਸਥਿਰ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦਾ। ਆਵਿਸ਼ਕਾਰ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਤਰ ਸੁਧਾਰ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਥੇ ਨਾਲ ਪੁੰਜੀ ਉਪਸਕਰ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿ ਇਕਾਈ ਉਤਪਾਦਨ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ, ਵਰਤਮਾਨ ਪੁੰਜੀ ਉਪਸਕਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗਹਨਤਾ ਨਾਲ ਕੰਮ ਲਿਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਫੇਰ, ਕੀਮਤਾਂ, ਮਜ਼ਦੂਰੀ, ਬਿਆਜ ਦੇ ਸੰਬਧ ਨਾਲ ਵਿਆਪਾਰਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਨਾਲ ਭਾਵੀ ਮੰਗ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੁੰਜੀ-ਉਤਪਾਦਨ ਅਨੁਪਾਤ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਪੁੰਜੀ-ਉਤਪਾਦਨ ਅਨੁਪਾਤ ਸਥਿਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਬਲਕਿ ਵਿਆਪਾਰਿਕ-ਚਕਰ ਦੀ ਭਿਨ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਤੇ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
2. **ਸੰਸਾਧਨ ਲੋਚਦਾਰ ਨਹੀਂ (Resources not Elastic)** – ਤਵਰਣ-ਨਿਯਮ ਮੰਨ ਲਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਧਨ ਉਪਲਬਧ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋ (resources are available)। ਸਾਧਨ ਲੋਚਦਾਰ ਹੋਣੇ ਚਾਹਿੰਦੇ ਤਾਕਿ ਉਹਨਾਂਨੂੰ ਪੁੰਜੀਗਤ ਵਸਤੂ ਉਧੋਗਾਂ ਤੇ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਉਹ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰ ਸਕਣ। ਇਹ ਤਦ ਹੀ ਸੰਬਧ ਹੈ ਜਦਕਿ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਜਦ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਇਕ ਵਾਰ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਪੁੰਜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਪਰਯਾਪਤ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਅਪ੍ਰਾਪਯਤਾ ਦੇ ਕਾਰਣ ਪੁੰਜੀ-ਵਸਤੂ ਉਧੋਗ ਵਿਸਤਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਪਾਏਂ। ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਤਵਰਣ ਨਿਯਮ ਦੀ ਕਾਰਵਾਹੀ ਸੀਮਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਨੋਟ

3. **ਪਲਾਂਟੋ ਦੇ ਨਿਸ਼ਕਰਿਆ ਸ਼ਮਤਾ (Idle Capacity in Plants)** – ਤਵਰਣ-ਸਿਧਾਂਤ ਮੰਨ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਲਾਂਟੋ ਦੇ ਉਪਯੁਕਤ (unused) ਜਾਂ ਹੋਰ (excess) ਸ਼ਮਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜੇਕਰ ਕੁਝ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਅਪਣੀ ਪੂਰਣ ਸ਼ਮਤਾ ਨਾਲ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਕਰਿਆ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਪਭੋਗਤਾ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਵੱਧੀ ਹੋਣ ਦੀ ਨਵੀਂ ਪੁੰਜੀਗਤ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਲਈ ਮੰਗ ਨਹੀਂ ਵੱਧੇਗੀ। ਇਹੋਜੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਤਵਰਣ-ਨਿਯਮ ਨਹੀਂ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ। ਫੇਰ, ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਆਰਥਿਕ ਸੁਸਤੀ (recession) ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਸ਼ਮਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ।
4. **ਇੱਛਿਤ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਪੁੰਜੀਗਤ ਸਟਾਕ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ (Difference Between Required and Real Capital Stock)** – ਤਵਰਣ-ਨਿਯਮ ਇਸ ਮੰਨਤਾ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਕਿ ਇੱਛਿਤ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਪੁੰਜੀਗਤ ਸਟਾਕ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਹੋਵੇ ਵੀ ਤਾਂ ਇਕ ਹੀ ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਪੁੰਜੀਗਤ ਵਸਤੂਆਂ ਉਤਪਾਦਿਤ ਕਰ ਰਹੇ ਉਧੋਗ ਪਾਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਪੂਰਣ ਸ਼ਮਤਾ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ ਤਾਂ ਇਕ ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅੰਤਰ ਸਮਾਪਤ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।
5. **ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਵਿਵੇਚਨਾ ਨਹੀਂ (Does not Explain Timing of Investment)** – ਪੂਰਣ ਸ਼ਮਤਾ ਤੋਂ ਪਾਏ ਜਾਣ ਦੀ ਮੰਨਤਾ ਤੋਂ ਇਹ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਵੱਧੀ ਮੰਗ ਇਕਦਮ ਪ੍ਰਰਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਲਾਦੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਤਵਰਣ ਨਿਯਮ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਹਿਸਾਬ (timing of investment) ਲਗਾਣ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਤਮ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ, ਨਵਾਂ ਨਿਵੇਸ਼ ਪ੍ਰਜਨਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਾਹਿਲਾਂ ਸਮੇਪਸ਼ਚਤਾ (time lag) ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਲਈ, ਜੇਕਰ ਮਸੇ ਪਸ਼ਚਤਾ 4 ਸਾਲ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਨਵੇਂ ਨਿਵੇਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਇਕ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਿਤ ਹੋਵੇਗਾ।
6. **ਪੁੰਜੀਗਤ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਲਾਗਤ ਅਤੇ ਉਪਲਬਧਤਾ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ (Does not Consider Availability and Cost of Capital Goods)** – ਫੇਰ, ਪੁੰਜੀਗਤ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧਿ ਅਤੇ ਲਾਗਤ ਅਤੇ ਵਿਤ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਯਤਾ ਅਤੇ ਲਾਗਤ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।
7. **ਸਥਾਪਿਤ ਪੁੰਜੀਗਤ ਉਪਸਕਰ ਦੇ ਲਈ ਤਵਰਣ ਪ੍ਰਭਾਵ ਜੀਰੋ (Acceleration Effect, Zero for Installed Capital Equipment)** – ਇਹ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਪਭੋਗਤਾ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵਰਧੀ ਦਾ ਪਾਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਅਨੁਮਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ ਨਿਵੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਲਈ ਕੋਈ ਵਿਵਸਥਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਭਾਵੀ ਮੰਗ ਦਾ ਪੂਰਵਾਨੁਮਾਨ ਕਰਕੇ ਪੁੰਜੀ ਉਪਸਕਰ ਪਾਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਤਵਰਣ ਪ੍ਰਭਾਵ ਜੀਰੋ ਰਵੇਗਾ।
8. **ਅਸਥਾਈ ਮੰਗ ਦੇ ਲਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ (Does not work for Temporary Demand)** – ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਅੰਗੇ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਵੀਂ ਉਪਭੋਗ ਮੰਗ ਸਤਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਕਾਮਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਪਭੋਗਤਾ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਲਈ ਮੰਗ ਅਸਥਾਈ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਤਪਾਦਨ ਨਵੀਂ ਪੁੰਜੀਗਤ ਵਸਤੂਆਂ ਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਇਦੇ ਬਜਾਏ, ਉਹ ਵਰਤਮਾਨ ਪੁੰਜੀਗਤ ਉਪਸਕਰ ਨੂੰ ਔਰ ਵੱਧ ਗਹਨਤਾ ਨਾਲ ਚਲਾਕੇ ਵੱਧੀ ਹੋਈ ਮੰਗ ਪੂਰੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਤਵਰਣ ਨਹੀਂ ਸਫਲ ਹੋਵੇਗਾ।
9. **ਸਾਖ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲੋਚਦਾਰ ਨਹੀਂ (Supply of Credit not Elastic)** – ਤਵਰਣ ਨਿਯਮ ਮੰਨ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਖ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲੋਚਦਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਕਿ ਜਦ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਉਪਭੋਗ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪੁੰਜੀਗਤ ਵਸਤੂ ਉਧੋਗਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਲਈ ਸਸਤੀ ਸਾਖ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਸਕੇ। ਜੇਕਰ ਸਸਤੀ ਸਾਖ ਪਰਯਤਪ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ, ਤਾਂ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਉਚੀ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਪੁੰਜੀ ਵਸਤੂਆਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਨਿਵੇਸ਼ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਤਵਰਣ ਪੂਰਣ ਰੂਪ ਨਾਲ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ।
10. **ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਆ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਨਕਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਨਾ (Neglects the Role of Expectations)** – ਤਵਰਣ ਨਿਯਮ ਦੀ ਮੁਖ ਕੰਮੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਉਧਾਮਿਆ ਰਾਹੀਂ ਨਿਰਣਯ ਲੇਣ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਆਂ ਦੇ ਕਾਰਯਭਾਰ (role of expectations) ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਨਿਵੇਸ਼ ਨਿਰਣਯ ਕੇਵਲ ਮੰਗ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਹੈ। ਉਹ ਭਾਵੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਔ ਜਿਵੇਂ ਸਟਾਕ ਬਾਜ਼ਾਰ ਬਦਲਾਵ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹਲਚਲੋ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਘੱਟਨਾਵਾਂ, ਆਰਥਿਕ ਵਾਤਾਵਰਣ, ਆਦੀ ਨਾਲ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
11. **ਤਕਨੀਕੀ ਕਾਰਕੋ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ (Neglects the Role of Technological Factors)** – ਤਵਰਣ ਨਿਯਮ ਦੀ ਇਕ ਕੰਮੀ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰੋਧੋਗਿਕੀਯ ਕਾਰਕੋ ਦੀ ਅਵਹੇਲਨਾਂ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੋਧੋਗਿਕੀਯ ਬਦਲਾਵ ਪੁੰਜੀ-ਬਚਾਉ ਜਾਂ ਸ਼ਾਰਮ ਬਚਾਉ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸਲਈ ਉਹ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਘੱਟ ਜਾ ਵੱਧ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

- ਨੋਟ
12. **ਲਾਭ ਦੀ ਵਿਤ ਦੇ ਸਰੋਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ (Neglects Profits as the Source of Finance)** – ਇਸ ਮੰਨਤਾ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਫਰਮ ਨਿਵੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼ ਦੇ ਲਈ ਵਿਤ ਦੇ ਬਾਹਰੀ ਸਰੋਤਰਾਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਆਨੁਭਵਿਕ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਰਸਾਦਾ ਹੈ ਕਿ ਫਰਮੇ ਵਿਤ ਦੇ ਬਾਹਰੀ ਸਰੋਤਰਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਅੰਤਰਿਕ ਸਰੋਤਰਾਂ ਨੂੰ ਚੁਨਦੀ ਹੈ ਤਵਰਣ ਨਿਯਮ ਇਸ ਭਾਵ ਵਿੱਚ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅੰਤਰਿਕ ਵਿਤ ਦੇ ਸਰੋਤਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਾਭ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਲਾਭ ਦਾ ਪੱਧਰ ਨਿਵੇਸ਼ ਦਾ ਇਕ ਮੁੱਖ ਨਿਰਧਾਰਕ ਹੈ।
 13. **ਯਥਾਰਥ ਅਤੇ ਸੰਤੋਸ਼ਜਨਕ ਨਹੀਂ (Not Precise and Satisfactory)** – ਪ੍ਰੋ. ਨੋਕਸ (Knox) ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ, ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨਿਰਧਾਰਣ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਤਵਰਣ ਨਿਯਮ ਯਥਾਰਥ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਅਸੰਤੋਸ਼ਜਨਕ ਵੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਇਹ ਨਿਵੇਸ਼ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਅਪਰਯਾਪਤ ਹੈ।
 14. **ਥਾਲੇ ਦੇ ਮੋੜ ਬਿੰਦੂ ਲਈ ਬੇਕਾਰ (Of no use for Lower Turning Point)** – ਇਸਦੀ ਇਹ ਹੋਰ ਕੰਮੀ ਵਿਆਪਾਰ ਚਕਰ ਦੇ ਥਾਲੇ ਦੇ ਮੋੜ ਬਿੰਦੂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਣ ਵਿੱਚ ਵਿਫਲਤਾ ਹੈ।



ਟਾਸਕ

ਤਵਰਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ।

ਇਨ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਗੁਣਕ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਬਜਾਏ ਤਵਰਣ ਦਾ ਨਿਯਮ ਆਮਦਨ-ਪ੍ਰਜਨਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਾਸਤਵਿਕ ਅਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਗੁਣਾਂਕ, ਉਪਭੋਗ ਦੇ ਰਾਹ ਤੋਂ ਆਮਦਨ ਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਬਦਲਾਵ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿਖਾਦਾ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਤਵਰਣ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਦਾ ਉਪਭੋਗ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਤਵਰਣ ਪੁੰਜੀ ਵਸਤੂ ਉਪੋਗਾ ਦੇ ਉਤਾਰ-ਚੜਾਉਵਾਂ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜਗਾਰ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਤੇਜ ਉਤਾਰ-ਚੜਾਉਵਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਧਾਲੇ ਦੇ ਮੋੜ ਬਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਅਪੇਸ਼ਾ ਉਤੇ ਦੇ ਮੋੜ ਬਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਵੱਧ ਚੰਗੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਚਕਰਿਆ ਉਤਾਰ-ਚੜਾਉਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਲਈ ਆਮਦਨ ਪ੍ਰਜਨਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਪੁਰਣ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੇ ਲਈ ਸੈਮਯੂਲਸਨ, ਹਿਕਸ ਅਤੇ ਗੁਡਵਿਨ ਜਿਵੇਜੇ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰਿਆਂ ਨੇ ਗੁਣਕ ਅਤੇ ਤਵਰਣ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਦਿਤਾ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਬਹੁਵਿਕਲਪੀਆ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Multiple Choice Questions):

3. ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸਟਾੱਕ ਨਾਲ ਪੁੰਜੀ ਸਟਾੱਕ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇਗਾ-

(ੳ) ਬਦਲਾਵ	(ਅ) ਬਦਲਾਵ ਨਹੀਂ
(ੲ) ਲਾਭ	(ਸ) ਨੁਕਸਾਨ
4. ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਨ ਨਿਵੇਸ਼ ਸਥਿਰ ਹੋਣ ਨਾਲ, ਸਕਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਹਰ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਹੋਵੇਗਾ -

(ੳ) ਬਦਲਾਵ ਨਹੀਂ	(ਅ) ਦੁਬਰਾ ਨਿਵੇਸ਼
(ੲ) ਨੁਕਸਾਨਦਾਇਕ	(ਸ) ਲਾਬਦਾਇਕ।
5. ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਬਦਲਾਵ ਨਾਲ ਪੁੰਜੀ ਸਟਾੱਕ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇਗਾ-

(ੳ) ਬਦਲਾਵ	(ਅ) ਬਦਲਾਵ ਨਹੀਂ
(ੲ) ਲਾਭ	(ਸ) ਇਏ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
6. ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਵਿਰਧੀ ਨਾਲ ਸ਼ੁਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਛੇਤੀ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ-

(ੳ) ਕੰਮੀ	(ਅ) ਬਰਿਧੀ
(ੲ) ਨੁਕਸਾਨ	(ਸ) ਇਏ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

11.2 ਤਵਰਣ ਦਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਰੁਪ ਦੇ ਕੰਮ (Role of Accelerator as a Theory of Investment)

ਨੋਟ

ਤਵਰਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ, ਨਿਵੇਸ਼ ਮੰਗ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਵਰਿਧੀ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਵਰਿਧੀ ਨਾਲ ਫਰਮਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਪੁੰਜੀਗਤ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਸਟਾਕ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਕਰਨ। ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਬਦਲਾਵ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਸਪਸ਼ਟ ਸੰਬੰਧ ਪੁੰਜੀ-ਉਤਪਾਦਨ ਅਨੁਪਾਤ ($\Delta I / \Delta Y$) ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਭਾਵ $v = \Delta I / \Delta Y$ ਜਿਥੇ v ਤਵਰਕ ਹੈ ਅਤੇ ΔY ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਬਦਲਾਵ ਅਤੇ ΔI ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਬਦਲਾਵ।

ਹਕੀਕਤ ਵਿੱਚ ਤਵਰਣ ਨਿਯਮ ਇਹ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੁੰਜੀ ਸਟਾਕ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ, ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਬਦਲਾਵ ਦੇ V ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ $\Delta I = v \Delta Y$ । ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਤਵਰਕ ਦਾ ਮੁੱਲ ਸਦਾ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਸੁੱਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਸਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਵਰਿਧੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਤਿਨ ਤਰਾਂ ਦਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ - ਸਕਲ (Gross), ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਨ (replacement) ਅਤੇ ਸੁੱਧ (net) ਨਿਵੇਸ਼। ਸਕਲ ਨਿਵੇਸ਼ = ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਨ ਨਿਵੇਸ਼ + ਸੁੱਧ ਨਿਵੇਸ਼। ਜੇਕਰ ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਨ ਨਿਵੇਸ਼ ਸਥਿਰ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਕਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਹਰ ਪੱਧਰ ਦੇ ਨਾਲ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਤਵਰਣ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਲ ਸੁੱਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਸਕਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਲਿਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੁੱਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਦਾ ਸੁਤਰ ਹੈ $I_{net} = \Delta Y_t$, ਅਤੇ ਸਕਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਜਾਨਣ ਦੇ ਲਈ ਸੁੱਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਸੁਤਰ ਦੇਵੇ ਪਕਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਨ ਨਿਵੇਸ਼ (R) ਜਮਾ ਕਰ ਦਿਓ ਹਨ। ਅੰਤ ਸਕਲ ਨਿਵੇਸ਼ $I_{gt} = V + \Delta Y_t R$ ।

ਤਵਰਣ ਦੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਦੀ ਉਤੇ ਤਾਲਿਕਾ 1 ਅਤੇ ਚਿਤਰ 11.1 ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪਾਹਿਲਾ, ਤਵਰਣ ਨਿਯਮ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਦੂਜਾ, ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਜੋ ਪਰਿਵਰਤਨ, ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਤੀਜਾ, ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਪੂਰਣ ਸ਼ਮਤਾ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ, ਸਾਪੇਕਸ਼ਤਿਆ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਵੀ ਵਰਿਧੀ ਹੋਣ ਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਾਪੇਕਸ਼ਤਿਆ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਵਰਿਧੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਤਰ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਲਈ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਸਦਾ ਵਧਦੀ ਹੋਈ ਦਰ ਨਾਲ ਵਰਿਧੀ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ।

ਚੌਥਾ, ਤਾਲਿਕਾ 1 ਅਤੇ ਚਿਤਰ 11.1 ਤੋਂ ਇਹ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤਵਰਕ ਦੇ ਕਾਰਕਰਣ ਤੋਂ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਇਕ ਚਕੱਰਿਯੇ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਗਤਿ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਦੇਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹਿਜ ਗਤਿ ਨਾਲ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਤੇਜ ਗਤਿ ਨਾਲ ਅਤੇ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਚਾਲੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਅਖੀਰ, ਤਵਰਣ ਨਿਯਮ ਨੂੰ ਜੇਕਰ MEC ਅਤੇ MEI ਵਕੱਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਵਧਣ ਦੇ ਨਾਲ ਦੇਵੇਂ ਵੱਕਰ, ਜੋ ਕ੍ਰਮਸ਼ ਪੁੰਜੀ ਸਟਾਕ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਤੇ ਨੂੰ ਖਿੱਸਕ ਜਾਣਗੇ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਥੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਕਰੋ

(State whether the following statements are True or False):

- ਤਵਰਣ ਨਿਯਮ ਮੰਨ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਧਨ ਉਪਲਬਧ ਰਾਹਿਦੇ ਹਨ।
- ਸਾਧਨ ਲੋਚਦਾਰ ਹੋਣੇ ਚਾਹਿਦੇ ਹਨ ਤਾਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੁੰਜੀਗਤ ਵਸਤੂ ਉਧੋਗਾਂ ਤੇ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ।
- ਤਵਰਣ ਨਿਯਮ ਮੰਨ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਧ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਲੋਚਦਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।
- ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਸਮੇ-ਨਿਰਧਾਰਣ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਤਵਰਣ ਨਿਯਮ ਯਧਾਰਧ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਅਸੰਤੋਸ਼ਜਨਕ ਵੀ ਹੈ।

11.3 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

ਇਨ ਸੀਮਾਂਵਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਗੁਣਕ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਅਪੇਸ਼ਾ ਤਵਰਣ ਦਾ ਨਿਯਮ ਆਮਦਨ-ਪ੍ਰਜਨਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਰਿਆ ਨੂੰ ਵੱਧ ਵਾਸਤਵਿਕ ਅਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਬਨਾਦਾ ਹੈ। ਗੁਣਕ, ਉਪਭੋਗ ਦੇ ਰਾਹ ਤੋਂ ਆਮਦਨ ਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਿਖਾਦਾ

ਨੋਟ

ਹੈ, ਜਦਕਿ ਤਵਰਣ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਤੇ ਉਪਭੋਗ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਤਵਰਣ ਪੁੰਜੀ ਵਸਤੂ ਉਧੋਗਾਂ ਦੇ ਉਤਾਰ-ਚਾੜ੍ਹੇ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜਗਾਰ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਤੇਜ ਉਤਾਰ ਚਾੜ੍ਹੇ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਥਾਲੇ ਦੇ ਮੋਡ ਬਿੰਦੂਆ ਦੇ ਬਾਜਏ ਉਤੇ ਦੇ ਮੋਡ ਬਿੰਦੂਆ ਦੀ ਵੱਧ ਚੰਗੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਚਕਰੀਯ ਉਤਾਰ-ਚੜਾਵ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਲਈ ਆਮਦਨ ਪ੍ਰਜਨਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਰਿਆ ਦੀ ਪੁਰਣ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੇ ਲਈ ਸੈਮਯੂਲਸਨ, ਹਿਕਸ ਅਤੇ ਗੁਡਵਿਨ ਵਰਗੇ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਨੇ ਗੁਣਕ ਅਤੇ ਤਵਰਕ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਦਿਤਾ ਹੈ।

11.4 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

- ਤਵਰਣ(Acceleration) – ਗਤਿਵਰਧਨ।
- ਤਵਰਕ(Accelerator) – ਗਤਿਵਰਧਕ।

11.5 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

1. ਤਵਰਣ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?
2. ਤਵਰਕ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਕਾਰਵਾਹੀ ਤਾਲਿਕਾ ਦਸੋ।
3. ਤਵਰਕ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰੋ।

ਉਤਰ : ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Answer : Self Assessment)

- | | | | |
|------------------|-----------|--------|--------|
| 1. ਜੇ. ਅਮ. ਕਲਾਰਕ | 2. ਅਨੁਪਾਤ | 3. (ਉ) | 4. (ਅ) |
| 5. (ਉ) | 6. (ਅ) | 7. ਸਹੀ | 8. ਸਹੀ |
| 9. ਗਲਤ | 10. ਸਹੀ | | |

11.6 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)



ਬੁਕਸ

1. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਬਯੋਰੀ ਅਂਡ ਪੋਲਿਸੀ : ਅਚ. ਅਲ. ਆਹੁਜਾ, ਅਸ. ਚੰਦ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010.
2. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ ਦੀ ਲੋਣਾਂ : ਅਚ. ਅਸ. ਨਾਥ ਸਾਈਬਰ ਟੈਕ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2012.

ਇਕਾਈ-12: ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ : ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ (Demand of Money : Quantity Theory of Money)

ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ (Contents)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

- 12.1 ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਕਿਹਨੂੰ ਕਹਦੇ ਹਨ?(What is Value of Money?)
- 12.2 ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ (Value of Money and Price Level)
- 12.3 ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਮੁੱਲ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ (Theories of Value of Money)
- 12.4 ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ (Quantity Theory of Money)
- 12.5 ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਦੋ ਸਮੀਕਰਣ (Two Equations of the Quantity Theory of Money)
- 12.6 ਫਿਸ਼ਰ ਦੇ ਸਮੀਕਰਣ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਦੀ ਅਵਧਾਰਣਾਵਾਂ (Concepts of Supply of Money and Demand for Money in Fisher's Equation)
- 12.7 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)
- 12.8 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)
- 12.9 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)
- 12.10 ਸੰਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ:

- ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਜਾਨਣ ਲਈ।
- ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਮੁੱਲ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਜਾਨਣ ਲਈ।
- ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਜਾਨਣ ਲਈ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਮੁੱਲ, ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਆਮ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਉਲਟ (Inverse) ਸੰਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਆਮ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਘੱਟਦਾ ਹੈ ਤਦ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਵੱਧਦਾ ਹੈ।

12.1 ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਕਿਹਨੂੰ ਕਹਦੇ ਹਨ? (What is Value of Money?)

ਕਰਾਓਥਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, “ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਖਰੀਦ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।” (The value of money is what it will buy. – Crowther) ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਇਕ ਇਕਾਈ ਦੇ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਜਿਨੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀਆਂ

ਨੋਟ ਹਨ, ਉਹ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਹੈ। ਰਾਬਰਟਸਨ ਦੇ ਮੁਤਬਾਕ, “ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਮੁੱਲ ਤੋਂ ਭਾਵ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਉਸ ਮਾਤਰਾ ਤੋਂ ਹੈ ਜੋ ਸਾਧਾਰਣ ਰੂਪ ਨਾਲ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਇਕ ਇਕਾਈ ਦੇ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।” (By the value of money we mean the amount of things in general which will be given in exchange for a unit of money. – Robertson)

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਰਿਕਤ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋ (Fill in the blanks):

1. ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਖਰਿਦ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
2. ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਆਮ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
3. ਜਦ ਆਮ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਘੱਟਦਾ ਹੈ ਤਦ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਹੈ।


12.2 ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ (Value of Money and Price Level)

ਭਿਨ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਮੁੱਲ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਅਪਣਾ ਮੁੱਲ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਜੇਕਰ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਲਾਭਾਂ ਮੁੱਲ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਲਾਭਾਂ ਹੀ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਠਿਨਾਈ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਅਸੀਂ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਸਾਮੂਹਿਕ ਮੁੱਲ ਕੱਢ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਇਹਦੇ ਲਈ ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਇਹੋਜੀ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨੂੰ ਚੁੰਨਦੇ ਹੈ ਨਿਜ਼ਾਮੀ ਅਸੀਂ ਹਰ ਹੋਰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਉਪਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਔਸਤ ਮੁੱਲ ਕੱਢ ਲੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਆਮ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ (General Price Level) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਮੁੱਲ, ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਆਮ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦੇ ਉਲਟ (Inverse) ਸੰਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਆਮ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਘੱਟਦਾ ਹੈ ਤਦ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਵੱਧਦਾ ਹੈ।

$$\text{ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ (Value of Money)} = \frac{1}{\text{ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ (P)}}$$

(ਇਥੇ P ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ)

ਇਰਵਿੰਗ ਫਿਸ਼ਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, “ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਖਰਿਦ ਸ਼ਕਤੀ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦੇ ਠੀਕ ਉਲਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅੰਤ ਇਹਦਾ ਅਧਿਅਨ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅਧਿਅਨ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।” (The purchasing power of money is the reciprocal of the level of prices, so that the study of purchasing power of money is identical with the study of price level. – Irving Fisher)



ਨੋਟਸ

ਭਿਨ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਮੁੱਲ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਅਪਣਾ ਮੁੱਲ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

12.3 ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਮੁੱਲ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ (Theories of Value of Money)

ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਮੁੱਲ ਸੰਬੰਧੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦੇ ਉਲਟ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਦੋ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਸਿਧਾਂਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ – (i) ਮੁਦਰਾ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ (Quantity Theory of Money) ਅਤੇ (ii) ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਕੇਨਜ਼ਿਯਨ ਸਿਧਾਂਤ (Keynesian Theory of Money) ਇਸ ਅਧਿਅਨ ਵਿੱਚ ਦੋਵੇਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰਪੂਰਵਕ ਅਧਿਅਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਨੋਟ

ਬਹੁਵਿਕਲਪੀਆ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Multiple Choice Questions):

4. ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਖਰਿਦ ਸ਼ਕਤੀ ਕੀਮਤ ਪੱਦਰਾ ਤੋਂ ਠੀਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ-
 (ੳ) ਉਲਟ (ਅ) ਅਨੁਕੂਲ
 (ੲ) ਵਿਲੋਮ (ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
5. ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਮੁੱਲ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸੰਬਧ ਹੈ।
 (ੳ) ਅਗਾਧ (ਅ) ਦੁਬਰਾ ਨਿਵੇਸ਼
 (ੲ) ਸਮਾਨੁਪਾਤਿਕ (ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
6. ਪ੍ਰੋ. ਮਿਲਟਨ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਨੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।
 (ੳ) ਪਰਿਮਾਣ (ਅ) ਲਾਗਤ
 (ੲ) ਵਕਰ (ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

12.4 ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ (Quantity Theory of Money)

ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਮੁੱਲ ਦੇ ਨਿਰਧਾਰਣ ਦਾ ਸਬ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਨ ਸਾਲ 1566 ਵਿੱਚ ਫ੍ਰੈਂਚ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਜੀਨ ਬੋਦੀ (Jean Bodin) ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸਾਲ 1588 ਵਿੱਚ ਇਟਲੀ ਦੇ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਦਾਵਨਜ਼ਤੀ (Davanzatti) ਸਾਲ 1691 ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਜੌਨ ਲੌਕ (John Locke) ਅਤੇ ਸਾਲ 1752 ਵਿੱਚ ਡੇਵਿਡ ਹੂਮ (David Hume) ਨੇ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਵੱਧ ਸਪਸ਼ਟ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਵਿਸਤਰਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਇਰਵਿੰਗ ਫਿਸ਼ਰ, ਮਾਰਸ਼ਲ, ਪੀਗੂ, ਰਾਬਰਟਨ ਆਦਿ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰਿਆ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ. ਮਿਲਟਨ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ (Milton Friedman) ਨੇ ਆਧੁਨਿਕ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ (Modern Quantity Theory) ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਅਤੇ ਆਮ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਇਕ ਪ੍ਰਤਯੋਗ ਅਤੇ ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਸੰਬਧ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚ ਉਲਟ ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਸੰਬਧ ਹੈ। (The Quantity Theory of Money states that there is a direct and proportionate relation between quantity of money and general price-level and an inverse proportionate relation between quantity of money and value of money.) ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ, ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਉਸੀ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਉਸੀ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

- ਜੇ. ਅਸ, ਮਿਲ ਦੇ ਮੁਤਬਾਕ, “ਜੇਕਰ ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਸਮਾਨ ਰਹੇ ਤਾਂ, ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਉਸਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦੀ ਉਲਟ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦੀ ਹਰ ਵਰਿਧੀ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਉਸੀ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਘੱਟਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦੇ ਹਰ ਕਮੀ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਉਸੀ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਵੱਧਦੀ ਹੈ।” (The value of money, other things being the same, varies inversely with its quantity; every increase of quantity lowers the value and every diminution raising it in a ratio exactly equivalent – J.S. Mill)
- ਪ੍ਰੋ. ਏ. ਸੀ. ਅਲ. ਡੇ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, “ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਬਦਲਾਵ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤਯੋਗ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦੋ ਗੁਣੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵੀ ਦੋ ਗੁਣਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੋਵਣਗੇ।” (The quantity theory of money states that the price level varies in direct proportion to the quantity of money. If the quantity of money doubles so will be the price-level. Similarly, they will fall together. – Prof. A.C.L. Dey)
- ਫਿਸ਼ਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, “ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਸਥਿਰ ਰਹਿਣ ਤੇ, ਜਦ ਚਲਨ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਪਰਿਮਾਣ ਵੱਧਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਯੋਗ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਵੱਧਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਦੇ ਉਲਟ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।” (Other things remaining unchanged, as the quantity of money in circulation increases the price level increases in direct proportion and the value of money decreases and vice-versa. – Irving Fisher)

ਨੋਟ



ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਖਰਿਦਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

12.5 ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਦੋ ਸਮੀਕਰਣ (Two Equations of the Quantity Theory of Money)

ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਦੋ ਮੁੱਖ ਸਮੀਕਰਣ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ -

1. ਨਕਦ ਵਿਵਸਾਯ ਜਾਂ ਫਿਸ਼ਰ ਦਾ ਸਮੀਕਰਣ (Transactions Approach of Fisher's Equation)
2. ਨਕਦ ਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਂ ਕੈਮਬ੍ਰਿਜ ਸਮੀਕਰਣ (Cash Balance or Cambridge Equation)

(1) ਨਕਦ ਵਿਵਸਾਯ ਜਾਂ ਫਿਸ਼ਰ ਦਾ ਸਮੀਕਰਣ (Transactions Approach of Fisher's Equation)

ਵਰੇ 1911 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ "The Purchasing Power of Money" ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋ. ਇਰਵਿੰਗ ਫਿਸ਼ਰ ਨੇ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਨਕਦ ਵਿਵਸਾਯ ਦਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ (Transactions Approach) ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਫਿਸ਼ਰ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ, "ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਇਹ ਕਥਨ ਸਹੀ ਹੈ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਚਲਨ ਵੇਗ ਅਤੇ ਵਿਆਪਾਰ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦੇ ਸਥਿਰ ਰਹਿਣ ਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦੇ ਪ੍ਰਤੱਯੋਗ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਬਦਲਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (The quantity theory is correct in the sense that the level of prices varies directly with the quantity of money in circulation provided the velocity of circulation of that money and volume of trade are not changed. – **Irving Fisher**) ਜੇੜਾ ਇਹ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ (ਜੇੜਾ ਕਿ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ) ਮੁਦਰਾ ਪਰਿਮਾਣ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਪਰੀਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਮਤੌਰ ਤੇ: ਫਿਸ਼ਰ ਦੇ ਮੁਦਰਾ ਪਰਿਮਾਣ ਦੇ ਹੇਠ ਵਿਨਿਮਯ ਸਮੀਕਰਣ (Equation of exchange) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

$$PY = MV + M'V'$$

ਔਰ

$$P = \frac{MV + M'V'}{Y}$$

(ਜਿਥੇ M : ਪ੍ਰਚਲਨ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਜਾਂ ਕਰੇਨਸੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ; V : ਪ੍ਰਚਲਨ ਨਾਲ ਮੁਦਰਾ ਜਾਂ ਕਰੇਨਸੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦੀ ਚਲਨ ਗਤਿ ; M' : ਬੈਂਕ ਮੁਦਰਾ ਜਾਂ ਸਾਖ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ; V' : ਸਾਖ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਚਲਨ ਗਤਿ; Y : ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਕੁਲ ਮਾਤਰਾ ਜਿਸਦਾ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਮਧਿਅਮ ਨਾਲ ਵਿਨਿਮਯ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਨੂੰ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ। P : ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ)

ਉਤੇ ਲਿਖੇ ਸਮੀਕਰਣ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ (M + M') ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਚਲਨ ਗਤਿ (V + V') ਨਾਲ ਗੁਣਾ ਕਰਕੇ (MV + M'V') ਤੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੇਵਧਿ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਕੁਲ ਪੁਰਤੀ ਨੂੰ ਜਾਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮੇ ਦੀ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਮਾਤਰਾ (Y) ਨੂੰ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ (P) ਨਾਲ ਗੁਣਾ ਕਰਨ ਨਾਲ (PY) ਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਜਾਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਫਿਸ਼ਰ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ, ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੇਵਧਿ ਤੇ M', V, V' ਅਤੇ Y ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹੈ, ਅੰਤ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਇਕ ਪ੍ਰਤੱਯੋਗ ਸੰਬੰਧ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੁਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ (M) ਵਿੱਚ

ਵਰਿਧੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ (P) ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਰਿਧੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ $\left(\frac{1}{P}\right)$ ਉਸੀ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੰਨ ਲਾਇਏ ਕਿ M = 100 ਰੁ.; V = 8;

M' = 200 ਰੁ. V' = 4

$$Y = 400$$

ਨੋਟ

$$P = \frac{MV + M'V'}{Y} = \frac{100 \times 8 + 200 \times 4}{400} = \frac{800 + 800}{400}$$

$$= \frac{1600}{400} = 4$$

ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ $\left(\frac{1}{P}\right) = \frac{1}{4}$ ਰੁ.

ਮੁਲਾਧਾਰ ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਮੰਨਿਆਤਾ (The Underlying Classical Assumption)

ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵਿਪਰੀਤ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਮੁੱਲ ਦੇ ਵਿੱਚ ਇਕ ਦੇ ਲਈ ਇਕ ਦਾ ਸੰਬੰਧ, ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਿਸ਼ਕਰਸ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਇਸ ਮੰਨਿਆਤਾ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਕੇਵਲ ਮਾਤਰ ਇਕ ਹੀ ਕੰਮ ਹੈ, ਭਾਵ ਵਿਨਿਮਯ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਵਿਨਿਮਯ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਦੇ ਆਲਵਾ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਜਾਂ ਮੁੱਲ ਦਾ ਸੰਚਯ। ਜੇਕਰ ਇਕ ਵਾਰ ਇਸ ਮੰਨਿਆਤਾ ਨੂੰ ਹਟਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ (ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹਨੂੰ ਹੱਟਣਾ ਵੀ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਮੰਨਿਆਤਾ ਵਾਸਤਵਿਕ ਜੀਵਨ ਸਥਿਤਿ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੈ) ਤਾਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਇਕ-ਦੇ-ਲਈ-ਇਕ ਦਾ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸੰਖਿਕੀਯ ਸੰਬੰਧ ਦਾ ਦਾਵਾ ਧਵਸਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਅਧਿਅਨ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹਿਸੇ ਵਿੱਚ ਇਸਦਾ ਉਲੇਖ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ, ਸਾਖ ਮੁਦਰਾ (M') ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਲਨ ਮੁਦਰਾ (M) ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਪ੍ਰਚਲਨ ਮੁਦਰਾ (M) ਦੋ ਗੁਣੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਾਖ ਮੁਦਰਾ (M₁) ਵੀ ਦੋ ਗੁਣੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ:

$$M = 200 \text{ ਰੁ.}; V = 8$$

$$M' = 400 \text{ ਰੁ.}; V' = 4$$

$$Y = 400$$

$$P = \frac{200 \times 8 + 400 \times 4}{400}$$

$$= \frac{3200}{400} = 8 \text{ ਰੁ.}$$

ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ $(1/P) = \frac{1}{8}$ ਰੁ.

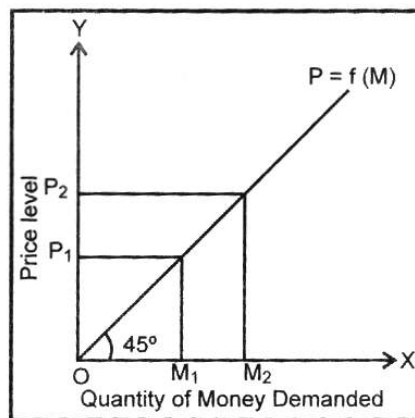
ਉਤੇ ਦਿਤੇ ਗਏ ਉਦਾਹਰਣ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਦੋ ਗੁਣਾ ਕਰਨ ਨਾਲ, ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵੀ ਦੋ ਗੁਣਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਹ 4 ਰੁ. ਤੋਂ ਵੱਧਕੇ 8 ਰੁ. ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ

ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਘੱਟਕੇ ਆਧਾ $\frac{1}{4}$ ਤੋਂ $\frac{1}{8}$ ਰਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਤੇ ਦਿਤੇ ਗਏ ਉਦਾਹਰਣ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦੋ ਗੁਣੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਦ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵੀ ਦੋ ਗੁਣਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੱਧਕੇ 4 ਤੋਂ 8 ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਘੱਟਕਰ 1/4 ਤੋਂ 1/8 ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਚਿਤਰ 12.1 ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਉਤੇ ਨੂੰ ਉਠ ਰਾਹੀਂ ਸਿਧੀ ਰੇਖਾ $P = f(M)$ OX – ਅੰਸ਼ ਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ OY – ਅੰਸ਼ ਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੱਯੁਗ ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਵਿਖਾਈ ਹੈ। ਅੰਤ ਜਦ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ M₁, M₂ ਵੱਧਦੀ ਹੈ



ਚਿਤਰ 12.1

ਨੋਟ

ਤਦ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ P_1, P_2 ਉਸੀ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਵੱਧਦਾ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਵਰਿਧੀ $= \left(\frac{M_1 M_2}{OM_1} \right)$ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਵਰਿਧੀ $= \left(\frac{P_1 P_2}{OP_1} \right)$ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਜਦ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ OM_2 ਤੋਂ OM_1 ਦੀ ਕੰਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਦ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ OP_2 ਤੋਂ OP_1 ਦੀ ਕੰਮੀ ਉਸੀ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।



ਟਾਸਕ

ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ।

12.6 ਫਿਸ਼ਰ ਦੇ ਸਮੀਕਰਣ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਦੀ ਅਵਧਾਰਣਾਵਾਂ (Concepts of Supply of Money and Demand for Money in Fisher's Equation)

(1) ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ (Supply of Money)

ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, (i) ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ (ii) ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਚਲਨ ਗਤਿ।

(i) **ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ (Quantity of Money)** – ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਤੋਂ ਭਾਵ ਪ੍ਰਚਲਨ ਮੁਦਰਾ (M) ਅਤੇ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਜਮਾ (M') ਜਿਹਨੂੰ ਸਾਖ ਮੁਦਰਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦਾ ਜੋੜ ਹੈ। ਇਸਲਈ

$$\text{ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ} = M + M' = (\text{ਨੋਟ} + \text{ਸਿੱਕੇ}) + \text{ਸਾਖ ਮੁਦਰਾ}$$

ਅੰਤ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਤੋਂ ਭਾਵ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਉਸ ਕੁਲ ਮਾਤਰਾ ਨਾਲ ਹੈ ਜੋੜਾ ਕਿ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨੂੰ ਖਰਿਦਣ ਦੇ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ, ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ (ਜਿਦੇ ਵਿੱਚ ਫਿਸ਼ਰ ਸਾਮਲ ਹਨ) ਦੇ ਮੁਤਬਾਕ, ਮੁਦਰਾ ਕੇਵਲ ਵਿਨਿਮਯ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿੱਚ ਲਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਮੁੱਲ ਦੇ ਸੰਚਯ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰਾਖਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਕਰਕੇ, ਪ੍ਰਚਲਨ ਦੀ ਸਾਰੀ ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨੂੰ ਖਰਿਦਣ ਦੇ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

(ii) **ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਚਲਨ ਗਤਿ (Velocity of Money)** – ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੇਵਧਿ (ਆਮਤੋਰ ਤੇ ਇਕ ਸਾਲ) ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਇਕ ਇਕਾਈ ਕਿਨੀ ਵਾਰ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਕੋਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। (Velocity of money is number of times a unit of money changes hands during a specified period of time.) ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਚਲਨ ਗਤਿ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਇਕ ਇਕਾਈ ਸਮੇ ਵਿੱਚ ਕਿਨੀ ਵਾਰ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਖਰੀਦਦੀ ਹੈ। ਮੰਨ ਲਇਏ, ਰਾਮ ਦੇ ਕੋਲ ਇਕ ਰੁਪਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਸ਼ਯਾਮ ਤੋਂ ਇਕ ਪੈਨ ਖਰਿਦ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਸ਼ਯਾਮ ਉਸੀ ਇਕ ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਮੋਹਨ ਤੋਂ ਮਿਠਾਈ ਖਰਿਦ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਸਮੇ ਦੀ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ, ਇਕ ਰੁਪਏ ਦੇ ਨੋਟ ਨਾਲ ਚਾਰ ਵਾਰ ਵਿਨਿਮਯ ਦੇ ਸੋਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿਪਟਾਇਆ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਕ ਰੁਪਏ ਦੇ ਨੋਟ ਨਾਲ ਚਾਰ ਰੁਪਏ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅੰਤ ਇਕ ਰੁਪਏ ਦੀ ਚਲਨ ਗਤਿ ਚਾਰ ਕਹਲਾਉਗੀ। ਇਕ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਚਲਨ ਗਤਿ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਇਕ ਵੇਰ ਵਿੱਚ ਕੁਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ ਨੂੰ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪ੍ਰਚਲਨ ਮਾਤਰਾ (Money in Circulation) ਨਾਲ ਭਾਗ ਦਿੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

$$\text{ਚਲਨ ਗਤਿ (V)} = \frac{\text{ਕੁਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ (GNP)}}{\text{ਪ੍ਰਚਲਨ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ (Money in Circulation)}}$$

ਇਸ ਤਰਾਂ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਕੁਲ ਪੁਰਤੀ = $MV + M'V$

(2) ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ (Demand for Money)

ਨੋਟ

ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਇਸਲਈ ਕੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਵਿਨਿਮਯ ਦੇ ਮਾਧਿਯਮ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅੰਤ ਕਿਸੇ ਇਕ ਸਮੇਂ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਵਿਨਿਮਯ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਵਿਨਿਮਯ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ -

- (i) **ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਸੌਦੇ (Trade Transactions - Y)** - ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਸੌਦਿਆਂ ਨਾਲ ਭਾਵ ਇਕ ਨਿਸਚਿਤ ਸਮੇਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਸੌਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੇਚੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਕੁਲ ਭੌਤਿਕ ਮਾਤਰਾ ਹੈ। ਇਕ ਵਸਤੂ ਨਿਸਚਿਤ ਸਮੇਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਜਿਨੀ ਵਾਰ ਵੇਚੀ ਜਾਵੇਗੀ ਉਸਨੂੰ ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਸੌਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- (ii) **ਕੀਮਾ ਪੱਧਰ (P) (Price Level)** - ਇਕ ਨਿਸਚਿਤ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ 'Y' ਦੀ ਹਰ ਇਕਾਈ ਦੀ ਔਸਤ ਕੀਮਤ ਹੀ (P) ਕੀਮਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਸਤਾਰ ਵਿੱਚ ਇਹਨੂੰ ਆਮ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ (General Price Level) ਕੀਮਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ (Demand for Money) = ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ (P) × ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਸੌਦੇ (Y) (P')

☞ ਕੀਮਤ ਇਕ ਨਿਸਕਰਿਆ ਪੈਰਾਮੀਟਰ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ

ਫਿਸ਼ਰ ਦਾ ਇਹ ਮਤ ਹੈ ਕਿ ਕੀਮਤ (P) ਇਕ ਨਿਸਕਰਿਆ ਪੈਰਾਮੀਟਰ ਹੈ। ਕੀਮਤ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਰਾਹੀਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਆਪ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਮੁੱਲ, ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜਗਾਰ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਰਤਿ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸਥਿਰ ਹੋ ਜਾਣ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਫਿਸ਼ਰ ਦੇ ਸਮੀਕਰਣ ਵਿੱਚ Y ਪੈਰਾਮੀਟਰ ਤੇ (P) ਪੈਰਾਮੀਟਰ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਬਦਲਾਵਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ।

ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਮਾਨਿਆਤਾਵਾਂ (Assumptions of Quantity Theory of Money)

ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਮਾਨਿਆਤਾਵਾਂ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ -

1. **ਕਰੇਨਸੀ ਅਤੇ ਬੈਂਕ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਚਲਨ ਗਤਿ ਦੀ ਸਥਿਤਿ (Constant V and V')** - ਇਹ ਮਨ ਲਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਰੇਨਸੀ ਦੀ ਚਲਨ ਗਤਿ (V) ਅਤੇ ਸਾਧ ਮੁਦਰਾ ਔਰ ਬੈਂਕ ਦੀ ਚਲਨ ਗਤਿ (V') ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।
2. **ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸਦਾ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ (Full Employment)** - ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਪਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
3. **ਵਿਆਪਾਰ ਦੀ ਸਥਿਰ ਮਾਤਰਾ (Constant Trade Transactions)** - ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਦੇ ਕਾਰਣ ਫਿਸ਼ਰ ਦੀ ਇਹ ਮਾਨਤਾ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਨਿਸਚਿਤ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਾਰ ਦੀ ਮਾਤਰਾ (Y) ਭਾਵ ਵਸਤੂਆਂ, ਸੇਵਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।
4. **ਬੈਂਕ ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਕਰੇਨਸੀ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਸਥਿਰ ਰਹਿਣਾ (Constant Proportion between M and M')** - ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਮਾਨਿਆਤਾ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਕਿ ਬੈਂਕ ਦੀ ਮਾਤਰਾ (M') ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਕਰੇਨਸੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ (M) ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਕਰੇਨਸੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਵਿਸਤਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਦ ਬੈਂਕ ਮੁਦਰਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਸੀ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਵਿਸਤਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਉਲਟ ਜਦ ਕਰੇਨਸੀ ਦਾ ਸੰਕੁਚਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਦ ਬੈਂਕ ਮੁਦਰਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਮਾਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਸੰਕੁਚਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਬੈਂਕ ਵਿੱਚ ਜਮਾ ਰਾਸ਼ੀ ਨੂੰ ਕੱਢਵਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੁਪ, ਬੈਂਕ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਆਲੋਚਨਾ (Criticism)

ਕੇਨਜ਼ ਅਤੇ ਕੇਨਜ਼ੋਤਰ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰਿਆਂ ਜਿਵੇਂ, ਕ੍ਰਾਤਬਰ, ਹੁੱਮ ਆਦਿ ਨੇ ਫਿਸ਼ਰ ਦੇ ਸਮੀਕਰਣ ਦੀ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਆਲੋਚਨਾਵਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ -

1. **ਇਕ ਆਮ ਸਚ ਜਾਂ ਸਮਾਨਾਰਥਕ ਧਾਰਣਾ (A Simple Truism or Tautological)** - ਕੇਨਜ਼ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, "ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਇਕ ਸਵਯੰਸਿਦ ਸਚ ਹੈ, ਜੇੜਾ ਸਾਰਿਆਂ ਪਰਿਸਥਿਤਿਆਂ ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੇਕਰ ਇਹਦਾ ਕੋਈ ਮੱਹਤਵ ਨਹੀਂ ਹੈ।" (The quantity theory is a truism which holds in all circumstances though without significance. - Keynes) ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਇਕ ਸਾਧਾਰਣ ਸਚ ਜਾਂ ਸਵਯੰਸਿਦ ਸਚ (Truism) ਹੈ। ਇਹ ਕੋਈ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਦੱਸਦਾ ਜਿਸਨੂੰ ਲੋਕ ਪਾਹਿਲਾਂ ਤੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਣਦੇ। ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਸਾਨੂੰ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਦੀ ਕੁਲ ਮੋਦਰਿਕ ਖਰਚ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਖਰਿਦਣਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਕੁਲ ਮੋਦਰਿਕ ਆਮਦਨ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਨੀ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਵੇਚੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਨੀ ਖਰਿਦੀ ਵੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਇਹੋ

ਨੋਟ

- ਜਿਸਾ ਸਚ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਇਕ ਅਨਪਢ ਵਿਅਕਤੀ ਵੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਪਾਤਾ ਨਹੀਂ ਚਾਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਬਦਲਾਵ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ ਤੱਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੇੜਾ ਤੱਤ ਕਾਰਣ ਹੈ ਅਤੇ ਕੇੜਾ ਪਰਿਮਾਣ ਹੈ। ਇਦੇ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਵੀ ਪਾਤਾ ਨਹੀਂ ਚਾਲਦਾ ਕੀ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਜਾ ਪਰਿਣਾਮ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ? ਇਹ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਇਕ ਸਮਾਨਤਾ (Identity) ਹੀ ਦੱਸਦਾ ਹੈ।
2. **ਅਵਾਸਤਵਿਕ ਮਾਨਤਾਵਾਂ (Unrealistic Assumption)** – ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਇਸ ਅਵਾਸਤਵਿਕ ਮਾਨਤਾ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਕਿ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕੇਵਲ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਬਦਲਾਵ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਦਾ ਹੈ। ਸਮੀਕਰਣ ਦੇ ਹੋਰ ਤੱਤ ਜਿਵੇਂ V , V' ਅਤੇ Y ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ। ਵਾਸਤਵਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਤੱਤ ਕਦੇ ਵੀ ਸਥਿਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਬਦਲਾਵ ਨਾਲ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
 3. **ਚਰ ਸਵਤੰਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ (Variables are not Independent)** – ਫਿਸ਼ਰ ਦੀ ਇਹ ਮਾਨਤਾ ਹੈ ਕਿ M , M' , V , V' ਅਤੇ Y ਸਵਤੰਤਰ ਚਰ ਹੈ ਭਾਵ ਇਕ ਦਾ ਦੂਸਰੇ ਤੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ। ਪਰ ਵਾਸਤਵਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਚਰ ਇਕ-ਦੂਸਰੇ ਨਾਲ ਸਵਤੰਤਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਕਿਸੇ ਇਕ ਚਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ, ਜਿਵੇਂ Y , ਦਾ ਦੂਸਰੇ ਚਰਾਂ ਤੇ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਦਾ ਹੈ।
 4. **ਇਕਪਸ਼ੀਯ (Lop-Sided)** – ਆਲੋਚਕਾਂ ਦੇ ਮੁਤਬਾਕ, ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਦੀ ਅਪੇਸ਼ਾ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਤੇ ਵੱਧ ਬਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਫਿਸ਼ਰ ਨੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਸਥਿਰ ਮੰਨ ਕਰ ਕੀਮਤ ਨਿਰਧਾਰਣ ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਫਿਸ਼ਰ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ, ਕੇਵਲ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੋਣ ਨਾਲ ਹੀ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਕੇਵਲ 'ਵਿਨਿਮਯ ਦੇ ਮਧਿਅਮ' (Medium of Exchange), ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੀ ਮਹਤਵ ਦਿੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ 'ਮੁਲ ਦੇ ਸੰਚਯ' (Store of Value) ਕੰਮ ਦੀ ਅਵਹੇਲਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਕਪਸ਼ੀਯ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ।
 5. **ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਇਕ ਨਿਸ਼ਕਰਿਅ ਤੱਤ ਨਹੀਂ ਹੈ (Price Level is not a Passive Factor)** – ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਇਹ ਮਾਨਤਾ ਵੀ ਗਲਤ ਹੈ ਕਿ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਇਕ ਨਿਸ਼ਕਰਿਅ ਤੱਤ ਹੈ। ਹਕਿਕਤ ਵਿੱਚ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਇਕ ਸਕਰਿਅ ਤੱਤ ਹੈ। ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਕਾਰਣ ਵਿਆਪਾਰ ਦੀ ਮਾਤਰਾ (Y) ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਲਾਭਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਵਿਆਪਾਰ (Y) ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਹੋਣ ਨਾਲ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
 6. **ਕੇਵਲ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੋਦੀ ਹੈ (Applicable only in Case of Full Employment)**– ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਕੇਵਲ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਕੇਨਜ਼ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ, ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਅਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹੋਜੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੋਣ ਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਨ ਕਿ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੋਦੀ ਹੈ।
 7. **ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਚਕਰਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਣ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ (It Fails to Explain Trade Cycles)** – ਕ੍ਰਾਓਥਰ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ, “ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਆਪਾਰ ਚਕਰਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣਾਂ ਦਾ ਅਪੁਰਣ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਕ ਹੈ।” (The quantity theory is at best an imperfect guide to the cause of trade cycle. – **Crowther**) ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਲ ਇਹ ਪਾਤਾ ਨਹੀਂ ਚੱਲਦਾ ਕੀ ਮੰਦੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਵੱਧਣ ਨਾਲ ਵੀ ਕੀਮਤ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬਗੈਰ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਕਿਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਕਿਉਂ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹਨ? ਇਸਦਾ ਸਹੀ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਮੰਦੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਚਲਨ ਗਤਿ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਸਿਧਾਂਤ ਤਾਂ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਚਲਨ ਗਤਿ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਮੰਨ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਚਲਨ ਗਤਿ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।
 8. **ਅਸੰਗਤ (Inconsistent)** – ਹਾਲਮ (Halm) ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਅਸੰਗਤ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਜਿਸਦਾ ਸੰਬਧ ਸਮੇਂ ਬਿੰਦੂ ਨਾਲ ਹੈ ਭਾਵ ਜੇੜਾ ਇਕ ਸਟਾਕ (Stock) ਜਾਂ ਅਗਤਯਾਤਮਕ ਧਾਰਣਾ ਹੈ ਚਲਨ ਗਤਿ ਜਿਸਦਾ ਸੰਬਧ ਸਮੇਂ ਅਵਦਿ ਦੇ ਨਾਲ ਹੈ ਭਾਵ ਜੇੜਾ ਇਕ ਪ੍ਰਵਾਹ ਜਾਂ ਗਤਯਾਤਮਕ ਧਾਰਣਾ ਹੈ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਣਾ ਕਰਕੇ ਮੁਦਰਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਤਕਨੀਕੀ ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਉਸੰਗਤ (Technically Inconsistent) ਹੈ।
 9. **ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਅਵਹੇਲਨਾ (It Ignores the Effects of Rate of Interest)** – ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਕੀਮਤਾਂ ਉਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਅਵਹੇਲਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਲਾਰਡਕੇਜ਼, ਹਾਰਡੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋ. ਯਾਕਕ ਆਦਿ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ

ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਧਾਰਣਾ ਗਲਤ ਹੈ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੱਯੋਗ ਸੰਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਬਦਲਾਵ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਬਦਲਾਵ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦੇ ਪਰੋਸ਼ ਨ ਕੀ ਪ੍ਰਤੱਯੋਗ ਸੰਬੰਧ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ-

ਨੋਟ

ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ	→	ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ	→	ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ	→	ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ	→	ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਲਾਗਤ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ	→	ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ
---------------------------	---	-----------------------	---	----------------------------	---	-----------------------------	---	---------------------------	---	-------------------

ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਜਾਨ ਰੋਬਿਨਸਨ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ, “ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਬਦਲਾਵ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜਿਆਦਾ ਮਹਤਵ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੱਤ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੈਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ, ਜੇਕਰ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦਾ ਵਰਣਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਕਹਲਾਂਣ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ।” (Changes in the quantity of money are of great significance. Their importance lies in their effect on the rate of interest. But a theory of money that makes no mention of rate of interest is not worthy of being called money theory. – Mrs. Joan Robinson)।

10. **ਚਲਨ ਗਤਿ ਨੂੰ ਮਾਪਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ (Difficult to Measure Velocity)** – ਫਿਸ਼ਰ ਦੇ ਸਮੀਕਰਣ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਚਲਨ ਗਤਿ ਨੂੰ ਮਾਪਣਾ ਅਤਿਅੰਤ ਕਠਿਨ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਇਕ ਇਕਾਈ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੇ ਗੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਇਸਦੀ ਗਣਨਾ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਸਦੇ ਇਲਾਵਾ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਕੁੱਲ ਮਾਤਰਾ ਜਾਨਣ ਦੇ ਲਈ ਨਿਜੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਚਿਤ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਜਾਨਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਜਿਹੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕਾਲਾ ਧਨ (Black Money) ਵੀ ਚਲਨ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਕੁੱਲ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਚਲਨ ਗਤਿ ਨੂੰ ਮਾਪਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਅਲਾਵਾ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਚਲਨ ਗਤਿ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਮਾਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਜ਼ਰੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
11. **ਅਮੋਦਰਿਕ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਅਵਹੇਲਨਾ (It Ignores the Effect of Non-Monetary Factors)** – ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦੀ ਅਮੋਦਰਿਕ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਅਵਹੇਲਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਬਲਕਿ ਕਈ ਹੋਰ ਅਮੋਦਰਿਕ ਤੱਤਾਂ ਜਿਵੇਂ, ਰਾਜਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਆਦਿ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਇਨ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪੂਰਨ ਰੋਜ਼ਗਾਰ : ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰਿਆ ਦੇ ਦਾਵੇ, ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨੁਪਾਤਿਕ ਸੰਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਦੀ ਪੁਰਵ ਸ਼ਰਤ ਹੈ (Full Employment – a precondition of the classical assertion of one-to-one relation between supply of money and price level)

ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰਿਆਂ ਦਾ ਇਹ ਮਤ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰਨ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਇਕ ਸਵਤੰਤਰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਕਰਿਤਿਕ ਘਟਣਾ ਹੈ। ਉਹਨਾ ਦਾ ਇਹ ਦਾਵਾ ਹਕਿਕਤ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਪੁਰਵ-ਸ਼ਰਤ ਹੈ ਕਿ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਉਸੀ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਵਾਰ ਇਸ ਪੁਰਵ-ਸ਼ਰਤ ਨੂੰ ਪੁਰਾ ਹੋਣ ਤੇ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਕੀਮਤ-ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਸੰਬੰਧ ਇਕ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਚੁਨੋਤੀ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਪਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਪੂਰਨ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਸਵਤੰਤਰ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਘਟਣਾ ਹੈ? ਸਾਲ 1930 ਦੇ ਦਸ਼ਕ ਦੀ ਮਹਾਮੰਦੀ, ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਮਤ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ।

ਨਕਦ ਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਂ ਕੈਮਬ੍ਰਿਜ ਸਮੀਕਰਣ (Cash Balance or Cambridge Equation)

ਕੈਮਬ੍ਰਿਜ ਵਿਸ਼ਵਵਿਧਾਲਯ, ਇਗਲੈਂਡ ਦੇ ਕਈ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰਿਆ ਜਿਵੇਂ, ਮਾਰਸ਼ਲ, ਪੀਗੂ, ਰਾਬਰਟਸਨ (ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਕੇਨਜ ਵੀ) ਨੇ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਨਕਦ ਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੀਕਰਣ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਕੈਮਬ੍ਰਿਜ ਸਮੀਕਰਣ ਵੀ ਕੀਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਕਦ ਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੀਕਰਣ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਪੁਰਤੀ ਰਾਹੀਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਬਿੰਦੂ ਤੇ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਇਸਲਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਬਦਲਾਵਾਂ ਦਾ ਮੁਦਰਾ ਦੇ

ਨੋਟ ਮੁੱਲ (ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ) ਤੇ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਥਾਂ ਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਵੱਧ ਮੱਧਤਵ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ (Demand Theory of Money) ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੀਕਰਣ ਨੂੰ ਪੁਰੀ ਤਰਾਂ ਸਮਝਣ ਦੇ ਲਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਪੁਰਤੀ ਸੰਬੰਧੀ ਧਾਰਣਾਵਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

1. ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ (Supply of Money) – ਨਕਦ ਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੀਕਰਣ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੇਂ ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਜਨਤਾ ਦੇ ਕੋਲ ਉਪਲਬਧ ਨੋਟੋ, ਸਿਕੋ ਅਤੇ ਬੈਂਕਾਂ ਵਿੱਚ ਮੰਗ ਜਮਾ ਦਾ ਜੋੜ ਹੈ। (Supply of money at a particular point of time is the sum total of all the notes and coins with the public and the demand deposits.) ਇਸਲਈ

$$\text{ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ} = \text{ਨੋਟ} + \text{ਸਿਕੋ} + \text{ਮੰਗ ਜਮਾਏ}$$

ਜੇਕਰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਇਹਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਤੇ ਚਲਨ ਗਤਿ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ ਹੈ।

ਇਕ ਮੱਧਤਵਪੂਰਣ ਅਵਲੋਕਨ (An Important Observation)
ਕੈਮਬ੍ਰਿਜ ਸਮੀਕਰਣ ਦੇ ਸਮਰਥਕਾਂ ਨੇ ਮੁਦਰਾ ਨੂੰ ਨ ਕੇਵਲ ਵਿਨਿਮਯ ਦਾ ਮਧਿਯਮ ਕੰਮ ਅਧਿਕ ਮੁੱਲ ਦੇ ਸੰਚਯ ਕੰਮ ਨੂੰ ਵੀ ਪਰਿਚਾਲਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਦੀ ਅਵਧਾਰਣਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਵੇਲੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਵਿਨਿਮਯ ਦੇ ਮਧਿਯਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਜਾ ਆਪਾਤ ਸਥਿਤਿ ਤੋਂ ਨਿਪਟਣ ਲਈ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਤੇ ਬਲ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਹੋਰ ਸ਼ਬਦਾ ਵਿੱਚ, ਉਹਨਾਂਦਾ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਤੋਂ ਭਾਵ “ਲੋਨ ਦੇਨ ਦੇ ਲਈ ਮੰਗ” ਅਤੇ “ਸਾਵਧਾਨੀ ਦੇ ਲਈ ਮੰਗ” ਸੀ। ਸਟਟਾ ਉਦੇਸ਼ ਦੇ ਲਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਦਾ ਮੱਧਤਵ ਜਾਂ ਮੁਦਰਾ ਤੋਂ ਮੁਦਰਾ ਕਮਾਨੇ ਲਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਦੀ ਉਨਾਂਨੇ ਅਵਹੇਲਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ।

2. ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ (Demand For Money) – ਕੈਮਬ੍ਰਿਜ ਸਮੀਕਰਣ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਤੋਂ ਭਾਵ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਨਕਦ ਸ਼ੇਸ਼ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰਖਾਣ ਦੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਹੈ। ਫਿਸਰ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਉਹਦਾ ਕੇਵਲ, ਵਿਨਿਮਯ ਦੇ ਮਧਿਯਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਨਕਦ ਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੀਕਰਣ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਨ ਕੇਵਲ ਵਿਨਿਮਯ ਦੇ ਮਧਿਯਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਬਲਕਿ ਧੰਨ ਦੇ ਸੰਚਯ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਕਦ ਸ਼ੇਸ਼ ਸਾਲਾਨਾ ਵਾਸਤਵਿਕ ਆਮਦਨ ਦਾ ਉਹ ਅਨੁਪਾਤ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਲੋਕ ਨਕਦ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰਖਣਾ ਚਾਉਂਦੇ ਹੈ। ਇਸਲਈ

$$\text{ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ} = \text{ਨਕਦ ਸ਼ੇਸ਼ ਦਾ ਜੋੜ}$$

ਇਸ ਸਮੀਕਰਣ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ, ਜੇਕਰ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਸਥਿਰ ਰਵੇ ਤਾਂ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਜਾਂ ਨਕਦ ਸ਼ੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋਣ ਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਘੱਟਣਗੀਆ ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਵੱਧਾ ਹਿੱਸਾ ਨਕਦ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰਖਣਾ ਚਾਉਂਗੇ ਅਤੇ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਘੱਟ ਹੋਵੇਗੀ। ਦਿਹਦੇ ਉਲਟ, ਜੇਕਰ ਨਕਦ ਸ਼ੇਸ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਘੱਟੇਗੀ ਤਾਂ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਲਈ ਮੰਗ ਵੱਧੇਗੀ ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਤਦਨੁਸਾਰ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਜਾਂ ਨਕਦ ਸ਼ੇਸ਼ ਦਾ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਉਲਟ ਸੰਬਧ ਹੈ।

ਨਕਦ ਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੀਕਰਣ ਦੇ ਭਿਨ ਰੁਪਾਂਤਰ (Different Variants of Cash Balance Equation)

ਨਕਦ ਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੀਕਰਣ ਦੇ ਭਿਨ ਰੁਪ ਹੈਂ। ਇਦੇ ਵਿੱਚ ਮੱਧਤਵਪੂਰਣ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਇਸ ਤਰਾਂ ਹੈ-

ਮਾਰਸ਼ਲ ਦਾ ਸਮੀਕਰਣ (Marshall's Equation) – ਡਾ. ਮਾਰਸ਼ਲ ਨੇ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਮੁਲ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਮੀਕਰਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਹੈ -

$$M = kY$$

(ਇਥੇ, M: ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ; Y: ਮੋਦਰਿਕ ਆਮਦਨ; K: ਆਮਦਨ ਦਾ ਉਹ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੋਕ ਨਕਦ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਰਖਣਾ ਚਾਉਂਦੇ ਹਨ) ਕਿਉਂਕਿ ਮੋਦਰਿਕ ਆਮਦਨ (Y) ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ (O) ਅਤੇ ਕੀਮਤ-ਪੱਧਰ (P) ਦਾ ਗੁਣਨਫਲ ਹੈ, ਭਾਵ $Y = P \times O$, ਇਸਲਈ ਉਤੇ ਲਿਖਿਆ ਸਮੀਕਰਣ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰਾਂ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ-

$$M = POk \text{ or } P = \frac{M}{Ok}$$

ਜੇਕਰ $M = 100$ ਕਰੋੜ ਰੁ.; $O = 500$ ਇਕਾਇਆਂ; $k = \frac{1}{5}$ (ਭਾਵ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਪੰਜਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਨਕਦ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਚਾਉਂਦੇ ਹੈ) ਤਾਂ,

$$P = \frac{M}{Ok} = \frac{100}{500 \times \frac{1}{5}} = \frac{100}{100} = 1 \text{ ਰੁ. ਪ੍ਰਤਿ ਇਕਾਈ}$$

ਜੇਕਰ ਲੋਕ ਨਕਦ ਸ਼ੇਸ਼ (K) ਨੂੰ $\frac{1}{5}$ ਤੋ ਘੱਟਾਕਰ $\frac{1}{10}$ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹੈ ਤਦ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵੱਧਕੇ

$$\frac{100}{500 \times \frac{1}{10}} = 2 \text{ ਰੁ. ਪ੍ਰਤਿ ਇਕਾਈ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।}$$

ਪੀਗੂ ਦਾ ਸਮੀਕਰਣ (Pigou's Equation) ਪੀਗੂ ਦਾ ਸਮੀਕਰਣ ਇਸ ਤਰਾਂ ਹੈ -

$$P = \frac{kR}{M}$$

(ਇਥੇ, M: ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਕੁਲ ਮਾਤਰਾ; R: ਕੁਲ ਵਾਸਤਵਿਕ ਆਮਦਨ; k: ਵਾਸਤਵਿਕ ਆਮਦਨ ਦਾ ਉਹ ਹਿੱਸਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੋਕ ਨਕਦ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਰਖਣਾ ਚਾਉਂਦੇ ਹਨ)

ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਆਮ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦੇ ਉਲਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਮੁਦਰਾ ਕਰੇਨਸੀ ਜਾਂ ਵਿਧੀ ਗ੍ਰਾਹਮ ਮੁਦਰਾ (Legal Tender Money) ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰਖਾਏ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਕਦ ਸ਼ੇਸ਼ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਬੈਂਕ ਜਮਾ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਰਖਾਏ ਹਨ। ਇਸ ਤਬਯ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰਖਦੇ ਹੋਏ, ਪੀਗੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮੀਕਰਣ ਦਾ ਕੁਝ ਸੰਸ਼ੋਧਨ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ k ਦਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਵਿਧਿ ਗ੍ਰਾਹਮ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਔਰ ਕੁਝ ਬੈਂਕ ਜਮਾ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਰਾਖਿਆ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਨਵਾਂ ਸਮੀਕਰਣ ਇਸ ਤਰਾਂ ਹੈ-

$$P = \frac{kR}{M} [C + h(1-c)]$$

ਔਰ

$$M = \frac{kR}{P} [C + h(1-c)]$$

(ਇਥੇ c : ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਨਕਦੀ, $1 - c$: ਬੈਂਕ ਜਮਾ, h: ਬੈਂਕ ਜਮਾ ਦਾ ਉਹ ਹਿੱਸਾ ਜੋੜਾ ਬੈਂਕ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਨਕਦੀ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ (Cash Reserve Ratio) ਰਾਖਦੀ ਹੈ)

ਉਦਾਹਰਣ (Illustration)

$$\text{ਮੰਨ ਲੀਜਿਏ } K = \frac{1}{4}; c = \frac{1}{2}; h = \frac{1}{10}$$

$$R = 2000 \text{ ਕਵਿੰਟਲ ਚੋਲ; } M = 550 \text{ ਰੁ.}$$

ਨੋਟ ਸਾਨੂੰ P ਪਾਤਾ ਕਰਣਾ ਹੈ।
ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੈ ਕਿ

$$P = \frac{kR}{M} [C + h(1-c)]$$

$$= \frac{\frac{1}{4} \times 2000}{550} \left[\frac{1}{2} + \frac{1}{10} \left(1 - \frac{1}{2} \right) \right]$$

$$= \frac{500}{550} \left[\frac{1}{2} + \frac{1}{10} \times \frac{1}{2} \right]$$

$$= \frac{500}{550} \left[\frac{1}{2} + \frac{1}{20} \right]$$

$$= \frac{10}{11} \times \frac{11}{20} = \frac{1}{2} \text{ ਕਵਿੰਟਲ ਚੋਲ}$$

ਪੀਗੂ ਦੇ ਸਮੀਕਰਣ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ, ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਕੁਲ ਮਾਤਰਾ (M) ਪਾਤਾ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਇਸਨੂੰ ਪਾਤਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ -

$$M = \frac{kR}{P} [C + h(1-c)]$$

$$\frac{\frac{1}{4} \times 2000}{\frac{1}{2}} \left[\frac{1}{2} + \frac{1}{10} \left(1 - \frac{1}{2} \right) \right] = \frac{500}{\frac{1}{2}} \left[\frac{1}{2} + \frac{1}{10} \times \frac{1}{2} \right] = 500 \times 2 \left[\frac{1}{2} + \frac{1}{20} \right]$$

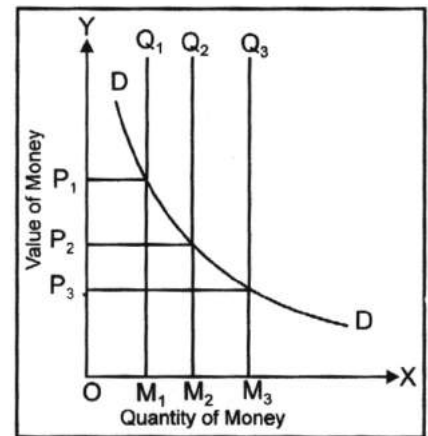
$$= 1000 \left[\frac{1}{2} + \frac{1}{20} \right] \text{ (ਇਸ ਵਿੱਚ } 1000 \times \frac{1}{2} = 500 \text{ ਰੁ. ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਕਰੇਨਸੀ ਜਾਂ ਵਿਧਿ ਗ੍ਰਾਹਮ ਮੁਦਰਾ ਹੈ ਅਤੇ}$$

$$1000 \times \frac{1}{20} = 50 \text{ ਰੁ. ਬੈਂਕ ਮੁਦਰਾ ਹੈ।)}$$

$$= 1000 \times \frac{11}{20} = 550 \text{ ਰੁ.}$$

ਪੀਗੂ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਜੇਕਰ K, R, C ਅਤੇ h ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਕਾਰਣ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚ ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਬਦਲਾਵ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸਨੂੰ ਚਿਤਰ 12.2 ਰਾਹੀਂ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ -

ਚਿਤਰ 12.2 ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਪੁਰਤੀ ਨੂੰ OX - ਅੰਸ਼ ਤੇ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਮੁੱਲ ਨੂੰ OY - ਅੰਸ਼ ਤੇ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। DD ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੰਗ ਵਕਰ ਹੈ। Q₁ M₁; Q₂ M₂; ਅਤੇ Q₃ M₃ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵਕਰ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਇਕ ਨਿਸਚਿਤ ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ; ਇਸਲਈ ਇਸਨੂੰ ਇਕ ਸੀਧੀ ਖੜੀ ਰੇਖਾ ਰਾਹੀਂ ਵਿਖਾਇਆ



ਚਿਤਰ 12.2

ਗਿਆ ਹੈ। ਜਦ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ OM_1 ਤੋਂ ਵੱਧਕੇ OM_2 ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਦ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ OP_1 ਤੋਂ ਘੱਟਕੇ OP_2 ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਜਦ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ OM_2 ਤੋਂ OM_3 ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਤਦ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ OP_2 ਤੋਂ OP_3 ਘੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਵੀ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਪੀਗੂ ਨੇ M ਦੀ ਅਪੇਸ਼ਾ K ਨੂੰ ਵੱਧ ਮੱਹਤਵ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਦੀ ਅਪੇਸ਼ਾ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਮੁੱਲ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੱਹਤਵਪੂਰਣ ਨਿਰਧਾਰਣ ਮਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨੋਟ

ਰਾਬਰਟਸਨ ਦਾ ਸਮੀਕਰਣ (Robertson's Equation)

ਰਾਬਰਟਸਨ ਦਾ ਸਮੀਕਰਣ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ

$$M = PkT \text{ ਅਤੇ } P = \frac{M}{kT}$$

(ਇਥੇ P : ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ; M : ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ; T : ਸਮੇ ਦੇ ਇਕ ਨਿਸਚਿਤ ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਖਰੀਦੀ ਗਈ ਮਾਤਰਾ; k : T ਦਾ ਉਹ ਹਿੱਸਾ ਜਿਸਨੂੰ ਲੋਕ ਨਕਦ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਰਖਣਾ ਚਾਉਂਦੇ ਹਨ) ਰਾਬਰਟਸਨ ਦਾ ਸਮੀਕਰਣ ਨੂੰ ਪੀਗੂ ਦੇ ਸਮੀਕਰਣ ਤੋਂ ਵੱਧ ਚੰਗਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਕਲ ਹੈ।

ਆਲੋਚਨਾ (Criticism)

ਏ. ਸੀ. ਅਲ. ਡੇ. ਦੇ ਸਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, “ਜੇਕਰ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਕੈਮਬ੍ਰਿਜ ਦਰਿਟਿਕੋਣ, ਫਿਸ਼ਰ ਦੇ ਦਰਿਟਿਕੋਣ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵੱਧਿਆਂ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇਕ ਪਰਯਾਪਤ ਮੌਦਰਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਆਰਥਿਕ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਜਟਿਲਤਾ ਨੂੰ ਪਰਯਾਪਤ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਬਜ਼ੁਤ ਹੀ ਸਕਦਾ ਹੈ।” (Although the Cambridge version of the Quantity Theory represented a big advance on the Fisher version, it is not in itself an adequate monetary theory. Its weakness is that it is too simple to deal adequately with the complexities of economic system. – A.C.L. Dey)

ਕੈਮਬ੍ਰਿਜ ਸਮੀਕਰਣ ਦੀ ਮੁਖ ਆਲੋਚਨਾਵਾਂ ਇਸ ਤਰਾਂ ਹੈ -

1. **ਅਵਾਸਤਵਿਕ ਮਾਨਤਾ (Unrealistic Assumption)** – ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਤੱਤ ਜਿਵੇਂ k ਅਤੇ T ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਮੰਨ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਵਾਸਤਵਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਨ ਤਾਂ 'k', 'T' ਅਤੇ ਨ ਹੀ 'R' ਅਤੇ 'O' ਕਦੇ ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹੈ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।
2. **ਸਟਟਾ ਉਦੇਸ਼ ਦੇ ਲਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਦੀ ਅਵਹੇਲਨਾ (Ignores Speculative Demand for Money)** – ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਦੀ ਪੁਰਣ ਵਿਵਸਥਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਇਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਕੇਵਲ ਲੇਨ-ਦੇਨ (Transaction) ਅਤੇ ਸਾਵਧਾਨੀ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲਈ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਸਟਟਾ ਉਦੇਸ਼ (Speculative Motive) ਦੇ ਲਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਦੀ ਅਵਹੇਲਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।
3. **ਚਕਰਿਆ ਤਰਕ (Circular Reasoning)** – ਨਕਦ ਸ਼ੇਸ਼ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ, ਚਕਰਿਆਂ ਤਰਕ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਇਕ ਹੋਰ, ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ (P) ਜਾਂ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ, ਨਕਦ ਸ਼ੇਸ਼ (k) ਰਾਹੀਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਦੁਜੀ ਔਰ, ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ (P) ਜਾਂ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ, ਨਕਦ ਸ਼ੇਸ਼ (k) ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਚਕਰਿਆ ਤਰਕ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਥੇ ਤਿਕਰ ਕੀ, ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਨਕਦ ਸ਼ੇਸ਼ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਕਦ ਸ਼ੇਸ਼ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਣ ਅਤੇ ਪਰਿਣਾਮ (Casual Relationship) ਦਾ ਸੰਬਧ ਸਧਾਪਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਿਆ ਹੈ।
4. **ਅਪੁਰਣ ਸਿਧਾਂਤ (Incomplete Theory)** – ਨਕਦ ਸ਼ੇਸ਼ ਸਿਧਾਂਤ ਇਕ ਅਪੁਰਣ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਨਕਦ ਕੋਸ਼ (k) ਦੇ ਨਿਰਧਾਰਣ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਇਕ ਤੱਤ, ਭਾਵ ਆਮਦਨ (R) ਨੂੰ ਹੀ ਮਹਤਵ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਨਕਦ ਕੋਸ਼ ਕਈ ਹੋਰ ਤੱਤਾਂ ਜਿਵੇਂ - ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ, ਮੌਦਰਿਕ ਆਦਤਾਂ, ਵਿਵਸਾਇਕ ਢਾਂਚੇ ਆਦਿ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਇਨ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਅਵਹੇਲਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।
5. **ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਅਵਹੇਲਨਾ (It ignores the Effect of the Rate of Interest)** – ਨਕਦ ਸ਼ੇਸ਼ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਇਹ ਮਾਨਤਾ ਗਲਤ ਹੈ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਯੋਗ ਸੰਬਧ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨੋਟ

ਹਾਕਿਕਤ ਵਿੱਚ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੋਣ ਤੇ ਪਾਹਿਲਾਂ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਕਾਰਣ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਕਾਰਣ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਲਾਗਤ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਲਾਗਤ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਕਾਰਣ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੀ ਇਨ ਤਰਕਪੂਰਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਕੋਈ ਉਲੇਖ ਨਹੀਂ ਹੈ।

6. ਵਾਸਤਵਿਕ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਅਵਹੇਲਨਾ (Ignores the Influence of Real Factor) – ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਕਾਰਣ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਬਦਲਾਵ ਹੈ। ਪਰ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਮੁੱਲ ਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਵਾਸਤਵਿਕ ਤੱਤਾਂ ਜਿਵੇਂ – ਬਚਤ, ਨਿਵੇਸ਼, ਆਮਦਨ ਆਦਿ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਇਨ ਵਾਸਤਵਿਕ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਅਵਹੇਲਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।
7. ਮੁੱਲ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਸਮਨਵਯ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ (Lack of Integration of Theory of Value and Theory of Money) – ਡਾਨ ਪੈਟਿਨਕਨ (Don Patinkin) ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ, ਨਕਦ ਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੀਕਰਣ ਦੇ ਮੁੱਲ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਸਾਪੇਖਿਕ ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਆਮ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸਮਨਵਯ ਦਾ ਅਭਾਵ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਮੁੱਲ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਮੁਦਰਾ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਲਗ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਕਿਕਤ ਵਿੱਚ, ਦੋਵੇਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਸਪਰ ਨਿਰਭਰਤਾ ਪਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪਰਸਪਰ ਨਿਰਭਰਤਾ, ਵਾਸਤਵਿਕ ਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਭਾਵ (Real Balance Effect) ਰਾਹੀਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵਾਸਤਵਿਕ ਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਮੁੱਲ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸ਼ੇਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਸਮਨਵਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਤੇ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਸਿਧਾਂਤ ਇਸ ਸਮਨਵਯ ਦੀ ਅਵਹੇਲਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਥਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਕਰੋ

(State whether the following statements are True or False):

7. ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਤੇ ਭਾਵ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਕੁਲ ਮਾਤਰਾ ਨਾਲ ਹੈ।
8. ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਇਸਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਵਿਨਿਮਯ ਦੇ ਮਧਿਯਮ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ।
9. ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ – (i) ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ (ii) ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਚਲਨ ਗਤਿ।
10. ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਖਰਿਦ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

12.7 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਅਤੇ ਆਮ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਇਕ ਪ੍ਰਤਯੋਗ ਅਤੇ ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਮੁੱਲ ਦੇ ਉਲਟ ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ, ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਉਸੀ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਉਸੀ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

12.8 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

- ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ (Price Level) – ਮੁੱਲ ਪੱਧਰ।
- ਪਰਿਮਾਣ (Quantity) – ਮਾਤਰਾ।

12.9 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

1. ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਕਿਸਨੂੰ ਕਾਹਦੇ ਹੈ? ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੋ।
2. ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਮੁੱਲ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਸੋ।
3. ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਦੋ ਸਮੀਕਰਣ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।
4. ਫਿਸ਼ਰ ਦੇ ਸਮੀਕਰਣ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਦੀ ਅਵਧਾਰਣਾਵਾਂ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕਰੋ।

ਉਤਰ : ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Answer : Self Assessment)

ਨੋਟ

- | | | | |
|---------|---------|----------|--------|
| 1. ਮੁੱਲ | 2. ਉਲਟ | 3. ਵੱਧਦਾ | 4. (ੳ) |
| 5. (ਅ) | 6. (ੳ) | 7. ਸਹੀ | 8. ਸਹੀ |
| 9. ਸਹੀ | 10. ਸਹੀ | | |

12.10 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)



ਬੁਕਸ

1. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਅਸ. ਕੇ. ਚਕਰਵਰਤੀ, ਹਿਮਾਲਿਆ ਪਬਲਿਸ਼ਿੰਗ ਹਾਊਸ, 2010.
2. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਇਕਾਨੋਮਿਕਗਰੇਥ, ਫਲਕਚੁਏਸ਼ਨ ਅੰਡ ਪੋਲਿਸੀ : ਰਾਬਰਟ ਇ ਹਾਲ ਅੰਡ ਡੇਵਿਡ ਅਚ. ਪੈਪਲ, ਵਾਇਨਾ ਬੁਕਸ, 2010.
3. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਥਯੋਰੀ ਅੰਡ ਪੋਲਿਸੀ : ਅਚ. ਅਲ. ਆਹੁਜਾ, ਅਸ. ਚੰਦ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010.
4. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ ਦੀ ਲੋਣਾ : ਅਚ. ਅਸ. ਨਾਥ ਸਾਈਬਰ ਟੈਕ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2012.

ਨੋਟ

ਇਕਾਈ-13: ਕੇਨਜ਼ਿਯਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ (Keynesian Approach)

ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ (Contents)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

13.1 ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਕੇਨਜ਼ਿਯਨ ਸਿਧਾਂਤ (Keynesian Theory of Money and Prices)

13.2 ਕੇਨਜ਼ਿਯਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦੀ ਸੁਰੇਸ਼ਠਤਾ (Superiority of Keynesian Approach)

13.3 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

13.4 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

13.5 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

13.6 ਸੰਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਯਾਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ:

- ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਸੰਬੰਧੀ ਕੇਨਜ਼ਿਯਨ ਸਿਧਾਂਤ ਜਾਨਣ ਲਈ।
- ਤਵਰਣ ਦਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਸਿਧਾਂਤ ਜਾਨਣ ਲਈ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

ਕੇਨਜ਼ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦਾ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਤੇ ਅਪ੍ਰਤਿਅਕਸ਼ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਲਾਗਤ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਕੇਨਜ਼ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਵਲੋਕਨਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨਪੂਰਵਕ ਨੋਟ ਕਰੋ।

13.1 ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਕੇਨਜ਼ਿਯਨ ਸਿਧਾਂਤ (Keynesian Theory of Money and Prices)

ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਪੁਸਤਕਾਂ "A Treatise on Money" ਅਤੇ "The General Theory of Employment, Interest and Money" ਵਿੱਚ ਕੇਨਜ਼ ਨੇ ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਇਕ ਸਿਧਾਂਤ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਲਾਗਤ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦਾ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਤੇ ਪਰਤਿਅਕਸ਼ ਅਤੇ ਅਨੁਪਾਤਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਕੇਨਜ਼ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦਾ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਤੇ ਅਪ੍ਰਤਿਅਕਸ਼ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਲਾਗਤ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਕੇਨਜ਼ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਵਲੋਕਨਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਪੂਰਵਕ ਨੋਟ ਕਰੋ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਰਿਕਤ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋ (Fill in the blanks):

1. ਕੇਨਜ਼ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੀ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਤੇ..... ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

2. ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਦਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਨੋਟ

ਕੋਨਜ਼ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕ੍ਰਮਾਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

1. ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਸਬਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਦ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਘੱਟਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਸ਼ਰਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੱਟਾ ਉਦੇਸ਼ ਦੇ ਲਈ ਤਰਲਤਾ ਅਧਿਮਾਨ ਤੇ ਕੋਈ ਬਦਲਾਵ ਨ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਕਰਮ ਇਸ ਤਰਾਂ ਚਲਦਾ ਹੈ -

ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਕਾਰਣ-

- ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨਕਦ ਸ਼ੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋਣਾ
- ਬਾੱਨਡਸ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋਣਾ
- ਬਾਨਡਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋਣਾ
- ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਹੋਣਾ



ਨੋਟਸ

ਬਾੱਨਡਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਉਲਟ ਸੰਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਾੱਨਡਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋਣ ਦਾ ਨਿਹਿਤ ਭਾਵ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਹੋਣਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਹਦੇ ਉਲਟ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

2. ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਉਤਸਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਸ਼ਰਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੁੰਜੀ ਸੀਮਾਂਤ ਉਤਪਾਦਨ (MEC) ਸਥਿਰ ਰਵੇ।
3. ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ (ΔI) ਗੁਣਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਰਾਹੀਂ, ਆਮਦਨ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਇਸ ਮਾਨਤਾ ਤੇ ਹੈ ਕਿ ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਅਜੇ ਤੱਕ ਪੂਰਾ ਉਪਭੋਗ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।
4. ਜਿਵੇਂ ਜਾਂ ਆਮਦਨ, ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ (ΔY , ΔO , ΔN) ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵੱਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਦੀ ਪੁਰਤੀ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਲੋਚਸ਼ੀਲ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ, ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਕੰਮੀ ਦੇ ਫਲਸਵਰੂਪ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਕੰਮੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।
5. ਇਕ ਵਾਰ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਅਤੇ ਵੱਧ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਸਲਈ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਆਗਤੋਂ (Inputs) ਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਫਲਸਵਰੂਪ ਉਸਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
6. ਜਦ ਆਗਤੋਂ ਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਦ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਲਾਗਤ ਵਿੱਚ ਜ਼ਾਰੂਰ ਵਰਿਧੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
7. ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਲਾਗਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਉਤਪਾਦਿਤ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਹੇਠ ਅਨੁਕ੍ਰਮ ਚਾਰਟ (Flow Chart) ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਉੱਤੇ ਲਿਖੀ ਘੱਟਨਾਕ੍ਰਮ ਦਾ ਸਮੱਵਯ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।
 ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ \Rightarrow ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਕਦ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ \Rightarrow ਬਾੱਨਡਸ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ \Rightarrow ਬਾੱਡਸ ਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ \Rightarrow ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ \Rightarrow ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ \Rightarrow ਆਗਤਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ \Rightarrow ਆਗਤਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ (ਜੇਕਰ ਸਾਧਨ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਤੇ ਪੁੰਜ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਤਾਂ) \Rightarrow ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਲਾਗਤ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ \Rightarrow ਉਤਪਾਦਿਤ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ।



ਨੋਟਸ

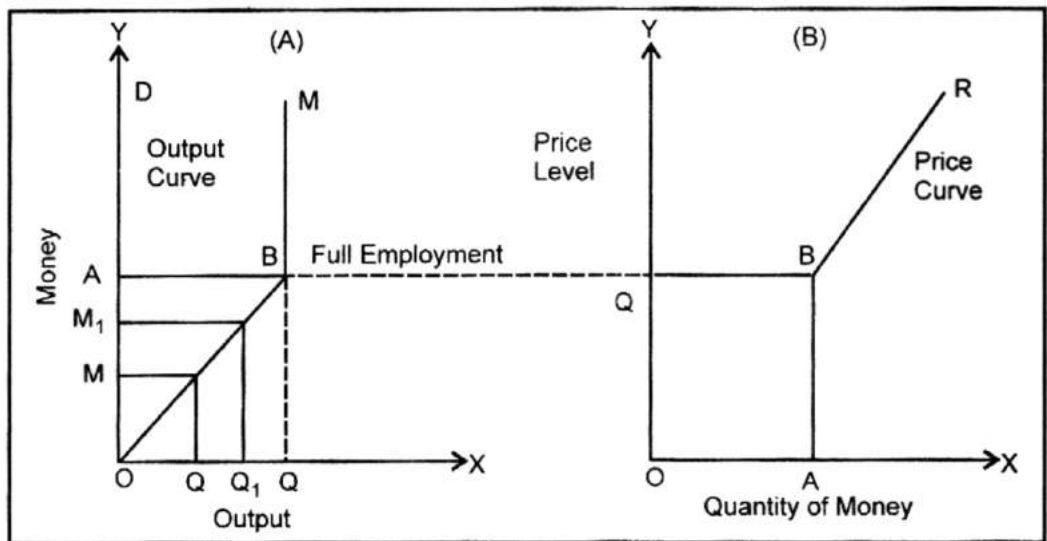
ਜਦ ਇਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਦ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਕੋਨਜ਼ਿਯਨ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਸਾਰਾਂਸ਼ ਇਸ ਤਰਾਂ ਹੈ - ਜਦ ਇਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਦ ਤੱਕ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਆ ਜਾਣ ਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸੀ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋਣ ਲਾਗਦੀ ਹੈ।

ਨੋਟ ਚਿਤਰ ਰਾਹੀਂ ਵਿਆਖਿਆ

ਚਿਤਰ 13.1 ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ, ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਚਿਤਰ 13.1 (A) ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ O ਤੋਂ A ਤੱਕ ਵੱਧਦੀ ਹੈ, ਉਤਪਾਦਨ ਵੀ O ਤੋਂ Q ਤੱਕ ਉਸੀ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਵੱਧਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ OA ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਦ ਉਤਪਾਦਨ OQ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋੜਾ ਕਿ ਪੂਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਵਾਲਾ ਉਤਪਾਦਨ ਹੈ। ਪਰ ਉਤਪਾਦਨ ਵਕਰ ਬਿੰਦੂ B ਤੱਕ ਤਾਂ ਉਤੇ ਦੀ ਔਰ ਉਠ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਹ ਇਕ ਖੜੀ ਰੇਖਾ ਵਿੱਚ BM ਦਾ ਰੂਪ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਦਾਂ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬਿੰਦੂ B ਤੋਂ ਬਾਦ (ਪੂਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਤੋਂ ਬਾਦ) ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਉਤਪਾਦਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ।

ਹੁਣ ਚਿਤਰ 13.1 ਨੂੰ ਵੇਖੋ। ਜਦ ਤੱਕ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ OA ਹੈ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ OQ ਤੇ ਸਥਿਰ ਹੈ। ਜਦ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ OA ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਦ ਕੀਮਤ ਰੇਖਾਂ BR ਉਤੇ ਦੀ ਹੋਰ ਉਠਣ ਲਗਦੀ ਹੈ, ਜੋੜੀ ਕੀ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਆਨੁਪਾਟਿਕ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ।



ਚਿਤਰ 13.1



ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਪੂਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਆ ਜਾਣ ਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸੀ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋਣ ਲਗਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤੱਥ ਦੀ ਉਪੇਸ਼ਾ ਨ ਕਰੋ (You are not to Overlook the Fact)

ਕੇਨਜ਼ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਪੂਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਪ੍ਰਵਰਿਤੀ ਪਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਕਾਰਣ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ “ ਗਤਿਸ਼ੀਲਤਾ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ” ਹੈ ਭਲੇ ਹੀ ਉਹ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰ ਹਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਇਛੁਕ ਹਨ। ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਥਾਂ ਤੱਕ ਪੁਜਾਣ ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ ਲਗ ਜਾਦਾਂ ਹੈ। ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਉਸਦੀ ਪੂਰਤੀ ਉਸਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਪਾਂਦੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋਣ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਲਾਗਤ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਦਾ ਭਾਵ ਕੀਮਤ-ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੈ। ਪਰ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਰਿਧੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਆਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੇਨਜ਼ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਸੰਸਫੀਤਿ (Reflation) ਦਾ ਨਾਂ ਦਿਤਾ ਹੈ (ਸਫੀਤਿ (Inflation) ਦਾ ਨਹੀਂ)।

ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਕੋਨਜ਼ਿਯਨ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਬੀਜਵਣਿਤ
(The Algebra of Keynesian Theory of Money and Prices)

ਨੋਟ

ਹੋਰ

ਕੋਨਜ਼ ਦਾ ਆਧਾਰਭੂਤ ਸਮੀਕਰਣ (Keynes' Fundamental Equation)

ਕੋਨਜ਼ ਨੇ ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਅਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਮੀਕਰਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ-

$$Y = E + Q \quad \dots(1)$$

(Y: ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ; E: ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਭੁਗਤਾਨ; Q: ਆਕਸਮਿਕ ਲਾਭ)

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ (Y) ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਤੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਭੁਗਤਾਨਾਂ (E) ਅਤੇ ਆਕਸਮਿਕ ਲਾਭਾਂ (Q) ਦਾ ਜੋੜ ਮਾਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਾਸਤਵਿਕ ਵੇਚ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਸਾਧਨ ਭੁਗਤਾਨਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟਾਕੇ ਆਕਸਮਿਕ ਲਾਭਾਂ (Windfall Profits) ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾਗਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। $Y = E$ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਆਮ ਲਾਭ ਹੀ ਕਾਮਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

$$O = R + C \quad \dots(2)$$

(O : ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ; R: ਉਪਭੋਗਤਾ ਵਸਤੁਵਾਂ; C: ਪੁੰਜੀਗਤ ਵਸਤੁਆਂ)

$$S = E - PR \quad \dots(3)$$

(S : ਬਚਤ; PR : ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ ਭਾਵ ਉਪਭੋਗ ਵਸਤੁਆਂ (R) ਗੁਣਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ (P)

$$I = P_1 C \quad \dots(4)$$

(I = ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ ਭਾਵ ਜਿਦੀ ਗਣਨਾਂ ਪੁੰਜੀਗਤ ਵਸਤੁਆਂ (C) ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤਾਂ (P_1) ਨੂੰ ਗੁਣਾ ਕਰਕੇ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।)

$$n = \frac{PR + P_1 C}{O} \quad \dots(5)$$

(n : ਆਮ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ)

ਇਹ ਕੁਲ ਖਰਚ ($PR + P_1 C$) ਅਤੇ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦ (O) ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਕਿਉਂਕਿ $PR = E - S$ (ਸਮੀਕਰਣ 3 ਵਿੱਚ $S = E - PR$) ਅਤੇ $P_1 C = I$

ਸਮੀਕਰਣ (5) ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ -

$$n = \frac{E - S + I}{O}$$

ਹੋਰ

$$n = \frac{E}{O} + \frac{I - S}{O}$$

ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਇਹ ਕੋਨਜ਼ਿਯਨ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਮੁਲਭੂਤ ਸਮੀਕਰਣ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਦੋ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਹਿੱਸੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ -

(i) $\frac{E}{O}$, ਭਾਵ ਸਾਧਨ ਭੁਗਤਾਨ ਅਤੇ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਅਤੇ (ii) $\frac{I - S}{O}$

ਭਾਵ I ਅਤੇ S ਦੇ ਅੰਤਰ ਅਤੇ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ

ਕੋਨਜ਼ $\frac{E}{O}$ ਨੂੰ ਲਗਭਗ ਸਥਿਰ ਮਾਨਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਪਣਾ ਧਿਆਨ $\frac{I - S}{O}$ ਤੇ ਕੇਂਦਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਕਿ ਇਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ

ਕਰ ਸਕੇ ਕਿ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਅਵਲੋਕਨ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਹੈ -

(i) ਨਿਵੇਸ਼ (I) ਅਤੇ ਬਚਤ (S) ਦੇ ਅੰਤਰ ਦੇ ਕਾਰਣ ਬਿਆਜ ਦੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਕਰਤਿਕ ਦਰ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਬਿਆਜ

- ਨੋਟ ਦੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਰ ਉਸ ਦਰ ਨੂੰ ਕਾਹਿਦੇ ਹਨ ਜੇਕੀ ਕੀ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੇਂ ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬਿਆਜ ਦੀ ਪ੍ਰਾਕਰਤਿਕ ਦਰ ਉਸ ਦਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੇਕੀ ਕਿ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਪੱਧਰ ਤੇ ਬਿਆਜ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- (ii) ਜੇਕਰ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਪੱਧਰ ਤੇ ਬਚਤ = ਨਿਵੇਸ਼, ਤਾਂ ਬਿਆਜ ਦੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਰ = ਬਿਆਜ ਦੀ ਪ੍ਰਾਕਰਤਿਕ ਦਰ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਸਥਿਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨ ਵਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ।
 - (iii) ਜੇਕਰ $I > S$ (ਜਦਕਿ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ) ਤਾਂ ਬਿਆਜ ਦੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਰ ਪ੍ਰਾਕਰਤਿਕ ਦਰ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਕਾਰਣ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਲਸਵਰੂਪ ਬੱਠਨਡਸ ਦੀ ਮੰਗ ਦਾ ਵੱਧਣਾ ਹੈ। ਬੱਠਨਡਸ ਦੀ ਮੰਗ ਵੱਧਣ ਨਾਲ ਕੀਮਤ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਰ ਘੱਟਦੀ ਹੈ।
 - (iv) ਜੇਕਰ $I < S$ (ਅਤੇ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਤੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ) ਤਾਂ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਫਲਸਵਰੂਪ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਕੰਮੀ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਤੇ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਬਿਣਾ ਬਧਾਵੇਗੀ।
 - (v) ਜੇਕਰ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫਲਸਵਰੂਪ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵੱਧਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ I ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਇਹ S ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ (ਭਾਵ $I < S$)। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ, ਆਗਤਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਘੱਟੋਗੀ, ਜਿਹਦਾਂ ਭਾਵ ਹੋਵੇਗਾ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਲਾਗਤ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਦਾ ਹੋਣਾ। ਫਲਸਵਰੂਪ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੰਮੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਬਹੁਵਿਕਲਪੀਆ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Multiple Choice Questions):

3. ਕੇਨਜ਼ ਨੇ ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਸੰਬਧ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ -

(ੳ) ਇਕ ਸਿਧਾਂਤ	(ਅ) ਨਿਯਮ
(ੲ) ਕਾਨੁਨ	(ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
4. ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦਾ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਤੇ ਅਤੇ ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਦਾ ਹੈ।

(ੳ) ਅਪ੍ਰਤਯਸ਼	(ਅ) ਪ੍ਰਤਯਸ਼
(ੲ) ਆਰਥਿਕ	(ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
5. ਇਕ ਵਾਰ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਪ੍ਰਪਤ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਅਤੇ ਵੱਧ ਰੋਜਗਾਰ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ -

(ੳ) ਬਦਲਾਵ	(ਅ) ਕੰਮੀ
(ੲ) ਸਮਾਨਤਾ	(ਸ) ਅਸਮਾਨਤਾ।
6. ਲਾਗਤ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਦਾ ਭਾਵ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਹੈ -

(ੳ) ਵਰਿਧੀ	(ਅ) ਕੰਮੀ
(ੲ) ਸਮਾਨਤਾ	(ਸ) ਅਸਮਾਨਤਾ।

13.2 ਕੇਨਜ਼ਿਯਨ ਵਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦੀ ਸ਼ਰੇਸ਼ਠਤਾ (Superiority of Keynesian Approach)

ਕੇਨਜ਼ਿਯਨ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਸ਼ਰੇਠ ਹਨ ਜਿਵੇਂਜਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕਾਰਣਾਂ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ -

1. ਮੁਦਰਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਮੁਲ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕੀਕਰਣ (Integration of Monetary Theory with the Theory of Value) – ਕੇਨਜ਼ਿਯਨ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨੇ ਮੋਦਰਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਆਮ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਮੁੱਲ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਸਾਪੇਸ਼ਿਤ ਕੀਮਤ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਇਕੀਕਰਣ ਕਰਣ ਦਾ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ, ਆਮ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਭਿਨ-ਭਿਨ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਣ ਭਿਨ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਕਾਰਣ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦਾ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਇਸਨੂੰ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਡਾਨ ਪੈਟਿਨਕਨ (Don Patinkin) ਨੇ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਇਸ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਵਿਭਾਜਨ (Classical Dichotomy) ਦਾ ਨਾਂ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਕੇਨਜ਼ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਇਹ ਵਿਭਾਜਨ ਅਵਾਸਤਵਿਕ ਹੈ। ਆਮ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਸਾਪੇਸ਼ਿਤ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦਾ ਮੁਖ ਕਾਰਣ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਲਾਗਤ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੈ। ਸਾਪੇਸ਼ਿਤ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਣ ਮੰਗ ਅਤੇ ਪੁਰਤੀ ਦੀ ਲੋਚ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਲਾਗਤ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਰਥਿਕ ਤੱਤ ਆਮ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਵੀ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸਲਈ ਮੁੱਲ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਸਿਧਾਂਤ ਇਕ ਹੀ ਤਰਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹੋ।
2. ਵੱਧ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸਿਧਾਂਤ (More Realistic Theory) – ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਕੇਵਲ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤਿ

ਨੋਟ

ਤੇ ਹੀ ਮਾਨਿਆ (Valid) ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਇਕ ਦੁਰਲਭ (Rare) ਸਥਿਤਿ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੋਨਜ਼ ਦਾ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਅਤੇ ਘੱਟ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਤੇ ਮਾਨਯ ਹੈ। ਘੱਟ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਬਾਦ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋਣ ਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵੱਧਦਾ ਹੈ। ਕੋਨਜ਼ ਇਹ ਵੀ ਮਾਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੀ ਅਪੁਰਣਤਾਵਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਰਿਧੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਵਰਿਧਿ ਬਹੁਤ ਸੀਮਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

3. ਮੋਦਰਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਇਕੀਕਰਣ (Integration between Monetary Theory and Theory of Output) – ਲਾਰਡ ਕੋਨਜ਼ ਨੇ ਮੋਦਰਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਨਾਲ ਵੀ ਇਕੀਕਰਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਬਿਆਜ਼ ਦੀ ਦਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਕਾਰਣ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਲਾਗਤ ਅਤੇ ਕੀਮਤ – ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

4. ਕਾਰਣਾਤਮਕ ਕਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਉਚਿਤ ਵਿਆਖਿਆ (Proper Explanation of the Causal Process) – ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਵਜਾਏ ਕਾਰਣਾਤਮਕ ਕਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸੰਬਧ ਦੀ ਵੱਧ ਵੈਗਿਅਨਿਕ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੋਨਜ਼ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਇਹ ਦੋਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਇਹਦੇ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦੇ ਉਨ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੀ, ਜੇੜੀ ਬਿਆਜ਼ ਦੀ ਦਰ, ਨਿਵੇਸ਼, ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਤੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਅਵਹੇਲਨਾਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਕੁਲ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਨਦਰਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਕੋਨਜ਼ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਇਨ ਸਾਰਿਆਂ ਤੱਤਾਂ ਤੇ ਧਿਆਨ ਰਾਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਮੰਗ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋਣ ਤੇ ਬਿਆਜ਼ ਦੀ ਦਰ ਨੂੰ ਘੱਟਦੀ ਹੈ। ਜਿਦੇ ਫਲਸਵਰੂਪ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਵੱਧਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਤਪਾਦਨ ਲਾਗਤ ਵੱਧ ਜਾਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਕੀਮਤਾਂ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦਾ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਅਪ੍ਰਤਯੋਗ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਆਖਿਆ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਵੱਧ ਵਾਸਤਵਿਕ ਹੈ।

5. ਆਰਥਿਕ ਨੀਤਿਆ ਦਾ ਚੰਗਾ ਪਥ-ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਕ (Better Guide Economic Policies) – ਕੋਨਜ਼ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਤੁਲਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਹਨ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਨੀਤਿਆਂ ਦਾ ਚੰਗਾ ਪਥ-ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਕ ਹਨ। ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦੇ ਹਰ ਵਰਿਧੀ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਅਤੇ ਸਫੀਤਿ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਨਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਕੋਨਜ਼ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਸਦਾ ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤਿ ਦਾ ਕਾਰਣ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਬਨਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਅਤੇ ਮੰਦੀ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਪਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਸਥਿਤਿ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾਂ ਪਾਣ ਦੇ ਲਈ ਘੱਟੇ ਦੀ ਵਿਤ ਵਿਵਸਥਾ ਜਾਂ ਸਾਖ ਵਿਸਤਾਰ ਦੀ ਨੀਤਿ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਡਰਕੇ ਅਪਨਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਕਾਰਣ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਇਹੋਜੀ ਕੋਈ ਖਤਰਨਾਕ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸੰਸ਼ੇਪ ਵਿੱਚ, ਕੋਨਜ਼ ਦਾ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਤਦ ਤੱਕ ਇਕ ਉਪਕਰਣ ਹੈ ਜਦ ਤਕ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦਾ ਖਤਰਾ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।



ਨੋਟਸ

ਕੋਨਜ਼ਿਯਨ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਬਾਰੇ ਮੇ ਅਪਨੇ ਵਿਚਾਰ ਵਯਕਤ ਕੀਜ਼ਿਯੇ।

ਮੁੱਖ ਬਿੰਦੂ (Key Points)

- ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ (Value of Money) – ਇਕ ਇਕਾਈ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਜਿਨੀ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਇਸ ਇਕਾਈ ਦਾ ਮੁਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ (Value of Money and Price Level) – ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦੇ ਉਲਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੰਬਧਿਤ ਹੈ ਭਾਵ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ = $\frac{1}{\text{ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ}}$
- ਮੁਦਰਾ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ (Quantity Theory of Money) – ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਆਮ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਯੋਗ ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਸੰਬਧ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਮੁੱਲ ਦੇ ਵਿੱਚ ਉਲਟ ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਸੰਬਧ ਹੈ।

ਨੋਟ

- ਫਿਸ਼ਰ ਦਾ ਸਮੀਕਰਣ (Fisher's Equation) – $PY = MV + M'V'$ ਭਾਵ $P = \frac{MV + M'V'}{Y}$
- ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਸਰਤਾਂ (Assumptions of Quantity Theory of Money) – (i) ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਚਲਨ ਗਤਿ V ਅਤੇ V' ਸਥਿਰ ਹੈ (ii) ਵਿਆਪਾਰ ਵਿਨਿਮਯ ਸਥਿਰ ਹੈ (iii) ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ (iv) M ਅਤੇ M' ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਸਥਿਰ ਹੈ।
- ਆਲੋਚਨਾ (Criticisms) – (i) ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧ ਇਕ ਆਮ ਸੱਚ ਹੈ। (ii) ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਅਵਾਸਤਵਿਕ ਮਾਨਿਆਤਾਵਾਂ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ। (iii) ਇਸ ਮਾਡਲ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਚਰਾਂ ਨੂੰ ਲਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਵਤੰਤਰ ਮਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਹਾਕਿਕਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਚਰ ਸਵਤੰਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। (iv) ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਇਕ-ਤਰਫਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਤੇ ਕੇਨਦਰਿਤ ਹੈ। (v) ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਇਕ ਨਿਸਕਰਿਆ ਕਾਰਣ ਮਾਨਦਾ ਹੈ ਜੇੜਾਕਿ ਗਲਤ ਹੈ। (vi) ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਕੇਵਲ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। (vii) ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿਆਪਾਰ ਚਕਰ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਣ ਵਿੱਚ ਵਿਫਲ ਹੈ। (viii) ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਅਸੰਗਤਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ix) ਇਹ ਬਿਆਜ ਦਰ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਦੀ ਅਵਹੇਲਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। (x) ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਚਲਨ ਗਤਿ ਨੂੰ ਮਾਪਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। (xi) ਇਹ ਅਮੋਦਰਿਕ ਕਾਰਕੋ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। (xii) ਕੀਮਤ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਆਮਦਨ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦਾ ਪਰਿਣਾਮ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਨ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦਾ।
- ਮਾਰਸ਼ਲ ਦਾ ਸਮੀਕਰਣ (Marshall's Equation) – $M = kY + k' A$
- ਪੀਗੂ ਦਾ ਸਮੀਕਰਣ (Pigou's Equation) – $P = \frac{kR}{M}$
- ਰਾਬਰਟਸਨ ਦਾ ਸਮੀਕਰਣ (Robertson's Equation) – $P = \frac{M}{kT}$
- ਕੈਮਬਰਿਜ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ (Criticism of Cambridge Version of Quantity Theory of Money) – (i) ਇਹ ਅਵਾਸਤਵਿਕ ਮਾਨਿਆਤਾਵਾਂ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। (ii) ਇਹ ਸੱਟਾ ਉਦੇਸ਼ ਦੇ ਲਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਦੀ ਅਵਹੇਲਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। (iii) ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਚਕੀਯ ਤਰਕ ਨੂੰ ਲਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। (iv) ਇਹ ਇਕ ਅਪੁਰਣ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ। (v) ਇਹ ਬਿਆਜ ਦਰ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਅਵਹੇਲਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। (vi) ਇਹ ਵਾਸਤਵਿਕ ਕਾਰਕਾਂ ਕਾਰਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਅਵਹੇਲਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। (vii) ਇਸ ਵਿਆਪਾਰ ਚਕਰ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਣ ਵਿੱਚ ਵਿਫਲ ਰਿਆ ਹੈ। (viii) ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਮੁਲ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਸਮਨਵਯ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੈ।
- ਕੇਨਜ਼ ਦਾ ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਸਿਧਾਂਤ (Keynesian Theory of Money and Prices) – ਜਦ ਤੱਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਹੈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਕਾਰਣ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜਗਾਰ ਵੱਧਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਵਾਰ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਰੁਪ ਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਕਰੇਗੀ।
- ਕੇਨਜ਼ ਦਾ ਸਮੀਕਰਣ (Keynes Equation) – $n = \frac{E}{O} + \frac{I-S}{O}$
- ਮੁਦਰਾ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਲ ਕੇਨਨਿਯਨ ਦਸਟਿਕੋਣ ਦੀ ਸ਼ਰੇਸ਼ਠਤਾ (Superiority of Keynesian Approach Over Quantity Theory of Money) – (i) ਇਹ ਮੋਦਰਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਮੁਲ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕੀਕਰਿਤ ਕਰਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦਗਾਰ ਹੈ। (ii) ਇਹ ਨਿਸਚਿਤ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਇਕ ਵੱਧ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ। (iii) ਇਹ ਮੋਦਰਿਕ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਇਕੀਕਰਣ ਕਰਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦਗਾਰ ਹੈ। (iv) ਇਹ ਕਾਰਣਾਤਮਕ ਕਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਉਚਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। (v) ਇਹ ਆਰਥਿਕ ਨੀਤਿਆਂ ਦਾ ਚੰਗਾ ਪਥ-ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਕ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਥਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਕਰੋ

(State whether the following statements are True or False):

7. ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਕੇਵਲ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਾਨਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
8. ਲਾਰਡ ਰਿਪਨ ਨੇ ਮੋਦਰਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਨਾਲ ਵੀ ਇਕੀਕਰਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

9. ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਇਕ ਦੁਰਲਭ ਸਥਿਤਿ ਹੈ।
10. ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਨੋਟ

13.3 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਕੇਨਜਿਯਨ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਸਾਰਾਂਸ਼ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ – ਜਦ ਇਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਦ ਤੱਕ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜਗਾਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਆ ਜਾਣ ਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸੀ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋਣ ਲਾਗਦੀ ਹੈ।

13.4 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

- ਸਫੀਤਿ (Inflation) – ਮੁਦਰਾ-ਸਫੀਤਿ।
- ਦਰਸ਼ਟਿਕੋਣ (Approach) – ਸੋਚਣ-ਸਮਝਣ ਦਾ ਪਹਲੂ।

13.5 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

1. ‘ਕੇਨਜਿਯਨ ਸਿਧਾਂਤ’ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੋ।
2. ਕੇਨਜਿਯਨ ਦਰਸ਼ਟਿਕੋਣ ਦੀ ਸ਼ਰੇਣਨਾਤਾ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਮਸਝਦੇ ਹੋ?

ਉਤਰ : ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Answer : Self Assessment)

- | | | | |
|------------|----------|--------|--------|
| 1. ਅਪ੍ਰਯੋਜ | 2. ਬਿਆਜ | 3. (ਓ) | 4. (ਅ) |
| 5. (ਓ) | 6. (ਓ) | 7. ਸਹੀ | 8. ਗਲਤ |
| 9. ਸਹੀ | 10. ਗਲਤ। | | |

13.6 ਸੰਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)



ਬੁਕਸ

1. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਅਸ. ਕੇ. ਚਕਰਵਰਤੀ, ਹਿਮਾਲਿਆ ਪਬਲਿਸਿੰਗ ਹਾਊਸ, 2010.
2. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਇਕਾਨੋਮਿਕਗਰੇਥ, ਫਲਕਚੁਏਸ਼ੰਨ ਅਂਡ ਪੋਲਿਸੀ : ਰਾਬਰਟ ਇ ਹਾਲ ਅਂਡ ਡੇਵਿਡ ਅਚ. ਪੈਪਲ, ਵਾਇਨਾ ਬੁਕਸ, 2010.
3. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਥਯੋਰੀ ਅਂਡ ਪੋਲਿਸੀ : ਅਚ. ਅਲ. ਆਹੁਜਾ, ਅਸ. ਚੰਦ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010.
4. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ ਦੀ ਲੋਣਾਂ : ਮੋਹਨ ਸ਼੍ਰੀਵਾਸਤਵ, ਡੀਏਨਡੀ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010.

ਨੋਟ

ਇਕਾਈ-14: ਬੋਮਲ ਅਤੇ ਟੋਬਿਨ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ (Contribution of Boumal and Tobin)

ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ (Contents)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

14.1 ਬੋਮਲ ਦਾ ਮਾਲਸੁਚੀ ਸੈਧਾਨਤਿਕ ਮਤ (Boumol's Inventory Theoretic Approach)

14.2 ਟੋਬਿਨ ਦਾ ਨਿਵੇਸ਼ਸੁਚੀ ਚਯਨ ਮਾਡਲ : ਜੋਖਿਮ ਨਿਵਾਰਣ ਤਰਲਤਾ ਅਧਿਮਾਨ ਸਿਧਾਂਤ (Tobin's Portfolio Selection Model : The Risk Aversion Theory of Liquidity Preference)

14.3 ਕੇਨਜੀਯਨ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਟੋਬਿਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਸ਼ਰੇਸ਼ਠਤਾ (Its Superiority of Over Keynesian Theory)

14.4 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

14.5 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

14.6 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

14.7 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ:

- ਬੋਮਲ ਦਾ ਮਾਲਸੁਚੀ ਸੈਧਾਨਤਿਕ ਮਤ ਜਾਨਣ ਲਈ।
- ਟੋਬਿਨ ਦਾ ਨਿਵੇਸ਼ਸੁਚੀ ਚਯਨ ਮਾਡਲ ਜਾਨਣ ਲਈ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

ਬੋਮਲ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦਾ ਆਧਾਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਫਰਮ ਜਾਂ ਵਿਅਕਤੀ ਲੇਨ-ਦੇਣ ਦੇ ਲਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਇਸ਼ਟਤਮ ਮਾਲਸੁਚੀ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, “ਫਰਮ ਵਿੱਚ ਨਕਦੀ ਸ਼ੇਸ਼ ਦਾ ਮਤਲਬ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਉਹ ਮਾਨਸੁਚੀ ਮਾਨੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਉਸਦਾ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਸ਼ਰਮ, ਕਚੇ ਮਾਲ ਆਦਿ ਦੇ ਖਰਿਦ ਦੇ ਬਦਲੇ ਦੇਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋਵੇ।”

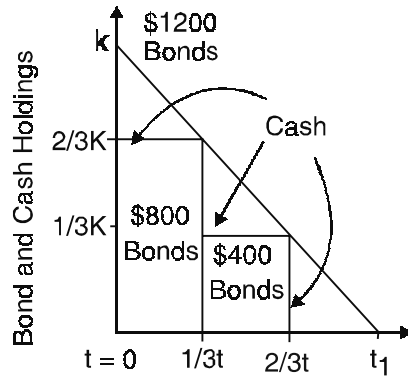
14.1 ਬੋਮਲ ਦਾ ਮਾਲਸੁਚੀ ਸੈਧਾਨਤਿਕ ਮਤ (Boumol's Inventory Theoretic Approach)

ਕੇਨਜ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਲੇਨ-ਦੇਣ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵਿਲਿਯਮ ਬੋਮਲ ਨੇ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਯੋਗਦਾਨ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਕੇਨਜ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਲੇਨ-ਦੇਣ ਮੰਗ ਨੂੰ ਆਮਦਨ ਦੇ ਪੱਧਰ ਦਾ ਫਲਨ ਮਾਨਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੇਨ-ਦੇਣ ਮੰਗ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਦੇ ਵਿੱਚ ਰੇਖੀਯ ਅਤੇ ਸਮਾਨੁਪਾਤਿਕ ਸੰਬਧ ਮਾਨਦਾ ਹੈ। ਬੋਮਲ ਕਹਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੇਨ-ਦੇਣ ਮੰਗ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਦੇ ਸੰਬਧ ਨ ਤਾਂ ਰੇਖੀਯ ਹਨ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਸਮਾਨੁਪਾਤਿਕ, ਬਲਕਿ ਹੁੰਦਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਲੇਨ-ਦੇਣ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਨੁਪ-ਾਤਿਕ ਤੋਂ ਘੱਟ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਵੀ ਕੇਨਜ ਮਾਨਦਾ ਸੀ ਕਿ ਲੇਨ-ਦੇਣ ਮੰਗ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਿਆਜ ਬੋਲੋਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਫੇਰ ਵੀ ਬੋਮਲ ਨੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਲੇਨ-ਦੇਣ ਮੰਗ ਦੀ ਬਿਆਜ ਲੋਚਾਤਮਕਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਬੋਮਲ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦਾ ਆਧਾਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਫਰਮ ਜਾਂ ਵਿਅਕਤੀ ਲੇਨ-ਦੇਣ ਦੇ ਲਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਇਸ਼ਟਤਮ ਮਾਨਸੁਚੀ ਅਪਣੇ ਕੋਲ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, “ਫਰਮ ਵਿੱਚ ਨਕਦੀ ਸ਼ੇਸ਼ ਦਾ ਮਤਲਬ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਉਹ ਮਾਨਸੁਚੀ ਮਾਨੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ

ਉਸਦਾ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਸ਼ਰਮ, ਕਚੇ ਮਾਲ ਆਦਿ ਦੇ ਖਰਿਦ ਦੇ ਬਦਲੇ ਦੇਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋਵੇ।” ਨਕਦੀ ਸ਼ੇਸ਼ ਇਸਲਈ ਰਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਖਰਚ ਇਕ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। “ਪਰ ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਵੱਧੀ ਰਾਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਨਕਦੀ ਸ਼ੇਸ਼ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਬੰਨਕੇ ਰਖਣਾ ਮਹੱਗਾ ਪੈਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਮੁਦਰਾ ਫਰਮ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਵੱਧ ਲਾਭਪ੍ਰਦ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ... ਉਸਨੂੰ ਲਾਭਪ੍ਰਦ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਯੋ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।” ਇਸ ਤਰਾਂ ਨਕਦੀ ਸ਼ੇਸ਼ ਰਖਣ ਦਾ ਦੁਜਾਂ ਤਰਿਕਾ ਬਾਂਡ ਹੈ ਜਿਦੇ ਤੇ ਬਿਆਜ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਅਪਣੀ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਾਭ ਕਮਾਣ ਦੇ ਲਈ ਫਰਮ ਸਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਯਤਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਦੇ ਲਈ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਕਦੀ ਸ਼ੇਸ਼ ਰਖੀ ਜਾਵੇ। ਬਾਂਡ ਤੋਂ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਜਿਨੀ ਵੀ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗੀ, ਫਰਮ ਉਨੇ ਹੀ ਘੱਟ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਸ਼ੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਰਖੇਗੀ।

ਨੋਟ



ਚਿਤਰ 14.1



ਨੋਟਸ

ਕੇਨਜ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਮੰਗ ਨੂੰ ਆਮਦਨ ਦੇ ਪੱਧਰ ਦਾ ਫਲਨ ਮਾਨਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਦੇ ਵਿੱਚ ਰੇਖੀਯ ਅਤੇ ਸਮਾਨੁਪਾਤਿਕ ਸੰਬਧ ਮਾਨਦਾ ਹੈ।

ਬੋਮਲ ਇਹ ਮੰਨਕੇ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਫਰਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਿ ਸਮੇਂ ਅਵਧੀ, ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਸਾਲ ਵਿਚ Y ਡਾਲਰਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਉਸ ਅਵਧੀ ਵਿੱਚ ਹੋਲੇ-ਹੋਲੇ ਇਕ ਸਥਿਰ ਦਰ ਨਾਲ ਖਰਚ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਫਰਮ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਿਸ਼ਕ੍ਰਿਏ ਨਿਧਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਂਡ ਖਰੀਦਣਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਾਭਕਾਰੀ ਰਹੇਗਾ। ਲੇਣ-ਦੇਣ ਦੇ ਲਈ ਨਕਦੀ ਦੀ ਜਰੁਰਤ ਪੇਣ ਤੇ ਬਾਂਡ ਵੇਚੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਫਰਮ ਦੇ ਨਕਦ ਧਾਰਣੇ ਅਤੇ ਬਾਂਡ ਧਾਰਣਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧਾ ਚਿਤਰ 14.1 ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਨ ਲਿਜਿਏ ਕਿ ਫਰਮ ਦੇ ਕੋਲ \$1200 ਹਨ ਜੇਤਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਲ ਦੇ ਦੋਰਾਣ ਹਰ ਚਾਰ ਮਹਿਨੇ ਸਥਿਰ ਦਰ ਤੇ ਖਰਚ ਕਰਦੇ ਹਨ ਇਸ ਰਾਸ਼ਿ ਵਿੱਚੋਂ ਤੋਂ ਉਹ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਦੇ ਲਈ \$400 ਨਕਦੀ ਵਿੱਚ ਰਖ ਬਾਕੀ \$800 ਦੇ ਬਾਂਡ ਖਰੀਦ ਲੈਦੀ ਹੈ। ਖਰੀਦੇ ਗਏ ਆਧੇ ਬਾਂਡਾਂ ਦੀ ਪਰਿਪਕਵਤਾ 1/3t (ਚਾਰ ਮਹਿਨਾ) ਅਤੇ ਸ਼ੇਸ਼ ਆਧੇ ਬਾਂਡਾਂ ਦੀ ਪਰਿਪਸਵਤਾ 2/3t (ਆਠ ਮਹਿਨਾ) ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਮਨ ਲਿਜਿਏ ਕਿ k ਬਾਂਡਾਂ ਨੂੰ ਵੇਚਣ ਨਾਲ ਕੱਡੀ ਗਈ ਰਾਸ਼ੀ ਦਾ ਆਕਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਫਰਮ ਦੀ ਔਸਤ ਨਕਦੀ ਧਾਰਣ ਬਾਂਡਾਂ ਦੇ ਵੇਚਣ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਰਾਸ਼ਿ ਦੇ ਆਧੇ ਦੇ ਬਰਾਬਰ (1/2k) ਹੈ। ਇਹ ਮਾਨਯਤਾਵਾਂ ਦਿਤੀ ਹੋਣ ਤੇ, ਫਰਮ ਦੇ ਸਮੇਂ t = 0 ਤੇ ਅਪਣੀ 2/3 ਆਮਦਨ ਦੇ ਬਾਂਡ (\$800) ਖਰੀਦਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਕੀ 1/3 (\$400) ਨਹਦੀ ਵਿੱਚ ਰਖਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਜਾ ਚਿਤਰ ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਮੇਂ 1/3t ਤੇ ਖਰੀਦੇ ਗਏ ਪਹਿਲੇ ਬਾਂਡ (\$400) ਪਰਿਪਕਵ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੇਤੇ ਉਸ ਵੇਲੇ 2/3t ਤੱਕ ਨਕਦੀ ਦੇ ਲਈ ਵੇਚਦੀ ਹੈ। ਸਮੇਂ 2/3t ਤੇ ਸ਼ੇਸ਼ ਬਾਂਡ ਪਰਿਪਕਵ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨਾਂਨੂੰ ਫਰਮ ਵੇਚ ਦੇਦੀ ਹੈ ਤਾਕਿ t₁ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਕਰ ਸਕੇ। ਸਮੇਂ t₁ ਪਰ ਨਕਦੀ ਸ਼ੇਸ਼ ਜੀਰੋ ਹੈ ਅਤੇ ਫਰਮ ਨਵੇ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਨਕਦ ਪ੍ਰਾਪਤਿਆਂ ਦੇ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।



ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਬੋਮਲ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਸ਼ੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦੇ ਹਰ ਇਕ ਅਤੇ ਮੱਹਤਵਪੂਰਣ ਤੱਤ ਨੂੰ ਲਕਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਨੋਟ ਇਸ ਸਮਾਜਿਕ ਨੂੰ ਹਲ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਲੋਣ ਹੈ ਕਿ ਸਾਲ ਭਰ-ਨਕਦੀ ਸ਼ੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਰਖਣ ਦੀ ਲਾਗਤ ਘੱਟ-ਤੇ-ਘੱਟ ਰਖੀ ਜਾਵੇ। ਨਕਦੀ ਸ਼ੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਰਖਣ ਵਿੱਚ ਬਿਆਜ ਲਾਗਤੇ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਬਿਆਜ ਲਾਗਤੇ ਮਾਮਲ ਰਹਿਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇ ਜਾਂ ਅਸੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਵੇਖ ਚੁਕੇ ਹਾਂ ਬਿਆਜ ਲਾਗਤੇ ਅਕਸਰ ਲਾਗਤ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਜਦ ਕੋਈ ਫਰਮ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਦੇ ਲਈ ਨਕਦੀ ਰਖਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਬਿਆਜ ਆਮਦਨ ਛਡਨੀ ਪੈਦੀ ਹੈ। ਦੁਜੀ ਹੋਰ, ਗੈਰ-ਬਿਆਜ ਲਾਗਤਾਂ ਵਿੱਚ ਨਕਦੀ ਨੂੰ ਬਾਂਡਾਂ ਅਤੇ ਬਾਂਡਾਂ ਨੂੰ ਨਕਦੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣ ਦੇ ਲਈ ਦਲਾਲੀ, ਡਾਕ ਖਰਚ, ਬਹੀਖਾਤਾ ਖਰਚ ਆਦਿ ਮਦੇ ਸਾਮਲ ਰਹਿਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਫਰਮ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਦੇ ਲਈ ਮੁਦਰਾ ਰਖਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਬਿਆਜ ਲਾਗਤੇ ਅਤੇ ਦਲਾਲੀ (ਗੈਰ-ਬਿਆਜ ਲਾਗਤੇ) ਓਠਾਣੀ ਪੈਦੀ ਹੈ। ਮਨ ਲਿਜਿਏ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ r ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਲ ਭਰ ਦੇ ਲਈ ਸਥਿਰ ਮਨ ਲਿਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਦਲਾਲੀ b ਹੈ ਜਿਨੂੰ ਵੀ ਸਥਿਰ ਮਨ ਲਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਨ ਲਿਜਿਏ ਕਿ ਸਾਲ ਸੁਰੂ ਵਿੱਚ ਫਰਮ ਦੀ ਆਮਦਨ Y ਹੈ ਜੇੜੀ ਇਹਦੇ ਰਾਹੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਲੇਨ-ਦੇਨਾਂ ਦੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮੁੱਲ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ ਅਤੇ K ਅੰਤਰਾਲਾਂ ਤੇ ਹਰ ਵਾਰ ਕੱਡੀ ਗਈ ਰਾਸ਼ੀ ਦਾ ਆਕਾਰ ਹੈ ਜੈੜੀ ਬਾਂਡ ਵੇਚਣ ਦੇ ਵੇਲੇ ਕੱਡੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਸਾਲ ਭਰ ਵਿੱਚ Y/K ਵਾਰ ਰਾਸ਼ੀ ਕੱਡੀ ਗਈ ਹੈ। ਸਾਲ ਦੇ ਦੋਰਾਣ ਦਲਾਲੀ ਤੇ $b(Y/K)$ ਲਾਗਤ ਅਵੇਗੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਐਸਤ ਨਕਦੀ ਨਿਕਾਸ (withdrawals) $K/2$ ਹੈ, ਇਸਲਈ ਨਕਦੀ ਸ਼ੇਸ਼ ਰਖਣ ਦੀ ਬਿਆਜ-ਲਾਗਤ $rK/2$ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਕਰਣ ਦੀ ਕੁਲ ਲਾਗਤ ਭਾਵ C ਦੇ ਸਮੀਕਰਣ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰਾਂ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

$$C = r \frac{K}{2} + b \frac{Y}{K}$$

K ਦਾ ਇਸ਼ਟਤਮ ਮੁੱਲ ਉਹ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਕੁਲ ਮਾਲਸੁਚੀ ਦੀ ਲਾਗਤ ਨਯੂਨਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇ। K ਦੇ ਸੰਬਧ ਵਿੱਚ C ਦਾ ਵਿਭੇਦੀਕਰਣ ਕਰਣ ਨਾਲ ਵਯੁਤਪਨ dC/dK ਜੀਰੋ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਰਕਣ ਨਾਲ ਅਤੇ C ਨੂੰ ਹਲ ਕਰਣ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਉਪਲਬਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ,

$$\frac{dC}{dK} = \frac{r}{2} - \frac{bY}{K^2} = 0$$

ਭਾਵ,
$$\frac{r}{2} = \frac{bY}{K^2}$$

ਅਤੇ ਦੋਵੇ ਪਕਸ਼ਾਂ ਨੂੰ $2K^2/r$ ਨਾਲ ਗੁਣਾ ਕਰਣ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ :

$$K^2 = \frac{2bY}{r}$$

ਭਾਵ,
$$K = \sqrt{\frac{2bY}{r}}$$

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਰਿਕਤ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋ। (Fill in the blanks):

1. ਕੇਨਜ ਰਾਹੀ ਪੇਸ਼ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਮੱਹਤਵਪੂਰਣ ਯੋਗਦਾਨ ਦਿਤਾ ਹੈ।
2. ਨਕਦੀ ਸ਼ੇਸ਼ ਇਸਲਈ ਰਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਨਾਲ ਨਹੀ ਹੁੰਦੇ।

ਸਮੀਕਰਣ (2) ਤੋ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਦਲਾਲੀ ਵੱਧ ਜਾਵੇਗੀ, ਤਾਂ ਨਿਕਾਸੇ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਦੁਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਇਸ਼ਟਤਮ ਨਕਦੀ ਸ਼ੇਸ਼ ਵੱਧ ਜਾਵੇਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਫਰਮ ਬਾਂਡਾਂ ਤੋ ਘੱਟ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰੇਗੀ। ਦੁਜੀ ਔਰ, ਜੇਕਰ ਬਾਂਡਾਂ ਦੀ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵੱਧ ਜਾਵੇਗੀ, ਤਾਂ ਫਰਮ ਦੇ ਲਈ ਬਾਂਡਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਣਾ ਵੱਧ ਲਾਭਦਾਯਕ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਇਸ਼ਟਤਮ ਨਕਦੀ ਸ਼ੇਸ਼ ਸੋਚ ਤੋ ਜਿਆਦਾ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਵਿਲੋਮਸ਼: ਵੀ।

ਬੋਮਲ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਸ਼ੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦੇ ਹਰ ਇਕ ਮੱਹਤਵਪੂਰਣ ਤੱਤ ਨੂੰ ਲਕਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਕੋਈ ਫਰਮ ਜਾ ਵਿਆਕਤੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਬਾਂਡ ਖਰੀਦਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਸ਼ੇਸ਼ ਥੋੜੇ ਰਹ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਲੋਮਸ਼: ਵੀ। ਪਰ ਹਰ ਖਰੀਦ ਵਿੱਚ ਦਲਾਲੀ, ਡਾਕ-ਖਰਚ ਆਦਿ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਗੈਰ ਬਿਆਜ ਲਾਗਤਾਂ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੇੜੀ ਖਰੀਦਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ

ਨੋਟ

ਦੇਣੀ ਪੈਦੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਉਸਨੂੰ ਵੱਧੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਬਾਂਡ ਕਰੀਦਣ ਤੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਖਰਚ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਘੱਟ ਬਾਂਡ ਖਰੀਦਣ ਤੇ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਆਮਦਨ ਦੀ ਕੱਮੀ ਨੂੰ ਸੰਤੁਲਿਤ ਕਰਨਾ ਪੈਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਫਸਲਾਂ ਬਾਂਡਾਂ ਤੇ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਬਿਆਜ ਦਰ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਿਆਜ ਦਰ ਜਿਨੀ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗੀ, ਫਰਮ ਬਾਂਡ ਖਰੀਦਣ ਤੇ ਉਨਾਂ ਹੀ ਵੱਧ ਖਰਚ ਖਪਾ ਸਕੇਗੀ। ਇਸ ਨਿਰਣਯ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇਕ ਹੋਰ ਵੀ ਮੱਹਤਵਪੂਰਣ ਕਾਰਣ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਉਹ ਰਾਸ਼ੀ ਹੈ ਜੋੜੀ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਦੇ ਲਈ ਰਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਂਡ ਖਰੀਦਣ ਅਤੇ ਵੇਚਣ ਦੀ ਦਲਾਲੀ ਜਿਆਦਾਤਰ ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਦੀ ਰਾਸ਼ੀ ਦੀ ਬਜਾਏ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦੀ। ਜਦ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਦੇ ਲਈ ਮੁਦਰਾ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗੀ, ਤਾਂ ਦਲਾਲੀ ਲਾਗਤੇ ਜਿਆਦਾਤਰ ਘੱਟ ਹੋਵੇਗੀ। “ਇਹ ਹਜ਼ਾਰ ਡਾਲਰ ਦੇ ਬਾਂਡ ਕਰੀਦਣ ਤੇ ਘੱਟ-ਤੋ ਘੱਟ ਦਲਾਲੀ ਮਹਗੀ ਪਵੇਗੀ। ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਡਾਲਰ ਦੇ ਬਾਂਡ ਖਰੀਦਣ ਤੇ ਦਲਾਲੀ ਨਗਣਯ (negligible) ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸਲਈ ਕੁਲ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਦੀ ਰਾਸ਼ੀਆਂ ਜਿਨੀ ਵੀ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗੀ, ਦਲਾਲੀ ਦੀ ਲਾਗਤੇ ਉਨੀ ਹੀ ਘੱਟ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਉਨੀ ਹੀ ਵਾਰ ਇਸ਼ਟਤਮ ਨਿਕਾਸ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ।” ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਨਕਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਜਾਂ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿੱਚ ਪੈਮਾਨੇ ਦੀ ਬਚਤਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਹਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਮਦਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਚੇ ਪੱਧਰਾਂ ਤੇ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਦੀ ਔਸਤ ਲਾਗਤ ਭਾਵ ਦਲਾਲੀ ਜਿਆਦਾਤਰ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇ-ਜਿਵੇ ਆਮਦਨ ਵੱਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਵੇ-ਉਵੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਮੰਗ ਵੀ ਵੱਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਵਰਿਧਿ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੀ ਬਜਾਏ ਘੱਟ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਆਮਦਨ ਚਾਰ ਹੁਣਾ ਵੱਧਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ਼ਟਤਮ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਸ਼ੇਸ਼ ਕੇਵਲ ਦੁਗਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਬੋਮਲ ਮੁਦਰਾ ਮੰਗ ਦੀ ਆਮਦਨ-ਲੋਚ 1/2 (ਆਧੀ) ਮਾਨਦਾ ਹੈ, ਇਸਲਈ ਜਿਸ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਆਮਦਨ ਵੱਧੇਗੀ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਉਸੀ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਵੱਧੇਗੀ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਪੈਮਾਨੇ ਦੀ ਬਚਤਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਜਦ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਵਿੱਚ ਲਗਾਈ ਗਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਰਾਸ਼ੀ ਅਪੇਕਸ਼ਾਕਰਿਤ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਦ ਪੈਮਾਨੇ ਦੀ ਬਚਤਾਂ ਬਾਂਡਾਂ ਤੇ ਵੱਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਟਾੱਕ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਬੋਮਲ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਵੀ ਜੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸ਼ੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲਈ ਮੰਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਲ ਭਰ ਔਸਤ ਨਕਦੀ ਧਾਰਣਾਂ ਦਾ ਮੁੱਲ K/2 ਹੈ, ਇਸਲਈ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਦੇ ਲਈ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸ਼ੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਇਹ ਹੋਵੇਗੀ:

$$\frac{M_D}{P} = \frac{K}{2} \sqrt{\frac{2bY}{r}}$$

$$M_D = \frac{1}{2} \sqrt{\frac{2bY}{r}} P \quad \dots(3)$$

ਜਿਥੇ M_D ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਹੈ। ਸਮੀਕਰਣ (3) ਵਿੱਚ ਇਹ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਸ਼ੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਮੰਗ “ਲੇਨ-ਦੇਨ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦੇ ਵਰਗਮੂਲ ਦੇ ਸਮਾਨੁਪਾਤੀ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਵਰਗਮੂਲ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਪਾਨੁਪਾਤੀ (inverse) ਹੁੰਦੀ ਹੈ।” ਇਹਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਮੰਗ ਦੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਣਸ਼ ਹੋਰ ਸਮਾਨੁਪਾਤਿਕ ਸੰਬਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਫਰਮ ਦੇ ਖਰੀਦਣ ਦਾ ਢਾਂਚਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਇਸ਼ਟਤਮ ਨਕਦੀ ਸ਼ੇਸ਼ (Y) ਠੀਕ ਉਸੀ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਵਧੇਗੀ ਜਿਸ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ (P) ਵੱਧੇਗਾ। ਜੇਕਰ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦੋ ਗੁਣਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਤਾਂ ਫਰਮ ਦੇ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਦੀ ਮੁਦਰਾ ਮੁੱਲ ਵੀ ਦੋ ਗੁਣਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਜਦ ਸਾਰਿਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੋ ਗੁਣੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ, ਤਾਂ ਦਲਾਲੀ (b) ਵੀ ਦੋਗੁਣੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। “ਪਰਿਣਾਮਤ: ਨਿਵੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਨਿਕਾਸੋਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦਲਾਲੀ ਲਾਗਤਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੇ ਲਈ ਵੱਧ ਨਕਦੀ ਸ਼ੇਸ਼ ਰਖਣਾ ਵਾਛਨੀਯ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੇ ਮੁਦਰਾ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਦਲਾਲੀ ਵੱਧ ਜਾਣ ਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਇਸ਼ਟਤਮ ਮੰਗ ਠੀਕ ਉਸੀ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵੱਧਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਬੋਮਲ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸ਼ੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਦੇ ਲਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਭ੍ਰਾਂਤਿ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

**ਕਲਾਸਿਕੀ ਅਤੇ ਕੇਨਜਿਯਨ ਮਤਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਬੋਮਲ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਸ਼ਰੇਸ਼ਠਤਾ
(Its Superiority over the Classical and Keynesian Approaches)**

ਬੋਮਲ ਦਾ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਮੰਗ ਸੰਬੰਧੀ ਸਟਾੱਕ ਸੈਧਾਂਤਿਕ ਮਤ ਕਲਾਸਿਕੀ ਅਤੇ ਕੇਨਜਿਯਨ ਮਤਾਂ ਤੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ਰੇਸ਼ਠ ਹੈ-

- (i) ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਨਕਦੀ ਸ਼ੇਸ਼ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਮਾਨਿਅਤਾ ਲੇਕਰ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਮੰਗ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਰੇਖੀਯ ਅਤੇ ਸਮਾਨੁਪਾਤਿਕ ਸੰਬਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੋਮਲ ਨੇ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੰਬਧ ਮਨਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਦੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜਦੋਂ ਆਮਦਨ ਵੱਧਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਮੰਗ ਵੀ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਪਰ ਨਕਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਪੈਮਾਨੇ ਦੀ ਬਚਤਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਇਹ ਮੰਗ ਆਮਦਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਘੱਟ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਵੱਧਦੀ ਹੈ।

- ਨੋਟ
- (ii) ਬੋਮਲ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਇਕ ਸਰੋਸ਼ਠਤਾ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ ਕੇਨਜ ਦਾ ਮਤ ਹੈ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਮੰਗ ਬਿਆਜ ਬੇਲੋਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਥੇ ਬੋਮਲ ਨੇ ਸਿਧ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਮੰਗ ਬਿਆਜ ਲੋਚਨਾਤਮਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
 - (iii) ਬੋਮਲ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸ਼ੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲਈ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਮੰਗ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਰਿਣਾਮਸਰੂਪ ਮੁਦਰਾ ਭ੍ਰਾਂਤਿ (money illusion) ਦੇ ਅਭਾਵ ਤੇ ਜੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।
 - (iv) ਬੋਮਲ ਦੀ ਮਾਲਸੂਚੀ ਵਿਸ਼ਯਕ ਸ਼ੈਧਾਂਤਿਕ ਦਿਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਕਲਾਸਿਕੀ ਅਤੇ ਕੇਨਜਿਯਨ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਦਿਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸਲਈ ਵੀ ਸਰੋਸ਼ਠ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਿਆਜ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਬਿਆਜ ਲਾਗਤਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰਖਕਰ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਮੰਗ ਨੂੰ ਪੁਰਤੀ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਇਕੀਕਰਿਤ ਕਰ ਦੇਦਾ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਬਹੁਵਿਕਲਪੀਆ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Multiple Choice Questions):

3. ਨਕਦੀ ਸ਼ੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਰਖਣ ਵਿੱਚ ਬਿਆਜ-ਲਾਗਤੇ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਬਿਆਜ ਲਾਗਤੇ ਰਹਦੀ ਹੈ -
 (ੳ) ਸ਼ਾਮਲ (ਅ) ਸ਼ੇਸ਼
 (ੲ) ਵੱਧ (ਸ) ਘੱਟ-ਤੋ-ਘੱਟ।
4. ਜੇਕਰ ਦਲਾਲੀ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਨਿਕਾਸੋ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ -
 (ੳ) ਵੱਧ (ਅ) ਘੱਟ
 (ੲ) ਵੱਧ-ਤੋ-ਵੱਧ (ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
5. ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਆਮਦਨ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਉਵੇਂ-ਉਵੇਂ ਵੱਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ -
 (ੳ) ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਮੰਗ (ਅ) ਆਮਦਨ
 (ੲ) ਖਰਚ (ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
6. ਜੇਕਰ ਆਮਦਨ ਚਾਰ ਗੁਣਾ ਵੱਧਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸਟਤਮ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਸ਼ੇਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹੈ -
 (ੳ) ਕੇਵਲ ਤਿਗੁਣੇ (ਅ) ਕੇਵਲ ਦੁਗੁਣੇ
 (ੲ) ਕੇਵਲ ਬਰਾਬਰ (ਸ) ਕੇਵਲ ਚਾਰ ਗੁਣੇ।

14.2 ਟੋਬਿਨ ਦਾ ਨਿਵੇਸ਼ਸੂਚੀ ਚਯਨ ਮਾੱਡਲ : ਜੋਖਿਮ ਨਿਵਾਰਣ ਤਰਲਤਾ ਅਧਿਮਾਨ ਸਿਧਾਂਤ (Tobin's Portfolio Selection Model : The Risk Aversion Theory of Liquidity Preference)

ਜੇਮਸ ਟੋਬਿਨ ਨੇ ਆਪਣੇ "Liquidity Preference as Behaviour Towards Risk" ਸ਼ੀਰਸ਼ਕ ਪ੍ਰਸਿਧ ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼-ਸੂਚੀ ਚਯਨ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਜੋਖਿਮ ਨਿਵਾਰਣ ਅਧਿਮਾਨ ਸਿਧਾਂਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਤਰਲਤਾ ਅਧਿਮਾਨ ਤੇ ਕੇਨਜਿਯਨ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਦੋ ਪ੍ਰਮੁਖ ਦੋਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦੁਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਕ, ਕੇਨਜਿਯਨ ਤਰਲਤਾ ਅਧਿਮਾਨ ਭਾਵੀ ਬਿਆਜ ਦਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਆਂ ਦੀ ਬੇਲੋਚ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਦੂਜੇ, ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਤਾਂ ਮੁਦਰਾ ਰਖਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਫੇਰ ਬਾਂਡ ਹੀ। ਟੋਬਿਨ ਨੇ ਇਨ ਦੋਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦੁਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਭਾਵੀ ਬਿਆਜ ਦਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਆਂ ਦੀ ਲੋਚ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਬਲਕਿ ਇਹ ਮਾਨਤਾ ਲੈਕਰ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਿਆਜਧਾਰਕ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ ਰਖਣ ਵਿੱਚ ਪੁੱਜੀ ਲਾਭ ਅਤੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਮੁੱਲ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਜੀਰੋ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਫੇਰ, ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਨਿਵੇਸ਼ਸੂਚੀ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਬਾਂਡ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਕ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਇਕ ਹੀ ਰਵੇ।

ਟੋਬਿਨ ਤਰਲਤਾ ਅਧਿਮਾਨ ਦਾ ਅਪਣਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਸੂਚੀ ਚਯਨ ਮਾੱਡਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਹ ਮਨਕੇ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਿਸੰਪਤਿ ਧਾਰਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਸੂਚੀ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਬਾਂਡ ਦੋਵੇਂ ਹਨ। ਮੁਦਰਾ ਵਿੱਚ ਉਸਨੂੰ ਨ ਤਾਂ ਕੋਈ ਆਮਦਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਕੋਈ ਜੋਖਿਮ ਓਠਾਣੀ ਪੈਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਬਾਂਡ ਵਿੱਚ ਬਿਆਜ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਬਾਂਡ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਆਮਦਨ ਅਨਿਸਚਿਤ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪੁੱਜੀ ਨੁਕਸਾਨ ਅਤੇ ਲਾਭ ਦੀ ਜੋਖਿਮ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਬੋਡਾਂ ਤੋਂ ਜਿਨਾ ਵੱਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਪੁੱਜੀ ਨੁਕਸਾਨ ਦੀ ਜੋਖਿਮ ਵੀ ਓਨੀ ਹੀ ਵੱਧੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਨਿਵੇਸ਼ਕ ਇਹ ਜੋਖਿਮ ਤਦ ਹੀ ਉਠਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦ ਬਾਂਡਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਮਦਨ ਉਸਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਨੂੰ ਪੁਰਾ ਕਰੇ।

ਜੇਕਰ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਪੁੰਜੀ ਲਾਭ ਜਾਂ ਨੁਕਸਾਨ g ਹੈ, ਤਾਂ ਮਾਨਿਅਤਾ ਹੈ ਕਿ ਨਿਵੇਸ਼ਕ ਇਸ (g) ਦੇ ਸੰਭਾਵਿਯਤਾ ਵਿਤਰਣ (probability distribution) ਦੇ ਅਪਣੇ ਅਨੁਮਾਨ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਮਨਿਅਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸੰਭਾਵਨਾ ਵਿਤਰਣ ਦਾ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਮੁੱਲ ਜੀਰੋ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਂਡਾਂ ਤੇ ਚਾਲੂ ਬਿਆਜ ਦਰ r ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸਵਤੰਤਰ ਹੈ।

ਨੋਟ

ਉਸਦੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਸੁਚੀ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦਾ M ਅਨੁਪਾਤ ਅਤੇ ਬਾਂਡਾਂ ਦਾ B ਅਨੁਪਾਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ M ਅਤੇ B ਦੋਣਾਂ ਦਾ ਜੋੜ ਇਕ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਰਿਣਾਤਮਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਨਿਵੇਸ਼ ਸੁਚੀ R ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਹੈ:

$$R = B(r + g) \text{ ਜਿਥੇ } 0 \leq B \leq 1$$

ਕਿਉਂਕਿ g ਯਦਰਿਚਛਿਕ ਚਰ (random variable) ਹੈ ਜਿਹਦਾ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਮੁੱਲ ਜੀਰੋ ਹੈ ਇਸਲਈ ਨਿਵੇਸ਼ ਸੁਚੀ ਤੇ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਹੈ:

$$RE = \mu R = Br$$

ਨਿਵੇਸ਼ ਸੁਚੀ ਵਿੱਚ ਸੰਬਧ ਜੋਖਿਮ R ਦੇ ਮਾਨਕ ਵਿਚਲਨ (standard deviation) ਰਾਹੀਂ ਮਾਪੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਭਾਵ σR ਟੋਬਿਨ ਨੇ ਤੀਨ ਤਰਾਂ ਦੇ ਨਿਵੇਸ਼ਕਾਂ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੇ ਨਿਵੇਸ਼ਕ ਤਾਂ ਉਹ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੋਖਿਮ ਉਠਾਣ ਦਾ ਮਜ਼ਾ ਅੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜੋਖਿਮ ਉਠਾਣ ਦੇ ਲਈ ਅਪਣੇ ਸਾਰੇ ਧੰਨ ਬਾਂਡਾਂ ਤੇ ਲਗਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਬਾਂਡਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਆਮਦਨ ਦੇ ਬਦਲੇ ਜੋਖਿਮ ਉਠਾਏ ਹਨ। ਉਹ ਜੁਆਰਿਆ ਵਰਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਦੁਜਾਂ ਵਰਗ ਗੋਤਾਖੋਰਾਂ (plungers) ਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਜਾਂ ਤਾਂ ਅਪਣਾ ਸਾਰਾ ਧੰਨ ਬਾਂਡਾ ਵਿੱਚ ਲਗਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਉਸਨੂੰ ਨਕਦੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗੋਤਾਖੋਰ ਪ੍ਰਵਰਿਤਿ ਦੇ ਲੋਕ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਦਾ ਵ ਤੇ ਲਗਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਜੋਖਿਮ ਨਹੀਂ ਉਠਾਏ।

ਪਰ ਜਿਆਦਾਤਰ ਨਿਵੇਸ਼ਕ ਤੀਜੇ ਵਰਗ ਦੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਜੋਖਿਮ ਨਿਵਾਰਕ (risk averters) ਅਤੇ ਵਿਵਿਧਕ (diversifiers) ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੋਖਿਮ ਨਿਵਾਰਕ ਨੁਕਸਾਨ ਦੀ ਉਸ ਜੋਖਿਮ ਤੋਂ ਬਚਦਾ ਹੈ ਜੇਕੀ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਬਜਾਏ ਬਾਂਡ ਰਖਣ ਨਾਲ ਸੰਬਧਤ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਕੇਵਲ ਉਸ ਅਵਸਥਾ ਤੇ ਅਤਿਰਿਕਤ ਜੋਖਿਮ ਉਠਾਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਆਸ਼ਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਬਾਂਡ ਤੇ ਕੁਝ ਅਤਿਰਿਕਤ ਪ੍ਰਤਿਫਲ (ਆਮਦਨ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗੀ ਪਰ ਸ਼ਰਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕੀ ਵੱਧ ਜੋਖਿਮ ਉਠਾਏ ਹੈ ਉਹ ਅਪਣੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਆਮਦਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਰਿਧਿਆਂ ਲਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਉਹ ਅਪਣੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਸੁਚੀ ਤੇ ਵਿਵਿਧ ਬਨਾਣਗੇ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਨਕਦੀ ਦੋਵੇਂ ਰਖਣਗੇ। ਜਦਕਿ ਮੁਦਰਾ ਰਖਣ ਨਾਲ ਨ ਤਾਂ ਕੋਈ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਕੋਈ ਜੋਖਿਮ, ਫੇਰ ਵੀ ਇਹ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ ਤੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ ਤਰਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਬਾਂਡ ਖਰਿਦਣ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੋਖਿਮ ਨਿਵਾਰਕ ਦੇ ਜੋਖਿਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਦੇ ਅਧਿਮਾਨ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਣ ਦੇ ਲਈ, ਟੋਬਿਨ ਧਨਾਤਮਕ ਢਲਾਨ ਵਾਲੇ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਵਕਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਪ੍ਰਕਟ ਕਰਦੇ ਹੈ ਕਿ ਜੋਖਿਮ ਨਿਵਾਰਕ ਵੱਧ ਜੋਖਿਮ ਉਠਾਣ ਦੇ ਲਈ ਅਤੇ ਵੱਧ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਪ੍ਰਤਿਫਲਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਚਿਤਰ 14.2 ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਸੈਤਿਜ ਅਕਸ਼ ਜੋਖਿਮ (σR) ਨੂੰ ਅਤੇ ਅਨੁਲੰਬ ਅਕਸ਼ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਿਤ ਪ੍ਰਤਿਫਲਾਂ ($\sigma \mu R$) ਨੂੰ ਮਾਪਦਾ ਹੈ। Or ਰੇਖਾ ਜੋਖਿਮ ਨਿਵਾਰਕ ਦੀ ਬਜਟ ਰੇਖਾ ਹੈ। ਇਹ ਜੋਖਿਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਿਤ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਸੰਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਨਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਧਨ ਦੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਸੁਚੀ ਨੂੰ ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਬਾਂਡਾਂ ਵਿੱਚ ਲਗਾਂਦਾ ਹੈ।¹ ਅਤੇ ² ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਵਕਰ ਹੈ। ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਵਕਰ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਿਤ ਫਲ ਅਤੇ ਜੋਖਿਮ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਸੰਯੋਗਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਉਦਾਸੀਨ ਹੈ ਜੋ ¹ ਵਕਰ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹਨ।¹ ਵਕਰ ਤੇ ਸਥਿਤ ਬਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਅਪੇਕਸ਼ਾ ਉਹੋ ² ਤੇ ਸਥਿਤ ਬਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਅਧਿਮਾਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜੋਖਿਮ ਨਿਵਾਰਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਿਤ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਅਤੇ ਜੋਖਿਮ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਉਸ ਥਾਂ ਉਪਲੱਬਧ ਹੋਵੇਗੀ ਜਿਸ ਥਾਂ ਉਸਦੀ ਬਜਟ ਰੇਖਾ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਵਕਰ ਨੂੰ ਸਪ੍ਰਸ਼ ਕਰੇਗੀ। ਬਜਟ ਰੇਖਾ ਅਤੇ ¹ ਵਕਰ ਤੇ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਬਿੰਦੂ T ਹੈ।

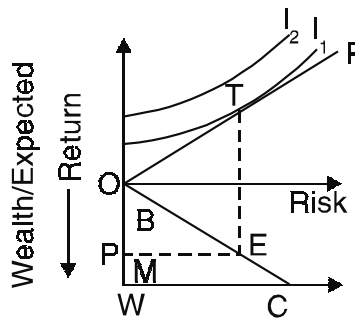


ਟਾਸਕ

ਬੋਮਲ ਦੇ ਮਾਲਲੁਚੀ ਸੈਧਾਂਤਿਕ ਮਤ ਤੇ ਅਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਦਸੋ।

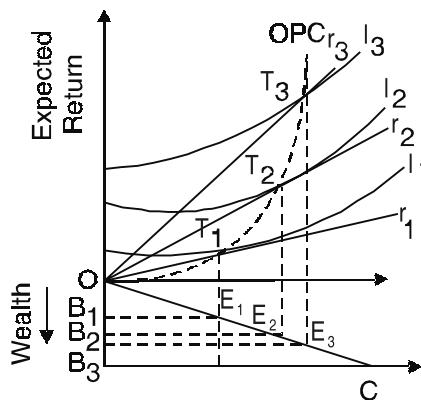
ਚਿਤਰ ਦੇ ਨਿਚਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਅਨੁਲੰਬ ਵਕਰ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਇਸ ਸੰਪਤਿ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਜੋਖਿਮ ਨਿਵਾਰਕ ਅਪਣੀ ਨਿਵੇਸ਼ਸੁਚੀ ਨੂੰ ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਬਾਂਡਾਂ ਵਿੱਚ ਰਖਦਾ ਹੈ। OC ਰੇਖਾ ਜੋਖਿਮ ਦੇ ਬਾਂਡਾਂ ਵਿੱਚ ਰਖੀ ਕੁਲ ਨਿਵੇਸ਼ਸੁਚੀ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਦੇ ਰੂਪ ਤੇ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਬਿੰਦੂ T ਤੇ ਲੰਬ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਖੀਚੀ ਗਈ ਰੇਖਾ ਤੇ ਬਿੰਦੂ E ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਬਾਂਡਾਂ ਦਾ ਨਿਵੇਸ਼ਸੁਚੀ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਵਿੱਚ OP ਬਾਂਡ ਅਤੇ PW ਮੁਦਰਾ ਹੈ।

ਨੋਟ



ਚਿਤਰ 14.2

ਇਸ ਤਰਾਂ ਜੋਖਿਮ ਨਿਵਾਰਕ ਅਪਣੇ ਕੁਲ ਧੰਨ OW ਨੂੰ ਕੁੱਝ-ਕੁੱਝ ਬਾਂਡਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਕੁੱਝ-ਕੁੱਝ ਨਕਦੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰਖਕੇ ਅਪਣੇ ਕੁਲ



ਚਿਤਰ 14.3

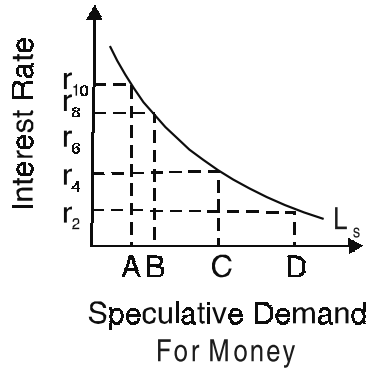
ਧੰਨ ਨੂੰ ਵਿਵਿਧ (diversity) ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਵਿਵਿਧਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਤਦ ਤੱਕ ਵੱਧ ਜੋਖਿਮ ਓਠਾਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜਦ ਤੱਕ ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਿਤ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਦੀ ਆਸ਼ਾ ਨ ਹੋਵੇ। ਪਰ, ਜੋਖਿਮ ਨਿਵਾਰਕ ਮਨ-ਹੀ-ਮਨ ਤਰਲਤਾ ਨੂੰ ਅਧਿਮਾਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਕੇਵਲ ਵੱਧ ਉਚੀ ਬਿਆਜ ਦਰਾਂ ਤੇ ਹੀ ਦੁਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਜਿਨੀ ਉਚੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਉਨੀ ਹੀ ਘੱਟ ਹੋਵੇਗੀ, ਪਰਿਣਾਮਤ ਬਾਂਡ ਰਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ। ਉਨੀ ਹੀ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹਦੇ ਉਲਟ, ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਜਿਨੀ ਘੱਟ ਹੋਵੇਗੀ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਉਨੀ ਹੀ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗੀ, ਅਤੇ ਪਰਿਣਾਮਤ ਬਾਂਡ ਰਖਣ ਦੀ ਇਛਾ ਉਨੀ ਹੀ ਘੱਟ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸਨੂੰ ਚਿਤਰ 14.3 ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜਦ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬਜਟ ਰੇਖਾ ਦੀ ਢਲਾਨ ਵੱਧੀ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਬਜਟ ਰੇਖਾ r_1 ਰਾਹੀਂ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋੜੀ ਘੁਮਦੀ ਹੋਈ ਉਤੇ ਦੀ ਔਰ r_2 ਅਤੇ r_3 ਤੱਕ ਪੁੰਜਦੀ ਹੈ। ਪਰਿਣਾਮਤ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋਖਿਮ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਵੱਧਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹੈ ਅਤੇ ਬਜਟ ਰੇਖਾ ਵੱਧ ਉਚੇ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਵਕਰਾਂ ਨੂੰ ਸਪਰਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਚਿਤਰ 14.3 ਵਿੱਚ r_1 , r_2 ਅਤੇ r_3 ਰੇਖਾਵਾਂ I_1 , I_2 , I_3 ਵਕਰਾਂ ਤੇ ਕ੍ਰਮਸ਼ T_1 , T_2 , T_3 ਬਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਸਪਰਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਬਿੰਦੂ ਚਿਤਰ ਦੇ ਇਸਟਤਮ ਨਿਵੇਸ਼ ਸੁਚੀ ਵਕਰ OPC ਨੂੰ ਅਨੁਰੇਖਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜੋੜੀ ਦਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇ-ਜਿਵੇ ਸਪਰਸ਼ ਬਿੰਦ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਔਰ ਵੱਧਦੀ ਹੈ, ਉਵੇ-ਉਵੇ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਿਤ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਵੱਧ ਜੋਖਿਮ ਵੱਧਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹੈ।

ਇਸ ਸਪਰਸ਼ ਬਿੰਦੂ ਜੋਖਿਮ ਨਿਵਾਰਕ ਦੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਸੁਚੀ ਚਲਨ ਨੂੰ ਵੀ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹੈ, ਜਿਵੇਜਾ ਚਿਤਰ 14.3 ਦੇ ਥਲੜੇ ਹਿਸੇ ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਦ ਬਿਆਜ ਦਰ r_1 ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ OB_1 ਬਾਂਡ ਅਤੇ B_1W ਮੁਦਰਾ ਰਖਦੇ ਹੈ। ਜਿਵੇ-ਜਿਵੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ r_1 ਤੋਂ ਵੱਧਕੇ r_2 ਅਤੇ r_3 ਹੋਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਵੇ-ਉਵੇ ਜੋਖਿਮ ਨਿਵਾਰਣ ਅਪਣੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਸੁਚੀ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਮਸ਼ ਵੱਧ ਬਾਂਡ OB_2 ਅਤੇ OB_3 ਮੁਦਰਾ ਰਖਦੇ ਚਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਨੂੰ ਘੱਟਾਕੇ B_2W ਅਤੇ B_3W ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਚਿਤਰ ਇਹ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨ ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚ r_1 ਤੋਂ r_2 ਤੋਂ r_3 ਤੱਕ ਵਰਿਧਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋਖਿਮ ਨਿਵਾਰਕ ਘੱਟਦੀ ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬਾਂਡ ਰਖਦੇ ਹਨ। $B_2B_3 < B_2B_1 < OB_1$ । ਇਹਦਾ ਇਹ ਭਾਵ ਵੀ ਹੈ ਜਦ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੁਦਰਾ

ਦੀ ਮੰਗ ਜਿਨੀ ਸੋਚੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਔਹਦੇ ਤੋ ਘੱਟਦੀ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਕਾਰਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਨਿਵੇਸ਼ ਸੁਚੀ ਵਿੱਚ ਕੁਲ ਸੰਪਤਿ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬਾਂਡ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਨੋਟ



ਚਿਤਰ 14.4

ਇਸ ਤਰਾਂ ਚਿਤਰ 14.3 ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਵਕਰ ਖਿਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਚਿਤਰ 14.4 ਵਿੱਚ L_s ਵਕਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਵਕਰ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਉਚੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਗਿਰਦੀ ਹੈ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਸੋਚ ਤੋ ਵੱਧ ਵਰਿਧਿ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਓਦਾਹਰਣ ਦੇ ਲਈ ਜਦ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ r_{10} ਤੋ ਡਿਗਕੇ r_8 ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ AB ਵਰਿਧਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋੜੀ OA ਤੋ ਘੱਟ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਕਾਰਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੋਖਿਮ ਨਿਵਾਰਕ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਬਜਾਏ ਬਾਂਡ ਵੱਧ ਰਖਣਾ ਚਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜਦ ਥੱਲੇ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਡਿਗਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇ r_4 ਤੋ ਡਿਗਕੇ r_2 ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਵਰਿਧਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਚਿਤਰ 14.4 ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਰਿਧਿ CD ਹੈ। ਇਹ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਵਕਰ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਸਾਰਿਆ ਮੰਗ ਤੋ ਨਹੀ ਬਲਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਸਟਟਾ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਸੰਬਧ ਰਖਦਾ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਥੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਕਰੋ

(State whether the following statements are True or False):

7. ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਜਿਨੀ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗੀ, ਫਰਮ ਬਾਂਡ ਖਰਿਦਣ ਤੇ ਉਨਾਂ ਹੀ ਵੱਧ ਖਰਚ ਕਰ ਸਕੇਗੀ।
8. ਬੋਮਲ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲਈ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਮੰਗ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।
9. ਟੋਬਿਨ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਭਾਵੀ ਬਿਆਜ ਦਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਆਂ ਦੀ ਬੋਲੋਚ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।
10. ਟੋਬਿਨ, ਕੇਨਜ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਬਜਾਏ ਤਾਰਕਿਕ ਰੂਪ ਤੇ ਅਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਤਰਲਤਾ ਅਧਿਮਾਨ ਤੇ ਵੱਧ ਸੰਤੋਸ਼ਜਨਕ ਆਧਾਰ ਮਾਨਦਾ ਹੈ।

14.3 ਕੇਨਜੀਯਨ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਟੋਬਿਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਸ਼ਰੇਸ਼ਠਤਾ (Its Superiority of Over Keynesian Theory)

ਕੇਨਜ ਦੇ ਮੁਦਰਾ ਵਿੱਚ ਸਟਟਾ ਮੰਗ ਦੀ ਤਰਲਤਾ ਅਧਿਮਾਨ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਟੋਬਿਨ ਦਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਸੁਚੀ ਚਯਨ ਜੋਖਿਮ ਨਿਵਾਰਕ ਸਿਧਾਂਤ ਸ਼ਰੇਸ਼ਠ ਹੈ।

1. ਵੱਧ ਸੰਤੋਸ਼ਜਨਕ (More Satisfactory) – ਟੋਬਿਨ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਭਾਵੀ ਬਿਆਜ ਦਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਆਂ ਦੀ ਬੋਲੋਚ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਨਹੀ ਕਰਦਾ, ਬਲਕਿ ਇਹ ਮਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਿਆਜ ਧਾਰਕ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ ਤੇ ਪੂਜੀ ਲਾਭ ਅਤੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਮੁੱਲ ਸਦਾ ਜਿਰੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬਧ ਵਿੱਚ ਟੋਬਿਨ ਨੇ, ਕੇਨਜ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਬਜਾਏ ਤਾਰਕਿਕ ਰੂਪ ਤੇ ਅਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਤਰਲਤਾ ਅਧਿਮਾਨ ਦਾ ਵੱਧ ਸੰਤੋਸ਼ਜਨਕ ਆਧਾਰ ਮਾਨਿਆ ਹੈ।
2. ਵਿਵਿਧ ਨਿਵੇਸ਼ਸੁਚੀ (Diversified Portfolio) – ਕੇਨਜ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਰੇਸ਼ਠ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਕੇਵਲ ਬਾਂਡਾਂ ਜਾਂ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਬਜਾਏ ਬਾਂਡਾਂ ਅਤੇ ਮਦਰਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਵਿਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਸੁਚੀ ਰਖਦੇ ਹਨ।

ਨੋਟ **14.4 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)**

ਬੋਮਲ ਇਹ ਮੰਨਕੇ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਫਰਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਿ ਸਮੇ ਅਵਧੀ, ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਸਾਲ ਵਿਚ Y ਡਾਲਰਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਉਸ ਅਵਧੀ ਵਿੱਚ ਹੌਲੇ-ਹੌਲੇ ਇਕ ਸਥਿਰ ਦਰ ਨਾਲ ਖਰਚ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਫਰਮ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਿਸ਼ਕ੍ਰਿਏ ਨਿਧਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਂਡ ਖਰੀਦਣਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਾਭਕਾਰੀ ਰਹੇਗਾ। ਲੇਣ-ਦੇਣ ਦੇ ਲਈ ਨਕਦੀ ਦੀ ਜਰੂਰਤ ਪੇਣ ਤੇ ਬਾਂਡ ਵੇਚੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

14.5 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

- ਸੈਧਾਂਤਿਕ ਮਤ (Theoretic Approach) – ਸਿਧਾਂਤ, ਨਿਯਮ।
- ਮੁਦਰਾ ਭਾਂਤਿ (Money Illusion) – ਮੁਦਰਾ।
- ਸੰਭਾਵਿਯਤਾ ਵਿਤਰਣ (Probability Distribution) – ਮੁਦਰਾ।

14.6 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

1. ਬੋਮਲ ਦਾ ਮਾਲਸੁਚੀ ਸੈਧਾਂਤਿਕ ਮਤ ਗਿਆਤ ਕਰੋ।
2. ਟੋਬਿਨ ਦਾ ਨਿਵੇਸ਼ਸੁਚੀ ਚਯਨ ਮਾਡਲ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ।
3. ਕੇਨਜਿਯਨ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਟੋਬਿਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਸ਼ਰੇਸ਼ਠਤਾ ਸਿਧ ਕਰੋ।

ਉਤਰ : ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Answer : Self Assessment)

- | | | | |
|----------------|-----------------|--------|--------|
| 1. ਵਿਲਿਯਮ ਬੋਮਲ | 2. ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਖਰਚ | 3. (ੳ) | 4. (ਅ) |
| 5. (ੳ) | 6. (ਅ) | 7. ਸਹੀ | 8. ਸਹੀ |
| 9. ਗਲਤ | 10. ਸਹੀ। | | |

14.7 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)



ਬੁਕਸ

1. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਬਯੋਰੀ ਅਂਡ ਪੋਲਿਸੀ : ਅਚ. ਅਲ. ਆਹੁਜਾ, ਅਸ. ਚੰਦ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010.
2. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ ਦੀ ਲੋਣਾਂ : ਮੋਹਨ ਸ਼੍ਰੀਵਾਸਤਵ, ਡੀਏਨਡੀ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010.
3. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਅਸ. ਕੇ. ਚਕਰਵਰਤੀ, ਹਿਮਾਲਿਆ ਪਬਲਿਸਿੰਗ ਹਾਊਸ, 2010.
4. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਇਕਾਨੋਮਿਕਗਰੇਥ, ਫਲਕਚੁਏਸ਼ੰਨ ਅਂਡ ਪੋਲਿਸੀ : ਰਾਬਰਟ ਇ ਹਾਲ ਅਂਡ ਡੇਵਿਡ ਅਚ. ਪੈਪਲ, ਵਾਇਨਾ ਬੁਕਸ , 2010.

ਇਕਾਈ-15: ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦਾ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਦੁਬਾਰਾ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਨ (Restatement of Friedman's Quantity Theory of Money)

ਨੋਟ

ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ (Contents)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

15.1 ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ (Friedman's Theory)

15.2 ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੇ ਮੁਦਰਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਅਨੁਭਵਸਿਧ ਪ੍ਰਮਾਣ
(Empirical Evidence of Friedman's Theory)

15.3 ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਬਨਾਮ ਕੇਨਜ਼ (Friedman Vs Keynes)

15.4 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

15.5 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

15.6 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

15.7 ਸੰਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ:

- ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਜਾਨਣ ਲਈ।
- ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੇ ਮੁਦਰਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਅਨੁਭਵਸਿਧ ਪ੍ਰਮਾਣ ਜਾਨਣ ਲਈ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

ਕੇਨਜ਼ ਦੀ ਪੁਸਤਕ General Theory of Employment, Interest and Money, 1936 ਵਿੱਚ ਛਾਪਣ ਦੇ ਬਾਦ, ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰਿਆ ਨੇ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਪਰ ਸ਼ਿਕਾਗੋ ਵਿਸ਼ਵਵਿਧਾਲਿਯ ਵਿੱਚ “1930 ਅਤੇ 1940 ਦੇ ਦਸ਼ਕਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਮੌਖਿਕ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰਿਅ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤਿਸ਼ਾਲੀ ਅੰਗ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ।” ਸ਼ਿਕਾਗੋ ਵਿੱਚ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ, ਸਾਇਮੰਜ਼, ਲੱਯਡ ਮਿੰਟਸ, ਫ੍ਰੈਂਕ ਨਾਇਟ ਅਤੇ ਜੈਕਬ ਵਾਇਨਰ ਪਢਾਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਉਸਦੇ ਸੈਧਾਂਤਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਸੁਖਮ ਅਤੇ ਸੁਸੰਗਤ ਰੁਪਾਂਤਰ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ “ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਆਮ ਕੀਮਤ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਲ ਸੰਬਧ ਅਤੇ ਸਮਨਵਿਤ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।” ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਗੋ ਰੁਪਾਂਤਰ ਦਾ ਸਬਤੋ ਪਾਹਿਲਾਂ ਬਿਆਖਿਯਾਤਾ ਪ੍ਰੋ. ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਹੈ ਜਿਨੇ ਤਥਾਕਥਿਤ ਮੁਦਰਾਵਾਦੀ ਕ੍ਰਾਂਤਿ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ 1956 ਵਿੱਚ ਛਾਪੀ The Quantity Theory of Money : A Restatement ਸ਼ੀਰਸ਼ਕ ਆਪਣੇ ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਾਡਲ ਬਨਾਇਆ। ਉਸ ਤੋਂ ਬੱਲੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਨੋਟ

15.1 ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ (Friedman's Theory)

ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਦੁਬਾਰਾ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਨੇ ਬਲ ਦੇਕੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ “ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਪਹਿਲਾਂ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਦਾ ਇਕ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ। ਇਹ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਆਮਦਨ ਜਾਂ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਨਹੀਂ ਹੈ।” (The quantity theory is in the first instance a theory of the demand for money. It is not a theory of output, or of money income or of the price level.) ਆਖਰੀ ਸੰਪਤਿਧਾਰਕਾਂ ਦੀ ਔਰ ਤੋ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਇਕ ਉਪਭੋਗ ਸੇਵਾ ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਔਪਚਾਰਿਕ ਰੂਪ ਤੋ ਸਮਾਨ ਹੈ। ਉਹ ਵਾਸਤਵਿਕ ਨਕਦੀ ਸ਼ੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਰਾਸ਼ੀ M/P ਨੂੰ ਇਕ ਵਸਤੂ ਮਾਂਨਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋੜਾ ਉਸਨੂੰ ਧਾਰਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਮੁਦਰਾ ਇਕ ਪਰਿਸੰਪਤਿ ਅਤੇ ਪੁੰਜੀ ਵਸਤੂ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਪੁੰਜੀ ਅਤੇ ਸੰਪਤਿ ਦਾ ਅੰਗ ਹੈ।

ਆਖਰੀ ਸੰਪਤਿ ਧਾਰਕਾਂ ਦੇ ਲਈ ਵਾਸਤਵਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਚਰਾਂ ਦਾ ਫਲਨ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ -

1. **ਕੁਲ ਸੰਪਤਿ (Total Wealth)** – ਕੁਲ ਸੰਪਤਿ ਬਜਟ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧ (constraint) ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਕੁਲ ਸੰਪਤਿ ਭਿਨ ਤਰਾਂ ਦੀ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਜਾਨੀ ਚਾਹਿਦੀ ਹੈ। ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚ, ਕੁਲ ਸੰਪਤਿ ਦੇ ਅਨੁਮਾਨ ਕਦੇ-ਕਦਾਰ ਹੀ ਉਪਲਬਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਦੇ ਬਜਾਏ, ਆਮਦਨ ਸੰਪਤਿ ਦੇ ਸੁਚਕ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਆਮਦਨ ਸੰਪਤਿ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਿ ਹੈ।

2. **ਸੰਪਤਿ ਦਾ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਗੈਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਭਾਜਨ (Division of Wealth between Human and Non-Human Forms)** – ਸੰਪਤਿ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਰੋਤ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਣ ਦੀ ਸ਼ਮਤਾ ਹੈ ਜੋੜੀ ਕੀ ਮਨੁੱਖ ਸੰਪਤਿ ਹੈ। ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਸੰਪਤਿ ਦਾ ਗੈਰ ਮਾਨਵ ਸੰਪਤਿ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਜਾ ਇਹਦੇ ਉਲਟ, ਸੰਸਥਾਨਿਕ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਗੈਰ ਮਨੁੱਖ ਸੰਪਤਿ ਨੂੰ ਵਰਤਮਾਨ ਅਰਜਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਖਰਿਦਕੇ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਮਨੁੱਖ ਸੰਪਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਤੇ ਵਿੱਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਰਾਹੀਂ ਦਸ਼ਤਾਵਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਗੈਰ-ਮਨੁੱਖ ਸੰਪਤਿ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੁਲ ਸੰਪਤਿ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਚਰ ਹੈ। ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਗੈਰ-ਮਨੁੱਖ ਤੋ ਮਨੁੱਖ ਸੰਪਤਿ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਨੂੰ ਅਤੇ ਸੰਪਤਿ ਤੋ ਆਮਦਨ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਨੂੰ ω (ਔਮੇਗਾ) ਕਹਿਦਾਂ ਹੈ।

3. **ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ ਤੇ ਪਤਿਫਲ ਦੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਦਰੇ (Expected Rates of Return on Money and Other Assets)** – ਇਹ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਦੀ ਦਰੇ ਉਪਭੋਗ ਮੰਗ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਇਕ ਵਸਤੂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਦੀ, ਉਸਦੇ ਸਧਾਨਾਪਨੇ ਦੀ, ਅਤੇ ਪੁਰਕਾਂ ਦੀ ਦੁਜਾ ਰੂਪ ਹੈ। ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਦੀ ਅੰਕਿਤ ਦਰ ਜੀਰੋ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਜਾ ਆਮਤੋਰ ਤੇ ਕਰੋਸੀ ਤੇ ਹੁੰਦਾਂ ਹੈ, ਅਤੇ ਰਿਨਾਤਮਕ ਜਿਵੇ ਇਹ ਸਦਾ ਮੰਗ ਖਾਤਿਆਂ ਤੇ ਜਿਨਾਂ ਤੇ ਸ਼ੁਧ ਸੇਵਾਂ ਖਰਚੇ ਦੇਣੇ ਪੈਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਧਨਾਤਮਕ ਜਿਵੇਜੇ ਉਨ ਮੰਗ ਖਾਤਿਆਂ ਤੇ ਜਿਨਾਂ ਤੇ ਬਿਆਜ ਦੇਣੀ ਪੈਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਮਤੋਰ ਤੇ ਸਮੇ ਖਾਤਿਆਂ ਤੇ। ਹੋਰ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ ਤੇ ਅੰਕਿਤ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਦੋ ਹਿਸੇ ਸਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ - ਪਾਹਿਲਾਂ, ਕੋਈ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਭੁਗਤਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਜਾਂ ਲਾਗਤ; ਅਤੇ ਦੁਜੀ, ਇਨ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ ਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਜੋੜਾਂ ਅਵਸਫੀਤਿ ਅਤੇ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਸਥਿਤਿਆਂ ਤੇ ਖਾਸਤੋਰ ਤੇ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

4. **ਹੋਰ ਚਰ (Other Variables)** – ਆਮਦਨ ਦੇ ਅਲਾਵਾਂ ਹੋਰ ਚਰ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬਧ ਉਪਯੋਗਿਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜੋੜਾ ਵਾਸਤਵਿਕ ਤਰਲਤਾ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਤਰਲਤਾ ਦੇ ਅਲਾਵਾ ਸੰਪਤਿ ਧਾਰਕਾਂ ਦੀ ਰੁਚਿਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਮਾਨ ਚਰ ਹੁੰਦੇ ਹੈ। ਇਕ ਹੋਰ ਚਰ ਆਖਰੀ ਸੰਪਤਿ ਧਾਰਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵਰਤਮਾਨ ਪੁੰਜੀ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਵਿਆਪਾਰ ਹਨ। ਇਹ ਚਰ ਸੰਪਤਿਆਂ ਦੇ ਹੋਰ ਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਮੰਗ ਫਲਨ ਨੂੰ ਵੀ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਚਰਾਂ ਨੂੰ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ μ (ਮਯੂ) ਦਾ ਨਾਂ ਦਿਤਾ ਹੈ।



ਨੋਟਸ

ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਪਹਿਲੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਦਾ ਇਕ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ। ਇਹ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਆਮਦਨ ਜਾਂ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸੰਪਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ (Forms of Wealth)

ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ, ਮੋਟੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਪਤਿ ਵਿੱਚ ਆਮਦਨ ਦੇ ਸਰੇ ਸਰੋਤ ਅਤੇ ਉਪਭੋਗ ਕਰਣ ਯੋਗ ਸੇਵਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹਨ। ਇਹ ਪੁੰਜੀਕਰਿਤ (Capitalised) ਆਮਦਨ ਹੈ। ਆਮਦਨ ਤੋ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦਾ ਮਤਲਬ “ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ” ਹੈ ਜੋੜੀ ਸੰਪਤਿ ਦੇ ਜੀਵਨਕਾਲ ਦੀ ਔਸਤ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੈ। ਸੰਪਤਿ ਪੰਜ ਭਿਨ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਤੇ ਧਾਰਣ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ-ਮੁਦਰਾ, ਬਾਂਡ,

ਇਕਵਿਟੀਆਂ, ਭੌਤਿਕ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਪੂੰਜੀ। ਹਰ ਤਰਾਂ ਦੀ ਸੰਪਤਿ ਦੀ ਆਪਣੀ ਅਦਿਵਤਿਯ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਭਿਨ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਦੇਦੀ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਹੇਠ ਵਰਣਨ ਹੈ -

ਨੋਟ

1. **ਮੁਦਰਾ (Money)** – ਮੁਦਰਾ ਨੂੰ ਵਿਸਤਾਰ ਭਾਵ ਵਿੱਚ ਲਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਦੇ ਵਿੱਚ ਕਰੋਂਸੀ, ਮੰਗ ਖਾਤੇ ਅਤੇ ਸਮੇ ਖਾਤੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜਿਦੇ ਵਿੱਚ ਜਮਾਉ ਤੇ ਬਿਆਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਮੁਦਰਾ ਇਕ ਵਿਲਾਸਿਤਾ ਵਸਤੂ ਹੈ। ਇਸ ਧਾਰਕ ਦੀ ਸੁਵਿਧਾਂ, ਸੁਰਖਿਆਂ ਆਦਿ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਾਸਤਵਿਕ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਦੇਦੀ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਆਮ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ (P) ਤੇ ਮਾਪਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
2. **ਬਾਂਡ (Bonds)** – ਬਾਂਡਾਂ ਨੂੰ ਭੁਗਤਾਨਾਂ ਦੀ ਸਮੇਂ ਧਾਰਾ ਦੇ ਦਾਵਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਮੁਦਰਾ ਰੂਪ (nominal) ਇਕਾਇਆਂ ਵਿੱਚ ਸਥਿਰ ਹੈ।
3. **ਇਕਵਿਟੀਆਂ (Equities)** – ਇਕਵਿਟੀਆਂ ਨੂੰ ਭੁਗਤਾਨਾਂ ਦੀ ਸਮੇਂ ਧਾਰਾ ਦੇ ਦਾਵਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਵਾਸਤਵਿਕ ਇਕਾਇਆਂ ਵਿੱਚ ਸਥਿਰ ਹੈ।
4. **ਭੌਤਿਕ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਮਨੁੱਖ ਵਸਤੂਆਂ (Physical Goods or Non-human Goods)** – ਇਹ ਉਪਭੋਗਤਾ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਕ ਟਿਕਾਓ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਮਾਲਸੁਚੀ (inventories) ਹੈ।
5. **ਮਨੁੱਖ-ਪੂੰਜੀ (Human Capital)** – ਮਨੁੱਖ-ਪੂੰਜੀ ਮਾਨਵਾਂ ਦੀ ਉਤਪਾਦਕੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰਾਂ ਸੰਪਤਿ ਦੀ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੀ ਆਪਣੀ ਅਦਿਤੀਯ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਅਤੇ ਭਿਨ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸਪਸ਼ਟਤਯਾ ਬਿਆਜ, ਲਾਭਾਂਸ਼, ਸ਼ਰਮ, ਆਮਦਨ ਆਦਿ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਅਸਪਸ਼ਟਤਯਾ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ (P) ਤੇ ਮਾਪੀ ਗਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮਾਲਸੁਚਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪੰਜ ਤਰਾਂ ਦੀ ਸੰਪਤਿ ਵਿੱਚ ਇਨ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਆਮਦਨ ਪ੍ਰਵਾਹੋ ਦਾ ਵਰਤਮਾਨ ਵਟਟਾਗਤ ਮੁੱਲ ਸੰਪਤਿ ਦਾ ਚਾਲੂ ਮੁੱਲ ਬਨਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਂਗ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ -

$$W = Y/r$$

ਜਿਥੇ W ਕੁਲ ਸੰਪਤਿ ਦਾ ਚਾਲੂ ਮੁੱਲ ਹੈ, Y ਸੰਪਤਿ ਦੀ ਪੰਜ ਕਿਸਮਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਆਮਦਨ ਦਾ ਕੁਲ ਪ੍ਰਵਾਹ ਹੈ, ਅਤੇ r ਬਿਆਜ ਦਰ। ਇਹ ਸਮੀਕਰਣ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਪਤਿ ਪੂੰਜੀਕਰਿਤ ਆਮਦਨ ਹੈ।



ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਕੁਲ ਸੰਪਤਿ ਬਜਟ ਅਵਰੋਧ ਦਾ ਸਮਰੂਪ ਹੈ।

ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੰਗ ਫਲਨ (Demand Function of Money)

ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਅਪਣੇ ਨਵੇਂ ਅਨੁਭਵਸਿਧ ਅਧਿਅਨ Monetary Trends in the United States and the United Kingdom (1982) ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਅਕਤਿਗਤ ਸੰਪਤਿ ਧਾਰਕ ਦੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਫਲਨ ਨੂੰ ਸਰਲ ਵੰਗ ਨਾਲ ਅਪਣੇ 1956 ਦੇ ਮੁਲ ਅਧਿਅਨ ਤੋਂ ਕੁਝ ਭਿਨ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸੰਕੇਤ ਚਿਨਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ:

$$M/P = f(Y, W, R_m, R_b, R_e, g_p, \mu)$$

ਜਿਥੇ W ਮੰਗੀ ਗਈ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਕੁਲ ਸਟਾੱਕ; P ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਹੈ; Y ਵਾਸਤਵਿਕ ਆਮਦਨ ਹੈ; W ਗੈਰ- ਮਨੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੰਪਤਿ ਦਾ ਅੰਸ਼ ਹੈ; R_m ਮੁਦਰਾ ਤੇ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਮੁਦਰਾ ਰੂਪ ਦੀ ਦਰ ਹੈ; R_b ਬਾਂਡਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਦੀ ਦਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਬਦਲਾਵ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ; R_e ਇਕਵਿਟੀਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਮੁਦਰਾਰੂਪ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਦੀ ਦਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਕਿਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਬਦਲਾਵ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ; $g_p = (1/P)(dP/dt)$ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਬਦਲਾਵ ਦੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਦਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਲਈ ਭੌਤਿਕ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਮੁਦਰਾਰੂਪ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਦੀ ਦਰ ਹੈ; μ (ਮਜ਼ੂ) ਆਮਦਨ ਦੇ ਅਲਾਵਾ ਹੋਰ ਚਰਾਂ ਦੇ ਲਈ ਜੋੜੀ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਸੰਬਧ ਉਪਯੋਗਿਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਦੇ ਰੁਚਿਆਂ, ਅਧਿਮਾਨ ਆਦਿ।

ਵਿਵਸਾਯ ਦਾ ਮੰਗ ਫਲਨ ਲਗਭਗ ਬਰਾਬਰ ਹੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕੁਲ ਸੰਪਤਿ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਸੰਪਤਿ ਵਿੱਚ ਵਿਭਾਜਨ ਬਹੁਤ ਲਾਭਦਾਇਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਕ ਫਰਮ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਵੇਚ ਅਤੇ ਖਰਿਦ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮਰਜੀ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਅਪਣੀ ਮਨੁੱਖ ਸੰਪਤਿ ਨੂੰ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਹੋਰ ਘਟਕ ਮੱਹਤਵਪੂਰਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਸਾਰੀ ਮੰਗ ਫਲਨ ਵਿਅਕਤਿਗਤ ਮੰਗ ਫਲਨਾਂ ਦਾ ਜੋੜ ਹੈ ਜਿਦੇ ਵਿੱਚ M ਅਤੇ Y ਕ੍ਰਮਸ਼ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਮੁਦਰਾ ਧਾਰਣਾਂ ਅਤੇ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ W ਗੈਰ ਮਨੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀ ਸੰਪਤਿ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਨੋਟ

ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੰਗ ਫਲਨ ਇਸ ਨਤੀਜੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਰਿਸੰਪਤਿਵਾਂ ਕੀ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਿਤ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆ (ਪ੍ਰਤੀਫਲਾਂ) ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੋਣ ਨਾਲ ਇਕ ਸੰਪਤਿਧਾਰਕ ਦੀ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਪਤਿ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਮਦਨ ਜੇੜੀ ਨਕਦੀ ਸ਼ੇਸ਼ਾਂ (M/P) ਦੇ ਨਾਲ ਸਮਾਯੋਜਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਆਮਦਨ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਤ ਦੀਗਰਕ-ਲਿਨ ਪੱਧਰ ਹੈ, ਨਾ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਰਹੀ ਚਾਲੂ ਆਮਦਨ। ਅਨੁਭਵਸਿਧ ਸਬੂਤ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਮੰਗ ਦੀ ਆਮਦਨ ਲੋਚ ਇਕਾਈ ਤੇ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਲੰਮੇ ਸਮੇ ਦੇ ਆਮਦਨ ਵੇਗ (velocity) ਡਿਗ ਰਾਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਲੰਮੇ ਸਮੇ ਦਾ ਮੰਗ ਫਲਨ ਸਥਿਰ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇ ਮੰਗ ਫਲਨ ਦੀ ਬਿਆਜ ਲੋਚ ਨਗਨ (negligible) ਹੈ।

ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਨੇ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਦੁਬਾਰਾ ਹਾਜਿਰ ਕਰਣ ਨਾਲ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪੁਰਤੀ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਤੇ ਅਜ਼ਾਦ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਅਧਿਕਾਰਿਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦੇ ਕਾਰਣ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਅਸਥਿਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮੁਦਰਾ ਜਿਸਨੂੰ ਲੋਚ ਨਕਦੀ ਜਾਂ ਬੈਂਕ ਜਮਾ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਸਥਿਰ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਨਾਲ ਸੰਬਧਿਤ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਪ੍ਰਤੀਭੂਤਿਆਂ ਖਰੀਦਕੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵੱਧਾ ਦੇਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੇੜੇ ਲੋਚ ਪਰਤੀਭੂਤਿਆਂ ਵੇਚਣਗੇ ਉਹ ਵੇਚਣਗੇ ਕਿ ਉਸਦੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਧਾਰਣ ਵੱਧ ਗਏ ਹਨ। ਇਸਲਈ ਉਹ ਅਪਣੇ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਜਿਆਦਾ (excess) ਧਾਰਣਾਂ ਨੂੰ ਆਂਸ਼ਿਕ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ ਤੇ ਅਤੇ ਆਂਸ਼ਿਕ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਉਪਭੋਗਤਾ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਤੇ ਖਰਚ ਕਰਣਗੇ। ਇਸ ਖਰਚ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਮੁਦਰਾ ਸ਼ੇਸ਼ ਘੱਟ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੁਦਰਾਰੁਪ (nominal) ਆਮਦਨ ਵੱਧ ਜਾਵੇਗੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜਦ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਪ੍ਰਤੀਭੂਤਿਆਂ ਵੇਚਕੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਘੱਟਾ ਦੇਣਗੇ, ਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀਭੂਤਿਆਂ ਖਰੀਦਣ ਵਾਲਿਆ ਨੂੰ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਧਾਰਣ ਉਸਦੀ ਸਥਾਈ ਆਮਦਨ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਤੇ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸਲਈ ਉਹ ਆਂਸ਼ਿਕ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਚਕੇ ਅਤੇ ਆਂਸ਼ਿਕ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਤੇ ਆਪਣਾ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ ਕਰਕੇ ਅਪਣੇ ਮੁਦਰਾ ਧਾਰਣਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਣਗੇ। ਇਸ ਨਾਲ ਮੁਦਰਾ ਆਮਦਨ ਘੱਟਨੇ ਲਗਣਗੇ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੋਵੇ ਤਰਿਕਿਆਂ ਨਾਲ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ, ਜੇਕਰ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਸਟਾੱਕ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਦੋਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨੁਪਾਤੀ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਦੀ ਹੋਣ ਤੇ, ਕੁਲ ਖਰਚ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਤੇ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਉਣਾ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਤੇ ਘੱਟ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਕੁਲ ਖਰਚ ਵੱਧਣ ਨਾਲ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜਗਾਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ। ਪਰ ਇਹ ਕੇਵਲ ਥੋੜੇ ਸਮੇ ਲਈ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦਾ ਮੁਦਰਾ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਚਿਤਰ 15.1 ਦੇ ਰਾਹੀ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਥੇ ਆਮਦਨ (Y) ਅਨੁਲੰਬ ਅਕਸ਼ ਤੇ ਮਾਪੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਪੁਰਤੀ ਸ਼ੇਤਿਜ ਅਕਸ਼ ਤੇ। M_0 ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਵਕਰ ਹੈ ਜੇੜਾਂ ਆਮਦਨ ਦੇ ਨਾਲ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। M_1 ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਵਕਰ ਹੈ ਜੇੜੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਬਦਲਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪੁਰੀ ਤਰਾਂ ਬੇਲੋਚ ਹੈ। ਦੋਵੇ ਵਕਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ E ਤੇ ਕਾਟਦੇ ਹਨ ਅਤੇ OY ਸੰਤੁਲਨ ਆਮਦਨ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਤਾਂ MS ਵਕਰ ਸੱਜੇ ਔਰ ਹਟਕੇ M_1S_1 ਹੋ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੁਪ, ਮੁਦਰਾ-ਪੁਰਤੀ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਤੇ ਵੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੇੜਾ ਕੁਲ ਆਮਦਨ ਦਾ ਤਦ ਤੱਕ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਜਦ ਤੱਕ M_0 ਅਤੇ M_1S_1 ਵਕਰਾਂ ਤੇ ਨਵਾ ਸੰਤੁਲਨ E_1 ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਨਹੀ ਹੋ ਜਾਦਾਂ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਆਮਦਨ ਵੀ ਵੱਧਕੇ OY_1 ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

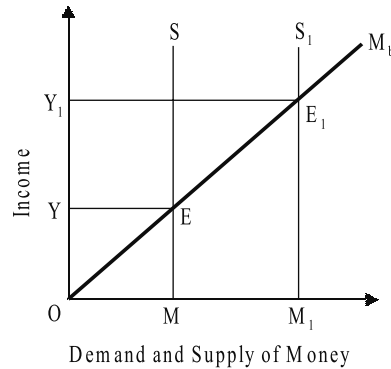
ਨਤੀਜੇ (Conclusion) – ਨਤੀਜੇ ਰਾਹੀ, ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਪਰਿਸੰਪਤਿ ਕੀਮਤਾਂ ਜਾਂ ਸਾਪੇਸ਼ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਅਤੇ ਸੰਪਤਿ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਖਾਉਦਾ ਹੈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਸਥਿਰ ਮੰਗ ਕਿਵੇ ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਬਣਦੀਆ ਹਨ। ਮੰਗੀ ਗਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੁਦਰਾਰੁਪ ਮਤਰਾ ਅਤੇ ਆਪੁਰਿਤ (supplied) ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੁਦਰਾਰੁਪ ਮਤਰਾ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਕੋਸ਼ਿਸ ਕੀਤੇ ਗਏ ਖਰਚ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਦ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਅਪਣੇ ਨਿਰਧਾਰਕਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਕ੍ਰਿਯਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੁਪ ਕੀਮਤਾਂ ਜਾਂ ਮੁਦਰਾਰੁਪ ਆਮਦਨ ਤੇ ਪਰਯਾਪਤ ਬਦਲਾਵ ਲਗਭਗ ਸਦਾ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਆਲੋਚਨਾ (Criticism)

ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੇ ਦੁਬਾਰਾ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਨ ਨੇ ਵੱਦ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੇਨਜਵਾਦਿਆਂ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾਵਾਦਿਆਂ ਦੀ ਔਰ ਤੇ ਅਨੁਭਵਸਿਧ ਜਾਂਚ ਹੋਈ ਹੈ। ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਲਗਾਏ ਗਏ ਦੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਹੈ-

1. ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਬਹੁਤ ਵਿਆਪਕ (Very Broad Definition of Money) – ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਤੇ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਇਕ ਇਲਜਾਮ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਨੇ ਨ ਕੇਵਲ ਕਰੇਨਸੀ ਅਤੇ ਮੰਗ ਜਮਾ (M_1) ਅਧਿਕ ਕਮਰਸ਼ਿਯਲ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਸਮੇ ਜਮਾ (M_2) ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਆਪਕ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਤੋ ਸਪਸ਼ਟ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ

ਹੈ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਦੀ ਬਿਆਜ ਲੋਚ ਨਗਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸਮੇਂ ਜਮਾ ਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ (M_2) ਦੀ ਮੰਗ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਕਰੋਂਸੀ ਅਤੇ ਮੰਗ ਜਮਾ (M_1) ਦੀ ਮੰਗ ਡਿਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਇਸਲਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਤੇ ਕੁਲ ਮਿਲਕੇ ਜੇੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਵੇਗਾ, ਉਹ ਨਹੀਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਤੇ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬਿਆਜ ਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਹਕਿਕਤ ਵਿੱਚ ਜੇਕਰ ਮੰਗ ਜਮਾ (M_1) ਨੂੰ ਕੰਮ ਤੇ ਲਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਅਲਪਕਾਲੀਨ ਦਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕਤਾ ਦੇਣੀ ਚਾਹਿਦੀ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਸਮੇਂ ਜਮਾ (M_2) ਦੇ ਲਈ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਦਰ ਵੱਧਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਬਿਆਜ ਦਰ ਦਾ ਢਾਂਚਾ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰੇ।



ਨੋਟ

ਚਿਤਰ 15.1

2. ਮੁਦਰਾ ਵਿਲਾਸ ਦੀ ਵਸਤੂ ਨਹੀਂ (Money not a Luxury Goods) –

ਕਿਉਂਕਿ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਨੇ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜਮਾਏ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿੱਤੀ ਹਨ, ਇਸਲਈ ਉਹ ਮੁਦਰਾ ਨੂੰ ਵਿਲਾਸ ਦੀ ਵਸਤੂ ਮਾਨਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਆਧਾਰ ਤੇ ਉਸਦਾ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਹੈ ਕਿ ਅਮੇਰਿਕਾ ਵਿੱਚ ਆਮਦਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਵਰਤੀ ਦਰ ਵੱਧ ਉੱਚੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਗਲੈਡ ਦੇ ਲਈ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ‘ਵਿਲਾਸ ਪ੍ਰਭਾਵ’ (luxury effect) ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ।

3. ਸੰਪਤਿ ਚਰਾਂ ਦਾ ਵੱਧ ਮੱਹਤਵ (Much Importance to Wealth Variables) – ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਨੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਫਲਨ ਵਿੱਚ, ਆਮਦਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸੰਪਤਿ ਚਰਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਮੱਹਤਵ ਦੇ ਯੋਗ ਮਾਨਿਆ ਜਾਂ ਸੰਪਤਿ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਦੇ ਚਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਵਾਰ ਪਰਿਚਾਲਿਤ ਹੋਣਾ, ਤਰਕਸੰਗਤ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜਿਵੇਂ ਜੋਹਨਸਨ ਨੇ ਲਕਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਸੰਪਤਿ ਤੇ ਜੇੜਾ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਉਹੀ ਆਮਦਨ ਹੈ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਮੁੱਲ ਦੀ ਸੰਪਤਿ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਫਲਨ ਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਅਤੇ ਇਨ ਚਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਤੇ ਇਕ ਦਾ ਵਿਧਮਾਨ ਰਹਿਣਾ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਨਿਰਥਕ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਵੇਗਾ।

4. ਮੁਦਰਾ-ਪੁਰਤੀ ਬਹਿਰਜਾਤ ਨਹੀਂ (Money Supply not Exogenous) – ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਨੇ ਮੁਦਰਾ ਨੂੰ ਆਸਥਿਰ ਮਾਨਿਆ ਹੈ। ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਨੂੰ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਉਚ ਅਧਿਕਾਰੀ ਬਹਿਰਜਾਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਦਲਾਵ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਅਮੇਰਿਕਾ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਉਨ ਬੈਂਕ ਜਮਾ ਤੇ ਬਣਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੈਂਕਾਂ ਨੇ ਉਧਾਰਦਾਨ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਬਦਲਾਵ ਕਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਬੈਂਕ ਉਧਾਰ ਦਾਨ ਅੰਗੇ ਉਨ ਆਰਜ਼ਿਤ ਨਿਧਿਆਂ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੇੜਾ ਤਦ ਵੱਧਦੀ ਜਾ ਘੱਟਦੀ ਹੈ ਜਦ (ਕ) ਵਿਤੀਅ ਬਿ-ਚੋਲਿਆ ਕਰੇਨਸੀ ਜਮਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਿਕਲਵਾਦੇ ਹਨ; (ਖ) ਸੰਘੀਯ ਰਿਜ਼ਰਵ ਵਿਵਸਥਾ ਤੇ ਕਮਰਸ਼ਿਯਲ ਬੈਂਕ ਉਧਾਰ ਲਿਏ ਹਨ; (ਗ) ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਆਣਾ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਜਾਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ (ਘ) ਸੰਘੀਯ ਰਿਜ਼ਰਵ ਵਿਵਸਥਾ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਯੋ ਦਾ ਖਰੀਦ ਅਤੇ ਵੇਚ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਤਿਨ ਮਦੋਂ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰਜਾਤ ਤੱਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਪੁਰੀ ਤਰਾਂ ਬਹਿਰਜਾਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੀ ਮਾਨਿਆਤਾ ਉਸਨੂੰ ਬਹਿਰਜਾਤ ਮਨਦੀ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਅੰਤਰਜਾਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

5. ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਤੇ ਹੋਰ ਚਰਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਉਪੇਸ਼ਾ (Ignores the Effect of Other Variables on Money Supply) – ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਤੇ ਹੋਰ ਚਰਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕੀਮਤਾਂ, ਉਤਪਾਦਨ ਜਾਂ ਬਿਆਜ ਦਰ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਉਪੇਸ਼ਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਪਰਯਾਪਤ ਅਨੁਭਵਸਿਧ ਨਤੀਜੇ ਹਨ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਉਤੇ ਵਿਖਾਏ ਗਏ ਚਰਾਂ ਦੇ ਫਲਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ।

6. ਸਮੇਂ ਘਟਕ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ (Does not Consider Time Factor) – ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਸਮਾਯੋਜਨ ਦੀ ਗਤਿ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਨਿਰਧਾਰਣ ਦੇ ਵਾਰੇ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਸਮੇਂ ਦੀ ਅਵਧਿ ਜਿਦੇ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦੱਸਦਾ ਹੈ।

7. ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ GNP ਵਿੱਚ ਧੰਨਾਤਮਕ ਸੰਬਧ ਨਹੀਂ (No Positive Relation between Money Supply and Money GNP) – ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੇ ਨਤਿਜਿਆਂ ਤੋਂ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ GNP ਧੰਨਾਤਮਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਹਿਸੰਬੰਧਿਤ ਰੰਹਿਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਕਾਲਡਰ (Kaldor) ਦਾ ਮਤ ਹੈ ਕਿ ਬ੍ਰਿਟੇਨ ਵਿੱਚ ਸਰਵੋਤਕਰਿਸ਼ਟ ਸਹਸੰਬਧ ਪਬਲਿਕ ਰਾਹੀਂ ਨੋਟੋ ਅਤੇ ਸਿਕੋ ਤੇ ਧਾਰਿਤ ਨਕਦ ਰਾਸ਼ਿ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਤਿਮਾਹੀ ਬਦਲਾਵ ਅਤੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਵੈਯਕਤਕ ਉਪਭੋਗ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਨ ਕੀ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ GNP ਦੇ ਵਿੱਚ।

ਨਤੀਜੇ (Conclusion) – ਪਰ ਇਹ ਅਲੋਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ “ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਰਾਹੀਂ ਪੁੰਜੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਆਧਾਰਭੂਤ ਨਿਯਮ ਨੂੰ ਮੁਦਰਾ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਭਾਵ ਪੁੰਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਦਾ ਵਰਤਮਾਨ ਮੁੱਲ ਪੁੰਜੀ ਸੰਭਵਤ ਮੁਦਰਾ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਕੇਨਜ਼ ਦੇ ਆਮ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਬਾਦ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮੱਹਤਵਪੁਰਤ ਵਿਕਾਸ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਸੈਧਾਂਤਿਕ ਮੱਹਤਵ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਨਿਹਿਤ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਿਵਹਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੰਪਤਿ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਦਾ ਧਾਰਣਾਤਮਕ ਇਕੀਕਰਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।”

ਨੋਟ ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਰਿਕਤ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋ (Fill in the blanks):

1. ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਮੁਦਰਾ ਇਕ ਪਰਿਸੰਪਤਿ ਜਾਂ ਹੈ।
2. ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਪੁੰਜੀ ਜਾਂ ਦਾ ਅੰਗ ਹੈ।

15.2 ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੇ ਮੁਦਰਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਅਨੁਭਵਸਿਧ ਪ੍ਰਮਾਣ (Empirical Evidence of Friedman's Theory)

ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਨੇ ਮੁਦਰਾ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਸੰਬੰਧ ਕੱਢੀ ਸਾਰੇ ਅਨੁਭਵਸਿਧ ਅਧਿਐਨ ਸ਼ਿਕਾਗੋ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਵਵਿਧਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਕੁਝ ਤੇ ਹੇਠ ਰੋਸਨਿ ਪਾਈ ਹੈ -

ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਆਧੁਨਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਤੇ ਬਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਪਰਿਸੰਪਤਿ ਹੈ ਜੋੜੀ ਅਨੇਕ ਚਰਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਆਮਤੋਰ ਤੇ ਸਥਿਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਪ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਗੋ ਦੇ ਹੋਰ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕਰ ਸੈਲਡਨ ਨੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਅਨੁਭਵਸਿਧ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਜੋੜੇ ਚਰਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਇਸ ਤਰਾਂ ਹਨ -

1. ਆਮਦਨ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਨੇ ਪਾਇਆ ਕਿ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਮੁਦਰਾ ਸਟਾੱਕ ਅਤੇ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬਦਲਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਉਚਕੋਟਿ ਦਾ ਸਹਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਪਰ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਬਦਲਾਵਾਂ ਲਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਲੋਚ ਇਕ ਤੋ ਵੱਧ ਹੈ। ਅਮੇਰਿਕਾ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਨੇ ਪਾਇਆ ਕਿ ਇਹ ਲੋਚ 1.8 ਹੈ ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਉਹ ਇਸ ਨਤੀਜੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਕਿ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸ਼ੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਦਾ ਇਹ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿਲਾਸਿਤਾ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦੀ ਤਰਾਂ ਹੀ ਹਿਹਾ ਹੈ।
2. ਆਮਦਨ ਦੇ ਚਕ੍ਰੀਯ ਵਿਵਹਾਰ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸਟਾੱਕ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਆਮਦਨ ਦੋਵੇ ਵੱਧਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਸੰਕੁਚਨ ਤੋ ਘੱਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਵਾਸਤਵਿਕ ਆਮਦਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸਟਾੱਕ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੀ ਕੋਟਿ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਆਮਦਨ ਵੇਗ (income velocity of money) ਦਾ ਆਮਦਨ ਦੇ ਮੁਦਰਾ ਸਟਾੱਕ ਦੇ ਨਾਲ ਅਨੁਪਾਤ, ਵਿਸਤਾਰ ਦੀ ਸਟੇਜ ਵਿੱਚ ਵੱਧਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਕੁਚਨ ਦੀ ਸਟੇਜ ਤੋ ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
3. ਮੁਦਰਾ ਧਾਰਣ ਕਰਣ ਦੀ ਲਾਗਤ, ਭਾਵ ਬਿਆਜ ਦਰ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਅਨੁਭਵਸਿਧ ਸਬੂਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਸ ਨਤੀਜੇ ਤੇ ਪੁੰਜੇ ਹਨ ਕਿ ਬਿਆਜ ਦਰਾਂ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਤੇ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਆਕਾਰ ਵਿੱਚ ਵੱਧਾ ਨਹੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਇਸ ਤੇ ਕੋਈ ਸਹਮਤੀ ਨਹੀ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਜਾਂ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਬਿਆਜ ਦਰੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਨਾਲ ਚੰਗੀ ਤਰਾ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸਬੂਤ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਿਰਪੇਸ਼ ਮੁੱਲ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਲੋਚ ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤਿਜੇ, ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਅਨੁਮਾਨ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਜਾਂ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਦਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਹੋਵੇ, ਨਿਰਪੇਸ਼ ਮੁੱਲ ਦੀ ਇਕਾਈ ਤੋ ਘੱਟ ਲੋਚ ਦਿਖਦੇ ਹਨ। ਆਖਰੀ, ਬਿਆਜ ਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੀ ਬਜਾਏ ਵਾਸਤਵਿਕ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਤੋ ਵੱਧ ਮੱਹਤਵਪੂਰਣ ਕਾਰਣ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।



ਟਾਸਕ

ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਂ ਤੇ ਅਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਬਹੁਵਿਕਲਪੀਆ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Multiple Choice Questions):

3. ਸੰਪਤਿ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਰੋਤ ਮਾਨਵਾਂ ਦੀ ਸ਼ਮਤਾ ਹੈ -

(ੳ) ਉਤਪਾਦਕੀਯ	(ਅ) ਸੰਪਾਦਕੀਯ
(ੲ) ਆਰਥਿਕ	(ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋ ਕੋਈ ਨਹੀ।

4. ਆਮਦਨ ਸੰਪਤਿ ਦੇ ਸੁਚਕ ਦਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਨੋਟ
 (ੳ) ਵਿਰੋਧ (ਅ) ਕੰਮ
 (ੲ) ਪਲਾਨ (ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
5. ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਦੀ ਆਖਰੀ ਦਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ -
 (ੳ) ਜੀਰੋ (ਅ) ਘੱਟ
 (ੲ) ਵੱਧ (ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
6. ਤਰਲਤਾ ਤੋਂ ਅਲਾਵਾ ਸੰਪਤਿ ਧਾਰਕਾਂ ਦੀ ਰੁਚਿਆਂ ਅਤੇ ਅਧਿਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹੈ -
 (ੳ) ਅਚਰ (ਅ) ਚਰ
 (ੲ) ਸਚਰ (ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

15.3 ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਬਨਾਮ ਕੇਨਜ਼ (Friedman Vs Keynes)

ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦਾ ਮੁਦਰਾ ਮੰਗ ਫਲਨ ਹਰ ਤਰਾਂ ਤੋਂ ਕੇਨਜ਼ ਤੋਂ ਭਿਨ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਥਾਲੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ -

- ਕੇਨਜ਼ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਅਪਣੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਫਲਨ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਇਕ ਵਿਸਤਰਿਤ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਮੁਦਰਾ ਨੂੰ ਇਕ ਪਰਿਸੰਪਤਿ ਜਾਂ ਪੁੰਜੀਗਤ ਵਸਤੂ ਮਾਨਦਾ ਹੈ ਜੋੜਾਂ ਖਰਿਦ ਸ਼ਕਤਿ ਦੇ ਇਕ ਅਸਥਾਈ ਨਿਵਾਸ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਮਤਾ ਰਖਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਆਮਦਨ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਜਾਂ ਉਪਭੋਗ ਕਰਨ ਯੋਗ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਧਾਰਣ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਔਰ, ਕੇਨਜ਼ ਦੀ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਮੰਗ ਜਮਾ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਬਿਆਜ-ਰਹਿਤ ਕਰਜ਼ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।
- ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਇਕ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੰਗ ਫਲਨ ਬਨਾਦਾ ਹੈ ਜੋੜਾਂ ਕੇਨਜ਼ ਤੋਂ ਪੁਰੀ ਤਰਾਂ ਭਿਨ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਮੁਤਾਬਕ, ਸੰਪਤਿ ਧਾਰਕਾਂ ਦੀ ਔਰ ਤੋਂ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਅਨੇਕ ਚਰਾਂ ਦਾ ਫਲਨ ਹੈ। ਇਹ ਹਨ - R_m - ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤਿ; R_b - ਬਾਂਡਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤਿ; R_y - ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤਿ (yield); g_b - ਭੋਤਿਕ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤਿ; ਅਤੇ μ (ਮਯੂ) ਹੋਰ ਚਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ। ਕੇਨਜ਼ੀਣ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ, ਪਰਿਸੰਪਤਿ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਬਾਂਡਾਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਬਿਆਜ ਦਰੇ ਮੁਦਰਾ ਧਾਰਣ ਕਰਨ ਦੀ ਸੰਬਧ ਲਾਗਤ ਹੈ।
- ਕੇਨਜ਼ ਅਤੇ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੇ ਮੁਦਰਾ ਯੰਤਰਵਾਦ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਹੈ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਆਰਥਿਕ ਕਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹੈ? ਕੇਨਜ਼ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ, ਮੋਦਰਿਕ ਬਦਲਾਵ ਬਾਂਡ ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪਰੋਸ਼ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਆਰਥਿਕ ਕਰਿਆ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੋਦਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਬਾਂਡ ਖਰਿਦਕੇ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਵੱਧਦੇ ਹਨ ਜੋੜੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਰਧੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਘੱਟ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਔਰ, ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਮੋਦਰਿਕ ਬਦਲਾਵ ਹਰ ਤਰਾਂ ਦੀ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਉਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਯੋਗ ਅਤੇ ਸੀਧੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਕ ਅਪਣੇ ਕੋਲ ਰਖੀ ਹੋਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਰਿਸੰਪਤਿ ਨੂੰ ਖਰੀਦਣਗੇ ਅਤੇ ਬੇਚਣਗੇ। ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਜੋਰ ਦਿਦਾਂ ਹੈ ਕਿ ਮਾਰਕਿਟ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰੇ ਉਨ ਦਰਾਂ ਤੇ ਕੁਲ ਸਪੇਕਟ੍ਰਮ ਦਾ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਹਿਸਾ ਹੈ।
- ਦੋਵੇਂ ਦਸਟਿਕੋਣਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਸ਼ੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਧਾਰਣ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਕੇਨਜ਼ ਮੁਦਰਾ ਸ਼ੋਸ਼ਾਂ ਨੂੰ 'ਸਕਰਿਯ' ਅਤੇ 'ਨਿਸਕਰਿਯ' ਸ਼ਰੇਣਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਭਾਜਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਾਹਿਲਾਂ ਦੇ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਅਤੇ ਸਤਕਰਤਾ ਉਦੇਸ਼ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਵਿੱਚ, ਮੁਦਰਾ ਧਾਰਕ ਦਾ ਸਟਾ ਉਦੇਸ਼। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ, ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਮੁਦਰਾ ਸ਼ੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਵਿਭਾਜਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਮੁਦਰਾ ਹਰ ਤਰਾਂ ਦੇ ਭਿਨ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲਈ ਧਾਰਣ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋੜੀ ਮੁਦਰਾ ਭੋਤਿਕ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ, ਕੁਲ ਸੰਪਤਿ ਮਨੁੱਖ ਸੰਪਤਿ ਅਤੇ ਆਮ ਅਧਿਮਾਨ, ਰੁਚਿਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਯੋਗਸ਼ਾਆਂ ਵਰਗੀ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ ਦੇ ਕੁਲ ਪਰਿਮਾਣ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।
- ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਅਪਣੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਸਧਾਈ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾਰੁਪ (nominal) ਆਮਦਨ ਰਾਹੀਂ ਅਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਧਾਈ ਆਮਦਨ ਉਹ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦਾ ਇਕ ਸੰਪਤਿ ਧਾਰਕ ਉਪਭੋਗ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਦੇ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸੰਪਤਿ ਨੂੰ ਪੁਰੀ ਤਰਾਂ ਰਖਦੇ ਹੋਏ। ਮੁਦਰਾਰੁਪ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਕਰੋਸੀ ਦੀ ਚਾਲੂ ਇਕਾਇਆ ਤੇ ਮਾਪਿਆ ਜਾਦਾਂ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਦੋਨਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਔਰ ਕੇਨਜ਼ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਨੋਟ ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਥਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਕਰੋ

(State whether the following statements are True or False):

7. ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਮੰਗ ਫਲਨ ਦੀ ਬਿਆਜ ਲੋਕ ਨਗਯ ਹੈ।
8. ਵਿਵਸਾਯ ਦਾ ਮੰਗ ਫਲਨ ਲਗਭਗ ਬਰਾਬਰ ਹੀ ਹੈ।
9. ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਨੇ ਮੁਦਰਾ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਮਾਨਿਆ ਹੈ।
10. ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਬਹਿਰਜਾਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

15.4 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਪਰਿਸੰਪਤਿ ਕੀਮਤਾਂ ਜਾਂ ਸਾਪੇਖ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਅਤੇ ਸੰਪਤਿ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਮਾਨਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਸਥਿਰ ਮੰਗ ਕਿਵੇਂ ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੰਗੀ ਗਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੁਦਰਾਰੂਪ ਮਤਰਾ ਅਤੇ ਆਪੁਰਿਤ (supplied) ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੁਦਰਾਰੂਪ ਮਤਰਾ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਕੋਸ਼ਿਸ ਕੀਤੇ ਗਏ ਖਰਚ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਦ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਅਪਣੇ ਨਿਰਧਾਰਕਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਕ੍ਰਿਯਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਕੀਮਤਾਂ ਜਾਂ ਮੁਦਰਾਰੂਪ ਆਮਦਨ ਤੇ ਪਰਯਾਪਤ ਬਦਲਾਵ ਲਗਭਗ ਸਦਾ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

15.5 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

- ਅਵਰੋਧ (Constraint) – ਨਿਯਾਮਕ।
- ਪੁੰਜੀਕਰਿਤ (Capitalised) – ਪੁੰਜੀ ਸਹਿਤ।

15.6 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

1. ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ?
2. ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੇ ਮੁਦਰਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਅਨੁਭਵਸਿਧ ਸਬੂਤ ਦਾ ਵਿਵੇਚਨ ਕਰੋ।
3. ‘ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਬਨਾਮ ਕੇਨਜ਼’ ਤੇ ਟਿਪਣੀ ਕਰੋ।

ਉਤਰ : ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Answer : Self Assessment)

- | | | | |
|----------|-----------------|--------|--------|
| 1. ਪੁੰਜੀ | 2. ਸੰਪਤਿ ਸਿਧਾਂਤ | 3. (ੳ) | 4. (ਅ) |
| 5. (ੳ) | 6. (ਅ) | 7. ਸਹੀ | 8. ਸਹੀ |
| 9. ਗਲਤ | 10. ਗਲਤ। | | |

15.7 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)



ਨੋਟਸ

1. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਅਸ. ਕੇ. ਚਕਰਵਰਤੀ, ਹਿਮਾਲਿਆ ਪਬਲਿਸਿੰਗ ਹਾਊਸ, 2010.
2. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਇਕਾਨੋਮਿਕਗਰੇਬ, ਫਲਕਚੁਏਸ਼ੰਸ ਅੰਡ ਪੋਲਿਸੀ : ਰਾਬਰਟ ਇ ਹਾਲ ਅੰਡ ਡੇਵਿਡ ਅਚ. ਪੈਪਲ, ਵਾਇਨਾ ਬੁਕਸ , 2010.
3. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਥਯੋਰੀ ਅੰਡ ਪੋਲਿਸੀ : ਅਚ. ਅਲ. ਆਹੁਜਾ, ਅਸ. ਚੰਦ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010.
4. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ ਦੀ ਲੋਣਾਂ : ਅਸ. ਅਸ. ਨਾਥ, ਸਾਇਬਰ ਟੈਕ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2012.

ਇਕਾਈ 16: ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ : ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਇਸਦਾ ਮੱਹਤਵ (Money Supply : Definition of Money and its Importance)

ਨੋਟ

ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ (Contents)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

- 16.1 ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ : ਭਾਵ ਅਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ (Money Supply : Meaning and Definition)
- 16.2 ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਦੋ ਮੁੱਖ ਸੰਘਟਕ-ਕਰੋਸੀ ਅਤੇ ਮੰਗ ਜਮਾ
(Two Principal Components of Money Supply—Currency and Demand Deposits)
- 16.3 ਮੋਦਰਿਕ ਸਮੁਚਯ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦਾ ਮਾਪ
(Monetary Aggregates and Money Supply Measures in India)
- 16.4 ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਣ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕ : ਇਕ ਸੈਧਾਂਤਿਕ ਨਿਰਧਾਰਣ
(Factors Influencing Supply of Money : A Theoretical Prescription)
- 16.5 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)
- 16.6 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)
- 16.7 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)
- 16.8 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ:

- ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਜਾਨਣ ਲਈ।
- ਮੁਦਰਾ ਗੁਣਕ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਣ ਲਈ।
- ਬੀਜਗਣਿਤੀਯ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਜਾਨਣ ਲਈ।
- ਸਾਖ ਸਰਿਜਨ ਦੀ ਸੀਮਾਵਾਂ ਜਾਨਣ ਲਈ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

ਪਿਛਲੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਭਾਵ, ਕੰਮ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਉਤਰ ਜਾਨਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਜਾਨਣ ਦੇ ਲਈ ਉਤਸੁਕ ਹੋਵੋਗੇ ਕਿ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਕਿਵੇਂ ਚਲਨ ਵਿੱਚ ਆਈ ਹੈ। ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਕਿਵੇਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ? ਕੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਲੋਕ ਜਾਂ ਵਾਣਿਜਿਕ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਭੋਮਿਕਾ ਹੈ? ਮੋਦਰਿਕ ਸਮੁਚਯੇ ਦੇ ਕੀ-ਕੀ ਸੰਘਟਕ ਹੋਣੇ ਚਾਹਿਦੇ? ਆਦਿ। ਇਸ ਇਕਾਈ ਵਿੱਚ ਆਸੀ ਇਨ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਉਤਰ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂਗੇ। ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਵਣਿਜਿਕ ਬੈਂਕਾਂ ਦਾ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ (ਜੇੜਾ ਵਣਿਜਿਕ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਸਾਖ ਸਰਿਜਨ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਜਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਦੀ ਵੀ ਚਰਚਾ ਕਰਾਂਗੇ। ਇਸਦੇ ਅਲਾਵਾ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਵਿਸਤਾਰ ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਨੋਟ

16.1 ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ : ਭਾਵ ਅਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ (Money Supply : Meaning and Definition)

ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦਾ ਭਾਵ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਸਟਾੱਕ ਅਵਧਾਰਣਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਇਕ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਮਾਪ ਕੀਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕਰੋਂਸੀ ਦੀ ਕੁਲ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਮੰਗ ਜਮਾ ਦੀ ਕੁਲ ਮਾਤਰਾ ਦੇ ਕੁਲ ਜੋੜ ਨੂੰ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਕਿਹਾ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਕਰੋਂਸੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸਿਕੇ ਅਤੇ ਕਾਗਜ਼ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਕੁਲ ਜੋੜ ਹੈ। ਮੰਗ ਜਮਾ ਅਤੇ ਚੇਕ ਜਮਾ ਉਸ ਬੈਂਕ ਜਮਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਜਮਾਕਰਤਾ ਮੰਗਣ ਤੇ ਬੈਂਕ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਜਿਸਨੂੰ ਚੇਕ ਰਾਹੀਂ ਬੈਂਕ ਤੋਂ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਆਮ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਇਕ ਮਤ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਭਿਨ-ਭਿਨ ਮਤ ਹਨ। ਕਈ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਕਰੋਂਸੀ ਅਤੇ ਮੰਗ ਜਮਾ ਨੂੰ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਕੇਵਲ ਦੋ ਸੰਘਟਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਾਨਦੇ ਹੈ ਜਦਕਿ ਦੂਜੇ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸਮੇਂ ਜਮਾ ਨੂੰ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਤਿੰਨੇ ਸੰਘਟਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਾਨਦੇ ਹਨ। ਹਕਿਕਤ ਵਿੱਚ ਜੇਕਰ ਕੇਵਲ ਚਲਨ ਨਾਲ ਕਰੋਂਸੀ ਅਤੇ ਮੰਗ ਜਮਾ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਮੁਦਰਾ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਵਿਨਿਮਯ ਦੇ ਮਧਿਅਮ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਕਰ ਦੇਗੇ। ਮੁੱਲ ਸੰਚਯ ਦਾ ਆਧਾਰ ਵੀ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੱਹਤਵਪੂਰਣ ਕੰਮ ਹੈ। ਇਸ ਕੰਮ ਦਾ ਵਿਵੇਚਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਕਰੋਂਸੀ, ਮੰਗ ਜਮਾ, ਸਮੇਂ ਜਮਾ ਅਤੇ ਵਿਤੀਯ ਉਪਕਰਣ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ ਜੇੜਾ ਮੁੱਲ ਸੰਚਯ ਦੇ ਆਧਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।

- ਮਿਲਟਨ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ, “ਚਲਨ ਵਿੱਚ ਕਰੋਂਸੀ ਅਤੇ ਮੰਗ ਜਮਾ ਦੇ ਅਲਾਵਾ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਬਚਤ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਜਮਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣੀ ਚਾਹਿਦੀ ਹੈ।”(Money Supply should also include saving and term deposits besides currency in circulation and demand deposits.–Milton Friedman)
- ਏਡਵਰਡ ਸ਼ਾਪੀਰੋ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ “ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਉਨ ਸਾਰਿਆਂ ਵਸਤੂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਡਾਲਰ ਮਾਤਰਾ ਹੈ ਜੋੜੀ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਵਸਤੂਆਂ, ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਨਿਮਯ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮੁੱਲਵਾਨ ਪਰਿਸੰਪਤਿ ਅਤੇ ਕਰਜ਼ ਅਦਾਯਗੀ ਦੇ ਲਈ ਗ੍ਰਹਣ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।”(Supply of money is the dollar amount of all those things which are generally acceptable by the public in payment of goods, services and other valuable assets and for discharge of debts.–Edward Shapiro)
- ਜੇ. ਜੀ. ਗੁਰਲੇ ਅਤੇ ਐ. ਆਸ. ਸ਼ਾਂ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ, “ਮੁਦਰਾ ਵਿੱਚੋਂ ਉਨ ਸਾਰੇ ਵਸਤੂਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ ਜੋੜਾ ਉਸਦੇ ਸਬਤੋਂ ਨਜ਼ਦਿਕ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਨ ਹੈ।”(Money should include all those things which are its close substitutes.–J.G. Gurley and E.S. Shaw)

❏ ਨਿਸ਼ਚਿਤਕਾਲੀਨ ਜਮਾਂਵਾਂ ਨੂੰ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਕਿਉਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ? (Why include term Deposits in the Supply of Money?)

ਇਹ ਜਮਾਂਵਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੇਂ ਅਵਧਿ ਦੇ ਲਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਉੱਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਚੈਕ ਰਾਹੀਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਕਦੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਇਹ ਜਮਾਂ ਮੰਗ ਜਮਾਂਵਾਂ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅੰਤ ਇਹਨਾਂ (Cash-in-hand) ਨੂੰ ਨਕਦੀ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਇਹ ਜਮਾਂਵਾਂ ਕਰੋਂਸੀ ਦੀ ਤਰਾਂ ਤਰਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ? ਬੇਸ਼ਕ ਬੈਂਕ ਰਾਹੀਂ ਜਾਰੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤਕਾਲੀਨ ਜਮਾਂ ਦੀ ਰਸੀਦ ਨੂੰ ਵਰਤਮਾਨ ਜਾਂ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਭੁਗਤਾਨ ਹੇਤੁ ਵਿਨਿਮਯ ਦੇ ਮਾਧਿਯਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਹੀਂ ਲਿਆਇਆ ਜਾਂਦਾ; ਜਦਕਿ ਮਿਲਟਨ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਜਿਹੇ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਇਹਨਾਂ ਰਸੀਦਾਂ ਨੂੰ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰਨ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦਲੀਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਮੇਂ ਅਵਧਿ (ਨਿਸ਼ਚਿਤਕਾਲੀਨ) ਜਮਾਂ ਨੂੰ ਉਚੀ ਬੱਟੇ ਦੀ ਦਰ ਤੇ ਮੰਗ ਜਮਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਮੇਂਅਵਧੀ ਜਮਾਂ ਨੂੰ ਮੰਗ ਜਮਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣ ਵਿੱਚ ਉਨਾਂ ਸਮਾਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਿਨਾਂ ਉਚੇ ਬਟੇ ਦੀ ਦਰ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਬੈਂਕ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ। ਇਸਲਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤਕਾਲੀਨ ਜਮਾਂਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮੰਗ ਜਮਾਂਵਾਂ ਦੀ ਤਰਾਂ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ।



ਨੋਟਸ

ਸਮੇਵਰਿ ਜਮਾ ਨੂੰ ਮੰਗ ਜਮਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣ ਵਿੱਚ ਉਨਾਂ ਹੀ ਸਮਾਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਿਨਾਂ ਉਚੇ ਬਟੇ ਦੀ ਦਰ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਬੈਂਕ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਨੋਟ

ਰਿਕਤ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋ (Fill in the blanks):

1. ਕਰੋਂਸੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸਿਕੇ ਅਤੇ ਦਾ ਕੁਲ ਜੋੜ ਹੈ।
2. ਮੁੱਲ ਸੰਚਯ ਦਾ ਆਧਾਰ ਵੀ ਦਾ ਮੱਹਤਵਪੂਰਣ ਕੰਮ ਹੈ।

16.2 ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਦੋ ਮੁੱਖ ਸੰਘਟਕ-ਕਰੋਂਸੀ ਅਤੇ ਮੰਗ ਜਮਾ (Two Principal Components of Money Supply–Currency and Demand Deposits)

ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਦੋ ਮੁੱਖ ਘਟਕ (1) ਕਰੋਂਸੀ ਅਤੇ (2) ਬੈਂਕ ਜਮਾਏ ਹਨ। ਇਸਦੀ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਵਿਅਖਿਆ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਹੈ-

(1) ਕਰੋਂਸੀ (Currency)

ਕਰੋਂਸੀ ਤੇ ਭਾਵ ਚਲਨ ਵਿੱਚ ਸਿਕੇ ਅਤੇ ਨੋਟ ਹਨ।

(i) **ਸਿਕੇ (Coins)** - ਆਜਕਲ ਹਰ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਸਿਕੇ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਦਕਿ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਨਿਜੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵੀ ਸਿਕੇ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਨਿਜੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਿਕਿਆਂ ਦੇ ਵਜਨ ਅਤੇ ਧਾਤੂ ਦੀ ਸ਼ੁਧਤਾ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧ ਲਗਾਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਧੋਖੇ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਸੋਨਾਂ ਅਤੇ ਚਾਂਦੀ ਮਾਨ ਦੇ ਵਿੱਚਕਾਲ ਦੋ ਤਰਾਂ ਦੇ ਸਿਕੇ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ-ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਪ੍ਰਾਮਾਣਿਕ ਸਿਕੇ (Full-bodied Standard Coins) ਅਤੇ ਸਾਂਕੇਤਿਕ ਸਿਕੇ (Token Coins)। ਪਰ ਆਜਕਲ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਪ੍ਰਬੰਧਿਤ ਕਰੋਂਸੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ (Managed Currency System) ਦੇ ਵਿੱਚਕਾਲ, ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਪ੍ਰਾਮਾਣਿਕ ਸਿਕੇ ਦੀ ਕੋਈ ਉਪਯੋਗਿਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਇਹ ਹੁਣ ਚਲਨ ਦੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭਾਰਤੀਆਂ ਰੁਪਿਆਂ ਨ ਤਾਂ ਇਕ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਪ੍ਰਾਮਾਣਿਕ ਸਿਕੇ ਹੈ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਇਕ ਸਾਂਕੇਤਿਕ ਸਿਕੇ ਹੈ। 50 ਪੈਸੇ, 25 ਪੈਸੇ, 10 ਪੈਸੇ, 5 ਪੈਸੇ, 2 ਪੈਸੇ ਅਤੇ 1 ਪੈਸੇ ਵਾਲੇ ਸਿਕੇ ਸਾਂਕੇਤਿਕ ਸਿਕੇ ਹਨ। ਸਾਂਕੇਤਿਕ ਸਿਕੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਮੱਹਤਵਪੂਰਣ ਘਟਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਗਰਿਬੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵੱਧੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਛੋਟੇ ਸਿਕੇ ਚਲਨ ਵਿੱਚ ਸਨ ਫੇਰ ਵੀ ਇਹ ਕੁਲ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦਾ ਕੇਵਲ 3.5 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਹਿਸਾ ਹੈ। ਅਮੇਰਿਕਾ ਵਰਗੇ ਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ, ਸਾਂਕੇਤਿਕ ਸਿਕੇ ਕੁਲ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦੇ 2 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਹਨ।

(ii) **ਕਰੋਂਸੀ ਨੋਟ (Currency Notes)** - ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦਾ ਇਕ ਮੱਹਤਵਪੂਰਣ ਅੰਗ ਕਰੋਂਸੀ ਨੋਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਆਜਕਲ ਕਰੋਂਸੀ ਨੋਟ ਜਾਂ ਤਾਂ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਕੇਂਦਰਿਅ ਬੈਂਕ ਜਾਂ ਸਰਕਾਰ ਜਾਂ ਦੋਵੇਂ ਜਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇਕ ਰੁਪੇ ਦਾ ਨੋਟ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਹੋਰ ਨੋਟ ਰਿਜ਼ਰਵ ਬੈਂਕ ਆੱਫ ਇੰਡਿਆ ਰਾਹੀਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਰੋਂਸੀ ਨੋਟਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਧਾ ਹਿਸਾ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ (ਰਿਜ਼ਰਵ ਬੈਂਕ) ਰਾਹੀਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨੋਟ ਜਾਰੀ ਕਰਣ (ਨਿਰਗਮਨ) ਦੀ ਕਈ ਵਿਧਿਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ, ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਿਤਵ, ਆਨੁਪਾਤਿਕ, ਨਯੁਨਤਮ ਨਿਧਿ, ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ, ਅਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ, ਆਦਿ। ਧਾਤਵਿਕ ਮਾਨ ਦੇ ਯੁਗ ਵਿੱਚ ਕਾਗਜੀ ਮੁਦਰਾ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਿਤਵ ਹੁਣ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਦੁਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਇਨ ਨੋਟਾਂ ਦੇ ਪੀਛੇ ਸ਼ਤ-ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਧਾਤਵਿਕ ਕੋਸ਼ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਕੇਂਦਰਿਅ ਬੈਂਕ ਇਕ ਕਰੋਡ ਰੁਪੇ ਦੇ ਨੋਟ ਜਾਰੀ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਇਕ ਕਰੋਡ ਰੁਪੇ ਦਾ ਸੋਨਾਂ ਜਾਂ ਚਾਂਦੀ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਖਣਾ ਪੈਦਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਿਤਵ ਕਾਗਜੀ ਮੁਦਰਾ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਕਰਣ ਦੇ ਦੋ ਮੁਖ ਉਦੇਸ਼ ਇਸ ਤਰਾਂ ਸੀ - (i) ਸਿਕੇ ਵਾਲਣ ਦੇ ਖਰਚ ਦੀ ਬਚਤ। (ii) ਧਾਤੂ ਨੂੰ ਘਿਸਨ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਨੁਕਸਾਨ ਤੋਂ ਬਚਾਉ। ਪਰ ਨੋਟ ਜਾਰੀ ਕਰਣ ਦੀ ਇਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਲੋਚਹੀਨ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਕਾਗਜੀ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਧਾਤੂ ਦੇ ਸਟਾੱਕ ਤੋਂ ਨਿਰਭਰ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਧਾਤੂ ਦੇ ਸਟਾੱਕ ਤੋਂ ਇਹ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਿਤਵ ਕਾਗਜੀ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਵਿਧਿ ਨੂੰ ਅਪਨਾਇਆ ਗਿਆ। ਸਾਲ 1956 ਤੱਕ ਰਿਜ਼ਰਵ ਬੈਂਕ, ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਕੋਸ਼ ਪ੍ਰਣਾਲੀ (Proportional Reserve System) ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਕੁਲ ਨੋਟਾਂ ਦੇ ਮੁਲ ਦਾ 40% ਹਿਸਾ ਸੋਨੇ, ਚਾਂਦੀ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਾਲ 1956 ਤੋਂ ਬਾਦ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਿਧਿ ਪ੍ਰਣਾਲੀ (Minimum Reserve System) ਅਪਨਾਈ ਗਈ। ਇਸ ਵਿਧਿ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ, ਰਿਜ਼ਰਵ ਬੈਂਕ ਨੂੰ 200 ਕਰੋਡ ਰੁਪੇ ਦੀ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਿਧਿ ਰਖਣਾ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਅਨਿਵਾਰਯ ਕਰ ਦਿਦਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਲਈ 115 ਕਰੋਡ ਰੁਪੇ ਦਾ ਸੋਨਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ 200 ਕਰੋਡ ਰੁਪੇ ਦੀ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਿਧਿ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਰਿਜ਼ਰਵ ਬੈਂਕ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੀਮਾ ਤੱਕ ਨੋਟ ਜਾਰੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਹੁਤ ਲੋਚਸ਼ੀਲ ਹੈ ਪਰ ਇਸਦੇ ਵਿੱਚ ਸਦਾ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨੋਟਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਦਾ ਡਰ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਰੋਂਸੀ ਨੋਟ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਅਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਕਾਗਜੀ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਵਿੱਚਕਾਲ ਮੋਦਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਦਰ ਤੇ ਨੋਟਾਂ ਦਾ ਧਾਤੂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਕਰਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਕਾਗਜੀ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਵਿੱਚਕਾਲ, ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ (ਮੋਦਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀ) ਕਾਗਜੀ ਨੋਟਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਕੇਤਿਕ ਸਿਕੇ ਜਾਂ ਹੋਰ ਨੋਟਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਣ ਦੀ ਗਾਰਣਟੀ ਦਿਦਾ ਹੈ, ਲੇਕਿਨ ਸੋਨੇ ਜਾਂ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਬਦਲਾਣ ਦੀ ਨਹੀਂ। ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ, ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਨੋਟ ਜਾਰੀ

ਨੋਟ

ਕਰਣ ਦੀ ਅਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਵਿਧਿ ਹੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ। ਨੋਟ ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਵਾਅਦੇ ਪਤਰ (Promissory Notes) ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੋਦਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਇਹਦੇ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਸਿਕੇ ਜਾਂ ਹੋਰ ਨੋਟ ਦੇਣ ਦੀ ਵਾਅਦੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਧਿ ਦੇ ਫਲਸਵਰੂਪ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤਿ ਅਤੇ ਮੋਦਰਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਮੱਹਤਵ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਨੋਟਾਂ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਕਰਨਾ ਸੋਨੇ ਜਾਂ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਸਟੱਕ ਤੇ ਵਿਰਭਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਨੋਟਾਂ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਜਾਂ ਨਿਰਧਾਰਣ ਮੋਦਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਰਾਹੀਂ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰਖਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।


(2) ਮੰਗ ਜਮਾਵਾਂ (Demand Deposits)

ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਧੰਨ ਨੂੰ ਬੈਂਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜਮਾ ਕਰਾਏ ਹਨ। ਬੈਂਕ ਜਮਾਏ ਦੋ ਤਰਾਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ - (i) ਨਿਸਚਿਤਕਾਲੀਨ ਜਮਾਏ ਅਤੇ (ii) ਮੰਗ ਜਮਾਏ। ਨਿਸਚਿਤਕਾਲੀਨ ਜਮਾਵਾਂ ਇਕ ਨਿਸਚਿਤ ਸਮੇਂ ਦੇ ਲਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ ਜਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਚੇਕ ਰਾਹੀਂ ਨਿਕਲਵਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਮੰਗ ਜਮਾਵਾਂ ਦੀ ਰਾਸ਼ੀ ਨੂੰ ਜਮਾਕਰਤਾ ਰਾਹੀਂ ਕਦੇ ਵੀ ਨਿਕਲਵਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਮੰਗ ਜਮਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ੀ ਉਨੀ ਹੀ ਤਰਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਨੀ ਮੁਦਰਾ। ਪੱਛਮ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ 90% ਭੁਗਤਨ ਬੈਂਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੰਗ ਜਮਾਂ ਦਾ ਮੱਹਤਵ ਨਿਰੰਤਰ ਵੱਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਚਾਲੂ ਜਾਂ ਮੰਗ ਜਮਾ ਖਾਤੇ ਵਿੱਚ ਚੇਕ ਰਾਹੀਂ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਸੁਰਖਿਅਤ ਅਤੇ ਸੁਵਿਧਾਜਨਕ ਹੈ। ਚੇਕ ਰਾਹੀਂ ਭੁਗਤਾਨ ਇਸ ਕਾਰਣ ਸੁਬਿਧਾਜਨਕ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਚੇਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜਮਾ ਰਾਸ਼ੀ ਦੀ ਕਿਨੀ ਵੀ ਰਕਮ ਨਿਕਲਵਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਚ ਮੁੱਲ ਵਾਲੇ ਨੋਟਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਅਸੁਰਖਿਅਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਚੇਕ ਰਾਹੀਂ ਭੁਗਤਾਨ ਦਾ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਸਥੂਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੈਂਕ ਦੇ ਖਾਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਭੁਗਤਾਨ ਸੰਬਧੀ ਕੋਈ ਵਿਵਦ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜਾਂਚ ਰਾਹੀਂ ਇਸਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕੇਨਜ ਨੇ ਅਪਣੀ ਪੁਸਤਕ "A Treatise on Money" (1930) ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਮੰਗ ਜਮਾਉ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ, ਪਾਰਕਰ ਵਿਲਸ (Parker Wills) ਵਰਗੇ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਤੇ ਆਪਤਿ ਓਠਾਈ ਸੀ। ਪਰ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਮੰਗ ਜਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਲਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੰਗ ਜਮਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਖਰੀਦਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਉਲੇਖਨੀਅ ਹੈ ਕਿ ਚੇਕ ਰਾਹੀਂ ਭੁਗਤਾਨ ਨੂੰ ਲੈਣਾ ਵੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਅਨਿਵਾਰਯ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਆਕਤੀ ਚੇਕ ਲੈਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰਨਾ ਇਕ ਕਾਨੂੰਨੀ ਅਨਿਵਾਰਯਤਾ ਹੈ।

ਬੈਂਕ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਜਮਾ ਕਰਾਈ ਗਈ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਉਧਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਤੋਂ ਬੈਂਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਜਮਾਕਰਤਾ ਇਕ ਹੀ ਵੇਲੇ ਆਪਣੀ ਕੁਲ ਜਮਾਏ ਨਹੀਂ ਕਢਾਣਗੇ। ਇਸਲਈ ਜੇਕਰ ਉਹ ਕੁਲ ਜਮਾਉ ਦਾ ਇਕ ਨਿਸਚਿਤ ਅਨੁਪਾਤ ਅਪਣੇ ਕੋਲ ਨਕਦ ਰਖਲੇ ਤਾਂ ਸ਼ੇਸ਼ ਰਾਸ਼ੀ ਕਰਜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਜਮਾਕਰਤਾਓ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹੀ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਬੈਂਕ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਨੀ ਕੁਲ ਜਮਾਂ ਰਾਸ਼ੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਹੋਈ ਹੈ ਉਸਤੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾ ਜਿਆਦਾਂ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਧਾਰ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਇਸ ਕਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਖ ਨਿਰਮਣ (Credit Creation) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੈਂਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਨਿਰਮਿਤ ਸਾਖ ਨੂੰ ਵੀ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਮੰਗ ਜਮਾਂ ਦਾ ਇਕ ਹਿਸਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।



ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਚਲਨ ਵਿੱਚ ਕਰੋਸੀ ਜਾਂ ਮੰਗ ਜਮਾ ਦੇ ਅਲਾਵਾ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਬਚਤ ਅਤੇ ਮਸੇ ਜਮਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣੀ ਚਾਹਿਏ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਬਹੁਵਿਕਲਪੀਆ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Multiple Choice Questions):

3. ਮੁਦਰਾ ਵਿੱਚ ਉਨ ਸਾਰਿਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹਿਏ ਜੇੜਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਜਦਿਕ ਹੈ।

(ੳ) ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਨ	(ਅ) ਸਥਾਪਨ
(ੲ) ਨਹੀਂ ਹੈ	(ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

4. ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਦੋ ਘਟਕ ਹਨ -

(ੳ) ਕਰੋਸੀ ਅਤੇ ਬੈਂਕ ਜਮਾਵਾਂ	(ਅ) ਧੰਨ ਜਾਂ ਸੰਪਤਿ
(ੲ) ਘਰ ਅਤੇ ਦੁਕਾਣ	(ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

5. ਕਰੋਂਸੀ ਤੋਂ ਭਾਵ ਚਲਨ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਨੋਟ ਹਨ। ਨੋਟ
 (ੳ) ਧੰਨ (ਅ) ਸਿਕੇ
 (ੲ) ਰੁਪੇ (ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
6. ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦਾ ਇਕ ਮੱਹਤਵਪੂਰਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ -
 (ੳ) ਬੈਂਕ (ਅ) ਕਰੋਂਸੀ
 (ੲ) ਨਾਗਰਿਕ (ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

16.3 ਮੋਦਰਿਕ ਸਮੁਚਯ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦਾ ਮਾਪ (Monetary Aggregates and Money Supply Measures in India)

ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦਾ ਮੁਦਰਾ ਮੰਗ ਫਲਨ ਹਰ ਤਰਾਂ ਤੋਂ ਕੇਨਜ਼ ਤੋਂ ਭਿਨ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਥਾਲੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ -

ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਮਾਪ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੈ 1967-1968 ਤੱਕ RBI ਦਵਾਰਾ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਇਕ ਮਾਤਰ ਪੁਰਤੀ ਮਾਪ M ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। M ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਜਮਾਂ ਅਤੇ ਕਰੋਂਸੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪਾਰੰਪਰਿਕ ਰੂਪ ਨਾਲ M ਨੂੰ ਸੰਕਰੀਣ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦਾ ਮਾਪ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। 1967-68 ਤੋਂ 1977 ਤੱਕ ਇਕ ਵਿਸਤਰਿਤ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਮਾਪ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਉਸਨੂੰ ਸਮੁਚਯ ਮੋਦਰਿਕ ਸੰਸਾਧਨ (Aggregate Monetary Resources – AMR) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। AMR ਵਿੱਚ ਕਰੋਂਸੀ, ਮੰਗ ਜਮਾਂ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਜਮਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। 1977 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀਆਂ ਰਿਜ਼ਰਵ ਬੈਂਕ ਨੇ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਚਾਰ ਨਵੇਂ ਮਾਪ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਿਤ ਕੀਤੇ ਹਨ, M₁, M₂, M₃, ਅਤੇ M₄ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਵਰਣਨ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਹੈ -

M₁ = ਜਨਤਾ ਦੇ ਕੋਲ ਕਰੋਂਸੀ + ਬੈਂਕ ਦੀ ਮੰਗ ਜਮਾਂ + ਰਿਜ਼ਰਵ ਬੈਂਕ ਦੇ ਕੋਲ ਹੋਰ ਜਮਾਂ

M₂ = ਜਨਤਾ ਦੇ ਕੋਲ ਕਰੋਂਸੀ + ਬੈਂਕ ਦੀ ਮੰਗ ਜਮਾਂ + ਰਿਜ਼ਰਵ ਬੈਂਕ ਦੇ ਕੋਲ ਹੋਰ ਜਮਾਂ + ਡਾਕਖਾਨੇ ਦੀ ਬਚਤ ਯੋਜਵਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਜਮਾਂ

M₃ = ਜਨਤਾ ਦੇ ਕੋਲ ਕਰੋਂਸੀ + ਬੈਂਕ ਦੀ ਮੰਗ ਜਮਾਂ + ਰਿਜ਼ਰਵ ਬੈਂਕ ਦੇ ਕੋਲ ਹੋਰ ਜਮਾਂ + ਬੈਂਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਵਧੀ ਜਮਾਂ

M₄ = ਜਨਤਾ ਦੇ ਕੋਲ ਕਰੋਂਸੀ + ਬੈਂਕ ਦੀ ਮੰਗ ਜਮਾਂ + ਰਿਜ਼ਰਵ ਬੈਂਕ ਦੇ ਕੋਲ ਹੋਰ ਜਮਾਂ + ਬੈਂਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਵਧੀ ਜਮਾਂ + ਡਾਕਖਾਨੇ ਦੀ ਕੁਲ ਜਮਾਂ (NSC ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ)

❏ ਇਹ ਤੁਸੀਂ ਨੋਟ ਕਰੋ

ਸੰਕੀਰਣ ਭਾਵ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਮਾਪ M 1977 ਦੀ ਨਵੀਂ ਸੰਖਲਾ ਦੇ M₁ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਇਹਨਾਂ ਸਮੁਚਿਯਾਂ ਦਾ ਸੰਘਟਕ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। M₁ ਸਾਰੇ ਕੇਂਦਰਿਆ, ਰਾਜਯ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਸਹਕਾਰੀ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਜਮਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਦਕਿ M ਕੇਵਲ ਰਾਜਯ ਸਹਕਾਰੀ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਜਮਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।


ਨਵੀਂ ਸੰਖਲਾ ਵਿੱਚ M₃ ਸਾਰੇ ਸਹਕਾਰੀ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਸਮੇਂ ਜਮਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਦਕਿ ਸਮੁਚਿਯਾਂ ਮੋਦਰਿਕ ਸੰਸਾਧਨ (AMR) ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਹਕਾਰੀ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਸਮੇਂ ਜਮਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।

1998 ਵਿੱਚ RBI ਦੀ ਕਾਰਯਕਾਰੀ ਸਮਿਤਿ ਨੇ ਦੋ ਨਵੇਂ ਮਾਪੇ ਦਾ ਸੁਝਾਵ ਦਿਤਾ ਜਿਵੇਂ NM₂ ਅਤੇ NM₃। ਇਸਦੇ ਆਲਵਾ ਇਸ ਸਮਿਤਿ ਨੇ 3 ਤਰਲਤਾ ਮਾਪ ਜਿਵੇਂ L₁, L₂ ਅਤੇ L₃ ਦੇ ਲਈ ਵੀ ਸੁਝਾਵ ਦਿਤਾ। ਇਨ ਤਿਨਾਂ ਨੂੰ ਮੋਦਰਿਕ ਅਤੇ ਤਰਲਤਾ ਮਮੁਚਿਯਾਂ (Monetary and Liquidity Aggregates) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਮਾਪਾਂ ਦੇ ਸੰਘਟਕ ਦਾ ਵਿਸਤਰਤ ਵਰਣਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ-

1. NM₂ = ਜਨਤਾ ਦੇ ਕੋਲ ਕਰੋਂਸੀ + ਮੰਗ ਜਮਾਂਵਾਂ + ਰਿਜ਼ਰਵ ਬੈਂਕ ਦੇ ਕੋਲ ਹੋਰ ਜਮਾਂਵਾਂ+ ਅਲਪਕਾਲੀਨ ਸਾਵਧਿ ਜਮਾਂਵਾਂ।
2. NM₂ = NM₂ + ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਸਾਵਧਿ ਜਮਾਂਵਾਂ + ਵਿਤਿਯ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਅਲਪਕਾਲੀਨ ਫੰਡ।
3. L₁ = NM₂ + ਡਾਕਖਾਨੇ ਦੀਆਂ ਜਮਾਂਵਾਂ।
4. L₂ = ਸਮੇਂ ਅਵਧਿ ਮੋਦਰਿਕ ਪ੍ਰਾਪਤਿਆਂ + ਜਮਾਂਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪਤੌਰ + ਸਮੇਂ ਅਵਧਿ ਜਮਾਂਵਾਂ।
5. L₃ = L₂ + ਗੈਰ ਬੈਂਕਿੰਗ ਵਿਤਿਯ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਸਾਵਰਜਨਕ ਜਮਾਂਵਾਂ।

ਨੋਟ

☞ ਹੋਰ ਜਮਾਏ (Other Deposits)
 ਇਸ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਵਾਣਿਜਯਿਕ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਅਲਾਵਾਂ RBI ਵਿੱਚ ਜਮਾਂ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਰਾਸ਼ੀ ਨੂੰ ਵਿਖਾਉਦੀ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਗਠਨ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਕੇਂਦਰਿਅ ਬੈਂਕ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਜਾਂ ਵਿਤੀਅ ਸੰਗਠਨ ਆਦਿ ਦੀ ਮੰਗ ਜਮਾ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਵੀਂ ਸਰਖਲਾਂ ਵਿੱਚ M_3 ਸਾਰੇ ਸਰਕਾਰੀ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਸਮੇਂ ਜਮਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।



ਟਾਸਕ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਅਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਥਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਕਰੋ

(State whether the following statements are True or False):

7. ਨੋਟ ਹਾਕਿਕਤ ਵਿੱਚ ਵਾਇਦੇ ਪਤਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
8. ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਅਪਣੇ ਧੰਨ ਨੂੰ ਬੈਂਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜਮਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹਨ।
9. ਵਰਤਮਾਨ ਮਸੇ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਨੋਟ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਅਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਵਿਧਿ ਹੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ।
10. ਬੈਂਕ ਅਪਣੇ ਕੋਲ ਜਮਾ ਕਰਾਈ ਗਈ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਉਧਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

16.4 ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕ : ਇਕ ਸੈਧਾਂਤਿਕ ਨਿਰਧਾਰਣ (Factors influencing Supply of Money : A Theoretical Prescription)

ਪ੍ਰੋ. ਚੈਣਡਲਰ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਇਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਤੱਤਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ -

(1) ਮੌਦਰਿਕ ਆਧਾਰ ਦਾ ਆਕਾਰ (Size of the Monetary Base)

ਇਸ ਨੂੰ ਉੱਚ ਸ਼ਕਤਿ ਮੁਦਰਾ (High Powered Money) ਜਾਂ ਬਾਹਰੀ ਮੁਦਰਾ (Outside Money) ਜਾਂ ਰਿਜ਼ਰਵ ਮੁਦਰਾ (Reserve Money) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉੱਚ ਸ਼ਕਤਿ ਮੁਦਰਾ (High Powered Money) ਜਾਂ ਬਾਹਰੀ ਮੁਦਰਾ (Outside Money) ਉਸ ਮੁਦਰਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਜਾਂ ਸਰਕਾਰ ਜਾਰੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸਨੂੰ ਜਨਤਾ ਅਤੇ ਬੈਂਕ ਅਪਣੇ ਕੋਲ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ,

$$H = R + C$$

(ਇਥੇ, H : ਉੱਚ ਸ਼ਕਤਿ ਮੁਦਰਾ, R : ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਕੁਲ ਰਿਜ਼ਰਵ, C : ਚਲਨ ਵਿੱਚ ਕਰੋਸੀ)

ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ,

$$\text{ਉੱਚ ਸ਼ਕਤਿ ਮੁਦਰਾ} = \text{ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਕੁਲ ਰਿਜ਼ਰਵ} + \text{ਜਨਤਾ ਦੇ ਕੋਲ ਕਰੋਸੀ (ਨੋਟ + ਸਿਕੇ)}$$

ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਉੱਚ ਸ਼ਕਤਿ ਮੁਦਰਾ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਵਿੱਚ ਕਰੋਸੀ ਤੋਂ ਅਲਾਵਾ ਮੰਗ ਜਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦਕਿ ਉੱਚ ਸ਼ਕਤਿ ਮੁਦਰਾ ਵਿੱਚ ਕਰੋਸੀ ਦੇ ਅਲਾਵਾ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਨਕਦ ਰਿਜ਼ਰਵ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਤਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦ ਉੱਚ ਸ਼ਕਤਿ ਮੁਦਰਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਦਾ ਆਕਾਰ ਮੁਦਰਾ ਗੁਣਕ (Money Multiplier) ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਗੁਣਕ, ਉੱਚ ਸ਼ਕਤਿ ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਕਰੋਸੀ ਦਾ ਕੁੱਲ ਜੋੜ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਰਿਜ਼ਰਵ ਅਤੇ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਦੇ ਕੋਲ ਹੋਰ ਜਮਾਵਾਂ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਹੈ। (The money multiplier is the ratio of high powered money and the sum total of currency, required reserves of the banks and other deposits of the banks with the central bank.)

(2) ਨਕਦੀ ਅਤੇ ਮੰਗ ਜਮਾਦਾ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ (Proportion of Cash and Demand Deposits)

ਨੋਟ

ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਕਦੀ ਅਤੇ ਮੰਗ ਜਮਾਦਾ ਦਾ ਕੀ ਅਨੁਪਾਤ ਹੈ। ਲੋਕ ਕੁਲ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵੱਧ ਅਨੁਪਾਤ ਜਮਾਦਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰਖਣਾ ਚਾਉਣਗੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਉਨ ਜਮਾਦਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ, ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤਿ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਾਖ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਸਾਖ ਗੁਣਕ (Credit Multiplier) ਦੇ ਆਕਾਰ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਖ ਗੁਣਕ ਦਾ ਆਕਾਰ ਨਕਦ ਕੋਸ਼ ਅਨੁਪਾਤ (Cash Reserve Ratio – CRR) ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਲ ਜਮਾਦਾ ਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਪਾਤ ਬੈਂਕਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਕੋਲ ਨਕਦੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰਖਣਾ ਪੈਦਾ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਨਕਦ ਕੋਸ਼ ਅਨੁਪਾਤ (Cash Reserve Ratio) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਕਦ ਕੋਸ਼ ਅਨੁਪਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਘੱਟ ਹੋਵੇਗਾ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਉਨੀ ਹੀ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵੀ ਉਨੀ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵੱਧ ਜਾਵੇਗੀ। ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਜੇਕਰ ਲੋਕ ਕੁਲ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਵੱਧ ਭਾਗ ਬੈਂਕ ਜਮਾਦਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰਖਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਨਗੇ ਤਾਂ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗੀ।

(3) ਚਲਨ ਦੀ ਗਤਿ (Velocity of Circulation)

ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਲਗਾਣ ਦੇ ਲਈ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਦੋ ਦਿਸ਼ਟਿਕੋਣ ਹੈ -

(i) ਸਮੇਂ ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ (The Supply of Money at a Point of Time) – ਕੈਮਬ੍ਰਿਜ ਵਿਸ਼ਵਵਿਧਾਲਿਆਂ ਦੇ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਜਿਵੇਂ - ਮਾਰਸ਼ਲ, ਪੀਗੂ, ਰਾਬਰਟਸਨ ਅਤੇ ਕੇਨਜ ਦਾ ਇਹ ਮਤ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਤੈ ਕਿਤੇ ਗਏ ਸਮੇਂ ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਕਰੋਸੀ ਅਤੇ ਮੰਗ ਜਮਾਦਾ ਦਾ ਜੋਣ ਰਾਹੀਂ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(ii) ਸਮੇਂਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ (The Supply of Money in a Period of Time) – ਮੁਦਰਾ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇਰਵਿੰਗ ਫਿਸ਼ਰ (Irving Fisher) ਦੀ ਰੁਚੀ ਇਹ ਪਤਾ ਕਰਣ ਵਿੱਚ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੇਂਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਕਿਨੀ ਹੋਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੇਂਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਇਕਾਈ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਈ ਬਾਰ ਕਿਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਇਹ ਇਕਾਈ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਇਕਾਈਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮੰਨ ਲੀਜਿਏ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਇਕ ਇਕਾਈ ਇਕ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਐਸਤਨ ਸੱਤ ਵਾਰ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿੱਚ ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਇਕ ਇਕਾਈ ਵਿੱਚ ਸੱਤ ਇਕਾਈਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਿਤਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਵਿਵਸਾਯ ਚਲਨ ਗਤਿ (Transaction Velocity of Money), ਭਾਵ 'V' ਸੱਤ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਚਲਨ ਗਤਿ ਤੋਂ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ “ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਇਕ ਇਕਾਈ ਇਕ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਕਿਨੀ ਵਾਰ ਵਿਨਿਮਯ ਦੇ ਮਾਧਿਯਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਕੋਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।” (Velocity of money is number of times a unit of money changes hands in the course of a year.) ਇਸ ਤਰਾਂ ਇਕ ਤੈ ਕਿਤੇ ਗਏ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਤਰਾ ਦੀ ਚਲਨ ਗਤਿ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਣਾ ਕਰਕੇ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਸਬਦਾਂ ਵਿੱਚ,

$$\text{ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ} = MV$$

16.5 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਕਦੀ ਅਤੇ ਮੰਗ ਜਮਾਦਾ ਦਾ ਕੀ ਅਨੁਪਾਤ ਹੈ। ਲੋਕ ਕੁਲ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵੱਧ ਅਨੁਪਾਤ ਜਮਾਦਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰਖਣਾ ਚਾਉਣਗੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਉਨ ਜਮਾਦਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ, ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤਿ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਾਖ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਸਾਖ ਗੁਣਕ (Credit Multiplier) ਦੇ ਆਕਾਰ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਾਖ ਗੁਣਕ ਦਾ ਆਕਾਰ ਨਕਦ ਕੋਸ਼ ਅਨੁਪਾਤ (Cash Reserve Ratio – CRR) ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

16.6 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

- ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ (Money Supply) – ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ।
- ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ (Creation of Credit) – ਗੋਣ ਜਮਾ।
- ਬਾਹਰੀ ਮੁਦਰਾ (Outside Money) – ਬਾਹਰੀ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ।

ਨੋਟ **16.7 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)**

1. ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦਾ ਭਾਵ ਅਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤ ਕਰੋ।
2. ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਦੋ ਮੁੱਖ ਸੰਘਟਕ ਕੌਣੇ ਹਨ?
3. ਮੌਦਰਿਕ ਸਮੁਚਿਆ ਜਾਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦੀ ਮਾਪ ਦਸੋ।
4. ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਣ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕਾਂ ਦਾ ਵਿਵਰਣ ਦੇਵੋ।

ਉਤਰ : ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Answer : Self Assessment)

- | | | | |
|----------------|-----------|--------|--------|
| 1. ਕਾਗਜ਼ ਮੁਦਰਾ | 2. ਮੁਦਰਾ | 3. (ੳ) | 4. (ੳ) |
| 5. (ਅ) | 6. (ਅ) | 7. ਸਹੀ | 8. ਗਲਤ |
| 9. ਸਹੀ | 10. ਸਹੀ । | | |

16.8 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)



ਬੁਕਸ

1. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੌਮਿਕਸ ਦੀ ਲੋਣਾਂ : ਅਸ. ਅਸ. ਨਾਥ, ਸਾਇਬਰ ਟੈਕ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2012.
2. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੌਮਿਕਸ : ਅਸ. ਕੇ. ਚਕਰਵਰਤੀ, ਹਿਮਾਲਿਆ ਪਬਲਿਸਿੰਗ ਹਾਊਸ, 2010.
3. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੌਮਿਕਸ : ਇਕਾਨੌਮਿਕਗਰੋਥ, ਫਲਕਚੁਏਸ਼ਨ ਅੰਡ ਪੌਲਿਸੀ : ਰਾਬਰਟ ਇ ਹਾਲ ਅੰਡ ਡੇਵਿਡ ਅਚ. ਪੈਪਲ, ਵਾਇਨਾ ਬੁਕਸ , 2010.
4. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੌਮਿਕਸ : ਥਯੋਰੀ ਅੰਡ ਪੌਲਿਸੀ : ਅਚ. ਅਲ. ਆਹੁਜਾ, ਅਸ. ਚੰਦ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010.

ਇਕਾਈ-17: ਮੁਦਰਾ ਗੁਣਕ ਅਤੇ ਵਣਿਜਯਕ ਬੈਂਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ

(Money Multiplier and Credit Creation by Commercial Banks)

ਨੋਟ

ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ (Contents)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

- 17.1 ਮੁਦਰਾ ਗੁਣਕ (Money Multiplier)
- 17.2 ਸਾਖ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਅਤੇ ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ (Expansion of Credit Money or Credit Creation)
- 17.3 ਕੁਝ ਮੁੱਲ ਅਵਧਾਰਣਾਵਾਂ (Some Basic Concepts)
- 17.4 ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਅਤੇ ਬੈਂਕ ਸਾਖ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ? (Process of Credit Creation or How do Banks Create Credit?)
- 17.5 ਬੀਜਗਣਿਤ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ (Algebraic Expression)
- 17.6 ਸਾਖ ਸਰਿਜਨ ਦੀ ਸੀਮਾਵਾਂ (Limitations of Credit Creation)
- 17.7 ਪ੍ਰਤਿਯੋਗੀ ਬੈਂਕਿੰਗ ਅਤੇ ਸਾਖ ਵਿਸਤਾਰ (Competitive Banking and Credit Expansion)
- 17.8 ਕੀ ਬੈਂਕ ਹਕਿਕਤ ਵਿੱਚ ਸਾਖ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ? (Do Banks Really Create Credit?)
- 17.9 ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ (Money Supply in India)
- 17.10 ਮੁਦਰਾ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ? (How Does Money Get into the Economy?)
- 17.11 ਕੀ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਦੀ ਇਛਾ (ਸਮਝ-ਬੁਝ) ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ? (Does Supply of Money in the Economy Depend on the Discretion of the Central Bank?)
- 17.12 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)
- 17.13 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)
- 17.14 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)
- 17.15 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ:

- ਮੁਦਰਾ ਗੁਣਕ ਜਾਨਣ ਲਈ।
- ਬੀਜਗਣਿਤ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਜਾਨਣ ਲਈ।
- ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਜਾਨਣ ਲਈ।

- ਨੋਟ
- ਸਾਖ ਸਰਿਜਨ ਦੀ ਸੀਮਾਵਾਂ ਜਾਨਣ ਲਈ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਰਾਹੀਂ ਵਣਿਜਿਅਕ ਬੈਂਕ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸਦਾ ਉਤਪਾਦਨ, ਉਪਭੋਗ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਵਰਿਧੀ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

17.1 ਮੁਦਰਾ ਗੁਣਕ (Money Multiplier)

ਮੁਦਰਾ ਗੁਣਕ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਅਤੇ ਮੋਦਰਿਕ ਅਧਾਰ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਹੈ (Money multiplier is the ratio of change in supply of money to the change in monetary base) ਮੋਦਰਿਕ ਅਧਾਰ, ਚਲਨ ਵਿੱਚ ਕਰੰਸੀ ਅਤੇ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਨਕਦ ਰਿਜ਼ਰਵ ਦਾ ਕੁਲ ਜੋੜ ਹੈ। ਮੰਨ ਲਵੋ ਕਿ ਮੋਦਰਿਕ ਅਧਾਰ ਵਿੱਚ 10 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵਿੱਚ 30 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦਾ ਬਦਲਾਵ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੁਦਰਾ ਗੁਣਕ 3 ਹੋਵੇਗਾ। ਮੁਦਰਾ ਗੁਣਕ ਦਾ ਗੁਣਕ ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਸੂਤਰ ਰਾਹੀਂ ਪਤਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ-

$$\text{ਮੁਦਰਾ ਗੁਣਕ (Money Multiplier)} = \frac{\text{ਮੁਦਰਾ ਪੂਰਤੀ (Money Supply)}}{\text{ਉੱਚ ਸ਼ਕਤੀ ਮੁਦਰਾ (High Powered Money)}}$$

$$Aqy \quad m = \frac{M}{H} \quad \dots(i)$$

(ਇਥੇ m: ਮੁਦਰਾ ਗੁਣਕ; M: ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੂਰਤੀ (ਚਲਨ ਵਿੱਚ ਕਰੰਸੀ ਅਤੇ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਜਮਾ); H= ਉੱਚ ਸ਼ਕਤੀ ਮੁਦਰਾ) ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਕੁਲ ਪੂਰਤੀ; ਕਰੰਸੀ ਅਤੇ ਮੰਗ ਜਮਾ ਦਾ ਜੋੜ ਹੈ)

$$M = C + D \quad \dots(ii)$$

(ਇਥੇ, C : ਕਰੰਸੀ D : ਮੰਗ ਜਮਾਵਾਂ)

📌 M ਅਤੇ H ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ (Difference between M and H)

M = ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਰੰਸੀ ਅਤੇ ਮੰਗ ਜਮਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

H = ਉੱਚ ਸ਼ਕਤੀ ਮੁਦਰਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਰੰਸੀ ਅਤੇ ਵਪਾਰਿਕ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਰਿਜ਼ਰਵ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਨਕਦ ਰਿਜ਼ਰਵ ਵਿੱਚ ਵਪਾਰਿਕ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਅਪੇਕਸ਼ਿਤ ਨਯੁਨਤਮ ਰਿਜ਼ਰਵ ਅਤੇ ਹੋਰ ਰਿਜ਼ਰਵ ਹੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।



ਨੋਟਸ

ਮੁਦਰਾ ਗੁਣਕ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਅਤੇ ਮੋਦਰਿਕ ਅਧਾਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਹੈ।

ਉੱਚ ਸ਼ਕਤੀ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਕੁਲ ਪੂਰਤੀ, ਕਰੰਸੀ, ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਅਪੇਕਸ਼ਿਤ ਰਿਜ਼ਰਵ (Required Reserve), ਬੈਂਕਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਜਮਾਵਾਂ ਜਾਂ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਦੇ ਕੋਲ ਹੋਰ ਰਿਜ਼ਰਵ (Excess Reserve) ਦੇ ਕੁਲ ਜੋੜ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

$$H = C + RR + ER \quad \dots(iii)$$

{ਇਥੇ, H: ਉੱਚ ਸ਼ਕਤੀ ਮੁਦਰਾ; C: ਕਰੰਸੀ; RR: ਵਪਾਰਿਕ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਅਪੇਕਸ਼ਿਤ ਰਿਜ਼ਰਵ; ER: ਵਪਾਰਿਕ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਹੋਰ ਰਿਜ਼ਰਵ (Excess Reserve)}

ਜੇਕਰ ਸਮੀਕਰਣ (i) ਵਿੱਚ M ਅਤੇ H ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਸਮੀਕਰਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ-

ਨੋਟ

$$M = \frac{M}{H} = \frac{C+D}{C+RR+ER}$$

ਸਮੀਕਰਣ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਭਾਗ ਨੂੰ D (ਮੰਗ ਜਮਾ) ਨਾਲ ਭਾਗ ਕਰੋ

$$m = \frac{M}{H} = \frac{\frac{C}{D} + \frac{D}{D}}{\frac{C}{D} + \frac{RR}{D} + \frac{ER}{D}} \quad \dots(iv)$$

ਜੇਕਰ ਸਮੀਕਰਣ (iv) ਵਿੱਚ ਆਸੀ $\frac{C}{D}$ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ c, $\frac{RR}{D}$ ਦੇ ਥਾਂ ਤੇ r ਅਤੇ $\frac{ER}{D}$ ਦੇ ਥਾਂ ਤੇ e ਲਿਖਿਏ ਤਾਂ

(a) ਮੁਦਰਾ ਗੁਣਕ

$$m = \frac{M}{H} = \frac{1+C}{c+r+e} \quad \dots(v)$$

(b) ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ = ਮੁਦਰਾ ਗੁਣਕ × ਉੱਚ ਸ਼ਕਤਿ ਮੁਦਰਾ

$$M = \frac{1+C}{c+r+e} \times H = mH \quad \dots(vi)$$

(c) ਉੱਚ ਸ਼ਕਤਿ ਮੁਦਰਾ

$$H = \frac{M}{m} \quad \dots(vii)$$

ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਮੁਦਰਾ ਗੁਣਕ ਦੇ ਮੁੱਲ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਰਿਕਤ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋ (Fill in the blanks):

- ਮੋਦਰਿਕ ਆਧਾਰ, ਚਲਨ ਵਿੱਚ ਕਰੋਸੀ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਨਕਦ ਰਿਜ਼ਰਵ ਦਾ ਹੈ।
- ਬੈਂਕ ਕਰਜ਼ ਦੇਕੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਮਾਣਾ ਚਾਉਂਦਾ ਹੈ।

17.2 ਸਾਖ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਅਤੇ ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ (Expansion of Credit Money or Credit Creation)

ਉੱਤੇ ਲਿਖੀ ਚਰਚਾ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਇਕ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਕਰੋਸੀ ਦੇ ਚਲਨ ਅਤੇ ਵਣਿਜਯਕ ਬੈਂਕਾਂ ਕੀ ਮੰਗ ਜਮਾ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੋ ਸੰਘਟਕਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੀ ਵੀ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਵਧਦੀ ਹੈ। ਕਰੋਸੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਤੈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਖਰਚ ਕਰਣ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦਾ ਜਮਾ ਸੰਘਟਕ ਵਣਿਜਯਕ ਬੈਂਕ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਖ ਸਰਿਜਨ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਸਾਖ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਕੇ ਵਣਿਜਯਕ ਬੈਂਕ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਣਿਜਯਕ ਬੈਂਕ ਦੀ ਸਾਖ ਵਿਸਤਾਰ ਸ਼ਮਤਾ ਇਸਦੇ ਨਕਦ ਆਰਥਿਕ ਅਨੁਪਾਤ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਲਿਪਸੀ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸਟਲ ਦੇ ਸਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, “ਬੈਂਕ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੁਦਰਾ ਸਰਿਜਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਉਹ ਨਕਦ ਆਰਥਿਕ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਬੂਤ ਜਮਾ ਸਰਿਜਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।” (Banks can create money by issuing more promises to pay (deposits) than they have cash reserve available to pay out. – Lipsey and Chrystal)

ਨਯੂਨ ਦੇ ਸਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, “ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਉਸ ਸ਼ਕਤਿ ਤੋਂ ਹੈ ਜਿਦੇ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਕਰਜ਼ ਦੇਕੇ ਜਾਂ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਗੋਣ ਜਮਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।” (Credit Creation refers to the power of

ਨੋਟ commercial banks to expand secondary deposits either through the process of making loans or through investment in securities . - **Newlyn**)

ਜੀ. ਅਨ. ਹੱਮ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ, “ਗੋਣ ਜਮਾ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੀ ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਕਹਿਲਾਦਾ ਹੈ।” (The creation of derivative deposits is identical with what is commonly called the creation of credit. – **G. N. Halm**)

ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੁਲ ਮੁਲ ਅਵਧਾਰਣਾਵਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਲਈ ਉਪਯੋਗੀ ਸਿਧ ਹੋਵੇਗਾ।



ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਕਰੋਸੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਤੈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

17.3 ਕੁਝ ਮੁਲ ਅਵਧਾਰਣਾਵਾਂ (Some Basic Concepts)

(1) ਮੰਗ ਜਮਾਂ (**Demand Deposits**)– ਬੈਂਕ ਦੀ ਉਸ ਜਮਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਜਮਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵੇਲੇ ਚੈਕ ਜਾਰੀ ਕਰਕੇ ਕੱਢਵਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਨੂੰ ‘ਚੈਕ ਜਮਾ’ (Chequing Deposits or Chequable Deposits) ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਵਰਣਨ ਇਸ ਤਰਾਂ ਹੈ –

- (i) ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਾਂ ਨਕਦ ਜਮਾ (**Primary or Cash Deposits**) – ਉਸ ਧੰਨ ਰਾਸ਼ੀ ਨੂੰ, ਜੋ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਨਕਦ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਮਾ ਕਰਵਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਾਂ ਨਕਦ ਜਮਾ ਕਹਦੇ ਹਨ। ਇਸਨੂੰ ਨਿਸ਼ਕਰਿਆ ਜਮਾ (Passive Deposits) ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਜਮਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਭੂਮਿਕਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਹੋਜੀ ਜਮਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਰਾਸ਼ੀ ਪੁਰੀ ਤਰਾ ਜਮਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੀ ਇਛਾ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।
- (ii) ਸਾਖ ਜਮਾ ਜਾਂ ਗੋਣ ਜਮਾ (**Derivative or Secondary Deposits**) – ਜਦ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਬੈਂਕ ਤੋਂ ਕਰਜ਼ ਲੈਣ ਦੇ ਲਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਦ ਬੈਂਕ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਕਰਜ਼ ਨਕਦ ਰਾਸ਼ੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਬਲਕਿ ਉਹਦੇ ਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਖਾਤਾ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਚੈਕ ਰਾਹੀਂ ਉਹਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਰੁਪੇ ਕੱਢਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾ ਦੀ ਜਮਾ ਨੂੰ ਸਾਖ ਜਮਾ ਜਾਂ ਗੋਣ ਜਮਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਬੈਂਕ ਰਾਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸਾਰੇ ਕਰਜ਼ ਨਵੀਂ ਜਮਾ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੋਣ ਜਮਾ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ ਦਾ ਪਰਿਣਾਮ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬੈਂਕ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ ਦੇ ਇਕ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਰਿਜ਼ਰਵ ਵਿੱਚ ਰਖਦੇ ਹੀ ਗੋਣ ਜਮਾ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹੱਮ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ, ਗੋਣ ਜਮਾ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੀ ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਹੈ, ਇਕ ਬੈਂਕ ਜਿਨਾਂ ਵੱਧ ਕਰਜ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਨੀ ਹੀ ਵੱਧ ਸਾਖ ਜਮਾਂ ਜਾਂ ਗੋਣ ਜਮਾ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੋਦਾ ਹੈ। ਤਦੇ ਹੀ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, “ਕਰਜ਼, ਜਮਾ ਰਾਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਮਾ ਰਾਸ਼ੀਆਂ ਕਰਜ਼ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੀ ਹੈ।” (According to **Halm**, creation of secondary deposit is credit creation; larger the amount that a bank advances, greater is the creation of secondary deposits or loans created. That is why it is said, “loans create deposits and deposits create loans.”)

$$\text{ਮੰਗ ਜਮਾ} = \text{ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ} + \text{ਗੋਣ ਜਾਂ ਸਾਖ ਜਮਾ}$$

(Demand Deposits = Primary Deposits + Secondary or Derivative Deposits)

(2) ਨਕਦ ਆਰਜ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ (**Cash Reserve Ratio**) – ਇਹਦੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਬੈਂਕ ਕਰਜ਼ ਦੇਕੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਾਭ ਕਮਾਣਾ ਚਾਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਅਪਣੀ ਸਾਰੀ ਨਕਦੀ ਕਰਜ਼ ਵਿੱਚ ਦੇ ਦੇਵੇਗੇ। ਜੇਕੋ ਲੋਕ ਬੈਂਕਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈਸਾ ਜਮਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵੇਲੇ ਕੱਢਵਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅਪਣੇ ਪੈਸੇ ਹਨ। ਇਸਲਈ ਬੈਂਕ ਕੁਲ ਜਮਾ ਰਾਸ਼ੀ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਅਪਣੇ ਕੋਲ ਨਕਦ ਆਰਜ਼ਿਤ ਨਿਧਿ (Cash Reserve) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਜਿੰਦੇ ਨਾਲ ਜਮਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆ ਦੀ ਜਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੁਰਾਂ ਕਿਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਕੁਲ ਜਮਾ ਦਾ ਉਹ ਹਿੱਸਾ ਜਿਸਨੂੰ ਬੈਂਕ ਅਪਣੇ ਕੋਲ ਨਕਦ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰਖਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਨਕਦ ਆਰਜ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ (Cash Reserve Ratio) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(3) ਭਰਮਾਰ ਜਾਂ ਫਾਲਤੂ ਕੋਸ਼ (**Excess Reserves**) – ਉਹ ਰਾਸ਼ੀ ਜੋਕੀ ਬੈਂਕ ਦੇ ਕੋਲ ਲੋਣ ਮੁਤਾਬਕ ਨਕਦ ਆਰਜ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ (CRR) ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਭਰਮਾਰ ਜਾਂ ਫਾਲਤੂ ਕੋਸ਼ ਕਹਦੇ ਹਨ। ਹਕਿੱਕਤ ਵਿੱਚ, ਇਹੀ ਉਹ ਫਾਲਤੂ ਕੋਸ਼ (Excess Reserve) ਹੈ ਜੋਕੀ ਸਾਖ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਦਾ ਹੈ।

(4) ਸਾਖ ਗੁਣਕ (Credit Multiplier) – ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਅਤੇ ਕੁਲ ਜਮਾ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਨੂੰ ਸਾਖ ਗੁਣਕ ਕਹਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ ਵਿੱਚ 1,000 ਰੁਪੇ ਦੀ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ 10,000 ਰੁਪੇ ਦੀ ਸਾਖ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਖ ਗੁਣਕ 10 ਹੋਵੇਗਾ। ਸਾਖ ਗੁਣਕ ਅਤੇ ਨਕਦ ਆਰਜ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ (CRR) ਦੇ ਉਲਟ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਮੀਕਰਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

$$\text{ਸਾਖ ਗੁਣਕ (Credit Multiplier)} = \frac{1}{\text{ਨਕਦ ਆਰਜ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ (Cash Reserve Ratio)}}$$

ਮੁਦਰਾ ਗੁਣਕ ਅਤੇ ਸਾਖ ਗੁਣਕ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ

(Difference between Money Multiplier and Credit Multiplier)

ਮੁਦਰਾ ਗੁਣਕ : ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਅਤੇ ਉੱਚ ਸ਼ਕਤਿ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਹੈ।

$$m = \frac{1+c}{c+r+e}$$

ਸਾਖ ਗੁਣਕ : ਕੁਲ ਜਮਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਅਤੇ ਬੈਂਕ ਦੀ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਹੈ ਜਾਂ ਨਕਦ ਆਰਜ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ (CRR) ਦਾ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ (reciprocal) ਹੈ।

$$\text{ਸਾਖ ਗੁਣਕ} = \frac{\Delta D}{\Delta P} = \frac{1}{r}$$

ਇਥੇ r : ਆਰਜ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ, D : ਕੁਲ ਜਮਾਵਾਂ, P : ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾਵਾਂ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਬਹੁਵਿਕਲਪੀਆ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Multiple Choice Questions):

3. ਗੋਣ ਜਮਾ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੀ ਹੈ-

(ੳ) ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ	(ਅ) ਸਾਖ
(ੲ) ਜਮਾ	(ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
4. ਕਰਜ਼ ਜਮਾ ਰਾਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ -

(ੳ) ਚੁਨਾਉ	(ਅ) ਨਿਰਮਾਣ
(ੲ) ਸਾਖ	(ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
5. ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਅਤੇ ਕੁਲ ਜਮਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਨੂੰ ਕਹਾਦੇ ਹਨ -

(ੳ) ਸਾਖ ਗੁਣਕ	(ਅ) ਸਾਖ
(ੲ) ਗੁਣਕ	(ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
6. ਫਾਲਤੂ ਕੋਸ਼ ਹੀ ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਦਾ ਬਣਦਾ ਹੈ -

(ੳ) ਆਧਾਰ	(ਅ) ਬਜਟ
(ੲ) ਗੁਣਕ	(ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

17.4 ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਅਤੇ ਬੈਂਕ ਸਾਖ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ? (Process of Credit Creation or How do Banks Create Credit?)

ਵਾਣਿਜਯਕ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਸਾਖ ਵਿਸਤਾਰ ਪਧੌਤੀ ਇਹਨਾਂ ਸਰਤਾਂ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ-

- (i) ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਨਕਦ ਅਰਕਸ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਸਥਿਰਤਾ – ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਵਾਣਿਜਯਕ ਕੁਲ ਜਮਾਵਾਂ ਦਾ ਨਕਦ ਅਰਕਸ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ ਸਾਖ ਸਿਰਜਨ ਪੱਧਤਿ ਦੇ ਅੰਤਰਾਲ ਸਮਾਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਨੋਟ (ii) ਨਕਦ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਹੋਣਾ - ਬੈਂਕਿੰਗ ਵਿਵਸਥਾ ਤੋਂ ਹਦੋਂ ਵੱਧ ਨਕਦ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਭਾਵ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਰੰਸੀ ਦਾ ਇਕ ਨਿਰਦਿਸ਼ਟ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਵਿਨਿਮਯ ਦੇ ਲਈ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰਖਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ।

ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਅਧਿਅਨ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ-

(1) ਇਕ ਬੈਂਕਿੰਗ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਤੇ (2) ਬਹੁਬੈਂਕਿੰਗ ਪ੍ਰਣਾਲੀ

(1) ਇਕ ਬੈਂਕਿੰਗ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਸਾਖ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ (Credit Creation in a Single Banking System)

ਇਹ ਕੇਵਲ ਇਕ ਸਰਲ ਮਾਨਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਇਕ ਹੀ ਬੈਂਕ ਸਾਰੇ ਬੈਂਕਿੰਗ ਕਾਰੋਬਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮੰਨ ਲਵੋ Mr. X ਬੈਂਕ ਵਿੱਚ 1,000 ਰੁਪਇਆ ਜਮਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਰਕਮ ਬੈਂਕ ਦੀ ਮੰਗ ਜਮਾ ਹੈ। ਇਸ ਮਾਨਤਾ ਤੇ ਕਿ ਨਕਦ ਆਰਕਸ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ (CRR) 10% ਹੈ। ਬੈਂਕ ਦੇ ਸਥਿਤਿ ਵਿਵਰਣ ਦਾ ਰੂਪ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੋਵੇਗਾ-

ਬੈਂਕ ਦਾ ਸਥਿਤਿ ਵਿਵਰਣ (ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦੀ ਜਮਾ 1,000 ਰੁ. ਹੋਣ ਤੇ)	
ਦੇਨਦਾਰਿਆਂ (Liabilities)	ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ (Assets)
ਮੰਗ ਜਮਾ (ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਜਮਾ) 1,000 ਰੁ.	ਨਕਦੀ = 1,000 ਰੁ. ਨਕਦ ਆਰਕਸ਼ਿਤ ਨਿਧਿ = 100 ਰੁ. (1,000 ਦਾ 10%) ਵੱਧ ਤੋ ਵੱਧ (ਫਾਲਤੂ) ਕੋਸ਼ = 1,000 - 100 = 900 ਰੁ.
ਕੁਲ = 1,000 ਰੁ.	ਕੁਲ = 1,000 ਰੁ.

ਬਿਨਾਂ ਤਰਲਤਾ ਅਤੇ ਸੁਰਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਜੋਖਿਮ ਦੇ, ਬੈਂਕ 900 ਰਪਏ ਕਰਜ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇਕਰ ਬੈਂਕ ਇਸ ਤਰਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਸਥਿਤਿ ਵਿਵਰਣ ਇਸ ਤਰਾਂ ਹੋਵੇਗਾ -

ਬੈਂਕ ਦਾ ਸਥਿਤਿ ਵਿਵਰਣ (ਜਦ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਵੱਧ ਕੋਸ਼ ਤੇ ਕਰਜ਼ ਬਦਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)	
ਦੇਨਦਾਰਿਆਂ (Liabilities)	ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ (Assets)
(i) ਮੰਗ ਜਮਾ (ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਜਮਾ) = 1,000 ਰੁ. (ii) ਮੰਗ ਜਮਾ = 900 ਰੁ. (ਗੋਣ ਅਤੇ ਸਾਖ ਜਮਾ)	(i) ਨਕਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ = 1,000 ਰੁ. ਨਕਦ ਆਰਕਸ਼ਿਤ ਨਿਧਿ (1,000 ਦਾ 10%) = 100 ਰੁ. ਫਾਲਤੂ ਕੋਸ਼ = 1000 - 100 = 900 (ii) ਕਰਜ਼ = 900 ਰੁ.
ਕੁਲ = 1,900 ਰੁ.	ਕੁਲ = 1,900 ਰੁ.

ਕਰਜ਼ ਦੀ ਰਕਮ 900 ਰੁਪਏ ਕਿੱਥੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ? ਜੇਕਰ ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਵਿਯਕਤੀ 900 ਰੁਪਏ ਦਾ ਚੈਕ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਿਯਕਤੀ (ਜਿਸ ਦਾ ਖਾਤਾ ਉਸੀ ਬੈਂਕ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ) ਨੂੰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਬੈਂਕ ਦੇ 1,000 ਰੁਪਏ ਦੇ ਨਕਦ ਰਿਜ਼ਰਵ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਖਲਬਲੀ ਨਹੀਂ ਮਚਦੀ। ਬੈਂਕ ਦੀ ਮੰਗ ਜਮਾ 1,900 ਰੁਪਏ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਨਕਦ ਆਰਕਸ਼ਿਤ ਨਕਦੀ ਨਿਧੀ 190 ਰੁ.

$\left(\frac{10}{100} \times 1,900\right)$ ਚਾਹਿਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ ਬੈਂਕ ਦੇ ਕੋਲ ਫਾਲਤੂ ਕੋਸ਼ $1,000 - 190 = 810$ ਰੁਪਏ ਬਚ ਜਾਏਗਾ।

ਬੈਂਕ ਦੇ ਲਈ 810 ਰੁਪਏ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਕਰਜ਼ ਦੇਣਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਤੱਦ ਅਨੁਸਾਰ ਬੈਂਕ ਦਾ ਮੰਗ ਜਮਾ ਦਾ ਜੋੜ $1,000 + 900 + 810 = 2,710$ ਰੁਪਏ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਜੇਕਰ ਕਰਜ਼ਦਾਰ ਵਿਅਕਤੀ 810 ਰੁਪਏ ਦਾ ਚੈਕ ਕਿਸੇ ਏਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਖਾਤਾ ਉਸੀ ਬੈਂਕ ਵਿੱਚ ਹੈ ਤਾਂ ਬੈਂਕ ਦੇ 1,000 ਰੁਪਏ ਦੇ ਨਕਦ ਰਿਜ਼ਰਵ ਵਿੱਚ ਫਿਰ ਕੋਈ ਖਲਬਲੀ ਨਹੀਂ ਮੱਚੇਗੀ। ਬੈਂਕ ਦੀ ਮੰਗ ਜਮਾ 2,710 ਰੁਪਏ ਦੇ ਲਈ 271 ਰੁਪਏ (2,710 ਦਾ 10 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਨਕਦ ਆਰਕਸ਼ਿਤ ਨਿਧੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰੱਖ

ਕੇ ਬੈਂਕ ਫਾਲਤੂ ਕੋਸ਼ 1000-271 = 729 ਰੁਪਏ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਕਰਜ਼ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇ ਸਕੇਗਾ। ਬੈਂਕ ਰਾਹੀਂ ਕਰਜ਼ ਦੇਣ ਦੀ ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਚਲਦੀ ਰਹੇਗੀ ਜਦੋਂ ਤਕ ਫਾਲਤੂ ਕੋਸ਼ (Excess Reserves) ਜ਼ੀਰੋ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਬੈਂਕ ਦਾ ਸਥਿਤੀ ਵਿਵਰਣ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੋਵੇਗਾ-

ਨੋਟ

ਬੈਂਕ ਦਾ ਸਥਿਤੀ ਵਿਵਰਣ (ਜਦ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੋਸ਼ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)	
ਦੇਨਦਾਰਿਆਂ (Liabilities)	ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ (Assets)
ਮੰਗ ਜਮਾ	(i) ਨਕਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ = 1,000 ਰੁ.
(i) ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਜਮਾ = 1,000 ਰੁ.	(ii) ਕਰਜ਼ = 100 ਰੁ.
(ii) ਗੋਣ ਅਤੇ ਸਾਖ ਜਮਾ = 900 ਰੁ.	810 ਰੁ.
810 ਰੁ.	729 ਰੁ.
729 ਰੁ.	
ਇਹੀ ਸਿਲਸਿਲਾ ਜਦ ਤੱਕ ਵੱਧ ਕੋਸ਼ ਜ਼ੀਰੋ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ	
ਕੁਲ = 10,000 ਰੁ.	ਕੁਲ = 10,000 ਰੁ.

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ 1,000 ਰੁਪਏ ਦੀ ਨਕਦ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਬੈਂਕ 10,000 ਰੁਪਏ ਦੀ ਮੰਗ ਜਮਾ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।

$$\left(\frac{1}{\text{CRR}} \times 1,000 = \frac{1}{10\%} \times 1000 = \text{Rs. } 10,000 \right) \text{ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਉਦਾਹਰਣ ਦਾ ਸਾਖ ਗੁਣਕ 10 ਹੈ।}$$

$$\text{ਸਾਖ ਗੁਣਕ} = \frac{1}{\text{CRR}} = \frac{1}{10\%} = 10$$

ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸਾਖ/ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵਿੱਚ 10,000 ਰੁਪਏ ਦੀ ਵਰਿਧੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਨਤੀਜਾ : ਬੈਂਕ ਦੀ ਮੰਗ ਜਮਾ ਵਿੱਚ 1,000 ਰੁਪਏ (ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ) ਦੀ ਪ੍ਰਾਰੰਭਿਕ ਵਰਿਧੀ ਹੋਣ ਤੇ ਅਤੇ ਨਕਦ ਆਰਥਿਕ ਅਨੁਪਾਤ (CRR) ਦੀ 10 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਬੈਂਕ ਦੀ ਮੰਗ ਜਮਾ (ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਅਤੇ ਗੋਣ ਜਮਾਵਾਂ ਦਾ ਜੋੜ) ਵੱਧ ਕੇ 10,000 ਰੁਪਏ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ।

17.5 ਬੀਜਗਣਿਤ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ (Algebraic Expression)

ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਬੀਜਗਣਿਤ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਇਸ ਤਰਾਂ ਹੈ -

$$\Delta D = \Delta P + \Delta P (1 - r) + \Delta P (1 - r)^2 + \Delta P (1 - r)^3 + \dots$$

$$= \Delta P \{1 + (1 - r) + (1 - r)^2 + (1 - r)^3 + \dots\}$$

ਜਿਥੇ, ΔD : ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਕਾਰਣ ਮੰਗ ਜਮਾ ਵਿੱਚ ਕੁਲ ਬਦਲਾਵ

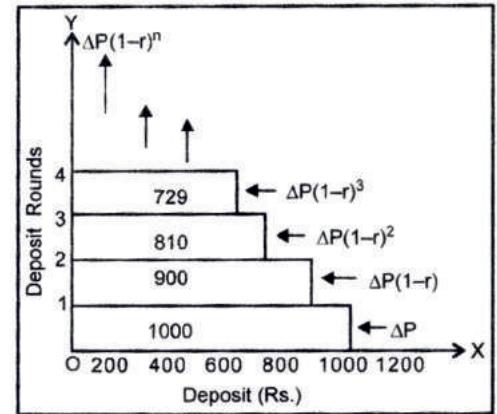
ΔP : ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ

r : ਨਕਦ ਆਰਥਿਕ ਅਨੁਪਾਤ (CRR)

ਉੱਤੇ ਦਿਤੇ ਗਏ ਉਦਾਹਰਣ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਜਿਥੇ $\Delta P = 1,000$ ਰੁ. ਅਤੇ r (CRR) = 10 % ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਇਸ ਤਰਾਂ ਹੋਵੇਗੀ -

$$\begin{aligned}
 \text{ਨੋਟ } \Delta D &= \Delta P + \Delta P (1 - r) + \Delta P (1 - r)^2 \dots\dots\dots \\
 &= 1000 + 1000 (1 - 10\%) + 1000 (1 - 10\%)^2 \dots\dots\dots \\
 &= 1000 + 1000 \times \left(\frac{9}{10}\right) + 1000 \times \left(\frac{9}{10}\right)^2 \dots\dots\dots \\
 &= 1000 \left\{ 1 + \frac{9}{10} + \left(\frac{9}{10}\right)^2 + \dots\dots\dots \right\} \\
 &= 1000 \times \frac{1}{1 - \frac{9}{10}} \\
 &= 1000 \times \frac{1}{\frac{10 - 9}{10}} \\
 &= 1000 \times 10 = \text{Rs. } 10,000
 \end{aligned}$$

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ 1000 ਰੁਪਏ ਦੀ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ 10,000 ਰੁਪਏ ਦਾ ਸਾਖ ਸਿਰਜਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਥੇ ਨਕਦ ਆਰਕਸ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ 10 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਹੈ ਅਤੇ ਬੈਂਕਿੰਗ ਵਿਵਸਥਾ ਨਾਲ ਕੋਈ ਹੱਦੇ ਵੱਧ (ਫਾਲਤੂ) ਨਕਦ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਚਿੱਤਰ 16.1 ਰਾਹੀਂ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।



ਚਿੱਤਰ 17.1

ਚਿੱਤਰ 16.1 ਵਿੱਚ X ਅਕਸ਼ ਜਮਾ ਅਤੇ Y ਅਕਸ਼ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਜਮਾ ਚੱਕਰ ਨੂੰ ਮਾਪਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ 1,000 ਰੁਪਏ ਹੈ ਪਹਿਲੇ ਚਰਣ ਵਿੱਚ ਕੁਲ ਜਮਾ ਵੀ 1000 ਰੁਪਏ ਹਨ। ਪ੍ਰਾਰਭਿਕ ਜਮਾ 1,000 ਰੁਪਏ ਦੁੱਜੇ ਚਰਣ ਵਿੱਚ 900 ਰੁਪਏ ਦੀ ਜਮਾ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਚਰਣ ਵਿੱਚ 810 ਰੁਪਏ ਦੀ ਜਮਾ ਸਿਰਜਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਜਮਾਂ ਸਿਰਜਨ ਦਾ ਇਹ ਚਰਣ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਚਲਦਾ ਰਹੇਗਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ ਨਕਦ ਆਰਕਸ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਵੰਡੇ ਨਾ ਜਾਣ।

(2) ਬਹੁਬੈਂਕਿੰਗ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਸਾਖ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ

(Credit Expansion in Multiple Banking System)

ਬਹੁ ਬੈਂਕਿੰਗ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਕਰਜ਼ ਪ੍ਰਦਾਨ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਸਾਖ ਪਦੱਤਿ ਇਕ ਬੈਂਕਿੰਗ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਰਗੀ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਾਣਿਜਿਅਕ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਕਲਪਿਤ ਸੰਤੁਲਨ ਪੱਤਰ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਕੇ ਸਾਖ ਵਿਸਤਾਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਾਂਗੇ। ਇਥੇ ਬੈਂਕਿੰਗ ਵਿਵਸਥਾ ਗੁਣਕ ਸਾਖ ਸਿਰਜਨ ਤੱਦ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਾਰੇ ਬੈਂਕ ਇਕ ਦੁੱਜੇ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਜਮਾ ਰਕਮ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਬੈਂਕਿੰਗ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਬਹੁਬੈਂਕਿੰਗ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸਾਖ ਵਿਸਤਾਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵੱਧ ਵਾਸਤਵਿਕ ਹੈ।

ਮੰਨ ਲਵੋ ਕਿ ਇਕ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ A, B, C ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਬੈਂਕ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਬੈਂਕ A ਵਿੱਚ 1,000 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਮਾ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਬੈਂਕ A ਦਾ ਸਥਿਤੀ ਵਿਵਰਣ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ-

ਬੈਂਕ 'A' ਦਾ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਥਿਤਿ ਵਿਵਰਣ			
ਦੇਨਦਾਰਿਆਂ (Liabilities)	ਰੁ. (Rs)	ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ (Assets)	ਰੁ. (Rs)
ਜਮਾ (Deposits)	1,000	ਆਰਕਸ਼ਿਤ ਨਿਧਿ (Reserves)	1000
ਕੁਲ (Total)	1,000	ਕੁਲ (Total)	1,000

ਬੈਂਕ 'A' 10% ਨਕਦ ਆਰਕਸ਼ਿਤ ਨਿਧੀ ਰੱਖਕੇ 900 ਰੁਪਏ ਉਧਾਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਬੈਂਕ 'A' ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਸਥਿਤੀ ਵਿਵਰਣ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਵੇਗਾ- ਨੋਟ

ਬੈਂਕ 'A' ਦਾ ਆਖਰੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਵਰਣ			
ਦੇਨਦਾਰਿਆਂ (Liabilities)	ਰੁ. (Rs)	ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ (Assets)	ਰੁ. (Rs)
ਜਮਾ (Deposits)	1,000	ਆਰਕਸ਼ਿਤ ਨਿਧੀ (Reserves) ਉਧਾਰ (Loans)	100 900
ਕੁਲ (Total)	1,000	ਕੁਲ (Total)	1,000

ਮੰਨ ਲਵੋ, ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਬੈਂਕ 'A' ਤੋਂ 900 ਰੁਪਏ ਉਧਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਕਰਜ਼ ਅਦਾਯਗੀ ਲਈ 900 ਰੁਪਏ ਦਾ ਚੈਕ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਜਮਾ ਖਾਤਾ ਬੈਂਕ B ਵਿੱਚ ਹੈ। ਬੈਂਕ 'B' ਦਾ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਵਰਣ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬਣੇਗਾ।

ਬੈਂਕ 'B' ਦਾ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਵਰਣ			
ਦੇਨਦਾਰਿਆਂ (Liabilities)	ਰੁ. (Rs)	ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ (Assets)	ਰੁ. (Rs)
ਜਮਾ (Deposits)	900	ਆਰਕਸ਼ਿਤ ਨਿਧੀ (Reserves)	900
ਕੁਲ (Total)	900	ਕੁਲ (Total)	900

ਬੈਂਕ 'B' ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਜਮਾ 900 ਰੁ. ਦਾ 10 % ਨਕਦ ਆਰਕਸ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ (CRR) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰੱਖਕੇ ਬਾਕੀ 810 ਰੁ. ਦਾ ਉਧਾਰ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਬੈਂਕ ਦਾ ਆਖਰੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਵਰਣ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ -

ਬੈਂਕ 'B' ਦਾ ਆਖਰੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਵਰਣ			
ਦੇਨਦਾਰਿਆਂ (Liabilities)	ਰੁ. (Rs)	ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ (Assets)	ਰੁ. (Rs)
ਜਮਾ (Deposits)	900	ਆਰਕਸ਼ਿਤ ਨਿਧੀ (CRR) ਉਧਾਰ (Loans)	90 810
ਕੁਲ (Total)	900	ਕੁਲ (Total)	9,00

ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਬੈਂਕ 'B' ਤੋਂ 810 ਰੁ. ਦਾ ਉਧਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਕਰਜ਼ ਚੁਕਾਣ ਦੇ ਲਈ 810 ਰੁ. ਦਾ ਚੈਕ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਜਮਾ ਖਾਤਾ 'C' ਵਿੱਚ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਬੈਂਕ 'C' ਦਾ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਵਿਵਰਣ ਹੇਠ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। -

ਬੈਂਕ 'C' ਦਾ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਵਰਣ			
ਦੇਨਦਾਰਿਆਂ (Liabilities)	ਰੁ. (Rs)	ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ (Assets)	ਰੁ. (Rs)
ਜਮਾ (Deposits)	810	ਕੋਸ਼ (Reserves)	810
ਕੁਲ (Total)	810	ਕੁਲ (Total)	810

ਨੋਟ ਬੈਂਕ 'C' ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਜਮਾ 810 ਰੁ. ਦਾ 10% ਨਕਦ ਅਸੀਮਿਤ (CRR) ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਰੱਖਕੇ ਬਾਕੀ 729 ਰੁ. ਉਧਾਰ ਦੇ ਦਿਦਾ ਹੈ। ਬੈਂਕ 'C' ਦਾ ਆਖਰੀ ਸਥਿਤਿ ਵਿਵਰਣ ਹੇਠ ਤਰਾਂ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। -

ਬੈਂਕ 'C' ਦਾ ਆਖਰੀ ਸਥਿਤਿ ਵਿਵਰਣ			
ਦੇਨਦਾਰਿਆਂ (Liabilities)	ਰੁ. (Rs)	ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ (Assets)	ਰੁ. (Rs)
ਜਮਾ (Deposits)	810	ਆਰਥਿਕ ਨਿਧਿ (CRR)	81
		ਉਧਾਰ (Loans)	729
ਕੁਲ (Total)	810	ਕੁਲ (Total)	810

ਸਾਖ ਵਿਸਤਾਰ ਦੀ ਇਸ ਪਧਤਿ ਤਦ ਤੱਕ ਚਲਦੀ ਰਵੇਗੀ ਜਦ ਤੱਕ 1000 ਰੁ. ਦੀ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਨਿਧਿ (Reserve Fund) ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਬੈਂਕਿੰਗ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਨ ਜਾਵੇ। ਸਾਰਿਆਂ ਬੈਂਕਾਂ ਮਿਲਕੇ 9000 ਰੁ. ਮੁੱਲ ਦੀ ਨਵੀ ਜਮਾ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਣਗੇ ਅਤੇ ਕੁਲ ਬੈਂਕਿੰਗ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਜਮਾ 10,000 ਰੁ. ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਵੇਜਾ ਤਾਲਿਕਾ 17.1 ਰਾਹੀ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਤਾਲਿਕਾ 17.1			
ਬੈਂਕ (Bank)	ਨਵੀ ਜਮਾ (New Deposits)	ਨਕਦ ਆਰਥਿਕ ਨਿਧਿ (CRR)	ਨਵੇ ਉਧਾਰ (New Loans)
A	1,000	100	900
B	900	90	810
C	810	81	729
ਹੋਰ ਬੈਂਕ	729	-	-
	-	-	-
ਸਾਰੀ ਬੈਂਕਿੰਗ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਜੋਣ (Total for the Banking System)	10,000	1,000	9,000

ਕੁਲ ਜਮਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ = ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ × ਸਾਖ ਗੁਣਕ

$$\text{ਸਾਖ ਗੁਣਕ} = \frac{1}{\text{CRR}} = \frac{1}{10\%} = 10$$

ਕੁਲ ਜਮਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ = 1000 × 10 = 10,000

ਵਿਸਤਾਰ ਵਿੱਚ, ਸਾਰੀ ਬੈਂਕਿੰਗ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਕੁਲ ਜਮਾ, ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਜਮਾ 1,000 ਰੁ. ਦੇ ਕਾਰਣ, 10,000 ਰੁ. ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ।



ਟਾਸਕ

ਮੁਦਰਾ ਗੁਣਕ ਦੇ ਸੰਬਧ ਵਿੱਚ ਅਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ।

17.6 ਸਾਖ ਸਰਿਜਨ ਦੀ ਸੀਮਾਵਾਂ (Limitations of Credit Creation)

ਬੈਂਕ ਅਸੀਮਿਤ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਸਾਖ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਨਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤਿ ਦੀ ਕਈ ਹੱਦਾਂ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹਨ, ਜਿਹਦਾ ਵਿਵਰਣ ਇਸ ਤਰਾਂ ਹੈ -

(1) ਨਕਦ ਆਰਜ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ (Cash Reserve Ratio) - ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਰ ਦੀ ਸ਼ਕਤਿ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਨਕਦ ਆਰਜ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ (CRR) ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਨਕਦ ਆਰਜ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਪਾਰਸਪਰਿਕ ਉਲਟਾ ਸੰਬਧ ਹੈ। ਨਕਦ ਆਰਜ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ ਜਿਨਾ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗਾ ਉਨਾਂ ਹੀ ਸਾਖ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਘੱਟ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹਦੇ ਉਲਟ ਨਕਦ ਆਰਜ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ ਜਿਨਾਂ ਘੱਟ ਹੋਵੇਗਾ ਉਨਾ ਹੀ ਸਾਖ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਲਈ,

ਨੋਟ

ਨਕਦ ਆਰਜ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ (r) (Cash Reserve Ratio)	ਆਰਜ਼ਿਤ ਜਮਾ (Primary Deposits)	ਕੁਲ ਜਮਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ $\left(\Delta D = \frac{1}{r} \Delta P\right)$ (Increase in Total Deposits)	ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ (Credit Creation)
10%	1000	10,000	10,000 - 1,000 = 9,000
5%	1000	20,000	20,000 - 1,000 = 19,000
20%	1000	5,000	5,000 - 1,000 = 4,000

(ਜਿਥੇ, ΔP : ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ; ΔD : ਕੁਲ ਜਮਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ; r : ਆਰਜ਼ਿਤ ਨਕਦੀ ਨਿਧਿ ਅਨੁਪਾਤ)

ਉਤੇ ਲਿਖੇ ਉਦਾਹਰਣ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਨਕਦ ਆਰਜ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ (r) 10 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਦੋਂ ਕੁਲ ਜਮਾ ਵਰਿਧੀ 10,000 ਰੁਪਏ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਨਕਦ ਆਰਕਸ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ ਵੱਧਕੇ 20 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਦੋਂ ਕੁਲ ਜਮਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਕੇਵਲ 5,000 ਰੁਪਏ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਵਿਪਰੀਤ, ਜਦੋਂ ਨਕਦ ਆਰਜ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ ਘੱਟ ਕੇ 5 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਦੋਂ ਕੁਲ ਜਮਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ 20,000 ਰੁ. ਹੋਦੀ ਹੈ।

(2) ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾਵਾਂ ਦੀ ਮਾਤਰਾ (Amount of Primary Deposits) – ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ ਦਾ ਸੀਥਾ ਸੰਬਧ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵੱਧ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਖ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਵੀ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਘੱਟ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਖ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਵੀ ਘੱਟ ਹੋਵੇਗਾ, ਭਾਵੇਂ ਹੀ ਨਕਦ ਆਰਜ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ (CRR) ਸਮਾਨ ਰਵੇ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਲਈ, ਜੇਕਰ

$$\Delta P = ₹ 1000 ; r = 10\% \rightarrow \Delta D = ₹ 10,000$$

$$\Delta P = ₹ 500 ; r = 10\% \rightarrow \Delta D = ₹ 5,000$$

$$\Delta P = ₹ 2000 ; r = 10\% \rightarrow \Delta D = ₹ 20,000$$

ਜੇਕਰ ਨਕਦ ਆਰਜ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ (r) 10% ਹੋਵੇ ਤਾਂ 1,000 ਰੁ. ਦੀ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ ਦੇ 10,000 ਰੁ. ਦੀ ਕੁਲ ਜਮਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਔਰ, ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ 500 ਰੁ. ਰਹ ਜਾਣ ਤੇ ਕੁਲ ਜਮਾ ਕੇਵਲ 5,000 ਰੁ. ਤੱਕ ਹੀ ਵੱਧ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ 2,000 ਰੁ. ਹੋ ਤਾਂ ਕੁਲ ਜਮਾ ਵੱਧਕੇ 20,000 ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨਤੀਜੇ ਤੇ ਪੁੰਜਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇਕਰ ਨਕਦ ਆਰਜ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ (r) ਸਥਿਰ ਰਹੇ ਤਾਂ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ ਅਤੇ ਕੁਲ ਜਮਾ ਦਾ ਪਰਸਪਰ ਸੀਥਾ ਸੰਬਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(3) ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੈਂਕਿੰਗ ਸੰਬੰਧੀ ਆਦਤਾਂ (Banking Habits of the People) – ਬੈਂਕਾਂ ਦਾ ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤਿ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੈਂਕਿੰਗ ਸੰਬੰਧੀ ਆਦਤਾਂ ਤੇ ਵੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਲੋਕ ਅਪਣਾ ਕਾਰੋਵਾਰ ਜਿਆਦਾਤਰ ਚੇਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਕੋਲ ਕੁਝ ਨਕਦੀ ਰਖਣੀ ਪਾਵੇਗੀ। ਫਲਸਵਰੂਪ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਨਕਦੀ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਜਾਵੇਗੀ ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤਿ ਵੀ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਜਾਵੇਗੀ। ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਘੱਟ ਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਜਿਆਦਾਤਰ ਅਪਣਾ ਕਾਰੋਵਾਰ ਨਕਦੀ ਰਾਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨਕਦੀ ਦੇ ਲਈ ਮੰਗ ਸਦਾ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਣ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਨਕਦ ਸ਼ੇਸ਼ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤਿ ਵੀ ਘੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

(4) ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਦੀ ਸਾਖ ਨੀਤੀ (Credit Policy of the Central Bank) – ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਦੀ ਸਾਖ ਨੀਤੀ ਤੇ ਵੀ ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤਿ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਸਸਤੀ ਸਾਖ ਨੀਤੀ (ਸਾਖ

ਨੋਟ ਵਿਸਤਾਰ ਨੀਤੀ) ਦਾ ਅਨੁਸਰਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤਿ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਇਹਦੇ ਉਲਟ, ਜੇਕਰ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਮਹੱਗੀ ਸਾਖ ਨੀਤੀ (ਸਾਖ ਸੰਕੁਚਨ ਨੀਤੀ) ਦਾ ਅਨੁਸਰਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤਿ ਘੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

(5) ਹੋਰ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਨੀਤੀ (Policy of Other Banks) – ਇਕ ਬੈਂਕ ਰਾਹੀਂ ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤਿ ਹੋਰ ਬੈਂਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਪਨਾਈ ਗਈ ਸਾਖ ਨੀਤੀ ਤੇ ਵੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸਾਰੇ ਬੈਂਕ ਇਕ ਸੁਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਇਕ ਬੈਂਕ ਸਾਖ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬੈਂਕ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਸਹਯੋਗ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਕਰਿਆਂ ਸੀਮਿਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ।

(6) ਜਮਾਕਰਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ (Confidence of Depositors) – ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤਿ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਦਾਂ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਜਮਾਕਰਤਾਵਾਂ ਦਾ ਬੈਂਕਿੰਗ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤੇ ਪੂਰਾ ਭਰੋਸਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਅਪਣੀ ਮੁਦਰਾ ਬੈਂਕ ਵਿੱਚ ਪਈ ਰਹਿਣ ਦੇਣਗੇ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤਿ ਵੱਧੇਗੀ। ਇਹਦੇ ਉਲਟ, ਜੇਕਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੈਂਕਿੰਗ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਅਪਣੀ ਬਚਤ ਬੈਂਕਾਂ (Saving) ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰਖਣਗੇ। ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਨਕਦ ਸ਼ੇਸ਼ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦਾ ਘੱਟ ਹੋਣਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤਿ ਨੂੰ ਘੱਟਦਾ ਹੈ।

(7) ਚੰਗੇ ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ (Availability of Good Borrowers) – ਸਾਖ ਦੇ ਯੋਗ ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਵੀ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਸ਼ਕਤਿ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਵੱਧੀ ਸੰਖਿਆ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਖ ਦਾ ਵੱਧ ਨਿਰਮਾਣ ਹੋਵੇਗਾ। ਜੇਕਰ ਚੰਗੇ ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਬੈਂਕ ਉਧਾਰ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਸੰਕੋਚ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਸਾਖ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਸੀਮਿਤ ਹੀ ਰਹੇਗਾ।

(8) ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਅਤੇ ਔਧੋਗਿਕ ਸਥਿਤਿ (Commercial and Industrial Conditions) – ਮੰਦੀ ਦੀ ਅਵਧਿ ਦੇ ਦੌਰਾਣ, ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਅਤੇ ਔਧੋਗਿਕ ਸਥਿਤਿ ਦੀ ਕਰਜ਼ ਲਈ ਮੰਗ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਬੈਂਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੋਣ ਜਮਾਵਾਂ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਨਹੀਂ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾਂ। ਪਰ ਤੇਜ਼ੀ ਦੀ ਅਵਧਿ ਦੇ ਦੌਰਾਣ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਲਈ ਉਧਾਰ ਦੇਣਾ ਲਾਭ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੋਣ ਜਮਾਵਾਂ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਸਾਖ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤਿ ਦਾ ਸੀਮਾਕਨ ਕਰਣ ਵਾਲੇ ਦੋ ਮੁੱਖ ਮਾਪਕ
(Two principal parameters that Delimit the Credit Creation Capacity of the Commercial Banks)

ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤਿ ਦਾ ਸੀਮਾਕਨ ਕਰਣ ਵਾਲੇ ਦੋ ਮੁੱਖ ਮਾਪਕ ਇਸ ਤਰਾਂ ਹੈ –

- (i) ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾਵਾਂ ਜਾਂ ਨਕਦ ਕੋਸ਼ - ਨਕਦ ਕੋਸ਼ ਜਿਨੇ ਵੱਧ ਹੋਣਗੇ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤਿ ਵੀ ਉਨੀ ਹੀ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗੀ।
- (ii) ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਜਾਂ ਸ਼ਿਖਰ ਬੈਂਕ ਰਾਹੀਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਨਕਦ ਆਰਸ਼ਿਤ ਕੋਸ਼ ਅਨੁਪਾਤ - ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਲਈ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਦੇ ਨਕਦ ਆਰਸ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ (CRR) ਸੰਬਧੀ ਆਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਪਾਲਨ ਕਰਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾਂ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਨਕਦ ਆਰਸ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆਂ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇ ਜਾ ਮੁਦਰਾ ਸਫਿਤਿ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ, ਤਾਂ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤਿ ਸੰਕੁਚਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਉਲਟ ਜੇਕਰ ਨਕਦ ਆਰਸ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਦਾਂ ਹੈ, ਜਿਵੇ ਜਾਂ ਮੰਦੀ ਦੀ ਅਵਸਥਾਂ ਵਿੱਚ, ਤਾਂ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤਿ ਕਾਫੀ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਥੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਕਰੋ

(State whether the following statements are True or False):

7. ਇਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਕਰੋਂਸੀ ਦ ਚਲਨ ਅਤੇ ਵਾਣਿਜਯਕ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਜਮਾ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।
8. ਵਾਣਿਜਯਕ ਬੈਂਕ ਦੀ ਸਾਖ ਵਿਸਤਾਰ ਸ਼ਮਤਾ ਇਸਦੇ ਨਕਦ ਆਰਸ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।
9. ਮੰਗ ਜਮਾ ਬੈਂਕ ਦੀ ਉਸ ਜਮਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਦਾਂ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਜਮਾ ਕਰਣ ਵਾਲਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵੇਲੇ ਚੇਕ ਜਾਰੀ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਕੱਢਵਾ ਸਕਦਾ।
10. ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਅਤੇ ਉੱਚ ਸ਼ਕਤਿ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਹੈ।

**17.7 ਪ੍ਰਤਿਯੋਗੀ ਬੈਂਕਿੰਗ ਅਤੇ ਸਾਖ ਵਿਸਤਾਰ
(Competitive Banking and Credit Expansion)**

ਨੋਟ

ਸੰਯੁਕਤ ਸਟੋਕ ਕੰਪਨਿਆਂ ਜਿਵੇਂ ਵਾਣਿਜਿਅਕ ਬੈਂਕ ਵੀ ਲਾਭ ਦੇ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਖ ਵਿਸਤਾਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵਾਣਿਜਿਅਕ ਬੈਂਕ ਸਾਖ ਵਿਸਤਾਰ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਲਾਭ ਨੂੰ ਸਭਤੋਂ ਵੱਧ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਾਖ ਵਿਸਤਾਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਜੇਕਰ ਵਾਣਿਜਿਅਕ ਬੈਂਕ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ ਅਤੇ ਨਕਦ ਜਮਾ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਰਣਗੇ। ਜੇਕਰ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਕਰਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣਗੇ ਤਾਂ ਵਾਣਿਜਿਅਕ ਬੈਂਕ ਆਪਣੇ ਦੁਸਰੇ ਜਮਾ ਦੀ ਵਰਿਧੀ ਕਰ ਸਕਣਗੇ। ਬੈਂਕ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਦੂਜੇ ਜਮਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਅਤੇ ਸਾਖ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਵਰਤਮਾਨ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗੀ ਯੁਗ ਵਿੱਚ ਵਾਣਿਜਿਅਕ ਬੈਂਕ ਆਪਣੇ ਫਾਯਦੇ ਨੂੰ ਸਭਤੋਂ ਵੱਧ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਅਤੇ ਸਾਖ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਦੂਜੇ ਤਰੀਕੇ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬੈਂਕ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਹਦੋਂ ਵੱਚ ਆਰਕਸ਼ਿਤ ਕੋਸ਼ (Excess Reserves) ਰਖਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਵਧਦੀ ਹੋਈ ਸਾਖ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਖ ਵਿੱਚ ਵਿਸਤਾਰ ਅਤੇ ਲਾਭ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਵਾਣਿਜਿਅਕ ਬੈਂਕ ਆਪਣੀ ਰਣਨੀਤਿ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਪੂਰਤਿ ਪ੍ਰਾਚਲਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

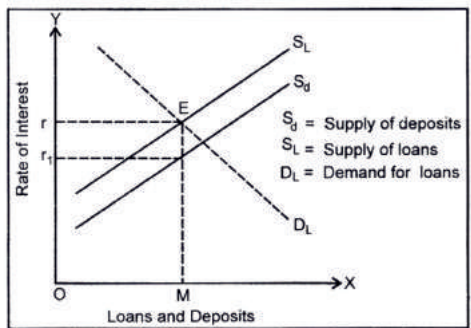
ਪ੍ਰਤਿਯੋਗੀ ਬੈਂਕਿੰਗ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਸਾਖ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਕਰਜ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਕਰਜ਼ ਦੀ ਪੂਰਤਿ ਰਾਹੀਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਰਜ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਬਿਆਜ਼ ਦਰ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਰਜ਼ ਦੀ ਪੂਰਤਿ ਜਮਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਬਿਆਜ਼ ਦਰ ਅੰਤਰਾਲ (Spread of Interest Rate) (ਬੈਂਕ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਜਮਾ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਕਿੰਨੀ ਬਿਆਜ਼ ਦਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਰਜ਼ ਦੇਣ ਤੇ ਕਿੰਨੀ ਬਿਆਜ਼ ਦਰ ਵਸੂਲਦੇ ਹਨ ਇਸਦਾ ਅੰਤਰ ਬਿਆਜ਼ ਦਰ ਅੰਤਰਾਲ ਹੈ) ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਬਿਆਜ਼ ਦਰ ਅੰਤਰਾਲ ਕਰਜ਼ ਪੂਰਤਿ ਰੇਖਾ ਅਤੇ ਜਮਾ ਪੂਰਤਿ ਰੇਖਾ ਰਾਹੀਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਰਜ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਬਿਆਜ਼ ਦਰ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਪਰਿਤ ਰੂਪ ਤੇ ਸੰਬਧਿਤ ਹੈ। ਹਦੋਂ ਵੱਧ ਬਿਆਜ਼ ਦਰ ਕਰਜ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਘਟਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਘੱਟ ਬਿਆਜ਼ ਦਰ ਕਰਜ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਕਰਜ਼ ਮੰਗ ਵਕੋਰ ਥੱਲੇ ਨੂੰ ਡਿਗਣ ਵਾਲੀ ਇਕ ਰੇਖਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਰਜ਼ ਦੀ ਪੂਰਤਿ ਅਤੇ ਜਮਾ ਦੀ ਪੂਰਤਿ ਬਿਆਜ਼ ਦਰ ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤਿਅਕਸ਼ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸੰਬਧਿਤ ਹੈ। ਉਚੀ ਬਿਆਜ਼ ਦਰ ਤੇ ਬੈਂਕ ਵੱਧ ਕਰਜ਼ ਪੂਰਤਿ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕ ਵੱਧ ਨਕਦ ਬੈਂਕ ਵਿੱਚ ਜਮਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਦੋਵੇਂ ਕਰਜ਼ ਪੂਰਤਿ ਅਤੇ ਜਮਾ ਪੂਰਤਿ ਰੇਖਾਦਾ ਢਲਾਣ ਉੱਤੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਚਿਤਰ 16.2 ਵਿੱਚ S_L ਕਰਜ਼ ਪੂਰਤਿ ਰੇਖਾ ਅਤੇ S_D ਜਮਾ ਪੂਰਤਿ ਰੇਖਾ ਹੈ। D_L ਕਰਜ਼ ਦਾ ਮੰਗ ਵਕੋਰ ਹੈ। ਸੰਤੁਲਿਤ ਬਿਆਜ਼ ਦਰ Or ਹੈ ਜਿਥੇ $D_L = S_L$ । ਇਹ ਉਹ ਬਿਆਜ਼ ਦਰ ਹੈ ਜੋ ਬੈਂਕ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਕਰਜ਼ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। Or_1 ਬਿਆਜ਼ ਦਰ ਉਹ ਬਿਆਜ਼ ਦਰ ਹੈ ਜੋ ਬੈਂਕ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਮਾ ਰਕਮ ਤੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਦੋਵੇਂ ਬਿਆਜ਼ ਦਰ ਦਾ ਅੰਤਰ rr_1 (ਬਿਆਜ਼ ਦਰ ਅੰਤਰਾਲ) ਬੈਂਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਰਜ਼ ਪੂਰਤਿ ਮਾਤਰਾ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਚਿਤਰ ਵਿੱਚ ਬਿਆਜ਼ ਦਰ ਅੰਤਰਾਲ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਕਰਜ਼ ਪੂਰਤਿ ਵਕੋਰ ਅਤੇ ਜਮਾ ਪੂਰਤਿ ਵਕੋਰ ਪਰਸਪਰ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਹਨ। ਬੈਂਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਰਜ਼ ਪੂਰਤਿ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਬਿਆਜ਼ ਦਰ ਅੰਤਰਾਲ ਅਤੇ ਜਮਾ ਪੂਰਤਿ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਕ ਜਦੋਂ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਰਜ਼ਿਯਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤਿ ਅਤੇ ਕਰਜ਼ਿਯਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਸਮਾਯੋਜਿਤ ਕਰਣਦੇ ਲਈ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਹਦੋਂ ਵੱਧ ਆਰਕਸ਼ਿਤ ਕੋਸ਼ (Excess Reserves) ਦੀ ਭੁਮਿਕਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

**17.8 ਕੀ ਬੈਂਕ ਹਕਿਕੱਤ ਵਿੱਚ ਸਾਖ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ?
(Do Banks Really Create Credit?)**

ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰਿਯਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸੰਬਧ ਵਿੱਚ ਮੱਤਭੇਦ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ,ਕੀ ਵਾਕਈ ਵਿੱਚ ਸਾਖ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਬੈਂਕ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਜਮਾਕਰਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਾਲਟਰ ਲੀਫ ਅਤੇ ਕੈਨਨ (Walter Leaf and Canon) ਦਾ ਇਹ ਮਤ ਹੈ ਕਿ ਬੈਂਕ ਆਪ ਸਾਖ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਦਾ ਕੰਮ ਜਮਾਕਰਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣੀ ਜਮਾ ਰਾਹੀਂ ਬੈਂਕਾਂ ਨੂੰ ਮੋਦਰਿਕ ਸਾਧਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬੈਂਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਜਮਾ ਦਾ ਇਕ ਭਾਗ ਕਰਜ਼ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਰਜ਼ ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਜਮਾਕਰਤਾ ਆਪਣਾ ਧੰਨ ਬੈਂਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜਮਾ ਨਾ ਕਰਵਾਏ ਤਾਂ ਬੈਂਕ ਸਾਖ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਪਾਉਣਗੇ। ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਇਕ ਕਲਾਕ ਰੁੰਮ (Cloak Room) ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾ



ਚਿਤਰ 17.2

ਨੋਟ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮੰਨ ਲਵੋ, ਇਕ ਪਾਰਟੀ ਵਿੱਚ 50 ਮਿਹਮਾਨ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਔਵਰ ਕੋਟ ਲੋਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਕਲਾਕ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਜਮਾ ਕਰਵਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵੀ ਮੰਨ ਲਵੋ ਕੀ ਪਾਰਟੀ ਰਾਤ ਦੇ 12 ਵਜੇ ਤੱਕ ਚਲੇਗੀ। ਕਲਾਕ ਰੂਮ ਦਾ ਚਪਰਾਸੀ 10 ਔਵਰ ਕੋਟ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰੱਖ ਕੇ ਬਾਕੀ 40 ਔਵਰ ਕੋਟ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰਾਤ ਦੇ 11.30 ਵਜੇ ਤੱਕ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੋਲ 10 ਔਵਰ ਕੋਟ ਇਸ ਲਈ ਰਖਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਜੇਕਰ ਕੁਝ ਲੋਕ ਰਾਤ ਦੇ 12 ਵਜੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਰਟੀ ਤੋਂ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕੋਟ ਦੇ ਸਕੇ। ਕੀ ਇਸ ਤਰਾਂ 40 ਔਵਰ ਕੋਟ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਦੇਕੇ ਚਪਰਾਸੀ ਨੇ 40 ਕੋਟਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਹੈ? ਇਹ ਸਰਾਸਰ ਗਲਤ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਬੈਂਕ ਵੀ ਜਮਾਕਰਤਾਵਾਂ ਦਾ ਰੁਪਇਆ ਉਧਾਰ ਦੇਕੇ ਸਾਖ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਨਹੀ ਕਰਦੇ। ਇਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਕੇਨਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ, “ਬੈਂਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਮੁਰਖਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਬੈਂਕਰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਖ, ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਨਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਕ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਤੋਂ ਜਿਨਾਂ ਕੋਲ ਸਾਧਨ ਹਨ, ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਕਰਜ਼ ਦਵਾਉਣ ਦੀ ਸੁਵਿਧਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।” (The talk of credit creation by banks is all moon-shine and that every practical banker knows that he is not a creator of credit or money or anything else but a person who facilitates the lending of resources by the people who have them, to those who can use them. - Cannon)

ਪਰ ਆਧੁਨਿਕ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰਿਯਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵਾਲਟਰ ਲੀਫ ਅਤੇ ਕੇਨਨ ਦਾ ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਿਉਂਕੀ ਬੈਂਕ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰੁਪਇਆ ਉਧਾਰ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਬੈਂਕ ਸਾਖ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਾਰਟਲੇ ਵਿਦਰਸ ਨੇ ਠੀਕ ਹੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ, “ਕਰਜ਼ ਜਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਦਾ ਸ਼ਰੇਅ ਬੈਂਕਾਂ ਨੂੰ ਹੈ।” (Loans make deposits and the initiative of creating them goes to the banks. – Hartley Withers) ਲਿਪਸੇ ਅਤੇ ਸਟੀਨਰ ਦਾ ਵੀ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਸਾਖ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਸਵਚਾਲਿਤ ਨਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਨਿਰਣੇ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਬੈਂਕ ਆਰਕਸ਼ਿਤ ਨਕਦੀ ਨੀਧੀ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਵਰਿਧੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਸਾਖ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਪਾਵੇਗਾ।

17.9 ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਪੂਰਤੀ (Money Supply in India)

1977 ਤੋਂ RBI ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਮੋਦਰਿਕ ਸਮੂਚੇ ਮਾਪ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਉਹ ਹਨ M_1 , M_2 , M_3 ਅਤੇ M_4 । M_1 ਸੰਕੀਰਣ ਮਾਪ ਹਨ ਜਦਕਿ M_3 ਮੁਦਰਾ ਪੂਰਤਿ ਦਾ ਵਿਸਤਰਤ ਮਾਪ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਪੰਜ ਸਾਲੀਂ ਯੋਜਨਾ ਨਾਲ ਅੱਜ ਤੱਕ M_1 ਅਤੇ M_3 ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰੁਤ ਗਤਿ ਨਾਲ ਵਰਿਧੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਪੂਰਤੀ ਦੇ ਕਰੰਸੀ ਸੰਘਟਕ ਅਤੇ ਬੈਂਕ ਜਮਾ ਸੰਘਟਕ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਵੀ ਕਾਫੀ ਵਰਿਧੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਪ੍ਰਾਰੰਭਿਕ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕਰੰਸੀ ਸੰਘਟਕ ਦੀ ਵਰਿਧੀ ਜਮਾ ਸੰਘਟਕਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਮੰਗ ਜਮਾ ਸੰਘਟਕ ਦੀ ਵਰਿਧੀ ਕੰਰਸੀ ਦੀ ਬਜਾਏ ਤੇਜੀ ਨਾਲ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਇਸਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਣ ਬੈਂਕਿੰਗ ਸੇਵਾ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕ ਵਰਿਧੀ ਹੈ ਤਾਲਿਕਾ 17.2 ਮੁਦਰਾ ਪੂਰਤਿ ਦੇ M_1 ਅਤੇ M_3 ਸਮੁਚਿਆਂ ਦੀ ਵਰਿਧੀ ਨੂੰ ਵਿਖਾਉਦੀ ਹੈ-

ਤਾਲਿਕਾ 17.2. ਮੁਦਰਾ ਪੂਰਤੀ (M_1 ਅਤੇ M_3) [Money Supply (M_1 and M_3)]		
Year (1)	M_1 (2)	M_3 (3)
1970-71	7,321	10,958
1980-81	23,117	55,358
1990-91	92,892	2,65,828
2000-02	4,22,843	14,98,355
2004-05	6,46,263	22,33,164
2005-06	8,26,375	27,29,545
2006-07	7,65,195	33,10,278

(Source : RBI Bulletin 2006, Statistical Outline of India, 2007-08)

ਤਾਲਿਕਾਂ 17.2 ਤੋਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ 1970-71 ਵਿੱਚ 2006-07 ਤੱਕ M_1 ਅਤੇ M_3 ਦੀ ਵਰਿਧਿ ਦਰੁਤ ਗਤਿ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਈ ਹੈ। M_3 ਦੀ ਦਰੁਤ ਵਰਿਧਿ (ਲਗਭਗ 302 ਗੁਣਕ) ਸਮੇਂ ਜਮਾ ਦੀ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੋਈ ਹੈ। M_1 ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਵਰਿਧੀ ਮੰਗ ਜਮਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੋਈ ਹੈ।

ਨੋਟ

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਭਿਨ ਯੋਜਨਾਂ ਅਵਧਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੂਰਤੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਵਰਿਧਿ ਦਰ ਦਾ ਗਿਆਨ ਥਾਲੇ ਦਿਤੀ ਤਾਲਿਕਾਂ 17.3 ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ -

ਤਾਲਿਕਾ 17.3. ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੂਰਤੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਵਰਿਧਿ ਦਰ (Percentage Growth Rate in Money Supply, National Income and Price Level)			
Period	Growth Rate in Money Supply (M_3)	Growth Rate in National Income	Growth Rate in Price-level
First Plan	2.2	3.7	- 3.6
Second Plan	5.3	4.1	+ 6.3
Third Plan	9.1	2.4	+ 5.8
Fourth Plan	15.5	3.3	+ 9.0
Fifth Plan	17.9	5.0	+ 6.3
Sixth Plan	16.7	5.4	+ 9.7
Seventh Plan	17.5	5.7	+ 6.7
Eighth Plan	13.8	5.8	+ 6.6
Ninth Plan	14.2	5.6	+ 3.9
Tenth Plan (2002-03)	16.4	8.7	+ 5.2

(Source : Statistical Outline of India, 2007-08)

ਇਹ ਆਮ ਧਾਰਣਾ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੂਰਤਿ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਗਹਿਰਾ ਸਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮੁਦਰਾ ਪੂਰਤਿ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਦੋਂ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਕ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੂਰਤਿ ਦਾ ਸਿਧਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ (Quantity Theory of Money) ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਮਰਥਕ ਇਰਵਿੰਗ ਫੀਸ਼ਰ (Irving Fisher) ਤੋਂ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਾ ਕਠਿਨ ਹੈ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਧਾ ਅਤੇ ਸਮਾਨੁਪਾਤਿਕ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਲਈ ਉਤੇ ਤਾਲਿਕਾ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲੀ ਯੋਜਨਾ ਦੀ ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ, ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਹੋਈ, ਜਦਕਿ ਮੁਦਰਾ ਪੂਰਤਿ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਨੌਵੀਂ ਯੋਜਨਾ ਦੀ ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ 3.9 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਦੀ ਵਰਿਧੀ ਹੋਈ, ਜਦਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੂਰਤਿ ਵਿੱਚ 14.2 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਕੀ ਵਰਿਧੀ ਹੋਈ। ਭਾਰਤ ਵਰਗੇ ਅਲਪਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ, ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵਡਾ ਭਾਗ ਅਮੋਦਰਿਕ (Non-monetized) ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਲੋਣ- ਦੇਣ ਵਸਤੂ ਵਿਨਿਮਯ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਮੁਦਰਾ ਪੂਰਤਿ ਦਾ ਇਕ ਭਾਗ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਮੋਦਰੀਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋਵੇਗੀ ਪਰ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਰਿਧੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਅੰਤ ਭਾਰਤ ਵਰਗੇ ਅਲਪਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ, ਜੇਕਰ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੂਰਤਿ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਵਰਿਧੀ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਉਤਪਾਦਨ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਲਈ ਅਤੇ ਅਮੋਦਰਿਕ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਮੋਦਰੀਕਰਣ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ।

ਉਤੇ ਲਿਖੀ ਤਾਲਿਕਾ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦਾ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤਾਂ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੂਰਤਿ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋਣ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਰੂਪ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੀ ਵਰਿਧੀ ਹੋਵੇਗੀ ਇਹ ਅਨੇਕ ਕਾਰਕਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕਰ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਵਰਿਧੀ ਤੇ। ਪ੍ਰੋ. ਬੀ. ਏਨ. ਪੰਡਿਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਪੂਰਤਿ ਦੇ ਵਧਣ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਣ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ ਇਕ ਸਾਲ ਦਾ ਕਾਲਾਂਤਰ (Time-Lag) ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਦੀ ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੂਰਤਿ ਦੀ ਵਰਿਧੀ ਦਰ ਔਸਤਨ 14 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਰਹੀ ਹੈ ਜਦਕਿ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਦਰ (ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੀ ਵਰਿਧੀ ਦਰ) 4.1 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦੀ ਵਰਿਧੀ ਦਰ (ਵਿਕਾਸ ਦਰ) 6.6 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਰਹੀ ਹੈ।

ਨੋਟ

17.10 ਮੁਦਰਾ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ? (How Does Money Get into the Economy?)

ਇਕ ਇਕੱਠੀ ਮੁਦਰਾ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ? ਇਹ ਇਕ ਮੱਹਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਜਿਆਜਾਤਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਨੋਟ ਅਤੇ ਸਿਕੇ ਜਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਆਮ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਲਈ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ (ਭਾਰਤ ਦੇ RBI) ਮੁਦਰਾ ਛਾਪਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਲਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਅਤੇ ਪਰਿਸਥਿਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਮੁਦਰਾ ਛਾਪਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿ ਇਕ ਆਮ ਵਿਅਕਤੀ ਸੋਚਦਾ ਹੈ।

ਸਰਕਾਰ ਬਜਟੀਆਂ ਘਾਟੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਤੋਂ ਅਪਣੀ ਸਿਕਯੋਰਿਟੀ ਜਮਾ ਕਰਕੇ ਕਰਜ਼ ਲੈਦੀ ਹੈ। ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ, ਵੱਧ ਮੁਦਰਾ ਛਾਪਕੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕਰਜ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਇਹ ਕਰਜ਼ ਮੁਦਰਾ ਭਿਨ-ਭਿਨ ਵਿਕਾਸਾਤਮਕ ਅਤੇ ਗੈਰ ਵਿਕਾਸਾਤਮਕ ਕੰਮਾਂ ਤੇ ਖਰਚ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਭਿਨ-ਭਿਨ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਖਰਚ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲੋਕ ਅਪਣੀ ਆਮਦਨ, ਲਗਾਨ, ਮਜਦੂਰੀ, ਲਾਭ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਰੋਸੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

☞ **ਲਿਪਸੀ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸਟਲ** ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਉੱਚ ਸ਼ਕਤਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਤਦ ਪੁਰਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਉਹ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਖਰੀਦਦੇ ਹਨ (ਆਮ : ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ)। ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਨੂੰ ਖਰੀਦਣ ਦੇ ਲਈ ਉਹ ਨਵੀਂ ਉੱਚ ਸ਼ਕਤਿ ਮੁਦਰਾ ਛਾਪਦੇ ਹਨ। (Lipsey and Chrystal : The central bank gets high powered money into the economy simply by buying securities (usually government debt instruments). It pays for these purchases with newly issued high powered money.)

17.11 ਕੀ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਦੀ ਇਛਾ (ਸਮਝ-ਬੁਝ) ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ? (Does Supply of Money in the Economy Depend on the Discretion of the Central Bank?)

ਨਹੀਂ, ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਦੀ ਇਛਾ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਇਹਦੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ਕ ਨਹੀਂ, ਦੇਸ਼ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਕਰੋਸੀ ਦੇ ਨਿਰਗਮਨ (ਜਾਰੀ ਕਰਨਾ) ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਕੁਲ ਪੁਰਤੀ ਕੇਵਲ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਦੀ ਸਮਝ-ਬੁਝ (Discretion) ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਇਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਕੁਲ ਪੁਰਤੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਅਤੇ ਇਛਾ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ -

(i) ਦੇਸ਼ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ; (ii) ਦੇਸ਼ ਦਾ ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਬੈਂਕ; (iii) ਆਮ ਜਨਤਾ।

- ਉੱਚ ਸ਼ਕਤਿ ਮੁਦਰਾ ਜੇੜੀ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਗੁਣਕ ਦੇ ਆਧਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ਅਪਣੇ ਨਕਦ ਨਿਧਿ ਅਨੁਪਾਤ (CRR), ਜੇੜਾ ਕਿ ਸਾਖ ਗੁਣਕ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਬੈਂਕ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹੈ।
- ਆਮ ਜਨਤਾ ਅਪਣੀ ਤਰਲਤਾ ਪਸੰਦਗੀ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਨਕਦ ਨਿਧਿ ਅਨੁਪਾਤ (CRR) ਦਾ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤਿ ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਣ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਚਲਨ ਗਤਿ (Velocity of Money) ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਾਂਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹਿਦੀ। ਇਹਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਇਕ ਇਕਾਈ (ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਰੁਪੇ ਦਾ ਨੋਟ ਜਾਂ ਸਿਕਾ) ਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ, ਵਿਨਿਮਯ ਦੇ ਮਧਿਅਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਚਲਨ ਗਤਿ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਹਰ ਇਕਾਈ ਸਮੇਂ ਅਵਧਿ ਜਾਂ ਇਕ ਪ੍ਰਵਾਹ ਧਾਰਣਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਾਪਿਆਂ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦੀ ਇਕ ਮੱਹਤਵਪੂਰਨ ਨਿਰਧਾਰਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਨੋਟ

ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਆਦਰਸ਼ ਪੁਰਤੀ (Ideal Supply of Money)

ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕੁਲ ਖਰਚ ਤੇ ਪੈਂਦਾਂ ਹੈ। ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ, ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਗਤਿਵਿਧਿਆਂ, ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਸਾਰੇ ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਵਾਲੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ, ਜਿਦੇ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਧਨ ਬੇਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਰਾਹੀਂ ਉਤਪਾਦਿਤ ਉਤਪਾਦਨ ਨੂੰ ਖਰੀਦਣ ਦੇ ਲਈ

ਵਿਦਿਆਰਥਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਲਾਹ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਪੈਰਾਗ੍ਰਾਫ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੋ ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋ ਸਕੇ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਕਿਵੇਂ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਆਰਥਿਕ ਕਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਕਿੰਨੀ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਇਸ ਪੁਰਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਆਦਰਸ਼ ਪੁਰਤੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਉਤਪਾਦਨ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਪੁਰਣ ਉਪਯੋਗ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਵਿਚ ਜੇਕਰ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਆਦਰਸ਼ ਪੁਰਤੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵੱਧਣ ਲਾਗੇਗੀ, ਇਹਦੇ ਉਲਟ, ਜੇਕਰ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਆਦਰਸ਼ ਪੁਰਤੀ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਘੱਟਨ ਲਾਗੇਗੀ ਮੰਦੀ ਆ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਫੈਲ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸਲਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਇੰਨੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹਿਦੀ ਹੈ ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਉਨ ਸਾਰਿਆਂ ਵਸਤੂਆਂ, ਜਿਨਾਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਨੂੰ ਖਰੀਦਾ ਜਾ ਸਕੇ ਤਾਕਿ ਮੁਦਰਾਸਫੀਤਿ ਜਾਂ ਵਿਸਫੀਤਿ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਪੈਦਾ ਨ ਹੋ।

ਧਿਆਨ ਰਵੇ, ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦਾ ਕੁਲ ਖਰਚ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕੇਵਲ ਤਦ ਪਵੇਗਾ ਜੇਕਰ ਲੋਕ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਖਰਚ ਕਰੇਗੇ ਨ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਨਕਦ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਅਪਣੇ ਕੋਲ ਰਖਣਗੇ। ਹਕਿਕਤ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਤਰਲਤਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਦਲਾਵ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੋਕ ਅਪਣੀ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ (Assets) ਨੂੰ ਮੋਦਰਿਕ, ਵਿਤੀਯ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਪੁੰਜੀ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਅਪਣੇ ਕੋਲ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਫਲਸਵਰੂਪ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੋਦਰਿਕ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਦਲਾਵ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਮੋਦਰਿਕ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਕਾਰਣ ਲੋਕ ਵੱਧ ਧੰਨ ਵਾਸਤਵਿਕ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਮਕਾਣ, ਕਾਰ, TV ਸੇਟ, ਆਦਿ ਤੇ ਖਰਚ ਕਰਨਾ ਚਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕੁਲ ਖਰਚ, ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸਦੇ ਉਲਟ, ਜੇਕਰ ਲੋਕ ਅਪਣੀ ਮੁਦਰਾ ਨੂੰ ਵਿਤੀਯ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਸ਼ੇਅਰ, ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਆਦਿ ਤੇ ਖਰਚ ਕਰਨ ਚਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਵੱਧੇਗੀ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਘੱਟੇਗੀ। ਬਿਆਜ ਦੀ ਘੱਟ ਦਰ ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਲੋਕ ਅਪਣੀ ਵੱਧੀ ਹੋਈ ਮੋਦਰਿਕ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ ਨੂੰ ਤਰਲ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਰਖਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰੇਗੇ ਤਾਂ ਕੁਲ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਬਦਲਾਵ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਬਦਲਾਵ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸਲਈ ਕੇਵਲ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੋਣ ਨਾਲ ਹੀ ਕੀਮਤ ਸਥਿਰਤਾ ਜਾਂ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਲਈ ਮੰਗ ਦੀ ਗਣਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਉਨੀ ਹੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਮੁਖ ਬਿੰਦੂ (Key points)

- **ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ (Money Supply)** – ਇਹ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧਤਾ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਵਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਸਟਾੱਕ ਅਵਧਾਰਣਾ ਹੈ ਜੋੜੀ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੇ ਤੇ ਮਾਪੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- **ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਸੰਘਟਕ (Components of Money Supply)** – (i) ਕਰੇਂਸੀ (ii) ਮੰਗ ਜਮਾ।
- **ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਮੋਦਰਿਕ ਸਮੁੱਚਯ (Monetary Aggregates used in India)** – ਪੁਰਾਣੇ ਮਾਪ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਇਹ M_1, M_2, M_3 ਅਤੇ M_4 ਹੈ। ਨਵੀਂ ਮਾਪ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਇਹ NM_2, NM_3, L_1, L_2 ਅਤੇ L_3 ਹੈ।
- **ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕ (Factors Influencing Money Supply)** – (i) ਮੋਦਰਿਕ ਆਧਾਰ ਦਾ ਆਕਾਰ (ii) ਨਕਦੀ ਅਤੇ ਮੰਗ ਜਮਾ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ (iii) ਚਲਨ ਦੀ ਗਤਿ।
- **ਮੁਦਰਾ ਗੁਣਕ (Money Multiplier)** – ਇਹ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਜਾਂ ਮੋਦਰਿਕ ਆਧਾਰ ਬਦਲਾਵ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਹੈ।
- **ਉੱਚ ਸ਼ਕਤਿ ਮੁਦਰਾ (High Powered Money)** – ਇਹ ਉਹ ਮੁਦਰਾ ਹੈ ਜੋੜੀ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਜਾਂ ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਨਿਰਗਮਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਨਤਾ ਹੋਰ ਵਾਣਿਜਯਕ ਬੈਂਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਪਣੇ ਕੋਲ ਰਾਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- **ਸਾਖ ਗੁਣਕ (Credit Multiplier)** – ਇਹ ਕੁਲ ਜਮਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਹੈ।

ਨੋਟ

- ਮੰਗ ਜਮਾ (Demand Deposits) – ਇਹ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਰਾਖੀ ਗਈ ਜਮਾ ਰਾਸ਼ੀ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵੇਲੇ ਚੈਕ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਕੱਢਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ (Primary Deposits) – ਲੋਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬੈਂਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਕਦ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਜਮਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਰਾਸ਼ੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ਦੁਬਾਰਾ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਜਾਂ ਦੁਜੀ ਜਮਾ (Derivative or Secondary Deposits) – ਦੁਬਾਰਾ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਜਮਾ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਵਾਣਿਜਿਯਕ ਬੈਂਕ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਨਕਦ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਰਖਕੇ ਦੁਜੀ ਜਮਾ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- ਨਕਦ ਆਰਜ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ (Cash Reserve Ratio) – ਕੁਲ ਜਮਾ ਦਾ ਉਹ ਹਿੱਸਾ ਜੋੜਾ ਵਾਣਿਜਿਯਕ ਬੈਂਕਾਂ ਅਪਣੇ ਕੋਲ ਰਖਦੇ ਹਨ ਉਸਨੂੰ ਨਕਦ ਆਰਜ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਆਰਜ਼ਿਤ ਜਮਾ (Excess Reserves) – ਲੋਣਦਾਰ ਨਕਦ ਆਰਜ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ ਨਾਲ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਰਾਹਿਤ ਵਾਲੇ ਵੱਧ ਨਕਦ ਅਨੁਪਾਤ ਨੂੰ ਵੱਧ ਆਰਜ਼ਿਤ ਜਮਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ਸਾਖ ਸਰਿਜਨ ਦੀ ਹੱਦਾਂ (Limitations of Credit Creation) - (i) ਨਕਦ ਆਰਜ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ: ਨਕਦ ਆਰਜ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ ਦੇ ਵੱਧ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸਾਖ ਸਰਿਜਨ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਘੱਟ ਹੋਵੇਗੀ। (ii) ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ: ਵੱਧ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾ ਵੱਧ ਸਾਖ ਸਰਿਜਨ ਸ਼ਮਤਾ ਨੂੰ ਵਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ। (iii) ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੈਂਕਿੰਗ ਆਦਤਾਂ: ਲੋਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵੱਧ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਨਾਲ ਸਾਖ ਸਰਿਜਨ ਵੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (iv) ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਦੀ ਸਾਖ ਨੀਤੀ: ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਦੀ ਸਸਤੀ ਸਾਖ ਨੀਤੀ ਵੱਧ ਸਾਖ ਸਰਿਜਨ ਸੁਵਿਧਾਂ ਪਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। (v) ਹੋਰ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਸਾਖ ਨੀਤੀ: ਜੇਕਰ ਸਾਰੇ ਬੈਂਕ ਇਕਜੁਟ ਹੋਕੇ ਕੰਮ ਕਰਣ ਤਾਂ ਸਾਖ ਸਰਿਜਨ ਸ਼ਮਤਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੋਵੇਗੀ। (vi) ਜਮਾ ਕਰਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ (vii) ਚੰਗੇ ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ (viii) ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਜਾਂ ਔਧੋਗਿਕ ਅਵਸਥਾਵਾਂ
- ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਸਾਖ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸੀਮਾਂਕਨ ਕਰਣ ਵਾਲੇ ਦੋ ਮੁਖ ਮਾਪਕ (Two Principal Parameters that Delimit the Credit Creation Capacity of the Commercial Banks) – (i) ਵਾਣਿਜਿਯਕ ਬੈਂਕਾਂ ਦਾ ਨਕਦ ਆਰਜ਼ਿਤ (ii) ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਦਾ ਨਕਦ ਆਰਜ਼ਿਤ ਅਨੁਪਾਤ।

17.12 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਚਲਨ ਗਤਿ (Velocity of Money) ਦੀ ਅਵਹੇਲਨਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹਿਦੀ। ਇਹਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਇਕ ਇਕਾਈ (ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਰੁਪੇ ਦਾ ਨੋਟ ਜਾਂ ਸਿਕਾ) ਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ, ਵਿਨਿਮਯ ਦੇ ਮਧਿਅਮ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਚਲਨ ਗਤਿ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਹੁਰ ਇਕਾਈ ਸਮੇਂ ਅਵਧਿ ਜਾਂ ਇਕ ਪ੍ਰਵਾਹ ਧਾਰਣਾ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਮਾਪਿਆਂ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦੀ ਇਕ ਮੱਹਤਵਪੂਰਣ ਨਿਰਧਾਰਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

17.13 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

- ਸਮਝ-ਬੁਝ (Discretion) – ਵਿਵੇਕ।
- ਅਮੋਦਰਿਕ (Non-monetized) – ਜੇੜੀ ਮੁਦਰਾ ਨ ਹੋਵੇ।

17.14 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

1. ਮੁਦਰਾ ਗੁਣਕ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ?
2. ਸਾਖ ਸਰਿਜਨ ਦੀ ਹੁੰਦਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ।
3. ਮੁਦਰਾ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ?
4. ਕੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਦੀ ਇਛਾ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ?

ਉਤਰ : ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Answer : Self Assessment)

ਨੋਟ

- | | | | |
|------------|-----------|--------|--------|
| 1. ਕੁਲ ਜੋਣ | 2. ਲਾਭ | 3. (ੳ) | 4. (ਅ) |
| 5. (ੳ) | 6. (ੳ) | 7. ਸਹੀ | 8. ਸਹੀ |
| 9. ਗਲਤ | 10. ਸਹੀ । | | |

17.15 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)



ਬੁਕਸ

1. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਮੋਹਨ ਸ਼ੀਵਾਸਤਵ, ਡੀ.ਅਨ.ਡੀ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010।
2. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਅਸ. ਕੇ. ਚਕਰਵਰਤੀ, ਹਿਮਾਲਿਆ ਪਬਲਿਸਿੰਗ ਹਾਊਸ, 2010।

ਨੋਟ

ਇਕਾਈ-18: ਆਈ ਏਸ-ਏਲ ਏਮ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ (IS-LM Analysis)

ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ (Contents)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

- 18.1 IS ਵਕਰ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਵਿਯੁਤਪਤਿ (ਉਤਪਾਦ ਬਾਜ਼ਾਰ ਸੰਤੁਲਨ)
[IS Curve and its Derivation (Product Market Equilibrium)]
- 18.2 LM ਵਕਰ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਵਿਯੁਤਪਤਿ (ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਸੰਤੁਲਨ)
[LM Curve and its Derivation (Money Market Equilibrium)]
- 18.3 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)
- 18.4 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)
- 18.5 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)
- 18.6 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ:

- IS ਵਕਰ ਦੀ ਵਿਯੁਤਪਤਿ ਜਾਨਣ ਲਈ।
- LM ਵਕਰ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਜਾਨਣ ਲਈ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਸੰਤੁਲਨ GDP ਬਿਆਜ਼ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਨਿਰਧਾਰਣ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਾਂਗੇ। ਸੰਤੁਲਨ ਬਿਆਜ਼ ਦੀ ਦਰ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਸੰਤੁਲਨ GDP ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਸੰਤੁਲਨ ਦਾ ਕੇਵਲ ਇਕ ਆਂਸ਼ਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿਕੋਣ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਿਆਜ਼ ਦੀ ਦਰ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਦੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਵੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ GDP ਦਾ ਪੱਧਰ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਬਿਆਜ਼ ਦੀ ਦਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਬਿਆਜ਼ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੋਵੇ ਉਦੋਂ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ, ਇਕ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ GDP ਦੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਵਿਵਿਧ ਸੀਮਾ ਤੱਕ ਵੱਧਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਦਰਾ ਪੂਰਤਿ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ (Extent of Increase in Money Supply) ਦੀ ਸੀਮਾ ਤੱਕ ਬਿਆਜ਼ ਦੀ ਦਰ ਨੂੰ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਮੁਦਰਾ ਪੂਰਤਿ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ (ਨਿਮਨ ਬਿਆਜ਼ ਦਰ ਅਤੇ ਉੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ) ਅਤੇ ਉੱਚ GDP ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਬਿਆਜ਼ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ। ਇਸ ਲਈ ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ/ਕਲਾਸਿਕੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਹੈ ਕਿ ਬਿਆਜ਼ ਦੀ ਦਰ ਇਕ ਵਾਸਤਵਿਕ ਘਟਨਾ (Real Phenomenon) ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕੇਵਲ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ .ਏਮ .ਕੇਨਜ਼ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਇਹ ਇਕ ਮੋਦਰਿਕ ਘਟਨਾ (Monetary Phenomenon) ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਨਿਰਧਾਰਣ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਭਾਗ ਅਤੇ ਪੂਰਤਿ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।, ਇਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜੇ ਆਰ ਹਿਕਸ ਅਤੇ ਹੇਨਸਨ (J.R. Hicks and Hansen) ਨੇ ਆਈ ਏਸ-ਏਲ ਏਮ (IS-LM) ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਰਾਹੀਂ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਵਾਸਤਵਿਕ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਮੋਦਰਿਕ ਖੇਤਰ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਏਕੀਕਰਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਆਜ਼ ਦੀ ਦਰ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਦਾ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਨਿਰਧਾਰਣ ਅਤੇ AD ਵਕਰ ਦੀ ਵਿਕਲਪਿਕ ਵਿਯੁਤਪਤਿ (Alternative Derivation of AD Curve) ਆਈ ਏਸ-ਏਲ ਏਮ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦਾ ਮੁਲਾਧਾਰ (Cornerstone) ਹੈ। ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ ਬਿਆਜ਼ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਨਿਰਧਾਰਣ ਵਿੱਚ ਜੇ.ਆਰ. ਹਿਕਸ ਅਤੇ ਹੇਨਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਵਾਸਤਵਿਕ ਅਤੇ ਮੋਦਰਿਕ ਖੇਤਰ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸ਼ਲੇਸ਼ਿਤ (Synthesise) ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਸਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ 'ਹਿਕਸ- ਹੇਨਸਨ ਸੰਸ਼ਲੇਸ਼ਣ'

(Hicks-Hansen Synthesis) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। IS ਅਤੇ LM ਵੱਕਰ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਪੁਰਤਿ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਰਾਹੀਂ ਸੰਤੁਲਨ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਪੱਧਰ ਤੇ ਨਿਰਧਾਰਣ। ਬਿਆਜ ਦੇ ਨਿਰਧਾਰਣ ਦਾ ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਬਿਆਜ ਦਰ ਨਿਰਧਾਰਣ ਦਾ ਆਧੁਨਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਅਧਿਆਏ ਇਹ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਈ ਏਸ ਅਤੇ ਏਲ ਏਮ (IS-LM) ਵੱਕਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਯੁਤਪਨ (Derive) ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਤੁਲਿਤ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਣ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਅਲਾਵਾ ਆਈ ਏਸ- ਏਲ ਏਮ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਸਮਗਰ ਮੰਗ ਵੱਕਰ (Aggregate Demand Curve) ਵੀ ਵਿਯੁਤਪਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਵਾਂਗੇ ਕਿ ਆਈ ਏਸ ਅਤੇ ਏਲ ਏਮ ਵਿੱਚ ਖਿਸਕਾਵ (Shift) ਸਮਗਰ ਮੰਗ ਵੱਕਰ ਵਿੱਚ ਖਿਸਕਾਵ ਕਿਦਾਂ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਨੋਟ



ਨੋਟਸ

ਵਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

18.1 IS ਵਕਰ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਵਿਯੁਤਪਤਿ (ਉਤਪਾਦ ਬਾਜ਼ਾਰ ਸੰਤੁਲਨ) (IS Curve and its Derivation (Product Market Equilibrium))

IS ਵਕਰ ਵਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਦੇ ਉਸ ਸੰਯੋਗ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਬੱਚਤ (S) ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ (I) ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਲਿਪਸੀ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸਟਲ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ “IS ਵਕਰ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਦਾ ਸੰਯੋਜਨ ਬਿੰਦੂ ਹੈ ਜੋ ਇਛੱਤ ਖਰਚ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦ ਅਤੇ ਕਸ਼ਰਣ ਅਤੇ ਸਮਾਵੇਸ਼ ਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਇਕਰੂਪਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ, ਨਿਰਿਯਾਤ, ਅਤੇ ਸਵਚਾਲਿਤ ਉਪਭੋਗ ਅਤੇ ਦਿਤੀਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਰ ਦਰਾਂ ਅਤੇ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਦੇ ਲਈ ਖਿੱਚੀਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।” (The IS curve is the locus of interest rate and level of GDP that are consistent with equality between desired spending and output, or what is the same thing, injection and leakages. It is drawn for given values of government spending, exports, and autonomous consumption as well as for given tax rates and a given price level. – Lipsey and Chrystal)। ਇਸ ਲਈ IS ਵਕਰ ਅਤੇ IS ਫਲਨ ਵਸਤੂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

IS ਵਕਰ ਦੀ ਵਿਯੁਤਪਤਿ ਵਿੱਚ ਦੋ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਸੰਬਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਮੰਗ ਫਲਨ (Investment Demand Function) ਰਾਹੀਂ ਸਥਾਪਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਸਰੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਇਹ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਾਂਗੇ ਕਿ ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਵਸਤੂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਸੰਤੁਲਨ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਾਂਗੇ।

I. ਨਿਵੇਸ਼ ਮੰਗ ਫਲਨ (The Investment Demand Function) ਬਿਆਜ ਦਰ (r) ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ (I) ਵਿੱਚ ਸੰਬਧ (Relationship between r and I)

ਇਸਦਾ ਭਾਵ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵਿਪਰਿਤ ਸੰਬਧ ਹੈ। ਬਿਆਜ ਦੀ ਉਚੀ ਦਰ ਤੇ, ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਵਾਂਛਿਤ ਦਰ ਘੱਟ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਨਿਚਲੀ ਦਰ ਤੇ, ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਵਾਂਛਿਤ ਦਰ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗੀ। ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਕਾਰਿਆਤਮਕ ਸੰਬਧ ਹੇਠ ਪ੍ਰਕਾਰ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:


$$I = I_a - br, b > 0$$

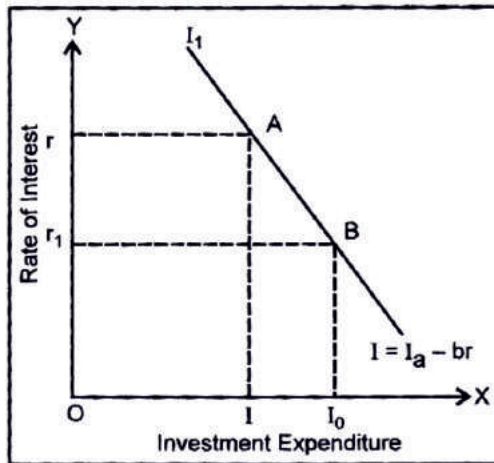
[ਜਿਥੇ I: ਨਿਵੇਸ਼; I_a ਸਵਾਯਤ ਨਿਵੇਸ਼; r: ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ; b: ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ ਦੀ ਅਨੁਕ੍ਰਿਯਾਸ਼ੀਲ (Responsiveness)]

ਉਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਫਲਨ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬਿਆਜ ਦੀ ਨਿਚੀ ਦਰ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਵੱਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਵੀ ਸਹੀ ਹੈ (Vice-Versa)।

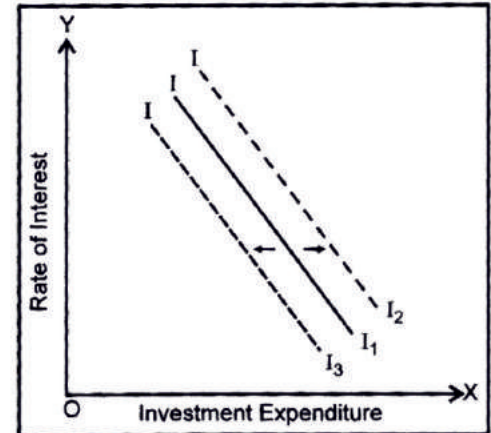
ਚਿਤਰ 18.1 ਵਿੱਚ, I_1 ਨਿਵੇਸ਼ ਮੰਗ ਵਕਰ ਹੈ ਜੇੜਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਰਿਣਾਤਮਕ ਸੰਬਧ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਿਆਜ ਦੀ ਘੱਟ ਦਰ Or_1 ਤੇ, ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ OI_0 ਹੈ ਅਤੇ ਉੱਚੀ ਬਿਆਜ ਦਰ Or ਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ OI ਹੈ। ਜੇਕਰ ਨਿਵੇਸ਼

ਨੋਟ ਦੇ ਖੁਦ ਦੇ ਘਟਕ (Autonomous Component) I_a ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਨਿਵੇਸ਼ ਮੰਗ ਵਕਰ ਵਿੱਚ ਖਿਸਕਾਵ ਅੰਦਾ ਹੈ। I_a ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ I_1 ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ I_a ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ I_1 ਵਕਰ ਨੂੰ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਖਿਸਕਾ ਦੇਵੇਗੀ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ (I_2) ਕੰਮੀ I_1 ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਖਿਸਕਾ ਦੇਵੇਗੀ।

 ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ, ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਰਾਹੀਂ, ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।



ਚਿਤਰ 18.1



ਚਿਤਰ 18.2

ਚਿਤਰ 18.2 ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖੁਦ ਦੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਨਿਵੇਸ਼ ਮੰਗ ਫਲਨ ਵਿੱਚ ਖਿਸਕਾਵ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਖੁਦ ਦੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਕਰ I_1 ਨੂੰ ਖਿਸਕਾਕੇ I_2 ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਖੁਦ ਦੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਕਰ I_1 ਨੂੰ ਖਿਸਕਾਕੇ I_3 ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ।

II. ਜਦ 'r' ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਦ ਕਿਵੇਂ ਨਿਵੇਸ਼ ਕੁਲ ਖਰਚ ਅਤੇ GDP ਦੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ (How Investment Impacts Aggregate Expenditure and the level of GDP when 'r' happens to Change?)

ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਕਾਰਣ ਕੁਲ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਵਿਵਿਧ ਸੀਮਾ ਤੱਕ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਨਿਵੇਸ਼ ਗੁਣਕ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਜੇਕਰ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ (r) ਸਥਿਰ ਰਵੇ ਤਾਂ। ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਕੁਲ ਖਰਚ (AE) ਅਤੇ GDP ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜੇਕਰ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ (r) ਸਥਿਰ ਨ ਰਵੇ (ਜਿਵੇਂ ਜਾ IS-LM ਮਾਡਲ ਵਿੱਚ) ਤਦ ਨਿਵੇਸ਼ ਗੁਣਕ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਉਨੀ ਅਸਾਨ ਨਹੀਂ ਬਣੀ ਰਵੇਗੀ। ਚਿਤਰ 18.3 ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਬਿਆਜ ਦਰ (r) ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਕੁਲ ਖਰਚ AE ਅਤੇ GDP ਦੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਚਿਤਰ 3 ਦੇ ਭਾਗ (A) ਅਤੇ ਭਾਗ (B) ਬਿਆਜ ਦਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਤੁਲਿਤ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸੰਤੁਲਨ ਬਿੰਦੂ E ਤੇ ਹੈ ਜਿਥੇ $AE = Y$ (ਭਾਗ A) ਅਤੇ $S = I$ (ਭਾਗ B) ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ I_1 ਵਿੱਚ I_1 ਵਰਿਧਿ ਹੋਣ ਤੇ, ਭਾਗ A ਦਾ ਕੁਲ ਖਰਚ ਵਕਰ AE ਤੇ ਸਰਕਾਕੇ AE_1 ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਮੁਤਾਬਕ, ਨਵਾ ਸੰਤੁਲਿਤ GDP ਪੱਧਰ OY_1 ਹੋਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ $AE_1 = Y$ ਅਤੇ $S = I_1$ । ਪਰ GDP ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਲਈ r ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੋਦੀ ਹੈ ਬਿਆਜ ਦਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ, ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਦੇ ਫਲਸਵਰੂਪ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਕਰ I_1 ਤੋਂ I_2 ਨੂੰ ਪੀਛੇ ਦੀ ਔਰ ਖਿਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਭਾਗ A ਵਿੱਚ, ਵਾਸਤਵਿਕ ਕੁਲ ਖਰਚ ਵੱਧਕੇ AE_1 ਦੀ ਬਜਾਏ, AE_2 ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਾਸਤਵਿਕ GDP, OY_1 ਦੇ ਬਜਾਏ OY_2 ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਿਆਜ ਦੀ ਉੱਚੀ ਦਰ ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋੜੀ ਅਗੇ ਕੁਲ ਖਰਚ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਡਿਗਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹਦੇ ਉਲਟ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸਲਈ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ, ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਰਾਹੀਂ, ਵਾਸਤਵਿਕ (GDP) ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਰਿਕਤ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋ (Fill in the blanks):

1. ਆਈ. ਏਸ.ਏਲ.ਏਮ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਮੰਗ ਵਕਰ ਵੀ ਵਿਯੁਤਪਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।
2. ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਕਾਰਣ ਕੁਲ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਵਿਵਿਧ ਸੀਮਾ ਤੱਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

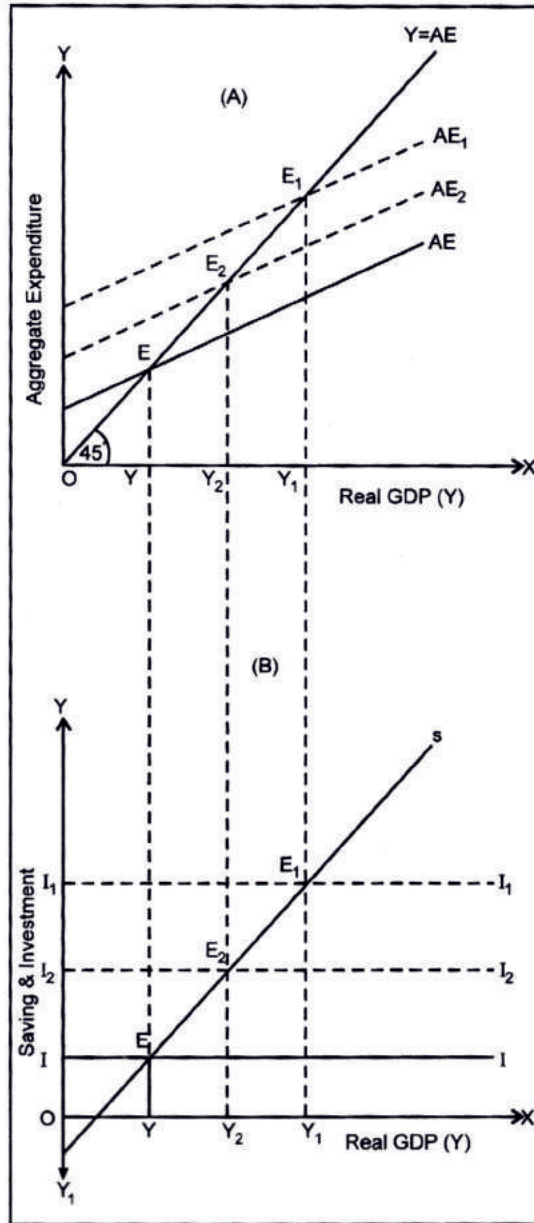
III. ਇਕ ਹੋਰ r ਅਤੇ ਦੇ GDP ਭਿਨ ਪੱਧਰਾਂ ਅਤੇ ਦੁਜੀ ਪਾਸੇ S ਅਤੇ I ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸੰਬਧ: IS ਵਕਰ (Relationship between different levels of r and GDP on the one hand and quality between S and I on the other: IS Curve)

ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ 'r' ਦੇ ਹਰ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ GDP ਦਾ ਸੰਤੁਲਿਤ ਪੱਧਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋੜਾਂ ਬਚਤ (S) ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ (I) ਦੇ ਵਿੱਚ ਉਸੀ ਦੇ ਸਦਰਿਸ਼ ਸਮਾਨਤਾ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਸੰਬਧ ਵਿੱਚ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ ਕਿ 'r' ਦੇ ਉੱਚ ਪੱਧਰ ਦਾ ਕੰਮ GDP ਦਾ ਘਟਿਆ ਪੱਧਰ ਹੈ ਅਤੇ ਬਚਤ (S) ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ (I) ਅਨੁਰੂਪ ਸਮਾਨਤਾ ਹੈ। ਦੁਜੀ ਐਰ 'r' ਦੇ ਘਟਿਆ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਭਾਵ GDP ਦਾ ਉੱਚ ਪੱਧਰ ਹੈ (ਜੋੜਾ ਕਿ 1 ਅਤੇ AE ਦੇ ਉੱਚ ਪੱਧਰ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ) ਇਸਦੇ ਸਦਰਿਸ਼ S ਅਤੇ I ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਦਾ ਹੋਣਾ ਹੈ।

ਚਿਤਰ 18.4 (B) ਵਿੱਚ IS ਵਕਰ ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਚਿਤਰ 18.4 A ਵਿੱਚ ਵਿਯੁਤਪਨ ਕਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। IS ਵਕਰ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦਰ ਦੇ ਉਸ ਸੰਯੋਜਨ ਨੂੰ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ

ਇਛਿਤ ਖਰਚ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਭਾਗ B ਵਿੱਚ ਦਿਤੇ ਹੋਏ ਬਿਆਜ ਦਰ Or ਤੇ ਸੰਤੁਲਿਤ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਪੱਧਰ OY ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਭਾਗ A ਵਿੱਚ AE ਰੇਖਾ ਅਤੇ ਸਮਗਰ ਉਤਪਾਦ ਰੇਖਾ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਕਰਕੇ ਨਿਰਧਾਰਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦਰ ਦੇ ਇਸ ਸੰਯੋਜਨ (OY, Or) ਨੂੰ ਭਾਗ B ਵਿੱਚ A ਦੇ ਬਿੰਦੂ ਰਾਹੀਂ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਗ B ਵਿੱਚ B ਬਿੰਦੂ OY₂ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਪੱਧਰ ਅਤੇ Or₁ ਬਿਆਜ ਦਰ ਸੰਯੋਜਨ ਹੈ। Or₂ ਬਿਆਜ ਦਰ ਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਪੱਧਰ OY₁ ਹੈ ਜਿਥੇ ਭਾਗ B ਵਿੱਚ C ਬਿੰਦੂ ਰਾਹੀਂ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦਰ ਦੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਸੰਯੋਜਨ ਬਿੰਦੂ (ਜਿਵੇਂ A, B, C ਨੂੰ) ਜੋੜਨ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ IS ਵਕਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ IS ਵਕਰ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹਰ ਬਿੰਦੂ ਵਸਤੂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਨੋਟ

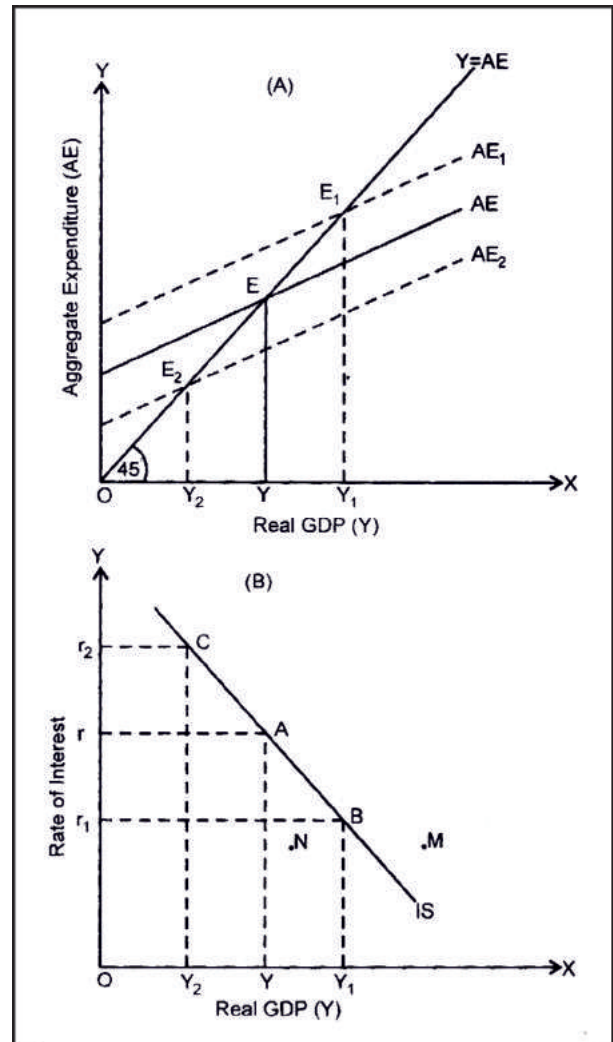


ਚਿਤਰ 18.3

ਨੋਟ ਜੇਤਾਂ ਬਿੰਦੂ IS ਵਕਰ ਦੇ ਖੱਬੇ ਜਾਂ ਸੱਜੇ ਔਰ ਸਥਿਰ ਹੈ, ਉਹ ਵਸਤੂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਅਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਬਿੰਦੂ M ਨੂੰ ਲਾਇਓ। (ਚਿਤਰ 18.4(B) ਵਿੱਚ) ਇਹ IS ਵਕਰ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਹੈ। ਇਸ ਬਿੰਦੂ ਨਾਲ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਗ A ਵਿੱਚ AE ਅਤੇ Y ਦੇ ਵਿੱਚ ਅਸੰਤੁਲਨ ਹੈ। ਭਾਵ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ ਕੁਲ ਖਰਚ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ ਅਤੇ ਬਚਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ। ($Y > AE, \Rightarrow S > I$)। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ IS ਵਕਰ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਕੋਈ ਬਿੰਦੂ, ਜਿਵੇਂ ਬਿੰਦੂ N, GDP ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦਰ ਦੇ ਉਸ ਸੰਯੋਗ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਕੁਲ ਖਰਚ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਬਚਤ ਤੋਂ ਵੱਧ ($AE > Y, \Rightarrow I > S$)।

IS ਵਕਰ ਦੀ ਢਲਾਨ (Slope of IS Curve)

IS ਵਕਰ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦਰ ਦੇ ਸੰਯੋਜਨ ਤੇ ਵਿਯੁਤਪਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਢਲਾਨ ਖੱਬੇ ਤੋਂ ਸੱਜੇ ਔਰ ਥਾਲੇ ਦੀ ਔਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉੱਚੀ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਘੱਟ ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ ਦੇ ਕਾਰਣ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਘੱਟ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵੱਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਕਾਰਣ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਵਿੱਚ ਵਿਰਧੀ ਲਾਂਦੀ ਹੈ। IS ਵਕਰ ਦਾ ਚਪਟਾ (Flatter) ਹੋਣਾ ਜਾ ਗਹਰਾ (Steeper) ਹੋਣਾ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਿਵੇਸ਼ ਬਿਆਜ ਦਰ ਬਦਲਾਵ ਵਿੱਚ ਕਿਨਾਂ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਣਕ ਦਾ ਮਾਨ ਕਿਨਾਂ ਹੈ। ਯੇਕਰ ਵਿਆਜ ਦਰ ਦੇ ਇਕ ਨਿਰਦਿਸ਼ਟ ਬਦਲਾਵ ਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਵੱਧ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੈ ਤਾਂ IS ਵਕਰ ਚਪਟਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਬਿਆਜ ਦਰ ਦੇ ਇਕ ਨਿਰਦਿਸ਼ਟ ਬਦਲਾਵ ਨਾਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਘੱਟ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੈ ਤਾਂ IS ਵਕਰ ਗਹਰਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਗੁਣਕ ਦਾ ਮੁੱਲ ਵੀ IS ਵਕਰ ਦੇ ਚਪਟੇ ਹੋਣ ਅਤੇ ਗਹਰੇ ਹੋਣ ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵੱਧ ਗੁਣਕ ਮੁੱਲ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਕ ਨਿਰਦਿਸ਼ਟ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਕਾਰਣ, AE ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। (ਇਕ ਦਿਤੀ ਹੋਈ ਬਿਆਜ ਦਰ ਤੇ)। ਇਸਦੇ ਕਾਰਣ AE ਵਕਰ ਚਪਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੇਤਾਂ IS ਵਕਰ ਦਾ ਚਪਟਾ ਹੋਣ ਦਾ ਉਤਰਦਾਈ ਹੈ। ਇਸ ਸਰਿਸ਼ ਗੁਣਕ ਮੁੱਲ ਦੇ ਘੱਟ ਹੋਣ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ AE ਦਾ ਵਕਰ ਗਹਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਦੇ ਕਾਰਣ IS ਵਕਰ ਵੀ ਸਾਪੇਸ਼ਤ: ਗਹਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।



ਚਿਤਰ 18.4

ਚਿਤਰ 18.5 ਵਿੱਚ, IS ਵਕਰ ਨੂੰ ਰਿਣਾਤਮਕ ਢਲਾਨ ਵਾਲਾ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਣਕ ਦੇ ਉੱਚੇ ਮੁੱਲ ਦੇ ਲਈ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦਰ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਲਈ IS ਵਕਰ ਚਪਟਾ (Flatter) ਹੈ ਜਿਵੇਂ IS₁। ਗੁਣਕ ਦੇ ਘਟਿਆ ਮੁੱਲ ਦੇ ਲਈ ਜਾਂ ਅਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ (Insensitive) ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਲਈ IS ਵਕਰ ਗਹਰਾ (Steeper) ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ IS₂।

IS ਵਕਰ ਦੀ ਢਲਾਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਣ ਵਾਲੇ ਦੋ ਪ੍ਰਾਚਲ (Two Parameters Impacting Slope of IS Curve)

- (i) 'r' ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ I ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ (Sensitivity of I to r): 'r' ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ I ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਜਿਨੀ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਬਿਆਜ ਦਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਜਿਨੀ ਵੱਧ ਅਨੁਕਰਿਆਸ਼ੀਲਤਾ (Responsiveness) ਹੁੰਦੀ ਹੈ IS

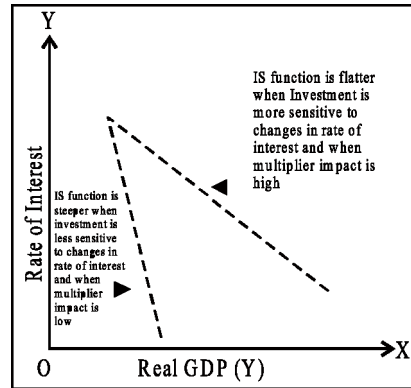
ਵਕਰ ਉਨਾਂ ਹੀ ਵੱਧ ਚਪਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਹਦੇ ਉਲਟ ਵੀ।

ਨੋਟ

- (ii) ਗੁਣਕ ਦਾ ਮੁੱਲ (Value of Multiplier): ਗੁਣਕ ਦਾ ਮੁੱਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਕਾਰਣ ਸਮਰਗ ਖਰਚ (AE) ਵਿੱਚ ਉਨੀ ਹੀ ਵੱਧ ਵਰਿਧਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

IS ਵਕਰ ਦਾ ਖਿਸਕਾਵ (Shift in IS Curve)

IS ਵਕਰ ਵਿੱਚ ਖਿਸਕਾਵ ਕੁਲ ਖਰਚ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸਵਾਯਤ ਖਰਚ ਘਟਕ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੋ ਸ਼ੇਤਰਿਆਂ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਵਾਯਤ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ ਅਤੇ ਸਵਾਯਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਵਾਯਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ IS ਵਕਰ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਸਰਕਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਕਾਰਣ ਆਸਾਨ ਹੈ ਸਵਾਯਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ AE ਵਕਰ ਨੂੰ ਉੱਤੇ ਦੀ ਔਰ ਸਮਾਨੰਤਰ ਖਿਸਕਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। AE ਵਕਰ ਦਾ ਉੱਤੇ ਦੀ ਔਰ ਖਿਸਕਾਵ IS ਵਕਰ ਨੂੰ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਸਰਕਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।



ਚਿਤਰ 18.5

ਚਿਤਰ 18.6 ਦਾ ਭਾਗ (B) ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ IS ਵਕਰ IS ਤੋਂ ਸਰਕਾਕੇ

IS_1 ਅਤੇ IS ਤੋਂ ਸਰਕਾਕੇ IS_2 ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਹਿਰਜਨਯ (Exogenous) ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਵਿਰਧੀ (ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਕਿਤਾ ਗਿਆ ਸਵਾਯਤ ਨਿਵੇਸ਼) AE ਰੇਖਾ ਨੂੰ (ਭਾਗ A ਤੋਂ) ਉੱਤੇ AE_1 ਤੱਕ ਸਰਕਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ, (ਬਿਆਜ ਦੀ ਸਮਾਨ ਦਰ Or ਤੋਂ) IS ਵਕਰ IS ਤੋਂ ਸਰਕਾਕੇ IS_1 ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਭਾਗ B ਵਿੱਚ)। ਸਵਾਯਤ ਖਰਚ ਦੇ ਘੱਟ ਹੋਣ ਤੇ AE ਵਕਰ ਥਾਲੇ ਦੀ ਔਰ AE ਤੋਂ ਸਰਕਾਕੇ (ਭਾਗ A ਤੋਂ) AE_2 ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ, IS ਵਕਰ ਪੀਛੇ ਦੀ ਔਰ ਸਰਕਾਕੇ (ਭਾਗ B ਤੋਂ) IS ਤੋਂ IS_2 ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਬਹੁਵਿਕਲਪੀਆ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Multiple Choice Questions):

3. ਜੇਕਰ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਸਵਾਯਤ ਘਟਕ I_d ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਨਿਵੇਸ਼ ਮੰਗ ਵਕਰ ਵਿੱਚ ਅੰਉਦਾ ਹੈ -
 (ੳ) ਖਿਸਕਾਉ (ਅ) ਝੁਕਾਉ
 (ੲ) ਬਦਲਾਵ (ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
4. ਜਦ 'r' ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਦ ਕਿਵੇਂ ਨਿਵੇਸ਼ ਕੁਲ ਖਰਚ ਅਤੇ..... ਦੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।
 (ੳ) PGP (ਅ) GDP
 (ੲ) ADP (ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
5. ਜੇਕਰ ਬਿਆਜ ਦਰ (r) ਸਥਿਰ ਨ ਰਹੇ (ਜਿਵੇਂ ਜਾਂ IS-LM ਮਾਡਲ ਵਿੱਚ) ਤਦ ਨਿਵੇਸ਼ ਗੁਣਕ ਦੀ ਪ੍ਰਕਰਿਆ ਉਨੀ ਨਹੀਂ ਬਨੀ ਰਵੇਗੀ-
 (ੳ) ਅਸਾਨ (ਅ) ਮੁਸ਼ਕਲ
 (ੲ) ਅਸਥਿਰ (ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
6. IS ਵਕਰ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦਰ ਦੇ ਸੰਯੋਜਨ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ -
 (ੳ) ਉਤਪਨ (ਅ) ਵਿਯੁਤਪਨ
 (ੲ) ਸੰਪਨ (ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

18.2 LM ਵਕਰ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਵਿਯੁਤਪਤਿ (ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਸੰਤੁਲਨ)

[LM Curve and its Derivation (Money Market Equilibrium)]

LM ਵਕਰ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP(Y) ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦਰ (r) ਦੇ ਭਿਨ ਸੰਯੋਗੇ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੇੜਾ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ (M) ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ (L) ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਇਹ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸੰਬਧ ਅਤੇ

ਨੋਟ

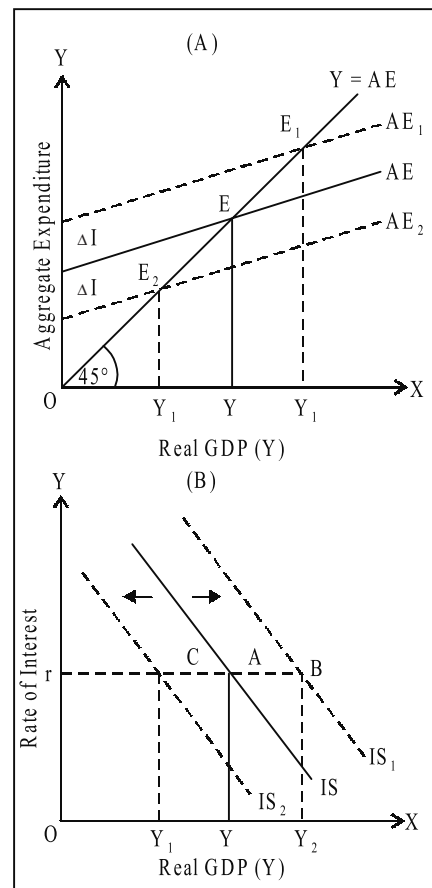
ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਵਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ। **ਲਿਪਸੀ** ਅਤੇ **ਕਿਰਸਟਲ** ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, “**LM** ਵਕਰ, ਦੀ ਹੋਈ ਮੁਦਰਾ ਪੂਰਤਿ ਅਤੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦੇ ਲਈ, **GDD** ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦਰ ਦੇ ਸੰਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਟ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਮੁਦਰਾ ਮੰਗ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਪੂਰਤਿ ਦੀ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਅਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਹੈ।” (The LM curve plots combinations of GDP and the interest rate, for a given money supply and given price level, that are consistent with the equality of money demand and money supply. – **Lipsey and Chrystal**)

LM ਵਕਰ ਦੀ ਵਯੁਤਪਤਿ (Derivation) ਤਿਨਾਂ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ: (i) ਅਸੀਂ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। (ii) ਅਸੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਰਾਹੀਂ GDP ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। (iii) ਅਸੀਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ‘r’ ਦੇ ਕਈ ਮੁੱਲਾਂ ਤੱਕ GDP ਦੇ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੂਰਤਿ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

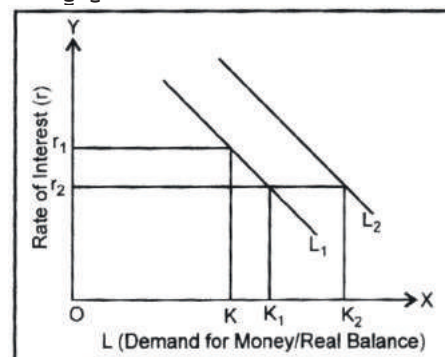
(i) **ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ** (Demand for money and Rate of Interest): ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਤੋਂ ਭਾਵ ਲੋਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵਾਸਤਵਿਕ ਬਕਾਇਆ (Real Balances) ਦੀ ਮੰਗ ਹੈ। ਵਾਸਤਵਿਕ ਬਕਾਇਆ ਦਾ ਭਾਵ ਮੁਦਰਾ ਬਕਾਇਆ (Money Balances) ਅਤੇ ਸਧਾਰਣ ਬਕਾਇਆ (Normal Balances) ਜਿਸਦਾ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਬਦਲਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਮਾਯੋਜਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਜਦ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦੁਗੁਣਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਦ ਲੋਕ ਪਾਹਿਲਾਂ ਦੁਗੁਣੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਕੋਲ ਰਖਦੇ ਹਨ ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਬਕਾਇਆ (Real Balances) (ਅਤੇ ਖਰੀਦ ਸ਼ਕਤਿ) ਸਥਿਰ ਬਣੇ ਰਹੇ। ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਵਾਸਤਵਿਕ ਬਕਾਇਆ ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਕਾਰਕਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ: (i) GDP ਦਾ ਪੱਧਰ ਅਤੇ (ii) ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ। GDP ਦਾ ਪੱਧਰ ਵਾਸਤਵਿਕ ਬਕਾਇਆ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਨਿਰਧਾਰਕ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨੂੰ ਖਰਿਦਣ ਦੇ ਲਈ ਲੋਕ ਅਪਣੇ ਕੋਲ ਮੁਦਰਾ ਰਖਦੇ ਹਨ। GDP ਦੇ ਉੱਚ ਪੱਧਰ ਦਾ ਭਾਵ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸ਼ੇਸ ਦੀ ਉੱਚ ਮੰਗ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਦੇ ਉਲਟ ਵੀ। **ਬਿਆਜ ਦਰ ਦਾ ਭਾਵ ਮੁਦਰਾ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਕੋਲ ਰਖਣ ਦੀ ਅਵਸਰ ਲਾਗਤ** (Opportunity Cost) ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਜਦ ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰਾਸ਼ੀ ਅਪਣੇ ਕੋਲ ਨਕਦ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਰਖਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਬਿਆਜ ਦੇ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਉਸ ਆਮਦਨ ਤੋਂ ਵਾਂਞਿਤ ਰਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜੇਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ ਜੇਕਰ ਇਸ ਰਾਸ਼ੀ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਬੈਂਕ ਵਿੱਚ ਖਰਿਦਣ ਲਈ ਨਿਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ। ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਬਿਆਜ (r) ਦੀ ਉੱਚੀ ਦਰ ਦਾ ਭਾਵ ਨਕਦ ਸ਼ੇਸ ਰਖਣ ਦੀ ਉੱਚ ਅਵਸਰ ਲਾਗਤ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਨਕਦ ਸ਼ੇਸ ਦੀ ਮੰਗ ਦਾ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ GDP ਪੱਧਰ ਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ (r) ਤੋਂ ਉਲਟ ਸੰਬੰਧ (Inversely related) ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਾਸਤਵਿਕ ਸ਼ੇਸ ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ‘r’ ਅਤੇ GDP ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਚਿਤਰ 18.7 ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਰੇਖਾ L1 ਇਹ ਵਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਦਾ ‘r’ ਦੇ ਨਾਲ ਉਲਟ ਸੰਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। GDP ਦੇ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਪੱਧਰ ਤੇ ਉੱਚ ਦਾ ‘r’ ਦਾ ਭਾਵ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਘੱਟ ਮੰਗ ਹੈ (ਅਤੇ ਇਹਦੇ ਉਲਟ)। ਇਸਲਈ ਜਦ $r = Or_1$ ਤਦ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ = OK ਅਤੇ ਜਦ ‘r’ ਘੱਟਕੇ Or_2 ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਦ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਵੱਧਕੇ OK_1 ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦ ‘r’ ਸਥਿਰ ਰਹਿਦਾ ਹੈ, ਤਦ GDP ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਦ L_1 - ਰੇਖਾ ਸਰਕਕੇ L_2 ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਹਦਾ ਭਾਵ ‘r’ ਦੇ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਪੱਧਰ ਤੇ



ਚਿਤਰ 18.6



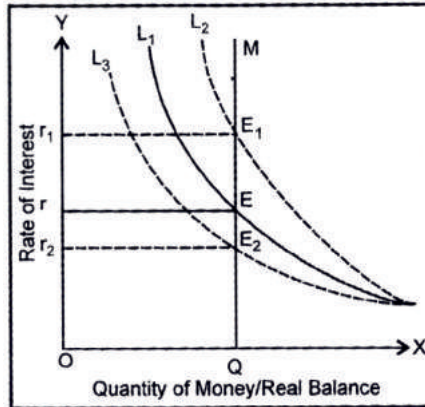
ਚਿਤਰ 18.7

ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦਾ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਜੇਕਰ $r = Or_2$ ਤਦਹਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ OK_1 ਤੋਂ ਵੱਧਕੇ OK_2 ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਦ GDP ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ L_1 - ਰੇਖਾ ਦੇ L_1 ਤੋਂ L_2 ਖਿਸਕਾਵ ਰਾਹੀਂ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਨੋਟ

(I) GDP ਬਦਲਾਵ ਦਾ ਬਿਆਜ ਦਰ ਪ੍ਰਭਾਵ
(Impact of GDP Changes on Rates of Interest)

ਹੁਣ ਆਸੀ ਜਾਣ ਚੁਕੇ ਹਾਂ ਕਿ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦਾ ਸੱਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਣ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਪੁਰਤੀ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤੱਥ ਕਿ GDP ਦਾ ਪੱਧਰ ਮੰਗ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਬਿਆਜ ਦਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਇਨ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਨਿਹਿਤਾਰਥ GDP, ਬਿਆਜ ਦਰ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਦਾ ਪਾਇਆ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਚਿਤਰ 18.8 ਵਿੱਚ ਇਸ ਅੰਤਰ - ਸੰਬੰਧ ਦੀ ਕਰਿਆਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।



ਚਿਤਰ 18.8

ਨੋਟ: ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ (ਰੇਖਾ M) ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਦਾ ਨਿਰਧਾਰਣ ਮੌਦਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸਵਤੰਤਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ (Autonomously) ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸ਼ੇਸ਼ (Real Balance) ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਨੂੰ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਮਾਨਿਅਤਾ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਕਿ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਸਥਿਰ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ (L) ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ (M) ਤੇ ਸੰਤੁਲਿਤ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ (Or) ਉਸ ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਥੇ $L = M$ ।

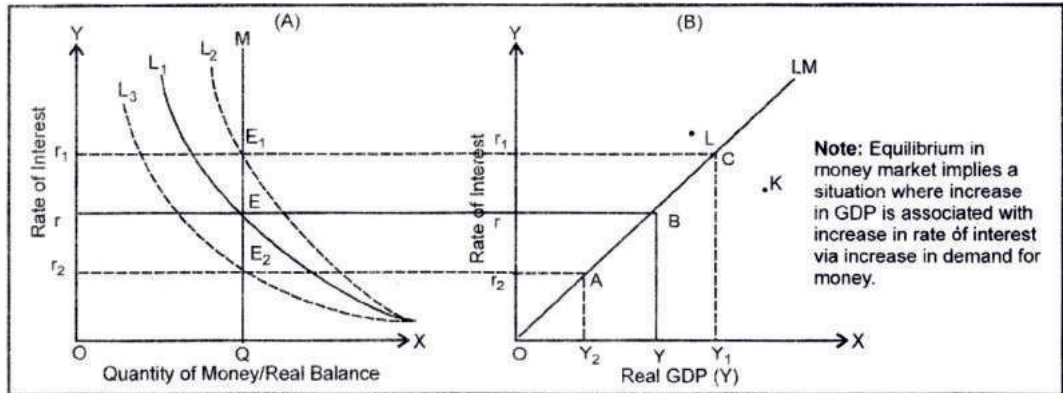
GDP ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੋਣ ਨਾਲ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਵੱਧਦੀ ਹੈ, ਫਲਸਵਰੂਪ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਦਾ ਵਕਰ L_1 ਤੋਂ ਉੱਤੇ ਦੀ ਔਰ ਖਿਸਕਕੇ L_2 ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਫਲਸਵਰੂਪ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ Or ਤੋਂ ਵੱਧਕੇ Or_1 ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੀ ਤਰਾਂ, ਜੇਕਰ GDP ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਮੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ, ਜਿਸਦੇ ਫਲਸਵਰੂਪ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਦਾ ਵਕਰ L_1 ਤੋਂ ਪੀਛੇ ਦੀ ਔਰ ਖਿਸਕਕੇ L_3 ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਲਸਵਰੂਪ ਬਿਆਜ ਦਰ Or ਤੋਂ ਘੱਟਕੇ Or_2 ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ GDP ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਜਰਿਏ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਇਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ GDP ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਬਦਲਾਵ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕੇਵਲ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਦੀ ਮੰਗ (Transaction Demand) ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਸਟੇ ਦੇ ਲਈ ਮੰਗ (Speculative Demand) ਤੇ ਨਹੀਂ। ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਲੇਨ-ਦੇਨ ਦੀ ਮੰਗ ਦਾ 'r' ਦੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਿਧਾ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ; ਤਦ ਭਲਾ GDP ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੋਣ ਨਾਲ 'r' ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਇਹਦੇ ਲਈ ਦਿਤਾਂ ਗਿਆ ਤਰਕ ਇਸ ਤਰਾਂ ਹੈ: ਜਦ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਲੇਨ - ਦੇਣ ਦੀ ਮੰਗ ਵੱਧਦੀ ਹੈ (GDP ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਕਾਰਣ) ਤਦ ਮੁਦਰਾ ਕਿਥੇ ਦੀ ਅੰਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੀ ਇਹ ਮਾਨਿਅਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। (ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਦਾ ਚਿਤਰ ਵਿੱਚ ਖੜੀ (ਓਧਰਵਾਧਰ) ਰੇਖਾ (Vertical Straight Line) ਰਾਹੀਂ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ) ਲੇਨ-ਦੇਣ ਦੀ ਮੰਗ ਦਾ ਦਬਾਉ ਸਟੇ ਲਈ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਨਿਵੇਸ਼ (Speculative Investment of Money) ਤੇ ਦਬਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਵੱਧ ਰਾਹੀਂ ਲੇਨ-ਦੇਣ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਪੁਰਾ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਲੋਕ ਅਪਣੀ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆ/ਬਾੱਡਡਸ ਨੂੰ ਵੇਚ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਬਾੱਡਡਸ ਦੀ ਵੇਚ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਨੂੰ ਡਿਗਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਤਦਨੁਸਾਰ ਬਿਆਜ ਦਰ ਵੱਧਣ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ GDP ਵਿੱਚ ਲੇਨ-ਦੇਣ ਦੇ ਲਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ-ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆ/ਬਾੱਡਡਸ ਨੂੰ ਵੇਚਣ ਦਾ ਦਬਾਵ, ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਲੇਨ-ਦੇਣ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਲਈ ਨਕਦ ਸ਼ੇਸ਼ (Cash Balances) ਨੂੰ ਵੱਧਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਬਾੱਡਡਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਵਿੱਚ ਗਿਰਾਵਟ-ਬਿਆਜ ਦਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ।

(II) ਇਕ ਔਰ 'r' ਅਤੇ GDP ਦੇ ਭਿਨ ਪੱਧਰਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧ ਅਤੇ ਦੁਜੀ ਔਰ L ਅਤੇ M ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ : LM ਵਕਰ (Relationship between different levels of r and GDP on the one hand and Equality between L and M on the other: LM Curve)

ਕਿਉਂਕਿ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਕਾਰਣ ਮੁਦਰਾ ਮੰਗ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, GDP ਦੇ ਹਰ ਪੱਧਰ ਦੇ ਲਈ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਉਹ ਹੋਣੀ ਚਾਹਿਦੀ ਹੈ ਜੋੜੀ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਲਾਵੇ, ਇਹ ਮਾਨਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਸੰਪਤਿ ਪੱਧਰ ਸਮਾਨ ਰਾਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਬਿਆਜ ਦਰ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਦੇ ਭਿਨ ਸੰਯੋਗ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਦੇਣ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ LM ਵਕਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਚਿਤਰ 18.9 ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਨਾਲ LM ਵਕਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤਿ/ਵਿਯੁਤਪਤਿ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਨੋਟ ਚਿਤਰ 18.9 ਦਾ ਭਾਗ (A) GDP ਦੇ ਭਿੰਨ ਪੱਧਰ ਤੇ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। L ਦਾ ਉੱਚ ਪੱਧਰ (ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ) GDP ਦੇ ਉੱਚ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਹੈ। ਭਾਗ B ਭਿੰਨ GDP ਪੱਧਰਾਂ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਨੂੰ ਮਿਲਾਦਾ ਹੈ ਜੋੜਾਂ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਬਣਾਏ ਰਖਦਾ ਹੈ।



ਚਿਤਰ 18.9

ਚਿਤਰ 18.9 ਦਾ ਭਾਗ (A) GDP ਦੇ ਭਿੰਨ ਪੱਧਰ ਦਾ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। M_s ਦਾ ਉੱਚਾ ਪੱਧਰ GDP ਦੇ ਉੱਚੇ ਪੱਧਰ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੈ। ਭਾਗ (B) ਭਿੰਨ GDP ਪੱਧਰਾਂ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਨੂੰ ਮਿਲਾਦਾ ਹੈ ਅਤੇ LM ਵਕਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। GDP ਦੇ OY ਪੱਧਰ ਤੇ (ਭਾਗ B ਵਿੱਚ) ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ O_r ਹੈ ਜਿਥੇ $L_1 = M$ (ਭਾਗ A)। GDP ਦਾ OY ਪੱਧਰ ਅਤੇ O_r ਬਿਆਜ ਦਰ ਦਾ ਸੰਯੋਗ ਭਾਗ B ਵਿੱਚ ਬਿੰਦੂ B ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਗ B ਵਿੱਚ GDP ਦਾ ਪੱਧਰ ਜਿਵੇਂ ਹੀ OY ਤੋਂ OY_1 ਵੱਧਦਾ ਹੈ, ਮੁਦਰਾ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋੜੀ ਮੁਦਰਾ ਵਕਰ ਨੂੰ ਉੱਤੇ ਦੀ ਔਰ L_1 ਤੋਂ L_2 ਵੱਧਾ ਦੈਦਾਂ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਰੂਪ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ (ਭਾਗ A ਵਿੱਚ) O_r ਤੋਂ ਵੱਧਕੇ O_{r_1} ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। OY_1 ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ O_{r_1} ਬਿਆਜ ਦਰ ਦਾ ਸੰਯੋਗ ਭਾਗ B ਵਿੱਚ ਬਿੰਦੂ C ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਪੱਧਰ OY ਤੋਂ OY_2 ਡਿਗਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਮੁਦਰਾ ਮੰਗ ਵਕਰ ਦੇ ਥਲੇ ਦੀ ਔਰ ਸਰਕਨੇ ਭਾਵ L_1 ਤੋਂ L_2 ਹੋਣ ਦੇ, ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਘੱਟਕੇ O_r ਤੋਂ O_{r_2} ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। O_{r_2} ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਅਤੇ OY_2 ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਭਾਗ B ਵਿੱਚ ਬਿੰਦੂ A ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। A, B, C ਆਦਿ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੇ ਇਹੋਜੇ ਸੰਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਦੇਨ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ (ਭਾਗ B ਵਿੱਚ) LM ਵਕਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਇਹ ਵਕਰ GDP ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਸੰਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮੁਦਰਾ ਮੰਗ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤਿ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਨਿਹਿਤਾਰਥ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਲਨ ਦਾ ਹੋਣਾ ਹੈ।

ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਅਸੰਤੁਲਨ ਤਦੋਂ ਹੋਵੇਗਾ ਜਦੋਂ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਲਈ ਮੰਗ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤਿ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੇ ਬਿੰਦੂ LM ਵਕਰ ਦੇ ਜਾਂ ਤਾਂ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਜਾਂ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਲਈ, ਚਿਤਰ 18.9 (B) ਵਿੱਚ ਬਿੰਦੂ K ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦਰ ਦੇ ਉਸ ਸੰਯੋਗ ਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਲਈ ਮੰਗ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ, ਵਿੱਚ ($L > M$)। ਚਿਤਰ 18.9 (A) ਇਹ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਬਿੰਦੂ L ਜੋੜਾਂ LM ਵਕਰ ਦੇ ਸੱਬੇ ਔਰ ਸਥਿਰ ਹੈ, ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਉਨ ਸੰਯੋਗ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਲਈ ਮੰਗ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ ($M > L$)। ਇਸਲਈ LM ਵਕਰ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਕੋਈ ਵੀ ਬਿੰਦੂ ਉਸ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੇ ਅਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਲਈ ਮੰਗ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ ਅਤੇ LM ਵਕਰ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਕੋਈ ਵੀ ਬਿੰਦੂ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਅਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ ਅਤੇ LM ਵਕਰ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਕੋਈ ਵੀ ਬਿੰਦੂ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਅਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ, ਮੁਦਰਾ ਮੰਗ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ।

LM ਵਕਰ ਦਾ ਢਲਾਨ (Slope of LM Curve)

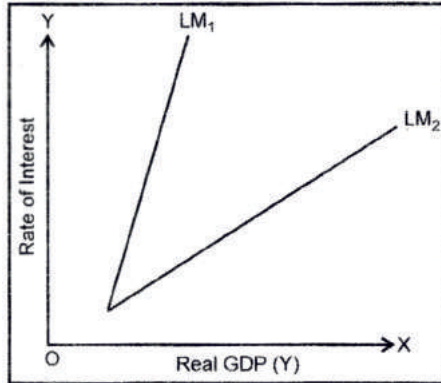
LM ਵਕਰ ਦਾ ਢਲਾਨ ਤੋਂ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਉੱਤੇ ਦੀ ਔਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋੜਾਂ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਧੰਨਾਤਮਕ ਸੰਬਧ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਦੇ ਉੱਚੇ ਪੱਧਰ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਬਿਆਜ ਦੀ ਉੱਚੀ ਦਰ ਅਤੇ ਨੀਚੀ ਪੱਧਰ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ

ਬਿਆਜ ਦੀ ਨੀਚੀ ਦਰ। GDP ਦੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਜਿਵੇ-ਜਿਵੇ ਵਰਿਧਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਮੁਦਰਾ ਮੰਗ ਵੱਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦਿਤੀ ਹੋਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਤੇ, ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਲਈ ਵੱਧ ਮੰਗ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਬਿਆਜ ਦੀ ਉਚੀ ਦਰ। ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਦੇ ਡਿਗੌਣ ਦੇ ਨਾਲ, ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਡਿਗੌਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ GDP ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਲਈ ਘੱਟ ਮੰਗ। ਜੇਕਰ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਲਈ ਘੱਟ ਮੰਗ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਘੱਟ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ।

ਨੋਟ


LM ਵਕਰ ਦਾ ਚਪਟਾਪਨ ਅਤੇ ਡੂੰਘਾਪਨ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਦੇ ਪਰਿਵਰਤਨ ਤੋਂ ਮੁਦਰਾ ਮੰਗ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ (Sensitivity)

ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਕਾਰਣ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਲਈ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ, ਤਦ LM ਵਕਰ ਗਹਰਾ (Steeper) ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦੇ, ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਮੁਦਰਾ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੈ ਤਦ ਵਕਰ ਚਪਟਾ (Flatter) ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦੇ। ਜੇਕਰ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਲਈ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਨਾਲ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਅਨੁਕਰਿਆਸ਼ੀਲਤਾ (Responsiveness) ਘੱਟ ਹੈ ਤਦ LM ਵਕਰ ਗਹਰਾ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਇਹ ਵੱਧ ਹੈ ਤਦ LM ਵਕਰ ਚਪਟਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।



ਚਿਤਰ 18.10

ਚਿਤਰ 18.10 ਵਿੱਚ LM ਵਕਰ ਦੇ ਸਾਪੇਖਿਕ ਚਪਟੇਪਨ ਅਤੇ ਗਹਰੇਪਨ ਨੂੰ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। LM₁ ਵਕਰ LM₂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਸਾਪੇਖਿਕਤਾ ਗਹਰਾ ਹੈ ਅਤੇ LM₂ ਵਕਰ ਸਾਪੇਖਿਕਤਾ ਚਪਟਾ ਹੈ। LM₁ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਮੁਦਰਾ ਮੰਗ ਵਾਸਤਵਿਕ ਵਿੱਚ GDP ਬਦਲਾਵ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਲਈ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਨਾਲ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਘੱਟ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੈ। LM₂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਮੰਗ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਨਾਲ ਘੱਟ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੈ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੈ।



ਟਾਸਕ IS ਵਕਰ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਵਿਯੁਤਪਤਿ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਅਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ।

LM ਵਕਰ ਵਿੱਚ ਖਿਸਕਾਵ (Shift in LM Curve)

LM ਵਕਰ ਖਿਸਕਦੇ ਸਮੇਂ ਇਹ ਮਾਨਿਅਤਾ ਲਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਹਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਮਾਨਿਅਤਾ ਹਟਾ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ LM ਵਕਰ ਵਿੱਚ ਖਿਸਕਾਵ ਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਅਸੀਂ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੇਖਣਾ ਚਵਾਂਗੇ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਜਾਂ ਕਮੀ ਦੇ ਫਲਸਵਰੁਪ LM ਵਕਰ ਖਿਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਚਿਤਰ 11(A ਅਤੇ B) ਰਾਹੀਂ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

LM ਵਕਰ ਦੇ ਢਲਾਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੋ ਪ੍ਰਾਚਲ (Two Parameters Impacting Slope of LM Curve)

1. GDP ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਮੁਦਰਾ ਮੰਗ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ: GDP ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਮੁਦਰਾ ਮੰਗ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਜਿਨੀ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗੀ ਉਨੀ ਹੀ ਵੱਧ LM ਰੇਖਾ ਗਹਰੀ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਇਹਦੇ ਉਲਟ ਵੀ। ਕਿਉਂਕਿ GDP ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਮੁਦਰਾ ਮੰਗ ਦੀ ਵੱਧ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ L ਵਕਰ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਵੱਧ ਖਿਸਕਾਵ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਭਾਵ GDP ਵਿੱਚ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਕਾਰਣ r ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਵਰਿਧਿ ਅਤੇ LM ਰੇਖਾ ਦਾ ਗਹਰਾਪਨ ਹੈ।

ਨੋਟ: ਇਥੇ GDP ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਮੁਦਰਾ ਮੰਗ ਦੀ ਵੱਧ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦਾ ਨਿਹਿਤਾਰਥ ਉੱਚ ਸੀਮਾਂਤ ਓਪਭੋਗ ਪ੍ਰਵਰਿਤਿ (Marginal propensity to Consume - MPC) ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਕੇਵਲ ਲੇਣ-ਦੇਣ ਦੇ ਸੋਦਿਆਂ (Transaction) ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਲਈ GDP ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਫਲਸਵਰੁਪ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਨ ਕਿ ਸਟਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਦੇ ਲਈ।

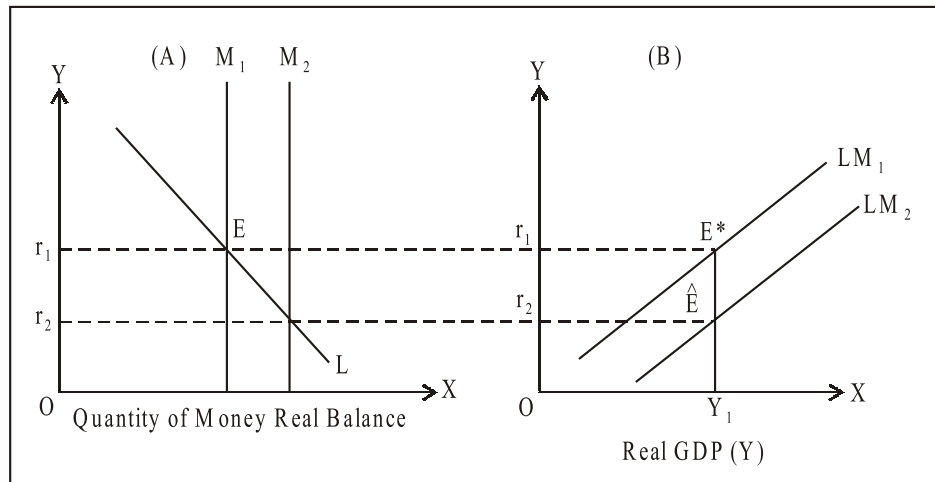
2. 'r' ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਮੁਦਰਾ-ਮੰਗ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ: r ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਮੁਦਰਾ-ਮੰਗ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਤੇ ਭਾਵ L ਵਕਰ ਦੇ ਢਲਾਣ ਤੇ ਹੈ। ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ L - ਵਕਰ ਦੀ ਢਲਾਣ ਦਾ LM ਵਕਰ ਦੀ ਢਲਾਣ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਦਾ ਹੈ। r ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਮੁਦਰਾ - ਮੰਗ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਜਿਨੀ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਨਾਂ ਹੀ L ਵਕਰ ਚਪਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। L ਵਕਰ ਜਿਨਾਂ ਚਪਟਾ

ਨੋਟ

ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਨੀਂ ਹੀ ਘੱਟ r ਵਿੱਚ ਬਦਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; L ਵਕਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸਮਸਤਰਿਯੇ ਖਿਸਕਾਵ ਦੇ ਲਈ। (GDP ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਕਾਰਣ; ਬੇਸ਼ਕ, r ਵਿੱਚ ਜਿਨੋਂ ਘੱਟ ਬਦਲਾਵ ਹੋਣਗੇ ਉਨੀਂ ਹੀ LM ਵਕਰ ਚਪਟਾ ਹੋਵੇਗਾ।) ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ, r ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਮੁਦਰਾ ਮੰਗ ਦੀ ਜਿਨੀਂ ਵੱਧ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਹੋਵੇਗੀ ਉਨਾਂ LM ਵਕਰ ਚਪਟਾ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਉਲਟ ਵੀ।

ਨੋਟ: L ਵਕਰ ਦੀ ਢਲਾਨ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਮੰਗ ਸੱਟੇ (Speculative) ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਦੇ ਲਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਟੋ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਦੇ ਲਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਹੀ r ਤੋਂ ਪ੍ਰਤਿਅਕਸ਼ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ, ਨ ਕਿ ਲੈਣ-ਦੈਣ ਦੇ ਸੌਦਿਆਂ (Transaction) ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਲਈ।

ਚਿੱਤਰ 18.11 ਦੇ ਭਾਗ (A) ਵਿੱਚ ਬਿੰਦੂ E ਤੇ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਾ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸੰਤੁਲਨ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਬਕਾਇਆ ਦੀ ਪੂਰਤਿ ਵਾਸਤਵਿਕ ਬਕਾਏ ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਭਾਗ A ਵਿੱਚ ਬਿੰਦੂ E ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਬਿੰਦੂ E^* ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਬਿਆਜ ਦੀ ਸੰਤੁਲਨ ਦਰ r_1 ਅਤੇ $GDP (=Y_1)$ ਦੇ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਸੁਸੰਗਤ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੂਰਤਿ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਉਦੋਂ M - ਰੇਖਾ M_1 ਤੋਂ M_2 ਨੂੰ ਖਿਸਕਦੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਸਥਿਰ ਰਹਿਣ ਤੇ ਇਸਦਾ ਭਾਵ ਬਿਆਜ ਦੀ ਸੰਤੁਲਨ ਦਰ ਦਾ r_1 ਤੋਂ r_2 ਤੱਕ ਡਿਗਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਇਹ ਸੰਤੁਲਨ ਬਿਆਜ ਦਰ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ GDP ਦੇ ਉਸੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਭਾਗ B ਵਿੱਚ E ਬਿੰਦੂ ਰਾਹੀਂ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਤੱਦ ਅਨੁਸਾਰ LM ਵਕਰ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ (LM_1 ਤੋਂ LM_2) ਖਿਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂਕਿ E ਬਿੰਦੂ ਤੋਂ ਗੁਜਰ ਸਕੇ। ਮੁਦਰਾ ਪੂਰਤਿ ਵਿੱਚ ਵਰਧੀ ਇਕ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਸਿਰਜਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਥੇ, GDP ਦੇ ਹਰ ਪੱਧਰ ਤੇ, ਹੇਠ (Lower) ਬਿਆਜ ਦਰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ LM ਵਕਰ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਖਿਸਕਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਜੱਦ ਮੁਦਰਾ ਪੂਰਤਿ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ M - ਰੇਖਾ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਖਿਸਕਦੀ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਬਿਆਜ ਦਰ ਨੂੰ GDP ਦੇ ਹਰ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਵਧਣਾ ਚਾਹਿਦਾ, ਭਾਵ LM ਵਕਰ ਦਾ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਖਿਸਕਣਾ।



ਚਿੱਤਰ 18.11

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਥੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਕਰੋ

(State whether the following statements are True or False):

7. ਅਸੀਂ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦੇ ਹੈ।
8. ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦਾ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਦਾ ਹੈ।
9. GDP ਵਿੱਚ ਵਰਧਿ ਹੋਣ ਨਾਲ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਵੱਧਦੀ ਹੈ।
10. GDP ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਕਾਰਣ ਮੁਦਰਾ ਮੰਗ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

18.3 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

ਨੋਟ

ਵਰਤਮਾਨ ਅਧਿਆਏ ਇਹ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਈ ਏਸ ਅਤੇ ਏਲ ਏਮ (IS-LM) ਵੱਕਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਯੁਤਪਨ (Derive) ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਤੁਲਿਤ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਣ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਅਲਾਵਾ ਆਈ ਏਸ- ਏਲ ਏਮ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਸਮਗਰ ਮੰਗ ਵਕਰ (Aggregate Demand Curve) ਵੀ ਵਿਯੁਤਪਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਧਿਆਨ ਦੇਵਾਂਗੇ ਕਿ ਆਈ ਏਸ ਅਤੇ ਏਲ ਏਮ ਵਿੱਚ ਖਿਸਕਾਵ (Shift) ਸਮਗਰ ਮੰਗ ਵਕਰ ਵਿੱਚ ਖਿਸਕਾਵ ਕਿਦਾਂ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ।

18.4 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

- ਵਿਯੁਤਪਨ (Derivation) – ਉਤਪਤਿ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ।
- ਸੰਤੁਲਨ (Equilibrium) – ਸਾਮਯ।

18.5 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

1. IS ਵਕਰ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਵਿਯੁਤਪਤਿ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ।
2. LM ਵਕਰ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਵਿਯੁਤਪਤਿ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰੋ।

ਉਤਰ : ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Answer : Self Assessment)

- | | | | |
|---------|----------|--------|--------|
| 1. ਸਮਰਗ | 2. ਬਦਲਾਵ | 3. (ੳ) | 4. (ਅ) |
| 5. (ੳ) | 6. (ਅ) | 7. ਸਹੀ | 8. ਸਹੀ |
| 9. ਸਹੀ | 10. ਗਲਤ। | | |

18.6 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)



ਪੁਸਤਕ

1. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਅਸ. ਕੇ. ਚਕਰਵਰਤੀ, ਹਿਮਾਲਿਆ ਪਬਲਿਸ਼ਿੰਗ ਹਾਊਸ, 2010.
2. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਥਯੋਰੀ ਅਂਡ ਪੌਲਿਸੀ : ਅਚ. ਅਲ. ਆਰੁਜਾ, ਅਸ. ਚੰਦ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010.
3. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ ਦੀ ਲੋਣਾਂ : ਮੋਹਨ ਸ਼੍ਰੀਵਾਸਤਵ, ਡੀਏਨਡੀ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010.

ਨੋਟ

ਇਕਾਈ-19: ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਇਕੋ ਵਾਰ ਸੰਤੁਲਨ

(Simultaneous Equilibrium in Product and Money Market)

ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ (Contents)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

19.1 ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਇਕੋ ਵਾਰ ਸੰਤੁਲਨ
(Simultaneous Equilibrium in Product and Money Market)

19.2 ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇਗੀ? (How Would Equilibrium be Achieved?)

19.3 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

19.4 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

19.5 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

19.6 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ:

- ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਇਕੋ ਵਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਜਾਨਣ ਲਈ।
- 'ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇਗੀ' ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਣ ਲਈ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

ਇਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਸਵੈਚਾਲਿਤ ਸਮਨਵਯ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ (Automatic Adjustment Process) ਰਾਹੀਂ ਅਸੰਤੁਲਨ ਤੋਂ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਮਨਵਯ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਜਾਂ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਅਤੇ ਦੋਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਲਿਆ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਅਸੰਤੁਲਨ ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਜਾਂ ਤਾਂ ਵਸਤੂ ਦੇ ਲਈ ਮੰਗ-ਆਧਿਕਯ (Excess Demand) ਜਾਂ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਲਈ ਮੰਗ ਆਧਿਕਯ ਅਤੇ ਵਸਤੂ ਦੇ ਲਈ ਪੁਰਤੀ ਆਧਿਕਯ (Excess Supply) ਜਾਂ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਲਈ ਪੁਰਤੀ ਆਧਿਕਯ ਜਾਂ ਦੋਨਾਂ ਦੇ ਲਈ ਆਧਿਕਯ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

19.1 ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਇਕੋ ਵਾਰ ਸੰਤੁਲਨ (Simultaneous Equilibrium in Product and Money Market)

IS ਅਤੇ LM ਫਲਨਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੋਵੇਂ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕੋ ਨਾਲ ਸਤੁਲਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਸਤੂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਸਤੁਲਨ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ IS ਫਲਨ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ (r) ਦੇ ਭਿਨ ਸੰਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ LM ਫਲਨ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ (r) ਦੇ ਭਿਨ ਸੰਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਚਿਤਰ 19.1 ਵਿੱਚ ਬਿੰਦੂ E ਤੇ ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਇਕੋ ਵਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਥੇ IS ਵਕਰ LM ਵੱਕਰ ਨੂੰ ਕੱਟ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ IS ਅਤੇ LM ਵੱਕਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ (Equality) ਵਾਸਤਵਿਕ

GDP ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਉਸ ਇਕ ਸੰਯੋਗ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋੜਾ ਵਸਤੂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੋਨਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। OY ਆਮਦਨ ਅਤੇ Or ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਉਹ ਸੰਯੋਗ ਹੈ ਜੋੜਾ IS ਅਤੇ LM ਫਲਨਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। IS ਅਤੇ LM ਦੇ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਲਨ ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਇਕੋ ਵਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਨੋਟ

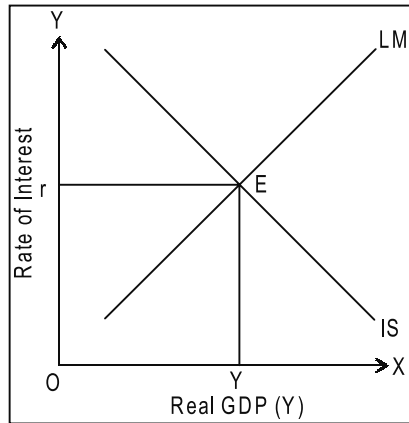


ਨੋਟਸ

IS ਅਤੇ LM ਫਲਨਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕੋ ਵਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

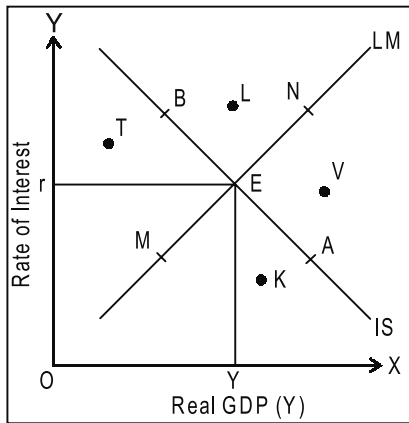
ਅਸੰਤੁਲਨ (Disequilibrium)

E ਬਿੰਦੂ ਦੇ ਆਲਾਵਾ ਕੋਈ ਬਿੰਦੂ ਵਸਤੂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਅਤੇ ਦੋਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਲਨ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਚਿਤਰ 19.2 ਵਿੱਚ IS ਵਕਰ ਤੇ ਸਥਿਤ ਸਾਰੇ ਬਿੰਦੂ ਜਿਵੇਂ A, B (E ਬਿੰਦੂ ਦੇ ਆਲਾਵਾ ਜਿਵੇਂ IS = LM) ਵਸਤੂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਲਨ ਪਰ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਅਸੰਤੁਲਨ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। A, B ਜਿਵੇਂ ਸਾਰੇ ਬਿੰਦੂ ਬਿਆਜ ਦਰ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਦੇ ਉਨ ਭਿਨ ਸੰਯੋਗ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹੈ ਜੋੜਾ ਕੁਲ ਖਰਚ ਅਤੇ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦ ਜਾਂ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਕਰਦੇ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਚਿਤਰ 19.2 ਵਿੱਚ LM ਵਕਰ ਤੇ ਸਥਿਤ M, N ਜਿਵੇਂ ਬਿੰਦੂ ਵਿੱਚ (E ਬਿੰਦੂ ਦੇ ਆਲਾਵਾ ਜਿਵੇਂ IS = LM) ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ, ਪਰ ਵਸਤੂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਅਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੈ। LM ਵਕਰ ਤੇ ਸਾਰੇ ਬਿੰਦੂ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦਰ ਦੇ ਉਨ ਭਿਨ ਸੰਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋੜੇ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਲਈ ਮੰਗ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਕਰਦੇ ਹੈ। ਜੇੜੇ ਬਿੰਦੂ ਨ ਤਾਂ LM ਵਕਰ ਤੇ ਅਤੇ ਨ ਹੀ IS ਵਕਰ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ, ਉਹ ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੋਵੇਂ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਸੰਤੁਲਨ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।



ਚਿਤਰ 19.1

ਮਨ ਲਿਉ , ਜੇਕਰ T ਬਿੰਦੂ ਨੂੰ ਲਿੰਦੇ ਹੈ। ਜੇੜਾ IS ਵਕਰ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਸਥਿਤ ਹੈ, ਉਥੇ T ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਇਕ ਉਸ ਸੰਯੋਗ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਵਿੱਚ ਕੁਲ ਖਰਚ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ, ਇਹਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਨਿਵੇਸ਼ ਬਚਤ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ ($AE > Y, I > S$)। ਭਾਵ IS ਵਕਰ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਸਥਿਤ ਕੋਈ ਵੀ ਬਿੰਦੂ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ $AE > Y$ ਅਤੇ $I > S$ । IS ਵਕਰ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਸਥਿਤ ਬਿੰਦੂ (ਜਿਵੇਂ V) ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦਰ ਦੇ ਉਨ ਸੰਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦ ਕੁਲ ਖਰਚ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ। ($Y > AE, \Rightarrow S > I$)। ਇਸ ਤਰਾਂ LM ਵਕਰ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਸਥਿਤ ਕੋਈ ਵੀ ਬਿੰਦੂ (ਜਿਵੇਂ K) ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦਰ ਦੇ ਉਨ ਸੰਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਦਸਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਮੁਦਰਾ ਮੰਗ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ ($L > M$)। ਇਸੇ ਤਰਾਂ LM ਵਕਰ ਦੇ ਖਾਵੇ ਪਾਸੇ ਸਥਿਤ ਕੋਈ ਬਿੰਦੂ (ਜਿਵੇਂ L) ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਉਨ ਸੰਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਮੰਗ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ। ($M > L$)। ਇਸਲਈ ਇਹ ਸਾਰੇ ਬਿੰਦੂ ਜੋੜੇ IS ਅਤੇ LM ਵਕਰ ਤੇ ਸਥਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਾਂ ਤਾਂ ਵਸਤੂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਦੋਵੇਂ ਦੋਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਸੰਤੁਲਨ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।



ਚਿਤਰ 19.2

ਨੋਟ

ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਇੱਕ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਸੰਚਾਲਿਤ ਸਮਨਵਯ ਪਰਕਿਰੀਆ ਦੁਆਰਾ ਅਸੰਤੁਲਨ ਵਲੋਂ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ।

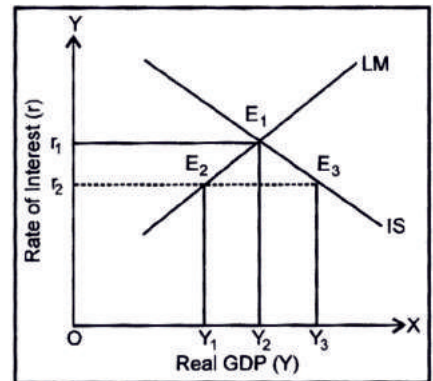
ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਰਿਕਤ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋ (Fill in the blanks):

1. ਸਮਨਵਯ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਾਸਤਵਿਕ ਬਿਆਜ GDP ਜਾਂ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਉੱਤੇ ਦੋਨਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।
2. ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ ਘੱਟੇਗਾ ਜਿਦਾ ਭਾਵ ਹੈ - ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਕਈ ਗੁਣਾ ਵੱਧ ਹੋਣਾ।

19.2 ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇਗੀ? (How Would Equilibrium be Achieved?)

ਇੱਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਸਵੈਚਾਲਿਤ ਸਮਨਵਯ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ (Automatic Adjustment Process) ਰਾਹੀਂ ਅਸੰਤੁਲਨ ਤੋਂ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਮਨਵਯ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਜਾਂ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਅਤੇ ਦੋਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਲਿਆ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਅਸੰਤੁਲਨ ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਜਾਂ ਤਾਂ ਵਸਤੂ ਦੇ ਲਈ ਮੰਗ-ਆਧਿਕਯ (Excess Demand) ਜਾਂ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਲਈ ਮੰਗ ਆਧਿਕਯ ਅਤੇ ਵਸਤੂ ਦੇ ਲਈ ਪੁਰਤੀ ਆਧਿਕਯ (Excess Supply) ਜਾਂ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਲਈ ਪੁਰਤੀ ਆਧਿਕਯ ਜਾਂ ਦੋਨਾਂ ਦੇ ਲਈ ਆਧਿਕਯ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਸਤੂ ਦੇ ਲਈ ਆਧਿਕਯ ਮੰਗ GDP ਦੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਭਾਵੀ ਮੰਗ (Deficient Demand) GDP ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਮੁਦਰਾ ਲਈ ਅਧਿਕ ਮੰਗ ਵਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਨੂੰ ਬਢਾਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਲਈ ਅਭਾਵੀ ਮੰਗ ਦੀ ਦਰ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਸਲੀ GDP ਉੱਤੇ ਵਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਪਰਭਾਵ, ਅਤੇ ਵਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਉੱਤੇ ਅਸਲੀ GDP ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਪਰਭਾਵ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਅਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।



ਚਿਤਰ 19.3

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਬਹੁਵਿਕਲਪੀਆ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Multiple Choice Questions):

3. ਨਿਵੇਸ਼ ਗੁਣਕ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਕਾਰਣ ਵਰਿਧਿ ਹੋਵੇਗੀ -

(ੳ) ਅਮਦਨ ਵਿੱਚ	(ਅ) ਖਰਚ ਵਿੱਚ
(ੲ) ਲਾਭ ਵਿੱਚ	(ਸ) ਨੁਕਸਾਨ ਵਿੱਚ
4. ਤੁਹਾਡੇ ਉੱਚ ਪੱਧਰ ਦਾ ਭਾਵ ਉੱਚ ਦਾ ਹੋਣਾ ਹੈ।

(ੳ) ਮੰਗ	(ਅ) ਮੁਦਰਾ ਮੰਗ
(ੲ) ਮੁਦਰਾ	(ਸ) ਲਾਭ
5. ਵਸਤੂ ਲਈ ਆਧਿਕਯ ਮੰਗ ਦਸਦੀ ਹੈ -

(ੳ) GDP ਦਾ ਪੱਧਰ	(ਅ) PDP ਦਾ ਪੱਧਰ
(ੲ) ADP ਦਾ ਪੱਧਰ	(ਸ) CD ਦਾ ਪੱਧਰ
6. IS ਅਤੇ LM ਦੇ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਲਨ ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੇ ਇਕੋ ਵਾਰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ -

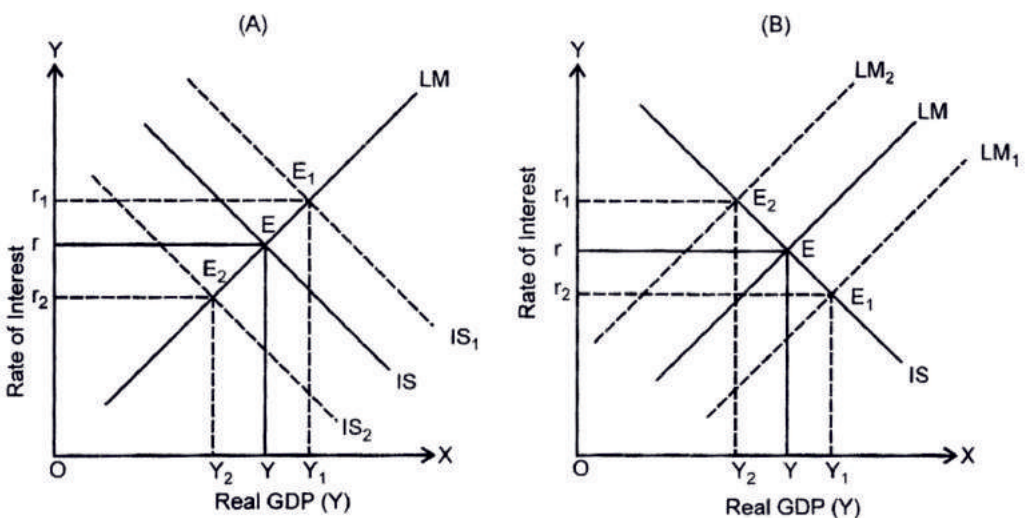
(ੳ) ਸੰਤੁਲਨ	(ਅ) ਅਸੰਤੁਲਨ
(ੲ) ਲਾਭ	(ਸ) ਨੁਕਸਾਨ

ਨੋਟ

ਚਿਤਰ 19.3 ਵਿੱਚ ਬਿੰਦੂ E_1 ਤੇ ਇਕੋ ਵਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਥੇ ਵਸਤੂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੋਵੇਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਮਾਨ ਲਿਉ ਕਿ ਚਾਲੂ ਆਮਦਨ ਪੱਧਰ Y_2 ਦੀ ਬਜਾਏ Y_1 ਹੈ। ਇਹਦਾ ਭਾਵ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਸਥਿਤਿ ਹੈ ਜਿਥੇ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਘੱਟ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਲਨ ਬਿਆਜ ਦਰ (r_2) ਨਿਮਨ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੈ ਜੋੜੀ ਕਿ LM ਵਕਰ ਤੇ ਸਥਿਤ ਬਿੰਦੂ E_2 ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਹੈ। ਹੁਣ ਜਦੋਂਕਿ ਬਿਆਜ ਦਰ ਘੱਟ ਗਈ ਹੈ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਜਾਵੇਗੀ। ਨਿਵੇਸ਼ ਗੁਣਕ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਕਾਰਣ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੋਵੇਗੀ। ਹੁਣ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਬਿੰਦੂ E_3 ਤੇ ਖਿਸਕ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਵੱਧਕੇ Y_3 ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਪਰ ਆਮਦਨ ਦੇ ਉੱਚ ਪੱਧਰ ਦਾ ਭਾਵ ਉੱਚ ਮੁਦਰਾ ਮੰਗ ਦਾ ਹੋਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਉੱਚ ਬਿਆਜ ਦਰ ਸੰਤੁਲਨ ਦਾ ਪਾਇਆ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਤਦਨੁਸਾਰ ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ ਘੱਟੇਗਾ ਜਿਵੇਂ ਭਾਵ ਇਸ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕਈ ਗੁਣਾ ਵੱਧ ਗਿਰਾਵਟ ਦਾ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਸਮਾਯੋਜਨ ਦੀ ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਤਦ ਤੱਕ ਚਲਦੀ ਰਵੇਗੀ ਜਦ ਤੱਕ ਕਿ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਅਪਣੇ ਸੁਰੁਆਤੀ ਸੰਤੁਲਨ ਬਿੰਦੂ E_1 ਤੇ ਨਹੀਂ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦੀ, ਜਿਥੇ ਵਸਤੂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੋਵੇਂ ਇਕੋ ਵਾਰ ਸੰਤੁਲਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਭਾਵ r_1 ਬਿਆਜ ਦਰ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਪੱਧਰ ਅਤੇ Y_2 ਆਮਦਨ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਪੱਧਰ।


IS ਅਤੇ LM ਵਕਰ ਵਿੱਚ ਖਿਸਕਾਵ ਅਤੇ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ
(Shift in the IS and LM Curve and Change in Equilibrium)

ਵਾਸਤਵਿਕ ਅਤੇ ਮੋਦਰਿਕ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਉਦੋਂ ਹੋਵੇਗਾ ਜਦੋਂ ਜੇਕਰ IS ਵਕਰ ਅਤੇ LM ਵਕਰ ਜਾਂ ਦੋਨਾਂ ਵਿੱਚ ਖਿਸਕਾਵ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਿਵੇਂ ਜਾ ਅਸੀਂ ਪਾਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਿਆਨ ਕਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਲ ਖਰਚ ਦੇ ਸਵਾਯਤ ਘਟਕ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਕਾਰਣ IS ਵਕਰ ਦਾ ਖਿਸਕਾਵ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਲ ਖਰਚ ਦੇ ਸਵਾਇਤ ਘਟਕ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਦੇ ਕਾਰਣ IS ਵਕਰ ਦਾ ਖਿਸਕਾਵ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ LM ਵਕਰ ਦਿਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਤਦ IS ਵਕਰ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਖਿਸਕਾਵ ਦੇ ਕਾਰਣ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਸੰਯੋਗ ਦੇ ਉੱਚ ਸੰਤੁਲਨ ਅੰਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ IS ਵਕਰ ਦਾ ਖਿਸਕਾਵ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਦ ਇਹਦੇ ਕਾਰਣ ਅਸਲ GDP ਤਥਾ ਵਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਸੰਯੋਗ ਤੇ ਨਿਮਨ ਸੰਤੁਲਨ ਅੰਦਾ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਵੁਜ਼ਰਿਧਿ ਦੇ ਕਾਰਣ LM ਵਕਰ ਦਾ ਖਿਸਕਾਵ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਦੇ ਕਾਰਣ LM ਵਕਰ ਦਾ ਖਿਸਕਾਵ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਦਿਤੇ ਹੋਏ IS ਵਕਰ ਤੇ LM ਵਕਰ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਖਿਸਕਾਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਘੱਟਦੀ ਹੈ। LM ਵਕਰ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਖਿਸਕਨੇ ਦੇ ਕਾਰਣ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਘੱਟਤਾ ਹੈ, ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵੱਧਤੀ ਹੈ। ਚਿਤਰ 19.4 (A) ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ IS ਵਕਰ ਵਿੱਚ ਖਿਸਕਾਵ ਦੇ ਕਾਰਣ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੁਰੁਆਤੀ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਬਿੰਦੂ E ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਥੇ $IS = LM$ । ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਵਰਿਧਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ IS ਵਕਰ ਖਿਸਕੇ IS_1 ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਵਾ ਸੰਤੁਲਨ ਬਿੰਦੂ E_1 ਤੇ ਹੈ। ਸੰਤੁਲਨ ਬਿੰਦੂ E_{1d} ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਕ੍ਰਮਾਨੁਸਾਰ OY_1 ਅਤੇ Or_1 ਹੈ ਜੋੜੀ ਸੁਰੁਆਤੀ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ ਸੁਰੁਆਤੀ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ। ਸਵਾਯਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਘੱਟ ਹੋਣ ਤੇ IS ਵਕਰ ਸਰਕਕੇ IS_2 ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਬਿੰਦੂ E ਤੋਂ E_2 ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਪੱਧਰ OY_2 ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ Or_2 ਹੈ ਜੋ ਸੁਰੁਆਤੀ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ ਸੁਰੁਆਤੀ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੈ।



ਚਿਤਰ 19.4

ਨੋਟ



ਟਾਸਕ

‘ਵਸਤੁ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਵਿੱਚ ਇਕੋ ਵਾਰ ਸੰਤੁਲਨ’ ਤੇ ਅਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ।

ਚਿਤਰ 19.4 (B) ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ LM ਵਕਰ ਵਿੱਚ ਖਿਸਕਾਵ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸੰਤੁਲਨ ਬਿੰਦੂ E ਤੇ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੋਣ ਨਾਲ LM ਵਕਰ ਸਰਕਕੇ LM_1 ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਵਾ ਸੰਤੁਲਨ ਬਿੰਦੂ E_1 ਹੈ ਜੋੜਾ OY_1 ਦੇ ਬਰਾਬਰ GDP ਦੇ ਉਚ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਅਤੇ Or_2 ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਬਿਆਜ ਦਰ ਦੇ ਨਿਮਨ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਘੱਟ ਹੋਣ ਨਾਲ LM ਵਕਰ ਸਰਕਕੇ LM_2 ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੰਤੁਲਨ ਸਰਕਕੇ ਬਿੰਦੂ E_2 ਤੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋੜਾ ਨਿਮਨ GDP ਪੱਧਰ OY_2 ਅਤੇ ਉਚ ਬਿਆਜ ਦਰ Or_2 ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਥਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਕਰੋ

(State whether the following statements are True or False):

7. ਜੇਕਰ LM ਵਕਰ ਦਿਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਤਦ IS ਵਕਰ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਖਿਸਕਾਵ ਦੇ ਕਾਰਣ GDP ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਸੰਯੋਗ ਵਿੱਚ ਉਚ ਸੰਤੁਲਨ ਅੰਦਾ ਹੈ।
8. ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ IS ਵਕਰ ਤੇ LM ਵਕਰ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਖਿਸਕਾਵ ਦੇ ਕਾਰਣ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
9. ਇਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਸਵੇਚਾਲਿਤ ਸਮਨਵਯ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਰਾਹੀਂ ਅਸੰਤੁਲਨ ਤੋਂ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
10. ਸਮਨਵਯ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਜਾਂ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਅਤੇ ਦੋਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਲਿਆ ਸਕਦੀ ਹੈ।

19.3 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

ਵਾਸਤਵਿਕ ਅਤੇ ਮੌਦਰਿਕ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਉਦੋਂ ਹੋਵੇਗਾ ਜਦੋਂ ਜੇਕਰ IS ਵਕਰ ਅਤੇ LM ਵਕਰਾਂ ਦੋਨਾਂ ਵਿੱਚ ਖਿਸਕਾਵ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਿਵੇਂ ਜਾ ਅਸੀਂ ਪਾਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਿਆਨ ਕਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਲ ਖਰਚ ਦੇ ਸਵਾਯਤ ਘਟਕ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਕਾਰਣ IS ਵਕਰ ਦਾ ਖਿਸਕਾਵ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਲ ਖਰਚ ਦੇ ਸਵਾਯਤ ਘਟਕ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਦੇ ਕਾਰਣ IS ਵਕਰ ਦਾ ਖਿਸਕਾਵ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

19.4 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

- ਪੁਰਤੀ ਆਧਿਕਯ (Excess Supply) – ਵੱਧ ਆਪੁਰਤੀ।
- ਮੰਗ ਆਧਿਕਯ (Excess Demand) – ਮੰਗ ਦੀ ਆਧਿਕਤਾ।

19.5 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

1. ਵਸਤੁ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਇਕੋ ਵਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਦਾ ਵਿਵੇਚਨ ਕਰੋ।
2. ‘ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇਗੀ?’ ਤੇ ਟਿਪਣੀ ਲਿਖੋ।

ਉਤਰ : ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Answer : Self Assessment)

- | | | | |
|----------|-----------|--------|--------|
| 1. ਬਦਲਾਵ | 2. ਗਿਰਾਵਟ | 3. (ੳ) | 4. (ਅ) |
| 5. (ੳ) | 6. (ੳ) | 7. ਸਹੀ | 8. ਗਲਤ |
| 9. ਸਹੀ | 10. ਸਹੀ। | | |

19.6 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)

ਨੋਟ



ਪੁਸਤਕ

1. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਅਸ. ਕੇ. ਚਕਰਵਰਤੀ, ਹਿਮਾਲਿਆ ਪਬਲਿਸਿੰਗ ਹਾਊਸ, 2010.
2. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਇਕਾਨੋਮਿਕਗਰੇਥ, ਫਲਕਚੁਏਸ਼ਨ ਅੰਡ ਪੋਲਿਸੀ : ਰਾਬਰਟ ਇ ਹਾਲ ਅੰਡ ਡੇਵਿਡ ਅਚ. ਪੈਪਲ, ਵਾਇਨਾ ਬੁਕਸ , 2010.
3. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਥਯੋਰੀ ਅੰਡ ਪੋਲਿਸੀ : ਅਚ. ਅਲ. ਆਹੁਜਾ, ਅਸ. ਚੰਦ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010.
4. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ ਦੀ ਲੋਣਾਂ : ਅਸ. ਅਸ. ਨਾਥ, ਸਾਇਬਰ ਵੈਕ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2012.

ਨੋਟ

ਇਕਾਈ-20: IS-LM ਫ੍ਰੇਮਵਰਕ ਦੇ ਭਿੰਨ ਕਾਰਕਾਂ ਦੇ ਤਹਤ ਮੌਦਰਿਕ ਨੀਤਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ (Effects of Monetary Policies Under Different Cases in IS-LM Framework)

ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ (Contents)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

20.1 IS-LM ਮੋਡਲ ਦੇ ਸਮਰਗ/ਕੁਲ ਮੰਗ ਵਕਰ ਦੀ ਵਿਯੁਤਪਤਿ
(Derivation of Aggregate Demand Curve From IS-LM Model)

20.2 ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਤੋਂ ਸਵਤੰਤਰ ਜੇਕਰ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਸਵਾਯਤ ਬਦਲਾਵ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?
(What happens if there is Autonomous Change in Money Supply, Independent of
Change in Price Level?)

20.3 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

20.4 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

20.5 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

20.6 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ:

- IS-LM ਮੋਡਲ ਦੇ ਸਮਰਗ ਮੰਗ ਵਕਰ ਦੀ ਵਿਯੁਤਪਤਿ ਜਾਨਣ ਲਈ।
- ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਣ ਲਈ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

IS ਅਤੇ LM ਦੇ ਵਿੱਚ ਦਿਤੇ ਗਏ ਸੰਤੁਲਨ ਤੇ, ਜੇਕਰ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, LM ਵਕਰ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਸਰਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਦ LM ਵਕਰ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਸਰਕਦਾ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਕਾਰਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਨਾਲ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਘੱਟ ਹੋਣ ਨਾਲ LM ਵਕਰ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਸਰਕਦਾ ਹੈ। LM ਵਕਰ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਸਰਕਣ ਨਾਲ ਮੌਦਰਿਕ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਅੰਦੀ ਹੈ।


20.1 IS-LM ਮੋਡਲ ਦੇ ਸਮਰਗ/ਕੁਲ ਮੰਗ ਵਕਰ ਦੀ ਵਿਯੁਤਪਤਿ

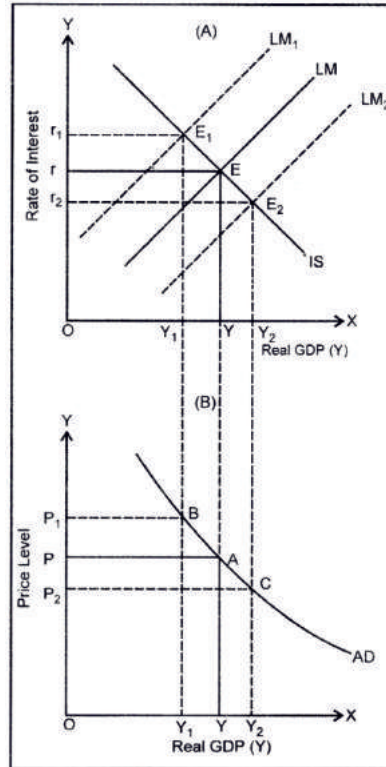
(Derivation of Aggregate Demand Curve From IS-LM Model)

ਅਧਿਐਨ 10 ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਦਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸਮਰਗ ਮੰਗ ਵਕਰ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦੇ ਸੰਯੋਗਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਢਲਾਨ ਥੱਲੇ ਦੇ ਪਾਸੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਦੇ ਵਿੱਚ ਵਿਪਰੀਤ ਸੰਬੰਧ। IS-LM ਮੋਡਲ AD ਵਕਰ ਵਿਯੁਤਪਨ ਕਰਨ ਦੀ ਇਕ ਵਿਕਲਪਿਕ ਤਕਨੀਕ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ LM ਵਕਰ ਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਅਨੁਮਤਿ ਦੇਣ। IS ਅਤੇ LM ਦੇ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਸੰਤੁਲਨ ਤੇ,

ਜੇਕਰ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, LM ਵਕਰ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਸਰਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਦੋਂ LM ਵਕਰ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਸਰਕਦਾ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਕਾਰਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਨਾਲ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਘੱਟ ਹੋਣ ਨਾਲ LM ਵਕਰ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਔਰ ਸਰਕਦਾ ਹੈ। LM ਵਕਰ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਸਕਕਾਣ ਨਾਲ ਮੋਦਰਿਕ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਆਦੀ ਹੈ। ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਦੇ ਨਿਮਨ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਉੱਚ ਪੱਧਰ ਨਾਲ ਇਕ ਨਵਾ ਸੰਤੁਲਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੀ ਤਰਾਂ, ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਗਿਰਾਵਟ ਨਾਲ LM ਵਕਰ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਔਰ ਸਰਕਣ ਦੇ ਕਾਰਣ, ਉੱਚ GDP ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਨਿਮਨ ਬਿਆਜ ਦਰ ਦੇ ਨਾਲ, ਨਵਾ ਸੰਤੁਲਨ ਸਧਾਪਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਭਿਨ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰਾਂ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਤਦ ਸਾਨੂੰ AD ਵਕਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। IS - LM ਸੰਤੁਲਨ ਤੋਂ ਵਿਯੁਤਪਨ AD ਵਕਰ ਨੂੰ ਚਿਤਰ 20.1 ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਨੋਟ


 ਨੋਟਸ
ਸਮਗ੍ਰ ਮੰਗ ਵਕਰ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦੇ ਸੰਯੋਗਾਂ ਦੇ ਜੋਣ ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।



ਚਿਤਰ 20.1

ਚਿਤਰ 20.1(A) ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਵਸਤੁ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸੰਤੁਲਨ ਬਿੰਦੂ E ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ IS ਵਕਰ LM ਵਕਰ ਨੂੰ ਕੱਟਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਮੁਤਬਕ ਸੰਤੁਲਿਤ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਪੱਧਰ OY ਹੈ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ Or ਹੈ। OY ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ OP ਹੈ ਜੋੜੀ ਚਿਤਰ 20.1 ਦੇ ਭਾਗ (B) ਵਿੱਚ ਬਿੰਦੂ A ਰਾਹੀਂ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਵਰਿਧੀ ਹੋਦੀ ਹੈ, LM ਵਕਰ ਸਰਕਕੇ LM_1 ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਵਾ ਸੰਤੁਲਨ ਬਿੰਦੂ E_1 ਹੈ ਜਿਥੇ IS ਵਕਰ LM_1 ਵਕਰ ਨੂੰ ਕੱਟਦਾ ਹੈ। ਨਵੇਂ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਨਿਮਨ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP OY_1 ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ ਅਤੇ ਉੱਚੀ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ Or_1 ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਨਿਮਨ GDP (= OY_1) ਅਤੇ ਉੱਚੀ ਕੀਮਤ OP_1 ਨੂੰ ਚਿਤਰ ਦੇ ਭਾਗ (B) ਵਿੱਚ B ਵਿੰਦੂ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਹੋਣ ਨਾਲ, LM ਵਕਰ ਸਰਕਕੇ LM_2 ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਮੁਤਾਬਕ ਉੱਚ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP OY_2 ਤੇ ਹੋਰ ਘੱਟ ਬਿਆਜ ਦਰ Or_2 ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉੱਚ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP (= OY_2) ਅਤੇ ਨਿਮਨ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ OP_2 ਦੇ ਸੰਯੋਗ ਨੂੰ ਚਿਤਰ ਦੇ ਭਾਗ B ਵਿੱਚ ਬਿੰਦੂ C ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। A, B ਅਤੇ C ਬਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਦੇਣ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ AD ਵਕਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਢਲਾਨ ਬਲੇ ਦੀ ਔਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸਦਾ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਉਲਟ ਸੰਬੰਧ ਹੈ।

AD ਵਕਰ ਦਾ ਢਲਾਨ IS ਅਤੇ LM ਵਕਰ ਦੇ ਢਲਾਨ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੇੜਾ ਅੰਗੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ, ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਨਾਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ, ਗੁਣਕ, ਗੁਣਾਂਕ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਮੁਦਰਾ ਮੰਗ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

 ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ
ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਦੇ ਨਿਮਨ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਉੱਚ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਇਕ ਨਵਾ ਸੰਤੁਲਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਰਿਕਤ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋ (Fill in the blanks):

1. ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਘੱਟ ਹੋਣ ਨਾਲ LM ਵਕਰ ਸਰਕਦਾ ਹੈ।
2. IS - LM ਮੋਡਲ AD ਵਕਰ ਵਿਯੁਤਪਨ ਕਰਣ ਦੀ ਇਕ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।


ਨੋਟ 20.2 ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਤੋਂ ਸਵਤੰਤਰ ਜੇਕਰ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਸਵਾਯਤ ਬਦਲਾਵ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? (What Happens if there is Autonomous Change in Money Supply Independent of Change in Price Level?)

ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦੇ ਬਦਲਾਵ ਨਾਲ ਸਵਤੰਤਰ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਸਵਾਯਤ ਬਦਲਾਵ ਤੋਂ ਭਾਵ ਉਸ ਸਥਿਤਿ ਤੋਂ ਹੈ ਜਿਦੇ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਤੇ ਵਧਦੀ ਜਾਂ ਘੱਟਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਜਾਂ ਕੰਮੀ ਦੇ ਅਨੁਰਪ LM ਵਕਰ ਕ੍ਰਮਾਨੁਸਾਰ ਸੱਜੇ ਜਾਂ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਸਰਕੇਗਾ। ਪਰ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, LM ਵਕਰ ਦੇ ਸਰਕਾਣ ਨਾਲ AD ਸਰਕੇਗਾ LM ਵਕਰ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਸਰਕਨੇ (ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਕਾਰਣ, ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦੇ ਸਥਿਰ ਹੋਣ ਨਾਲ) ਨਾਲ AD ਵਕਰ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਖਿਸਕੇਗਾ: LM ਵਕਰ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਸਰਕਨੇ (ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਕੰਮੀ ਦੇ ਕਾਰਣ, ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦੇ ਸਥਿਰ ਰਹਿਣ ਨਾਲ) ਨਾਲ AD ਵਕਰ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਖਿਸਕੇਗਾ। ਇਨ ਸਥਿਤਿਆਂ ਨੂੰ ਚਿਤਰ 20.2 ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਬਹੁਵਿਕਲਪੀਆ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Multiple Choice Questions):

3. ਜੇਕਰ ਭਿਨ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰਾਂ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਦੇਣ ਤਦੇ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਦਾਂ ਹੈ -
 (ੳ) AD ਵਕਰ (ਅ) GDP ਵਕਰ
 (ੲ) CD ਵਕਰ (ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀ।
4. ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਦੇ ਨਿਮਨ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਉੱਚ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਇਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ -
 (ੳ) ਸੰਤੁਲਨ (ਅ) ਨਵਾ ਸੰਤੁਲਨ
 (ੲ) ਅਸੰਤੁਲਨ (ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀ।
5. LM ਵਕਰ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਸਰਕਣ ਨਾਲ ਮੋਦਰਿਕ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਅੰਦੀ ਹੈ -
 (ੳ) ਰੁਕਾਵਟ (ਅ) ਬਿਆਜ
 (ੲ) ਕੀਮਤ (ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀ।
6. ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦੇ ਸੰਯੋਗਾਂ ਦੇ ਜੋਣ ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ -
 (ੳ) ਵਕਰ (ਅ) ਸਮਰਗ ਮੰਗ ਵਕਰ
 (ੲ) ਮੰਗ ਵਕਰ (ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀ।



ਟਾਸਕ IS - LM ਮੋਡਲ ਨਾਲ ਕੁਲ ਮੰਗ ਵਕਰ ਦੀ ਵਿਯੁਤਪਤਿ ਦੇ ਸੰਬਧ ਵਿੱਚ ਅਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਬਿਆਨ ਕਰੋ।

ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸੰਤੁਲਨ ਬਿੰਦੂ E ਤੋਂ LM ਵਕਰ ਦਾ LM_1 ਨੂੰ ਸਰਕਣਾ (ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਕਾਰਣ) ਸੰਤੁਲਿਤ GDP ਨੂੰ Y ਤੋਂ ਵੱਧਾਕੇ Y_1 ਕਰ ਦੇਦਾਂ ਹੈ (ਚਿਤਰ 20.2A) ਇਸੇ ਦੇ ਅਨੁਰਪ (ਚਿਤਰ 20.2B) ਬਿੰਦੂ A ਸਰਕਕੇ ਬਿੰਦੂ C ਹੋ ਜਾਦਾਂ ਹੈ ਜੇੜਾ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਜਾਂ AD ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਵਿਖਾਉਦਾ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ P ਤੇ ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦਾਂ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ AD ਵਕਰ ਸਰਕਕੇ AD_1 ਹੋ ਜਾਦਾਂ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਭਾਵ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਸਮਰਗ ਮੰਗ ਦਾ ਉੱਚ ਪੱਧਰ ਹੈ। ਇਸੀ ਤਰਾਂ, LM ਵਕਰ ਸਰਕਕੇ LM_2 ਹੋਣਾ (ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਦੇ ਕਾਰਣ) ਸੰਤੁਲਿਤ GDP ਨੂੰ Y ਤੋਂ ਘੱਟਾਕੇ Y_2 ਕਰ ਦਿੰਦਾਂ ਹੈ। (ਚਿਤਰ 20.2A) ਜਿਸਦਾ ਨਿਹਿਤਾਰਥ ਬਿੰਦੂ A ਤੋਂ B ਬਿੰਦੂ ਦਾ ਸਦਰਿਸ਼ ਸਰਕਣਾ ਹੈ। (ਚਿਤਰ 20.2B) ਭਾਵ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ AD ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਦਾ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ P ਤੇ ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦਾਂ ਹੈ। ਇਸਲਈ AD ਵਕਰ ਸਰਕਕੇ AD_2 ਹੋ ਜਾਦਾਂ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਥੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਕਰੋ

(State whether the following statements are True or False):

7. ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਗਿਰਾਵਟ ਨਾਲ LM ਵਕਰ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਸਰਕਣ ਦੇ ਕਾਰਣ, ਉਚ GDP ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਨਿਮਨ ਬਿਆਜ ਦੇ ਨਾਲ, ਨਵਾ ਸੰਤੁਲਨ ਸਥਾਪਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

8. ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ AD ਵਿੱਚ ਕੀਮੀ ਦਾ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ P ਤੇ ਅਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।
9. AD ਵਕਰ ਦਾ ਢਲਾਨ IS ਅਤੇ LM ਵਕਰ ਦੇ ਢਲਾਨ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।
10. ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਵਰਿਧਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, LM ਵਕਰ ਸਰਕਕੇ LM_1 ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨੋਟ

20.3 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

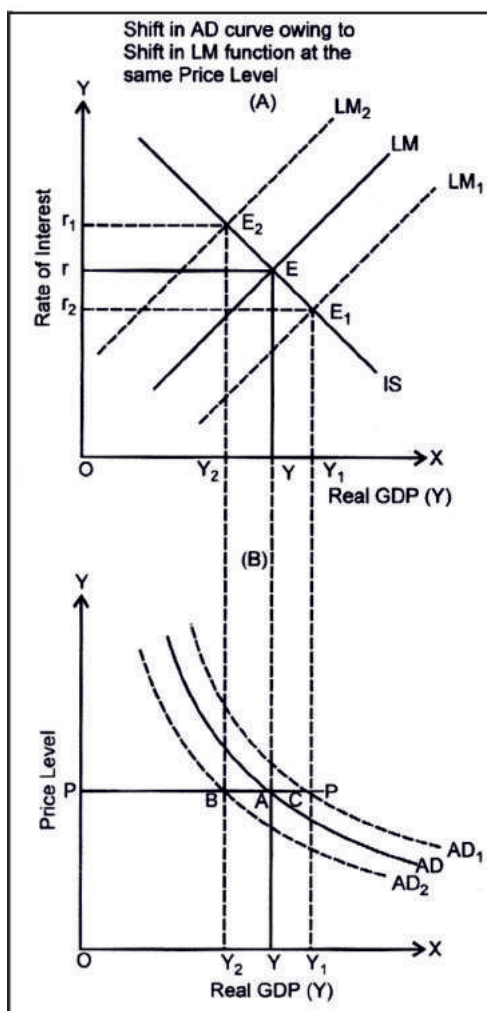
AD ਵਕਰ ਦਾ ਢਲਾਨ IS ਅਤੇ LM ਵਕਰ ਦੇ ਢਲਾਨ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੇੜਾ ਅੰਗੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ, ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਨਾਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ, ਗੁਣਕ, ਗੁਣਾਂਕ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਨਾਲ ਮੰਗ ਮੰਗ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

20.4 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

- ਸਮਰਗ (Aggregate) - ਕੁਲ।
- ਵਕਰ (Curve) - ਟੇਢਾ।

20.5 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

1. IS - LM ਮੋਡਲ ਦੇ ਸਮਰਗ ਮੰਗ ਵਕਰ ਦੀ ਵਿਯੁਤਪਤਿ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ।
2. ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਨਾਲ ਸਵਤੰਤਰ ਜੇਕਰ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਸਵਾਯਤ ਬਦਲਾਵ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?



ਚਿਤਰ 20.2

ਉਤਰ : ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Answer : Self Assessment)

- | | | |
|--------------|------------------|--------|
| 1. ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ | 2. ਵੈਕਲਪਿਕ ਤਕਨਿਕ | 3. (ੳ) |
| 4. (ਅ) | 5. (ੳ) | 6. (ਅ) |
| 7. ਸਹੀ | 8. ਗਲਤ | 9. ਸਹੀ |
| 10. ਗਲਤ। | | |

20.6 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)



ਬੁਕਸ

1. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਥਯੋਰੀ ਅਂਡ ਪੌਲਿਸੀ : ਅਚ. ਅਲ. ਆਹੁਜਾ, ਅਸ. ਚੰਦ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010.
2. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਅਸ. ਕੇ. ਚਕਰਵਰਤੀ, ਹਿਮਾਲਿਆ ਪਬਲਿਸਿੰਗ ਹਾਊਸ, 2010.
3. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ ਦੀ ਲੋਣਾਂ : ਅਸ. ਅਸ. ਨਾਥ, ਸਾਇਬਰ ਵੈਕ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2012.

ਨੋਟ

ਇਕਾਈ-21: IS-LM ਫ੍ਰੇਮਵਰਕ ਦੇ ਭਿੰਨ ਕਾਰਕਾਂ ਦੇ ਤਹਤ ਵਿਤੀਅ ਨੀਤਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ

(Effects of Fiscal Policies Under Different Cases in IS-LM Framework)

ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ (Contents)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

21.1 ਮੋਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਆ ਨੀਤੀ (Monetary and Fiscal Policy)

21.2 ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਅਤੇ ਸਮਰਗ ਮੰਗ (Monetary Policy and AD)

21.3 ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਅਤੇ AD ਵਕਰ ਵਿੱਚ ਖਿਸਕਾਵ (Monetary Policy and Shift in the AD Curve)

21.4 ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਆ ਨੀਤੀ ਅਤੇ AD ਵਕਰ ਦਾ ਸਰਕਣਾ (Fiscal Policy and Shift in the AD Curve)

21.5 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

21.6 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

21.7 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

21.8 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ:

- ਮੋਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਆ ਨੀਤਿ ਜਾਨਣ ਲਈ।
- ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਅਤੇ ਸਮਰਗ ਮੰਗ ਜਾਨਣ ਲਈ।
- ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਅਤੇ AD ਵਕਰ ਦਾ ਖਿਸਕਾਵ ਜਾਨਣ ਲਈ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

ਅਸੀਂ ਇਕ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੋਦਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀ, ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਉਪਕਰਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ (ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦੀ ਬਜਾਏ) ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਣ ਕਰਦੇ ਹੈ। ਜਦ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਵਿਸਤਾਰਾਤਮਕ (Expansionary) ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਸੰਕੁਚਨਾਤਮਕ (Contractionary) ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। IS - LM ਮੋਡਲ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਜਾਣ ਚੁੱਕੇ ਹੈ ਕਿ 'r' ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤਿ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਤੋਂ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ ਜਦਕਿ 'r' ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤਿ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਤੋਂ ਹੈ ਅੰਤ: ਜਦੋਂ 'r' ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਦੋਂ ਇਹ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤਿ ਵਿੱਚ ਸੰਕੁਚਨ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ 'r' ਨੂੰ ਘੱਟਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਦੋਂ ਇਹ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤਿ ਵਿੱਚ ਵਿਸਤਾਰ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

21.1 ਮੋਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਆ ਨੀਤੀ (Monetary and Fiscal Policy)

ਨੋਟ

ਮੋਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਆ ਨੀਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਅਧਿਅਨ ਕਰਨ ਦੇ ਵਿੱਚ IS - LM ਮੋਡਲ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਰਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਹੇਤੁ ਅਸੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵਿਵੇਚਨ ਕਰਾਂਗੇ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੋਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਆ ਨੀਤੀ AD ਦੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ (IS - LM ਮੋਡਲ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ)।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਰਿਕਤ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋ (Fill in the blanks):

1. ਮੋਦਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀ, ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਉਪਕਰਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦਾ ਕਰਦੇ ਹੈ।
2. ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਹੋਣ ਨਾਲ LM ਵਕਰ ਔਰ ਨੂੰ ਸਰਕਦਾ ਹੈ।

21.2 ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਅਤੇ ਸਮਰਗ ਮੰਗ (Monetary Policy and AD)

ਅਸੀਂ ਇਕ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਅਧਿਅਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੋਦਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀ, ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਉਪਕਰਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ (ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦੀ ਬਜਾਏ) ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਣ ਕਰਦੇ ਹੈ। ਜਦ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਵਿਸਤਾਰਾਤਮਕ (Expansionary) ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਸੰਕੁਚਨਾਤਮਕ (Contractionary) ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। IS - LM ਮੋਡਲ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਜਾਣ ਚੁੱਕੇ ਕਿ 'r' ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤਿ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਤੋਂ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ ਜਦਕਿ 'r' ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤਿ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਤੋਂ ਹੈ। ਅੰਤ: ਜਦੋਂ 'r' ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਦੋਂ ਇਹ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤਿ ਵਿੱਚ ਸੰਕੁਚਨ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ 'r' ਨੂੰ ਘੱਟਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਦੋਂ ਇਹ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤਿ ਵਿੱਚ ਵਿਸਤਾਰ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੋਣ ਨਾਲ LM ਵਕਰ ਸੱਜੀ ਔਰ ਨੂੰ ਸਰਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਤੇ ਇਹ AD ਵਕਰ ਨੂੰ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਸਰਕਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਕਮੀ LM ਵਕਰ ਨੂੰ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਸਰਕਾਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਤੇ ਇਹ AD ਵਕਰ ਨੂੰ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਖਿਸਕਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀ, ਜਦੋਂ AD ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਸਰਕਾਦਾ ਹੈ ਤਦ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਸਰਕਦਾ ਹੈ ਤਦ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਚਿਤਰ 21.1 ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।



ਨੋਟਸ

ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੋਣ ਨਾਲ LM ਵਕਰ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਸਰਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਤੇ ਇਹ AD ਵਕਰ ਨੂੰ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਖਿਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)


ਬਹੁਵਿਕਲਪੀਆ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Multiple Choice Questions):

3. ਜਦ AD ਵਕਰ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਸਰਕਦਾ ਹੈ ਤਦ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ-
 (ੳ) ਕਮੀ (ਅ) ਅਧਿਕਤਾ
 (ੲ) ਵਰਿਧਿ (ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋ ਕੋਈ ਨਹੀ।
4. ਸੰਕੁਚਨਾਤਮਕ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਆ ਨੀਤੀ ਵਿੱਚ IS ਵਕਰ ਸਰਕਦਾ ਹੈ -
 (ੳ) ਪੀਛੇ ਦੀ ਔਰ (ਅ) ਅੱਗੇ ਦੀ ਔਰ
 (ੲ) ਉਤੇ ਦੀ ਔਰ (ਸ) ਥਲੇ ਦੀ ਔਰ।
5. ਨਿਵੇਸ਼ ਮੰਗ ਫਲਨ ਤੋ ਭਾਵ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸੰਬਧ ਤੋ ਹੈ।
 (ੳ) ਅਨੁਕੂਲ (ਅ) ਉਲਟ
 (ੲ) ਘਨਿਸ਼ਠ (ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋ ਕੋਈ ਨਹੀ।

- ਨੋਟ 6. ਕੁਲ ਖਰਚ ਦੇ ਸਵਾਯਤ ਘਟਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਦਲਾਵ ਹੋਣ ਨਾਲ IS ਵਕਰ ਵਿੱਚ ਆਂਦਾ ਹੈ -
- (ੳ) ਰੁਕਾਵਟ (ਅ) ਖਿਸਕਾਵ
 - (ੲ) ਰਿਸਾਵ (ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

21.3 ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਅਤੇ AD ਵਕਰ ਵਿੱਚ ਖਿਸਕਾਵ
(Monetary Policy and Shift in the AD Curve)

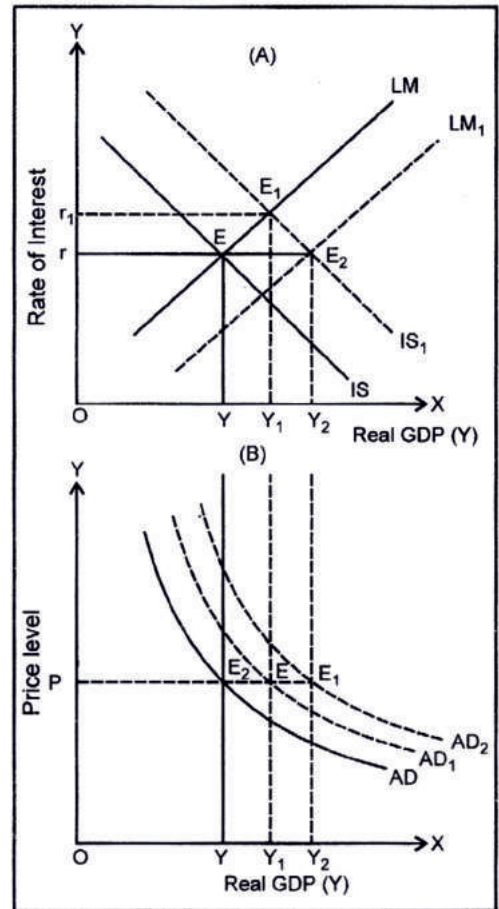
ਬਿਆਜ਼ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ O_r ਤੋਂ O_{r_2} ਤੱਕ ਦੀ ਕਮੀ LM ਵਕਰ ਨੂੰ LM_1 ਤੱਕ ਖਿਸਕਾਂਦੀ ਹੈ। (ਚਿੱਤਰ 21.1 ਦਾ ਭਾਗ A)। ਨਿਸ਼ਚਿਤ IS ਵਕਰ ਤੇ LM ਵਕਰ ਦੇ ਖਿਸਕਣ ਨਾਲ AD ਵਕਰ, AD ਤੋਂ AD_1 ਤੱਕ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਖਿਸਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ OP ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। (ਭਾਗ B)। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਬਿਆਜ਼ ਦਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ LM ਵਕਰ ਨੂੰ LM_2 ਤੱਕ ਖਿਸਕਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਅੱਗੇ AD ਵਕਰ ਨੂੰ AD_2 ਤੱਕ ਖਿਸਕਾਂਦੀ ਹੈ ਅੰਤ ਬਿਆਜ਼ ਦਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ AD ਵਕਰ ਖਿਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਰਤਾ ਲਿਆਉਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।



ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਨਾਲ ਵੀ AD ਵਕਰ ਵਿੱਚ ਖਿਸਕਾਵ ਆਂਦਾ ਹੈ।

21.4 ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਆ ਨੀਤੀ ਅਤੇ AD ਵਕਰ ਦਾ ਸਰਕਣਾ
(Fiscal Policy and Shift in the AD Curve)

ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਆ ਨੀਤੀ (ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਕਰ, ਖਰਚ ਅਤੇ ਕਰਜ਼ ਸੰਬੰਧੀ ਨੀਤੀ) ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਤੋਂ ਵੀ AD ਵਕਰ (IS ਵਕਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਰਾਹੀਂ) ਵਿੱਚ ਖਿਸਕਾਵ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਸਤਾਰਾਤਮਕ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਆ ਨੀਤੀ (ਕਰ ਦਰ ਘੱਟ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਾਵਰਜਨਕ ਖਰਚ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ) IS ਵਕਰ ਨੂੰ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਸਰਕਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਅੱਗੇ AD ਵਕਰ ਨੂੰ (ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਰਾਹੀਂ) ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਸਰਕਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਸੰਕੁਚਨਾਤਮਕ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਆ ਨੀਤੀ (ਉੱਚੀ ਕਰ ਦਰ ਅਤੇ ਘੱਟ ਸਾਵਰਜਨਕ ਖਰਚ) ਵਿੱਚ, IS ਵਕਰ ਪਿੱਛੇ ਦੇ ਪਾਸੇ ਸਰਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਅੱਗੇ AD ਵਕਰ ਨੂੰ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਸਰਕਾਂਦਾ ਹੈ। ਚਿੱਤਰ 21.1 A ਇਹਨਾਂ ਸਥਿਤਿਆਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਚਿੱਤਰ 21.1 ਦਾ ਭਾਗ B ਵਿੱਚ ਸੂਰੁਆਤੀ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਬਿੰਦੂ E ਤੇ ਪ੍ਰਕਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਥੇ $IS = LM$ । ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਵਿਸਤਾਰਾਤਮਕ (Expansionary) ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਆ ਨੀਤੀ ਤੋਂ, IS ਵਕਰ ਸਰਕ ਕੇ IS_1 ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਵਾ ਸੰਤੁਲਨ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਪੱਧਰ OY_1 ਹੈ। ਜਦਕਿ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਸਥਿਰ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤਿ ਤੇ AD ਸਰਕ ਕੇ AD_1 ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਕ ,ਬਿਆਜ਼ ਦਰ ਵੱਧ ਕੇ O_{r_1} ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੇੜੀ ਕੀ ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਅਪਨਾਈ ਵਿਸਤਾਰਾਤਮਕ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ ਮੋਦਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੀ ਅਨੁਮਤਿ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਦੇ ਫਲਸਵਰੂਪ LM ਵਕਰ ਸਰਕ ਕੇ LM_1 ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ



ਚਿੱਤਰ 21.1

ਬਿਆਜ ਦਰ ਲੋਟਕੇ ਅਪਣੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੱਧਰ Or ਤੇ ਟਿਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। LM ਵਕਰ ਦੇ ਸਰਕਣ ਦਾ ਭਾਵ AD ਵਕਰ ਦਾ ਸਰਕ ਕੇ AD_2 ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬਿਆਜ ਦਰ Or ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ IS - LM ਸੰਤੁਲਨ E_2 ਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ E_1 ਰਾਹੀਂ AD ਦਾ ਪੱਧਰ ਵਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋੜਾ ਕੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ OP ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਹੈ। ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਵੱਧਕੇ OY_2 ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਜੇਕਰ ਮੋਦਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਬਿਆਜ ਦਰ ਨੂੰ ਇਸਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਬਜਾਏ ਰਖਣ ਲਈ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਤੋਂ ਪਾਹਿਲਾਂ ਜੋੜੀ ਉਹ ਅਪਣੀ ਵਿਸਤਾਰਤਮਕ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਪੁਰਕ ਪ੍ਰਯਾਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਰਦਾ ਹੈ) ਤਾਂ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਉੱਚ AD ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP (ਅਪਰਿਵਰਤਿਤ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦੇ ਨਾਲ) ਪਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਪਰ ਸ਼ਰਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬਿਆਜ ਦਰ ਨੂੰ ਉਵੇਂ ਹੀ ਛੱਡ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਸਰਕਾਰ ਜੇਕਰ ਸੰਕੁਚਨਾਤਮਕ (Contractionary) ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਅਪਨਾਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹਦੇ ਉਲਟ ਹੋਵੇਗਾ।

ਨੋਟ



ਟਾਸਕ

ਮੋਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਤੇ ਅਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਬਿਆਨ ਕਰੋ।

ਮੁਖ ਬਿੰਦੂ (Key Points)

- **IS ਵਕਰ (IS Curve)** – ਇਹ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਉਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਦੇ ਸੰਯੋਗ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋੜਾ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਕੁਲ ਖਰਚ ਅਤੇ ਕੁਲ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ।
- **IS ਵਕਰ ਨੂੰ ਵਿਯੁਤਪਨ ਕਰਣ ਦੇ ਕਦਮ (Steps to Derive IS Curve)** – (i) ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸੰਬਧ, (ii) ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਦੇ ਵਿੱਚ ਸੰਬਧ।
- **ਨਿਵੇਸ਼ ਮੰਗ ਫਲਨ (Investment Demand Function)** – ਇਹਦੇ ਤੋਂ ਭਾਵ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਉਲਟ ਸੰਬਧ ਦੇ ਨਾਲ ਹੈ।
- **IS ਵਕਰ ਦਾ ਢਲਾਨ (Slope of IS Curve)** – IS ਵਕਰ ਦਾ ਢਲਾਨ ਥਾਲੇ ਦੀ ਔਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋੜਾ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਦੇ ਵਿੱਚ ਰਿਣਾਤਮਕ ਸੰਬਧ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਨਾਲ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਲੋਕਰ ਇਸਨੂੰ ਮਾਪਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- **IS ਵਕਰ ਦਾ ਖਿਸਕਾਵ (Shift in the IS Curve)** – ਕੁਲ ਖਰਚ ਦੇ ਸਵਾਯਤ ਘਟਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵੀ ਬਦਲਾਵ ਹੋਣ ਨਾਲ IS ਵਕਰ ਵਿੱਚ ਖਿਸਕਾਵ ਅੰਦਾ ਹੈ।
- **LM ਵਕਰ (LM Curve)** – ਇਹ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦਰ ਦੇ ਉਨ ਭਿੰਨ ਸੰਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋੜਾ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਨੂੰ ਸਮਾਨਤਾ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ।
- **LM ਵਕਰ ਨੂੰ ਵਿਯੁਤਪਨ ਕਰਣ ਦੇ ਕਦਮ (Steps to Derive LM Curve)** - (i) ਮੁਦਰਾ ਮੰਗ, ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਦੇ ਵਿੱਚ ਸੰਬਧ, (ii) ਮੁਦਰਾ ਮੰਗ ਅਤੇ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ।
- **LM ਵਕਰ ਦਾ ਢਲਾਨ (Slope of LM Curve)** – ਇਹ ਉੱਤੇ ਦੀ ਔਰ ਢਲਾਨ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋੜਾ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਧੰਨਾਤਮਕ ਸੰਬਧ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਰਾਹੀਂ ਮਾਪਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- **LM ਵਕਰ ਖਿਸਕਾਵ (Shift in LM Curve)** – LM ਵਕਰ ਵਿੱਚ ਖਿਸਕਾਵ ਮੁਦਰਾ ਲਈ ਮੰਗ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੋਦਾ ਹੈ।
- **ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਇਕੋ ਵਾਰ ਸੰਤੁਲਨ (Simultaneous Equilibrium in Product and Money Market)** – ਵਸਤੂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਇਕੋ ਵਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਉਸ ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ IS ਵਕਰ ਅਤੇ LM ਵਕਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਕੱਟਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਸੰਯੋਗ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋੜਾ ਉਤਪਾਦ ਦੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਪੁਰਤੀ ਅਤੇ ਵਸਤੂ ਦੀ ਸੰਗ ਅਤੇ ਪੁਰਤੀ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- **AD ਦੀ ਵਿਯੁਤਪਤਿ (Derivation of AD)** - IS-LM ਮੌਡਲ AD ਵਕਰ ਦੀ ਵਿਯੁਤਪਤਿ ਵਿੱਚ ਮਦਦਗਾਰ ਹੈ। ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਫਲਸਵਰੂਪ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਘੱਟਦੀ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਭਾਵ LM ਵਕਰ ਦੇ ਪੀਛੇ ਦੀ ਔਰ ਖਿਸਕਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਸੰਤੁਲਿਤ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਦਾ ਨਿਮਨ ਪੱਧਰ ਜਿਸਦਾ ਭਾਵ AD ਦਾ ਨਿਮਨ ਪੱਧਰ ਹੈ। ਇਸਲਈ AD ਦੀ ਵਿਯੁਤਪਤਿ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਦੇ ਵਿੱਚ ਉਲਟ ਸੰਬਧ ਦਾ ਪਰਿਣਾਮ ਹੈ।

ਨੋਟ

- ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਅਤੇ AD (Monetary Policy and AD) – ਵਿਸਤਾਰਾਤਮਕ ਗਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਦੇ ਕਾਰਣ LM ਵਕਰ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਖਿਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਨਿਹਿਤਾਰਥ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਤੇ AD ਦਾ ਅੱਗੇ (Forward) ਨੂੰ ਸਰਕਦਾ ਹੈ।
- ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਅਤੇ AD (Fiscal Policy and AD) – ਵਿਸਤਾਰਾਤਮਕ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਦੇ ਕਾਰਣ IS ਵਕਰ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਸਰਕਦਾ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਨਿਹਿਤਾਰਥ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਤੇ AD ਦਾ ਆਗੇ (Forward) ਨੂੰ ਸਰਕਦਾ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਥੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਕਰੋ

(State whether the following statements are True or False):

7. IS-LM ਮੋਡਲ AD ਵਕਰ ਦੀ ਵਿਯੁਤਪਤਿ ਵਿੱਚ ਮਦਦਗਾਰ ਹੈ।
8. ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਫਲਸਵਰੁਪ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਘੱਟਦੀ ਹੈ।
9. AD ਦੀ ਵਿਯੁਤਪਤਿ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਦੇ ਵਿੱਚ ਉਲਟ ਸੰਬਧ ਦਾ ਪਰਿਣਾਮ ਹੈ।
10. ਵਿਸਤਾਰਾਤਮਕ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਕਾਰਣ LM ਵਕਰ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਖਿਸਕਦਾ ਹੈ।

21.5 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ LM ਵਕਰ ਨੂੰ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਸਰਕਾਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਤੇ ਇਹ AD ਵਕਰ ਨੂੰ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਖਿਸਕਾਉਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀ, ਜਦੋਂ AD ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਸਰਕਾਦਾ ਹੈ ਤਦ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਦ ਵਾਸਤਵਿਕ GDP ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

21.6 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

- ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ (Fiscal Policy) – ਵਿਤੀਯ ਨੀਤੀ।
- ਮੋਦਰਿਕ (Monetary) – ਮੁਦਰਾ ਸੰਬਧੀ।

21.7 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

1. ਮੋਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰੋ।
2. ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਅਤੇ ਸਮਰਗ ਮੰਗ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੋ।
3. ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਅਤੇ ਵਕਰ ਵਿੱਚ ਖਿਸਕਾਵ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ।
4. ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਅਤੇ AD ਵਕਰ ਦੇ ਸਰਕਣ ਨਾਲ ਤੁਹਡਾ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ?

ਉਤਰ : ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Answer : Self Assessment)

- | | | | |
|------------|----------|--------|--------|
| 1. ਨਿਰਧਾਰਣ | 2. ਸੱਜਾ | 3. (ਓ) | 4. (ਓ) |
| 5. (ਅ) | 6. (ਅ) | 7. ਸਹੀ | 8. ਸਹੀ |
| 9. ਸਹੀ | 10. ਗਲਤ। | | |

21.8 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)



ਬੁਕਸ

1. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਮੋਹਨ ਸ਼੍ਰੀਵਾਸਤਵ, ਡੀ.ਅਨ.ਡੀ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010.
2. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਅਸ. ਕੇ. ਚਕਰਵਰਤੀ, ਹਿਮਾਲਿਆ ਪਬਲਿਸਿੰਗ ਹਾਊਸ, 2010.
3. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਇਕਾਨੋਮਿਕਗਰੋਥ, ਫਲਕਚੁਏਸ਼ੰਨ ਅੰਡ ਪੋਲਿਸੀ : ਰਾਬਰਟ ਇ ਹਾਲ ਅੰਡ ਡੇਵਿਡ ਅਚ. ਪੈਪਲ, ਵਾਇਨਾ ਬੁਕਸ, 2010.

ਇਕਾਈ-22: ਸਫੀਤਿ (Inflation)

ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ (Contents)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

22.1 ਸਫੀਤਿ (Inflation)

22.2 ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ (Types of Inflation)

22.3 ਸਫੀਤਿ ਅੰਤਰਾਲ (Inflationary Gap)

22.4 ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ (Effects of Inflation)

22.5 ਸਫੀਤਿ ਦਾ ਨਿਯੰਤਰਣ (Control of Inflation)

22.6 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

22.7 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

22.8 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

22.9 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ:

- ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਲਈ।
- ਸਫੀਤਿ ਅੰਤਰਾਲ ਜਾਨਣ ਲਈ।
- ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਜਾਨਣ ਲਈ।
- ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਜਾਨਣ ਲਈ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨੂੰ ਖਰੀਦਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਣ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਸ਼ਕਤਿ ਇਹਨੂੰ ਮੁੱਲ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਖਰੀਦ ਸ਼ਕਤਿ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਮੁੱਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ (reflected) ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਜਾਂ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਆਮ ਮੁੱਲ ਪੱਧਰ ਪ੍ਰਤਿਲੋਮਤ ਸੰਬੰਧਿਤ (inversely related) ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਮੁੱਲ ਦੇ ਘੱਟਣ ਅਤੇ ਵੱਧਣ ਦੇ ਨਾਲ ਆਮ ਮੁੱਲ ਪੱਧਰ ਕ੍ਰਮਸ਼: ਵੱਧਦਾ ਜਾਂ ਘੱਟਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਸਫੀਤਿ ਜਾਂ ਅਸਫੀਤਿ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਮੁੱਲ ਦਾ ਬਦਲਾਵ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।, ਜੋ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਸੌਦੇ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅੰਤ ਸਫੀਤਿ ਅਤੇ ਅਪਸਫੀਤਿ ਦੀ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੋਵੇਗਾ।


22.1 ਸਫੀਤਿ (Inflation)

ਸਫੀਤਿ ਸ਼ਬਦ ਅਨੇਕ ਭਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਆਮ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸਵੀਕਰਤ, ਸੁਸ਼ਮ (precise) ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ (scientific) ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦੇਣਾ ਬਹੁਤ ਕਠਿਨ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਪੂਰਣ ਤੌਰ ਤੇ ਸਵਰਣ-ਚਾਂਦੀ ਨਾਲ ਸਮਰਥਿਤ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਿ ਪੱਤਰ ਮੁਦਰਾ ਪ੍ਰਚਲਨ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਨ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ

ਨੋਟ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਇਸਨੂੰ ਸਸਰਥਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਹੋਲੀ-ਹੋਲੀ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਇਸ ਧਾਰਣਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਉਸ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਣਿਆ ਜਾਣ ਲਗਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਨ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵੱਧਕੇ ਨਿਰੰਤਰ ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣਦੀ ਸੀ। ਕੋਲਬੋਰਨ (Coulbourn) ਦਾ ਵੀ ਇਹੀ ਭਾਵ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ “ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਮੁਦਰਾ” ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੇਮਰਰ (Kemmerer) ਵੀ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਫੀਤਿ ਉਦੋਂ ਵਿਧਮਾਨ ਹੋਵੇਗੀ , ਜਦੋਂ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਭੌਤਿਕ ਮਾਤਰਾ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ, ਪਰਿਮਾਣ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਰਾਹੀਂ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਲਈ ਉਤੱਰਦਾਈ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਇਹ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿਚ ਤਦੋਂ ਤੱਕ ਜਾਰੀ ਰਹੀ , ਜਦੋਂ 1930 ਦਸ਼ਕ ਦੀ ਮਹਾਨ ਮੰਦੀ ਨੇ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪਰਿ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਦਘਾਟਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਕੇਨਜ (Keynes) ਦੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਰੂਪ ਇਸ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਤੱਦਨੁਸਾਰ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਕੀਨਸ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀਨ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਪੀਗੂ (Pigou) ਨੇ ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਮੁਦਰਾ ਆਮਦਨ ਦੇ ਬਦਲਾਵਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂ ਮੁਦਰਾ ਆਮਦਨ ਅਰਜਨ ਕਿਰਿਆ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਫੀਤਿ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਕੀਨਸ ਨੇ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਧਾਰਣਾ ਨੂੰ ਪੂਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਦੀ ਘਟਨਾ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਪੀਗੂ ਦੇ ਸਮਾਨ, ਕੀਨਸ ਨੇ ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਮੁੱਲ ਪੱਧਰ ਦੀ ਵਰਿਧੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਪੂਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਬਾਅਦ ਅਸਤਿਤਵ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, **ਸਫੀਤਿ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਮੁੱਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਉਸ ਵਰਿਧੀ ਨਾਲ ਹੈ ਜੋ ਪੂਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਪੱਧਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।** ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ ਦੀ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ,ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਨ ਨਹੀਂ ਵਧੇਗਾ।

ਕੀਨਸ ਨੇ ਇਸ ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਈ ਮੁੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਸਮਝਿਆ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਕ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਪੂਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਪੱਧਰ ਦੇ ਥੱਲੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਬੇਰੋਜਗਾਰ ਲੋਕ ਅਤੇ ਅਪ੍ਰਯੁਕਤ ਸੰਸਾਧਨ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ, ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮ ਸਰੂਪ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਨ ਕੇਵਲ ਮੁੱਲ ਪੱਧਰ ਨੂੰ , ਬਲਕਿ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਵੀ ਵਧਾਏਗਾ। ਮੁੱਲ ਪੱਧਰ ਦੀ ਇਸ ਵਰਿਧੀ ਨੂੰ **ਸੰਸਫੀਤਿ (reflation)** ਜਾਂ **ਆਂਸ਼ਿਕ ਸਫੀਤਿ** ਦੇ ਵਰਗ ਵਿੱਚ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਸਫੀਤਿ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਮੁੱਲ ਹੋਲੀ ਅਤੇ ਸਥਿਰ ਗਤਿ ਨਾਲ ਵੱਧਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਵਰਿਧੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਨਾਲ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਮਤੌਰ ਤੇ ਜਿਨੀ ਵੱਧ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਮੁਦਰਾ ਪੂਰਤਿ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਦਾ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਅਪੇਸ਼ਾ ਉਤਪਾਦਨ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ ਵੱਧ ਸੰਭਾਵਨੀਆ ਹੈ।



ਨੋਟਸ

ਕੇਮਰਰ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ, ਸਫੀਤਿ ਉਦੋਂ ਵਿਧਮਾਨ ਹੋਵੇਗੀ , ਜਦੋਂ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਭੌਤਿਕ ਮਾਤਰਾ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਕੇਨਜ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ , ਪੂਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਤੱਕ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਸੁਰੁਆਤੀ ਵਰਿਧੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲਈ ਵਾਂਛਨੀਏ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜਗਾਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਮੰਦੀ ਦੇ ਗੰਭੀਰ ਪਰਿਣਾਮਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕੱਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਲਏ ਗਏ ਸੁਵਿਚਾਰਿਤ ਪ੍ਰਤਿ ਅਪਸਫੀਤਿਕਾਰੀ ਉਪਾਵਾਂ (deliberate anti-deflationary measures) ਰਾਹੀਂ ਸੰਭਵ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਮੁੱਲ ਡਿੱਗਕੇ ਨਿਯੰਤਰ ਸੀਮਾਂ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੰਭਵ ਹੈ, ਪੂਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਪੱਧਰ ਦੇ ਬਾਦ ਮੁੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਲਈ ਚੰਗੀ ਨਾਂ ਹੋਵੇ , ਕਿਉਂਕਿ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜਗਾਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਅਨੁਰੂਪ ਵਰਿਧੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਹ ਧਿਆਨ ਦੇਚਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹੈ ਕਿ **ਸਫੀਤਿ** ਸ਼ਬਦ ਭਾਰਤ ਵਰਗੀ ਇਕ ਅਲਪਵਿਕਸਿਤ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ , ਜਿਥੇ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਸਫੀਤਿ ਕਾਰੀ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਵਿਧਮਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਪੂੰਜੀ, ਜਮੀਨ, ਤੰਤਰ (machinery), ਮੁਲਭੂਤ ਢਾਂਚੇ (infrastructure) ਦੀ ਸੀਮਿਤ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਅਭਾਵ ਆਦਿ ਅੜਚਣਾਂ ਦੇ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਅੜਚਣਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ, ਸੰਭਵ ਹੈ, ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਪਰੇ ਮੁੱਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨ ਕਰੇ. ਹਾਲਾਂਕਿ ਦੇਸ਼ ਨੇ ਪੂਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ‘ਸਫੀਤਿ’ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਭਾਰਤ ਵਰਗੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇ ਮੁੱਲਿਆਂ ਦੀ ਸਫੀਤਿਕਾਰੀ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਨਾਲ ਮਨੁਖ ਅਤੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਵਿਧਮਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਟੇਕਸਟਾਇਲ, ਟੇਕਸਟਾਇਲ ਮਸ਼ੀਨ, ਇਸਪਾਤ, ਟਾਇਰ, ਟ੍ਰੈਕਟਰ, ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਗੱਡੀ, ਆਮ ਅਭਿਯੰਤਰਿਕੀ (General engineering), ਆਦਿ ਉਧੋਗ

ਨੋਟ

ਕੁਝ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਉਦਾਹਰਣ ਹਨ। ਇਹ ਪੁੰਜੀ, ਜਮੀਨ, ਤੰਤਰ (Machinery), ਮੁਲਭੂਤ ਢਾਂਚੇ (Infrastructure) ਦੀ ਸੀਮਿਤ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਗਿਆਨ ਦੇ ਅਭਾਵ ਵਰਗੀ ਅਣਚਣਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਅਣਚਣਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ, ਇਕ ਸੀਮਾ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮੁੱਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਵੱਧਣਾ ਜਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਵੱਧਦੀ ਹੋਈ ਸਥਿਰਤਾ (ਜਾਂ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ) ਦੇ ਨਾਲ ਵੱਧਦੀ ਹੋਈ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਸਮਸਿਆਂ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਸਫੀਤਿ (stagnation ਜਾਂ slumpflation) ਦੇ ਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜਣਿਆ ਜਾਦਾਂ ਹੈ।

ਸਥਿਰ ਸਫੀਤਿ ਸ਼ਬਦ ਤੇਲ ਮੁੱਲਿਆ ਦੀ ਵਰਿਧਿ, ਵਿਆਪਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਕੂਲ ਸ਼ਰਤਾਂ, ਸ਼ਰਮ ਸ਼ਕਤਿ ਦੀ ਵਰਿਧਿ, ਮਜਦੂਰੀ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਦਰਿਢਤਾ (rigidity in wage structure) ਦੇ ਕਾਰਣ 1970 ਦੇ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਆਰਥਿਕ ਸਾਹਿਤਯ ਵਿੱਚ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਸਥਿਰ ਅਤੇ ਸਫੀਤਿ ਦਾ ਸੰਯੋਗ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਸਥਿਰ ਸ਼ਬਦ ਸਥਿਰਤਾ ਤੋਂ ਅਤੇ ਸਫੀਤਿ ਸ਼ਬਦ ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤਿ ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਥਿਰ ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਸਫੀਤਿਕਾਰੀ ਮੰਦੀ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਦਾਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਥੇ ਮੰਦੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਉਚੀ ਦਰ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਫੀਤਿ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਵਸਤੂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੀ ਵੱਧ ਮੰਗ ਦੇ ਨਾਲ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਸ਼ਰਮ ਦੀ ਘੱਟ ਮੰਗ ਦੇ ਕਾਰਣ ਦੇ ਨਾਲ ਹੈ।

ਇਸ ਇਕਾਈ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਵਿਆਖਿਆ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਸਫੀਤਿ ਦਾ ਭਾਵ ਭਿਨ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰਿਆ ਦੇ ਲਈ, ਇਹਦੇ ਲਈ ਉਤਪਾਈ ਕਾਰਣਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬਧ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗੱਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਤੱਕ ਆਖਰੀ ਪਰਿਣਾਮਾਂ ਦਾ ਸੰਬਧ ਹੈ, ਇਹਦਾ ਲਗਭਗ ਇਕੋ ਹੀ ਮਤਲਬ ਹੈ, ਭਾਵ ਆਮ ਮੁੱਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ।

ਇਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਜੋ ਵਰਿਧਿ ਦੀ ਜਰੂਰੀ ਦਰ ਦੀ ਬਜਾਏ ਵੱਧ ਤੇਜੀ ਨਾਲ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਣ ਦਾ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਹਨੂੰ ਸਫੀਤਿ ਦਾ ਸਾਮਣਾ ਕਰਣਾ ਪਾਵੇਗਾ। ਜਦੋਂ ਵਰਤਮਾਨ ਮੁੱਲ ਪੱਧਰ ਤੋਂ, ਸਰਕਾਰ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਰਾਹੀਂ ਬੰਟਿਤ (released) ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਲੈਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਪਰਿਣਾਮ ਸਫੀਤਿ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਨਾਲ ਪੀਣਿਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਭਿਨ ਵਰਗ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਦੀ ਵਰਿਧਿ ਦੀ ਬਜਾਏ ਤੇਜੀ ਨਾਲ ਅਪਣੇ ਸਾਪੇਖਿਤ ਆਮਦਨ ਅੰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦੇ ਹੈ। ਇਹ ਤਦ ਵੀ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਰਾਹੀਂ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਤੇਜੀ ਨਾਲ ਵੱਧਦੀ ਹੈ।



ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਸਫੀਤਿ ਦਾ ਸੰਬਧ ਮੁੱਲ ਪੱਧਰ ਦੇ ਉਸ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਨਾਲ ਹੈ ਜੇੜਾ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਪੱਧਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਰਿਕਤ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋ (Fill in the blanks):

1. ਸਫੀਤਿ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਦੇ ਆਮ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਭਾਰੀ ਵਰਿਧਿ ਹੈ।
2. ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ, ਮੁੱਲ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਦਰ ਤੇ ਹੈ।

22.2 ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ (Types of Inflation)

ਸਫੀਤਿ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਦੇ ਆਮ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਲਗਤਾਰ ਅਤੇ ਭਾਰੀ ਵਰਿਧਿ ਹੈ। ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਮੁੱਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਇਕ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਮਾਤਰ 0.2 ਜਾਂ 0.3 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਦੀ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਰਣਨ ਕਰਣ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰਯਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ, ਇਕ ਸਾਲ ਇਕ ਤਿਮਾਹੀ ਦੇ ਮੁੱਲ ਪੱਧਰ 2 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਤਿਮਾਹੀ ਦੇ 3 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਤੋਂ ਡਿਗ ਜਾਵੇ, ਤਿਜੀ ਤਿਮਾਹੀ ਵਿੱਚ 4 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਫੇਰ ਚੌਥੀ ਤਿਮਾਹੀ ਵਿੱਚ 5 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਤੋਂ ਡਿਗ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਤੋਂ ਇਕ ਸਫੀਤਿਕਾਰੀ ਕਾਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਵਸਤੂਆਂ ਨੂੰ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਅਨੁਭਵ ਕਰਣੀ ਚਾਹਿਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ, ਜਦਕਿ ਹੋਰ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚ ਗਿਰਾਵਟ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਇਸਨੂੰ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਰਣ ਦੇ ਯੋਗ ਮਾਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਸੁਸ਼ਮ ਭਾਵ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਭਿਨ ਆਧਾਰਾਂ ਤੇ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨਣਾ ਮੱਹਤਵਪੂਰਣ ਹੈ।

ਨੋਟ

1. ਸਫੀਤੀ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ (On Basis of Rate of Inflation)

ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ ਦੀ ਪ੍ਰਬਲਤਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ, ਸਫੀਤੀ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਗੀਕਰਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ (ਕ) ਰੋਂਗਦੀ ਹੋਈ ਸਫੀਤੀ, (ਖ) ਦੋੜਦੀ ਹੋਈ ਸਫੀਤੀ ਅਤੇ (ਗ) ਅਤਿ ਸਫੀਤੀ।

(ਕ) **ਰੋਂਗਦੀ ਹੋਈ ਸਫੀਤੀ (Creeping Inflation)** – ਸਫੀਤੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਅਵਾਸਥਾ ਵਿੱਚ, ਮੁੱਲ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਦਰ ਤੇ ਵੱਧਦੇ ਹਨ। ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਇਸ ਮੰਦ ਦਰ ਨੂੰ ਰੋਂਗਦੀ ਹੋਈ ਸਫੀਤੀ ਮਾਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਵੀ ਇਸਦਾ ਪਰਿਮਾਣ ਦਸਣਾ ਮੁਸਕਲ ਹੈ, ਕੁਝ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰਿਆਂ ਨੇ 3 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਹਰ ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੀ ਸਫੀਤੀ ਨੂੰ ਰੋਂਗਦੀ ਹੋਈ ਸਫੀਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰਿਆਂ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ, ਮੁੱਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਮੰਦ ਵਰਿਧਿ ਆਰਥਿਕ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਲਈ ਜਰੂਰੀ ਸਥਿਤਿ ਹੈ। ਹੋਲੀ ਦਰ ਨਾਲ ਵੱਧਦੇ ਹੋਏ ਮੁੱਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੈ। ਇਹ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਤਿਰੋਧ ਜਾਲ (stagnation trap) ਵਿੱਚ ਡਿਗਣ ਤੋਂ ਬਚਾ ਦੇਵੇਗੇ।

(ਖ) **ਦੋੜਦੀ ਹੋਈ ਸਫੀਤੀ (Running Inflation)** - ਜੇਕਰ ਮੰਦ ਰੋਂਗਦੀ ਹੋਈ ਸਫੀਤੀ ਨੂੰ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਅਨਿਯੰਤਰਿਤ ਰਹਿਣ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਮੁੱਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵੱਧ ਮੱਹਤਵਪੂਰਣ ਅਤੇ ਡਰ ਵਾਲੀ (more marked and alarming) ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਦੋੜਦੀ ਹੋਈ ਸਫੀਤੀ ਦਾ ਸਵਰੂਪ ਧਾਰਣ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ, ਮੁੱਲ ਲਗਭਗ 8 ਤੋਂ 10 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਹਰ ਸਾਲ ਜਿਵੇਂ ਤੇਜ਼ ਦਰ ਨਾਲ ਵੱਧਦੇ ਹਨ। ਦੋੜਦੀ ਹੋਈ ਸਫੀਤੀ ਇਕ ਚੇਤਾਵਨੀ ਸੰਕੇਤ (warning signal) ਹੈ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸਫੀਤੀਕਾਰੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤਿਆਂ (inflationary tendencies) ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੇ ਲਈ ਉਦੇ ਦਿਤੇ ਹੋਏ ਲੋਣਮੰਦ ਉਪਾਅ ਜਰੂਰੀ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਸਮੇਂ ਤੇ ਇਹ ਕਦਮ ਨ ਚਕੇ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਦੋੜਦੀ ਹੋਈ ਸਫੀਤੀ ਬਚਤ ਸ਼ਮਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰਾਂ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਮਕਾਜ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਰਾਹੀਂ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਉਨਮੁਲਨ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

(ਗ) **ਅਤਿ ਸਫੀਤੀ (Hyper Inflation)** – ਜਦ ਮੋਦਰਿਕ ਪ੍ਰਾਧਿਕਾਰੀ ਦੋੜਦੀ ਹੋਈ ਸਫੀਤੀ ਤੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਖੋ ਬੈਠਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਅਤਿ ਸਫੀਤੀ ਦਾ ਪਰਿਣਾਮ ਹੋਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਫੀਤੀ ਦੀ ਆਖਰੀ ਅਵਸਥਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਮੁੱਲ ਪੱਧਰ ਵੱਧ ਸਕਣ ਦੀ ਕੋਈ ਸੀਮਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ, ਮੁੱਲ ਵੱਧ ਤੇਜ਼ ਦਰ ਨਾਲ ਵੱਧਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਸਫੀਤੀ ਨੂੰ ਸਰਪਟ ਜਾਂ ਛਲਾਂਗ ਸਫੀਤੀ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਤਿ ਸਫੀਤੀ ਵਿੱਚ, ਲੋਕ ਮੁੱਲਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਵੱਧਣ ਦੀ ਕਮਨਾਂ ਕਰਦੇ ਹੈ, ਇਸਲਈ, ਉਹ ਸਫੀਤੀ (conscious) ਦੇ ਅਨਜਾਨ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ਦਰ ਨਾਲ ਖਰਚ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਥੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਚਲਨ ਵੇਗ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਕ ਬਚਤ ਦੀ ਲਾਗਤ ਤੇ ਉਪਭੋਗ ਤੇ ਖਰਚ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਸਲਈ ਬਚਤ ਤੇ ਉਧਾਰ (ਰਾਸ਼ਿ) ਅਤਿ ਸਫੀਤੀ ਦਾ ਨਿਯੰਤਰਣ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਜਰੂਰੀ ਗੈਰ-ਸਫੀਤੀਕਾਰੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਕਰਣ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਘਾਟੇ ਦੀ ਵਿਤ ਵਿਵਸਥਾ (deficit financing) ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜੋੜਾ ਫੇਰ ਸਫੀਤੀਕਾਰੀ ਹੈ।

ਅਤਿ ਸਫੀਤੀ ਤੋਂ ਹਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਬੱਚ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਾਲ ਵਿਕਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਰਤਮਾਨ ਸਾਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਅਸਲੀ ਉਤਰਜੀਵਤਾ (Very survival) ਨੂੰ ਸੰਕਟ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਨਿਆਯ ਅਤੇ ਅਸੰਤੋਸ਼ ਦਾ ਵਿਆਪਕ ਅਨੁਭਵ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਅਤਿਸਫੀਤੀ ਦਾ ਸਬਤੋਂ ਬੁਰਾ ਰੂਪ ਅੰਤਰਯੁਧ ਦੇ ਕਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ ਡਗਮਗਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇਹ ਯੁਧ ਪੂਰਵ ਪੱਧਰ ਦੀ ਦੱਸ ਲੱਖ ਗੁਣਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਗਈ। ਰਾਤ-ਰਾਤ ਵਿੱਚ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਸੰਪਤਿ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੂਪਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਮੁੱਲ ਖੋਹ ਦਿਤਾ। ਇਸ ਸਫੀਤੀ ਨੇ ਜਰਮਨੀ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਜਰਮਨ ਦੇ ਮਧਿਅਮ ਵਰਗ ਦਾ ਵੀ ਸਤਿਆਨਾਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

2. ਨਿਯੰਤਰਣ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ (On Basis of Degree of Control)

ਨਿਯੰਤਰਣ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ, ਸਫੀਤੀ ਨੂੰ ਖੁਲੀ ਅਤੇ ਦਮਿਤ ਸਫੀਤੀ ਵਿੱਚ ਵਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾਗ ਹੈ।

(ਕ) **ਖੁਲੀ ਸਫੀਤੀ (Open Inflation)** – ਸਫੀਤੀ ਨੂੰ ਖੁਲਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਮੁੱਲ ਬਿਨ ਕਿਸੇ ਅਵਰੋਧ (ਰੋਕ) ਅਤੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਤੇ ਲਗਾਤਾਰ ਵੱਧਦੇ ਹੈ। ਮਿਲਟਨ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ (Milton Friedman) ਦੇ ਸਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਇਹ “ਇਕ ਸਫੀਤੀਕਾਰੀ ਤਰੀਕਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰੀ ਮੁੱਲ ਨਿਯੰਤਰਣ ਅਤੇ ਮਿਲਦੀ - ਜੁਲਦੀ ਤਕਨੀਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਿਨਾ ਰੋਕੇ, ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਵੱਧਾ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।” ਇਹ ਆਖਾਰ ਵਿੱਚ ਅਤਿਸਫੀਤੀ ਵਿੱਚ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਏ. ਸੀ. ਅਲ. ਡੇ (A.C.L. Dey) ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ, ਖੁਲੀ ਸਫੀਤੀ ਕੁਝ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਬਦਲਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਦੀ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਵਰਤਮਾਨ ਮੁੱਲ ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਹੋ ਸਕਣ ਵਾਲੀ ਸੰਪੁਰਣ ਮੰਗ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰਣਾ ਅਸੰਭਵ ਬਣਾਕੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਮੁੱਲ ਵਰਿਧਿ ਦਾ ਪਰਿਣਾਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੁਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਵਰਿਧਿ ਸੋਏਬਾਜ਼ੋ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਕਰਿਆਵਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

(ਖ) **ਦਮਿਤ ਸਫੀਤੀ (Suppressed Inflation)** - ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਸਫੀਤੀ ਦੇ ਵਿੱਚ, ਜੇਕਰ ਮੁੱਲ ਪੱਧਰ ਦੇ ਵੱਧਣ ਦੀ ਸਥਿਥਿਆਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਮੁੱਲ ਨਿਯੰਤਰਣ ਅਤੇ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਵਿਤਰਣ (rationing) ਵਰਗੀ ਸਰਕਾਰੀ ਨੀਤਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਰਾਹੀਂ ਮੁੱਲ ਪੱਧਰ

ਨੋਟ

ਨੂੰ ਵੱਧਣ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਕੁਝ ਅਸਧਾਰਣ ਸਥਿਤੀਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਭੌਤਿਕ ਦੇ ਲਈ ਕੋਈ ਸਫੀਤਕਾਰੀ ਦਬਾਵ ਨਹੀਂ ਬਣ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ, ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਨਿਯੰਤਰਣ ਉਪਾਅ ਚਕ ਲਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮੱਲ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦਮਿਤ ਸਫੀਤ ਦੇ ਦੋ ਭਾਵ ਹਨ, ਯਾਨੀ ਉਪਭੋਗਤਾ ਖਰਚ ਦੀ ਥਾਂ ਅਤੇ ਮੰਗ ਦਾ ਵਿਚਲਨ।

ਜਦੋਂ ਮੌਜੂਦਾ ਮੁੱਲ ਵਰਿਧਿ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੇ ਲਈ ਨੀਤਿਆਂ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਦਮਿਤ ਸਫੀਤ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਸਥਗਨ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਯੁਧਕਾਲ ਦੇ ਦੌਰਾਣ, ਮੁੱਲ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਕੂਲ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਟਾਲਣ ਦੇ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਵਿਤਰਣ ਨਿਯੰਤਰਣ ਅਤੇ ਹੋਰ ਨਿਯੰਤਰਣ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਫਲਸਵਰੁਪ, ਉਪਭੋਕਤਾ ਅਤੇ ਫਰਮ ਬਚਤਾਂ ਇਕਠੀ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉਨ ਵਸਤੂਆਂ ਨੂੰ ਖਰੀਦਣ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰਥ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਵਰਤਮਾਨ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਪੱਧਰਾਂ ਤੇ ਚਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸੋਦੇਬਾਜ਼ੀ ਦੀ ਮੰਗ (pent up demand) ਉਹ ਵਾਂਛਿਤ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨੂੰ ਖਰੀਦਣ ਨਾਲ ਪੁਰਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਹ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਿਯੰਤਰਣ ਦਾ ਲੰਮਾ ਸਮੇਂ (pent up) ਮੰਗ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੱਧ ਵੱਧਾ ਦਿਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਿਯੰਤਰਣ ਅਪ੍ਰਭਾਵੀ (ineffective) ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਾਲਾ ਬਾਜ਼ਾਰ (black market) ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਚਮਿਤ ਸਫੀਤ ਦੇ ਵਿੱਚਕਾਲ, ਮੁੱਲ ਅਸਥਾਈ ਰੁਪ ਤੇ ਵੱਧਣ ਤੋਂ ਰੋਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੇਕਰ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਉਤੇ ਚੱਕੀ ਗਈ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਸ਼ਕਤਿਆਂ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸ਼ਣ ਫਟ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਵੇਜਾ ਕਰਣ ਦਾ ਮੋਕਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਪਰਿਣਾਮ ਖੁਲੀ ਅਤਿ ਸਫੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਦਮਿਤ ਸਫੀਤ ਦੇ ਕਾਰਣ ਇਕ ਤਰਾਂ ਦੀ ਵਸਤੂਆਂ ਨਾਲ ਦੂਜੇ ਤਰਾਂ ਦੀ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਮੰਗ ਦਾ ਵਿਚਲਨ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਵਸਤੂ ਦਾ ਰਾਸ਼ਨ ਅਤੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਕਰਣ ਸੰਭਵ ਹਰੀ ਹੈ, ਇਸਲਈ ਬਚਤ ਕਿਤੀ ਗਈ ਵੱਧ ਤੇ ਵੱਦ ਮੁਦਰਾ ਅਨਿਯੰਤਰਿਤ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਰਾਸ਼ਨਵਾਲੀ ਵਸਤੂਆਂ ਤੇ ਖਰਚ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਖਰਚ ਨੂੰ ਉਨ ਮੰਗਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਚਲਿਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇਨਾਨੂੰ ਅਨੁਤਪਾਦੀ ਸਮਝੇ (unproductive) ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਦਮਿਤ ਸਫੀਤ ਦੇ ਅਨੇਕ ਖਤਰੇ ਹਨ, ਪਾਹਿਲਾਂ, ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਸਮਸ਼ਿਆਵਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਜਦ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਅਯੋਗ ਅਤੇ ਭਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੁਪ ਕਾਲਾ ਬਾਜ਼ਾਰੀ (black marketing) ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੂਜਾਂ, ਇਹ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਉਤਪਾਦਕ ਸੰਸਥਾਪਨਾਂ ਦਾ ਸਥਿਰ ਮੁੱਲ ਦੀ ਜਰੂਰੀ ਵਸਤੂਆਂ ਬਣਾਣ ਵਾਲੇ ਉਧੋਗਾਂ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਮਤਲਬ ਦੀ ਵਸਤੂਆਂ ਬਣਾਣ ਵਾਲੇ ਉਧੋਗ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ), ਵਿੱਚ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਭਾਵ ਦਾ ਵਿਚਲਨ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਖਾਰ ਵਿੱਚ, ਨਿਯੰਤਰਣ ਫੁਰਸਤ (leisure) ਦੇ ਆਕਰਸ਼ਣ ਨੂੰ ਵੱਧਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਕੋਈ ਵਿਆਕਤੀ ਅਪਣੀ ਵਰਤਮਾਣ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਉਨ ਸਾਰਿਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਨੂੰ ਮੁਕਤ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਖਰੀਦ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਖਰੀਦਣਾ ਚਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਅਤੇ ਸਫੀਤ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

3. ਕਾਰਣਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ (On Basis of Causes)

ਕਾਰਣਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਸਫੀਤ ਪੰਜ ਤਰਾਂ ਦੀ ਹੈ।

(ਕ) **ਖਾਸ ਸਫੀਤ (Credit Inflation)** – ਬੈਂਕ ਗਾਹਕ ਦੇ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਜਮਾਵਾਂ (primary deposits) ਅਤੇ ਬੈਂਕ ਰਾਹੀਂ ਦਿਤੇ ਗਏ ਕਰਜ਼ ਅਤੇ ਉਧਾਰ (Loans and Advances) ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਵਯੁਤਪਨ ਜਮਾਵਾਂ (derivative deposits) ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਸਾਖ ਸਰਿਜਨ ਕਰਦੇ ਹੈ। ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸਾਖ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਕਰਕੇ ਸਾਖ ਸਫੀਤ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

(ਖ) **ਚਲ ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤ (Currency Inflation)** – ਚਲ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਵੱਧ ਤੇ ਵੱਧ ਪ੍ਰਵਾਹ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸਫੀਤ ਚਲ ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤ ਕਹਲਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਤਦ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਦ ਵਸਤੂਆਂ ਨੂੰ ਖਰੀਦਣ ਦੇ ਲਈ ਅਨੁਕੂਲ ਨਿਆਯਸੰਗਤ ਮੰਗ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਵੱਧ ਚਲ ਮੁਦਰਾ ਜਾਰੀ ਕਰਦੀ ਹੈ।

(ਗ) **ਘੱਟਾ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਸਫੀਤ (Deficit Induced Inflation)** – ਜਦੋਂ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਖਰਚ ਇਹਦੀ ਆਗਮ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਅੰਤਰ ਘੱਟੇ ਦੀ ਵਿਤ ਵਿਵਸਥਾ ਤੋਂ ਭਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗੀ, ਚਾਹੇ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਦੇ ਲਈ ਕੁਝ ਵੀ ਤਕਨੀਕ ਅਪਨਾਈ ਜਾਵੇ। ਮੁੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦਾ ਪਰਿਣਾਮ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਸਫੀਤ **ਬਜ਼ਟ ਸਫੀਤ** ਕਹਲਾਂਦੀ ਹੈ।

(ਘ) **ਮੰਗ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਸਫੀਤ (Demand Pull Inflation)** – ਸਫੀਤ ਦਾ ਸਬਦੇ ਆਮ ਅਤੇ ਮੱਹਤਵਪੂਰਣ ਕਾਰਣ ਸਥਿਰ ਅਤੇ ਘੱਟ ਤੇਜੀ ਨਾਲ ਵੱਧਦੀ ਹੋਈ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਉਤੇ ਸਦਾ ਵੱਧਣ ਵਾਲੀ ਮੰਗ ਦਾ ਦਬਾਵ ਹੈ। ਪੁਰਤੀ ਸਥਿਰ ਹੋਣ ਤੇ, ਸਾਮੁਹਿਕ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਮੁੱਲਿਆਂ ਨੂੰ ਉਤੇ ਨੂੰ ਚੱਕ ਦੇਵੇਗੀ। ਮੰਗ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਸਫੀਤ ਤਦ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਦ ਵਰਤਮਾਨ ਮੁਲਿਆਂ ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਪੁਰਤੀ ਦੀ ਬਜਾਏ ਜਿਆਜਦਾਤਰ ਮੰਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਚਿਤਰ 22.1 ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਥੇ X – ਅਕਸ਼ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਨੂੰ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਦਕਿ Y – ਅਕਸ਼ ਮੁੱਲ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਮਾਪਦਾ ਹੈ। ਸਾਮੁਹਿਕ ਪੁਰਤੀ ਵਕਰ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਉਤੇ ਦੀ ਔਰ ਵੱਧਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਤੱਕ ਇਹ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਪੱਧਰ ਤੇ OF ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਲੰਬਵਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੰਗ

ਨੋਟ

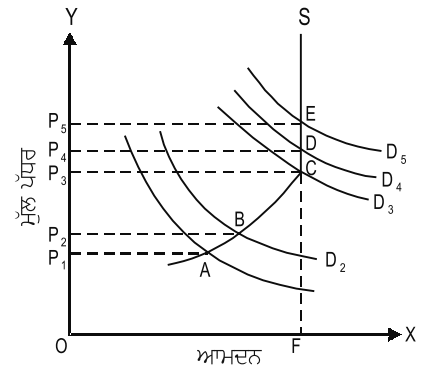
ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸਾਮੂਹਿਕ ਮੰਗ ਵਕਰ D_1 ਤੋਂ D_2, D_3, D_4 ਅਤੇ D_5 ਉੱਤੇ ਦੀ ਔਰ ਖਿਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੁੱਲ ਪੱਧਰ OP_1 ਤੋਂ OP_2, OP_3, OP_4 ਅਤੇ OP_5 ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਉਪਾਦਨ ਦੋਵੇਂ ਵੱਧਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਵਾਰ ਸਾਮੂਹਿਕ ਪੁਰਤੀ ਵੱਕਰ ਦੇ C ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਪੱਧਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਤੇ, ਸਾਮੂਹਿਕ ਮੰਗ ਵਿੱਚ D_4 ਅਤੇ D_5 ਤੱਕ ਅਤੇ ਵਰਿਧਿ ਕੇਵਲ ਮੁੱਲ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਵੱਧੇਗੀ। ਇਸਨੂੰ ਮੰਗ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੰਗ ਪੱਖ ਸਫੀਤਿਕਾਰੀ ਦਬਾਵ ਦੇ ਲਈ ਭਿਨ ਕਾਰਕ ਉਤਰਦਾਈ ਹਨ।

ਸਫੀਤਿ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਰੋਤ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੈ। ਮੰਗ ਜਮਾਂਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਅਤੇ ਬੈਂਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਾਖ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮ ਸਰੂਪ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਆਮਦਨ ਦਾ ਪਧਰ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਪ੍ਰਯੋਜਨਾ) ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਵਰਿਧੀ ਵਸਤੂਆਂ ਦਾ ਮੁੱਲ ਵਧਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤਿ ਉਦੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਸਰਕਾਰ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਅਤੇ ਵਾਣਿਜਯਾ ਬੈਂਕਾਂ ਤੋਂ ਉਧਾਰ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਦੀ ਵਿੱਤ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਲਈ ਘਾਟੇ ਦੀ ਵਿੱਤ ਵਿਵਸਥਾ (deficit financing) ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।

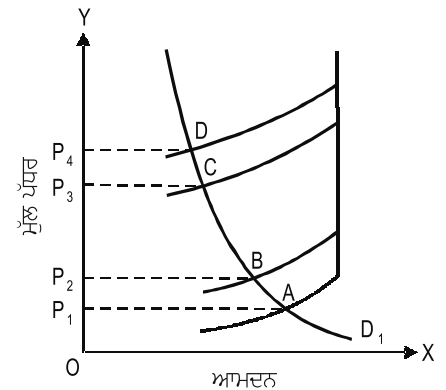
ਸਮੂਹਿਕ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵਿਸਤਾਰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧਦੇ ਹੋਏ ਨਿਜੀ ਵਪਾਰਿਕ ਖਰਚਿਆਂ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਜਾਂ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਲਈ ਵੱਧਦੇ ਹੋਏ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮ ਸਰੂਪ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਖਰਚ ਵਾਸਤਵਿਕ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਪੁਰਤਿ ਵਿੱਚ ਅਨੁਕੂਲ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਵਿਸ਼ਾਲ ਮੁਦਰਾ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰਾਂ ਮੰਗ ਪੈਦਾ ਕਰਣਗੇ। ਇਹ ਸੱਪਸ਼ਟ ਸੁਭਾਵ ਵਿੱਚ ਸਫੀਤਿਕਾਰੀ ਹੈ। ਦੁਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੇ ਦੋਰਾਨ, ਅਭੂਤਪੂਰਵ ਪੈਮਾਨੇ (unprecedented scale) ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਵਧਣ ਦੇ ਕਾਰਣ, ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮੰਗ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਸਫੀਤਿ ਦਾ ਸਾਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ।

ਇਸਦੇ ਅਲਾਵਾ ਵੱਧੀ ਹੋਈ ਮੰਗ ਦੇ ਲਈ ਘਰੇਲੂ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਖਰਚ ਇਕ ਹੋਰ ਉਤਰਦਾਈ ਕਾਰਕ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਰਕ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਹੈ, ਜੋ ਨਿਰਯਾਤ ਬਕਾਇਆ (Export Surplus) ਬਣਾਈ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਪਰ, ਜੇਕਰ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਆਮਦਨ ਆਯਾਤਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਸੰਚਿਤ ਕਰ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਤੇ ਸਫੀਤਿਕਾਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।

(ਛ) ਲਾਗਤਜਨਿਆ ਸਫੀਤਿ (Cost Push Inflation) – ਲਾਗਤਜਨਿਆ ਸਫੀਤਿ ਉਦੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕੱਚੇ ਮਾਲ, ਮੱਧਵਰਤੀ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਮਜਦੂਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਉਪਯੋਗ ਦੀ ਉਤਪਾਦਨ ਲਾਗਤਾਂ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸਦੇ ਕਾਰਣ ਉਪਭੋਕਤਾ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਜਦੋਂ ਉਤਪਾਦਨ ਲਾਗਤ ਵੱਧਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਮੂਹਿਕ ਪੁਰਤਿ ਵਕਰ, ਇਹ ਦਿਖਾਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਮੁੱਲਾਂ ਤੇ ਘੱਟ ਮਾਤਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਖਿਸਕ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੁਰਤਿ ਵਕਰਾਂ ਦਾ S_1 ਤੋਂ S_2, S_3 ਅਤੇ S_4 ਤੇ ਥੱਲੇ ਖਿਸਕਾਵ ਚਿੱਤਰ 22.2 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਾਮੂਹਿਕ ਮੰਗ ਵਕਰ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ, ਪੁਰਤਿ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਮੁੱਲ ਪਧਰ ਨੂੰ ਕ੍ਰਮਸ਼ OP_1 ਤੋਂ OP_2, OP_3 ਅਤੇ OP_4 ਉੱਤੇ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਉਠਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਲਾਗਤਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਤੇ ਵੱਲ ਗਤਿ (upward movement) ਦੇ ਲਈ ਅਨੇਕ ਕਾਰਕ ਉਤਰਦਾਈ ਹਨ।



ਚਿਤਰ 22.1



ਚਿਤਰ 22.2

- (i) ਉਚੀ ਮਜਦੂਰੀ ਦਰਾਂ (Higher Wage Rates) – ਸ਼ਕਤਿਸ਼ਾਲੀ ਵਪਾਰ ਸੰਘਾਂ (trade unions) ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਲ, ਮਜਦੂਰ ਸਫਲਤਾਪੂਰਕ ਅਪਣੇ ਲਈ ਉਚੀਆਂ ਮਜਦੂਰੀਆਂ ਹਾਸਿਲ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮਜਦੂਰੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਦ ਫਰਮਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਜਦੂਰੀ ਲਾਗਤ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਚੀ ਲਾਗਤ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਮੁੱਲ ਵੱਧਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਨਿਰਵਾਹ ਦੀ ਉਚੀ ਲਾਗਤ (higher cost of living) ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮਜਦੂਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਮੀ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ (neutralize) ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਮਜਦੂਰ ਆਪਣੀ ਮਜਦੂਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵਰਿਧੀ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਵਰਿਧੀ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਭਾਰ ਉਪਭੋਗਤਾ ਨੂੰ ਹੀ ਵਹਿਨ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਮਜਦੂਰੀ ਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਫਲਸਰੂਪ ਅਤੇ ਮੁੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸਫੀਤਿਕਾਰੀ ਦਬਾਅ (ਮਜਦੂਰੀ –ਮੁੱਲ-

ਕੁੰਡਲੀ - wage - price spiral) ਬਣਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਮਜਦੂਰੀ ਜਨਯਾ ਸਫੀਤਿ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਫੀਤਿ ਅਪੂਰਣਤਾ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗੀ (imperfectly competitive) ਮਜਦੂਰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਮਜਦੂਰ ਅਸੰਗਠਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤਿਸ਼ਾਲੀ ਪ੍ਰਾਧਿਕਾਰਿਆਂ ਉਤਪਾਦਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਦਮਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ (ਇਹ ਸਫੀਤਿ) ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ।

- (ii) ਲਾਭ ਦੀਆਂ ਉਚੀਆਂ ਮਾਤਰਾਵਾਂ (Higher Profit Margins) - ਏਕਾਧਿਕਾਰੀ (monopolists) ਉਤਪਾਦਕਾਂ, ਜਮਾਖੋਰਾਂ ਅਤੇ ਸੱਟੋਬਾਜ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ ਲਾਭ ਦੀਆਂ ਉਚੀਆਂ ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਨਿਯਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਵੀ ਲਾਗਤ ਨੂੰ ਵੱਧਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਲਾਗਤ ਵਰਿਧੀ ਦੀ ਘਾਟਪੂਰਤਿ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰਯਾਪਤ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧਾਉਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਲੋਕ ਏਕਾਧਿਕਾਰੀ ਦੀ ਦਇਆ ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ (ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ) ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਮੰਨ ਲੈਣ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਕੋਈ ਵਿਕਲਪ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਮੰਗ ਪੂਰਤਿ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅੰਤ ਉਤਪਾਦਕਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਪੂਰਣਤਾ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਲਾਭਜਨਯਾ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਵਰਜਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਖੇਤੀ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੇ ਲਈ ਸੱਚ ਹੈ। ਪਰ, ਜਦੋਂ ਖੇਤੀ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਸੰਗਠਿਤ ਕਿਸਾਨ ਲੋਥੀ ਦਾ ਉਸ ਮੁੱਲ ਤੇ ਕੁਝ ਨਿਯੰਤਰਣ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੇ ਇਹ ਖੇਤੀ ਉਪਜ ਨੂੰ ਵੇਚਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਿਸ਼ਕ ਲੋਥੀ ਸਰਕਾਰ ਤੇ ਉਪ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰਖਣ ਦੇ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਮਜਬੂਰ ਕਰਣ ਵਿੱਚ ਕਾਫੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਜਰੂਰ ਸਫਲ ਹੋਈ ਹੈ, ਜੋ ਲਾਭਜਨਯਾ ਸਫੀਤਿ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਣ ਬਣਿਆ। ਲਾਭਜਨਯਾ ਸਫੀਤਿ, ਮਜਦੂਰੀ ਜਨਯਾ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਰੂਪ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਲਾਭਜਨਯਾ ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਥੱਲੇ ਲਿਆਉਣਾ ਅਪੇਸ਼ਾਕਰਤ ਸਰਲ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਦੇ ਲਈ ਕੇਵਲ ਉਤਪਾਦਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਖਰੀਦ ਮੁੱਲ ਵਿਚ ਕਮੀ ਕਰਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ, ਇਕ ਵਾਰ ਕਦੇ ਨਾਂ ਖਤਮ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਮਜਦੂਰੀ-ਮੁੱਲ ਕੁੰਡਲੀ (wage-price spiral) ਦੇ ਪੁਕਟ ਹੋਣ ਤੇ, ਮਜਦੂਰ-ਮੁੱਲ ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਹਟਾਉਣਾ ਕਠਿਨ ਹੈ।
- (iii) ਉੱਚੇ ਕਰ (Higher Taxes) - ਸਰਕਾਰ ਵਿਵਿਧਤਾਪੂਰਣ ਕਰਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਕਰਾਂ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਨਾਲ ਉਤਪਾਦ ਸੁਲਕ (Excise Duties) ਅਤੇ ਖਰੀਦ ਕਰਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਅਪ੍ਰਤਿਅਸ਼ ਕਰਾਂ ਦੀਆਂ ਦਰਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾ ਕੇ ਲਾਗਤ ਨੂੰ ਵੱਧਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਤਪਾਦਕ ਵਸਤੁਆਂ ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧਾ ਕੇ ਕਰਾਂ ਦੇ ਭਾਰ ਨੂੰ ਉਪਭੋਕਤਾਵਾਂ ਤੇ ਪਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।
- (iv) ਮੂਲਭੂਤ ਆਗਤਾਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਅਤੇ ਮੁੱਲ (Availability and prices of Basic Inputs) - ਜਦੋਂ ਅਨੁਕੂਲ ਅਤੇ ਮੂਲਭੂਲ ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਆਗਤਾਂ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਏਕਾਏਕ ਵੱਧ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਨੇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਆਗਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਧਿਕਾਰਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਪੂਰਤਿ ਸੰਗਠਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸੰਚਾਲਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਲਈ, ਕੱਚੇ ਤੇਲ ਦਾ ਮੁੱਲ ਪੇਟਰੋਲਿਅਮ ਨਿਰਿਆਤਕ ਦੇਸ਼ ਸੰਗਠਨ (OPEC) ਰਾਹੀਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਅਨੇਕ ਉਧਯੋਗਾਂ ਦੇ ਲਈ ਤੇਲ ਇਕ ਮੂਲਭੂਤ ਆਗਤ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, OPEC ਰਾਹੀਂ ਇਸਦੇ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਤਰ ਵਰਿਧੀ (upward revisions) ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਉਧਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ, ਇਕ ਮੂਲਭੂਤ ਆਗਤ ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਵਿਚ ਵਰਿਧੀ ਮੁੱਲਾਂ ਦੇ ਆਮ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਲਈ ਕਾਫੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚ ਲਾਗਤ ਜਨਯਾ ਸਫੀਤਿ ਦਾ ਸਰੋਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- (v) ਹੋਰ ਕਾਰਕ (Other Factors) - ਅਪ੍ਰਯਾਪਤ, ਅੰਤਅਧਿਕ, ਅਨਿਯਮਿਤ ਵਰੱਖਾ ਅਤੇ ਹੱੜ, ਸੁੱਖਾ, ਅਕਾਲ ਇਤਆਦਿ ਹੋਰ ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਖੇਤੀ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਸਾਮੁਹਿਕ ਪੂਰਤਿ ਨੂੰ ਘੱਟਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਦੀਆਂ ਵਸਤੁਆਂ ਦਾ ਮੁੱਲ ਵਧਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸੀ ਤਰਾਂ, ਹੜਤਾਲ, ਤਾਲਾਬੰਦੀ, ਬਿਜਲੀ ਪੂਰਤੀ ਦੇ ਵਿਗੜ ਜਾਣ ਨਾਲ ਔਪਿਯੋਗਿਕ ਉਤਪਾਦਨ ਡਿੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਘਰੇਲੂ ਜਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨੀਤਿ ਪੂਰਤਿ ਵਕਰ ਦੇ ਉਤੇ ਖਿਸਕ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਰੂਪ ਮੁੱਲਾਂ ਵਿਚ ਉਧਰਵਗਾਮੀ ਪ੍ਰਵਰਤਿ (ਆਰੰਭ) ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਮੰਗ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਅਤੇ ਲਾਗਤਜਨਯਾ ਸਫੀਤਿ ਅੰਤਰਸੰਬੰਧਿਤ (inter-related) ਹੈ ਅਤੇ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਵਿਚ ਵਰਿਧੀ ਲਾਗਤਜਨਯਾ ਸਫੀਤਿ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਲਾਗਤਜਨਯਾ ਸਫੀਤਿ ਉਦੋਂ ਵੀ ਸਫਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਮੰਗ ਵਧਣਾ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ, ਇਹ (ਉਦੋਂ ਤੱਕ) ਬਣੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹ ਸਕਦੀ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਅਤਿਰੇਕ ਮੰਗ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਦੁਜੇ ਪਾਸੇ, ਮੰਗ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਸਫੀਤਿ ਅੰਤਿਮ ਵਸਤੁਆ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਰੂਪ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਵਿਚ ਵਰਿਧੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀਆਂ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਵੱਧਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਫਿਰ ਸਾਧਨ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੰਗ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਸਫੀਤਿ ਅਤੇ ਲਾਗਤਜਨਯਾ ਸਫੀਤਿ ਇਕ ਵਾਰ ਵਿਧਮਾਨ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਦੋਵਾਂ ਵਿਚੋਂ, ਲਾਗਤ ਜਨਯਾ ਸਫੀਤਿ ਬਦਤਰ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਨੂੰ ਮੋਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ਿਆ ਉਪਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਨੋਟ ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

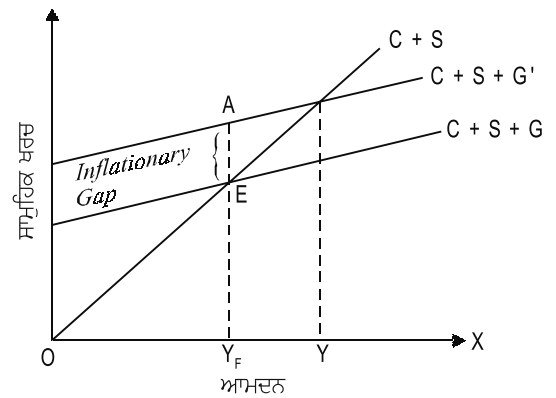
ਬਹੁਵਿਕਲਪੀਆ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Multiple Choice Questions):

3. ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਮੁੱਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਮੰਦ ਵਰਿਧਿ ਆਰਥਿਕ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਲਈ ਹੈ -
 (ੳ) ਆਵਸ਼ਯਕ ਸਥਿਤਿ (ਅ) ਅਨਾਵਸ਼ਯਕ ਸਥਿਤਿ
 (ੲ) ਅਨੁਕੂਲ ਸਥਿਤਿ (ਸ) ਪ੍ਰਤਿਕੂਲ ਸਥਿਤਿ
4. ਜਦੋਂ ਮੌਦਰਿਕ ਪ੍ਰਾਧਿਕਾਰੀ ਦੋੜਦੀ ਹੋਈ ਸਫੀਤਿ ਤੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਖੋ ਬੈਠਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਅਤਿਸਫੀਤਿ ਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ -
 (ੳ) ਕੁਪਰਿਣਾਮ (ਅ) ਪਰਿਣਾਮ
 (ੲ) ਅਵਸਥਾ (ਸ) ਅਖਾਰੀ ਅਵਸਥਾ
5. ਅਤਿਸਫੀਤਿ ਦਾ ਸਬਤੋਂ ਬੁਰਾ ਰੂਪ ਵੇਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ -
 (ੳ) ਅੰਤਰਯੁਧ ਦੇ ਕਾਲਾਂ ਦੇ ਦੌਰਾਣ (ਅ) ਮੰਦੀ ਦੇ ਦੌਰਾਣ
 (ੲ) ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਦੌਰਾਣ (ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
6. ਦਮਿਤ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਕਾਰਣ ਇਕ ਤਰਾਂ ਦੀ ਵਸਤੁਆਂ ਦਾ ਦੁਜੀ ਤਰਾਂ ਦੀ ਵਸਤੁਆਂ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ -
 (ੳ) ਵਿਚਲਨ (ਅ) ਮੰਗ ਦਾ ਵਿਚਲਨ
 (ੲ) ਨਿਯੰਤਰਣ (ਸ) ਮੰਗ ਨਿਯੰਤਰਣ।

22.3 ਸਫੀਤਿ ਅੰਤਰਾਲ (Inflationary Gap)

ਕੀਨਸ ਦੀ ਮੰਗ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਸਫੀਤਿ ਅੰਤਰਾਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਸੰਬੰਧ ਪੂਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਪੱਧਰ ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਅਪੇਸ਼ਾ ਸਾਮੁਹਿਕ ਮੰਗ ਦੇ ਅਤਿਰੇਕ ਤੋਂ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਵਰਤਮਾਨ ਮੁੱਲਾਂ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਵਸਤੁਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਉਪਲਬਧ ਹੋਵੇ, (ਤਾਂ) ਇਹ ਅੰਤਰਾਲ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਚਿੱਤਰ 22.3 ਵਿੱਚ ਸਫੀਤਿ ਅੰਤਰਾਲ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਚਿੱਤਰ ਵਿੱਚ, X - ਅਕਸ਼ ਸਕਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਤਪਾਦ ਅਤੇ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਦ੍ਰਸ਼ਾਉਂਦਾ ਹੈ। Y - ਅਕਸ਼ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ (C), ਨਿਜੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ (I) ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ (G) ਵਿਚ ਸਮਾਏ ਹੋਏ ਕੁੱਲ ਖਰਚ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਚਿੱਤਰ ਵਿੱਚ, ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ E ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਸਾਮਯ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਵਸਤੁਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਪੂਰਤਿ (OY_f, ਆਮਦਨ) ਕੁੱਲ ਖਰਚ (C + I + G) ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬਿਤ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (C + I + G) ਵਕਰ 45° ਅੰਸ਼ ਦੀ ਰੇਖਾ ਨੂੰ E ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਪ੍ਰਤਿਛੇਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਰਤਮਾਨ ਪੂਰਵ-ਸਫੀਤਿ ਮੁੱਲਾਂ ਤੇ ਪੂਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਵੀ ਚਿੱਤਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਮਦਨ ਦੇ ਇਸ ਪੱਧਰ ਤੇ, (ਕੋਈ) ਅਤਿਰੇਕ ਮੰਗ ਨਹੀਂ ਹੈ।



ਚਿੱਤਰ 22.3

ਹੁਣ ਮੰਨ ਲਵੋ ਕਿ ਯੁੱਧ ਜਾਂ ਵਿਕਾਸ ਜਿਹੇ ਕਾਰਣਾਂ ਤੇ EA ਮਾਤਰਾ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਵਧਣ ਦੀ ਵਜਾਹ ਨਾਲ ਸਾਮੁਹਿਕ ਮੰਗ ਵਕਰ ਉਤੇ ਖਿਸਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਵਾਂ ਸਾਮੁਹਿਕ ਖਰਚ (C + I + G') ਤੱਕ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, (ਜਿਸਦੇ) ਪਰਿਣਾਮ ਸਰੂਪ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਦੀ ਰਕਮ ਦੇ ਬਰਾਬਰ EA ਦੀ ਅਤਿਰੇਕ ਮਮਗ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਪੂਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, (ਅੰਤ) EA ਦੀ ਇਸ ਅਤਿਰੇਕ ਮੰਗ ਨੂੰ ਮਿਟਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸਾਮੁਹਿਕ ਮੰਗ ਅਤੇ ਪੂਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਪੱਧਰ ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਪੂਰਤਿ ਦੇ ਵਿਚ ਇਹ ਅੰਤਰਾਲ ਸਫੀਤਿ ਅੰਤਰਾਲ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਉਤੇ ਚੁਕਦਾ ਹੈ। ਨਵਾਂ ਸਾਮੁਹਿਕ ਖਰਚ AY_f ਹੈ, ਜਦਕਿ ਵਰਤਮਾਨ ਮੁੱਲਾਂ ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ OY_f ਹੈ। OY_f ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਲਈ ਮੌਦਰਿਕ ਮੰਗ EY ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ AY_f ਹੈ। ਇਥੇ EA ਸਫੀਤਿ ਅੰਤਰਾਲ ਹੈ, ਜੋ (ਇਸਲਈ) ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਵਸਤੁਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਖਰਚ ਵੱਧ ਤੇਜੀ ਨਾਲ ਵਧਦਾ ਹੈ। ਅੰਤ: ਖਰਚ ਨੂੰ ਉਚੇ ਮੁੱਲ ਪੱਧਰ ਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਸਮਾਨ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਮੁੱਲ

ਵੱਧਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਆਮਦਨ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੋਲ (ਪਾਈ) ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸਫੀਤਿ ਕਾਲ ਪੇਸ਼ ਹੋਵੇਗਾ।

ਨੋਟ

ਸਫੀਤਿਕਾਰੀ ਅੰਤਰਾਲ ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਹੋਰ ਖਰਚ ਦੇ ਕਾਰਣ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਯੁਧ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਸਫੀਤਿਕਾਰੀ ਅੰਤਰਾਲ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਵਾਂਛਨੀਯ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਫੀਤਿਕਾਰੀ ਅੰਤਰਾਲ ਨੂੰ (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਪੁਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ -

- (i) ਪ੍ਰਭਾਵਪੂਰਣ ਮੰਗ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਸਮਾਜ ਰਾਹੀਂ ਅਪਣੀ ਖੁਦ ਦੀ ਬਚਤ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ;
- (ii) $C + I$ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਨੂੰ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਰਾਸ਼ੀ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ, ਕਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਜਿਆਦਾਤਰ ਖਰਚ ਸ਼ਕਤਿ ਦਾ ਸਫਾਇਆ ਕਰਨਾ;
- (iii) ਜਿਆਦਾਤਰ ਮੰਗ ਨੂੰ ਪੁਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਨੂੰ ਵੱਧਾਣਾ, ਜੇਕਰ ਅਪ੍ਰਯੁਕਤ ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਇਥੇ ਥੋੜੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਹੈ।

22.4 ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ (Effects of Inflation)

ਜਿਆਦਾਤਰ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰਿਆਂ ਦਾ ਮਤ ਹੈ ਕਿ ਮੰਦ ਸਫੀਤਿ ਨ ਕੇਵਲ ਵਾਂਛਨੀਯ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਆਰਥਿਕ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਲਈ ਇਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸ਼ਰਤ ਵੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਵਾਰਗੇ ਅਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲਈ ਸੱਚ ਹੈ, ਇਥੇ ਮਨੁੱਖ ਸ਼ਕਤਿ ਬੇਰੋਜਗਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਦੇਣੀ ਹੈ, ਜੇੜੀ ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਹਾਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਜਦੋਂ ਸਫੀਤਿ ਫਟਾਫਟ ਦੌੜਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਤਿ ਸਫੀਤਿ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਣ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਬਿਗੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ, ਯੋਜਨਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਸਤ-ਵਿਯਸਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਰੁਕ ਜਾਂਦੀ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤਿਨ ਸ਼ੀਰਸ਼ਕਾਂ ਵਿੱਚ ਅਧਿਅਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

1. ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਕਰਿਆਵਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ (Effects on Production and Economic Activities)

ਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਹੋਈ ਤਰਾਂ ਦੀ ਸਫੀਤਿ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ, ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਅਰਥਿਕ ਕਰਿਆਵਾਂ ਤੇ ਸ਼ਕਤਿ ਵਰਧਨ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਤੋਂ ਪੀੜਿਤ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਲਈ ਵੱਧੇ ਹੋਏ ਖਰਚ ਤੋਂ ਉਤਪਾਦਨ ਨੂੰ ਵੱਧਾਣ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਉਧੋਗਾਂ ਦੇ ਪਹਿਠੇ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਚਿਕਨਾਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੁੱਲਾਂ ਦੇ ਵੱਧਾਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਵੱਧੀ ਹੋਈ ਲਾਭ ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਫਰਮਾਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਦੇ ਕਾਰਣ ਬੇਕਾਰ ਮਨੁੱਖ ਸ਼ਕਤਿ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਵੱਧ ਆਮਦਨ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਪ੍ਰਰਿਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਸਥਿਰ ਆਮਦਨ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੁਦਾਈ ਦੇ ਲਾਭਾਂ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੋਈ ਹੈ। ਸ਼ਰਮਿਕਾਂ ਦਾ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੇਹਤਰ ਵੀ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਜਦੋਂ ਸਫੀਤਿ ਕਿਸੇ ਸੀਮਾ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਅਵਿਵਸਥਾ (Chaos) ਪੈਦਾ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦਾ ਪਰਿਣਾਮ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਵਿਖ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਲਾਭ ਕਮਾਣ ਦੇ ਲਈ, ਫਰਮਾਂ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸੰਚਯ ਕਰਨਾ ਲਾਭਪ੍ਰਦ ਸਮਝਦੀ ਹੈ। ਉਨ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਕਟ ਸ਼ਰਮਿਕ ਹਣਤਾਲਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਉਤਪਾਦਨ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਵੀ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਨਾਂ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਆਮਦਨ ਸਫੀਤਿ ਕਾਲ ਤੋਂ ਡਿਗ ਗਈ ਸੀ। ਕੱਪੋ-ਕੱਪੋ ਜਿਆਦਾ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਉਤਪਾਦਨ ਉਤਪਾਦਿਤ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਗੁਣਵਤਾ ਵੀ ਡਿਗਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

2. ਆਮਦਨ ਵਿਤਰਣ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ (Effects on Distribution of Income)

ਸਫੀਤਿ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਰਗਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਨ ਰੂਪ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਸਫੀਤਿ ਤੋਂ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਿਨੇ ਬੁਰੇ ਤਰਿਕੇ ਨਾਲ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ, (ਇਹ) ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਸਫੀਤਿ ਦੀ (ਉਸ) ਰਾਸ਼ੀ ਤੋਂ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੇੜੀ ਸਫੀਤਿ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਛਿਨ ਲੋੜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸਾਰੇ ਮੁੱਲ ਉਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਲ ਅਤੇ ਉਸੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਲ ਵਧੇ ਹੁੰਦੇ, (ਤਾਂ) ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਹੁੰਦਾ। ਜੇਕਰ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ, ਜਿਵੇਂ 20 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ, ਨੂੰ ਮਜ਼ਦੂਰਿਆਂ, ਕਿਰਾਇਆ, ਲਾਭ, ਆਦਿ, ਵਿੱਚ ਆਨੁਪਾਤਿਕ ਵਰਿਧਿ ਰਾਹੀਂ ਬਰਾਬਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖਰੀਦ ਸ਼ਕਤਿ ਅਤੇ ਇਸਲਈ ਜੀਵਨਪੱਧਰ ਅਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਰਹਿੰਦਾ। ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚ, ਸਾਰੇ ਮੁੱਲ ਇਕ ਹੀ ਦਰ ਨਾਲ ਪਰਿਬਰਤਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਇਸਲਈ, ਸਫੀਤਿ ਕੁਝ ਛ(ਲੋਕਾਂ) ਨੂੰ ਲਾਭ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ (ਲੋਕਾਂ) ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਦੇ ਭਿਨ ਵਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

(ਕ) ਉਤਪਾਦਕ (Producers) – ਇਥੇ ਉਤਪਾਦਕਾਂ ਦੇ ਵਰਗ, ਵਿੱਚ ਨਿਰਮਾਤਾ, ਵਿਆਪਾਰੀ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ ਸ਼ਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਨੋਟ

ਉਹ ਸਾਰੇ ਸਫੀਤਿ ਕਾਲ ਦੇ ਦੋਰਾਣ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਉਤਪਾਦਨ ਲਾਗਤ ਦੀ ਬਾਜ਼ਦੇ ਵੱਧ ਤੇਜ਼ ਦਰ ਨਾਲ ਵੱਧਦੇ ਹਨ। ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਅਤੇ ਮਜਦੂਰਿਆਂ, ਬਿਆਜ, ਕਿਰਾਇਆਂ, ਬੀਮਾ ਕਿਸ਼ਤਾਂ, ਇਤਯਾਦਿ ਆਗਤਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਦਾ ਇਕ ਸਮੇਂ ਅੰਤਰਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲਾਭ ਮਾਤਰਾਵਾਂ (profit margins) ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਤਪਾਦਕ ਅਤੇ ਵਿਆਪਾਰੀ ਵੀ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਕਰਿਤਰਿਮ ਕੰਮੀ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਲਾਭ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। (ਜਿਥੇ) ਕਾਰਣ ਅਤੇ ਮੁੱਲ ਵਰਿਧਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵਿਕਰਯ ਅਤਿਰੇਕ (marketable surplus) ਦੇ ਨਾਲ ਵੱਡੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮੁੱਲ ਵਰਿਧਿ ਦਾ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਖਾਸਕਰਕੇ ਉਹ ਕਿਸਾਨ ਜੋ ਜੇ ਸਫਿਤਿ ਸੰਵੇਦੀ ਫਸਲਾਂ (inflation sensitive Crops) ਉਗਾਦੇ ਹਨ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਨਿਰਮਿਤ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਦੀ ਬਜਾਏ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵੱਧਦੇ ਹਨ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਬੇਲੋਚਦਾਰ ਮੰਗ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਸਤੂਆਂ ਸੰਚਯ ਕਰਣ ਨੂੰ ਪੇਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭਾਵਿੱਸ ਵਿੱਚ ਉੱਚੇ ਮੁੱਲ ਤੇ ਬੇਚਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਜੀਵਣ ਬਿਤਾਣ ਲਈ ਖੇਤੀ ਤੇ ਲਗੇ ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨ ਸਫੀਤਿ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।

ਲਗਾਤਾਰ ਮੁੱਲ ਪੱਧਰ ਵੱਧਣ ਨਾਲ ਉਤਪਾਦਨ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ ਦੇ ਕਾਰਣ ਸਫੀਤਿ ਸਟੇ ਦੀ ਕਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਦੇਦੀ ਹੈ। ਵੱਧ ਲਾਭਾਂ ਨੂੰ ਕਾਮਣ ਦੇ ਲਈ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਵਿਆਪਾਰੀ ਵੀ ਮੁਦਰਾ ਨੂੰ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਟੇ ਦੀ ਕਰਿਆਵਾਂ ਤੇ ਲਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਸਫੀਤਿ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

(ਖ) ਕਰਜ਼ਦਾਰ ਅਤੇ ਕਰਜ਼ ਦੇਣ ਵਾਲਾ (Debtors and Creditors) - ਕਰਜ਼ਦਾਰ ਉਹ (ਲੋਕ) ਹਨ, ਜੋ ਮੁਦਰਾ ਉਧਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਉਸ ਤੇ (ਆਏ) ਬਿਆਜ ਦੇ ਨਾਲ ਦੁਬਾਰਾ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮ ਸਰੂਪ ਕਰਜ਼ਦਾਰ ਲਾਭ ਚੁਕਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮੁੱਲ, ਜਿਸਨੂੰ ਉਹ ਮੋੜਦੇ ਹਨ, ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਕਾਰਣ ਡਿੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਇਲਾਵਾ, ਉਹ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਦੋਰਾਨ ਦੁਬਾਰਾ ਭੁਗਤਾਨ ਰਾਹੀਂ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਤਿਆਗ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਫੀਤਿ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰਾਂ ਖਰੀਦਸ਼ਕਤਿ ਡਿੱਗਾ ਦੇਦੀ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਇਕ ਆਸਾਨ ਉਦਾਹਰਣ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਨ ਲਿਜਿਏ, ਨਿਹਿਤ ਆਜ 10% ਪ੍ਰ. ਵ. ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਤੋਂ 100 ਰੁਪੇ ਉਧਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਕ ਸਾਲ ਬਾਦ ਕਰਜ਼ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦੇ ਲੋਟਾਣ ਵੇਲੇ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸਫੀਤਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ 100 ਰੁਪੇ ਦੀ ਮੁੱਲ ਰਾਸ਼ਿ ਅਤੇ 10 ਰੁਪੇ ਦੀ ਬਿਆਜ ਰਾਸ਼ਿ ਦੋਨਾਂ ਦਾ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮੁੱਲ ਡਿੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਉਧਾਰ ਬਿਆਜ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਵੀ 100 ਰੁਪੇ ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਸਮੇਂ ਘੱਟ ਮੁੱਲਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਸਤੂਆਂ ਜੋੜੀ ਉਹ ਉਧਾਰ ਦੇਣ ਦੇ ਵੇਲੇ 100 ਰੁਪੇ ਵਿੱਚ ਖਰੀਦ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਉਹ 100 ਰੁਪੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦੀ ਲਾਗਤ ਪਵੇਗੀ ਜਦੋਂ ਸਫੀਤਿ ਘਟਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਵਧਦੇ ਹੋਏ ਮੁੱਲ ਕਰਜ਼ਦਾਰ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹਦੇ ਉਲਟ, ਕਰਜ਼ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਕਾਰਣ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜੀ (ਰਾਸ਼ਿ) ਉਧਾਰ ਦਿਤੀ ਸੀ, ਉਹ (ਉਹਨਾਂ ਦੀ) ਬਜਾਏ ਘੱਟ ਖਰੀਦਸ਼ਕਤਿ ਵਾਪਸ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

(ਗ) ਨਿਵੇਸ਼ਕ (Investors) – ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਕਾਰਣ ਅੰਸ਼ਾਂ (shares) ਦੇ ਨਿਵੇਸ਼ਕ ਆਮਤੌਰ ਤੇ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਦੋਰਾਣ, ਫਰਮਾਂ ਵਿਸ਼ਾਲ ਲਾਭ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਅੰਸ਼ ਧਾਰਕ ਇਕ ਹੋਰ ਲਾਭਾਂਸ਼ ਅਰਜਿਤ ਕਰਦੇ ਹੈ। ਦੁਜੀ ਔਰ ਅੰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ, ਉਹ ਪੁੰਜੀਗਤ ਲਾਭ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੈ।

ਸਥਿਰ ਬਿਆਜ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਬੋਂਡ (bonds) ਅਤੇ ਕਰਜਪਤਰ (debentures) ਦੇ ਨਿਵੇਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਦੋਰਾਣ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਾਸਤਵਿਕ ਆਮਦਨ ਡਿੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸਫੀਤਿ ਤੇਜ਼ (ਪ੍ਰਚੰਡ) ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਡਿੱਗਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਮੁਸ਼ਕਾਲ ਨਾਲ ਅਰਜਿਤ ਬਚਤੇ ਪੁਰੀ ਤਰਾਂ ਮਿਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਛੋਟੇ ਨਿਵੇਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਸਬਤੋਂ ਜਿਆਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ, ਜੋੜੀ ਅਪਣੀ ਬਚਤੇ ਸਾਵਧਿ ਜਮਾਵਾਂ (fixed deposits) ਅਤੇ ਬਚਤ ਬੈਂਕ ਖਾਤੇ, ਭੱਵਿਖਨਿਧਿਆਂ ਅਤੇ ਬੀਮਾ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਇਹੀ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਉਪਭੋਗਤਾ ਵਸਤੂਆਂ ਵਿੱਚ ਖਰਚ ਕਰਣਾ ਵੱਧ ਪੰਸਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਬਚਤ ਕਰਣ ਵਿੱਚ ਸੰਕੋਚ (reluctant) ਹੋਂਦੇ ਹਨ। ਡਿੱਗੀ ਹੋਈ ਬਚਤਾਂ ਵਿੱਚ, ਪੁੰਜੀ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਕਰਜ ਤੇ ਪ੍ਰਤਿਕੂਲ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਦਾ ਹੈ। ਫਲਸਵਰੂਪ ਉਤਪਾਦੀ ਆਰਥਿਕ ਕਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਧੱਕਾ (set back) ਸਹਣਾ ਪੈਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੀ ਭਾਰਤ ਵਰਗੇ ਅਪਲਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਗੰਭੀਰ ਪ੍ਰਤਿਕਰਿਆ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਥੇ ਬਚਤਾਂ ਦਾ ਤਿਨ ਚੋਬਈ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹਿਸਾ ਗਰਿਹਸਤ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(ਘ) ਸਥਿਰ ਆਮਦਨ ਕਮਾਣ ਵਾਲਾ ਵਰਗ (Fixed Income Earning Class) – ਮਜਦੂਰੀ, ਵੇਤਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਸਥਿਰ ਆਮਦਨ ਵਾਲੇ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸਫਿਤਿ ਤੋਂ ਗੰਭੀਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਚੋਟ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਵਿਅਕਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ਨ ਭੋਗੀ, ਸਥਿਰ ਬਿਆਜ ਅਤੇ ਕਿਰਾਇਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੁਦਰਾ ਆਮਦਨ ਲਗਭਗ ਸਥਿਰ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਉਨ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਖਰੀਦਣ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਬਹੁੱਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵੱਧ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ (1) ਚੁੱਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦੀ ਖਰਚ ਸ਼ਕਤਿ ਡਿੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ। ਵਾਰਸ਼ਿਕ ਵਰਿਧਿਆਂ (annual increments) ਜਾਂ ਮਹਗਾਈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਭਤੋਂ ਦੇ ਅਸਮਯੋਜਿਤ (untimely) ਭੁਗਤਾਨ ਰਾਹੀਂ ਵੇਤਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਵੱਧਦੇ ਹੋਏ ਮੁੱਲ ਦੇ ਨਾਲ ਕਦਮ ਮਿਲਾਣ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਾਹਿਦਾਂ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੰਗਠਿਤ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਨਿਯੁਕਤ (employed) ਸ਼ਰਮਿਕ ਸ਼ਕਤਿਸ਼ਾਲੀ ਮਜਦੂਰ ਸੰਘੋ (trade unions) ਦੇ ਜਰਿਏ ਪ੍ਰਬੰਧ

ਨੂੰ ਮਜਦੂਰਿਆਂ ਵਧਾਣ ਵਿੱਚ ਸਮਰਥ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰ, ਲਘੂ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਨਿਯੁਕਤ ਸ਼ਰਮਿਕ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਕਰਣ ਵਿੱਚ ਅਕਮਰਧ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜਾਂ ਤਾਂ ਅਸੰਗਠਿਤ ਅਤੇ ਅਸਿਸ਼ਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਘ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਮਜਦੂਰੀ ਅਨੁਬੰਧੋ (wage contracts) ਵਰਿਧਿ ਸ਼ਰਤ (escalation clause) ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਣ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰਥ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤਾਕਿ (ਉਹ) ਮੁੱਲ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਕਾਰਣ ਅਪਣੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਕਾਟ ਦੇ ਲਈ ਮਾਲਿਕ (employer) ਨੂੰ ਸ਼ਰਮਿਕ ਦੀ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਰਤੀ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਸਕਣ।

ਨੋਟ

3. ਹੋਰ ਪ੍ਰਭਾਵ (Other Effects)

ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦਾ ਇਸ ਤਰਾਂ ਸਾਰ ਪ੍ਰਤੁਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ -

- (i) ਸਫੀਤਿ ਆਰਥਿਕ ਕਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਧਮੀ ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਜੋਖਿਮਾਂ ਨੂੰ ਉਠਾਣਾ ਨਾਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹੈ। ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੁਪ, ਉਹ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸੰਪਤਿ ਅਤੇ ਸਟੇ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੈ। ਇਸਲਈ, ਉਤਪਾਦਨ ਪ੍ਰਤਿਕੁਲ ਰੁਪ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- (ii) ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਦਾ (ਘੱਟ ਲਾਭ ਪੈਦਾ ਕਰਣ ਵਾਲੀ) ਜਰੂਰੀ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਨਾਲ (ਲਾਭ ਪ੍ਰਵਿਰਤਿ) ਵਿਲਾਸ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਉਧੋਗਾਂ ਨਾਲ ਵਿਚਲਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੁਪ ਆਮ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਲਈ ਜਰੂਰੀ ਉਪਭੋਗ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਲਸਵਰੁਪ, ਇਨ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਹੋਰ ਉੱਤੇ ਨੂੰ ਖਿਸਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
- (iii) ਉੱਚ ਲਾਗਤ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਤਰੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗੀ ਆਧਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਿਕੁਲ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਵੱਧਦੀ ਹੋਈ ਮੰਗ (ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੁਪ ਮੰਗ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਸਫੀਤਿ) ਅਤੇ/ਜਾਂ ਵੱਧਦੇ ਮੁਲਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ, ਨਿਰਯਾਤ ਦੀ ਮਤਰਾ ਡਿਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ, ਸਫੀਤਿ (ਮੰਗ ਜਾਂ ਲਾਗਤ ਜਨਯ) ਨਾਲ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਿਆਪਾਰ ਪ੍ਰਤਿਕੁਲ ਰੁਪ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲੋਕ ਘਰੇਲੂ ਚਲ ਮੁਦਰਾ (domestic currency) ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਖੋ ਦੇਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਪਣੇ ਹਿਤ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੇ ਲਈ ਜਿਆਦਾਤਰ ਸਥਿਰ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਲਈ ਦੇੜਦੇ ਹਨ।
- (iv) (ਮੰਗ ਪ੍ਰੇਰਿਤ) ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਕਾਰਣ, ਨਿਜੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਈ ਗੁਣਾ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਾਸਤਵਿਕ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਪੁੰਜੀ ਨਿਰਮਾਣ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਿਵੇਸ਼ਕ ਵੱਧ ਲਾਭ ਹਾਸਿਲ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਵਸਤੂਆਂ ਦਾ ਸੰਚਿਅ ਕਰਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸਨਾਲ ਕਾਲਾ ਬਾਜ਼ਾਰੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭੁਮੰਡਲੀਕਰਣ (globalization) ਅਤੇ ਖੁੱਲੀ ਦਵਾਰ ਨੀਤਿ (open door policy) ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਪ੍ਰਤਿਅਕਸ਼ ਨਿਵੇਸ਼ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- (v) ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਕਰ ਆਗਮ ਵੱਧਦੀ ਹੈ, ਜਿਸਨਾਲ ਵੱਧਦੇ ਹੋਏ ਸਾਵਰਜਨਿਕ ਖਰਚ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਅਲਾਵਾ, ਸਾਵਰਜਨਿਕ ਕਰਜ਼ ਦਾ ਵਾਸਤਵਿਕ ਭਾਰ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।



ਟਾਸਕ

ਸਫੀਤਿ ਅੰਤਰਾਲ ਦੇ ਸੰਬਧ ਵਿੱਚ ਅਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਥੱਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਕਰੋ

(State whether the following statements are True or False):

7. ਮੰਦ ਸਫੀਤਿ ਨ ਕੇਵਲ ਵਾਂਛਨੀਯ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਆਰਥਿਕ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਲਈ ਇਕ ਜਰੂਰੀ ਸਰਤ ਵੀ ਹੈ।
8. ਸਫੀਤਿ ਅੰਤਰਾਲ ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀ ਹੋਰ ਖਰਚ ਦੇ ਕਾਰਣ ਪੈਦਾ ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
9. ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਕਾਰਣ ਅੰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਿਵੇਸ਼ਕ ਆਮਤੋਰ ਤੇ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।
10. ਜੀਵਨ ਨਿਰਵਾਹ ਬੇਤੀ ਚ ਲਗੇ ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨ ਸਫੀਤਿ ਤੋ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਨਹੀ ਹੁੰਦੇ।

22.5 ਸਫੀਤਿ ਦਾ ਨਿਯੰਤਰਣ (Control of Inflation)

ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਹੀ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਣ ਦੀ ਜਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਨਹੀ ਤਾਂ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪੁਰੀ ਤਰਾਂ ਤੇ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦੇਦੀ ਹੈ, (ਜਦ) ਇਕ ਵਾਰ ਇਹ ਅਤਿ ਸਫੀਤਿ ਦਾ ਰੁਪ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਦੀ ਹੈ। ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਅਨਹੋਣੀ ਪਰਿਣਾਮਾਂ ਨੂੰ ਟਾਲਣ ਦੇ ਲਈ ਭਿਨ ਪ੍ਰਤਿ-ਸਫੀਤਿਕਾਰੀ ਉਪਾਅ (anti-inflationary measures) ਸੁਝਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਦੇ ਵਿਚੋ ਜਿਆਦਾਤਰ

ਨੋਟ ਉਪਾਅ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਸਾਮੂਹਿਕ ਮੰਗ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਦੀ ਚੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ ਉਪਾਇਆ ਨੂੰ ਮੋਦਰਿਕ ਉਪਾਏ, ਰਾਜਕੋਸ਼ਿਯ ਉਪਾਏ ਅਤੇ ਹੋਰ ਉਪਾਅ ਨਾਮਕ ਤਿਨ ਵਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

1. ਮੋਦਰਿਕ ਉਪਾਅ (Monetary Measures)

ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵਯੁਧ ਤੋਂ ਬਾਦ ਦੇ ਵੇਲੇ ਵਿੱਚ ਸਫੀਤਿ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਨੇ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੀ ਸ਼ਕਤਿ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੁਬਾਰਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਸ ਮੰਦੀ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਕੀਸ ਰਾਹੀਂ ਅਪ੍ਰਭਾਵਪੂਰਨ ਸਾਬਿਤ ਕਰ ਦਿਤੀ ਸੀ। ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨੇ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਦੀ ਨੀਤੀ ਹੈ, ਜੋੜੀ ਦੀ ਸਰਵੋਚ ਮੋਦਰਿਕ ਸਤਾ ਹੈ। ਮੋਦਰਿਕ ਉਪਾਅ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੇ ਲਈ ਚਲ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਨੂੰ ਟਾਲ ਦੇਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕਾਲੇ ਪੰਨ ਦੀ ਵੱਧਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਚੇ ਮੁੱਲ ਦੀ ਚਲ ਮੁਦਰਾ ਨਿਰਸ਼ਤ ਕਰ ਦੇਣੀ ਚਾਹਿਦੀ ਹੈ। ਪੁਰਣੀ ਚਲ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਨਵੀ ਚਲ ਮੁਦਰਾ ਵੀ ਜਾਰੀ ਕੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਬੈਂਕ ਜਮਾਵਾਂ, ਜੋੜੀ ਸਾਖ ਸਰਿਜਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤਿ ਦੇਦੀ ਹੈ, ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦਾ ਵੱਧਾ ਹਿਸਾ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ, ਮੋਦਰਿਕ ਉਪਾਇਆ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸੰਬਧ ਬੈਂਕ ਕਰਜ਼ ਤੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਕਰਨਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ। ਇਨ ਉਪਾਇਆ ਦੇ ਲਈ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਭਿਨ ਮਾਤਰਾਤਮਕ (quantitative) ਅਤੇ ਗੁਣਾਤਮਕ (ਚਯਨਾਤਮਕ) ਨਿਯੰਤਰਣ ਉਪਾਇਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬੈਂਕ ਦਰ ਨੀਤੀ, ਖੁਲੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੀ ਕਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਬਦਲਾਵ ਰਸ਼ਿਤ ਕੋਸ਼ ਅਨੁਪਾਤ, ਜਿਵੇ ਪਰਿਮਾਣਾਤਮਕ ਨਿਯੰਤਰਕ ਉਪਾਏ ਕਰਜ ਦੀ ਲਾਗਤ ਅਤੇ ਉਪਲਬਧਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਬੈਂਕ ਦਰ (bank rate) ਨੂੰ ਵੱਧਾਕੇ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ (ਬਾਜ਼ਾਰ) ਬਿਆਜ ਦਰਾਂ ਨੂੰ ਉਤੇ ਚੱਕਕੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਘੱਟ ਆਕਰਸ਼ਕ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਆਜਦਾਤਰ ਮੰਗ ਨੂੰ ਘੱਟ ਆਕਰਸ਼ਕ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਆਜਦਾਤਰ ਮੰਗ ਨੂੰ ਦਬਾਕੇ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਸਫੀਤਿਕਾਰੀ ਵਰਿਧਿ ਰੋਕੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਬੈਂਕ ਦਰ ਨੀਤੀ ਪ੍ਰਭਾਵਕਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਸਰੋਤ ਦੀ ਸਰਲ ਪੁੰਜ ਨ ਹੋਵੇ। ਖੁਲੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੀ ਕਰਿਆਵਾਂ (open market operations) ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਸਕਰਾਰੀ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਦੀ ਵੇਚ ਰਾਹੀਂ, ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਪਾਅ ਬੈਂਕ ਦਰ ਨੀਤੀ ਤੋਂ ਬੇਹਤਰ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਯਸ਼ ਰੁਪ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹੈ। ਪਰ, ਇਹਦੇ ਸਾਖ ਨਿਯੰਤਰਣ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰਾਂ ਸਫੀਤਿ ਨਿਯੰਤਰਣ ਕਰਨ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਇਨ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਦੀ ਆਕਰਸ਼ਕਤਾ ਅਤੇ ਸੰਗਠਿਤ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੇ ਅਸਤਿਤਵ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਰਸ਼ਿਤ ਕੋਸ਼ ਜਰੂਰਤਾਂ (variable reserve requirements) ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦਾ ਸਬਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਉਪਾਅ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਕਡੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਜਿਆਜਦਾਤਰ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਅੰਦਾ। ਨਕਦ ਨਿਧਿ ਅਨੁਪਾਤ ਨੂੰ ਵੱਧਾਕੇ, ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ (ਉਸ) ਕਰਜ਼ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਬੈਂਕ ਸਰਿਜਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਚਯਨਾਤਮਕ ਨਿਯੰਤਰਣ ਉਪਾਅ ਵਿੱਚ ਉਪਭੋਗਤਾਵਾਦ (consumerism) ਦੇ ਉਦਿਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਉਪਭੋਗਤਾ ਸਾਖ ਦਾ ਨਿਯੰਤਰਣ ਬਹੁਤ ਆਮ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਵੇਲੇ, ਚਯਨਾਤਮਕ ਆਧਾਰ ਤੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ, ਦੇਣਦਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵੱਧਾਕੇ ਅਤੇ ਭੁਗਤਾਨ ਕਾਲ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਕੇ ਉਪਭੋਗਤਾ ਸਾਖ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਕਾਟੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਪ੍ਰਯੋਜਨਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਕਰਜ਼ ਦੇ ਲਈ ਉੱਚੀ ਸੀਮਾਂਤ ਅਪੇਸਾਵਾਂ (margin requirement) ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਨੁਚਿਤ ਮੋਦਰਿਕ ਪ੍ਰਸਾਰ (indue monetary expansion) ਨੂੰ ਸੀਮਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਨਿਵੇਸ਼ (directives) ਨੈਤਿਕ ਆਗਰਹ (moral suasion) ਪ੍ਰਚਾਰ (publicity) ਪ੍ਰਤਯਸ਼ ਕਾਰਵਾਹੀ (direct Action) ਆਦੀ ਦੇ ਆਲਾਵਾਂ ਇਹ ਚਯਨਾਤਮਕ ਨਿਯੰਤਰਣ ਉਪਾਅ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹੈ।

ਮੋਦਰਿਕ ਉਪਾਅ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲਤਾ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੇ ਗਏ ਨਿਯੰਤਰਣ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਵਾਣਿਜਯ ਬੈਂਕਾਂ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੇ ਹੋਰ ਘਟਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵੱਧਾਏ ਸਹਯੋਗ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਰਗੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ, ਇਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਆਦਾਤਰ ਕਾਰਕਾਂ ਦਾ ਨ ਹੋਣਾਂ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਇਥੇ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਘੱਟ ਮੱਹਤਵਪੂਰਨ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹਦੇ ਆਲਾਵਾਂ, ਜਦੋ ਸਫੀਤਿ (ਯੁਧ ਜਾਂ ਵਿਕਾਸ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਦੀ ਵਿਤ ਵਿਵਸਥਾਂ ਦੇ ਲਈ) ਮੋਦਰਿਤ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਰਾਜਕੋਸ਼ਿਯ ਉਪਾਅ ਵੱਧ ਉਪਯੋਗੀ ਹੋਵੇਗੇ, ਜਿਸਦੀ ਔਰ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਮੁਡਦੇ ਹਨ।

2. ਰਾਜਕੋਸ਼ਿਯ ਉਪਾਅ (Fiscal Measures)

ਚੁੰਕਿ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਲਗਭਗ ਹਰ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਸਾਮੂਹਿਕ ਖਰਚ ਦਾ ਇਕ ਮੱਹਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸਲਈ ਸਰਕਾਰ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਅਤੇ ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਮੱਹਤਵਪੂਰਨ ਰੁਪ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚੋ ਦੀ ਜਿਆਜਦਾਤਰ ਖਰੀਦਸ਼ਕਤਿ ਦਾ ਸਫਾਇਆ (mop up) ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਤਿ-ਸਫੀਤਿਕਾਰੀ ਰਾਜਕੋਸ਼ਿਯ ਉਪਾਅ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

(ਕ) ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਖਰਚ (Public Expenditure) – ਮੁੱਲ ਵਰਿਧਿ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ, ਸਰਕਾਰ ਅਪਣਾ ਖਰਚ ਘੱਟ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਪਾਅ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੇ ਸਾਵਜਨਿਕ ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰੇਗਾ। ਸਾਰਵਜਨਿਕ

ਨੋਟ

ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਕਟੌਤੀ ਨੂੰ ਇਕ ਪ੍ਰਤਿ-ਸਫੀਤਕਾਰੀ ਹਾਥਿਆਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਵਧਾਨੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸੁਰੱਖਾ ਜਾਂ ਵਿਕਾਸਾਤਮਕ ਖਰਚ ਨੂੰ ਘੱਟਾਣਾ ਲਗਭਗ ਆਤਮਘਾਤੀ (suicidal) ਹੈ। ਇਹਦੇ ਆਲਾਵਾ, ਭਿਨ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚਕਾਲ ਪਰਿਯੋਜਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਣ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਬਿਨਾ ਮਤਲਬ ਦੇ ਖਰਚ ਨੂੰ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਰਖਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ।

(ਖ) ਕਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ (Taxation) – ਕਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਾਥਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਆਮਦਨ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨਵੇਂ ਕਰਾਂ ਦਾ ਅਰੋਪਣ ਅਤੇ ਕਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਾਂ ਦੀ ਵਰਿਧਿ ਇਕ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖਰਚ ਸ਼ਕਤਿ ਘੱਟ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਦੂਜੀ ਔਰ, ਇਹ ਸਫੀਤਿ ਦਾ ਸਾਮਨਾ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਲਈ ਸੰਸਾਧਨ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਹਰ-ਸਫੀਤਕਾਰੀ ਕਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਆਮਦਨ ਘੱਟ ਕਰਣਾ ਹੋਣ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ। ਜੇੜੀ ਕੀ ਹੋਰ ਉਪਭੋਗ ਤੇ ਖਰਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਆਗਮ (tax revenue) ਜਰੂਰੀ ਖਰਚ ਬਨਾਏ ਰਖਣ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹਿਦੀ ਹੈ।

ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਯੋਗ ਅਤੇ ਅਪ੍ਰਤਯੋਗ ਕਰਾਂ ਦਾ ਚੰਗਾ ਸੰਯੋਗ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ। ਆਮਦਨ ਕਰ, ਸੰਪਤਿ ਕਰ, ਖਰਚ ਕਰ, ਆਦਿ ਪ੍ਰਤਯੋਗ ਕਰ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੰਗ ਤੇ ਦਬਾਵ ਪੈਦੇ ਹਨ। ਅਪ੍ਰਤਯੋਗ ਕਰ ਵਿਆਪਕ ਵਿਸਤਾਰ ਤੇ ਆਲਾਵਾਂ ਲਾਭ ਦੇ ਨਾਲ ਸਮਾਨ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰ, ਅਪ੍ਰਤਯੋਗ ਕਰ ਸਥਿਰ ਆਮਦਨ ਅਰਜਕਾਂ (fixed income earners) ਦੇ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਪੈਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਫੀਤਿ ਤੇ ਵੱਧਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁੰਜ ਚੁਕਿਆ ਹੈ। ਉਤਪਾਦ ਸ਼ੁਲਕ ਅਤੇ ਵਿਲਾਸ ਵਸਤੂਆਂ ਦਾ ਹੋਰ ਮਿਲਦੇ ਜੁਲਦੇ ਕਰ ਆਰੋਪਿਤ ਕਰਕੇ ਇਸਨੂੰ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਪ੍ਰਭਾਵ (discrimination effect) ਨੂੰ ਠੀਕ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਸਤੂਆਂ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਕੇਵਲ ਉੱਚ ਆਮਦਨ ਵਰਗਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਪਭੋਗ ਕੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਅਪ੍ਰਤਯੋਗ ਕਰ ਉਪਯੁਕਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਵੱਧਾਕੇ ਲਾਗਤਜਨਕ ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਵੱਧਾਦੇ ਹੈ।

(ਗ) ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਉਧਾਰ ਅਤੇ ਕਰਜ਼ (Public Borrowing and Debt) – ਕਰ ਦੇ ਸਮਾਣ ਸਾਵਜਨਿਕ ਕਰਜ਼ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖਰਚ ਸ਼ਕਤਿ ਨੂੰ ਘੱਟਾ ਦੇਣਾ ਹੈ, ਜੇੜਾ ਜੇਕਰ ਸਵਤੰਤਰ ਛੱਡ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੰਗ ਤੇ ਉਰਧਵਮੁਖੀ ਦਬਾਵ (upward pressure) ਪਾਵੇਗੀ। ਜੇਕਰ ਖੁਦ ਦਾ ਉਧਾਰ (voluntary borrowing) ਵਾਂਛਿਤ ਪਰਿਣਾਮ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਜਰੂਰੀ ਉਧਾਰ (compulsory borrowing) ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਨਿਵਾਰਯ ਬਚਤਾਂ ਦਾ ਇਕ ਰੂਪ, ਜਰੂਰੀ ਕਰਜ਼ ਨਾਵੇ, ਬੇਲਜਿਯਮ ਅਤੇ ਹਾਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੇ ਜਾ ਚੁਕੇ ਹਨ।

ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਦੋਰਾਣ ਮੁਦਰਾ ਪ੍ਰਸਾਰ ਦੀ ਵਰਿਧਿ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੇ ਲਈ, ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਕਿਸੇ ਪਿਛਲੇ ਕਰਜ਼ ਦਾ ਵਾਪਸ ਭੁਗਤਾਨ ਟਾਲ ਦੇਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਆਲਾਵਾ, ਜੇਕਰ ਸੰਭਵ ਹੋ, ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤਮਾਣ ਖਰਿਦ ਸ਼ਕਤਿ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਕਰਮਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਵੇਤਨ ਦੇ ਹਿਸੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸਫੀਤਿ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੰਦੀ ਦੀ ਆਸ਼ਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਸਥਾਗਿਤ ਖਰਿਦ ਸ਼ਕਤਿ ਕੱਢੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ, ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਦੋਰਾਣ ਵੇਤਨ ਸੰਸ਼ੋਧਨ ਬਾਕਿਆਂ (pay revision arrears) ਦਾ ਨਕਦ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭੱਵਿਖ ਨਿਧਿ ਖਾਤੇ ਵਿੱਚ ਸਧਾਨਾਂਤਰਿਤ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਂਤੀ ਕਾਲ ਦੇ ਦੋਰਾਣ ਆਮਤੋਰ ਤੇ ਅਨਿਵਾਰਿਆਂ ਬਚਤੇ ਅਤੇ ਸਥਾਗਿਤ ਭੁਗਤਾਨਾਂ ਨੂੰ ਟਾਲ ਦੇਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ।

3. ਹੋਰ ਉਪਾਅ (Other Measures)

ਸਫੀਤਿ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਮੌਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਅ ਉਪਾਅਾਂ ਨੂੰ ਪੁਰਾ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਭਿਨ ਅਮੋਦਰਿਕ ਉਪਾਏ ਅਪਨਾਨੇ ਚਾਹਿਦੇ ਹਨ।

(ਕ) ਮੁੱਲ ਨਿਯੰਤਰਣ ਅਤੇ ਵਿਤਰਣ ਨਿਯੰਤਰਣ (Price Control and Rationing) – ਇਹ ਮੁੱਲ ਵਇਧਿ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਣ ਦਾ ਇਕ ਚੰਗਾ ਉਪਾਅ ਹੈ। ਮੁੱਲ ਨਿਯੰਤਰਣ ਦਾ ਭਾਵ ਕਾਨੂਨੀ ਉੱਚ ਸੀਮਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਣਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਕਰਕੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਵੱਧਣੇ ਨਹੀਂ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ। ਦੂਜੀ ਔਰ, ਵਿਤਰਣ ਨਿਯੰਤਰਣ ਦਾ ਕੰਮ ਮੁੱਲ ਸਥਿਰਤਾ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਸਥਿਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਅਲਪ ਪੁਰਤੀ ਦੀ ਵਸਤੂਆਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਆਂ ਸੰਗਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਿਤਰਿਤ ਕਰਣਾ ਹੈ। ਮੁੱਲ ਨਿਯੰਤਰਣ ਅਤੇ ਵਿਤਰਣ ਨਿਯੰਤਰਣ ਆਮਤੋਰ ਤੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਚਲਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿ ਸਫੀਤਕਾਰੀ ਉਪਾਅਇਆਂ ਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਅਕੁਸਲ ਅਤੇ ਤ੍ਰਸ਼ਟ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਕਾਰਣ ਇਹ ਨਿਯੰਤਰਣ, ਨਿਯੰਤਰਣ ਵਿੱਚ ਰਖੀ ਵਸਤੂਆਂ ਵਿੱਚ ਕਾਲਾ ਬਾਜ਼ਾਰੀ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹਦੇ ਅਲਾਵਾਂ, ਪੁਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਜਰੂਰੀ ਉਤਭੋਗਤਾ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਵਿਤਰਣ ਨਿਯੰਤਰਣ ਪ੍ਰਣਾਲੀ (rationing system) ਦੇ ਅੰਤਗਰਤ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਣ ਦੀ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਮੁਸ਼ਕਾਲਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਵਿਤਰਣ ਨਿਯੰਤਰਣ ਦੀ ਉਪਯੋਗਿਤਾ ਸੀਮਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਉਪਾਅ ਉਪਭੋਗਤਾਵਾਂ ਦੀ ਆਜਾਦੀ ਅਤੇ ਕਲਿਯਾਣ ਨੂੰ ਵੀ ਸੀਮਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਯੂਧ ਦੇ ਦੋਰਾਣ ਮੁੱਲ ਨਿਯੰਤਰਣ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਪੁਰਣ ਉਪਾਅ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੇ ਹੋਰ ਉਪਾਏ ਬੇਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਦੋਰਾਣ ਮੁੱਲ ਨਿਯੰਤਰਣ ਅਪਣਾਇਆਂ ਅਤੇ ਯੂਧ ਤੋਂ ਬਾਦ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਜਾਰੀ ਰਾਖਿਆ। ਇਸ ਯੂਧ ਕਾਲ ਦੇ ਦੋਰਾਣ, ਪ੍ਰਚੰਡ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਫਲਸਵਰੂਪ ਕਈ ਜਰੂਰੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਕਮਜੋਰ ਵਰਗਾਂ ਦੀ ਪੁੰਜ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਚਲੀ ਗਈ

ਨੋਟ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਵਰਿਧੀ ਦੀ ਆਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਵਿਆਪਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਮੁਨਾਫਾਖੋਰੇ ਨੇ ਇਨ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਜਮਾਖੋਰੀ ਕੀਤੀ। ਸਫੀਤਿ ਨਾਲ ਪੀਤਿਤ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਮੁੱਲ ਨਿਯੰਤਰਣ ਰਾਹਤ ਦਿਲਾ ਸਕੇ।

(ਖ) ਮਜਦੂਰੀ ਨੀਤੀ (Wage Policy) – ਓਚੀ ਮਜਦੂਰਿਆਂ ਉੱਚੀ ਲਾਗਤਾਂ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਉਚੇ ਮੁੱਲ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, (ਜਿਸਦੇ) ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਲਾਗਤ ਜਨਯ ਸਫੀਤਿ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਲਾਹ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮਜਦੂਰਿਆਂ, ਵੇਤਨ ਅਤੇ ਲਾਭ ਮਾਤਰਾਵਾਂ, ਆਦਿ ਆਮਦਨ ਅਵਰੋਧਨ (income freeze) ਦੇ ਜਰਿਏ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕੀ ਜਾਨੀ ਚਾਹਿਦੀ ਹੈ। ਮਜਦੂਰੀ ਅਵਰੋਧਨ (wage freeze) ਵਿਆਪਾਰਿਆਂ ਰਾਹੀ ਸਮਰਥਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਸੇ (ਇਹੋ ਜਿਹੇ) ਉਪਾਅ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਨਹੀ ਕਰਦੇ, ਜੇੜਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਲਾਭਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

22.6 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

ਕੀਨਸ ਨੇ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਧਾਰਣਾ ਨੂੰ ਪੂਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਦੀ ਘਟਨਾ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਪੀਗੂ ਦੇ ਸਮਾਨ, ਕੀਨਸ ਨੇ ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਮੁੱਲ ਪੱਧਰ ਦੀ ਵਰਿਧੀ ਨਾਲ ਸੰਬਧ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਪੂਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਬਾਅਦ ਅਸਤਿਤਵ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਉਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਸਫੀਤਿ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਮੁੱਲ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਉਸ ਵਰਿਧੀ ਨਾਲ ਹੈ ਜੋ ਪੂਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਪੱਧਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੁੱਲ ਵਰਿਧੀ ਦੀ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ, ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਨ ਨਹੀਂ ਵਧੇਗਾ।

22.7 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

- ਛੋਟਾ (Precise) – ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ।
- ਪ੍ਰਤਿਲੋਮਤ (Inversely) – ਉਲਟ।
- ਸੰਸਫੀਤਿ (Reflation) – ਆਸ਼ਿਕ ਸਫੀਤਿ।

22.8 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

1. ਸਫੀਤਿ ਤੋ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ? ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੋ।
2. ਸਫੀਤਿ ਕਿਨੇ ਤਰਾਂ ਦੀ ਹੋਦੀ ਹੈ? ਦਸੋ।
3. ਸਫੀਤਿ ਅੰਤਰਾਲ ਦੇ ਨਾਲ ਤੁਸੀ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ?
4. 'ਸਫੀਤਿ ਦਾ ਨਿਯੰਤਰਣ' ਤੇ ਟਿਪਣੀ ਲਿਖੋ।

ਉਤਰ : ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Answer : Self Assessment)

- | | | | |
|-----------|----------|--------|--------|
| 1. ਲਗਾਤਾਰ | 2. ਵੱਧਦੇ | 3. (ੳ) | 4. (ਅ) |
| 5. (ੳ) | 6. (ਅ) | 7. ਸਹੀ | 8. ਗਲਤ |
| 9. ਸਹੀ | 10. ਸਹੀ। | | |

22.9 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)



ਬੁਕਸ

1. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਥਯੋਰੀ ਅੰਡ ਪੋਲਿਸੀ : ਅਚ. ਅਲ. ਆਹੁਜਾ, ਅਸ. ਚੰਦ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010.
2. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਅਸ. ਕੇ. ਚਕਰਵਰਤੀ, ਹਿਮਾਲਿਆ ਪਬਲਿਸਿੰਗ ਹਾਊਸ, 2010.
3. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ ਦੀ ਲੋਣਾਂ : ਅਸ. ਅਸ. ਨਾਥ, ਸਾਇਬਰ ਟੈਕ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2012.

ਇਕਾਈ-23: ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ (Phillips Curve Analysis)

ਨੋਟ

ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ (Contents)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

- 23.1 ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ : ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਅਤੇ ਸਫੀਤਿ ਵਿੱਚ ਸੰਬਧ
(The Phillips Curve : Relation between Unemployment and Inflation)
- 23.2 ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦਾ ਵਿਚਾਰ : ਲੰਮੇ ਸਮੇ ਦਾ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ
(Friedman's View : The Long-run Phillips Curve)
- 23.3 ਵਿਵੇਕਪੂਰਣ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ (Rational Expectations and the Phillips Curve)
- 23.4 ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਨੀਤੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਕ ਨਿਹਿਤ ਤੱਤ (Policy Implications of the Phillips Curve)
- 23.5 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)
- 23.6 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)
- 23.7 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)
- 23.8 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ:

- ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਅਤੇ ਸਫੀਤਿ ਵਿੱਚ ਸੰਬਧ ਜਾਨਣ ਲਈ।
- ਲੰਮੇ ਸਮੇ ਦਾ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਜਾਨਣ ਲਈ।
- ਵਿਵੇਕਪੂਰਣ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਜਾਨਣ ਲਈ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

ਕਈ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਨੇ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀ ਦਰ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੀ ਦਰ ਜਾਂ ਸਫੀਤਿ ਦਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵਿਨਿਮਯ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਤੱਕ ਫਿਲਿਪਸ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਵੱਧਾਯਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਮਾਨਿਅਤਾ ਨੂੰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦ ਸ਼ਰਮ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਵੱਧੇਗੀ ਤਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੋਵੇਗਾ। ਜੇਕਰ ਮੁਦਰਾ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੀ ਵਰਿਧਿ ਦਰ ਸ਼ਰਮ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਦੀ ਵਰਿਧਿ ਦਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵੱਧੇਗੀ ਅਤੇ ਵਿਲੋਮਸ਼ ਵੀ। ਲੇਕਿਨ ਜੇਕਰ ਸ਼ਰਮ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਦਰ ਮੁਦਰਾ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦਰਾਂ ਦੇ ਸਮਾਨ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨਹੀਂ ਵਧੇਗੀ।

23.1 ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ : ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਅਤੇ ਸਫੀਤਿ ਵਿੱਚ ਸੰਬਧ (The Phillips Curve : Relation between Unemployment and Inflation)

ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀ ਦਰ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਬਦਲਾਵਾਂ ਦੀ ਦਰ ਵਿਚ ਸੰਬਧ ਦਾ ਨਿਰੀਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਗਲੈਂਡ ਦੇ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਏ. ਡਬਲਯੂ. ਫਿਲਿਪਸ ਨੇ ਸਬਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸਨੂੰ ਪਹਿਚਾਨਿਆਂ ਸੀ, ਇਸਲਈ ਇਸਨੂੰ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਕਿਹਾ

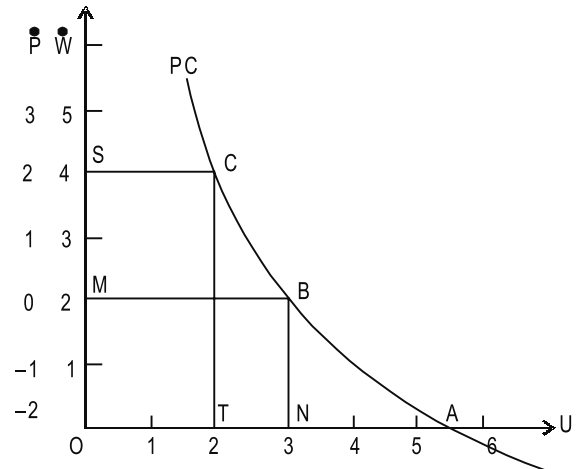
ਨੋਟ

ਜਾਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਕਰ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਦਰ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਮਜਦੂਰੀ ਵੱਧਣ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਉਲਟ ਸੰਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਪਣੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਇਗਲੈਂਡ ਦੇ ਆਂਕਡੇ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਕਰਕੇ ਉਸਨੇ ਇਹ ਅਨੁਭਵਜਨਕ ਨਤੀਜਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜਦੋਂ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੁਦਰਾ ਮਜਦੂਰੀ ਦਰਾਂ ਦੀ ਵੱਧਣ ਦੀ ਦਰ ਨੀਵੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਇਸ ਕਾਰਣ ਕਿ “ਜਦ ਸ਼ਰਮ ਦੇ ਲਈ ਮੰਗ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਵੱਧ ਤਾਂ ਸ਼ਰਮਿਕ ਚਾਲੂ ਦਰਾਂ ਤੋਂ ਘੱਟ ਤੇ ਅਪਣੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇਣ ਦੇ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਹੈ।” ਇਹਦੇ ਉਲਟ ਜਦੋਂ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੁਦਰਾ ਮਜਦੂਰੀ ਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੀ ਦਰ ਉੱਚੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਕਾਰਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ “ਜਦੋਂ ਸ਼ਰਮ ਦੇ ਲਈ ਵੱਧ ਮੰਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੋਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕਾਮਨਾਂ ਰਖਣੀ ਚਾਹਿਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮਾਲਿਕ ਬਹੁਤ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਮਜਦੂਰੀ ਦਰ ਵੱਧਾਣਗੇ।”

ਮੁਦਰਾ ਮਜਦੂਰੀ ਦਰ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਉਲਟ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਣ ਵਾਲਾ ਦੂਜਾ ਕਾਰਣ ਹੈ ਵਿਆਪਾਰ ਕਰਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਤਿ। ਵੱਧਦੀ ਵਿਆਪਾਰ ਕਰਿਆ ਦੀ ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਸ਼ਰਮ ਦੀ ਵੱਧਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਨਾਲ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਡਿਗ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਮਾਲਿਕ ਮਜਦੂਰੀ ਵੱਧਾ ਦੇਣਗੇ। ਇਹਦੇ ਉਲਟ ਘੱਟਦੀ ਵਿਆਪਾਰ ਕਰਿਆ ਦੀ ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਸ਼ਰਮ ਦੇ ਲਈ ਮੰਗ ਡਿਗ ਰਹੀ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਵੱਧ ਰਾਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਮਾਲਿਕ ਮਜਦੂਰੀ ਵੱਧਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵਣਗੇ ਬਲਕਿ ਘੱਟਾਣਗੇ। ਲੇਕਿਨ ਮਜਦੂਰ ਅਤੇ ਸੰਘ ਇਨ ਅਵਧਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮਜਦੂਰੀ ਦੀ ਕਟੋਤੀ ਨੂੰ ਮਾਨਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੇ। ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ, ਮਾਲਿਕ ਮਜਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਹਟਾਣ ਦੇ ਲਈ ਬਧ ਹੋਣਗੇ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਜਦੋਂ ਸ਼ਰਮ ਬਾਜ਼ਾਰ ਮੰਦ ਹੋਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮਜਦੂਰਿਆਂ ਨੂੰ ਥੋੜੀ ਕਟੋਤੀ, ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਲਾਵੇਗੀ।

ਫਿਲਿਪਸ ਨੇ ਉਤੇ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਤਰਕਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਨਿਸ਼ਕਰਸ਼ ਕਵਿਆ ਕਿ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਦਰਾਂ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਮਜਦੂਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧ ਚਿਤਰ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਉਣ ਤੇ ਅਤਿ ਅਰੇਖਿਏ (non-linear) ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਵਕਰ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਚਿਤਰ 23.1 ਵਿੱਚ PC ਵਕਰ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਹੈ। ਇਹ ਅਨੁਲੰਬ ਅਕਸ਼ ਤੇ ਮੁਦਰਾ-ਮਜਦੂਰੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਬਦਲਾਵ (W) ਅਤੇ ਸੈਤਿਜ ਅਕਸ਼ ਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਦਰ (V) ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਦਸਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਕਰ ਮੂਲ ਬਿੰਦੂ ਦੇ ਉਨੋਤਦਰ ਹੈ ਜੋ ਦ੍ਰਸ਼ਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਦਰ ਡਿਗਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੁਦਰਾ ਮਜਦੂਰੀ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਬਦਲਾਵ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਚਿਤਰ ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂ ਮੁਦਰਾ ਮਜਦੂਰੀ ਦਰ 2% ਹੈ ਤਾਂ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦਰ 3% ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਮਜਦੂਰੀ ਦਰ ਵੱਧਕੇ 4% ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦਰ ਘੱਟ ਹੋਕੇ 2% ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਮੁਦਰਾ ਮਜਦੂਰੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੀ ਦਰ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵਿਨਿਮਯ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਮਜਦੂਰੀ ਦਰ ਉੱਚੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦਰ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਲੋਮਯ ਵੀ।



ਚਿਤਰ 23.1

ਮੂਲ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਇਕ ਨਿਰੀਕਸ਼ਤ ਸਾਂਖਿਕੀ ਸੰਬੰਧ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਵੱਧ ਮੰਗ ਰਾਹੀਂ ਅਸੰਤੁਲਣ ਵਿੱਚ ਮਿਹਨਤ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਪਸੀ (Lipsey) ਨੇ ਸੈਧਾਂਤਿਕ ਰੂਪ ਨਾਲ ਵਰਣਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਕਈ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਨੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਦਰ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਪਧਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੀ ਦਰ ਅਤੇ ਸਫੀਤਿ ਦਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵਿਨਿਮਯ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਤੱਕ ਫਿਲਿਪਸ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦੋਂ ਮਿਹਨਤ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤੇਜੀ ਨਾਲ ਮਜਦੂਰੀ ਵੱਧੇਗੀ ਤਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੋਵੇਗਾ। ਜੇਕਰ ਮਜਦੂਰੀ ਦੀ ਵਰਿਧਿ ਦਰ ਮਿਹਨਤ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਦੀ ਵਰਿਧਿ ਦਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਧਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਲੋਮਯ ਵੀ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਮਿਹਨਤ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਦਰ ਮੁਦਰਾ ਮਜਦੂਰੀ ਦਰਾਂ ਦੇ ਸਮਾਨ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨਹੀਂ ਵਧਣਗੀਆਂ।

ਸਫੀਤਿ ਦਰ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਦਾ ਇਹ ਵਿਨਿਮਯ (trade-off) ਚਿਤਰ 23.2 ਵਿੱਚ ਵਰਣਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਸਫੀਤਿ ਦਰ (p) ਨੂੰ ਮੁਦਰਾ ਮਜਦੂਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੀ ਦਰ (w) ਦੇ ਨਾਲ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੰਨ ਲਵੋ ਕਿ ਮਿਹਨਤ ਉਤਪਾਦਕਤਾ 2% ਹਰ ਸਾਲ ਦੀ ਦਰ ਨਾਲ ਵਧਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਮੁਦਰਾ ਮਜਦੂਰੀ ਵੀ 2% ਹਰ ਸਾਲ ਦੀ ਦਰ ਨਾਲ ਵਧਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀਮਤ -ਪਧਰ ਸਥਿਰ ਰਹੇਗਾ। ਇਸ ਤਰਾਂ, PC ਵਕਰ ਤੇ B ਬਿੰਦੂ ਮੁਦਰਾ ਮਜਦੂਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਬਦਲਾਵ (M) ਅਤੇ 3

ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟ ਦੀ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦਰ (N) ਅਨੁਲੰਬ ਅਕਸ਼ ਤੇ ਜ਼ੀਰੋ (0) ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟ ਸਫੀਤਿ ਦਰ (p) ਤੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਮੰਨ ਲਵੋ ਕਿ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ B ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਹੁਣ ਸਮਸਤ ਮੰਗ ਵਧਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦਰ ਨੂੰ OT (2%) ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਜਦੂਰੀ ਦਰ ਦੀ ਹਰ ਸਾਲ OS (4%) ਤੱਕ ਵਧਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਮਿਹਨਤ ਉਤਪਾਦਕਤਾ 2% ਹਰ ਸਾਲ ਤੇ ਵੱਧਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀਮਤ-ਪਧੌਰ ਵੀ ਚਿੱਤਰ ਵਿੱਚ OS ਤੇ 2% ਦੀ ਦਰ ਨਾਲ ਵਧੇਗਾ। ਹੁਣ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ C ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। B ਬਿੰਦੂ C ਬਿੰਦੂ ਨੂੰ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਬਦਲਾਵ ਤੋਂ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ T 2% ਬਿੰਦੂ ਤੱਕ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ B ਅਤੇ C ਬਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ PC ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਮੁਦਰਾ ਮਜਦੂਰੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਜਦੋਂ ਮਿਹਨਤ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਉਹ ਸਫੀਤਿ ਲਿਆਏਗੀ। ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੇ ਲਈ, ਮਜਦੂਰੀ ਵਰਿਧੀ ਨੂੰ ਮਿਹਨਤ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਦੇ ਪਧੌਰ (OM) ਤੇ ਰਖਣ ਦੇ ਲਈ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ON ਦਰ ਸਹਿਣ ਕਰਣੀ ਹੀ ਪਵੇਗੀ।

ਨੋਟ



ਨੋਟਸ

ਜਬ ਆਸ ਕੇ ਲਿਏ ਸਾਂਝ ਕਮ ਹੋਤੀ ਹੈ ਐਂਡ ਕੇਰੇਜਗਾਰੀ ਅਥਿਕ ਤੇ ਆਰਿਥਿਕ ਚਾਲੂ ਦਰੋਂ ਸੇ ਕਮ ਪਰ ਅਪਨੀ ਸੇਕਾਏਂ ਦੇਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਤੈਯਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਤੇ ਹੈਂ।

PC ਵਕਰ ਦੀ ਆਕਰਤੀ ਅੱਗੇ ਇਹ ਸੁਝਾਵ ਵੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਦਰ $5\frac{1}{2}\%$ ਤੋਂ ਘੱਟ (ਭਾਵ A ਬਿੰਦੂ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ) ਹੈ ਤਾਂ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਮੰਗ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਪੂਰਤਿ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਮੁਦਰਾ ਮਜਦੂਰੀ ਦਰਾਂ ਵਧਦੀਆਂ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਜਦੋਂ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦਰ $5\frac{1}{2}\%$ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ (A ਬਿੰਦੂ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ) ਤਾਂ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਪੂਰਤਿ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਮੰਗ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ ਜੋ ਮਜਦੂਰੀ ਦਰਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ OA ਦਰ ਤੇ ਜੋ $5\frac{1}{2}\%$ ਹਰ ਸਾਲ ਹੈ, ਮਜਦੂਰੀ ਦਰਾਂ ਸਥਿਰ ਰਹਿਣਗੀਆਂ। ਇਹ ਧਿਆਨ ਰਖਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ ਕਿ PC ‘ਪਰੰਪਰਾਗਤ’ (Conventional) ਜਾਂ ਮੂਲ ਥੱਲੇ ਨੂਮ ਢਾਲ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਹੈ ਜੋ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਦਰ ਅਤੇ ਮਜਦੂਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਥਿਰ ਅਤੇ ਵਿਪਰਿਤ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਰਿਕਤ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋ (Fill in the blanks):

1. ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਦਰ ਅਤੇ ਬਦਲਾਵਾਂ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧ ਦਾ ਨਿਰੀਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ।
2. ਜਦੋਂ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੁਦਰਾ ਮਜਦੂਰੀ ਦਰਾਂ ਦੇ ਵੱਧਣ ਦੀ ਦਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

23.2 ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦਾ ਵਿਚਾਰ : ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ (Friedman’s View : The Long-run Phillips Curve)

ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰਿਆਂ ਨੇ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਦੀ ਅਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਸੰਸ਼ੋਧਨ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਤ ਹੈ ਕਿ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਥਿਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਇਸ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਆਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਨਾਲ ਸਰਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਫੀਤਿ ਅਤੇ ਰੋਜਗਾਰ ਵਿੱਚ ਵਿਨਿਮਯ (trade-off) ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ ਮਤਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਅਤੇ ਫੈਲਪਸ (Friedman and Phelps) ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ “ਤਵਰਣਵਾਦੀ” (accelerationist) ਜਾਂ “ਅਨੁਕੂਲਿਤ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ” (adaptive expectations) ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ।

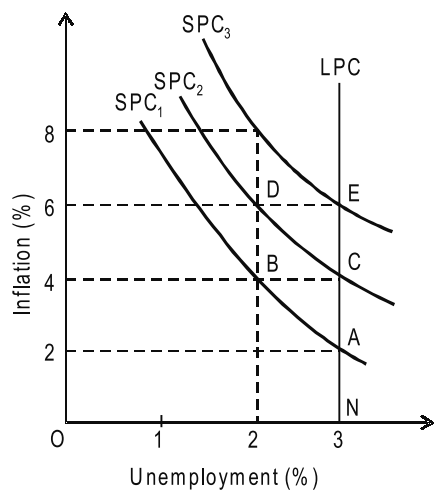
ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਸਫੀਤਿ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵਿਨਿਮਯ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਇੱਕ ਸਥਿਰ ਥਲੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਢਾਲੂ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਮਾਨਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹਾਕਿਕਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸੰਬੰਧ ਇੱਕ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਘੱਟਣਾ ਹੈ। ਪਰ ਕਈ ਚਰ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਰਕਦਾ ਹੈ। ਇਏ ਵਿੱਚ ਸਬ ਤੋਂ ਮੱਹਤਵਪੂਰਣ ਚਰ (variable) ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਦਰ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਦਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਦਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਹੈ ਤਦ ਤੱਕ ਥਲੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਢਾਲੂ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਹ ਅੰਤਰ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਅਨੁਲੰਬ (vertical) ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ‘ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਦਰ’ (Natural rate of unemployment) ਦੀ ਧਾਰਣਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਉਹ ਦਰ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਅਪਣੀ ਸਾਂਚਨਾ ਕਮਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਟਿਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਦਰ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਥਲੇ ਸਫੀਤਿ ਦਰ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸਦੇ ਉੱਤੇ

ਨੋਟ

ਸਫੀਤਿ ਦਰ ਘੱਟਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਰ ਤੇ, ਸਫੀਤਿ ਦਰ ਦੀ ਪ੍ਰਵਰਤਿ ਨ ਤਾਂ ਵੱਧਣ ਦੀ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਘੱਟਣ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਦਰ ਨੂੰ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਜਿਹੀ ਦਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੇ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਦਰ ਅਤੇ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਦਰ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਇਹ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਇਕ ਸੰਤੁਲਨ ਦਰ ਹੈ ਜਿਸ ਔਰ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਲੰਮੇ ਸਮੇ ਵਿੱਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲੰਮੇ ਸਮੇ ਵਿੱਚ, ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਦਰ ਤੇ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਇਕ ਅਨੁਲੰਬ ਰੇਖਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕੁਦਰਤੀ ਜਾਂ ਸੰਤੁਲਿਤ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦਰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਦੇ ਲਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਨਹੀ ਹੁੰਦੀ। ਬਲਕਿ ਇਹ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਸਤੁ ਬਾਜ਼ਾਰੋ ਅਤੇ ਸ਼ਰਮ ਦੀ ਅਨੇਕ ਸੰਰਚਨਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਰਾਹੀ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਨਯੁਨਤਮ ਮਜਦੂਰੀ ਨਿਯਮ, ਅਪਰਯਾਪਤ ਰੋਜਗਾਰ ਸੁਚਨਾ, ਮਨੁੱਖ-ਸ਼ਕਤਿ ਪ੍ਰਸ਼ਿਸ਼ਣ ਵਿੱਚਕਾਲ ਕਮਿਆਂ, ਸ਼ਰਮ ਗਤਿਸ਼ੀਲਤਾ ਦੀ ਲਾਗਤੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਅਪੁਰਣਤਾਵਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਨਾਲ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਲੰਮੇ ਸਮੇ ਲਈ ਸ਼ਿਫਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਦਰ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਸੰਬਧ ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਰਮ ਕਿਸ ਸੀਮਾ ਤੱਕ ਠੀਕ-ਠੀਕ ਸਫੀਤਿ ਪਹਿਲੇ ਤੇ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਮਜਦੂਰਿਆਂ ਨੂੰ ਅਨੁਮਾਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅਨੁਕੂਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਮਨ ਲਿਉ ਕਿ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਸਫੀਤਿ ਦੀ 2 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਦੀ ਮੰਦ ਦਰ ਤੇ ਚਲ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਰਤਿਕ ਦਰ (N) 3% ਹੈ। ਚਿੱਤਰ 23.3 ਵਿਚ ਅਲਪਕਾਲੀਨ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ SPC_1 ਦੇ ਬਿੰਦੂ A ਤੇ, ਲੋਕ ਭਵਿੱਚ ਵਿਚ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਇਹੀ ਦਰ ਰਹਿਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਮੰਨ ਲਵੋ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਦਰ ਨੂੰ 3 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਤੋਂ 2 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਘੱਟ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਸਮਸਤ ਮੰਗ ਵਧਾਉਣ ਹੇਤੁ ਮੋਦਰਿਕ - ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਪਣਾਦੀ ਹੈ। ਸਮਸਤ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ 2 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਦੀ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦਰ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਸਫੀਤਿ ਦਰ ਨੂੰ 4 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਵਧਾਏਗਾ। ਜਦ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸਫੀਤਿ ਦਰ (4%) ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਸਫੀਤਿ ਦਰ (2%) ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ SPC_1 ਵਕਰ ਤੇ A ਬਿੰਦੂ ਤੋਂ B ਬਿੰਦੂ ਤੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦਰ ਅਸਥਾਈ ਰੂਪ ਨਾਲ 2 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਤੱਕ ਡਿਗਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਸਲਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਰਮਿਕ ਠਗਿਆਂ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਹ 2 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਦੀ ਸਫੀਤਿ ਦਰ ਦੀ ਆਸ਼ਾ ਰਖਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਤੇ ਉਹਦੀ ਮਜਦੂਰੀ ਮੰਗ ਆਧਾਰਿਤ ਸੀ। ਲੇਕਿਨ ਆਖਿਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਮਿਕ ਇਹ ਸਮਝਣ ਲਗਦਾ ਹੈ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਦਰ 4 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਹੈ ਜੇੜੀ ਹੁਣ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਦਰ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋ ਇਕ ਵਾਰ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਥੋੜੇ ਸਮੇ ਦਾ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ SPC_1 ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ SPC_2 ਤੇ ਸ਼ਿਫਟ ਕਰ ਜਾਦਾਂ ਹੈ। ਹੁਣ ਸ਼ਰਮਿਕ ਸਫੀਤਿ ਦੀ 4 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਦੀ ਉੱਚੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਦਰ ਦੇ ਕਾਰਣ ਮੁਦਰਾ ਮਜਦੂਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਉੱਚੀ ਮਜਦੂਰਿਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਰਤਮਾਨ ਮੁਦਰਾ ਮਜਦੂਰੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਭਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਪਰਯਾਪਤ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਉੱਚੀ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਚਾਉਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮਜਦੂਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗਿਰਾਵਟ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਣਾ ਚਾਉਦੇ ਹਨ। ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸ਼ਰਮ ਲਾਗਤੇ ਵੱਧੇਗੀ, ਫਰਮੇ ਮਜਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਹਟਾਵੇਗੀ ਅਤੇ SPC_1 ਵਕਰ ਦੇ SPC_2 ਵਕਰ ਦੇ ਬਦਲਾਣ ਦੇ ਨਾਲ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ B ਬਿੰਦੂ (2%) ਤੋਂ C ਬਿੰਦੂ (3%) ਨੂੰ ਵੱਧੇਗੀ। C ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਦਰ ਮੁੜ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੇੜੀ ਦੋਵੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਉੱਚੀ ਦਰ (4%) ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਸਰਕਾਰ ਦਾ 2 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਦਾ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ-ਪੱਧਰ ਕਾਯਮ ਰਖਣ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚਯ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਕੇਵਲ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਉੱਚੀ ਦਰਾਂ ਦੀ ਲਾਗਤ ਤੇ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। SPC_1 ਵਕਰ ਤੇ C ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਸਮਸਤ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਰਾਹੀ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰ ਦੁਬਾਰਾ 2 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਤੱਕ ਘਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਦੋ ਤੱਕ ਅਸੀ D ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਨਹੀ ਪਹੁੰਚਾਦੇ ਹੈ। D ਬਿੰਦੂ ਤੇ 6 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਸਫੀਤਿ ਅਤੇ 2 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਮਜਦੂਰਾਂ ਦੇ ਲਈ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਦਰ 4 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਹੈ। ਜਿਵੇ ਹੀ ਇਹ 6 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਸਫੀਤਿ ਦਰ ਦੀ ਨਵੀ ਪਰਿਸਥਿਤਿਆਂ ਤੇ ਅਪਣੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਵਸਥਿਤ ਕਰਦੇ ਹੈ ਤਾਂ ਥੋੜੇ ਸਮੇ ਵਿੱਚ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਦੁਬਾਰਾ ਉੱਤੇ SPC_3 ਤੇ ਸ਼ਿਫਟ ਕਰ ਜਾਦਾਂ ਹੈ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ E ਬਿੰਦੂ ਤੇ 3 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਦੀ ਅਪਣੀ ਕੁਦਰਤੀ ਦਰ ਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਵੱਧ ਜਾਵੇਗੀ। ਜੇਕਰ A, C ਅਤੇ E ਬਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾਇਆ ਜਾਦਾਂ ਹੈ ਤਾਂ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਦਰ ਤੇ ਇਕ ਅਨੁਲੰਬ ਲੰਮੇ ਸਮੇ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ LPC ਖਿਚਿਆ ਜਾਦਾਂ ਹੈ। ਵਕਰ ਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਅਤੇ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵਿਨਿਮਯ (trade-off) ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਬਲਕਿ A, C ਅਤੇ E ਬਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਕਈ ਦਰਾਂ ਵਿੱਚੋ ਕੋਈ ਇਕ ਦਰ 3 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦਰ ਦੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਦੀ ਹੈ। ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਇਸਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਦਰ ਦੇ ਥਲੇ ਕੋਈ ਵੀ ਕਟੋਤੀ ਤੇਜੀ ਨਾਲ ਵੱਧ ਰਾਹੀ ਅਤੇ ਆਖਾਰ ਵਿੱਚ ਵਿਸਫੋਟ ਸਫੀਤਿ ਲਾਵੇਗੀ। ਲੇਕਿਨ ਇਹ ਕੇਵਲ ਅਸਥਾਈ ਤੌਰ ਤੇ



ਚਿਤਰ 23.2

ਸੰਭਵ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਸ਼ਰਮਿਕ ਸਫੀਤਿ ਦਰ ਦਾ ਘੱਟ ਜਾਂ ਵੱਧ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਏ ਹਨ। ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਕੁਦਰਾਤੀ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦਰ ਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਣ ਦੇ ਲਈ ਬਾਧ ਹੋਵੇਗੀ।

ਨੋਟ

ਇਸਲਈ, ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਅਤੇ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵਿਨਿਮਯ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਕਾਰਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਫੀਤਿਕਾਰੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਏ ਭੁਗਤਾਨ ਵਿੱਚ ਸਫੀਤਿ ਵਿੱਚ ਕੀ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਹਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਸੰਸ਼ੋਧਿਤ ਕੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਜਦੋਂ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਦਰ ਚਿਤਰ 23.2 ਵਿੱਚ 4 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਤੱਕ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਸ਼ਰਮਿਕ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੱਕ 2 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਦੀ ਕਾਮਨਾਂ ਲਗਾਏ ਰਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਉਹ 2 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਤੋਂ ਉੱਤੇ 4 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਤੱਕ ਅਪਣੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸੰਸ਼ੋਧਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਅਪਣੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਇਸਲਈ ਇਸਨੂੰ ਅਨੁਕੂਲਿਤ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾ ਪਰਿਕਲਪਨਾ (adaptive expectations hypothesis) ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਦਰ ਸਦਾ ਵਾਸਤਵਿਕ ਦਰ ਦੇ ਪਿਛੇ ਰਹ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਵਾਸਤਵਿਕ ਦਰ ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਦਰ ਆਖਰ ਵਿੱਚ ਇਹਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਫੀਤਿ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਵਿਨਿਮਯ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਦੋਨਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿਨਿਮਯ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਇਨ ਨਿਰੰਤਰ ਵੱਧਦੀ ਸਫੀਤਿ ਦਰ ਸਹਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਆਲੋਚਨਾਵਾਂ (Criticisms)

ਹੇਠ ਆਧਾਰਾਂ ਤੇ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੀ ਤਵਰਣਵਾਦੀ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਗਈ ਹੈ।

1. ਅਨੁਲੰਬ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਸਤਤ (steady) ਦਰ ਨਾਲ ਸੰਬਧਿਤ ਦਰ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਠੀਕ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬਿਨਾ ਸਤਤ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਪ੍ਰਵਰਿਤਿ ਦੇ, ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਸਦਾ ਅਸੰਤੁਲਿਤ ਸਥਿਤਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਰੇਣਿਆਂ ਤੋਂ ਹੋਕਰ ਹੁਜਰਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ, ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਾਲ ਹਰਸਾਲ ਵਿਫਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
2. ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਕੋਈ ਨਵਾ ਸਿਧਾਂਤ ਨਹੀਂ ਦੇਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੇੜੀ ਸੈਧਾਂਤਿਕ ਅਤੇ ਸਾਂਖਿਯਕੀਯ ਪਸ਼ਪਾਤਾਂ ਤੋਂ ਆਜਾਦ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਸਥਿਤਿ ਅਸਪਸ਼ਟ ਰਹਦੀ ਹੈ।
3. ਅਨੁਲੰਬ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਤੇ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰਿਆਂ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕ ਭੱਵਿਖ ਦੀ ਸਫੀਤਿ ਦਰਾਂ ਦਾ ਠੀਕ-ਠੀਕ ਅਨੁਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਲੋਚਕਾਂ ਦਾ ਮਤ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਸਫੀਤਿ ਦਰਾਂ ਦਾ ਠੀਕ-ਠੀਕ ਅਨੁਮਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਪਾਏ ਹਨ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਤੋਂ, ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਦੁਜਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵੱਧਣਾ ਲਗਭਗ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭੱਵਿਖ ਦੀ ਅਨਿਸਚਿਤਤਾਵਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਪੁਰਤੀ ਅਤੇ ਮੰਗ ਦੇ ਵਿੱਚ ਅਸੰਤੁਲਨ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੋਣਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਣ ਤਾ ਦੂਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਇਸਤੋਂ ਬੇਹਦ ਖਰਾਬ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ ਪੁੰਜ ਸਕਦਾ ਹੈ।
4. ਅਪਣੇ ਇਕ ਲੇਖ ਵਿੱਚ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਆਪ ਇਸ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਮਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਬਿਲਕੁਲ ਅਨੁਲੰਬ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਬਲਕਿ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਵੱਧਦੀ ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਥਲੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਝੁਕਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇੜਾ ਵੱਧਦੀ ਹੋਈ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਲਾਵੇਗਾ।
5. ਕੁਝ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰਿਆਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਉੱਚੀ ਦਰ ਤੇ ਮਜਦੂਰੀ ਦਰ ਨਹੀਂ ਵੱਧਦੀ ਹੈ।
6. ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਕ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਜਦੂਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ-ਭ੍ਰਾਂਤਿ (money illusion) ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਅਪਣੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮਜਦੂਰੀ ਦਰਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਅਪਣੀ ਮੁਦਰਾ ਮਜਦੂਰੀ ਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਤੇ ਵੱਧ ਚਿੰਤਿਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹੈ।
7. ਕੁਝ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਕੁਦਰਾਤੀ ਦਰ ਇਕ ਛਲਾਵਾ ਮਾਤਰ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਨੇ ਉਸਦੀ ਕੋਈ ਸਪਸ਼ਟ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦੇਣ ਦਾ ਯਤਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਹੈ।
8. ਸਾਲ ਹਾਇਸਨ (Saul Hyman) ਦੇ ਅਨੁਮਾਨ ਲਇਆਂ ਹੈ ਕਿ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਅਨੁਲੰਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਬਲਕਿ ਰਿਣਾਤਮਕ ਰੂਪ ਨਾਲ ਢਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਾਇਸਨ ਦਾ ਮਤ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਸਫੀਤਿ ਦਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਨੂੰ ਮਨ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਦਰ ਸਥਾਈ ਰੂਪ ਤੇ ਘੱਟਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।



ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਸਫੀਤਿ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਵਿਨਿਮਯ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਨੋਟ ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

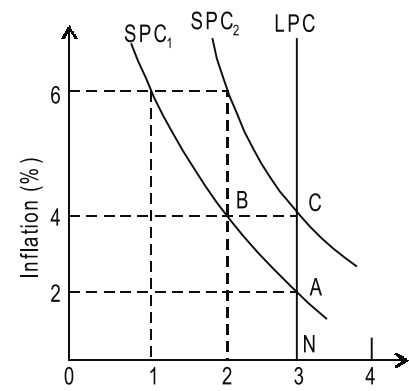
ਬਹੁਵਿਕਲਪੀਆ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Multiple Choice Questions):

3. ਮੁਦਰਾ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦਰ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਉਲਟ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਦੂਜਾ ਕਾਰਣ ਹੈ -
 (ੳ) ਵਿਆਪਾਰ ਕਰਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਤਿ (ਅ) ਸ਼ਰਮ
 (ੲ) ਮੁਦਰਾ (ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋ ਕੋਈ ਨਹੀ।
4. ਵਧਦੀ ਵਿਆਪਾਰ ਕਰਿਆ ਦੀ ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ ਜਦੋ ਸ਼ਰਮ ਦੀ ਵੱਧਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਨਾਲ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਡਿਗ ਰਹੀ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਮਾਲਿਕ ਵੱਧਾ ਦੇਵਾਣਗੇ -
 (ੳ) ਮਜ਼ਦੂਰੀ (ਅ) ਸ਼ਰਮ
 (ੲ) ਸਮੇ (ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋ ਕੋਈ ਨਹੀ।
5. ਜੇਕਰ ਸ਼ਰਮ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਦਰ ਮੁਦਰਾ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦਰਾਂ ਦੇ ਸਮਾਨ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਨਹੀ ਵੱਧੇਗੀ।
 (ੳ) ਸ਼ਰਮ ਦੀ ਦਰੇ (ਅ) ਕੀਮਤੇ
 (ੲ) ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੀ ਦਰੇ (ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋ ਕੋਈ ਨਹੀ।
6. ਜਦੋ ਤੱਕ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਵਾਸਵਿਕ ਦਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਦਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਹੈ ਤਦ ਤੱਕ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਹੋਵੇਗਾ -
 (ੳ) ਢਾਲੂ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ (ਅ) ਵਰਕ
 (ੲ) ਸ਼ਰਮ (ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋ ਕੋਈ ਨਹੀ।

23.3 ਵਿਵੇਕਪੁਰਣ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ (Rational Expectations and the Phillips Curve)

ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਰਾਹੀ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਿਤ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਦੀ ਤਵਰਿਤ ਪਰਿਕਲਪਨਾ (Accelerationist hypothesis) ਵਿੱਚ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਅਤੇ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਵਿੱਚ ਬੋੜੇ ਸਮੇ ਦਾ ਵਿਨਿਮਯ (trade-off) ਤਾਂ ਹੈ ਪਰ ਲੰਮੇ ਸਮੇ ਦਾ ਵਿਨਿਮਯ ਨਹੀ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਕਾਰਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਫੀਤਿਕਾਰੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪ੍ਰਵਰਿਤਿ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਨਾਂ ਦੀ ਭੱਵਿਖਵਾਣੀ ਇਕਵਾਰ ਠੀਕ ਨਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਸੰਭਾਵਿਤ ਦਰ ਵਿੱਚ ਸਦਾ ਪੀਛੇ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਇਸਲਈ ਸਦਾ ਇਕ ਅਵਲੋਕਿਤ (observed) ਕੰਮੀ ਪਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਸੰਭਾਵਿਤ ਦਰ ਦੇ ਸਮਾਯੋਜਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਪਹਿਲੀ ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ ਅਵਲੋਕਿਤ ਕੰਮੀ ਦੇ ਕੁਛ ਅਨੁਪਾਤ ਨੂੰ ਜੋੜਕੇ ਪਹਿਲੀ ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਮੁਤਾਬਕ ਇਸਦੀ ਸੰਭਾਵਿਤ ਦਰ ਦਾ ਦੁਬਾਰਾ ਨਿਰੀਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ।

ਵਿਵੇਕਪੁਰਣ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬਰਿਧ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰਿਅਾਂ ਨੇ ਲੰਮੀ ਅਵਧਿ ਦੇ ਦੋਰਾਣ ਵੀ ਸਫੀਤਿ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵਿਨਿਮਯ ਰਹਿਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਨੇ ਇਸ ਕਥਨ ਵਿੱਚ ਨਿਹਿਤ ਇਹ ਧਾਰਣਾ ਅਵਾਸਤਵਿਕ ਹੈ ਕਿ ਕੀਮਤ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਮੁੱਖ ਰੁਪ ਨਾਲ ਪਿਛਲੀ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਹੀ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋ ਲੋਕ ਅਪਣੀ ਕੀਮਤ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਮਾਨਿਆਤ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਰਖਦੇ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਅਵਿਵੇਕੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਵੱਧਦੀ ਹੋਈ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਦੋਰਾਣ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਪਾਵੇਗੇ ਕਿ ਉਹ ਗਲਤ ਸਨ। ਪਰ ਵਿਵੇਕਪੁਰਣ ਲੋਕ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਗਲਤੀ ਨਹੀ ਕਰਦੇ। ਬਲਕਿ ਉਹ ਭਾਵੀ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਜਿਆਦਾਤਰ ਵੱਧ ਠੀਕ ਭੱਵਿਖਵਾਣੀ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਮਸਤ ਉਪਲਬਧ ਸੁਚਣਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰੇਗੇ। ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਦੇ ਸੰਬਧ ਵਿੱਚ ਵਿਵੇਕਪੁਰਣ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਚਿਤਰ 23.3 ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਨ ਲਿਉ ਕਿ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਦਰ 3 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਅਤੇ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਦਰ 2 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਹੈ ਸਾਨੂੰ SPC₁ ਵਕਰ ਤੇ ਬਿੰਦੁ A ਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਘੱਟ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦੀ ਦਰ ਵੱਧਾ ਦੇਦੀ ਹੈ, ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਕੀਮਤਾਂ ਵੱਧਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰੇਟਕਸ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ, ਫਰਮਾਂ ਨੂੰ ਕੀਮਤ ਦੇ ਆਮ ਪੱਧਰ ਦੀ ਬਜਾਏ ਅਪਣੇ ਉਧੋਗ ਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਜਿਆਜਾਤਰ ਵੱਧ ਸੁਚਣਾ ਉਪਲਬਧ ਹੈ।



ਚਿਤਰ 23.3

ਨੋਟ

ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਸੋਚਣਾ ਸਿਰਫ ਇਕ ਭੁਲ ਹੈ ਕਿ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਰੂਪ, ਉਤਪਾਦਨ ਵੱਧਣ ਦੇ ਲਈ ਉਹ ਵੱਧ ਵਰਕਰਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਤੇ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਰਕਰ ਵੀ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਉਧੋਗ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮਾਨਣ ਦੀ ਭੁਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜਦ ਸਰਮਿਕਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਰਕਰ ਮੌਦਰਿਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੀ ਵਰਿਧਿ ਨੂੰ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੀ ਵਰਿਧਿ ਮਾਨ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ SPC_1 ਤੇ A ਬਿੰਦੂ ਤੋਂ B ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਉੱਤੇ ਦੀ ਔਰ ਚਲਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਵਰਕਰ ਅਤੇ ਫਰਮਾਂ ਇਹ ਪਾਏ ਹਨ ਕਿ ਸਾਰੇ ਉਧੋਗਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀਆਂ ਦੀ ਵਰਿਧਿ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਫਰਮੇ ਇਹ ਵੀ ਪਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲਾਗਤੇ ਵੱਧ ਗਈ ਹੈ। ਸਫੀਤਿ ਦਰ ਵਿੱਚ 4 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਰਕਰ ਇਹ ਮਹਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀਆਂ ਘੱਟ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਵੱਧਣ ਦੇ ਲਈ ਦਬਾਵ ਪਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਮੁਦਰਾ ਨੀਤੀ ਦੇ ਕਰਣ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਦਰ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰਿਣਾਮਸਰੂਪ, SPC_2 ਵਕਰ ਤੇ ਇਹ ਬਿੰਦੂ B ਤੋਂ C ਦੀ ਔਰ ਚਾਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦਰ 3 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਹੈ ਜੇੜੀ ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਵਿਸਤਾਰਕ ਮੌਦਰਿਕ ਨੀਤਿ ਅਪਨਾਨੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਸਰਕਾਰ ਦੁਬਾਰਾ ਮੁਦਰਾ ਸਫੀਤਿ ਵੱਧਾਕੇ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਘੱਟ ਕਰਣ ਦਾ ਦੁਬਾਰਾ ਯਤਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਇਨ ਕਰਮਚਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਫਰਮਾਂ ਨੂੰ ਮੁਰਖ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦੀ ਜੇੜੀ ਹੁਣ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਲਾਗਤਾਂ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਗਤਿਵਿਧਿਆਂ ਤੇ ਨਜਰ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਫਰਮੇ ਅਪਣੀ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਲਾਗਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੀ ਆਸ਼ਾਂ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਅਪਣਾ ਉਤਪਾਦਣ ਵੱਧਾਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗੀ ਜਿਵੇਂਜਾਂ SPC_1 ਵਕਰ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆਂ। ਜਿਥੇ ਤੱਕ ਵਰਕਰਾਂ ਦਾ ਸਾਵਾਲ ਹੈ, ਸਰਮ ਸੰਗਠਨ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਵੱਧਦੀ ਹੋਈ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਵੱਧਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਸਰਕਾਰ ਮੌਦਰਿਕ ਪ੍ਰਸਾਰਣ (ਜਾਂ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਆ) ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਚਾਲੂ ਰਖਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਵਰਕਰਾਂ ਅਤੇ ਫਰਮਾਂ ਨੂੰ ਇਸਦੀ ਆਦਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਸਰਕਾਰ ਜਦ ਦੋਬਾਰਾ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਨੀਤੀ ਅਪਨਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਫਰਮਾਂ ਅਪਣੀ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਕੀਮਤਾਂ, ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਬੇਹਤਰ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਵੱਧਾ ਦੇਦੀ ਹੈ ਤਾਕਿ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਤੇ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨ ਪਵੇ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਕਰ ਵੱਧ ਵੇਤਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਤੇ ਫਰਮਾਂ ਵੱਧ ਨੌਕਰਿਆਂ ਨਹੀਂ ਦੇਦੀ ਹੈ। ਦੂਦੇ ਸਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਫਰਮਾਂ ਅਤੇ ਵਰਕਰ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਸਮਝੋਤੇ ਅਤੇ ਕੀਮਤ-ਨੀਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਪਣੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤਾਕਿ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਦਰ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਦਰ ਵਿੱਚ, ਇਥੇ ਤੱਕ ਕਿ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵੀ, ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਨ ਰਹ ਜਾਵੇ।



ਟਾਸਕ

ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਤੇ ਅਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਥੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਕਰੋ

(State whether the following statements are True or False):

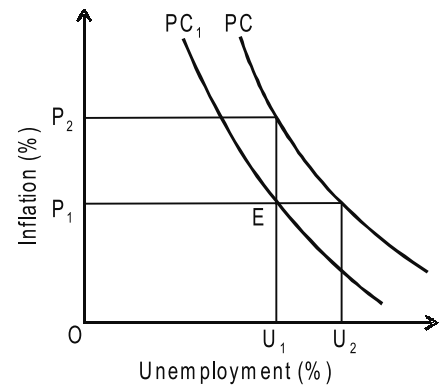
7. ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਫੀਤਿ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਵਿੱਚ ਵਿਨਿਮਯ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
8. ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ, ਵਿੱਚ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਦਰ ਤੇ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਇਕ ਅਨੁਲੰਬ ਰੇਖਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
9. ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਿਵਾਏ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਅਤੇ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵਿਨਿਮਯ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
10. ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ, ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਕੁਦਰਤੀ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦਰ ਤੇ ਸਥਾਗਿਤ ਹੋਣ ਦੇ ਲਈ ਵਾਧ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ।

23.4 ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਨੀਤੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਕ ਨਿਹਿਤ ਤੱਤ (Policy Implications of the Phillips Curve)

ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਦੇ ਨੀਤਿ ਸੰਬੰਧੀ ਨਿਹਿਤ ਤੱਤ ਮਹਤੱਵਪੂਰਣ ਹਨ। ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੇ ਉਚੇ ਪਧੌਰਾਂ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਚੋਕਣ ਦੇ ਲਈ ਮੌਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਆ ਨੀਤਿਆਂ ਕਿਸ ਸੀਮਾਂ ਤੱਕ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿਚ ਲਿਆਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਅਧਿਕਾਰੀ ਵਰਗ ਦਾ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦਾ ਪਧਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ,

ਨੋਟ

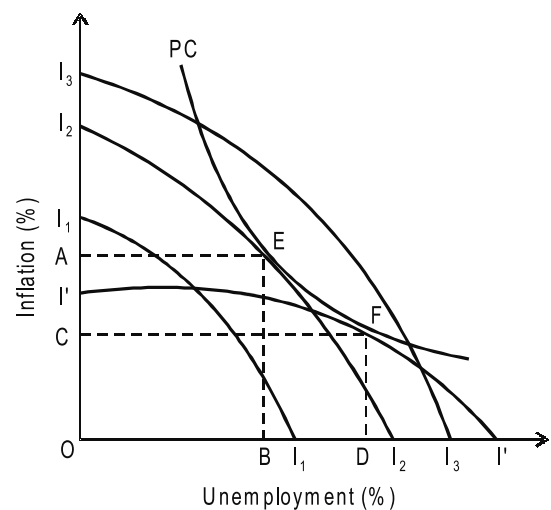
ਤਾਂ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਕਿੰਨੀ ਦਰ ਸਹਿਣ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਮਤਲਬ ਦੇ ਲਈ, ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਦੀ ਸਹੀ ਸਥਿਤੀ ਜਾਨਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਚਿੱਤਰ 23.4 ਵਿਚ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਵਕਰ PC_1 ਹੈ ਜਿਥੇ ਬਿੰਦੂ E ਤੇ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦਰ ਬਰਾਬਰ ਹੈ, ਤਾਂ ਪੂਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਸਥਿਰਤਾ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇਗੀ। ਫਿਰ ਬਿੰਦੂ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਵਕਰ (ਚਿਤਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ) ਇਹ ਦਸ਼ਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਸਥਿਰਤਾ ਸੰਗਤ ਨੀਤਿ ਉਦੇਸ਼ੇ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਥੱਲੇ ਪਧਰ ਨੂੰ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੇ ਥੱਲੇ ਪਧਰ ਤੋਂ ਵਿਨਿਮਯ (trade-off) ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਜੇਕਰ ਵਕਰ PC ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਚਿਤਰ ਵਿਚ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਇਹ ਦਸ਼ਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕੀਮਤ ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਵੱਧ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਨੂੰ ਚੁਣਨਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਮੌਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯਾ ਨੀਤਿਆਂ ਅਪਨਾਇਆਂ ਜਾਣ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਲਈ, ਜੇਕਰ ਅਧਿਕਾਰੀ ਇਹ ਦੇਖਣ ਕਿ ਚਿਤਰ 23.4 ਦੀ ਸਫੀਤਿ ਦਰ P_2 ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀ U_1 ਦਰ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਮੌਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯਾ ਨੀਤਿਆਂ ਅਪਨਾਉਣਗੇ ਜੋ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ PC ਨੂੰ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਖਿਸਕਾ ਕੇ PC_1 ਵਕਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਤੇ ਲਿਆ ਦੇਣ। ਇਸ ਨਾਲ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੇ ਉਸੀ U_1 ਪਧਰ ਅਤੇ ਅਪੇਸ਼ਾਕਰਤ ਨੀਵੀਂ ਸਫੀਤਿ ਦਰ P_1 ਦੇ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਵਿਨਿਮਯ ਉਪਲਬਧ ਹੋਵੇਗਾ।



ਚਿਤਰ 23.4

ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਦਰ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਨੇ ਲਕਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਵਰਜਨਿਕ ਨੀਤਿ ਦੇ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੇ ਪਧਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕੇਵਲ ਅਲਪਕਾਲੀਨ ਵਿਚ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਅਨੁਲੰਬ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਦੇ ਕਾਰਣ ਇਸ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਅਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਦਰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਤੋਂ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੱਤ ਹੈ ਕਿ ਮਿਹਨਤ ਬਾਜ਼ਾਰ ਨੀਤਿਆਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਤੋਂ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਦਰ ਘੱਟਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਪਰਿਣਾਮ ਸਰੂਪ ਮਿਹਨਤ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵੱਧ ਦਕਸ਼ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅੰਤ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਨੁਲੰਬ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਨੂੰ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਖਿਸਕਾਕੇ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਦਰ ਘੱਟਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

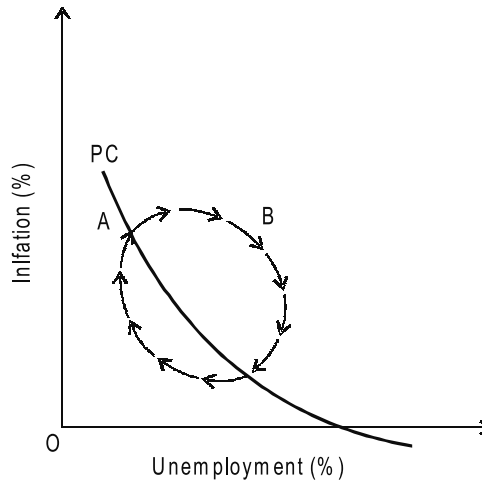
ਪਰ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਦੇ ਨੀਤਿ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਕ ਨਿਹਿਤ ਤੱਤ ਉਨੇ ਸਰਲ ਨਹੀਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਹ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਅਧਿਕਾਰੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਦਰ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਲਗਦੇ ਹਨ ਜੋ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਦਰ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧਾਂ ਦਾ ਸਾਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਸਫੀਤਿ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਵਿਚ ਵਿਨਿਮਯ ਦੀ ਸੱਮਸਿਆ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਚੁਨਾਵ ਕਰਨ ਦੀ ਸੱਮਸਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਚਿਤਰ 23.5 ਵਿਚ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਤਿਬੰਧ ਹੈ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ PC ਅਤੇ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਵਕਰ $I_1, I_1', I_2, I_2', I_3, I_3', I'$ ਜੋ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਅਤੇ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਵਿਚ ਚੁਨਾਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਵਕਰ ਮੂਲ ਬਿੰਦੂ ਦੇ ਨਤੋਦਰ (concave) ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇਕਰ ਅਧਿਕਾਰੀ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਨੂੰ ਘਟਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਫੀਤਿ ਵਧਾਣੀ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਨੂੰ ਵੱਧਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਫੀਤਿ ਘੱਟਾਉਣੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਵਕਰ ਰਿਨਾਤਮਕ ਉਪਯੋਗਿਤਾ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ I_1, I_1' ਵਕਰ ਦੀ ਅਪੇਸ਼ਾ I_2, I_2' ਵਕਰ ਸਾਵਰਜਨਿਕ ਕਲਿਆਣ ਦੇ ਵੱਧ ਉਚੇ ਕਲਿਆਣ-ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਕਾਰਣ ਇਹ ਹੈ ਉਚੇ ਵਕਰ ਦੀ ਅਪੇਸ਼ਾ ਨਿਚਲੇ ਵਕਰ ਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਬਿੰਦੂ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਅਤੇ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਨਿਚਲੀ ਦਰ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸਤਰਤਮ ਵਿਨਿਮਯ ਬਿੰਦੂ E ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਵਕਰ I_2, I_2' ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ PC ਨੂੰ ਸਪਰਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਸਫੀਤਿ ਦੀ OA ਦਰ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀ OB ਦਰ ਵਿਚ ਵਿਨਿਮਯ ਹੈ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਅਧਿਕਾਰੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਮੌਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯਾ ਨੀਤਿਆਂ ਅਪਨਾਣ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਉਹ ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਘੱਟਾਉਣਾ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਨੂੰ ਵੱਧਾਉਣਾ



ਚਿਤਰ 23.5

ਚਾਹੁਣ, ਤਾਂ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਵਕਰ '1' ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ '1' ਵਕਰ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ PC ਨੂੰ F ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਸਪਰਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ OC ਸਫੀਤਿ ਅਤੇ OD ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਵਿਨਿਯਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕੁਝ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰਿਆਂ ਨੇ ਇਹ ਸੁਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਸਫੀਤਿ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣ ਮੁੱਲਾਂ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਦੇ ਗਿਰਦ ਇਕ ਫੰਦਾ (ਲੂਪ) ਜਾਂ ਪਰਿਕ੍ਰਮਾ ਪੱਥ (ਚੱਕਰ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਚਿੱਤਰ 23.6 ਵਿਚ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਵਪਾਰ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਵਿਸਤਾਰ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਚਰਣ ਵਿਚ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ-ਸਫੀਤਿ ਲੂਪ ਵਿਚ ਘੱਟਦੀ ਸਫੀਤਿ ਅਤੇ ਵੱਧਦੀ ਉਤਪਾਦਨ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਕਾਰਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਵਿਸਤਾਰਸ਼ੀਲ ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਰੂਪ ਮੰਗ ਵੱਧੀਕ ਸਫੀਤਿ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਚੱਕਰ ਦੇ ਇਸ ਚਰਣ ਵਿਚ, ਸਫੀਤਿ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੇ ਵਿਚ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਰਾਹੀਂ ਸੁਝਾਇਆ ਗਿਆ ਆਮ ਸੰਬੰਧ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ PC ਵਕਰ ਦੇ ਥੱਲੇ ਤੋਂ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਗਤਿ ਰਾਹੀਂ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਦਰ ਡਿਗਦੀ ਹੈ ਅਤੇ



ਚਿਤਰ 23.6

ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਦਰ ਵੱਧਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸਮਸਤ ਮੰਗ ਦਾ ਵੱਧਣਾ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਫੀਤਿਕਾਰੀ ਦਬਾਅ ਤੇਜੀ ਫੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਬਿੰਦੂਕਿਤ ਲੂਪ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਨੂੰ A ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਪਾਰ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਹਿੰਗੀ ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤਿ ਅਪਣਾਉਣ ਨਾਲ ਸਮਸਤ ਮੰਗ ਗਿਰ ਜਾਵੇਗੀ। ਪਰ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿਚ ਵਰਿਧੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਮਜਦੂਰੀ ਵਿਚ ਵਰਿਧੀ ਲਿਆ ਦੇਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਪਿਛਲੀ ਦਰ ਹੀ ਬਣੀ ਰਹੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਵਧੇਗੀ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਨਹੀਂ ਘੱਟਣਗੀਆਂ। ਇਹ ਗੱਲ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਦੇ ਸੱਜੇ ਸਥਿਤ ਲੂਪ ਦੇ ਉਪਰੀ ਭਾਗ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਵੱਧ ਮੰਗ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵੱਧਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਦਰ ਡਿਘੱਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬਿੰਦੂ B ਤੋਂ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਦਰ ਡਿਗਣ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਵਿਸਤਾਰਸ਼ੀਲ ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤਿ ਦੇ ਕਾਰਣ ਵਪਾਰ ਚੱਕਰ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਦੇ ਨਿਸ਼ਕਰਸ਼ ਠੀਕ ਬੈਠਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਹੇਠਲੇ ਚਰਣ ਵਿਚ ਸਫੀਤਿ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੇ ਵਿਚ ਵਿਨਿਯਮ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਕੂਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੋਨਸਨ ਨਹੀ ਮੰਨਦਾ ਕਿ ਆਰਥਿਕ ਨੀਤਿ ਬਨਾਉਣ ਵਿਚ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਦੋ ਕਾਰਣ ਹਨ- 'ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ-ਮਿਹਨਤ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਸਮਾਯੋਜਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆਵਿਧਿ ਦਾ ਕੇਵਲ ਸਾਂਖਿਯਕੀ ਵਿਵਰਣ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਗਤਿਆਤਮਕ ਦੇ ਸਰਲ ਮੋਡਲ ਤੇ ਟਿਕਿਆ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਪਿੱਛੇ ਕੋਈ ਆਮ ਅਤੇ ਸੁਪਰਿਕਸ਼ਿਤ ਮੋਦਰਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਇਹ ਵਕਰ ਆਰਥਿਕ ਉਤਾਰ-ਚੜਾਵ ਅਤੇ ਬਦਲਦੀ ਸਫੀਤਿ ਦਰਾਂ ਦੀ ਅਵਧਿਆਂ ਦੇ ਸੰਯੋਗ ਵਿਚ ਮਿਹਨਤ-ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਦਕਿ ਇਹ ਐਸੀ ਸਥਿਤਿਆਂ ਹਨ ਜਿਨਾਂ ਨੇ ਸੰਭਵ ਤੌਰ ਤੇ ਮਿਹਨਤ-ਬਾਜ਼ਾਰ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਇਹ ਸ਼ੱਕ ਠੀਕ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਆਰਥਿਕ ਨੀਤਿ ਰਾਹੀਂ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਇਸ ਵਕਰ ਦੇ ਕਿਸੀ ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਕੀਲਣੇ ਦਾ ਪ੍ਰਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿ ਇਹ ਵਕਰ ਆਪਣੀ ਆਕ੍ਰਿਤੀ ਬਣਾਈ ਰਖੇਗਾ ਜਾਂ ਨਹੀਂ।”

23.5 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਫੀਤਿ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੇ ਵਿਚ ਵਿਨਿਯਮ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਇਕ ਸਥਿਰ ਥੱਲੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਢਾਲੂ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਮੰਨਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ, ਇਹ ਸੰਬੰਧ ਇਕ ਅਲਪਕਾਲੀਨ ਘਟਨਾ ਹੈ। ਪਰ ਕਈ ਚਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਰਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਬ ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਣ ਚਰ (variable) ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਅਸ਼ਿਤ ਦਰ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਦਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਅਸ਼ਿਤ ਦਰ ਦੇ ਵਿਚ ਅੰਤਰ ਹੈ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਥੱਲੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਢਾਲੂ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਹ ਅੰਤਰ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਅਨੁਲੰਬ (vertical) ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

23.6 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

- ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ (Unemployment) - ਰੋਜਗਾਰ ਤੋ ਬਿਨਾ।
- ਲੰਮੇ ਸਮਾ (Long-run) - ਲੰਮੇ ਸਮੇ ਵਾਲਾ।

ਨੋਟ **23.7 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)**

1. ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਅਤੇ ਸਫੀਤਿ ਵਿੱਚ ਸੰਬਧ ਦਸੋ।
2. ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਫਿਲਿਪਨ ਵਕਰ ਤੇ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਬਿਆਨ ਕਰੋ।
3. 'ਵਿਵੇਕਪੁਰਣ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਫਿਲਿਪਨ ਵਕਰ' ਪਰ ਟਿਪਣੀ ਲਿਖੋ।
4. ਫਿਲਿਪਨ ਵਕਰ ਨੀਤੀ ਵਿਸ਼ਯਕ ਨਿਹਿਤ ਤੱਤ ਕੀ ਹੈ? ਦਸੋ।

ਉਤਰ : ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Answer : Self Assessment)

- | | | | |
|-----------------|----------|--------|--------|
| 1. ਮੁਦਰਾ ਮਜਦੂਰੀ | 2. ਨੀਵੀ | 3. (ੳ) | 4. (ੳ) |
| 5. (ਅ) | 6. (ੳ) | 7. ਸਹੀ | 8. ਸਹੀ |
| 9. ਗਲਤ | 10. ਗਲਤ। | | |

23.8 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)



ਪੁਕਸ

1. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ ਦੀ ਲੋਣਾਂ : ਮੋਹਨ ਸ਼੍ਰੀਵਾਸਤਵ, ਡੀਏਨਡੀ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010.
2. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਬਯੋਰੀ ਅਂਡ ਪੋਲਿਸੀ : ਅਚ. ਅਲ. ਆਹੁਜਾ, ਅਸ. ਚੰਦ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010.

ਇਕਾਈ-24: ਵਿਆਪਾਰ ਚਕਰ : ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਕਿਸਮ (Trade Cycles : Meaning and Types)

ਨੋਟ

ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ (Contents)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

24.1 ਚਕਰਾਂ ਦੇ ਕਿਸਮ (Types of Cycles)

24.2 ਵਿਆਪਾਰ-ਚਕਰ ਦੀ ਅਵਸਥਾਵਾਂ (Phases of a Trade Cycle)

24.3 ਵਿਆਪਾਰ-ਚਕਰ ਸੰਬੰਧੀ ਸਿਧਾਂਤ (Theories of Business Cycle)

24.4 ਹਾਟਰੇ ਦਾ ਵਿਆਪਾਰ-ਚਕਰ ਦਾ ਮੁਦਰਾ ਸਿਧਾਂਤ (Hawtrey's Monetary Theory of the Trade Cycle)

24.5 ਸੈਮੂਲਸਨ ਦਾ ਵਿਆਪਾਰ-ਚਕਰ ਮਾਡਲ (Samuelson's Trade Cycle Model)

24.6 ਹਿਕਸ ਦਾ ਵਿਆਪਾਰ-ਚਕਰ ਸਿਧਾਂਤ (Hicks's Theory of Trade Cycle)

24.7 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

24.8 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

24.9 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

24.10 ਸੰਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ:

- ਵਿਆਪਾਰ-ਚਕਰ ਦੇ ਕਿਸਮ ਜਾਨਣ ਲਈ।
- ਵਿਆਪਾਰ-ਚਕਰ ਦੀ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਜਾਨਣ ਲਈ।
- ਵਿਆਪਾਰ-ਚਕਰ ਸੰਬੰਧੀ ਸਿਧਾਂਤ ਜਾਨਣ ਲਈ।
- ਹਿਕਸ ਦਾ ਵਿਆਪਾਰ-ਚਕਰ ਸਿਧਾਂਤ ਜਾਨਣ ਲਈ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

ਵਪਾਰ-ਚਕਰ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਅੰਗ ਹੈ। ਇਹ ਚਕਰੀਏ ਤੇਜੀਆ ਅਤੇ ਮੰਦਿਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਵਪਾਰ-ਚਕਰ ਵਿਚ ਕੁਲ ਰੋਜਗਾਰ, ਆਮਦਨ, ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਕੀਮਤ-ਪਧਰ ਵਿਚ ਤਰੰਗ ਦੀ ਤਰਾਂ (wave-like) ਉਤਾਰ-ਚਵਾਵ ਆਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਵਿਭਿੰਨ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰਿਆਂ ਨੇ 'ਵਪਾਰ-ਚਕਰ' ਨੂੰ ਵਿਵਿਧ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ. ਹੈਵਲਰ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਬਹੁਤ ਸਰਲ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, " ਵਪਾਰ-ਚਕਰ ਨੂੰ ਆਮ ਭਾਵ ਵਿਚ ਇਦਾਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਚੰਗੇ ਅਤੇ ਬੁਰੇ ਵਪਾਰ ਦੀ ਸਮਰਿਧੀ ਅਤੇ ਮੰਦੀ ਦੀ ਅਵਧਿਆਂ ਦਾ ਅਦਲ-ਬਦਲ ਹੈ। " ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ (Treatise of Money) ਵਿਚ ਕੇਨਜ਼ ਰਾਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਵੱਧ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ- "ਵਪਾਰ-ਚਕਰ ਚੰਗੇ ਵਪਾਰ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਅਵਧਿਆਂ ਨਾਲ ਨਿਰਮਿਤ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟਤਾ ਵੱਧਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਘੱਟ ਬੇਰੋਜਗਾਰ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਅਵਧਿਆਂ ਗਿਰਦੀਆਂ

ਨੋਟ ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਉਚੀ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਤਾ ਤੋਂ ਯੁਕਤ ਬੁਰੇ ਵਪਾਰ ਦੀ ਅਵਧਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਅਦਲ-ਬਦਲ ਕਰਦੀ ਹੈ।" ਪੋ. ਏਸਟੇ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ , "ਚਕੀਅ ਓਤਾਰ-ਚਵਾਵ ਦੀ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟਤਾ ਵਿਸਤਾਰ ਅਤੇ ਸੰਕੁਚਨ ਦੀ ਤਰੰਗਾਂ ਦਾ ਅਦਲ-ਬਦਲ ਹੈ। ਓਹਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਨਿਯਤ ਲਯੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਭਾਵ ਵਿਚ ਚਕਰੀਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੰਕੁਚਨ ਅਤੇ ਵਿਸਤਾਰ ਦੀ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਅਕਸਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਰੂਪ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ-ਜੁਲਦੇ ਢੰਗ ਤੇ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹਨ।" ਵਪਾਰ-ਚਕਰਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਲਕਸ਼ ਕਰਣ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਚਕਰ ਇਕਰੁਪ, ਵਾਰੰਵਾਰ ਅਤੇ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਯੁਕਤ ਪੁਰਣਰੂਪ ਨਾਲ ਨਿਯਮਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਭਾਵ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕੀ ਓਤਪਾਦਨ ਦੇ ਇਕ ਸ਼ਿਖਰ ਪੱਧਰ ਤੇ ਦੂਜੇ ਤੱਕ ਪੰਜਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਸਮੇਂ ਲਗੇ ਅਤੇ ਓਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਅਤੇ ਥਲੇ ਦੇ ਮੋੜ ਬਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸੱਦਾ ਇਕ ਹੀ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਣ ਕਰੇ। ਪਰ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੇ ਚਕਰ ਕਦੇ ਘਟਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਵਿਆਪਾਰ ਚਕਰ ਕੁਲ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਆਮਦਨ, ਓਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰਾਂ ਦੇ ਆਵਰਤੀ ਓਤਾਰ-ਚਾਡਵ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

24.1 ਚਕਰਾਂ ਦੇ ਕਿਸਮ (Types of Cycles)

ਵਿਆਪਾਰ ਚਕਰਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਹੇਠ ਇਸ ਤਰਾਂ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(1) ਛੋਟਾ ਕਿਚਨ ਚਕਰ (The Short Kitchin Cycle) – ਇਸਨੂੰ ਲਘੁ ਚਕਰ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੇੜਾ ਲਗਭਗ 40 ਮਹਿਨਿਆਂ ਦੇ ਮਸੇ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਰਿਟਿਸ਼ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਜੋਸੇਫ ਕਿਚਨ (Joseph Kitchin) ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ ਜਿਨੇ 1923 ਦੇ ਵੱਧੇ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਚਕਰਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਫਰਕ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਅਪਣੇ ਸ਼ੋਧ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਸ ਨਾਤਿਜੇ ਤੇ ਪੁੰਜਿਆ ਕਿ ਵੱਧਾ ਚਕਰ 40 ਮਹਿਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦੋ ਜਾਂ ਤਿਨ ਚਕਰਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(2) ਲੰਮਾ ਜੁਗਲਰ ਚਕਰ (The Long Juglar Cycle) – ਇਸ ਚਕਰ ਨੂੰ ਵੱਧਾ ਚਕਰ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਇਸ ਤਰਾਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। “ਇਹ ਅਨੁਕ੍ਰਮਿਕ (successive) ਸੰਕਟਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਾਰ ਕਰਿਆ ਦਾ ਉਤਾਰ ਚਵਾਉ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।” 1862 ਵਿੱਚ ਫ੍ਰਾਂਸੀਸੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਕਲੀਮੇਂਟ ਜੁਗਲਰ (Clement Juglar) ਨੇ ਇਹ ਦਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸਮਰਿਧਿ ਸੰਕਟ ਅਤੇ ਪਰਿਸਮਾਪਨ (Liquidation) ਦੀ ਅਵਧਿਆਂ ਸਦਾ ਇਕ ਹੀ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਬਾਦ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਨਾਂ ਸੱਬ ਤੋਂ ਬਾਦ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਇਸ ਨਾਤਿਜੇ ਤੇ ਪੁੰਜੇ ਹਨ ਕਿ ਜੁਗਲਰ ਚਕਰ ਦਾ ਸਮੇਂ ਔਸਤਨ ਸਾਢੇ ਨੌਂ ਸਾਲ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(3) ਬਹੁਤ ਲੰਮਾ ਕੋਂਦਰਾਤੀਫ ਚਕਰ (The Very Long Kondratieff Cycle) – 1925 ਵਿੱਚ ਰੂਸੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਕੋਂਦਰਾਤੀਫ ਇਸ ਨਾਤਿਜੇ ਤੇ ਪਾਹੁਚੇ ਕਿ ਚਕਰਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਲਾਮਿਆਂ ਤਰੰਗਾਂ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹਨ ਜਿਸਦਾ ਸਮੇਂ 50 ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇੜਾ ਛੇ ਜੁਗਲਰ ਚਕਰਾਂ ਦੀ ਬਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਹੀ ਲੰਮੇ ਚਕਰ ਨੂੰ ਕੋਂਦਰਾਤੀਫ ਤਰੰਗੇ ਕਿਹਾ ਜਾਨੇ ਲਾਗਿਆ ਹੈ।

(4) ਭਵਨ ਸੰਬਧੀ ਚਕਰ (Building Cycle) – ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੇ ਚਕਰ ਉਹ ਹਨ ਜੇੜੇ ਭਵਨਾਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਨਾਲ ਸੰਬਧ ਰਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਨਾਂ ਦਾ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤ ਜਿਆਦਾ ਨਿਯਮਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਮੇਂ ਵਡੇ ਚਕਰਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਦੋ ਗੁਣਾ ਅਤੇ ਔਸਤਨ 18 ਸਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਦਾ ਚਕਰ ਵਾਰਨ (Warren) ਅਤੇ ਪਿਯਰਸਨ (Pearson) ਨਾਂ ਦੇ ਦੋ ਅਮਰੀਕੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬਧ ਹੈ, ਜੇੜਾ World Price and the Building Industry (1937) ਨਾਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਨਾਤਿਜੇ ਤੇ ਪੁੰਜੇ ਸਨ।

(5) ਕੁਜਨੇਟਸ ਚਕਰ (Kuznets Cycle) – ਮਸ਼ਹੂਰ ਅਮਰੀਕੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਪ੍ਰੋ. ਸਾਇਮਨ ਕੁਜਨੇਟਸ ਨੇ 16-22 ਸਾਲ ਦੇ ਲੰਮੇ ਉਤਾਰ-ਚਵਾਉ (secular swing) ਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਤਰਾਂ ਦੇ ਚਕਰਾਂ ਦੀ ਪੁਸਧਾਪਣਾ ਕੀਤੀ ਜਿਸਨੂੰ ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ 7-11 ਸਾਲ ਦੇ ਚਕਰ ਨੂੰ ਜਿਆਦਾਤਰ ਮੱਹਤਵਹੀਨ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਕੁਜਨੇਟਸ ਚਕਰ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲਾਗਿਆ।



ਨੋਟਸ

ਵਿਆਪਾਰ-ਚਕਰ ਪੁੰਜੀਵਾਦੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਅੰਗ ਹੈ। ਇਹ ਚਕਰਿਆ ਤੇਜਿਆ ਅਤੇ ਮੰਦਿਆ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬਧਿਤ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਰਿਕਤ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋ (Fill in the blanks):

1. ਵਿਆਪਾਰ-ਚਕਰ ਚੰਗੇ ਅਤੇ ਬੁਰੇ ਵਿਆਪਾਰ ਦੀ ਸਮਰਿਧਿ ਅਤੇ ਮੰਦੀ ਦੀ ਅਵਧਿਆਂ ਦਾ..... ਹੈ।
2. ਵਿਆਪਾਰ-ਚਲ ਕੁਲ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਆਮਦਨ, ਓਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰਾਂ ਦੀ ਆਵਤੀ..... ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

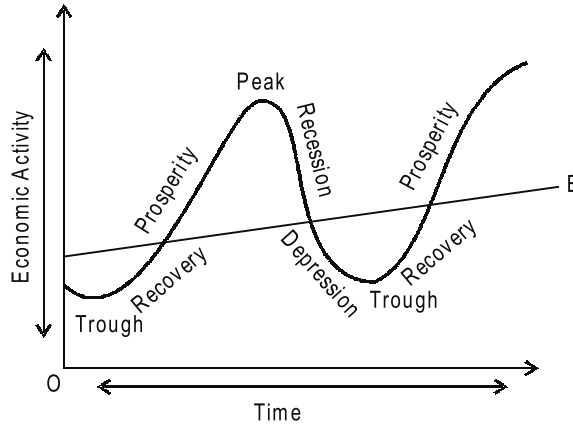
24.2 ਵਿਆਪਾਰ-ਚਕਰ ਦੀ ਅਵਸਥਾਵਾਂ (Phases of a Trade Cycle)

ਨੋਟ

ਇਕ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਚਕਰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਚਾਰ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ -

1. ਵਿਸਤਾਰ ਅਤੇ ਸਮਰਥਿ ਅਤੇ ਉਤਕਰਸ਼ (upswing)
2. ਸੁਸਤੀ (recession) ਅਤੇ ਉਪਰੀ ਮੋਡ ਬਿੰਦੂ
3. ਸੰਕੁਚਨ ਜਾਂ ਮੰਦੀ ਜਾਂ ਅਪਕਰਸ਼ (downswing) ਅਤੇ
4. ਦੁਬਾਰਾ ਉਠਾਓ (revival) ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਉਤਥਾਨ (Recovery) ਅਤੇ ਥੱਲਣਾ ਮੋਡ ਬਿੰਦੂ।

ਭਿੰਨ ਚਕਰਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ ਇਹ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਆਵਰਤੀ (recurring) ਅਤੇ ਇਕਰੁਪ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਾਲਕਰਮ ਅਤੇ ਕਾਲ ਅੰਤਰਾਲ (time interval) ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜਿਵੇਂ ਦਾ ਪੀਗੂ ਨੇ ਲਕਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਚਕਰ ਭਵੇਂ ਹੀ ਜੁਣਵਾ ਨ ਹੋਵੇ ਪਰ ਉਹ ਇਕ ਹੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਭਾਂਤਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਮ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟਤਾਵਾਂ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਖੁਰਲੀ (trough) ਅਤੇ ਥਲੇ ਦੇ ਬਿੰਦੂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਕੇ ਚਕਰ ਦੁਬਾਰਾ ਉਤਥਾਨ ਜਾਂ ਸਮਰਥਿ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਗੁਜਰਦਾ ਹੈ, ਸ਼ਿਖਰ ਤੇ ਚੜਦਾ ਹੈ, ਸੁਸਤੀ ਅਤੇ ਮੰਦੀ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਤੋਂ ਗੁਜਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੁਰਲੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਚਿਤਰ 24.1 ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਅੱਗੇ ਵਿਆਪਾਰ ਚਕਰ ਦੀ ਇਨ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।



ਚਿਤਰ 24.1

ਦੁਬਾਰਰੁਤਥਾਨ (Recovery)

ਅਸੀਂ ਪਾਹਿਲਾ ਇਸ ਸਥਿਤਿ ਨੂੰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ, ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਮੰਦੀ ਰੋਗ ਚੁਕੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਪੁਨਰਉਠਾਓ ਅਵਸਥਾ ਅਤੇ ਨਿਚਲਾ ਮੋਡ ਬਿੰਦੂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ‘ਆਰੰਭਕਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ’ (originating forces) ਅਤੇ ‘ਪ੍ਰਾਰੰਭਕ’ (starters) ਬਾਹਿਅਜਾਤ (exogenous) ਅਤੇ ਅੰਤਰਜਾਤ (endogenous) ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹਨ। ਮੰਨ ਲਵੋ ਕਿ ਅਰਧ-ਟਿਕਾਉ ਵਸਤੂਆਂ ਘਿਸ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਪਰਿਣਾਮ ਸਰੂਪ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਨਾਪਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਨਾਲ ਮੰਗ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਇਸ ਵੱਧੀ ਹੋਈ ਮੰਗ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਵਧਦੇ ਹਨ। ਉਪਯੋਗ ਦਾ ਪੁਨਰਉਠਾਓ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਬੰਧ ਪੂੰਜੀ ਵਸਤੂ ਉਪਯੋਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪੁਨਰਉਠਾਓ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਕ ਵਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਪੁਨਰਉਠਾਓ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸੰਚਯੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰਿਣਾਮਸਰੂਪ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਰੋਜ਼ਗਾਰ, ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਪਧਰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਵਧਦੇ ਹਨ। ਪੁਨਰਉਠਾਓ-ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਵਚ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਭਰਪੂਰ ਅਤਿਰਿਕਤ ਅਤੇ ਅਪ੍ਰਯੁਕਤ ਸ਼ਕਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਕੁਲ ਲਾਗਤ ਵਿੱਚ ਅਨੁਪਾਤਿਕ ਵਰਿਧੀ ਹੋਏ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਉਤਪਾਦਨ ਵਧਦਾ ਹੈ। “ਪਰ ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਸਮਾਂ ਲੰਘਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ-ਤਿਵੇਂ ਉਤਪਾਦਨ ਘੱਟ ਲੋਚਦਾਰ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵੱਧਦਿਆਂ ਲਾਗਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਆਉਣ ਲਗਦਿਆਂ ਹਨ, ਵਿਤਰਣ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ‘ਪਲਾਂਟਾਂ’ ਦਾ ਵੱਧ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਨਾ ਪਵੇ- ਇਨਾਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੀਮਤਾਂ ਵੱਧਦਿਆਂ ਹਨ।” ਲਾਭ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵਪਾਰ- ਪ੍ਰਤਿਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਤਤਮ ਸਥਿਤੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਬੈਂਕ ਕਰਜ਼ ਦੇ ਲਈ ਮੰਗ ਨੂੰ ਵਧਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਾਖ ਵਿਸਤਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਨਿਵੇਸ਼, ਰੋਜ਼ਗਾਰ, ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਦੀ ਸੰਚਾਈ ਪਕਰਿਆ ਆਪ ਅਪਣਾ ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਤਮ ਸਮਰਥਕ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਦੁਬਾਰਰੁਤਥਾਨ ਸਮਰਥਿ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਕਦਮ ਰਖਦਾ ਹੈ।

ਨੋਟ ਸਮਰਿਧਿ (Prosperity)

ਸਮਰਿਧਿ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੰਗ, ਉਤਪਾਦਨ, ਰੋਜਗਾਰ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਉੱਚੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕੀਮਤਾਂ ਵੱਧਦੇ ਹਨ ਪਰ ਮਜਦੂਰੀ, ਵੇਤਨ, ਬਿਆਜ ਦਰੇ, ਕਿਰਾਇਆ ਅਤੇ ਦਰ, ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਵੱਧਦੇ ਹੈ। ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਲਾਗਤਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤੋਂ ਲਾਭ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲਾਭ ਦੀ ਵਰਿਧਿ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਆਮ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸਟੋਕ-ਬਾਜ਼ਾਰ ਮੁਲਾਂ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਰਿਧੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। “ ਸੁਧਰਦੀ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬੈਂਡ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ, ਵਧਦੇ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਬਦਲਾਵ ਸਟੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਪੇਕਸ਼ਾਕਰਤ ਵੱਧ ਲਾਭ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਯਾਂਸ਼ਾਵਾਂ ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਦਾਰ ਬੈਂਕ-ਸਾਖ ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਜਿਆਦਾਤਰ ਬੈਂਕ ਸਥਿਰ ਪੂੰਜੀ, ‘ਪਲਾਂਟ’, ਸੰਭਾਰ ਅਤੇ ਮਸ਼ਨਿਰੀ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਉਪਭੋਕਤਾ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਲਈ ਮੰਗ ਵਧਾ ਕੇ ਅਤੇ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧਾਕੇ ਆਰਥਿਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯਾਪਤ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਪਰਚੂਨ ਅਤੇ ਥੋਕ ਵਿਕਰੇਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਨਿਰਮਾਣਕਰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਭੰਡਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਕਰਨ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਵਿਸਤਾਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਸੰਚਯੀ ਅਤੇ ਆਤਮ-ਸਮਰਥ ਬਣੀ ਰਹੇਗੀ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਉਸ ਉੱਚੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਦੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸ਼ਿਖਰ (peak) ਅਤੇ ਤੇਜ਼ੀ (boom) ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸਮਰਿਧੀ ਅਤੇ ਸ਼ਿਖਰ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਅਤਿ ਪੂਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਪੱਧਰ ਤੇ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸਫੀਤਕਾਰੀ ਵਰਿਧੀ ਲਿਆ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਰਿਧੀ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਅੰਤ ਅਤੇ ਸੁਸਤੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦਾ ਲਕਸ਼ਣ ਹੈ। ਸੁਸਤੀ ਦੇ ਬੀਜ ਤੇਜ਼ੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਰਥਿਕ ਵਾਚੇ ਵਿੱਚ ਤਨਾਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੋਜੂਦ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਵਿਸਤਾਰਕਾਰੀ ਪੰਥ ਤੇ ਨਿਅੰਤਰਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਹ ਹਨ- (i) ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਇਤਆਦੀ ਦੀ ਦੁਰਬਲਤਾ ਜਿਸਨਾਲ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਸਾਪੇਖਤਾ ਵਿੱਚ ਲਾਗਤਾਂ ਵੱਧਦੀਆਂ ਹਨ; (ii) ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਦੁਰਲਭਤਾ ਦੇ ਕਾਰਣ ਬਿਆਜ ਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ; ਅਤੇ (iii) ਜਦੋਂ ਆਮਦਨ ਵਧਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਵਧਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਉਪਭੋਗ ਦੀ ਸਥਿਰ ਪ੍ਰਵਰਤਿ ਦੇ ਕਾਰਣ ਉਪਭੋਗ ਦਾ ਨ ਵੱਧ ਸਕਣਾ। ਪਹਿਲਾ ਕਾਰਕ ਲਾਭ-ਸੀਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਕਾਰਕ ਨਿਵੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮਹਿੰਗਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਵਪਾਰ-ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟਾਦਾ ਹੈ। ਤੀਜੇ ਕਾਰਕ ਦਾ ਪਰਿਣਾਮ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭੰਡਾਰਾਂ ਦਾ ਅੰਬਾਰ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਪ੍ਰਕਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਕਰੇਯ ਅਤੇ ਉਪਭੋਗ ਉਤਪਾਦਨ ਤੋਂ ਪਿਛੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਕਤਿਆਂ ਸੰਚਯੀ ਅਤੇ ਆਤਮ-ਸਮਰਥ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉੱਧਮੀ, ਵਪਾਰੀ ਅਤੇ ਵਿਅਵਸਾਈ ਬਹੁਤ ਸਤਰਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਤਿਆਸ਼ਾਵਾਦ ਦੀ ਥਾਂ ਨਿਰਾਸ਼ਾਂਵਾਦ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਪਰੀ ਮੋੜ ਬਿੰਦੂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੈ।

ਸਸਤੀ (Recession)

ਜਦੋਂ ‘ਸਿਖਰ’ ਤੋਂ, ਜੋ ਬੇੜੀ ਅਵਧਿ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਥੱਲੇ ਦੀ ਵੱਲ ਗਤਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸੁਸਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। “ਇਹ ਮੋੜ ਦੀ ਉਸ ਅਵਧਿ ਨੂੰ ਲਕਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੰਕੁਚਨ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਕਤਿਆਂ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਸਤਾਰ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਤੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਚਿੰਨ ਇਹ ਹਨ- ਸਟੋਕ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਪਰਿਸਮਾਪਨ (liquidation), ਬੈਂਕਿੰਗ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਤਨਾਵ ਅਤੇ ਕਰਜ਼ਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਪਰਿਸਮਾਪਨ, ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪਤਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ।” ਪਰਿਣਾਮਤ: ਲਾਭ-ਸੀਮਾਵਾਂ ਹੋਰ ਘੱਟ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਲਾਗਤਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਵੱਧਣ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੁਝ ਫਰਮਾਂ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਹੋਰ ਫਰਮਾਂ ਉਤਪਾਦਨ ਘੱਟਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਚਿਤ ਸਟੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੇਚਣ ਦਾ ਪ੍ਰਯਤਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਿਵੇਸ਼, ਰੋਜਗਾਰ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਮੰਗ ਡਿੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸੰਚਯੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਸਤੀ ਹਲਕੀ ਜਾਂ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਤੇਜ਼ ਸਸਤੀ ਨਾਲ ਆਕਸਮਿਕ ਸਫੋਟਾਤਮਕ ਸਥਿਤੀ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਬੈਂਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਤੇ ਸਟੋਕ ਐਕਸਚੇਂਜ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਤੰਕ (panic) ਅਤੇ ਸੰਕਟ (crisis) ਛਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। “ ਜਦੋਂ ਸੰਕਟ, ਅਤੇ ਵੱਧ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਰੂਪ ਨਾਲ ਆਤੰਕ, ਛਾ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਅੰਤ ਅਤੇ ਤਰਲਤਾ ਦੇ ਲਈ ਆਕਸਮਿਕ ਮੰਗਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਕਟ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਕਿਸੀ ਕੇਤੂਕਪੂਰਣ ਅਤੇ ਆਕਸਮਿਕ ਅਸਫਲਤਾ ਦੇ ਕਾਰਣ ਵੀ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਫਰਮ ਅਤੇ ਬੈਂਕ ਜਾਂ ਨਿਗਮ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣਾ ਕਰਜ਼ਾ ਚੁਕਾਉਣ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰਥ ਹੈ। ਇਹ ਘੋਸ਼ਣਾ ਹੋਰ ਬੈਂਕਾਂ ਅਤੇ ਫਰਮਾਂ ਨੂੰ ਐਸੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਕਮਜੋਰ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਆਰਥਿਕ ਵਾਚੇ ਵਿੱਚ ਪੰਨ ਦੀ ਕੰਮੀ ਦੇ ਅਸੁਭ ਲਕਸ਼ਣ ਪ੍ਰਕਟ ਹੋਣ ਲਗਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਫਿਰ, ਇਸ ਨਾਲ ਆਤੰਕ ਦੀ ਐਸੀ ਲਹਿਰ ਛਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਤਿਯ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪੈਸਾ ਨਿਕਲਵਾਉਣ ਦੀ ਭੱਜ ਦੌੜ ਪਰਾਕਾਸ਼ਨਤਾ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਲ 1873, 1893, 1907 ਵਿੱਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਅਮਰੀਕਾ ਨੂੰ ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਸੀ।” ਏਮ. ਡਬਲਯੂ. ਲੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, “ ਜਦੋਂ ਇਕ ਵਾਰ ਸਸਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਜੰਗਲ ਦੀ ਅੱਗ ਵਾਂਗੂ ਭੜਕਣ ਲਗਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਇਕ ਵਾਰ ਚਲ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪੇ ਹੀ ਆਪਣਾ ਸੈਨਾਂ ਦਲ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਵਿਧਵੰਸਕਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਅੰਤਰਿਕ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਦਿੰਦੀ ਹੈ”।

ਮੰਦੀ (Depression)

ਨੋਟ

ਜਦੋਂ ਆਰਥਿਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਹ੍ਰਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸੁਸਤੀ, ਮੰਦੀ ਵਿਚ ਵਿਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ, ਰੋਜ਼ਗਾਰ, ਆਮਦਨ, ਮੰਗ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯਾਪਤ ਕਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਰਥਿਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਹ੍ਰਾਸ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮ ਸਰੂਪ ਬੈਂਕ ਜਮਾ ਡਿੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸਾਖ ਵਿਸਤਾਰ ਰੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਵਪਾਰੀ ਲੋਕ ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਬੈਂਕ ਦਰ ਬਹੁਤ ਡਿੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ. ਏਸਟੇ (Estey) ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, “ ਸਕਰਿਯੋ ਕ੍ਰੇਅ-ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਇਹ ਡਿੱਗਣਾ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿਚ ਘੱਟ ਹੋਣ ਦੀ ਆਧਾਰਭੂਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨਭੂਮਿ ਹੈ, ਜੋ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਆਮ (ਵਿਆਪਕ) ਹ੍ਰਾਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਮੰਦੀ ਨੂੰ ਲਕਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ”। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਮੰਦੀ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਣ ਵਾਲੇ ਤੱਤ ਇਹ ਹਨ-ਸਾਮੂਹਿਕ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ, ਕੀਮਤਾਂ, ਲਾਭਾਂ, ਮਜ਼ਦੂਰੀ, ਬਿਆਜ ਦਰ, ਉਪਭੋਗ, ਖਰਚ, ਨਿਵੇਸ਼, ਬੈਂਕ ਜਮਾ ਅਤੇ ਕਰਜਿਆਂ ਵਿਚ ਆਮ ਪਤਨ; ਫੈਕਟਰਿਆਂ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ; ਅਤੇ ਸਬ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਾ ਨਿਰਮਾਣ- ਪੂੰਜੀਗਤ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਭਵਨ ਆਦਿ ਦਾ-ਇਕਦਮ ਰੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਕਤਿਆਂ ਸੰਚਯੀ ਅਤੇ ਆਤਮਸਮਰਥਕ ਹਨ ਅਤੇ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਗਰਤ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਮੰਦੀ ਜਾਂ ਗਤ ਅਲਪਜੀਵੀ ਹੋਵੇ ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪ੍ਰਯਾਪਤ ਸਮੇਂ ਤਲ ਤੇ ਹੀ ਰਹੇ। ਪਰ ਕਦੇ ਨਾ ਕਦੇ ਸੀਮਾਕਾਰੀ (limiting) ਸ਼ਕਤਿਆਂ ਗਤਿ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਸੰਕੁਚਨ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰਣ ਲਗਦਿਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਪੁਨਰੁਥਾਨ ਦਾ ਮਾਰਗ ਪ੍ਰਸ਼ਸਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਚੱਕਰ ਪੂਰਣ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।



ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਜਿਵੇ ਜਿਵੇ ਸਮੇ ਵੀਤਦਾ ਹੈ, ਉਵੇ-ਉਵੇ ਉਤਪਾਦਨ ਘੱਟ ਲੋਚਦਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

24.3 ਵਿਆਪਾਰ-ਚਕਰ ਸੰਬੰਧੀ ਸਿਧਾਂਤ (Theories of Business Cycle)

ਉਹਨਾਂ ਅਨੇਕ ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਪਰਿਸਥਿਤਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਣ, ਜੋ ਚਕਰਿਯ ਉਤਾਰ- ਚੜਾਵ ਦੇ ਮੂਲ ਵਿਚ ਨਿਹਿਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਵਪਾਰ-ਚਕਰ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨਾ ਕਠਿਣ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਣ ਦੇ ਪ੍ਰਯਤਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮ ਸਰੂਪ ਅਨੇਕ ਸਿਧਾਂਤ ਸਾਮਣੇ ਆਏ ਹਨ। ਕੁਝ ਤਾਂ ਬਾਹਰੀ ਕਾਰਣਾਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਕਾਰਣਾਂ ਨੂੰ ਚਕਰਾਂ ਦੇ ਲਈ ਉਤੱਰਦਾਈ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤੀ ਤਾਂ ਵਪਾਰ-ਚਕਰ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਮੁਦਰਾ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਵਰਗੀਕਰਣ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਦਕਿ ਦੂਜੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਾਸਤਵਿਕ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਿਕ, ਮੋਦਰਿਕ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਿਚ, ਜੋ ਖਰਚ, ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿਚ ਸੰਬੰਧ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਵਿਭਕਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਅਗਲੇ ਦੇ ਅਧਿਆਇਆਂ ਵਿਚ ਚਕਰਾਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਆਧੁਨਿਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਮਾਡਲਾਂ- ਸੈਮਯੂਲਸਨ ਮਾਡਲ, ਹਿਕਸ ਮਾਡਲ ਅਤੇ ਕਾਲਡਰ ਮਾਡਲ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਾਂਗੇ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਬਹੁਵਿਕਲਪੀਆ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Multiple Choice Questions):

- ਵਿਆਪਾਰ ਚਕਰ ਪੁੰਜੀਵਾਦੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਹੈ -
 (ੳ) ਅੰਗ (ਅ) ਪ੍ਰਤਯੰਗ
 (ੲ) ਤਿਆਗ (ਸ) ਵਿਸ਼ਾਂ
- ਭਿਨ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰਿਆਂ ਨੇ ‘ਵਿਆਪਾਰ ਚਕਰ’ ਨੂੰ ਵਿਵਿਧ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਰਾ ਹੈ -
 (ੳ) ਉਦਘਾਟਿਤ (ਅ) ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ
 (ੲ) ਸੰਭਾਸਿਤ (ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋ ਕੋਈ ਨਹੀ।
- ਪਾਸ਼ਚਾਤਯ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਇਸ ਨਾਤਿਜੇ ਤੇ ਪੁੰਜੇ ਹਨ ਕਿ ਜੁਗਲਰ ਚਕਰ ਦੀ ਅਵਧਿ ਔਸਤਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ-
 (ੳ) ਸਾਡੇ ਨੌ ਸਾਲ (ਅ) ਸਾਡੇ ਸੱਤ ਸਾਲ
 (ੲ) ਸਾਡੇ ਬਾਰਹ ਸਾਲ (ਸ) ਸਾਡੇ ਪੰਜ ਸਾਲ।

ਨੋਟ

6. ਭਵਨ ਸੰਬੰਧਿ ਚਕਰਾਂ ਦਾ ਸਮੇ ਬਹੁਤ ਜਿਆਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ -

(ੳ) ਅਨਿਯਮਿਤ

(ਅ) ਨਿਯਮਿਤ

(ੲ) ਲੰਮਾਂ

(ਸ) ਛੋਟਾ।

24.4 ਹਾਟਰੇ ਦਾ ਵਿਆਪਾਰ-ਚਕਰ ਦਾ ਮੁਦਰਾ ਸਿਧਾਂਤ (Hawtrey's Monetary Theory of the Trade Cycle)

ਪ੍ਰੋ. ਆਰ. ਜੀ. ਹਾਟ੍ਰੇ (R.G. Hawtrey) ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, “ ਵਪਾਰ ਚਕਰ ਇਕ ਨਿਤਾੰਤ ਮੋਦਰਿਕ ਸਮਸਿਆ ਹੈ। ” ਇਹ ਵਪਾਰਿਆਂ ਦੇ ਵਲੋਂ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹਨ ਜਿਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਰੂਪ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚ ਸਮਰਿਧੀ ਅਤੇ ਮੰਦੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੱਤ ਹੈ ਕਿ ਹੜਤਾਲ , ਹੱੜ , ਭੂਕੰਪ, ਸੂਖਾ, ਯੁਧ ਆਦਿ ਗੈਰ -ਮੋਦਰਿਕ ਕਾਰਣ, ਬਹੁਤ ਹੋਇਆ ਤਾਂ, ਆਂਸ਼ਿਕ ਮੰਦੀ ਤਾਂ ਲਿਆ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਚੜਾਵ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਅੱਗੇ, ਉਤਪਾਦਕਾਂ ਅਤੇ ਵਪਾਰਿਆਂ ਦੇ ਵਲੋਂ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਿਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਦੇ ਯੁਗ ਵਿਚ ਬੈਂਕ ਸਾਖ ਹੀ ਭੁਗਤਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਬੈਂਕਿੰਗ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੀ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਨੂੰ ਘੱਟਾ ਜਾਂ ਵਧਾਂ ਕੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਨੂੰ ਖਰੀਦਕੇ ਜਾਂ ਸੋਦਾਗਰਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵੇਚਕੇ ਸਾਖ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੀ ਜਾਂ ਘੱਟਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚ ਮੁਦਰਾ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵੱਧ ਜਾਂ ਘੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰਾਂ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚ ਸਮਰਿਧੀ ਅਤੇ ਮੰਦੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਪਾਰ ਚਕਰ ਦੀ ਪ੍ਰਸਾਰ ਅਵਸਥਾ ਉਦੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਬੈਂਕ ਉਧਾਰ-ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਬਿਆਜ ਦੀ ਉਧਾਰ ਦੇਣ ਦੀ ਦਰ ਘੱਟਾਕੇ ਜਾਂ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਖਰੀਦਕੇ ਇਹ ਉਧਾਰ-ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਸੋਦਾਗਰਾਂ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਕਾਂ ਨੂੰ ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਕਾਰਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਿਆਜ ਦਰ ਵਿਚ ਪਰਿਵਰਤਨਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਬਹੁਤ ਸਚੇਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਕਰਜ਼ ਸਸਤੀ ਦਰ ਤੇ ਮਿਲਣ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣਾ ਸਟੋਕ ਜਾਂ ਮਾਲ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਬੈਂਕਾਂ ਤੋਂ ਉਧਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਉਹ ਉਤਪਾਦਕਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਆਰਡਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਅੱਗੇ ਉਹ ਵਧੀ ਹੋਈ ਮੰਗ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਵੱਧ ਸਾਧਨ ਕੰਮ ਵਿਚ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਰਿਣਾਮਸਰੂਪ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਸਵਾਮਿਆਂ ਦੀ ਮੋਦਰਿਕ ਆਮਦਨ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਸਤੂਆਂ ਤੇ ਖਰਚ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੋਦਾਗਰ ਵੇਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਟਾਕ ਖਤਮ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਉਤਪਾਦਕਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਆਰਡਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਉਤਪਾਦਕ ਸਕਰਿਯਤਾ, ਆਮਦਨ, ਪਰਿਖਰਚ, ਮੰਗ ਵਿਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੋਦਾਗਰਾਂ ਦਾ ਸਟਾਕ ਹੋਰ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਾਟ੍ਰੇ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, “ ਵੱਧ ਰਹੀ ਸਕਰਿਅਤਾ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਵੱਧ ਰਹੀ ਮੰਗ ਅਤੇ ਵੱਧ ਰਹੀ ਮੰਗ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਵੱਧ ਰਹੀ ਸਕਰਿਅਤਾ। ਦੁਸ਼ਚਕਰ, ਉਤਪਾਦਕ ਸਕਰਿਅਤਾ ਦਾ ਪਰਸਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ” ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਪਰਸਾਰ ਦੀ ਸੰਚਯੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਚਲਦੀ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ-ਤਿਵੇਂ ਉਤਪਾਦਕ ਕੀਮਤਾਂ ਵਧਾਉਣ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਉਚੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਤੋਂ ਵਪਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਿਤਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਵੱਧ ਲਾਭ ਕਮਾਉਣ ਦੇ ਲਈ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ ਸਟਾਕ ਰੋਕ ਸਕਣ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਆਸ਼ਾਵਾਦੀਤਾ ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਨਾਲ ਵਿਕਰਯ ਵਧਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਕਰੇਯ ਨਾਲ ਆਸ਼ਾਵਾਦਿਤਾ ਵੱਧਦੀ ਹੈ।

ਹਾਟ੍ਰੇ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮਰਿਧੀ ਨਿਰੰਤਰ ਨਹੀ ਚਲਦੀ ਰਿਹ ਸਕਦੀ। ਜਦੋਂ ਬੈਂਕ ਕਰਜ਼ ਦਾ ਪਰਸਾਰ ਰੋਕ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਮਰਿਧੀ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬੈਂਕ ਹੋਰ ਉਧਾਰ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਸ ਲਈ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਨਕਦੀ ਕੋਸ਼ ਰਿਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੇ ਮੁਦਰਾ ਪਰਿਚਲਨ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਉਪਭੋਕਤਾ ਨਕਦੀ ਧਾਰਣਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਖਪਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਦੁਜਾ ਕਾਰਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਘਰੇਲੂ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮ ਸਰੂਪ ਨਿਰਿਯਾਤ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿਚ ਆਯਾਤ ਵੱਧ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੋਨਾਂ ਨਿਰਿਯਾਤ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਕਾਰਣ ਤੇ ਵਿਵਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਬੈਂਕਾਂ ਨੂੰ ਬਿਆਜ ਦੀਆਂ ਦਰਾਂ ਵਧਾਣੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਉਧਾਰ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਬਲਕਿ ਉਹ ਵਪਾਰੀ ਸਮੁਦਾਯੇ ਨੂੰ ਕਰਜ਼ਾ ਚੁਕਾਉਣ ਦੇ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਵਪਾਰਿਕ ਮੰਦੀ ਦੀ ਜਰੂਰਤ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਬੈਂਕਾਂ ਦਾ ਕਰਜ਼ਾ ਚੁਕਾਉਣ ਦੇ ਲਈ ਵਿਆਪਾਰੀ ਆਪਣਾ ਮਾਲ ਵੇਚਣ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਡਿਗਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਆਪਾਰੀ ਲੋਕ ਉਤਪਾਦਕਾਂ ਨੂੰ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਆਰਡਰ ਵੀ ਕੈਂਸਲ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਮੰਗ ਡਿੱਗ ਜਾਣ ਦੇ ਕਾਰਣ , ਉਤਪਾਦਕ ਆਪਣੀ ਉਤਪਾਦਨ ਸਕਰਿਅਤਾ ਘੱਟਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਅੱਗੇ, ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਡਿੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਫੈਲਦੀ ਹੈ। ਆਮਦਨ ਡਿੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗਿਰਦੀ ਹੋਈ ਮੰਗ, ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਆਮਦਨ- ਇਹ ਸਾਰੇ ਮੰਦੀ ਦੇ ਸੁਚਕ ਹਨ। ਬੈਂਕਾਂ ਦਾ ਕਰਜ਼ਾ ਚੁਕਾਉਣ ਵਿਚ ਅਸਮਰਥ ਕੁਝ ਫਰਮਾਂ ਦਿਵਾਲਿਆ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰਾਂ ਬੈਂਕਾਂ ਨੂੰ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਾਖ ਵਿਚ ਹੋਰ ਸੰਕੁਚਨ ਕਰਣ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਸਮਸਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸੰਚਯੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਮੰਦੀ ਵਿਚ ਧੱਕੇਲ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਹਾਟ੍ਰੇ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਪੁਨਰੂਥਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਬਹੁਤ ਹੌਲੀ ਅਤੇ ਰੂਕ-ਰੁਕ ਕੇ ਚਲਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮੰਦੀ ਚਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਵੀ

ਕੀਮਤ ਮਿਲੇ ਉਸੇ ਤੇ ਵਪਾਰੀ ਆਪਣਾ ਸਟਾਕ ਵੇਚਕੇ ਬੈਂਕਾਂ ਦਾ ਕਰਜ਼ਾ ਚੁਕਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਰਿਣਾਮਸਰੂਪ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਰਿਜ਼ਰਵਾਂ ਵਿਚ ਮੁਦਰਾ ਆਉਣ ਲਗਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਕੋਸ਼ ਵੱਧਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਬੈਂਕ- ਦਰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਸਾਖ ਗਤਿਰੋਧ (credit deadlock) ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਰਥਿਕ ਸਕਰਿਯਤਾ ਵਿਚ ਨਿਰਾਸ਼ਾਵਾਦ ਦੇ ਕਾਰਣ ਵਪਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਬੈਂਕਾਂ ਤੋਂ ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਤੋਂ ਰੋਕੇ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਇਸ ਗਤਿਰੋਧ ਨੂੰ ਸਸਤੀ ਮੁਦਰਾ ਨੀਤਿ ਅਪਨਾਕੇ ਖਤਮ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਆਬਰ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚ ਪੁਨਰੂਤਥਾਨ ਲਿਆਏਗਾ।

ਨੋਟ

ਅਲੋਚਨਾਵਾਂ (Criticisms)

ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ (Friedman) ਵਰਗੇ ਮੁਦਰਾ-ਸਿਧਾਂਤੀਆਂ ਨੇ ਹਾਟ੍ਰੇ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਆਦਾਤਰ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਨੇ ਉਸਦੀ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਅਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਚਕਰੀਯੇ ਉਤਾਰ- ਚੜਾਵ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਣ ਵਿਚ ਮੋਦਰਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਤੇ ਜਿਆਦਾ ਜੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਮੋਦਰਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਉਪੇਸ਼ਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗਲਾਂ ਤੇ ਹਾਟ੍ਰੇ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਅਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਦੀ ਚਰਚਾ ਥੱਲੇ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

1. ਸਾਖ ਪ੍ਰਸਾਰ ਜਾਂ ਸੰਕੁਚਨ ਤੇਜੀ ਅਤੇ ਮੰਦੀ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਸਕਦਾ (Expansion or Contraction of Credit cannot bring Boom or Depression) - ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਿ ਸਾਖ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ ਹੋਣ ਨਾਲ ਵਪਾਰ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਹਾਟ੍ਰੇ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਖ ਪ੍ਰਸਾਰ ਨਾਲ ਤੇਜੀ ਆਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਤੇਜੀ ਦਾ ਕਾਰਣ ਸਾਖ ਪ੍ਰਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿਵੇਂਕਿ ਪੀਗੂ ਨੇ ਲਕਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ “ ਬੈਂਕ ਮੁਦਰਾ ਪੂਰਤਿ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਬਦਲਾਵ ਵਪਾਰ ਚਕਰ ਦਾ ਅੰਗ ਹਨ , ਕਾਰਣ ਨਹੀਂ। ” ਮੰਦੀ ਦੀ ਅੰਤਿਮ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਕਰਜ਼ ਸੁਗਮਤਾ ਨਾਲ ਉਪਲਬਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਫਿਰ ਉਹ ਪੁਨਰੂਤਥਾਨ ਲਿਆਣ ਵਿਚ ਅਸਮਰਥ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ, ਸਾਖ ਸੰਕੁਚਨ ਮੰਦੀ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਮੰਦੀ ਦੇ ਲਈ ਸਥਿਤੀਆਂ ਮਾਤਰ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਸਾਖ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ ਜਾਂ ਸੰਕੁਚਨ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚ ਨਾਂ ਤਾਂ ਤੇਜੀ ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਮੰਦੀ ਲਿਆ ਸਕਦਾ ਹੈ।
2. ਸਮਰਿਧੀ ਅਨੰਤਕਾਲ ਦੇ ਲਈ ਚਲਾਈ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ ਅਤੇ ਮੰਦੀ ਰੋਕੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ (Prosperity cannot be continued and Depression cannot be delayed indefinitely) - ਹੈਬਰਲਰ ਨੇ ਹਾਟ੍ਰੇ ਦੇ ਇਸ ਤਰਕ ਦੀ ਅਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ “ਵਪਾਰਿਕ ਤੇਜੀ ਦੇ ਭੰਗ ਦੇ ਲਈ ਸਦਾ ਮੋਦਰਿਕ ਕਾਰਣ ਹੀ ਉਤਰਦਾਈ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਮੁਦਰਾ ਪੂਰਤਿ ਅਨੰਤ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਾਲ ਦੇ ਲਈ ਸਮਰਿਧੀ ਚਲਦੀ ਰਹ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੰਦੀ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ” ਪਰ ਤੱਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੂਰਤਿ ਅੰਨਤ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਵੀ ਨਾਂ ਤਾਂ ਸਮਰਿਧੀ ਨੂੰ ਅੰਨਤ ਕਾਲ ਦੇ ਲਈ ਚਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੰਦੀ ਨੂੰ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤਕਾਲ ਤੱਕ ਸਥਗਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
3. ਵਿਆਪਾਰੀ ਕੇਵਲ ਬੈਂਕ ਸਾਖ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਨਹੀਂ (Traders not dependent only on Bank Credit) - ਹਾਟ੍ਰੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵਿਚ ਥੋਕ-ਵਿਕ੍ਰੇਤਾ ਨੂੰ ਜੋ ਕਾਰਿਆ ਭਾਗ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਅਲੋਚਨਾ ਪ੍ਰੋ. ਹੈਮਬਰਗ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਹਾਟ੍ਰੇ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਆਪਾਰੀ ਜਾਂ ਥੋਕ ਵਿਕ੍ਰੇਤਾ ਹੈ ਜੋ ਬੈਂਕਾਂ ਤੋਂ ਉਧਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਤਥਾਨ ਜਾਂ ਪਤਨ ਲਿਆਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਵਿਆਪਾਰੀ ਕੇਵਲ ਬੈਂਕ ਸਾਖ ਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਬਲਕਿ ਆਪਣੇ ਸੰਚਿਤ ਕੋਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਨਿਜੀ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਉਧਾਰ-ਗ੍ਰਹਿਣ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਵਿਆਪਾਰੀ ਦੇ ਲਈ ਵਿਤ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦੇ ਹਨ।



ਟਾਸਕ

ਵਿਆਪਾਰ-ਚਕਰ ਸੰਬੰਧਿ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਅਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ।

24.5 ਸੈਮਯੂਲਸਨ ਦਾ ਵਿਆਪਾਰ-ਚਕਰ ਮਾਡਲ (Samuelson's Trade Cycle Model)

ਪ੍ਰੋ. ਸੈਮਯੂਲਸਨ ਨੇ ਇਕ ਸਮੇ ਸਸੇਪਸਚਤਾ (one period lag) MPC (α) ਅਤੇ ਤਵਰਕ (β) ਦੇ ਭਿਨ ਮੁੱਲ ਮਨਕੇ, ਪੰਜ ਭਿਨ ਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਆਪਾਰ ਚਕਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਇਕ ਗੁਣਕ ਤਵਰਕ ਮਾਡਲ ਨਿਰਮਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸੈਮਯੂਲਸਨ ਮੋਡਲ ਇਹ ਹੈ -

$$Y_t = G_t + C_t + I_t \quad \dots(i)$$

ਜਿਥੇ Y_t ਰਾਸ਼ਤਰੀ ਆਮਦਨ (Y) ਹੈ, t ਮਸੇ ਤੇ ਜੇਤੀ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ G_t , ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ C_t ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ I_t ਦਾ ਕੁਲ ਜੋੜ ਹੈ।

ਨੋਟ

$$C_t = \alpha Y_{t-1} \quad \dots(ii)$$

$$I_t = \beta (C_t - C_{t-1}) \quad \dots(iii)$$

ਸਮੀਕਰਣ (2) ਦਾ ਸਮੀਕਰਣ (3) ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ -

$$I_t = \beta (\alpha Y_{t-1} - \alpha Y_{t-2})$$

$$I_t = \beta \alpha Y_{t-1} - \beta \alpha Y_{t-2} \quad \dots(iv)$$

$$G_t = 1 \quad \dots(v)$$

ਸਮੀਕਰਣ (2), (4) ਅਤੇ (5) ਨੂੰ ਸਮੀਕਰਣ (1) ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ -

$$Y_t = 1 + \alpha Y_{t-1} + \beta \alpha Y_{t-1} - \beta \alpha Y_{t-2} \quad \dots(vi)$$

$$= 1 + \alpha (Y_{t-1} + \beta \alpha Y_{t-1}) - \beta \alpha Y_{t-2}$$

$$= 1 + \alpha (1 + \beta) Y_{t-1} - \beta \alpha Y_{t-2} \quad \dots(vii)$$

ਸੈਮਯੂਲਸਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, “ਜੇਕਰ ਸਾਨੂੰ ਦੋ ਅਵਧਿਆਂ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਪਤਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਅਗਲੀ ਅਵਧਿ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ, ਭਾਰਿਤ ਜੋੜ (weighted sum) ਲੈਕੇ, ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਨਿਕਾਲੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਭਾਰ, ਨਿਸੰਦੇਹ, ਸੀਮਾਂਤ ਉਪਭੋਗ ਪ੍ਰਵਰਤਿ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਦੇ ਚੁਣ ਗਏ ਮੁਲਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਾਂਗੇ। ਇਹ ਮੰਨਕੇ ਕਿ ਸੀਮਾਂਤ ਉਪਭੋਗ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦਾ ਮੁੱਲ ਜੀਰੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਤੇ ਇਕ ਤੋਂ ਘੱਟ ($0 < \alpha < 1$) ਅਤੇ ਤਵਰਕ ਦਾ ਮੁੱਲ ਜੀਰੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ($\beta > 0$) ਹੈ, ਸੈਮਯੂਲਸਨ ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਚਕਰੀਯੇ ਉਤਾਰ-ਚੜਾਵ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾਂਸ਼ ਤਾਲਿਕਾ 1 ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।”

ਸਥਿਤੀ 1 ਸੈਮਯੂਲਸਨ ਦੇ ਚਕਰੀਯ ਪੱਥ (cycleless path) ਨੂੰ ਵਿਅਕਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਕੇਵਲ ਗੁਣਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਤਵਰਕ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਇਸ ਨੂੰ ਚਿੱਤਰ 24.2 (A) ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਥਿਤੀ 2 ਪਰਿਮੰਦਿਤ ਚਕਰੀਯ ਪੱਥ (damped cyclical path) ਨੂੰ ਵਿਅਕਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਥੇਤਿਕ ਗੁਣਕ ਪੱਧਰ ਦੇ ਗਿਰਦ ਉਤਰਦਾ ਚੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੇਲੀ- ਹੇਲੀ ਉਸ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਚਿੱਤਰ 24.2 (B) ਵਿਚ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸੈਮਯੂਲਸਨ ਦਾ ਪਰਸਪਰ ਕਰਿਆ ਮੋਡਲ		
ਸਥਿਤੀ	ਮੁੱਲ	ਚਕਰ ਦਾ ਵਿਆਪਾਰ
1.	$\alpha = .5, \beta = 0$	ਚਕਰਹੀਨ ਪੱਥ
2.	$\alpha = .5, \beta = 1$	ਪਰਿਮੰਦਿਤ ਉਤਾਰ-ਚੜਾਉ
3.	$\alpha = .5, \beta = 2$	ਸਥਿਰ ਵਿਸਤਾਰ ਦੇ ਉਤਾਰ-ਚੜਾਉ
4.	$\alpha = .5, \beta = 3$	ਵਿਸਫੋਟਾਤਮਕ ਚਕਰ
5.	$\alpha = .5, \beta = 4$	ਚਕਰਹੀਨ ਵਿਸਫੋਟਾਤਮਕ ਪੱਥ

ਸਥਿਤੀ 3 ਸਤਿਰ ਵਿਸਤਾਰ (constant amplitudes) ਵਾਲੇ ਚਕਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਖੁਦ ਦੇ ਗੁਣ -ਪਧਰ ਦੇ ਗਿਰਦ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਘੁਮਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਚਿੱਤਰ 24.2 (C) ਵਿਚ ਵਿਖਾਈ ਗਈ ਹੈ।

ਸਥਿਤੀ 4 ਪ੍ਰਤਿ-ਪਰਿਮੰਦਿਤ (anti-damped) ਅਤੇ ਵਿਸਫੋਟਾਤਮਕ ਚਕਰਾਂ (explosive cycles) ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਟ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਲਈ ਦੇਖੋ ਚਿੱਤਰ 24.2 (D)।

ਸਥਿਤੀ 5 ਚਕਰਹੀਨ ਵਿਸਫੋਟਾਤਮਕ ਉੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਪੱਥ (Cycleless explosive upward path) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਆਖਿਰ ਵਰਿਧੀ ਦੀ ਚਕਰਵਰਿਧੀ ਬਿਆਜ਼ ਦਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਚਿੱਤਰ 24.2 (E) ਵਿਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਉੱਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੇਵਲ ਤਿੰਨ ਸਥਿਤੀਆਂ, ਨੰ. 2, 3, ਅਤੇ 4 ਦੀ ਹੀ ਪ੍ਰਕਰਤੀ ਚਕਰੀਯ ਹੈ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟਾ ਕੇ ਕੇਵਲ ਦੋ ਹੀ ਰੱਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਥਿਰ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖਣ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਨੰ. 3 ਅਨੂਭਵ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਈ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਤੱਕ ਪਰਿਮੰਦਿਤ ਚਕਰਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੰ. 2 ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਇਹ ਜੇਕਰ ਨਿਯਮਿਤ ਰੂਪ ਨਾਲ ਤਾਂ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਪਿਛੱਲੀ ਅੱਧੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਵਿਚ ਹੇਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਘੱਟਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। “ਆਮਤੋਰ ਤੇ ਯੁਧਕਾਲੀਨ

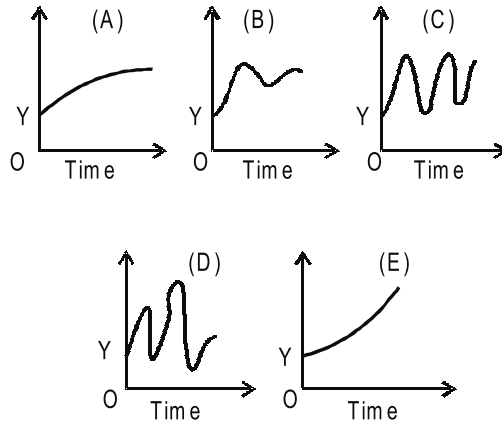
ਅਵਧਿ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਯੂਰੋਪ ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ ਚਕਰ ਜਿਆਦਾਤਰ ਪਰਿਮੱਦਿਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।” ਇਹ ਪਰਿਣਾਮ ਹਨ “ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਘਟਕਾਂ ਦੇ - ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਵਿਵਸਥਿਤ ਝਟਕੇ (erratic shocks) ਕੀਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ - ਜੇਕੋ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਬਹਿਜਾਰਤ ਸਾਂਧਨਾਂ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੇਕੋ ਯੁਧ, ਫਲਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ, ਅਵਿਸ਼ਕਾਰ, ਆਦਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂਦੇ “ ਪਰਯਾਪਤ ਸਥਿਰਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਆਣ ਦੀ ਕਾਮਨਾਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।” ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮ ਨੂੰ ਮਾਪਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ।

ਨੋਟ

ਵਿਸਫੋਟਾਤਮਕ ਚਕਰਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨ. 4 ਅਤੀਤ (past) ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਇਨ ਚਕਰਾਂ ਦੇ ਅਭਾਵ ਦਾ ਕਾਰਣ ਉਨ ਬਹਿਜਾਰਤ ਆਰਥਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਪਰਿਣਾਮ ਹੈ, ਜੇਕੋ ਉਤਾਰ ਚੜਾਉ ਨੂੰ ਸੀਮਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਹਿਕਸ ਨੇ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਮਨਿਅਤਾ ਲੋਕੋ ਵਿਆਪਾਰ ਚਕਰ ਦਾ ਮੋਡਲ ਨਿਰਮਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜੇਕੋ ਸ਼ਿਖਰਾਂ ਅਤੇ ਤਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਵਿਆਪਾਰ ਚਕਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਮੀਖਾਤਮਕ ਮੁੱਲਾਂਕਨ (Critical Appraisal)

ਗੁਣਕ ਅਤੇ ਤਵਰਕ ਦੀ ਪਰਸਪਰ ਕਰਿਆ ਦਾ ਸਬ ਤੋ ਵੱਧਾ ਹੁਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅਕੱਲੇ ਗੁਣਕ ਜਾਂ ਤਵਰਕ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਤਰੀ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਤੇਜੀ ਨਾਲ ਵੱਧਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਨ ਕੇਵਲ ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਚਕਰਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦੇ ਲਈ ਬਲਕਿ ਸਥਿਰੀਕਰਣ ਨੀਤੀ (stabilization policy) ਦੇ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਕ ਉਪਯੋਗੀ ਔਜਾਰ ਹੈ। ਜਿਵੇ ਜਾਂ ਪੋ. ਕੁਰਿਹਾਰਾ ਦੇ ਲਕਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ, “ ਸੀਮਾਂਤ ਉਪਭੋਗ ਪ੍ਰਵਰਿਤਿ (ਇਕ ਤੋ ਘੱਟ ਹੋਣ) ਦੀ ਧਾਰਣਾ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਗੁਣਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਹੀ ਤਵਰਕ ਨਿਯਮ ਚਕਰ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੇ ਉਪਯੋਗੀ ਔਜਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਵਿਆਪਾਰ ਚਕਰ ਨੀਤੀ ਦੇ ਲਾਭਾਦਾਇਕ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।” ਗੁਣਕ ਅਤੇ ਤਵਰਕ ਇਕਠੇ ਮਿਲਕੇ ਚਕਰੀਆ ਉਤਾਰ-ਚੜਾਉ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਤਵਰਕ ਦਾ ਮੁੱਲ (β) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗਾ, ਵਿਸਫੋਟਾਤਮਕ ਚਕਰ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਵੀ ਉਨੀ ਹੀ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗੀ। ਗੁਣਕ ਦਾ ਮੁੱਲ (α) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗਾ, ਚਕਰਹੀਨ ਪੱਥ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਉਨੀ ਹੀ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗੀ। ਅਸੀ ਪੋ.ਇਸਟੇ (Prof. Estey) ਦੇ ਨਾਲ ਸਹਮਤ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਨਤੀਜੇ ਤੇ ਆ ਕੇ ਕਹ ਸਕਦੇ ਹਾਂ - “ਗੁਣਕ ਅਤੇ ਤਵਰਕ ਦਾ ਸੰਯੋਗ ਚਕਰੀਯ ਉਤਾਰ-ਚੜਾਉ ਪੈਦਾ ਕਰਣ ਦੀ ਸ਼ਮਤਾ ਰਖਦਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਕਲਾ ਗੁਣਕ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦਿਤੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਚਕਰ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਬਲਕਿ ਆਮਦਨ ਦੇ ਸਥਿਰ ਪੱਧਰ ਤੱਕ, ਕੇਵਲ ਹੋਲੀ ਵਰਿਧਿ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸੇ ਉਪਭੋਗ ਦੀ ਪ੍ਰਵਰਿਤਿ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਜੇਕਰ ਤਵਰਕ ਦੇ ਨਿਯਮ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਪਰਿਣਾਮ ਇਹ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਤਾਰ-ਚੜਾਉ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਦਾਂ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਗੁਣਕ ਪੱਧਰ ਕਿਹਾ ਜਾਦਾਂ ਹੈ। ਤਵਰਕ ਪਹਿਲਾ ਕੁਲ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਇਸ ਪਧਰ ਤੋ ਉੱਤੇ ਲੈ ਜਾਦਾਂ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਵੇ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੀ ਦਰ ਘੱਟਦੀ ਹੈ, ਤਵਰਕ ਬਲਣਾ ਮੋਣ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਕਰ ਲੈਦਾ ਹੈ ਜੇਕੋ ਕੁਲ ਆਮਦਨ ਦਾ ਗੁਣਕ ਪੱਧਰ ਤੋ ਬਲੇ ਲੈ ਜਾਦਾਂ ਹੈ, ਤਦ ਫੇਰ ਉੱਤੇ ਅਤੇ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਕ੍ਰਮ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।



ਚਿਤਰ 24.2

ਸੀਮਾਵਾਂ (Limitations)

ਗੁਣਕ-ਤਵਰਕ ਪਰਸਪਰ ਕਰਿਆ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਤਯੋਗ ਉਪਯੋਗਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਪੇਸ਼ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੀ ਅਪਣੀ ਸੀਮਾਵਾਂ ਹੈ।

1. ਸੈਮਯੂਲਸਨ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਭਿਨ ਚਕਰਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਵਧਿ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਦੇ ਸੰਬਧ ਵਿੱਚ ਉਹ ਚੁਪ ਹਨ।
2. ਪੇਸ਼ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਇਹ ਮੰਨ ਲੈਦਾਂ ਹੈ ਕਿ ਉਪਭੋਗ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਪ੍ਰਵਰਿਤੀ (α) ਅਤੇ ਤਵਰਕ (β) ਸਥਿਰ ਹੈ, ਪਰ ਹਕਿੱਕਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਆਮਦਨ ਦੇ ਪੱਧਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸਲਈ ਇਹ ਛੋਟੇ ਉਤਾਰ - ਚੜਾਵਾਂ ਦੇ ਅਧਿਅਨ ਤੇ ਹੀ ਲਾਗੂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।
3. ਪੇਸ਼ ਮੋਡਲ ਵਿੱ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚਕਰਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਉਹ ਪ੍ਰਵਰਿਤੀਨ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸਥਿਰ ਪੱਧਰ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਘੁਮਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਾਸਤਵਿਕ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਪ੍ਰਵਰਿਤੀਨ (trendless) ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਬਲਕਿ ਵਰਿਧਿ ਦੀ ਪਕਰਿਆ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਦਾ ਪਰਿਣਾਮ ਹੈ ਕਿ ਹਿਕਸ ਨੇ ਵਰਿਧਿਸ਼ੀਲ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਵਿਆਪਾਰ ਚਕਰ ਦੇ ਅਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ।

ਨੋਟ ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਥਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਕਰੋ

(State whether the following statements are True or False):

7. ਸਮਰਿਧਿ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੰਗ, ਉਤਪਾਦਨ, ਰੋਜਗਾਰ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਉੱਚੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
8. ਨਿਵੇਸ਼, ਰੋਜਗਾਰ, ਉਤਪਾਦਨ, ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੀ ਸੰਚਈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਆਪ ਅਪਣਾ ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਦੀ ਹੈ।
9. ਜਦ ਸ਼ਿਖਰ ਵਿੱਚ ਜੇੜਾ ਬੋੜੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਥਲੇ ਦੇ ਔਰ ਗਤਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਸਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
10. ਜਦੋਂ ਆਰਥਿਕ ਕਰਿਆ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕ ਹੱਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਸਤੀ, ਤੇਜੀ ਵਿੱਚ ਵਿਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

24.6 ਹਿਕਸ ਦਾ ਵਿਆਪਾਰ-ਚਕਰ ਸਿਧਾਂਤ (Hicks's Theory of Trade Cycle)

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਜੇ. ਆਰ ਹਿਕਸ ਨੇ ਅਪਣੀ ਪੁਸਤਕ A contribution to the Theory of the Trade Cycle ਵਿੱਚ ਗੁਣਕ ਤਵਰਕ ਪਰਸਪਰ ਕਰਿਆ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਅਪਣਾ ਵਿਆਪਾਰ ਚਕਰਾਂ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਨਿਰਮਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਲਈ “ਤਵਰਕ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਗੁਣਕ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਉਤਾਰ-ਚੜਾਉ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਦੋ ਪੱਖ ਹਨ।” ਸੈਮਯੂਲਸਨ ਦੇ ਮੋਡਲ ਨਾਲ ਭਿਨ, ਜੇੜੇ ਅਲਪ ਉਤਾਰ ਚੜਾਉ ਦੇ ਅਧਿਅਨ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਹਿਕਸ ਦਾ ਮੋਡਲ ਵਰਿਧਿ ਅਤੇ ਗਤਿਮਾਨ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖਦਾ ਹੈ।

ਮੋਡਲ ਦੇ ਤੱਤ (Ingredients of the Model)

ਹਿਕਸ ਦੇ ਵਿਆਪਾਰ-ਚੱਕਰ ਮਾਡਲ ਦੇ ਤੱਤਵ ਇਹ ਹੈ ਵਿਰੱਧਿ ਦੀ ਅਭੀਸ਼ਟ ਦਰ, ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ, ਨਿੱਜੀ ਨਿਵੇਸ਼, ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਫਲਨ ਅਤੇ ਗੁਣਕ-ਤਵਰਕ ਸੰਬੰਧ।

ਵਿਰਧੀ ਦੀ ਅਭੀਸ਼ਟ (Warranted rate of growth) ਦਰ ਉਹ ਦਰ ਹੈ, ਜੇੜੀ ਅਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਨਾਏ ਰਖੇਗੀ। ਇਹ ਬਚਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਵਾਸਤਵਿਕ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਬਚਤ ਇਕ ਹੀ ਸਮਾਨ ਦਰ ਤੇ ਹੋ ਰਹੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੀਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਅਭੀਸ਼ਟ ਦਰ ਨਾਲ ਵਰਿਧਿ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਹਿਕਸ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਗੁਣਕ-ਤਵਰਕ ਪਰਸਪਰ ਕਰਿਆਂ ਹੀ ਹੈ, ਜੇੜੀ ਅਭੀਸ਼ਟ ਵਰਿਧਿ ਦਰ ਦੇ ਕੋਲ ਆਰਥਿਕ ਉਤਾਰ-ਚੜਾਉ ਦਾ ਮਾਰਗ ਪ੍ਰਸ਼ਸਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ $C_t = \alpha Y_{t-1}$ ਦਾ ਰੂਪ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਅਵਧਿ t ਵਿੱਚ ਉਪਭੋਗ ਨੂੰ ਪਿਛਲੀ ਅਵਧਿ $(t - 1)$ ਦੀ ਆਮਦਨ (Y) ਦਾ ਫਲਨ ਮਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਆਮਦਨ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਪੀਛੇ ਰਹ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਣਕ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸੰਬੰਧ (lagged relation) ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਪ ਨਿਵੇਸ਼, ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵਾਂ ਤੋਂ ਆਜਾਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸਲਈ ਇਹ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੰਬੰਧ ਹੁੰਦਾ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸਲਈ ਇਹ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਵਰਿਧਿ ਦਰ ਦਾ ਫਲਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਿਕਸ ਦੇ ਮੋਡਲ ਵਿੱਚ ਤਵਰਕ, ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ, ਜੇੜਾ ਗੁਣਕ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਉਪਰੀ ਮੋੜ (upturn) ਲਿਆਦਾ ਹੈ। ਹਿਕਸ ਨੇ ਤਵਰਕ ਨੂੰ ਇਵੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਦਾ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਹੈ।

ਗੁਣਕ ਅਤੇ ਤਵਰਕ ਦੇ ਸਥਿਰ ਮੁੱਲਿਆ ਦੇ ਦਿਤੇ ਹੋਏ ਹੋਣ ਤੇ ‘ਲੀਵਰ ਪ੍ਰਭਾਵ’ (leverage effect) ਹੀ ਆਰਥਿਕ ਉਤਾਰ-ਚੜਾਉ ਦੇ ਲਈ ਉਤਰਦਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਮੋਡਲ ਦੀ ਮਾਨਿਅਤਾਵਾਂ (Assumptions of the Model)

ਵਿਆਪਾਰ-ਚਕਰ ਦਾ ਹਿਕਸੀਯ ਸਿਧਾਂਤ ਇਨ ਮਾਨਿਅਤਾਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ -

1. ਹਿਕਸ ਮਨ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਪ੍ਰਗਤਿਸ਼ੀਲ ਹੈ ਜਿਦੇ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨਿਵੇਸ਼ ਸਥਿਰ ਦਰ ਤੇ ਇਸ ਤਰਾਂ ਵੱਧਦਾ ਹੈ ਤਾਕਿ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਗਤਿਮਾਨ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਰਵੇ।
2. ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਗੁਣਕ (co-efficients) ਕਾਲ ਪਰਯੰਤ (over-time) ਇਹ ਜਿਹੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਦਲਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੰਤੁਲਨ ਪੱਥ ਤੇ ਉੱਤੇ ਦੀ ਔਰ ਵਿਸਥਾਪਨ (displacement) ਸੰਤੁਲਨ ਤੋਂ ਦੂਰ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਗਤਿ (lagged movement) ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

3. ਹਿਕਸ ਮਨ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਣਕ ਅਤੇ ਤਵਰਕ ਦੇ ਮੁੱ ਸਥਿਰ ਹਨ।
4. ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਉਤਪਾਦਨ ਨਾਲ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਅਗੇ ਨਹੀਂ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰ ਸਕਦੀ।

ਨੋਟ

24.7 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

ਅਸੀਂ ਪਾਹਿਲਾ ਇਸ ਸਥਿਤਿ ਨੂੰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ, ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਮੰਦੀ ਰੋਹ ਚੁਕੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਪੁਨਰੁਥਾਨ ਅਵਸਥਾ ਅਤੇ ਨਿਚਲਾ ਮੋੜ ਬਿੰਦੂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ‘ਆਰੰਭਕਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ’ (originating forces) ਅਤੇ ‘ਪ੍ਰਾਰੰਭਕ’ (starters) ਬਾਹਿਅਜਾਤ (exogenous) ਅਤੇ ਅੰਤਰਜਾਤ (endogenous) ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੰਨ ਲਵੋ ਕਿ ਅਰਥ-ਟਿਕਾਉ ਵਸਤੂਆਂ ਘਿਸ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਪਰਿਣਾਮ ਸਰੂਪ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਨਾਪਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਨਾਲ ਮੰਗ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਇਸ ਵੱਧੀ ਹੋਈ ਮੰਗ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਰੋਜਗਾਰ ਵਧਦੇ ਹਨ। ਉਧਯੋਗ ਦਾ ਪੁਨਰਉਥਾਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਬਧ ਪੂੰਜੀ ਵਸਤੂ ਉਧਯੋਗਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਪੁਨਰੁਥਾਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

24.8 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

- ਪੁਨਰੁਤਥਾਨ (Recovery) – ਪੁਨਰਲਾਭ।
- ਤੇਜੀ (Boom) – ਤੇਜ ਗਤਿ।

24.9 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

1. ਵਿਆਪਾਰ ਚਕਰ ਕਿਨੇ ਤਰਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ?
2. ਵਿਆਪਾਰ ਚਕਰ ਦੀ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਪਤਾ ਕਰੋ।
3. ਹਾਟਰੇ ਦਾ ਵਿਆਪਾਰ ਚਕਰ ਦਾ ਮੁਦਰਾ ਸਿਧਾਂਤ ਲਿਖੋ।
4. ਹਿਕਸ ਦਾ ਵਿਆਪਾਰ ਚਕਰ ਸਿਧਾਂਤ ਕੀ ਹੈ?

ਉਤਰ : ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Answer : Self Assessment)

- | | | | |
|------------|--------------|--------|--------|
| 1. ਅਦਲ-ਬਦਲ | 2. ਉਤਾਰ-ਚੜਾਉ | 3. (ੳ) | 4. (ਅ) |
| 5. (ੳ) | 6. (ਅ) | 7. ਸਹੀ | 8. ਸਹੀ |
| 9. ਸਹੀ | 10. ਗਲਤ। | | |

24.10 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)



ਬੁਕਸ

1. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਅਸ. ਕੇ. ਚਕਰਵਰਤੀ, ਹਿਮਾਲਿਆ ਪਬਲਿਸਿੰਗ ਹਾਊਸ, 2010.
2. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਇਕਾਨੋਮਿਸਕਗਰੇਥ, ਫਲਕਚੁਏਸ਼ੰਨ ਅੰਡ ਪੌਲਿਸੀ : ਰਾਬਰਟ ਇ ਹਾਲ ਅੰਡ ਡੇਵਿਡ ਅਚ. ਪੈਪਲ, ਵਾਇਨਾ ਬੁਕਸ , 2010.
3. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਥਯੋਰੀ ਅੰਡ ਪੌਲਿਸੀ : ਅਚ. ਅਲ. ਆਹੁਜਾ, ਅਸ. ਚੰਦ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010.

ਨੋਟ

ਇਕਾਈ-25: ਅਤਿਗੁਣਕ ਜਾਂ ਗੁਣਕ-ਤਵਰਕ ਪਰਸਪਰ ਕਰਿਆ

(The Super-Multiplier of the Multiplier Accelerator Interaction)

ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ (Contents)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

25.1 ਅਤਿਗੁਣਕ ਜਾਂ ਗੁਣਕ-ਤਵਰਕ ਪਰਸਪਰ ਕਰਿਆ
(The Super-Multiplier or the Multiplier Accelerator Interaction)

25.2 ਵਿਆਪਾਰ-ਚਕਰਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਣਕ-ਤਵਰਕ ਪਰਸਪਰ ਕਰਿਆ ਦਾ ਉਪਯੋਗ
(Use of Multiplier-Accelerator Interaction in Business Cycles)

25.3 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

25.4 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

25.5 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

25.6 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ:

- ਅਤਿਗੁਣਕ ਜਾਂ ਗੁਣਕ-ਤਵਰਕ ਪਰਸਪਰ ਕਰਿਆ ਜਾਣ ਲਈ।
- ਵਿਆਪਾਰ-ਚਕਰਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਣਕ-ਤਵਰਕ ਪਰਸਪਰ ਕਰਿਆ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਜਾਣ ਲਈ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

ਗੁਣਕ ਅਤੇ ਤਵਰਕ ਦਾ ਇਕੱਠਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਲੀਵਰ ਪ੍ਰਭਾਵ (leverage effect) ਵੀ ਕਹਿਲਾਦਾ ਹੈ ਜੋੜਾ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਆਮਦਨ ਪ੍ਰਜਨਨ ਦੇ ਬਹੁਤ ਉਚੇ ਜਾਂ ਨੀਵੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਲੈ ਜਾਦਾ ਹੈ।

25.1 ਅਤਿਗੁਣਕ ਜਾਂ ਗੁਣਕ-ਤਵਰਕ ਪਰਸਪਰ ਕਰਿਆ

(The Super-Multiplier or the Multiplier Accelerator Interaction)

ਹਿਕਸ ਨੇ ਆਮਦਨ ਤੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਦਾ ਕੁਲ ਪ੍ਰਭਾਵ ਮਾਪਣ ਦੇ ਲਈ ਗੁਣਕ ਅਤੇ ਤਵਰਕ ਨੂੰ ਗਣਿਤੀਯ ਵਿਧਿ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਦਿਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਅਤਿਗੁਣਕ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿਤਾ ਹੈ।

ਅਤਿਗੁਣਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਉਪਭੋਗ (cY ਜਾਂ $\Delta C/\Delta Y$ ਜਾਂ MPC) ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਿਤ (vY ਜਾਂ $\Delta I/\Delta Y$ ਜਾਂ MPI) ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਕੇ ਕੱਢਿਆ ਹੈ। ਹਿਕਸ ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੱਵਾਯਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵੱਡਦਾ ਹੈ ਤਾਕਿ $I = I_a + v Y$, ਨਿਵੇਸ਼, ਜਿਥੇ I_a ਸੱਵਾਯਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ $v Y$ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਹੈ।

ਕਿਉਂਕਿ

$$Y = C + I$$

ਇਸਲਈ

$$\Delta Y = c \Delta Y + \Delta Ia + v \Delta Y$$

ਨੋਟ

$$\Delta Y - c \Delta Y - v \Delta Y = \Delta Ia$$

$$\Delta Y(1 - c - v) = \Delta Ia$$

$$\frac{\Delta Y}{\Delta Ia} = \frac{1}{1 - c - v} = \frac{1}{s - v}$$

$$Ks = \frac{1}{1 - c - v} = \frac{1}{s - v}$$



ਨੋਟਸ

ਅਤਿਗੁਣਕ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਆਪਣੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਵਰਿਧਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਆਪ ਹੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ Ks ਗੁਣਾ ਵਰਿਧਿ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਜਿਥੇ Ks ਅਤਿਗੁਣਕ ਹੈ, c ਸੀਮਾਂਤ ਉਪਭੋਗ ਪ੍ਰਵਰਿਤਿ ਹੈ, v ਸੀਮਾਂਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਪ੍ਰਵਰਿਤਿ ਅਤੇ s ਸੀਮਾਂਤ ਬਚਤ ਪ੍ਰਵਰਿਤਿ ($s = 1 - c$) ਹੈ।

ਅਤਿਗੁਣਕ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਆਪਣਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਵਰਿਧਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ Ks ਗੁਣਾ ਵਰਿਧਿ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਆਮਤੋਰ ਤੇ ਅਤਿਗੁਣਕ ਹੋਵੇਗਾ,

$$\Delta Y = \frac{1}{1 - c - v} \Delta Ia$$

$$= Ks \Delta Ia$$

ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਉਤੇ ਦਿਤੇ ਹੋਏ ਸਮੀਕਰਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗੁਣਕ ਅਤੇ ਤਵਰਕ ਦੇ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਕਾਰਵਾਈ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹੈ। ਮੰਨ ਲਿਜਿਏ ਕਿ $c = 0.5$, $v = 0.4$ ਅਤੇ ਸੱਵਾਯਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰੁਪੇ 100 ਕਰੋਡ ਦੀ ਵਰਿਧਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ

$$\Delta Y = \times 100$$

$$\frac{1}{0.1} = \times 100 = 10 \times 100 = 1000.$$

ਇਹ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸੱਵਾਯਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ 100 ਕਰੋਡ ਰੁਪੇ ਦੀ ਵਰਿਧਿ ਤੋਂ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਵੱਧਕੇ 100 ਕਰੋਡ ਰੁਪੇ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਸਾਧਾਰਣ ਗੁਣਕ ਨੇ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਵੱਧਕੇ 200 ਕਰੋਡ ਰੁਪੇ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੁੰਦਾ, ਇਹ ਮੰਨਕੇ ਕਿ

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਰਿਕਤ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋ (Fill in the blanks):

5. ਗੁਣਕ ਅਤੇ ਤਵਰਕ ਦਾ ਕੱਠਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਹਿਲਾਦਾ ਹੈ।
6. ਲੀਵਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਆਮਦਨ ਪ੍ਰਜਨਨ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ ਜਾਂ ਪੱਧਰ ਤੇ ਲੈ ਜਾਦਾ ਹੈ।

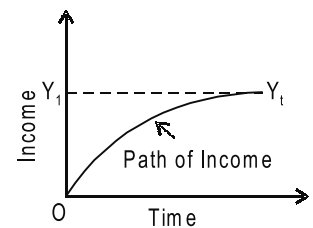
ਨੋਟ

ਤਾਲਿਕਾ I : ਗੁਣਕ-ਤਵਰਕ ਪਰਸਪਰ ਕਰਿਆ					
(ਰੁ. ਕਰੋਡ)					
ਅਵਧਿ	ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਨਿਵੇਸ਼	ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਉਪਭੋਗ	ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਿਵੇਸ਼	ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ	ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਕੁਲ ਵਰਿਧਿ
(t)		(c = 0.5)	(v = 0.4)	($\Delta Y = c + v$)	
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
0	0	0	0	0	0
t + 1	100	100	100
t + 2	100	50	40	90	190
t + 3	100	45	36	81	271
t + 4	100	40.5	32.4	72.9	3439
t + 5	100	36.45	29.16	65.61	40951
...
t + n	100	0	0	0	1,000

ਗੁਣਕ K ਦਾ ਮੁਲ 2 ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ MPC = 0.5। ਪਰ ਗੁਣਕ ਦੇ ਤਵਰਕ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ($K_s = 10$) ਆਮਦਨ ਨੂੰ 1000 ਕਰੋਡ ਤੇ ਵੱਧਾ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਸਾਧਾਰਣ ਗੁਣਕ ਰਾਹੀਂ ਵਰਿਧੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਹੈ।

ਤਾਲਿਕਾ II ਇਹ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਣਕ ਅਤੇ ਤਵਰਕ ਦੇ ਮਿਸ਼ਰਣ ਰਾਹੀਂ ਅਤਿਗੁਣਕ ਦਾ ਮੁਲ $K_s = 10$ ਹੋਣ ਤੇ, ਆਮਦਨ ਪ੍ਰਜਨਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ 100 ਕਰੋਡ ਰੁਪਏ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਤੋਂ 1000 ਕਰੋਡ ਰੁਪਏ ਤੱਕ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਲਿਆ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

t + 1 ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ 100 ਕਰੋਡ ਰੁਪਏ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਸਥਿਰ ਨਿਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਤੱਤਕਾਲਿਕ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਉਪਭੋਗ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। t + 2 ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ, ਅਵਧਿ t + 1 ਦੀ 100 ਆਮਦਨ ਵਿੱਚੋਂ 50 ਦਾ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਉਪਭੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸੀਮਾਂਤ ਉਪਭੋਗ ਪ੍ਰਵਰਤਿ 0.5 ਹੈ, ਜਦਕਿ ਆਮਦਨ 100 ਵਿੱਚੋਂ 40 ਦਾ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ($v = 0.4$)। ਅਵਧੀ t + 1 ਤੋਂ t + 2 ਤੱਕ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੈ $90 = (50 + 40)$ । ਵਿਭਿੰਨ ਅਵਧਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਦੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਣਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ- $\Delta Y_{t+2} = c\Delta Y_{t+1} + t + v\Delta Y_{t+1} = 0.5 \times 100 + 0.4 \times 100 = 90$ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਅਵਧਿ t + 3 ਵਿੱਚ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਹੋਵੇਗੀ : $\Delta Y_{t+3} = c\Delta Y_{t+2} + v\Delta Y_{t+2} = 0.5 \times 90 + 0.4 \times 90 = 45 + 36 = 81$ । ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਕੁਲ ਵਰਿਧੀ (ਸਤੰਭ 6) ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਦੇ ਲਈ ਚਾਲੂ ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ (ਸਤੰਭ 5) ਪਿਛਲੀ ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ ਕੁਲ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ (ਸਤੰਭ 6) ਵਿੱਚ ਜਮਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣਸਰੂਪ, ਅਵਧਿ t + 2 ਵਿੱਚ ਕੁਲ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਜੋ 190 ਹੈ (ਸਤੰਭ 6) ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ 90 (ਸਤੰਭ 5) ਨੂੰ ਪਿਛਲੀ ਅਵਧਿ t + 1 ਵਿੱਚ ਕੁਲ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ 100 (ਸਤੰਭ 6) ਵਿੱਚ ਜਮਾ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਅਵਧਿ t + 3 ਵਿੱਚ ਕੁਲ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ 271 = ਇਸ ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ 81 ਜਮਾ 190 ਅਵਧਿ t + 2 (ਸਤੰਭ 6) ਤੋਂ। ਆਮਦਨ ਪ੍ਰਜਨਨ ਦੀ ਇਹ ਸੰਚਯੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਚਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ t + n ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਉਪਭੋਗ, ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਘੱਟਦੇ-ਘੱਟਦੇ ਜ਼ੀਰੋ ਤੇ ਨਾ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵੇ। ਜੇਕਰ t + 1 ਅਵਧਿ ਤੋਂ t + n ਅਵਧਿ ਤੱਕ ਉਪਭੋਗ, ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਵਰਿਧੀ ਨੂੰ ਜੋੜੀਓ, ਤਾਂ ਕੁਲ ਆਮਦਨ ਵੱਧਕੇ 1000 ਕਰੋਡ ਰੁਪਏ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕੁਲ ਉਪਭੋਗ ਵੱਧਕੇ 500 ਕਰੋਡ ਰੁਪਏ ਅਤੇ ਕੁਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਵੱਧਕੇ 400 ਕਰੋਡ, ਰੁਪਏ 100 ਕਰੋਡ ਦਾ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਹੋਣ ਤੇ।



ਚਿਤਰ 25.1

ਚਿੱਤਰ 25.1 ਵਿੱਚ ਆਮਦਨ ਦਾ ਪ੍ਰਵੇਗਿਕ ਮਾਰਗ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਅਨੁਲੰਬ ਅਕਸ਼ ਤੇ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਸ਼ੈਤਿਜ ਅਕਸ਼ ਤੇ ਮਾਪਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। OY_1 ਵਕਰ ਅਤਿਗੁਣਕ 10 ਹੋਣ ਤੇ ਆਮਦਨ ਦਾ ਸਮੇਂ-ਪੱਥ ਪ੍ਰਕਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਵਕਰ ਵਧਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਦੇ ਨਵੇਂ ਸੰਤੁਲਨ ਪੱਥ OY_1 ਤੇ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚਪਟਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦਰਸਾਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਮਦਨ ਘੱਟਦੀ ਦਰ ਨਾਲ ਵਧਦੀ ਹੈ।

ਨੋਟ



ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਹਿਕਸ ਨੇ ਆਮਦਨ ਤੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਦਾ ਕੁਲ ਪ੍ਰਭਾਵ ਮਾਪਣ ਦੇ ਲਈ ਗੁਣਕ ਅਤੇ ਤਵਰਕ ਨੂੰ ਗਣਿਤੀਯ ਵਿਧਿ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਦਿਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਅਤਿਗੁਣਕ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿਤਾ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਬਹੁਵਿਕਲਪੀਆ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Multiple Choice Questions):

- ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਅਨੁਲੰਬ ਅਕਸ਼ ਤੇ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਮਾਪਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ -

(ੳ) ਸ਼ੈਤਿਜ ਅਕਸ਼ ਤੇ	(ਅ) ਅਸ਼ੈਤਿਜ ਅਕਸ਼ ਤੇ
(ੲ) ਸਮਾਂਤਰ ਅਕਸ਼ ਤੇ	(ਸ) ਵਿਸ਼ਮ ਅਕਸ਼ ਤੇ।
- ਹਿਕਸ ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੱਵਾਯਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵੱਧਦਾ ਹੈ।

(ੳ) ਪ੍ਰੇਰਿਤ	(ਅ) ਗੁਣਕ
(ੲ) ਅਤਿਗੁਣਕ	(ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
- $t + 1$ ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ 100 ਕਰੋੜ ਰੁਪੇ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ -

(ੳ) ਨਿਵੇਸ਼	(ਅ) ਸਥਿਰ ਨਿਵੇਸ਼
(ੲ) ਵਿਨਿਵੇਸ਼	(ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
- ਅਵਧਿ $t + 1$ ਵਿੱਚ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

(ੳ) ਨਿਵੇਸ਼	(ਅ) ਵਿਨਿਵੇਸ਼
(ੲ) ਮੁਦਰਾ	(ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

25.2 ਵਿਆਪਾਰ-ਚਕਰਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਣਕ-ਤਵਰਕ ਪਰਸਪਰ ਕਰਿਆ ਦਾ ਉਪਯੋਗ (Use of Multiplier Accelerator Interaction in Business Cycles)

MPC ਅਤੇ ਤਵਰਕ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਮੁੱਲਾਂ ਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਣਕ-ਤਵਰਕ ਚਕਰੀਯੇ ਉਤਾਰ-ਚੜਾਵ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ ਪਰਿਣਾਮ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੰਨ ਲਵੋ ਕਿ $MPC = 0.5$ ਹੈ ਅਤੇ ਤਵਰਕ-ਗੁਣਕ (accelerator coefficient) 2 ਹੈ। ਪੂਰਵਤ ਧਾਰਣਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਨਿਵੇਸ਼ 100 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦਿਤਾ ਹੋਇਆਂ ਹੋਣ ਤੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅਧਿਅਨ ਕਰਾਂਗੇ ਕਿ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਤਾਲਿਕਾ III ਆਮਦਨ ਦੀ ਪ੍ਰਜਨਨ ਦੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੀ ਹੈ।



ਟਾਸਕ

ਅਤਿਗੁਣਕ ਜਾਂ ਗੁਣਕ-ਤਵਰਕ ਪਰਸਪਰ ਕਰਿਆ ਤੇ ਅਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਬਿਆਨ ਕਰੋ।

ਨੋਟ

ਤਾਲਿਕਾ II : ਗੁਣਕ-ਤਵਰਕ ਪਰਸਪਰ ਕਰਿਆ				
(ਰੁ. ਕਰੋਡ)				
ਅਵਧਿ	ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਨਿਵੇਸ਼	ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਉਪਭੋਗ ($c = 0.5$)	ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ ($v = 2$)	ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਕੁਲ ਵਰਿਧਿ ($2 + 3 + 4$)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
t + 0	0	0	0	0
t + 1	100	-	-	100
t + 2	100	50	100	250
t + 3	100	125	150	375.00
t + 4	100	187.50	125	412.50
t + 5	100	206.25	37.50	343.75
t + 6	100	171.88	-68.74	203.14
t + 7	100	101.57	-140.62	60.95
t + 8	100	30.48	-142.18	-11.70
t + 9	100	-5.48	-72.66	21.49
t + 10	100	10.75	33.20	143.95

ਉਪਰੋਕਤ ਤਾਲਿਕਾ ਇਹ ਪ੍ਰਕਟ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਵਧਿ t + 1 ਵਿਚ ਆਮਦਨ ਵਿਚ ਵਰਿਧੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਮਦਨ ਵਿਚ ਇਹ ਵਰਿਧੀ ਅਵਧਿ t + 2 ਵਿਚ 50 ਕਰੋਡ ਰੁਪਏ ਦੀ ਉਪਭੋਗ ਵਿਚ ਵਰਿਧੀ (ਸਤੰਭ 3) ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ MPC = 0.5 ਹੈ। ਉਪਭੋਗ ਵਿਚ ਇਹ ਵਰਿਧੀ 100 ਕਰੋਡ ਰੁਪਏ ਦਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤਵਰਕ ਗੁਣਕ 2 ਜੋੜ ਤੇ 100 ਕਰੋਡ ਰੁਪਏ = 50×2 (ਸਤੰਭ 4), ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਰੁਪਏ 250 ਕਰੋਡ ਤੱਕ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ (ਸਤੰਭ 2 + 3 + 4 ਦਾ ਜੋੜ ਭਾਵ $100 + 50 + 100 = 250$)। ਆਮਦਨ ਵਿਚ ਇਹ ਵਰਿਧੀ ਪੁਨ: ਉਪਭੋਗ ਵਿਚ 125 ਕਰੋਡ ਰੁਪਏ ਦੀ ਵਰਿਧੀ ਲਿਆਂਦੀ ਹੈ। (ਸਤੰਭ 3) ਜੋ 250 ਕਰੋਡ ਰੁਪਏ ਦਾ ਅੱਧਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ MPC = 0.5। ਪਰ ਅਵਧਿ t ਵਿਚ ਉਪਭੋਗ ਪਿਛਲੀ ਅਵਧਿ ਦੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਫਲਨ ਹੈ। ਇਸਲਈ t + 3 ਅਵਧਿ ਵਿਚ ਉਪਭੋਗ ਵਿਚ ਵਾਸਤਵਿਕ ਵਰਿਧੀ, t + 3 ਅਵਧਿ ਅਤੇ t + 2 ਅਵਧਿ ਵਿਚ ਉਪਭੋਗ ਦੇ ਵਿਚ ਦਾ ਅੰਤਰ ਹੈ, ਭਾਵ $125 - 50 = 75$ । ਜੇਕਰ ਉਪਭੋਗ ਵਿਚ ਇਸ ਵਰਿਧੀ (75 ਕਰੋਡ ਰੁਪਏ) ਨੂੰ ਤਵਰਕ ਦੇ ਮੁਲ 2 ਨਾਲ ਗੁਣਾ ਕਰ ਦੇ, ਤਾਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ $150 = 75 \times 2$ (ਸਤੰਭ 4) ਅਵਧਿ t + 3 ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅੰਤ ਅਵਧਿ t + 3 ਵਿਚ ਸਤੰਭਾਂ 2 + 3 + 4 ਦਾ ਜੋੜ 375 ਕਰੋਡ ਰੁਪਏ ਆਮਦਨ ਦੀ ਵਰਿਧੀ ਪ੍ਰਕਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ t + 4 ਅਵਧਿ ਵਿਚ ਰੁਪਏ 412.50 ਕਰੋਡ ਰੁਪਏ ਦੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਪ੍ਰਜਨਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਵਧਿ ਵਿਚ ਆਮਦਨ ਵਿਚ ਵਰਿਧੀ ਵੱਧੀਕ ਹੈ ਜੋ ਵਿਆਪਾਰ ਚੱਕਰ ਦੇ ਸਿਖਰ ਨੂੰ ਦਰਸਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਬਾਅਦ ਆਮਦਨ ਡਿਗੌਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਹ t + 8 ਅਵਧਿ ਵਿਚ ਤਲ ਅਤੇ ਅਪਕਰਸ਼ (trough) ਭਾਵ (-) 11.70 ਕਰੋਡ ਰੁਪਏ ਤੇ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਵਧਿ t + 9 ਤੋਂ ਉਹ ਫਿਰ ਵੱਧਣ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਵਪਾਰ ਚੱਕਰ ਦੀ ਪੁਨਰੁਤਥਾਨ (revival) ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਟ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਆਮਦਨ ਦਾ ਇਹ ਵਿਵਹਾਰ ਪਹਿਲੇ ਵਧਣਾ, ਫਿਰ ਡਿਗੌਣਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸਥਿਰ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਵਧਣਾ, ਗੁਣਕ ਅਤੇ ਤਵਰਕ ਦੇ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਕੰਮਕਾਜ ਨੂੰ ਦਰਸਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ, ਵਿਆਪਾਰ ਚੱਕਰ ਦਾ ਵਾਸਤਵਿਕ ਵਿਵਹਾਰ ਗੁਣਕ ਅਤੇ ਤਵਰਕ ਦੇ ਮੁੱਲਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੈਮਯੂਲਸਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੋਡਲ ਵਿਚ ਵਿਅਕਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਥੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਕਰੋ

(State whether the following statements are True or False):

- ਅਤਿਗੁਣਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਉਪਭੋਗ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਦੋਨਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਕੇ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ਅਤਿਗੁਣਕ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਸੱਵਾਯਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਸੱਵਾਯਤ ਨਿਵੇਸ਼ Ks ਗੁਣਾ ਵਰਿਧਿ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ।

9. $t + 2$ ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ, ਅਵਧਿ $t + 1$ ਦੀ 100 ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ 50 ਦਾ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਉਪਭੋਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
10. ਵਿਆਪਾਰ-ਚਕਰਾਂ ਦਾ ਵਾਸਤਵਿਕ ਵਿਵਹਾਰ ਗੁਣਕ ਅਤੇ ਤਵਰਕ ਦੇ ਮੁੱਲਿਆਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਦਾ ਸੈਮਯੂਲਸਨ ਨੇ ਅਪਣੇ ਮੋਡਲ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਨੋਟ

25.3 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

ਪ੍ਰੋ ਕੁਰਿਹਾਰਾ ਨੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਲਕਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕਾਈ ਤੋਂ ਘੱਟ ਸੀਮਾਂਤ ਉਪਭੋਗ ਪ੍ਰਵਰਤਿਤ ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉਤਰ ਦੇਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪੁਰਣ ਪਤਨ (collapse) ਤੋਂ ਪਾਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਤੋਂ ਪਾਹਿਲਾ ਸੰਚਈ ਪਕਰਿਆ ਕਿਵੇਂ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ? ਹੈਨਸਨ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਇਹਦਾ ਕਾਰਣ ਇਹ ਤੱਥ ਹਨ ਕਿ ਹਰ ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਆਮਦਨ ਦੀ ਵਰਿਧਿ ਦਾ ਵੱਧਾ ਹਿੱਸਾ ਹਰ ਅਗਲੀ ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ ਉਪਭੋਗ ਤੇ ਖਰਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਦੇ ਨਾਲ ਅੰਤ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਕੰਮੀ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਉਪਭੋਗ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਨਾਲ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਪਤਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਪ੍ਰੋ. ਹੈਨਸਨ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, “ਇਹ ਤਾਂ ਬਚਤ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਪ੍ਰਵਰਤਿਤ ਹੀ ਹੈ, ਜੇੜੀ ਤਦ ਵੀ ਵਿਸਤਾਰ ਪਕਰਿਆ ਨੂੰ ਰੋਕ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜਦ ਗੁਣਕ ਪ੍ਰਕਰਿਆ ਦੇ ਸ਼ਿਖਰ ਤੇ ਤਵਰਕ ਦੀ ਪ੍ਰਕਰਿਆ ਰਾਹੀਂ ਵਿਸਤਾਰ ਨੂੰ ਵੱਧਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।”

25.4 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

- ਗੁਣਕ (Multiplier) – ਗੁਣਾਂਕ।
- ਪਰਸਪਰ ਕਰਿਆ (Interaction) – ਮੇਲਜੋਲ ਦੀ ਕਰਿਆ।

25.5 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

1. ਅਤਿਗੁਣਕ ਜਾਂ ਗੁਣਕ-ਤਵਰਕ ਪਰਸਪਰ ਕਰਿਆ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰੋ।
2. ‘ਵਿਆਪਾਰ ਚਕਰਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਣਕ-ਤਵਰਕ ਪਰਸਪਰ ਕਰਿਆ ਦਾ ਉਪਭੋਗ’ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕਰੋ।

ਉਤਰ : ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Answer : Self Assessment)

- | | | | |
|----------------|----------|--------|--------|
| 1. ਲੀਵਰ ਪ੍ਰਭਾਵ | 2. ਥੱਲੇ | 3. (ੳ) | 4. (ੳ) |
| 5. (ਅ) | 6. (ੳ) | 7. ਸਹੀ | 8. ਸਹੀ |
| 9. ਗਲਤ | 10. ਸਹੀ। | | |

25.6 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)



ਪੁਕਸ

1. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਮੋਹਨ ਸ਼੍ਰੀਵਾਸਤਵ, ਡੀਏਨਡੀ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010.

ਨੋਟ

ਇਕਾਈ-26: ਕਾਲਡਰ ਦਾ ਵਿਆਪਾਰ ਚਕਰ ਸਿਧਾਂਤ (Kaldor's Theory of Trade Cycle)

ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ (Contents)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

26.1 ਕਾਲਡਰ ਦਾ ਵਿਆਪਾਰ-ਚਕਰ ਸਿਧਾਂਤ (Kaldor's Theory of Trade Cycle)

26.2 ਸਥਿਰੀਕਰਣ ਨੀਤੀਆਂ ਜਾਂ ਵਿਆਪਾਰ-ਚਕਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਉਪਾਏ
(Stabilisation Policies or Measures to Control Trade Cycle)

26.3 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

26.4 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

26.5 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

26.6 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ:

- ਕਾਲਡਰ ਦਾ ਵਿਆਪਾਰ-ਚਕਰ ਸਿਧਾਂਤ ਜਾਨਣ ਲਈ।
- ਸਥਿਰੀਕਰਣ ਨੀਤੀਆਂ ਜਾਨਣ ਲਈ।

ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ (Introduction)

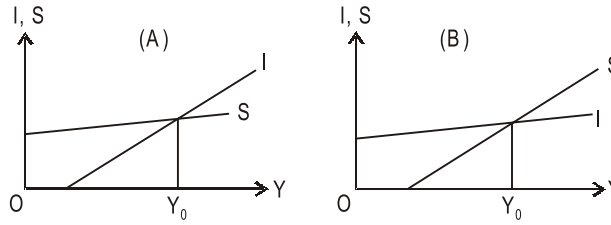
ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਉਤਾਰ-ਚੜਾਉ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਉਪਾਏ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੌਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਰਾਹੀਂ ਪਰਿਚਾਲਿਤ ਕੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਸਾਖ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਗੁਣਵਤਾ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਅਨੇਕ ਉਪਾਏ ਅਪਨਾਦਾ ਹੈ। ਵਿਆਪਾਰਿਕ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਰਿਜ਼ਰਵ ਵੱਧਾਣ ਦੇ ਲਈ ਉਹ ਬੈਂਕ ਦਰ ਅਤੇ ਬੈਂਕ ਦੀ ਬਿਆਜ ਦਰ ਘੱਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਖੁਲੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਖਰੀਦਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਰਜ਼ਾਂ ਤੇ ਸੀਮਾ ਲੋੜ ਘੱਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਪਭੋਗਤਾਵਾਂ, ਵਿਵਸਾਇਆਂ, ਵਿਆਪਾਰਿਆਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਵੱਧ ਉਧਾਰ ਦੇਣ ਲਈ ਬੈਂਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

26.1 ਕਾਲਡਰ ਦਾ ਵਿਆਪਾਰ-ਚਕਰ ਸਿਧਾਂਤ (Kaldor's Theory of Trade Cycle)

ਨਿਕੋਲਸ ਕਾਲਡਰ ਨੇ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਕੋਨਜੀਯ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਵਿਆਪਾਰ-ਚੱਕਰ ਦੇ ਮੋਡਲ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ। ਉਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਕਰ ਦਬਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ ਜੋ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਨਿਯੋਜਿਤ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਤਰਫ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ, ਨਿਯੋਜਿਤ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਦਾ ਅੰਤਰ ਚੱਕਰ ਨੂੰ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਚੱਕਰ ਕੇਵਲ ਤਾਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ ਜਦੋਂ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਰੇਖੀਯੇ (non-linear) ਹੋਣ।

ਚਿੱਤਰ 26.1 (A) ਅਤੇ (B) ਲਵੇ ਜਿਥੇ S ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਆਮਦਨ-ਪੱਧਰ Y_0 ਤੇ ਸਮਾਨ ਹਨ। ਪਰ ਹਰ ਸਥਿਤੀ ਇਕ ਏਕਲ (single) ਸੰਤੁਲਨ ਸਥਿਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਚਿੱਤਰ ਦੇ ਭਾਗ A ਵਿਚ Y_0 ਦੇ ਅੱਗੇ ਜਿਥੇ $I > S$ ਹਨ ਅਸਥਿਰ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਐਸੀ ਸਥਿਤੀ ਅਸੀਮਿਤ ਪ੍ਰਸਾਰ, ਪੂਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਅਤੇ ਅਤਿ ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਲਿਆਏਗੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਜੇਕਰ $S > I$ ਤਾਂ ਇਹ

ਸਥਿਤੀ Y_0 ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਥੱਲੇ ਦੀ ਗਤਿ ਹੋਣ ਤੇ ਜੀਰੋ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜਗਾਰ ਅਤੇ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਪਤਨ ਨੂੰ ਲਿਆਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਚਿੱਤਰ ਦੇ ਭਾਗ (B) ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਾਲਡਰ ਰੇਖੀਯੇ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਫਲਨਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਚੱਕਰ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਣ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰਥ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਹ ਅਰੇਖੀਯੇ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਫਲਨਾਂ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਂਦਾ ਹੈ।



ਚਿੱਤਰ 26.1

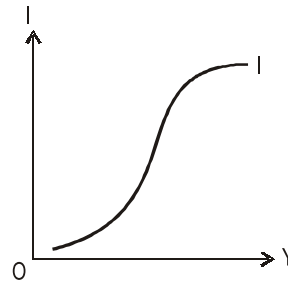
ਨੋਟ



ਨੋਟਸ

ਨਿਕੋਲਸ ਕਾਲਡਰ ਨੇ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਕੇਨਜੀਯ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਵਿਆਪਾਰ-ਚੱਕਰ ਦੇ ਮੋਡਲ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ।

ਇਕ ਅਰੇਖੀਯੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਫਲਨ। ਨੂੰ ਚਿੱਤਰ 26.2 ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਪ੍ਰਸਾਰ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਵੱਲ ਅਗਰਸਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਵਕਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਗਤਿ ਰਾਹੀਂ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਥੋਂ ਵਕਰ ਲਗਭਗ ਸਪਾਟ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਨਿੰਮਨ ਪਧੌਰ ਤੇ ਅਪ੍ਰਯੁਕਤ ਸ਼ਮਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਹਨ। ਪਰ ਜੀਰੋ ਪ੍ਰਸਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਦੋਂ ਸੰਚਿਤ ਪੂੰਜੀ ਦਾ ਰਿਣਾਤਮਕ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਲਾਭ ਦੇ ਉਚੇ ਸੂਰਾਂ ਦੀ ਅਪੇਸ਼ਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਨਿਰਣਿਆਂ ਤੇ ਵੱਧ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਵਿਪਰਿਤ ਆਮਦਨ ਦੇ ਉਚੇ ਪਧੌਰ ਤੇ ਜਦੋਂ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਸੰਕੁਚਨ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਵਕਰ ਫਿਰ ਸਪਾਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਲਾਗਤ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ, ਵੱਧਦੀ ਹੋਈ ਲਾਗਤਾਂ ਅਤੇ ਉਪਾਰ ਲੈਣ ਦੀ ਕਠਿਨਾਈ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਉਤਪਾਦਕਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਤੇਜੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਾਰ ਕਰਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣਗੀਆਂ। ਇਸ ਨਾਲ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਦੀ ਦਰ ਹੋਲੀ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਵਰਤਮਾਨ ਪੂੰਜੀ ਸਟਾਕ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਚਾਲੂ ਉਤਪਾਦਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ। ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਹੋਰ ਘੱਟ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅੰਤ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਗਿਰਾਵਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਚਯੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਸੰਕੁਚਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।



ਚਿੱਤਰ 26.2

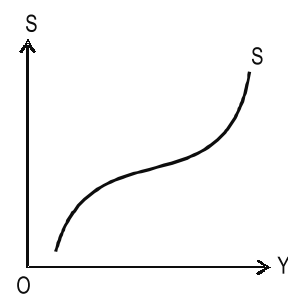


ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਕਾਲਡਰ ਅਪਣੇ ਵਿਆਪਾਰ ਚਕਰ ਦੀ ਪ੍ਰਸਾਰ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਅਰੇਖੀਯੇ ਬਚਤ ਫਲਨ ਚਿੱਤਰ 26.3 ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਮਦਨ ਦੇ ਬਹੁਤ ਥੱਲੇ ਪਧੌਰ ਤੇ ਬਚਤ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕਰਜ਼ਾਤਮਕ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਪ੍ਰਸਾਰ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਦੋਰਾਨ MPS ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਮਦਨ ਦੇ ਆਮ ਪਧੌਰਾਂ ਤੇ, ਬਚਤ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧੀ ਘੱਟ ਦਰ ਨਾਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸਨੂੰ S ਵਕਰ ਦੇ ਮੱਧ ਭਾਗ ਰਾਹੀਂ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਆਮਦਨ ਦੇ ਬਹੁਤ ਉਚੇ ਪਧੌਰ ਤੇ ਬਚਤਾਂ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਹੋਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਭਾਗ ਬਚਾਉਣਗੇ।

ਚਕੌਰ ਤਾਂ ਹੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਰੇਖੀਯੇ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਕਰ ਇਕੱਠੇ ਲਿਆਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਚਿੱਤਰ 26.4 ਵਿੱਚ। ਚਿੱਤਰ A, B ਅਤੇ C ਸਥਿਤੀਆਂ ਤੇ ਬਹੁਸੰਤੁਲਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ A ਅਤੇ B ਸਥਿਰ ਸਥਿਤੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ C ਅਸਥਿਰ ਸਥਿਤੀ ਹੈ। C ਅਤੇ B ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ A ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਥੱਲੇ, $I > S$ ਇਹ ਆਮਦਨ ਦੇ ਪਧੌਰ



ਚਿੱਤਰ 26.3

ਨੋਟ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਕਰੇਗਾ। A ਅਤੇ C ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਅਤੇ B ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਉਤੇ $S > I$ ਹੈ, ਇਹ ਆਮਦਨ ਦੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਕਰੇਗੀ। ਪਰ A ਅਤੇ B ਸਥਿਤੀਆਂ ਕੋਲ ਅਲਪਕਾਲ ਵਿਚ ਸਥਿਰ ਹੈ। ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸਥਿਤੀਆਂ ਅਸਥਿਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਚੱਕਰ ਦਾ ਪੱਥ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿਗੋਚਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਲਈ ਕਾਲਡਰ ਨੇ ਪੂੰਜੀ ਸਟਾਕ ਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਚਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀ ਸਟਾਕ ਦੇ ਫਲਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਿਆ ਤਾਂ ਕਿ

$$S = f(Y, K)$$

$$I = f(Y, K)$$

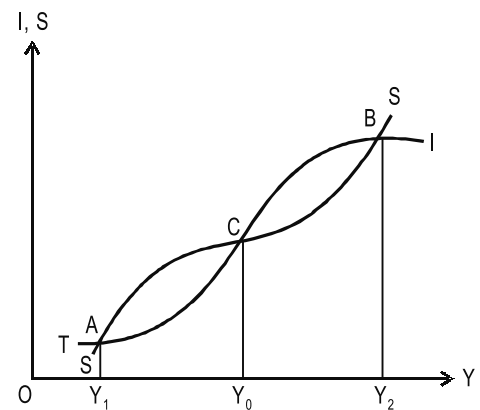
$$\frac{dS}{dY} > 0, \quad \frac{dS}{dK} > 0$$

$$\frac{dI}{dY} > 0, \quad \frac{dI}{dK} < 0$$

ਅਤੇ
$$\frac{dI}{dY} > \frac{dS}{dY} > 0$$

ਭਾਵ, ਸੰਕੁਚਨ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ $MPI > MPS$.

ਉਤੇ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ S ਅਤੇ I ਪ੍ਰਤਿਅਕਸ਼ ਰੂਪ ਵਿਚ Y ਦੇ ਨਾਲ ਘਨਾਤਮਕ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। S ਸਿੱਧਾ K ਦੇ ਨਾਲ, ਅਤੇ I ਵਿਪਰਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ K ਦੇ ਨਾਲ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। $MPI > MPS$ ਸੰਬੰਧ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਸਥਿਰਤਾ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਸਨੂੰ ਜਾਂ ਤਾਂ ਪ੍ਰਸਾਰ ਅਤੇ ਸੰਕੁਚਨ ਦੇ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਏਗਾ। ਚਿੱਤਰ 26.4 ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ A ਅਤੇ B ਦੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ 'ਸਵਿਚ ਬਿੰਦੂ' ਹਨ ਇਹ ਉਹ ਬਿੰਦੂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਆਪਣੀ ਦਿਸ਼ਾ ਜਾਂ ਤਾਂ ਪ੍ਰਸਾਰ ਅਤੇ ਸੰਕੁਚਨ ਦੇ ਵੱਲ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਬਿੰਦੂ C ਦੋਵੇਂ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਔਰ ਅਸਥਿਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਬਿੰਦੂ C ਅਤੇ B ਕੋਲ ਅੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਚਕਰ ਦੀ ਪ੍ਰਸਾਰ ਅਵਸਥਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਪ੍ਰਸਾਰ ਖਤਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਕੁਚਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਉਲਟ ਜਦ ਬਿੰਦੂ C ਅਤੇ A ਕੋਲ ਆਏ ਹਨ ਤਾਂ ਸੰਕੁਚਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸੰਕੁਚਨ ਖਤਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।



ਚਿੱਤਰ 26.4

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

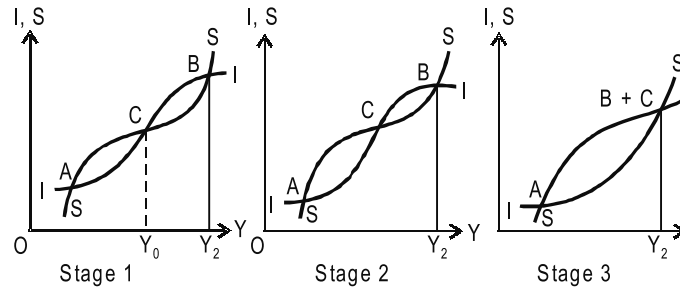
ਰਿਕਤ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋ (Fill in the blanks):

1. ਨਿਯੋਜਿਤ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਦਾ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ।
2. ਚਕਰ ਚਬਾਵਾਂ ਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸਾਰ ਅਵਸਥਾ (Expansion Phase)

ਕਾਲਡਰ ਅਪਣੇ ਵਿਆਪਾਰ ਚਕਰ ਦੀ ਪ੍ਰਸਾਰ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਚਿੱਤਰ 26.5 ਵਿੱਚ ਸਥਿਤਿ Y_0 ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ 1 ਜੇੜੀ ਕਿ ਚਿੱਤਰ 26.4 ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੈ। ਮੰਨ ਲਇਏ ਕਿ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਬਿੰਦੂ C ਤੇ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਇਹ ਅਸਥਿਰ ਸੰਤੁਲਨ ਦਾ ਬਿੰਦੂ ਹੈ। C ਤੋਂ ਉੱਤੇ ਦੀ ਔਰ ਸ਼ਬਾਨਾਂਤਰਣ ਵਿਖਾਇਆ ਹੈ ਕਿ $I > S$ ਜੇੜਾ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਾਰ ਪੱਥ ਦੀ ਔਰ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਨਿਵੇਸ਼ ਦਰ ਉੱਚੀ ਹੈ, ਇਸਲਈ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਪੂੰਜੀ ਸਟਾਕ ਤੇਜ਼ ਦਰ ਨਾਲ ਵੱਧਦਾ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਪੂੰਜੀ ਸਟਾਕ ਦੇ ਵੱਧਣ ਨਾਲ, ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਚਕਰ ਥੱਲੇ ਦੀ ਔਰ ਸ਼ਿਫਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਜਦ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਪੂੰਜੀ ਸਟਾਕ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਅਰਥ-

ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵੱਧਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਚਤ ਵੱਧਦੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਬਚਤ ਵਕਰ ਉੱਤੇ ਦੀ ਔਰ ਸ਼ਿਫਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਕਰ I ਤੇ ਬੱਲੇ ਦੀ ਔਰ ਸ਼ਿਫਟ ਕਰਨੇ ਅਤੇ ਬਚਤ ਵਕਰ S ਦੇ ਉੱਤੇ ਦੀ ਔਰ ਸ਼ਿਫਟ ਕਰਨ ਨਾਲ ਬਿੰਦੂ C ਅਤੇ B ਦੇ ਕੋਲ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਚਿਤਰ ਦੀ ਅਵਸਥਾ 2 ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। I ਵਕਰ ਦੇ ਬੱਲੇ ਦੀ ਔਰ ਅਤੇ S ਵਕਰ ਦੇ ਉੱਤੇ ਦੀ ਔਰ ਸ਼ਿਫਟ

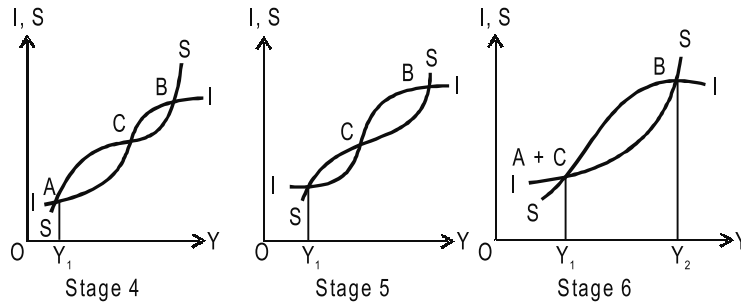


ਚਿਤਰ 26.5

ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਚਲਦੀ ਰਹਿਦੀ ਹੈ ਜਦ ਤੱਕ ਕਿ ਦੋਵੇ ਵਕਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਛੂ ਨਹੀ ਲੈਂਦੇ ਅਤੇ ਬਿੰਦੂ C ਅਤੇ ਬਿੰਦੂ B ਮਿਲਦੇ ਨਹੀ ਹਨ, ਜਿਵੇਂਦਾ ਚਿਤਰ ਦੀ ਅਵਸਥਾ 3 ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ ਦੋਵੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ $S > I$, ਇਸਲਈ ਬੱਲੇ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇਹ ਇਕ ਅਸਥਿਰ ਅਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਹੈ। ਇਹ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਬੱਲੇ ਦੀ ਔਰ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦ ਤੱਕ ਕਿ ਅਵਸਥਾ 3 ਵਿੱਚ ਬਿੰਦੂ A ਨਹੀ ਪਹੁੰਚਦਾ।

ਸੰਕੁਚਨ ਅਵਸਥਾ (Contraction Phase)

ਵਿਆਪਾਰ ਚਕਰ ਦੀ ਸੰਕੁਚਨ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਵੀ ਤਿਨ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਵੇ ਕਿ ਚਿਤਰ 26.6 ਵਿੱਚ। ਇਸ ਸਥਿਤਿ Y_1 ਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋੜੀ ਕਿ ਚਿਤਰ 26.4 ਦੇ ਬਿੰਦੂ A ਤੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਲਪ ਸਮੇ ਦਾ ਸਥਿਰ ਸੰਤੁਲਨ ਦਾ ਬਿੰਦੂ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਆਮਦਨ ਤੋ ਬਹੁਤ ਨਿਮਨ ਪੱਧਰ ਦਾ। ਪਰ ਆਮਦਨ ਤੋ ਇਨਾਂ ਬੱਲੇ



ਚਿਤਰ 26.6

ਪੱਧਰ ਤੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇ ਵਿੱਚ ਅਪ੍ਰਯੁਕਤ ਸ਼ਮਤਾ ਦੇ ਕਾਰਣ ਪੁੰਜੀ ਸਟਾਕ ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਕਰ I ਉੱਤੇ ਨੂੰ ਸ਼ਿਫਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਬਚਤ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋੜੀ ਬਚਤ ਵਕਰ ਨੂੰ ਬੱਲੇ ਦੀ ਔਰ ਸ਼ਿਫਟ ਕਰ ਦੇਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ, I ਵਕਰ ਦੇ ਉੱਤੇ ਦੀ ਔਰ ਸ਼ਿਫਟ ਕਰਨ ਅਤੇ S ਵਕਰ ਦੇ ਬੱਲੇ ਦੀ ਔਰ ਸ਼ਿਫਟ ਕਰਨ ਨਾਲ A ਅਤੇ C ਸਥਿਤਿਆਂ ਕੋਲ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂਦਾ ਚਿਤਰ ਦੀ ਅਵਸਥਾ 5 ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਚਾਲੂ ਰਹੇਗੀ ਜਦੋ ਤੱਕ ਕਿ I ਅਤੇ S ਸਪ੍ਰਸ਼ ਨਹੀ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀਆਂ A ਅਤੇ C ਮਿਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਚਿਤਰ ਵਿਚ ਅਵਸਥਾ 26.6 ਵਿਚ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ Y_1 ਆਮਦਨ ਪਧਰ ਤੇ $A + C$ ਦੀ ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਉੱਤੇ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸਥਿਰ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ $I > S$ ਇਹ ਪ੍ਰਸਾਰਾਤਮਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਏਗੀ ਜਦੋ ਤੱਕ ਕਿ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਬਿੰਦੂ B ਤੇ ਆਮਦਨ ਉੱਚੇ ਪੱਧਰ Y_2 ਤੇ ਨਹੀ ਪੁੰਜ ਪਾਦੀ ਹੈ। ਬਿੰਦੂ B ਤੋ I ਅਤੇ S ਵਕਰ ਹੌਲੀ - ਹੌਲੀ, ਚਿਤਰ 26.5 ਦੀ ਅਵਸਥਾ 1 ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਈ ਗਈ ਸਥਿਤਿਆ ਤੇ ਪੰਜ ਜਾਣਗੇ, ਅਤੇ ਚਕਰਿਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੁਬਾਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਕਾਲਡਰ ਦੀ ਚਕਰਿਆ ਆਤਮਜਨਕ (Self-generating) ਹੈ। ਕਾਲਡਰ ਤੇ ਮੁਤਾਬਕ, ਉਹ ਸ਼ਕਤਿਆਂ ਜੋੜੀ ਬੱਲੇ ਦੀ ਔਰ ਮੋਡ ਬਿੰਦੂ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਉਚਤਰ ਤੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਨਹੀ ਹੁੰਦੀ। ਤੇਜੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਪਰ ਮੰਦੀ ਸਥੈਤਿਕ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਹੀ ਰਹ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋ ਤੱਕ ਕਿ ਬਾਹਰੀ ਬਦਲਾਵ (ਜਿਵੇ ਕਿ ਨਵੇ ਆਵਿਸ਼ਕਾਰਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਜਾਂ ਨਵੀ ਮਾਰਕਿਟਾਂ ਨੂੰ ਖੋਲਣਾ) ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਚਾਵ ਤੇ ਨਹੀ ਆਉਂਦੇ। ਫੇਰ, ਕਾਲਡਰ ਦੇ ਮੋਡਲ ਵਿੱਚ ਚਕਰ ਬਰਾਬਰ ਲੰਬਾਈ ਅਤੇ ਅਵਧਿ ਦੇ ਲੋਣ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਨਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹੈ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਪ੍ਰਸਾਰ ਅਤੇ ਸੰਕੁਚਨ ਲੋਣ ਮੁਤਾਬਕ ਸਮਰੂਪਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹਕਿਕੱਤ ਵਿੱਚ, I ਅਤੇ S ਵਕਰਾਂ ਦੀ ਢਲਾਨਾਂ ਅਤੇ ਚਕਰ ਦੀ ਹਰ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦਰ ਤੇ ਸ਼ਿਫਟ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਤਰਾ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਕਾਲਡਰ ਅਪਣੇ ਵਿਆਪਾਰ ਚਕਰ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਵਿਚ ਨ ਤਾਂ ਤਵਰਣ ਨਿਯਮ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਮੋਦਰਿਕ ਕਾਰਕਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵਰਿਧਿ ਕਾਰਕ ਦੇ ਨ ਹੋਣ ਤੇ ਕਿਵੇ ਇਕ ਵਿਆਪਾਰ ਚਕਰ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨੋਟ

ਨੋਟ ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਬਹੁਵਿਕਲਪੀਆ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Multiple Choice Questions):

3. ਚਕਰ ਕੇਵਲ ਤਦ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ ਜਦ ਬਚਤ ਉਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਹੋ -
 (ੳ) ਅਰੇਖੀਯ (ਅ) ਰੇਖੀਯ
 (ੲ) ਵੱਧ (ਸ) ਘੱਟ।
4. ਕਾਲਡਰ ਰੇਖੀਯ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਫਲਨਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਚਕਰ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਣ ਵਿੱਚ ਹਨ-
 (ੳ) ਅਸਮਰਥ (ਅ) ਸਮਰਥ
 (ੲ) ਅੰਗੇ (ਸ) ਪੀਛੇ।
5. ਨਿਯੋਜਿਤ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਦਾ ਅੰਤਰ ਲਿਆਉਦਾ ਹੈ -
 (ੳ) ਘੱਟ (ਅ) ਚਕਰ ਨੂੰ
 (ੲ) ਅਧਿਰਤਾ (ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
6. ਚਕਰ ਤਦ ਵਿਖਾਈ ਦਿਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਰੇਖੀਯ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਕਰ ਲਿਆਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ -
 (ੳ) ਕੱਠੇ (ਅ) ਵੱਖ-ਵੱਖ
 (ੲ) ਤਟਸਥ (ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

26.2 ਸਥਿਰੀਕਰਣ ਨੀਤਿਆਂ ਜਾਂ ਵਿਆਪਾਰ-ਚਕਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਣ ਦੇ ਉਪਾਏ (Stabilisation Policies or Measures to Control Trade Cycle)

ਇਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਉਤਾਰ-ਚੜਾਉ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਣ ਲਈ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਤੇ ਅਨੇਕ ਉਪਾਏ ਸੁਝਾਏ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿੱਚ ਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਮੰਦਿਆਂ ਅਤੇ ਤੇਜਿਆਂ ਦੇ ਕੁਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੇ ਲਈ ਆਰਥਿਕ ਕਰਿਆ ਦਾ ਸਥਿਰੀਕਰਣ ਕਰਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਲਈ ਹੇਠ ਦਿਤੇ ਤਿਨ ਉਪਾਏ ਅਪਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ -

1. ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤਿ (Monetary Policy)

ਵਪਾਰਕਿ ਉਤਾਰ-ਚੜਾਵ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਉਪਾਵ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤਿ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਰਾਹੀਂ ਪਰਿਚਾਲਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਸਾਖ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਗੁਣਵਤਾ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਅਨੇਕ ਉਪਾਯ ਅਪਨਾਦਾ ਹੈ। ਤੇਜੀ ਵਿਚ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਹੇਤੁ ਉਹ ਬੈਂਕ ਨੂੰ ਵਧਾਦਾ ਹੈ, ਖੁਲ੍ਹੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਚਦਾ ਹੈ, ਰਿਜ਼ਰਵ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿਚ ਵਰਿਧੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਨੇਕ ਚਯਨਾਤਮਕ ਸਾਖ ਨਿਯੰਤਰਣ ਉਪਾਵ ਜਿਵੇਂ ਸੀਮਾ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਵਧਾਣਾ ਅਤੇ ਉਪਭੋਕਤਾ ਸਾਖ ਨੂੰ ਨਿਯਮਨ ਕਰਨਾਂ ਆਦੀ, ਅਪਨਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਖਰ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਮਹਿੰਗੀ ਮੁਦਰਾ ਨੀਤੀ ਅਪਨਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਾਰੋਬਾਰ ਅਤੇ ਵਪਾਰ ਰਾਹੀਂ ਉਧਾਰ ਲੈਣਾ ਮਹਿੰਗਾ, ਕਠਿਨ ਅਤੇ ਚਯਨਾਤਮਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚ ਮੁਦਰਾਪੁਰਤਿ ਦੀ ਵੱਧ ਮਾਤਰਾ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਯਤਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਮੰਦੀ ਅਤੇ ਸੁਸਤੀ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ, ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਸਸਤੀ ਅਤੇ ਸੁਗਮ (cheap or easy) ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਅਪਨਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਪਾਰਿਕ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਰਿਜ਼ਰਵ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਲਈ ਉਹ ਬੈਂਕ ਦਰ ਅਤੇ ਬੈਂਕ ਦੀ ਬਿਆਜ ਦਰਾਂ ਘੱਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਖੁਲ੍ਹੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਖਰੀਦਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਰਜ਼ਿਆਂ ਤੇ ਸੀਮਾ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਘੱਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਪਭੋਕਤਾਵਾਂ, ਕਾਰੋਬਾਰਿਆਂ, ਵਪਾਰਿਆਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਉਧਾਰ ਦੇਣ ਹੇਤੁ ਬੈਂਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤਿ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ (Limitations of Monetary Policy)

ਪਰ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤਿ ਤੇਜੀ ਅਤੇ ਮੰਦੀ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਣ ਵਿਚ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਤੇਜੀ ਵੱਧ ਮੁੱਲ (cost-push) ਕਾਰਕਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਫੀਤਿ, ਕੁਲ ਮੰਗ, ਉਤਪਾਦਨ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜਗਾਰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਣ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਮੰਦੀ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, 1930 ਦੀ ਮਹਾਨ ਮੰਦੀ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਦਸ਼ਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਵਪਾਰਿਕਾਂ ਵਿਚ ਨਿਰਾਸ਼ਾਵਾਦਿਤਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤਿ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਐਸੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ, ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਦੀ ਪ੍ਰਵਰਤੀ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਜੇਕਰ ਬਿਆਜ ਦਰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਵੀ ਹੋਵੇ। ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਜਿਨਾਂ ਉਪਭੋਕਤਾਵਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨੀ ਵਿਚ ਕਮੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਜੋ

ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰ ਹੋਣ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ ਘੱਟ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਐਸੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਨਾ ਤਾਂ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਵਪਾਰਿਕ ਬੈਂਕ ਵਪਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਉਪਭੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਸਤ ਮੰਗ ਵਧਾਉਣ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਆਰਥਿਕ ਉਤਾਰ-ਚੜਾਵ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤਿ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਬਿਲਕੁਲ ਸੀਮਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਨੋਟ

2. ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯਾ ਨੀਤਿ (Fiscal Policy)

ਇਕੱਲੀ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤਿ ਵਪਾਰ-ਚਕਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ ਰਖਦੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ, ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਤੀਪੂਰਕ (compensatory) ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯੇ ਨੀਤਿ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤੇਜੀ ਵਿਚ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯਾ ਉਪਾਵ ਜਿਵੇਂ ਹਦੋਂ ਵੱਧ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ, ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ ਅਤੇ ਨਿਜੀ ਅਤੇ ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਨਿਵੇਸ਼ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਉਹ ਮੰਦੀ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ, ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ ਅਤੇ ਨਿਜੀ ਅਤੇ ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਧਾਉਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਤੇਜੀ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਨੀਤਿ (Policy during Boom)

ਤੇਜੀ ਵਿਚ ਨਿਮਨ ਉਪਾਯ ਅਪਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਦੀ ਮੰਗ ਘਟ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਗੈਰ-ਵਿਕਾਸ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਤੇ ਅਨਾਵਸ਼ਕ ਖਰਚ ਦੀ ਕਟੌਤੀ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਨਿਜੀ ਖਰਚ ਤੇ ਵੀ ਰੋਕ ਲਗਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਲਈ ਸਰਕਾਰੀ ਮੰਗ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਵਿਚ ਕਟੌਤੀ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ। ਫਿਰ, ਜਰੂਰੀ ਅਤੇ ਨਾਂ ਜਰੂਰੀ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਵਿਚ ਭੇਦ ਕਰਨਾ ਸਭੰਵ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਇਸ ਉਪਾਵ ਨੂੰ ਕਰਾਧਾਨ ਰਾਹੀਂ ਸੰਪੂਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਖਰਚ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ, ਸਰਕਾਰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਕੰਪਨੀ ਅਤੇ ਵਸਤੂ ਕਰਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧਾਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਨਾਲ ਆਮਦਨ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਅਧਿਕਯ ਬਜਟ (Surplus budget) ਦੀ ਨੀਤਿ ਅਪਨਾਂਦੀ ਹੈ। ਐਸਾ ਜਾਂ ਤਾਂ ਕਰ ਦਰਾਂ ਵਧਾ ਕੇ ਜਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਘੱਟ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਦੋਵੇਂ ਤਰਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਣਕ ਦੀ ਵਿਪਰੀਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਰਾਹੀਂ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਸਮਸਤ ਮੰਗ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਇਕ ਹੋਰ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯਾ ਨੀਤਿ ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਅਪਨਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਜਨਤਾ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਧਾਰ ਲੈਣਾ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਜਨਤਾ ਦੇ ਕੋਲ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਘੱਟ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਫਿਰ, ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਕਰਜ਼ ਦਾ ਪੁੰਨਰਭੁਗਤਾਨ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਸਥਿਰ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਕਿਸੀ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਤੱਕ ਭੁਗਤਾਨ ਸਥੱਗਿਤ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹਿਦਾ।



ਟਾਸਕ

ਕਾਲਡਰ ਦਾ ਵਪਾਰਿਕ ਚਕਰ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਸੰਬਧ ਵਿੱਚ ਅਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ।

ਮੰਦੀ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਨੀਤਿ (Policy During Depression)

ਮੰਦੀ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਸਰਕਾਰ ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਖਰਚ ਵਿਚ ਵਰਿਧੀ ਅਤੇ ਕਰਾਂ ਵਿਚ ਕਟੌਤੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਘਾਟੇ ਦੇ ਬਜਟ ਦੀ ਨੀਤਿ ਅਪਨਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਪਾਵ ਸਮਸਤ ਮੰਗ, ਉਤਪਾਦਨ, ਆਮਦਨ, ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਦੇ ਹਨ। ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਖਰਚ ਵਿਚ ਵਰਿਧੀ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਲਈ ਸਮਸਤ ਮੰਗ ਵਧਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਣਕ ਰਾਹੀਂ ਆਮਦਨ ਵਿਚ ਵਰਿਧੀ ਲਿਆਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਖਰਚ ਸੜਕਾਂ, ਨਹਿਰਾਂ, ਡੈਮ, ਪਾਰਕ, ਸਕੂਲ, ਹਸਪਤਾਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਨਿਰਮਾਣ ਕੰਮਾਂ ਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਨਿਜੀ ਨਿਰਮਾਣ ਉਧਯੋਗਾਂ ਦੇ ਲਈ ਮੰਗ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪੁੰਨਰਭੁਗਤਾਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਰਕਾਰ ਵੀ ਉਪਭੋਕਤਾ ਵਸਤੂ ਉਧਯੋਗਾਂ ਦੇ ਲਈ ਮੰਗ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਬੀਮਾ ਅਤੇ ਸਾਮਾਜਿਕ ਸੁਰਖਿਆ ਜਿਵੇਂ ਉਪਾਵਾਂ ਤੇ ਆਪਣਾ ਖਰਚ ਵਧਾਂਦੀ ਹੈ। ਬਜਟ ਘਾਟਿਆਂ ਦਾ ਵਿੱਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਉਧਾਰ ਲੈਣਾ, ਬੈਂਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਤਿਯੋ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਬੇਕਾਰ (idle) ਪਈ ਹੋਈ ਮੁਦਰਾ, ਨਿਵੇਸ਼ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਨਤਿਜਾ (Conclusion)

ਪ੍ਰਤਿਚਕਰਿਆ ਰਾਜਕੋਸ਼ਿਯ ਨੀਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲਤਾ ਨੀਤੀ ਕੰਮ ਨੂੰ ਠੀਕ ਵੇਲੇ ਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਨਿਰਮਾਣ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਤਿ, ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਆਯੋਜਨ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਨੋਟ 3. ਸਿੱਧਾ ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ (Direct Controls)

ਸਿੱਧਾ ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕੀਮਤ ਸਥਿਰਤਾ ਦੇ ਲਈ ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਠੀਕ ਆਬੰਠਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਉਹ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਮੱਹਤਵਪੂਰਨ ਬਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਪਭੋਗਤਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਉਤਪਾਦਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਰਾਸ਼ਨਿੰਗ, ਲਾਇਸੈਂਸਿੰਗ, ਕੀਮਤ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ, ਨਿਰਯਾਤ ਕਰ, ਵਿਨਿਮਯ ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ, ਅਭਯੰਸ਼ (ਕੋਟਾ), ਇਕਾਧਿਕਾਰ ਨਿਯੰਤਰਣ ਆਦਿ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸਫੀਤਕਾਰੀ ਦਬਾਵਾਂ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਅਤੇ ਕੰਮਿਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਇਕ ਕੁਸ਼ਲ ਉੱਤੇ ਇਮਾਨਦਾਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਕਾਲਾ ਬਾਜ਼ਾਰੀ, ਭ੍ਰਸ਼ਟਾਚਾਰ, ਲੰਬੀ ਕਤਾਰੇ, ਸਟਾਬਾਜੀ ਆਦਿ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੇਵਲ ਯੁਧ, ਖਰਾਬ ਫਸਲਾਂ ਅਤੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਫੀਤਿ ਵਰਗੇ ਸੰਕਟਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਰਨ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ।

ਨਤਿਜਾ (Conclusion)

ਸਥਿਰੀਕਰਣ ਨੀਤੀ ਦੇ ਕਈ ਉਪਾਇਆ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਕੋਈ ਅਕਲਾਂ ਤਰੀਕਾ ਚਕਰਿਆ ਉਤਾਰ-ਚਢਾਉ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਸਾਰੇ ਤਰੀਕਿਆ ਦਾ ਇਕੋ ਵਾਰ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ। ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਆਸਾਨ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਘੱਟ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਪੁੰਜੀਵਾਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਚਕਰਿਆਂ ਨੀਤੀ ਅਤੇ ਸਿੱਧਾਂ ਨਿਯੰਤ੍ਰਣਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਲਨ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਪੁੰਜੀਵਾਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਚਕਰਿਆ ਉਤਾਰ-ਚਢਾਉ ਵਿਧਮਾਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਸਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਖਤਮ ਕਰਨ ਆਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੁਝ ਉਤਾਰ-ਚਢਾਉ ਆਰਥਿਕ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਲਈ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਵਾਂਛਨੀਯ। ਸਥਿਰੀਕਰਣ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਅਵਾਂਛਨੀਯ ਉਤਾਰ-ਚਢਾਉ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਥੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਕਰੋ :

(State whether the following statements are True or False)

7. ਵਪਾਰ ਚਕਰ ਦੀ ਸੰਕੁਚਨ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਤਿਨ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।
8. ਕਾਲਡਰ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਉਹ ਸ਼ਕਤਿਆਂ ਜੋੜੀ ਥੱਲੇ ਦੀ ਔਰ ਮੋਡ ਬਿੰਦੁ ਲਿਆਉਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਉੱਚਤਰ ਤੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।
9. ਜਦੋਂ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਪੁੰਜੀ ਸਟਾੱਕ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।
10. ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਤੇਜੀ ਅਤੇ ਮੰਦੀ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

26.3 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਖਰਚ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ, ਸਰਕਾਰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਕੰਪਨੀ ਅਤੇ ਵਸਤੂ ਕਰਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧਾਈ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਨਾਲ ਆਮਦਨ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਅਧਿਕਯ ਬਜਟ (Surplus budget) ਦੀ ਨੀਤਿ ਅਪਨਾਂਦੀ ਹੈ। ਐਸਾ ਜਾਂ ਤਾਂ ਕਰ ਦਰਾਂ ਵਧਾ ਕੇ ਜਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਘੱਟ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਦੋਵੇਂ ਤਰਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਣਕ ਦੀ ਵਿਪਰੀਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਰਾਹੀਂ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਸਮਸਤ ਮੰਗ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

26.4 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

- ਵਪਾਰ ਚਕਰ (Trade Cycle) - ਵਪਾਰਿਕ ਚਕਰ।
- ਇਕਲ (Single) - ਇਕਾਈ।

26.5 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

1. ਕਾਲਡਰ ਦਾ ਵਿਆਪਾਰ-ਚਕਰ ਸਿਧਾਂਤ ਕੀ ਹੈ? ਸਮਝਾਵੋ।
2. ਸਥਿਰੀਕਰਣ ਨੀਤੀਆਂ ਜਾਂ ਵਿਆਪਾਰ ਚਕਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਉਪਾਏ ਦਸੋ।

ਉਤਰ : ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Answer : Self Assessment)

ਨੋਟ

- | | | | |
|--------|-----------|--------|--------|
| 1. ਚਕਰ | 2. ਪ੍ਰਭਾਵ | 3. (ੳ) | 4. (ੳ) |
| 5. (ਅ) | 6. (ੳ) | 7. ਸਹੀ | 8. ਸਹੀ |
| 9. ਗਲਤ | 10. ਗਲਤ। | | |

26.6 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)



ਬੁਕਸ

1. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਥਯੋਰੀ ਅਂਡ ਪੌਲਿਸੀ : ਅਚ. ਅਲ. ਆਹੁਜਾ, ਅਸ. ਚੰਦ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010.
2. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਅਸ. ਕੇ. ਚਕਰਵਰਤੀ, ਹਿਮਾਲਿਆ ਪਬਲਿਸਿੰਗ ਹਾਊਸ, 2010.
3. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ ਦੀ ਲੋਣਾਂ : ਅਚ. ਅਸ. ਨਾਥ ਸਾਈਬਰ ਟੈਕ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2012.

ਨੋਟ

ਇਕਾਈ-27: ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ (Monetary Policy)

ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ (Contents)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

- 27.1 ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦਾ ਭਾਵ (Meaning of Monetary Policy)
- 27.2 ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ (Objectives or Goals of Monetary Policy)
- 27.3 ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਉਪਕਰਣ (Instruments of Monetary Policy)
- 27.4 ਵਿਸਤਾਰਕ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ (Expansionary Monetary Policy)
- 27.5 ਪ੍ਰਤਿਬੰਧਾਤਮਕ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ (Restrictive Monetary Policy)
- 27.6 ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ
(Role of Monetary Policy in a Developing Economy)
- 27.7 ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ (Fiscal Policy)
- 27.8 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)
- 27.9 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)
- 27.10 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)
- 27.11 ਸੰਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ:

- ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦਾ ਭਾਵ ਜਾਨਣ ਲਈ।
- ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਜਾਨਣ ਲਈ।
- ਵਿਸਤਾਰਕ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਜਾਨਣ ਲਈ।
- ਪ੍ਰਤਿਬੰਧਾਤਮਕ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਜਾਨਣ ਲਈ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਕੇਂਦਰਿਕ ਬੈਂਕ ਰਾਹੀਂ ਅਪਨਾਏ ਗਏ ਸਾਖ-ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ ਉਪਾਇਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬਧ ਰਖਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਦੋ ਤਰਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ - (i) ਮਾਤਾਤਮਕ (quantitative) - ਆਮ ਅਤੇ ਅਪ੍ਰਤਿਯਕਸ਼ ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ; (ii) ਗੁਣਾਤਮਕ (qualitative) - ਚਯਨਾਤਮਕ ਜਾਂ ਪ੍ਰਤਿਯਕਸ਼ ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ। ਪਾਹਿਲੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬੈਂਕ ਦਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਖੁਲੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਲਨ ਅਤੇ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਆਰਥਕ ਲੋਣ ਸ਼ਾਮਲ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕਮਰਸ਼ਿਯਲ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸਾਖ ਦੇ ਪੂਰੇ ਪੱਧਰ ਦਾ ਨਿਯਮਨ (regulate) ਕਰਣਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਸੀਮਾਂ ਉਪਭੋਗਤਾ ਸਾਖ ਦਾ ਨਿਯਮਨ ਸਾਮਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

27.1 ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦਾ ਭਾਵ (Meaning of Monetary Policy)

ਨੋਟ

ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦਾ ਭਾਵ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇਂਦਰਿਕ ਬੈਂਕ ਰਾਹੀਂ ਅਪਨਾਏ ਗਏ ਸਾਖ ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ ਉਪਾਇਆਂ ਨਾਲ ਹੈ। ਜੋਨਸਨ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ - “ਆਮ ਆਰਥਿਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਕੇਂਦਰਿਕ ਬੈਂਕ ਰਾਹੀਂ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਔਜ਼ਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਨੀਤੀ ਹੈ।” ਜੀ. ਕੇ. ਸ਼ਾ ਇਸਨੂੰ “ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ, ਪ੍ਰਾਪਯਤਾ ਜਾਂ ਲਾਗਤ ਨੂੰ ਬਦਲਾਣ ਦੇ ਲਈ ਮੋਦਰਿਕ ਪ੍ਰਾਧਿਕਾਰੀ ਰਾਹੀਂ ਕੋਈ ਸਚੇਤ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ,” ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

27.2 ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ (Objectives or Goals of Monetary Policy)

ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ।

1. ਪੂਰਣ ਰੋਜਗਾਰ (Full Employment) – ਪੂਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਨੂੰ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰਾਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਮੱਹਤਵਪੂਰਣ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਨਾਲ ਨ ਕੇਵਲ ਸੰਭਾਵਿਤ ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ ਬਲਕਿ ਇਹਦੇ ਵਿੱਚ ਸਾਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾ ਅਤੇ ਆਤਮਸਮਾਨ ਦਾ ਵੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਅਲਾਵਾ ਇਹ ਗਰੀਬੀ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਪੂਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਖਾਸ ਲੋੜ ਹੈ।



ਨੋਟ

ਆਮ ਆਰਥਿਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਰਾਹੀਂ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਔਜ਼ਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੈ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ।

- 2. ਕੀਮਤ ਸਥਿਰਤਾ (Price Stability) – ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਸਥਿਰਤਾ ਲਿਆਉਣਾ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦਾ ਇਕ ਖਾਸ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ।
- 3. ਆਰਥਿਕ ਵਰਧਿ (Economic Growth) – ਹਾਲ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਮੱਹਤਵਪੂਰਣ ਉਦੇਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਇਕ ਉਦੇਸ਼ ਇਹ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆਰਥਿਕ ਵਰਧਿ ਹੋਵੇ।
- 4. ਭੁਗਤਾਨ ਸ਼ੇਸ਼ (Balance of Payments) – 1950 ਦੇ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਉਦੇਸ਼ ਇਹ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਭੁਗਤਾਨ ਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਤੁਲਨ ਬਨਾਏ ਰਾਖਿਆ ਜਾਵੇ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਰਿਕਤ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋ (Fill in the blanks):

- 1. ਪੂਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਨੂੰ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਖਾਸ..... ਵਿੱਚ ਰਾਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
- 2. ਜਦ ਕੀਮਤਾਂ ਵੱਧਣ ਲਗਦਿਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਵੇਚਦਾ ਹੈ।

27.3 ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਉਪਕਰਣ (Instruments of Monetary Policy)

ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਕੇਂਦਰਿਆ ਬੈਂਕ ਰਾਹੀਂ ਅਪਨਾਏ ਗਏ ਸਾਖ-ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ ਉਪਾਇਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬਧ ਰਖਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ - (i) ਮਾਤਾਤਮਕ (quantitative) - ਆਮ ਅਤੇ ਅਪ੍ਰਤਿਯਕਸ਼ ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ; (ii) ਗੁਣਾਤਮਕ (qualitative) - ਚਯਨਾਤਮਕ ਜਾਂ ਸਿੱਧਾ ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ। ਪਾਹਿਲੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬੈਂਕ ਦਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਖੁਲੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਲਨ ਉੱਤੇ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਆਰਸ਼ਣ ਲੋੜ ਸ਼ਾਮਲ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕਮਰਸ਼ਿਯਲ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸਾਖ ਦੇ ਪੂਰੇ ਪੱਧਰ ਦਾ ਨਿਯਮਨ (regulate) ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਸੀਮਾਂ ਉਪਭੋਗਤਾ ਸਾਖ ਦਾ ਨਿਯਮਨ ਸ਼ਾਮਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

1. ਬੈਂਕ ਦਰ ਨੀਤੀ (Bank Rate Policy) – ਬੈਂਕ ਦਰ, ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਰਾਹੀਂ ਉਧਾਰ ਦੇਣ ਦੀ ਉਹ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਦਰ ਹੈ ਜਿਦੇ ਤੇ ਉਹ ਵਿਨਿਮਯ ਦੇ ਪਾਹਿਲੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਹੁੰਡਿਆਂ ਅਤੇ ਕਮਰਸ਼ਿਯਲ ਬੈਂਕ ਰਾਹੀਂ ਧਾਰਿਤ ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਬਟਟਾ (rediscount) ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਫੀਤਿਕਾਰੀ ਦਬਾਵ ਪੈਦਾ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਬੈਂਕ ਦਰ ਵੱਧਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਤੋਂ ਉਧਾਰ ਲੈਣਾ ਮਹਿਗਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਮਰਸ਼ਿਯਲ ਬੈਂਕ ਇਦੇ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਉਧਾਰ ਲੈਣਗੇ। ਕਮਰਸ਼ਿਯਲ ਬੈਂਕ ਅੰਗੇ ਵਪਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਉਧਾਰ ਦੇਣ ਦੀ ਅਪਣੀ ਦਰੇ ਵੱਧਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਾਰਣ

ਨੋਟ

ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਕਮਰਸ਼ਿਯਲ ਬੈਂਕਾਂ ਤੋਂ ਘੱਟ ਉਧਾਰ ਲੈਣਗੇ। ਸਾਖ ਦਾ ਸੰਕੁਚਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਹੋਰ ਅੰਗੇ ਵੱਧਣ ਤੋਂ ਰੁਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਉਲਟ, ਜਦੋਂ ਕੀਮਤਾਂ ਡਿੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹਨ, ਤਾਂ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਅਪਣੀ ਬੈਂਕ ਦਰ ਨੂੰ ਘੱਟਾ ਦਿੰਦੇ ਹੈ। ਕਮਰਸ਼ਿਯਲ ਬੈਂਕਾਂ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਤੋਂ ਉਧਾਰ ਲੈਣਾ ਸਸਤਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਕਮਰਸ਼ਿਯਲ ਬੈਂਕ ਵੀ ਅਪਣੀ ਉਧਾਰ ਦੇਣ ਦੀ ਦਰ ਘੱਟਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਵਪਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਉਤਪਾਦਨ, ਰੋਜਗਾਰ, ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਮੰਗ ਵੱਧਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਡਿਗਣਾ ਰੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।


2. ਖੁਲੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਲਨ (Open Market Operations) – ਖੁਲੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਲਨ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਦੇ ਕਰਜ਼-ਵਿਕਰਜ਼ ਨਾਲ ਸੰਬਧ ਰਖਦੇ ਹੈ। ਜਦ ਕੀਮਤਾਂ ਵੱਧਣ ਲਗਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਵੇਚਦਾ ਹੈ। ਕਮਰਸ਼ਿਯਲ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਆਰਸ਼ਣ (reserve) ਘੱਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਵਪਾਰੀ ਵਰਗ ਨੂੰ ਹੋਰ ਉਧਾਰ ਦੇਣ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹਰ ਜਾਂਦੇ। ਅੰਗੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਹਤੋਤਸਾਹਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਰੁਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਉਲਟ, ਜਦ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸੁਸਤੀ (recession) ਦੀ ਸ਼ਕਤਿਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆ ਖਰੀਦਦਾ ਹੈ। ਕਮਰਸ਼ਿਯਲ ਬੈਂਕ ਦੇ ਆਰਸ਼ਣ ਵੱਧ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਵੱਧ ਉਧਾਰ ਦੇਦੇ ਹਨ, ਨਿਵੇਸ਼, ਉਤਪਾਦਨ, ਰੋਜਗਾਰ ਅਤੇ ਮੰਗ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਡਿਗਣਾ ਰੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

3. ਰਿਜ਼ਰਵ ਅਨੁਪਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ (Changes in Reserve Ratios) – ਇਸ ਔਜਾਰ ਦਾ ਸੁਝਾਵ ਕੇਨਜ ਨੇ ਅਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'Treatise of Money' ਵਿੱਚ ਦਿਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜਿਅ ਅਮੇਰਿਕਾ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇਸ਼ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਇਸਨੂੰ ਮੋਦਰਿਕ ਤਰੀਕੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਪਨਾਇਆ। ਕਾਨੂਨ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਹਰ ਬੈਂਕ ਅਪਣੀ ਕੁਲ ਜਮਾ ਦਾ ਕੁਝ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਅਪਣੇ ਤਹਖਾਨੇ ਵਿੱਚ ਰਿਜ਼ਰਵ ਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਕੁਝ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਦੇ ਕੋਲ ਰਖਣਾ ਪੈਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵੱਧਣ ਲਗਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਰਿਜ਼ਰਵ ਅਨੁਪਾਤ ਵੱਧਾ ਦੇਦੇ ਹਨ। ਬੈਂਕਾਂ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਦੇ ਕੋਲ ਵੱਧ ਰਾਸੀ ਰਖਣੀ ਪੈਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਰਸ਼ਣ ਘੱਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਘੱਟ ਉਧਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਨਿਵੇਸ਼, ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜਗਾਰ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਤੇ ਪ੍ਰਤਿਕੁਲ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਉਲਟ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ ਜਦ ਰਿਜ਼ਰਵ ਅਨੁਪਾਤ ਘੱਟਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਮਰਸ਼ਿਯਲ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਆਰਸ਼ਣ ਵੱਧ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਵੱਧ ਉਧਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਕਰਿਆ ਤੇ ਅਨੁਕੂਲ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਦੇ ਹਨ।

4. ਚਯਨਾਤਮਕ ਸਾਖ ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ (Selective Credit Control) – ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਉਦੇਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਰਾਂ ਦੀ ਸਾਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਚਯਨਾਤਮਕ ਸਾਖ ਨਿਯੰਤਰਣ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਲਿਆਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਟਟਾ ਕਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਉਹ ਆਮ ਤੋਰ ਤੇ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਸੀਮਾ ਦੀ ਜਰੁਰਤਾਂ (Changing margin requirements) ਦਾ ਰੂਪ ਲੈ ਲਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵਸਤੁਆਂ ਵਿੱਚ ਤੇਜ ਸਟਟਾ ਕਰਿਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਵੱਧਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਉਹਨਾਂ ਸੀਮਾ ਜਾਰੁਰਤਾਂ ਵੱਧਾ ਦੇਦੀ ਹੈ। ਪਰਿਣਾਮ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆ ਦੀ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆ ਤੇ ਕਰਜ਼ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਮੁਦਰਾ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਲਈ, ਸੀਮਾਂ ਜਰੁਰਤਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧਾਕੇ 60 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਕਰ ਦੇਣ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ 10,000 ਰੁ. ਦੇ ਮੁੱਲ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਾਧਿਦਾਤਾ (pledger) ਨੂੰ ਇਸਦੇ ਮੁੱਲ ਦਾ 40 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ (4,000 ਰੁ.) ਕਰਜ਼ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਸਤੀ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ, ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਸੀਮਾ ਜਰੁਰਤਾਂ ਘੱਟਾਕੇ ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਨਤੀਜਾ (Conclusion)

ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਕ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤਿ ਦੇ ਲਈ ਜਰੁਰੀ ਹੈ ਕਿ ਬੈਂਕ ਦਰ, ਖੁਲੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਲਨ, ਰਿਜ਼ਰਵ ਅਨੁਪਾਤ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਨਿਯੰਤਰਣ ਉਪਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਹੀ ਵਾਰ ਅਪਨਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਪਰ ਸਾਰੇ ਮੁਦਰਾ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰਿਆਂ ਨੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ- (i) ਮੰਦੀ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਵਪਾਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਆਪਣੀ ਛੀਣਤਮ ਦਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤਿ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਜੀਰੋ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ (ii) ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਉਹ ਸਫਲ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਵਾਦਿਆਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤਿ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤਿ ਵਿੱਚ ਅਪੇਸ਼ਾਕ੍ਰਤ ਵੱਧ ਲਚੀਲਾਪਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਕਾਰਿਆਨਿਵੰਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।



ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

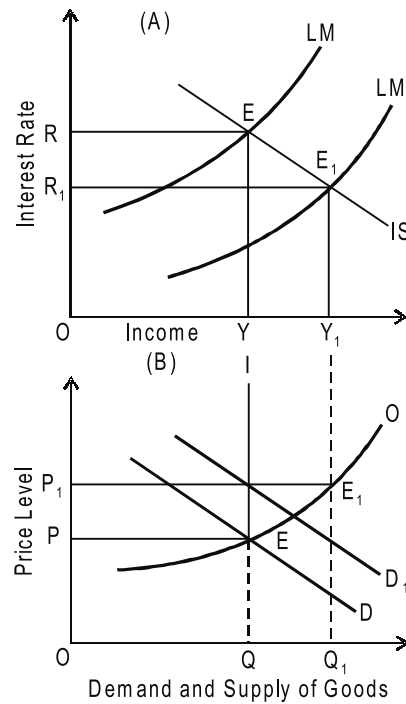
ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦਾ ਭਾਵ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਰਾਹੀਂ ਅਪਨਾਏ ਗਏ ਸਾਖ ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ ਉਪਾਇਆਂ ਨਾਲ ਹੈ।

27.4 ਵਿਸਤਾਰਕ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ (Expansionary Monetary Policy)

ਨੋਟ

ਵਿਸਤਾਰਕ (ਜਾਂ ਸਸਤੀ) ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦਾ ਉਪਭੋਗ ਅਵਸਥੀਤਿ ਅੰਤਰਾਲ (deflationary gap) ਜਾਂ ਮੰਦੀ ਜਾਂ ਸੁਸਤੀ (recession) ਤੋਂ ਨਿਕਲਣ ਦੇ ਲਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਉਪਭੋਕਤਾ ਮੰਗ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਮੰਗ ਵਿਚ ਗਿਰਾਵਟ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸਥੀਤਿ ਅੰਤਰਾਲ ਪ੍ਰਕਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਵਿਸਤਾਰਕ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਖ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੀ ਦਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਸਾਨ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਸਤ ਮੰਗ ਵਿਚ ਉਤੇ ਵੱਲ ਬਦਲਾਵ ਲਿਆਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਦੇ ਲਈ, ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਖੁਲੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਖਰੀਦਦਾ ਹੈ, ਸਦੱਸ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਰਿਜ਼ਰਵ ਜਰੂਰਤਾਂ ਘੱਟ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਬੱਟਾ ਦਰ ਘੱਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚੋਣਾਤਮਕ ਸਾਖ ਉਪਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਪਭੋਕਤਾ ਅਤੇ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਸਾਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਉਪਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਸਾਖ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਅਤੇ ਲਾਗਤ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ।

ਵਿਸਤਾਰਕ ਮੁਦਰਾ ਨੀਤੀ ਦਾ ਚਿੱਤਰ 27.1 (A) ਅਤੇ (B) ਰਾਹੀਂ ਵਰਣਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸੁਸਤੀ ਸੰਤੁਲਨ R, Y, P ਅਤੇ Q ਤੇ ਹੈ। ਚਿੱਤਰ ਦੇ ਭਾਗ (A) ਵਿਚ ਬਿਆਜ ਦਰ OR ਤੇ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਤੋਂ ਹੀ ਅਤਿਰਿਕਤ ਮੁਦਰਾ ਪੂਰਤਿ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੰਨ ਲਵੋ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਦੀ ਸਾਖ ਨੀਤੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚ ਮੁਦਰਾ ਪੂਰਤਿ ਵਿਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ LM ਵਕਰ ਨੂੰ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ LM_1 ਤੇ ਸਰਕਾ ਦੇਗੀ। ਇਹ ਆਮਦਨ ਨੂੰ OY ਤੋਂ OY_1 ਤੇ ਵਧਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਸਤ ਮੰਗ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਗ (B) ਵਿਚ ਭਾਗ ਵਕਰ D ਉਤੇ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ D_1 ਤੇ ਸਰਕਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿਚ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਨਾਲ, ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਉਚੀ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ OP_1 ਤੇ OQ ਤੋਂ OQ_1 ਤੱਕ ਵਧਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਵਿਸਤਾਰਕ ਮੁਦਰਾ ਨੀਤੀ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ E_1 ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਸੰਤੁਲਨ ਪੂਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਨਿਮਨ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਉਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।



ਚਿੱਤਰ 27.1

ਇਸਦਾ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਸੀਮਾਵਾਂ (Its Scope and Limitations)

1930 ਅਤੇ 1940 ਦੇ ਦਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਤੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਸਥੀਤਿ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਣ ਦੀ ਮੰਦੀ ਵਿਚ ਸਮੁਤਥਾਨ (recovery) ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਧਾਰਣਾ ਮਹਾਮੰਦੀ ਦੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਅਤੇ ਕੋਨਜ਼ ਦੇ General Theory ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰਕਟ ਹੋਈ ਹੈ।

ਮੁਦਰਾਵਾਦਿਆਂ ਦਾ ਮੱਤ ਹੈ ਕਿ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਮੰਦੀ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਸਸਤੀ ਮੁਦਰਾ ਨੀਤੀ ਰਾਹੀਂ ਕਮਰਸ਼ਿਅਲ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਰਿਜ਼ਰਵ ਵਧਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਨੂੰ ਖਰੀਦਕੇ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦਰ ਘੱਟਾਕੇ ਐਸਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰਿਣਾਮਸਰੂਪ, ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਖ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਵਧਾਉਣ ਨਾਲ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਧਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਮਹਾਮੰਦੀ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਨਿ ਤੇਜ਼ ਮੰਦੀ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਕਾਰੋਬਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਨਿਰਾਸ਼ਾਵਾਦਿਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿਚ ਐਸੀ ਨੀਤੀ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਜ਼ੀਰੋ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਐਸੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਬੈਂਕ ਪੁਨਰੂਤਥਾਨ (revival) ਲਿਆਉਣ ਵਿਚ ਅਸਹਾਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਕਿਰਿਆ ਲਗਭਗ ਠਹਿਰਾਵ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਇਸਲਈ ਕਾਰੋਬਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਲਸੂਚੀਆਂ (inventories) ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਲਈ ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਦੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਵਰਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਬਿਆਜ ਦਰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਬੈਂਕਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਲਈ ਹੋਈ ਆਪਣੀ ਮਾਲਸੂਚੀਆਂ ਨੂੰ ਕਰਜ਼ ਮੋੜ ਕੇ ਘੱਟਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸਦੇ, ਅਤਿਰਿਕਤ, ਲੰਬੇਸਮੇਂ ਪੂੰਜੀ ਜਰੂਰਤਾਂ ਦੇ ਲਈ ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਦਾ ਸਵਾਲ ਮੰਦੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਉਠਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਕਿਰਿਆ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਬਹੁਤ ਨਿਮਨ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਪਭੋਕਤਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵੀ ਉਹੀ ਸਥਿਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਘੱਟੀ ਹੋਈ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਨਾਲ ਜੁੜ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅੰਤ ਉਹ ਬੈਂਕ ਕਰਜ਼ਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਕੋਈ ਟਿਕਾਉ ਵਸਤੂ ਖਰੀਦਣਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਸਾਰੇ ਬੈਂਕ ਸਾਖ ਉਪਲਬਧ ਕਰਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਲੇਕਿਨ ਉਹ ਕਾਰੋਬਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਉਪਭੋਕਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਸਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। 1930 ਦੇ ਦਸ਼ਕ ਵਿਚ, ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਬਿਆਜ ਦਰ ਅਤੇ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਬਿਨਾ ਉਪਯੋਗ ਕੀਤੇ ਰਿਜ਼ਰਵਾਂ ਦੀ ਰਕਮ, ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਮੰਦੀ ਵਾਲੀ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਤੇ ਕੋਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕੇ।

ਨੋਟ “ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਤੇਜ਼ ਸੰਕੁਚਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਸਤੀ ਮੁਦਰਾ ਨੀਤਿ ਬਿਨਾ ਲਾਭਕਾਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਹੋਵੇਗੀ, ਬਲਕਿ ਇਸਦਾ ਅਧਿਕਤਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਖਰਾਬ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਵੱਧ ਖਰਾਬ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ ਅਧੋਮੁਖੀ (downturn) ਕਾਰੋਬਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧਾਤਮਕ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤਿ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੂਪ ਨਾਲ ਅਧੋਮੁਖੀ ਕਾਰੋਬਾਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਖਰਾਬ ਬਣਾ ਦੇਗੀ- ਇਸਦਾ ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਉਦਾਹਰਣ 1931 ਦਾ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤਿ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਮਹਾਮੰਦੀ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰ ਬਣਾਣ ਵਿੱਚ ਅਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਦਿਤਾ...। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਜੇਕਰ ਸਾਖ ਅਨੁਕੂਲ ਸ਼ਰਤਾਂ ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਹੈ ਤਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਸਦਾ ਸਥਿਰਤਾਕਾਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੋਵੇਗਾ। ਵਿਵਸਾਈ ਦੀ ਤਰਲਤਾ ਲੋਣ ਪੁਰੀ ਹੋਣ ਤੇ ਇਹ ਹੋਲੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਅਧੋਮੁਖੀ ਦੀ ਸੀਮਾ ਨੂੰ ਘੱਟਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।”

ਪਰ 1930 ਅਤੇ 1940 ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਪਤਨ ਦਾ ਕੀ ਕਾਰਣ ਸੀ? ਮਹਾਮੰਦੀ ਦੇ ਦੌਰਾਣ ਅਤੇ ਇਸਤੋਂ ਬਾਦ ਦੀ ਕਸ਼ਟਕਾਰਕ ਅਤੇ ਮੋਹ-ਭੰਗ ਵਾਲੇ ਅਨੁਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾਂ ਕੋਨਜ਼ ਦੀ General Theory ਵੱਧ ਸਥਿਰਤਾ ਦੇ ਔਜਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਪਤਨ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣੀ। ਕੋਨਜ਼ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਵੱਧ ਲੋਚ ਤਰਲਤਾ ਅਧਿਮਾਨ ਅਨੁਸੂਚੀ (ਤਰਲਤਾ ਜਾਲ) ਤੇਜ਼ ਮੰਦੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਅਸਹਾਈ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਬਹੁਵਿਕਲਪੀਆ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Multiple Choice Questions):

3. ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਸਥਿਰਤਾ ਲਿਆਉਣਾ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦਾ ਇਕ ਹੈ -

(ੳ) ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼	(ਅ) ਮੁੱਖ ਕੰਮ
(ੲ) ਯੋਜਨਾ	(ੳ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
4. ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ -

(ੳ) ਬਿਨਾਂ ਜਰੂਰਤ ਦੇ	(ਅ) ਬਹੁਤ ਜਰੂਰੀ
(ੲ) ਮੁੱਖ ਕੰਮ	(ੳ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
5. ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਉਦੇਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਖਾਸ ਤਰਾਂ ਦਿਆਂ ਸਾਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ -

(ੳ) ਚਿਯਨਾਤਮਕ ਸਾਖ ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ	(ਅ) ਉਦੇਸ਼
(ੲ) ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਖੇਤਰ	(ੳ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
6. ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਵਿਸਤਾਰਕ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੇੜੀ ਸਾਖ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਹੈ -

(ੳ) ਮੁਸਕੱਲ	(ਅ) ਸੌਖਾ
(ੲ) ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ	(ੳ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

27.5 ਪ੍ਰਤਿਬੰਧਾਤਮਕ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ (Restrictive Monetary Policy)

ਸਾਰਿਆਂ ਮੰਗਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਬਣਾਈ ਗਈ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧਾਤਮਕ (ਜਾਂ ਮਹਿੰਗੀ) ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹਦਾ ਉਪਯੋਗ ਸਫੀਤਿਕਾਰੀ ਅੰਤਰਾਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਦੇ ਲਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਉਪਭੋਗਤਾ ਮੰਗ ਵੱਧਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸਫੀਤਿਕਾਰੀ ਦਬਾਵ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਦੇ ਕਾਰਣ ਵਿਵਸਾਈ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ੀ (boom) ਵੀ ਆਂਦੀ ਹੈ। ਬੈਂਕ ਸਾਖ ਦੀ ਲਾਗਤ ਅਤੇ ਉਪਲਬਧਤਾ ਵੱਧਕੇ ਸਾਰਾ ਉਪਭੋਗ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਘੱਟ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧਾਤਮਕ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਖੁਲਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆ ਨੂੰ ਵੇਚਕੇ ਸਦੱਸ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਰਿਜ਼ਰਵ ਜਰੂਰਤਾਂ ਵੱਧਾਕੇ, ਬਣਾ ਦਰ ਵੱਧਾਕੇ, ਅਤੇ ਚਯਨਾਤਮਕ ਉਪਾਇਆਂ ਰਾਹੀਂ ਉਪਭੋਗਤਾ ਅਤੇ ਵਿਵਸਾਈ ਸਾਖ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਕੇ, ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਨ ਉਪਾਇਆ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਖੁਲੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਸਾਖ ਲਾਗਤ ਅਤੇ ਉਪਲਬਧਤਾ ਵੱਧਾਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਸਫੀਤਿਕਾਰੀ ਦਬਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਸਦਾ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਸੀਮਾਵਾਂ (Its Scope and Limitations)

ਪਰ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦਾ ਖੇਤਰ ਸਫੀਤਿ ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੀ ਸੀਮਾਵਾਂ ਇਸ ਤਰਾਂ ਹੈ -

1. ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਵੇਗ ਚਿੱਚ ਵਰਿਧਿ (Increase in Velocity of Money) – ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਿੱਚ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤਾ ਦੀ ਇਕ ਮੱਹਤਵਪੂਰਣ ਸੀਮਾ ਹੈ - ਜਨਤਾ ਰਾਹੀਂ ਰਾਖੀ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਵੇਗ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ। ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਮਹਿੰਗੀ ਮੁਦਰਾ ਦੀ

ਨੋਟ

ਨੀਤੀ ਰਾਹੀਂ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਲਾਗਤ ਨੂੰ ਤਾਂ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਕੋਈ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਜਿਸਦੇ ਨਾਲ ਉਹ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਵੇਗ ਨੂੰ ਰੋਕ ਸਕੇ। ਜਨਤਾ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਵਿਧਮਾਨ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧਾਤਮਕ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਅਸਫਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

(ਕ) ਸਮਰਸ਼ਿਯਲ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਨਿਵੇਸ਼ਸੁਚੀ ਸਮਾਯੋਜਨ (*Commercial Bank Portfolio Adjustments*) –ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧਾਤਮਕ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਚਲ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਮਰਸ਼ਿਯਲ ਬੈਂਕ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਵੇਚਕੇ ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਕਰਜ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਪੂਰੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਨੀਤੀ ਬੈਂਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰਖੀ ਜਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਕਰਿਆਂ ਜਮਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਬਦਲ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਬੈਂਕ ਦੀ ਨਿਵੇਸ਼ਸੁਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਾਈ ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਕਰਜ਼ਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਸਥਾਨਾਪਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਕੁਲ ਜਮਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਬਦਲਾਵ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਕੁਲ ਖਰਚ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਬੈਂਕ ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਦਰਾ ਉਧਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧਾਤਮਕ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਨੀਤੀ ਅਪ੍ਰਭਾਵੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਫੇਜ਼ ਜਦ ਬੈਂਕ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਵੇਚਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਡਿੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਵਿਆਜ ਦੀ ਦਰਾਂ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਆਮ ਬਿਆਜ ਦਰ ਢਾਂਚਾ ਵੱਧ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਰ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਡਿੱਗਣ ਨਾਲ ਬੈਂਕਾਂ ਨੂੰ ਪੁੰਜੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚੱਕਣਾ ਨਹੀਂ ਚੱਣਗੇ। ਇਹ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਵੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਬੈਂਕ ਇਹ ਕਾਮਨਾਂ ਰਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਗਿਰਾਵਟ (ਜਾਂ ਬਿਆਜ ਦਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ) ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਹੈ ਜਾਂ ਦੇਰ ਤੱਕ ਚਲਣ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਬੈਂਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਾਮਨਾਂ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਗਿਰਾਵਟ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਰਵੇਗੀ ਤਾਂ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ (ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ) ਪੁੰਜੀ ਨੁਕਸਾਨ ਤੇ ਵੇਚਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਅਪਣੇ ਕੋਲ ਰਕਦਾ ਚੱਣਗੇ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਹ ਇਹ ਕਾਮਨਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਗਿਰਾਵਟ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਚਲੇਗੀ ਤਾਂ ਉਹ ਉੱਚੀ ਬਿਆਜ ਦਰਾਂ ਤੇ ਗੱਠਕਾਂ ਨੂੰ ਕਰਜ਼ ਦੇਣ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਦੀ ਵੇਚ ਦੇਣਗੇ ਅਤੇ ਉੱਚੀ ਬਿਆਜ ਦਰਾਂ ਤੇ ਕਰਜ਼ ਦੇਕੇ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਦੇ ਵੇਚ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਪੁੰਜੀ ਨੁਕਸਾਨ ਨੂੰ ਪੁਰਾ ਕਰ ਲੈਣਗੇ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਕ ਵਾਰ ਕਰਜ਼ ਦੇ ਲਈ ਮੰਗ ਦਬ ਜਾਵੇਗੀ, ਤਾਂ ਬੈਂਕ ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਨੂੰ ਉਹਦੇ ਤੋਂ ਘੱਟ ਕੀਮਤ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਖਰਿਦ ਸਕਣਗੇ ਜਿਸ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਵੇਚੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਇਸ ਸੇਵੇ ਨਾਲ ਲਾਭ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਗੇ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਕਮਰਸ਼ਿਯਲ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਸੁਚੀ ਸਮਾਯੋਜਨ ਦੀ ਨੀਤੀ, ਮਹਿੰਗੀ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਨੀਤੀ ਦੇ ਰਹਤੇ ਵੀ, ਕੁਲ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦਾ ਵੇਗ ਵੱਧਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਮਹਿੰਗੀ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਨੀਤੀ ਅਪ੍ਰਭਾਵੀ ਬਣਕੇ ਰਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

(ਖ) ਗੈਰ-ਬੈਂਕ ਵਿਤੀਯ ਮਧਿਆਮਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾਂ (*Role of Non-Bank Financial Intermediaries*) - NBFIs ਮੋਰਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੀ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਣ ਦੀ ਸ਼ਮਤਾ ਨੂੰ ਦੋ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਰੋਕਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ, ਉਹ ਕਰਜ਼ ਦੇਣ ਲਈ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਬੇਚਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਮਰਸ਼ਿਯਲ ਬੈਂਕ ਦੀ ਤਰਾਂ ਉਸੀ ਤਰਾਂ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਵੇਗ ਵਧਾਏ ਹਨ ਜਿਸਦੀ ਉੱਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾ ਚੁਕੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ, ਮਹਿੰਗੀ ਮੁਦਰਾ ਨੀਤੀ ਦੇ ਵਿੱਚਕਾਲ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਤੇ ਜਿਵੇ-ਜਿਵੇ ਬਿਆਜ ਦਰੇ ਵੱਧਦੀ ਹੈ, ਉਵੇ-ਉਵੇ ਬਚਤਕਰਤਾਂ ਤੇ ਵੱਧ ਕੋਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਵਿਤੀਯ ਮਧਿਆਮ ਅਪਣੇ ਕੋਲ ਜਮਾਵਾਂ ਤੇ ਬਿਆਜ ਦਰ ਵੱਧਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਦੇ ਨਾਲ ਬਚਤਕਰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਪਣੀ ਨਿਸ਼ਕਰਿਆਂ ਮੁਦਰਾ ਇਨ ਮਧਿਯਸਥਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸਦੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਿਆਜ ਦੇਣ ਦੀ ਸ਼ਮਤਾ ਸ਼ਕਤਿ ਅਤੇ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਇਹ ਮਧਯਸਥ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਵੇਗ ਵੱਧਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਮਹਿੰਗੀ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧਾਤਮਕ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਅਸਮ ਬਣਕੇ ਰਹ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

(ਗ) ਉਪਲਬਧ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦਾ ਬੇਹਤਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਣ ਦੇ ਉਪਾਏ (*Methods to Make Better Use of Available Money Supply*) –ਨਿਜੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦਾ ਬੇਹਤਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਣ ਨਾਲ ਕਈ ਉਪਾਏ ਕੱਢੇ ਗਏ ਹਨ ਜੋੜੇ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧਾਤਮਕ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਅਪ੍ਰਭਾਵੀ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਕੁਝ ਤਰੀਕੇ ਹਨ ਵਿਕਰਿਆ ਵਿਤ ਕੰਪਨਿਆਂ ਦਾ ਨਿਧਿਆਂ ਸੰਗਰਹ ਦੇ ਬੇਹਤਰ ਉਪਾਇਆਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ, ਕਮਰਸ਼ਿਯਲ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ NBFIs ਰਾਹੀਂ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਵੱਧ ਉੱਚੀ ਬਿਆਜ ਦਰਾਂ ਤੇ ਕੋਸ਼ ਉਧਾਰ ਲੈਣਾ, ਆਦਿ। ਕਮਰਸ਼ਿਯਲ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਭਿਨ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਕੋਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ, ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧਾਤਮਕ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਵਿੱਚਕਾਲ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਉਪਲਬਧ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਵੇਗ ਵੱਧਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

2. **ਵਿਭੇਦਕ (Discriminatory)** – ਮਹਿੰਗੀ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਭਿਨ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਭੇਦਨ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇੜੇ ਫਰਮ ਵਿਤ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਆਂਤਰਿਕ ਸਰੋਤਰਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧਾਤਮਕ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਕੇਵਲ ਉਨਾਂ ਹੀ ਫਰਮਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜੋੜੇ ਨਿਧਿਆਂ ਦੇ ਲਈ ਬੈਂਕਿੰਗ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਤੇ ਮਹਿੰਗੀ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਸੰਬਧ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵਪਾਰਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਾਖ ਲਾਗਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸਦਾ ਕਾਰਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਖ ਜੋਖਿਮ ਨਹੀਂ ਉਠਾ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਆਵਾਸੀਯ ਨਿਰਮਾਣ ਤੇ ਕੁਝ ਤਰਾਂ ਦੇ ਰਾਜਿਯ ਜਾਂ ਸਥਾਨੀਯ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖਰਚ ਨੂੰ ਹੌਲੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਬਲਕਿ ਰੋਕ ਵੀ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਨੋਟ

3. **ਸਾਖ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਾ ਖਤਰਾ (Threat to Credit Market)** – ਜੇਕਰ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ, ਸਾਖ ਬਾਜ਼ਾਰ ਨੂੰ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ਕ ਬਿਆਜ ਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਤਰ ਵਰਿਧਿ ਦੀ ਉਮਿਦ ਰਖਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਸਾਖ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੇ ਕਰਜ਼-ਯੋਗ ਕੋਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਫਲਸਵਰੂਪ, ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਵੇਚੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ ਅਤੇ ਸਾਖ ਬਾਜ਼ਾਰ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।
4. **NBFIs ਦੀ ਸ਼ੋਧਨ-ਸ਼ਮਤਾ ਨੂੰ ਖਤਰਾ (Threat to Solvency of NBFIs)** – ਪ੍ਰਬਲ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧਾਤਮਕ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਤੇਜੀ ਨਾਲ ਵੱਧਦੀ ਬਿਆਜ ਦਰਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਬਚਤ ਬੈਂਕਾਂ ਅਤੇ ਬਚਤਾਂ ਅਤੇ ਕਰਜ਼ ਸੰਗਠਨਾਂ ਜਿਵੇਂ NBFIs ਦੀ ਸ਼ੋਧਨ-ਸ਼ਮਤਾ (solvency) ਨੂੰ ਖਤਰਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਇਸਲਈ ਕਿ ਕਮਰਸ਼ਿਯਲ ਬੈਂਕਾਂ ਤੋਂ ਭਿਨ, ਉਹ ਅਪਣੇ ਨੂੰ ਤੇਜੀ ਨਾਲ ਵੱਧਦੀ ਬਿਆਜ ਦਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਤੁਲਿਤ ਰਖਣ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।
5. **ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਉਧਾਰਦਾਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ (Changes of Expectations of Borrowers and Lenders)** – ਬਹੁਤ ਮਹਿੰਗੀ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਉਧਾਰਦਾਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਉਹ ਸਾਖ ਬਾਜ਼ਾਰ ਸਥਿਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਪਰਿਵਰਤਨੀਯ ਬਦਲਾਵ ਲਾਏ ਹਨ। ਬਿਆਜ ਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤੇਜ ਵਰਿਧਿ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਦਲ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਇਸ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਵੀ ਦਿਤਾ ਜਾਵਾਂ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਵਿਸਤਾਰਕ ਮੁਦਰਾ ਨੀਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਦ ਵੀ ਉਧਾਰਦਾਤਾ ਬਿਆਜ ਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦੁਬਾਰਾ ਵਰਿਧਿ ਹੋਣ ਦੇ ਪੁਰਵਾਨੁਮਾਨ ਦੇ ਕਾਰਣ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਕਰਜ਼ ਦੇਣ ਦੇ ਲਈ ਇਛਾ ਛੱਡ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਬਿਆਜ ਦਰਾਂ ਦੇ ਵਰਿਧਿ ਹੋਣ ਦੇ ਪੁਰਵਾਨੁਮਾਨ ਦੇ ਕਾਰਣ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਉਧਾਰ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੇਕਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸਦੀ ਤਾਤਕਾਲਿਕ ਜਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।
6. **ਸਮੇਂ ਪਸ਼ਚਤਾਏ (Time Lags)** – ਮਹਿੰਗੀ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤਾ ਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਮੱਹਤਵਪੂਰਣ ਸੀਮਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਾਰਵਾਹੀ ਦੀ ਜਰੂਰਤ ਅਤੇ ਕਾਰਵਾਇਆਂ ਦਾ ਅਭਿਗਿਆਨ, ਨਿਰਣਯ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਲਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪਸ਼ਚਤਾਏ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਚੂੰਕਿ ਮੋਦਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਇਨ ਸਮੇਂ ਪਸ਼ਚਤਾਵਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਸਮੇਂ ਤੇ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧਾਤਮਕ ਮੋਦਰਿਕ ਉਪਾਇਆਂ ਦ ਪਾਲਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਪਾਏ ਇਸਲਈ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਬਹੁਤ ਹੌਲੀ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅੰਤ ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਣ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਦੀ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਥੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਕਰੋ

(State whether the following statements are True or False):

7. ਮੁਦਰਾਵਾਦਿਆਂ ਦਾ ਮਤ ਹੈ ਕਿ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਮੰਦੀ ਦੇ ਦੋਰਾਣ ਸਸਤੀ ਨੀਤੀ ਰਾਹੀਂ ਕਮਰਸ਼ਿਯਲ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਰਿਜ਼ਰਵ ਵੱਧਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
8. ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਨੂੰ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਖਾਸ ਉਦੇਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
9. ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਿੱਚ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤਾ ਦੀ ਇਕ ਮੱਹਤਵਪੂਰਣ ਸੀਮਾ ਹੈ – ਜਨਤਾ ਰਾਹੀਂ ਰਖੀ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਵੇਗ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ।
10. ਜਦੋਂ ਬੈਂਕ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ ਵੇਚਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਉਠ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

27.6 ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ (Role of Monetary Policy in a Developing Economy)

ਇਕ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਸਾਖ ਦੀ ਲਾਗਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਕੇ, ਸਫੀਤਿ ਤੇ ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਭੁਗਤਾਨ ਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰਖਕੇ ਆਰਥਿਕ ਵਰਿਧਿ ਦੀ ਦਰ ਨੂੰ ਵੱਧਣ ਵਿੱਚ ਮੱਹਤਵਪੂਰਣ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਖਾਸ ਉਦੇਸ਼ ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਸਾਖ ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ ਕਰਣਾ ਵਿਨਿਮਯ ਦਰ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਕਰਣਾ, ਭੁਗਤਾਨ ਸ਼ੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਲਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਣਾ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵੱਧਾਣਾ ਹੈ।

1. **ਸਫੀਤਿਕਾਰੀ ਦਬਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਕ ਕਰਣਾ (To Control Inflationary Pressures)** – ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪਰਿਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸਫੀਤਿਕਾਰੀ ਦਬਾਵਾਂ ਤੇ ਕਾਭੂ ਪਾਣ ਦੇ ਲਈ, ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਖਾਸ ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ ਦੇ ਮਾਤਰਾਤਮਕ ਅਤੇ ਗੁਣਾਤਮਕ ਦੋਨਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਉਪਾਇਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਉਪਕਰਣਾਂ ਵਿੱਚ ਖੁਲੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਪ੍ਰਚਾਲਨ (open market operations) ਅਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬਿਨਾ ਮਾਰਕਿਟ ਛੋਟਾ ਅਤੇ ਅਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਮਰਸ਼ਿਯਲ ਬੈਂਕ ਲੋਚਸ਼ੀਲ ਨਕਦ-ਜਮਾ (cash-deposit) ਅਨੁਪਾਤ ਰਖਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਦਾ ਪੁਰਣ ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਅਪਣੇ ਸਾਪੇਸ਼ਤਾ ਘੱਟ ਬਿਆਜ ਦਰਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ

ਨੋਟ

ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਇਛਾ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਇਹਦੇ ਇਲਵਾਂ, ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਅਥ ਵਿੱਚ ਵਿਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਹ ਅਪਣੇ ਰਿਜ਼ਰਵਾਂ ਨੂੰ ਤਰਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਿਵੇਂ ਸੋਨਾ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਨਕਦੀ ਵਿੱਚ ਰਖਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹੈ। ਕਮਰਸ਼ਿਯਲ ਬੈਂਕ ਵੀ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਤੋਂ ਉਧਾਰ ਲੈਣ ਜਾਂ ਦੁਬਾਰਾ ਬਣਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹਦੇ।

ਬੈਂਕ ਦਰ ਨੀਤੀ ਵੀ ਹੇਠ ਕਾਰਣਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ - (i) ਬੱਟੇ ਦੇ ਬਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ; (ii) ਬਿਲ ਮਾਰਕਿਤ ਦਾ ਸੰਕੁਚਿਤ ਆਕਾਰ; (iii) ਵਿਸ਼ਾਲ ਗੈਰ-ਮੋਦਰੀਕਰਿਤ ਖੇਤਰ ਜਿਥੇ ਵਸਤੂ ਵਿਨਿਮਯ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; (iv) ਦੇਸੀ ਬੈਂਕਾਂ ਦਾ ਅਸਤਿਤਵ ਜੇਤਾ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਦੇ ਨਾਲ ਬਿਲਾਂ ਦਾ ਬੱਟਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹਨ; (v) ਵਿਸ਼ਾਲ ਨਕਦ ਰਿਜ਼ਰਵ ਰਖਣ ਦੀ ਕਮਰਸ਼ਿਯਲ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਰਿਤਿ; ਅਤੇ (vi) ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਸੰਗਠਿਤ ਮੁਦਰਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਾ ਹੋਣਾ।

ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਉਪਕਰਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਰਿਜ਼ਰਵ ਅਨੁਪਾਤ (Variable Reserve Ratio) ਦਾ ਉਪਭੋਗ LDCs ਵਿੱਚ ਬੈਂਕ ਦਰ ਨੀਤੀ ਅਤੇ ਖੁਲੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਪ੍ਰਚਾਲਨਾਂ ਦੀ ਅਪੇਸ਼ਾਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵਕਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਅਾਂ ਦਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਬਹੁਤ ਛੋਟਾ ਹੈ ਇਸਲਈ ਖੁਲੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਪ੍ਰਚਾਲਨ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਪਰ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਰਾਹੀਂ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਰਿਜ਼ਰਵ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਜਾਂ ਕੰਮੀ ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਅਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਉਲਟ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਏ ਕਮਰਸ਼ਿਯਲ ਬੈਂਕ ਦੇ ਕੋਲ ਉਪਲਬਧ ਨਕਦੀ ਨੂੰ ਵੱਧਾਏ ਜਾਂ ਘੱਟਾ ਦਿਏ ਹਨ। ਦੁਬਾਰਾਂ ਕਮਰਸ਼ਿਯਲ ਬੈਂਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਨਕਦ ਰਿਜ਼ਰਵ ਰਖਦੇ ਹਨ ਜੇਕੇ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਰਾਹੀਂ ਘੱਟਾਏ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਪਰ ਨਕਦ ਰਿਜ਼ਰਵ ਅਨੁਪਾਤ ਨੂੰ ਵੱਧਾਣ ਨਾਲ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਤਰਲਤਾ ਘੱਟਦੀ ਹੈ। LDCs ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਰਿਜ਼ਰਵ ਅਨੁਪਾਤ ਦੇ ਉਪਯੋਗ ਦੀ ਕੁਝ ਸੀਮਾਵਾਂ ਹਨ - ਪਾਹਿਲੀ ਚੁੰਕਿ ਗੈਰ-ਬੈਂਕਿੰਗ ਵਿਤੀਯ ਮਧਯਸਥ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਦੇ ਕੋਲ ਜਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ ਹੈ ਇਸਲਈ ਉਹ ਇਏ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਦੂਜੇ ਉਹ ਬੈਂਕ ਜੇਕੇ ਵੱਧ ਤਰਲਤਾ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਜਾਏ ਜੇਕੇ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪਰ ਸਾਖ ਦੇ ਆਵੰਟਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਫਲਸਰੂਪ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਪਦੱਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਾਤਰਾਤਮਕ ਉਪਾਵਾਂ ਦੀ ਅਪੇਸ਼ਾ ਗੁਣਾਤਮਕ ਸਾਖ ਨਿਯੰਤਰਣ (qualitative control; measures) ਉਪਾਯ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵਕਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। LDCs ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਸ਼ੀ, ਖਦਾਨ, ਪਲਾਂਟੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਉਪਯੋਗ ਵਿਚ ਉਪਲਬਧ ਵਿਕਲਪਿਕ ਉਤਪਾਦਕੀਯ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਅਪੇਸ਼ਾ ਸਵਰਣ, ਅਭੂਸ਼ਣ, ਮਾਲਸੁਚਿਆਂ, ਵਾਸਤਵਿਕ ਸੰਪਦਾ ਆਦਿ ਵਿਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਬਲ ਪ੍ਰਵਰਿਤਿ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਐਸੇ ਅਨੁਤਪਾਦਕੀਯ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲਈ ਸਾਖ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਅਤੇ ਸੀਮਿਤ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਚਯਨਾਤਮਕ ਸਾਖ ਨਿਯੰਤਰਣ ਵੱਧ ਉਪਯੁਕਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਖਦਾਨਾਂ ਅਤੇ ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚ ਸੱਟਾ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲਾਭਦਾਯਿਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚ ਅਨੁਭਾਗਿਅ ਸਫੀਤਿਆਂ (sectional inflations) ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਿਚ ਵੱਧ ਉਪਯੋਗੀ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਯਾਤਕਰਤਾਵਾਂ ਦੇ ਲਈ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮੁਦਰਾ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਅਗਰਿਮ ਰਕਮ ਵਿਚ ਜਮਾ ਕਰਨਾ ਜਰੂਰੀ ਬਣਾ ਕੇ ਆਯਾਤ ਦੇ ਲਈ ਮੰਗ ਕਟੋਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਆਰਕਸ਼ਣ ਘੱਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਥੇ ਤੱਕ ਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜਮਾ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਨੂੰ ਹਸਤਾਂਤਰਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਚਯਨਾਤਮਕ ਸਾਖ ਨਿਯੰਤਰਣ ਉਪਾਵ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਜਮਾਨਤ, ਉਪਭੋਕਤਾ ਸਾਖ ਨਿਯਮਨ ਅਤੇ ਸਾਖ ਦੀ ਰਾਸ਼ਨਿੰਗ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸੀਮਾ ਜਰੂਰਤਾਂ ਦੇ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

2. ਕੀਮਤ ਸਥਿਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ (To Achieve Price Stability) - ਕੀਮਤ ਸਥਿਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤਿ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਔਜ਼ਾਰ ਹਨ। ਇਹ ਮੁਦਰਾ ਮੰਗ ਅਤੇ ਪੂਰਤਿ ਵਿਚ ਸਮੁਚਿਤ ਸਮਾਯੋਜਨ (adjustment) ਲਿਆਂਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਵਿਚ ਅਸੰਤੁਲਨ, ਕੀਮਤ ਪਧੌਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਮੁਦਰਾ ਪੂਰਤਿ ਵਿਚ ਕਮੀ ਵਰਿਧੀ ਨੂੰ ਰੋਕ ਦੇਗੀ, ਜਦਕਿ ਇਸਦੀ ਅਧਿਕਤਾ ਸਫੀਤਿ ਲਿਆਏਗੀ। ਜਦੋਂ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਵੱਲ ਅਗ੍ਰਸਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਖੇਤੀ ਅਤੇ ਉਪਿਐਗਿਕ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿਚ ਵਰਿਧੀ ਨਾਲ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਮੋਦਰਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਹੋਲੀ-ਹੋਲੀ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਵਧਦੀ ਹੈ। ਇਸਨਾਲ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਅਤੇ ਸੱਟਾ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਵੀ ਵਧੇਗੀ। ਇਸਲਈ ਮੋਦਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਸਫੀਤਿ ਰੋਕਣ ਦੇ ਲਈ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿਚ ਸਥਿਰਤਾ ਲਿਆਉਣ ਦੇ ਲਈ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੂਰਤਿ ਨੂੰ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਧਾਣਾ ਪਵੇਗਾ।

3. ਭੁਗਤਾਨ- ਬਾਕੀ ਘਾਟਾ ਘੱਟ ਕਰਨਾ (To Bridge BOP Deficit) - ਬਿਆਜ ਦਰ ਨੀਤਿ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤਿ ਭੁਗਤਾਨ ਬਾਕੀ ਦੇ ਘਾਟੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਿਯੋਜਿਤ ਲਕਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰ ਭੁਗਤਾਨ ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਸਾਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਬਿਜਲੀ, ਸਿਚਾਈ, ਆਵਾਜਾਈ ਆਦਿ ਜਿਹਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਣ, ਅਤੇ ਲੋਹਾ ਅਤੇ ਇਸਪਾਤ, ਉਰਵਰਕ, ਰਸਾਯਿਨ ਆਦਿ ਪ੍ਰਤਿਅਕਸ਼ਤਾ ਉਤਪਾਦਕੀਯ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਲਈ ਐਸੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੂੰਜੀ ਉਪਕਰਣ, ਮਸ਼ੀਨਰੀ, ਕਚੱਮਾਲ, ਪੁਰਜੇ ਅਤੇ ਉਪਸਕਰ ਆਯਾਤ ਕਰਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਸਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਿਰਿਯਾਤ ਵਿਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਿਰਿਯਾਤ ਗਤਿਹੀਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਕਾਰਣ ਨਿਰਿਯਾਤ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵੀ ਉਚੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰਿਣਾਮਸਰੂਪ, ਆਯਾਤ ਅਤੇ ਨਿਰਿਯਾਤ ਵਿਚ ਅੰਤਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਨਾਲ ਭੁਗਤਾਨ ਬਾਕੀ ਅਸੰਤੁਲਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤਿ ਉਚੀ ਬਿਆਜ ਦਰ ਰਾਹੀਂ ਭੁਗਤਾਨ ਬਾਕੀ ਦੇ ਘਾਟੇ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਚੀ ਬਿਆਜ ਦਰ ਨਿਵੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰ -ਪ੍ਰਵਾਹ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਦੇਕੇ ਭੁਗਤਾਨ ਬਾਕੀ ਦੇ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਨੋਟ

4. **ਬਿਆਜ ਦਰ ਨੀਤਿ (Interest Rate Policy)** - ਇਕ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਲਈ ਉਚੀ ਬਿਆਜ ਦਰ ਨੀਤਿ ਵੱਧ ਬਚਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਬੈਂਕਿੰਗ ਆਦਤਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਮੁਦਰੀਕਰਣ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਪੂੰਜੀ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਲਈ ਜਰੂਰੀ ਹੈ। ਉਚੀ ਬਿਆਜ ਦਰ ਨੀਤਿ ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਣ ਵਾਲੀ ਵੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸੌਣ ਅਤੇ ਕਰੰਸੀਆਂ ਦੇ ਲਈ ਓਧਾਰ ਲੈਣ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਨੂੰ ਹਤੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ, ਇਹ ਨੀਤਿ ਦੁਰਲੱਭ ਪੂੰਜੀ ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਆਵੰਟਨ ਨੂੰ ਵੱਧ ਉਤਪਾਦਕੀਯ ਸਰੋਤਾਂ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਨੀਵੀਂ ਬਿਆਜ ਦਰ ਨੀਤਿ ਦੇ ਸਮਰਥਕ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਚੀਆਂ ਬਿਆਜ ਦਰਾਂ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿਚ ਬਾਧਕ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਅਨੁਭਵਿਕ ਪ੍ਰਮਾਣ ਇਹ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਕਾਰੋਬਾਰ ਅਤੇ ਉਧਿਯੋਗ ਵਿਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਬਿਆਜ-ਬੇਲੋਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਕੁਲ ਲਾਗਤ ਵਿਚ ਬਿਆਜ ਦਾ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਅਨੁਪਾਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਪਰਿਤ ਮਤਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਮੋਦਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੇ ਲਈ ਵਿਭੇਦਕ (discriminatory) ਬਿਆਜ ਦਰਾਂ ਦੀ ਨੀਤਿ ਦਾ ਅਨੁਸਰਣ ਕਰਨਾ ਓਚਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਨੀਤਿ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਅਨਾਵਸ਼ਕ ਅਤੇ ਅਨੁਤਪਾਦਕੀਯ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਦੇ ਲਈ ਉਚੀਆਂ ਬਿਆਜ ਦਰਾਂ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਕੀਯ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਦੇ ਲਈ ਨੀਵੀਂ ਬਿਆਜ ਦਰਾਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹਿਦੀਆਂ ਹਨ।

5. **ਬੈਂਕਿੰਗ ਅਤੇ ਵਿੱਤੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ (To Create Banking and Financial Institutions) - LDCs** ਵਿਚ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤਿ ਦਾ ਇਕ ਉਦੇਸ਼ ਪੂੰਜੀ ਨਿਰਮਾਣ ਦੇ ਲਈ ਬਚਤਾਂ ਨੂੰ ਜੁਟਾਉਣਾ, ਪ੍ਰਵਾਹਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਬੈਂਕਿੰਗ ਅਤੇ ਵਿੱਤੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੋਦਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਪੇਂਡੂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਖਾ ਬੈਂਕਿੰਗ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ। ਐਸੀ ਨੀਤਿ ਗੈਰ-ਮੋਦਰੀਕ੍ਰਿਤ ਖੇਤਰ ਦੇ ਮੁਦਰੀਕਰਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀ ਨਿਰਮਾਣ ਦੇ ਲਈ ਬਚਤ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰੇਗੀ। ਇਹ ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਗਠਿਤ ਅਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰੇਗੀ। ਵਿਕਾਸੋਂਮੁਖੀ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤਿ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦੇ ਲਈ ਇਹ ਜਰੂਰੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਰਜ਼ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ।

ਕਰਜ਼ ਪ੍ਰਬੰਧਨ (Debt-Management) - ਇਕ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸਾਵਰਜਨਿਕ ਕਰਜ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਰਨਾ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤਿ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਲਕਸ਼ ਹੈ ਸਰਕਾਰੀ ਬੋਂਡਾਂ ਦਾ ਓਚਿਤ ਸਮੇਂ ਤੇ ਜਾਰੀ ਕਰਨਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਕਰਜ਼ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਾਗਤ ਨੂੰ ਨਿਉਂਤਮ ਬਣਾਉਣਾ। ਕਰਜ਼- ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਲਕਸ਼ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਾਵਰਜਨਿਕ ਕਰਜ਼ ਵਰ੍ਹਾ- ਪ੍ਰਤਿ ਵਰ੍ਹਾ ਵਧਦਾ ਜਾਵੇ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਸਾਵਰਜਨਿਕ ਕਰਜ਼ ਮੁਦਰਾ ਪੂਰਤਿ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਵਿੱਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਜਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਵਰਜਨਿਕ ਕਰਜ਼ ਜਰੂਰ ਹੀ ਸਸਤੀ ਦਰਾਂ ਤੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ। ਨਿਮਨ ਬਿਆਜ ਦਰਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਬੋਂਡਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਧਾਉਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਲਈ ਵੱਧ ਆਕਰਸ਼ਕ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਕਰਜ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਘੱਟ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਨਤੀਜਾ (Conclusion) - ਇਸ ਤਰਾਂ ਸਮੁਚਿਤ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤਿ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਤੇ ਦੱਸੀ ਗਈ ਹੈ, ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ, ਭੁਗਤਾਨ ਬਾਕੀ ਅੰਤਰਾਲ ਘੱਟ ਕਰਨ, ਪੂੰਜੀ ਨਿਰਮਾਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਵਰਿਧੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

LDCs ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ (Limitations of Monetary Policy in LDCs)

ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਇਹ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤਿ ਦੀ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਸੀਮਿਤ ਭੂਮਿਕਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕਾਰਣ ਹਨ-

1. **ਵਿਸ਼ਾਲ ਗੈਰ-ਮੁਦਰਿਕ੍ਰਿਤ ਖੇਤਰ (Large Non-monetized Sector)** - ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਗੈਰ-ਮੁਦਰਿਕ੍ਰਿਤ ਖੇਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤਿ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਵਿਚ ਬਾਧਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਕਤਰ ਲੋਕ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਥੇ ਵਸਤੁ ਵਿਨਿਯਮ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਲਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰਿਣਾਮਸਰੂਪ, ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤਿ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਵਿਸਤਰਤ ਭਾਗ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਣ ਵਿਚ ਅਸਫਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

2. **ਅਵਿਕਸਿਤ ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀ ਬਾਜ਼ਾਰ (Undeveloped Money and Capital Markets)** - ਮੁਦਰਾ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਅਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਬਿਲਾਂ, ਸਟਾਕਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ੇਅਰਾਂ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤਿ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਨੂੰ ਸੀਮਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

3. **ਵੱਡੀਗਿਣਤੀ NBFIs (Large Number of NBFIs)** - ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ੀਯ ਬੈਂਕਾਂ ਜਿਵੇਂ ਗੈਰ-ਬੈਂਕ ਵਿੱਤੀ ਮੱਧਵਿਚਕਾਰ ਵੱਡੇ ਪੈਮਾਨੇ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਮੋਦਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਦੇ ਅੰਤਰਗੱਤ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਾਰਣ ਵੀ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤਿ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤਾ ਸੀਮਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

4. **ਵੱਧ ਤਰਲਤਾ (High Liquidity)** - ਕਮਰਸ਼ਿਅਲ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਵੱਧ ਤਰਲਤਾ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸਨਾਲ ਉਹ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਦੀ ਸਾਖ ਨੀਤਿ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਇਹ ਵੀ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤਿ ਨੂੰ ਘੱਟ, ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।
5. **ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਬੈਂਕ (Foreign Banks)** - ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਕਮਰਸ਼ਿਅਲ ਬੈਂਕ ਵਿਧਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਵੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਪਰਿਸੰਪਤਿਆਂ ਵੇਚਕੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮੁੱਖ ਦਫਤਰਾਂ ਤੋਂ ਮੁਦਰਾ ਕੱਢਕੇ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤਿ ਨੂੰ ਘੱਟ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਦਕਿ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਮਹਿੰਗੀ ਮੁਦਰਾ ਨੀਤਿ ਦਾ ਅਨੁਸਰਣ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
6. **ਘੱਟ ਬੈਂਕ ਮੁਦਰਾ (Less Bank Money)** - ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤਿ ਇਸਲਈ ਵੀ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਬੈਂਕ-ਮੁਦਰਾ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਕੁਲ ਮੁਦਰਾ ਪੂਰਤਿ ਦਾ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਅਨੁਪਾਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸਦੇ ਪਰਿਣਾਮ ਸਰੂਪ, ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸਾਖ ਨਿਯੰਤਰਣ ਕਰਣ ਵਿਚ ਅਸਮਰਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
7. **ਬੈਂਕਾਂ ਵਿਚ ਮੁਦਰਾ ਜਮਾ ਨਹੀਂ (Money not Deposited with Banks)** - ਸਸਰਿਧ ਲੋਕ ਬੈਂਕਾਂ ਵਿਚ ਮੁਦਰਾ ਜਮਾ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਗਹਿਣੇ, ਸੋਨਾ, ਵਾਸਤਵਿਕ ਸੰਪਦਾ, ਸੱਟੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨਕਾਰੀ ਓਪਭੋਗ ਆਦਿ ਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਸਫੀਤਕਾਰੀ ਦਬਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਮੋਦਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਨੋਟ



ਟਾਸਕ

ਵਿਸਤਾਰਕ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਸੰਬਧ ਵਿੱਚ ਅਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਬਿਆਨ ਕਰੋ।

27.7 ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤਿ (Fiscal Policy)

1. ਭਾਵ (Meaning)

ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤਿ ਤੋਂ ਭਾਵ ਸਥਿਰੀਕਰਣ ਜਾਂ ਵਰਿਧੀ ਦੇ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਕਰਾਧਾਨ ਅਤੇ ਸਾਵਰਜਨਿਕ ਖਰਚ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੈ। “ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤਿ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤਿਆਂ ਅਤੇ ਖਰਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਆਮ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧ ਪ੍ਰਾਪਤਿਆਂ, ਉਸਦੇ ਆਧਿਕਯ ਅਤੇ ਘਾਟੇ ਰਾਹੀਂ ਮਾਪਿਤ ਮੰਨ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।” (By fiscal policy we refer to government actions affecting its receipts and expenditures which we ordinarily take as measured by the government’s net receipts, its surplus or deficit) ਨਿਜੀ ਉਪਭੋਗ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਤਰਾਜਯੋਗ (undesirable) ਬਦਲਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਸਾਵਰਜਨਿਕ ਖਰਚਿਆਂ ਅਤੇ ਕਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ-ਚਕਰੀਯ (anti-cyclical) ਬਦਲਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸੰਤੁਲਿਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਆਰਥਿਕ ਸਿਮਥੀਜ ਨੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤਿ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰਾਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, “ਇਹ ਐਸੀ ਨੀਤਿ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਸਰਕਾਰ ਆਪਣੇ ਖਰਚ ਅਤੇ ਰਾਜਸਵ ਕਾਰਜਕ੍ਰਮਾਂ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ, ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜਗਾਰ ਤੇ ਅਪੇਸ਼ਿਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਦਾ ਕਰਣ ਅਤੇ ਅਨਪੇਸ਼ਿਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਰੋਕਣ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੀ ਹੈ।” (A policy under which the government uses its expenditure and revenue programmes to produce desirable effects and avoid undesirable effects on the national income, production and employment) ਜੇਕਰ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤਿ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਲਕਸ਼ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਸਥਿਰੀਕਰਣ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਲਕਸ਼ ਕੇਵਲ ਅਲਪਕਾਲੀਨ ਆਰਥਿਕ ਉਤਾਰ-ਚੜਾਵ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਨਾਲ ਹੀ ਪੂਰਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਔਟੋ ਏਕਸਟੀਨ ਨੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤਿ ਨੂੰ ਇਉਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ “ਕਰਾਂ ਅਤੇ ਖਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਬਦਲਾਵ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਲਕਸ਼ ਪੂਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਅਤੇ ਕੀਮਤ-ਪੱਧਰ ਸਥਿਰਤਾ ਦੇ ਅਲਪਕਾਲੀਨ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਹੈ।”

(This refers to “changes in taxes and expenditures which aim at shortrun goals of full employment and price-level stability.”)

2. ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ (Objectives of Fiscal Policy)

ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਦੇ ਨਿਮਨ ਉਦੇਸ਼ ਹਨ-

1. ਪੂਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਅਤੇ ਕਾਇਮ ਕਰਨਾ।

ਨੋਟ

2. ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਕਰਣਾ।
3. ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਵਰਿਧਿ ਦਰ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਕਰਣਾ।
4. ਭੁਗਤਾਨ ਸ਼ੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਲਨ ਕਾਇਮ ਕਰਣਾ।
5. ਘੱਟ ਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਵੱਧਾਣਾ।

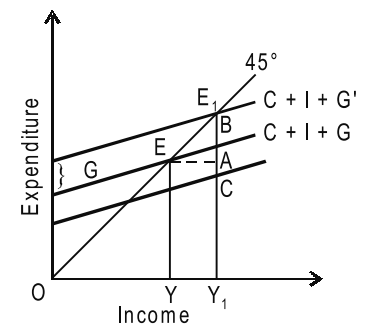
3. ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਦੇ ਔਜਾਰ (Instruments of Fiscal policy)

ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਅਤੇ ਕਰਾਧਾਨ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਪ੍ਰਬਲਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ, ਰੋਜਗਾਰ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮੰਦੀ ਦੇ ਦੋਰਾਣ ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਲਈ ਕੁਲ ਮੰਗ ਨੂੰ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਣਕ ਪਰਿਕਿਰਿਆਂ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਆਮਦਨ ਦੀ ਵੱਧੀ ਵਰਿਧਿ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਕਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਮੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਯੋਜਯ ਆਮਦਨ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਜਿਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ ਵੱਧ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਦੋਰਾਣ ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਕੀਮੀ ਕੁਲ ਮੰਗ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ, ਰੋਜਗਾਰ, ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟਾ ਦੇਦੀ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਕਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਪ੍ਰਯੋਜਯ (disposable) ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਘੱਟਾਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਉਪਭੋਗ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚਿਆਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰ ਦਿਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਖਰਚ ਅਤੇ ਕਰਾਧਾਨ ਕਾਰਜਕ੍ਰਮ ਯੁਕਤਿਯੁਕਤ ਸੰਯੋਗ ਰਾਹੀ ਸਰਕਾਰ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਅਵਸਫੀਤਿਕਾਰੀ ਉਤੇ ਸਫੀਤਿਕਾਰੀ ਦਬਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਅਸੀ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਦੇ ਵਿਵਿਧ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਾਂਗੇ।

1. ਬਜਟ ਨੀਤੀ (Budgetary Policy) - ਪ੍ਰਤਿ-ਚਕਰੀਯ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ (Contra-cyclical Fiscal Policy) –

ਬਜਟ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਦਾ ਇਕ ਮੁੱਖ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਬਜਟ ਨੀਤਿਆਂ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤਿਆਂ ਅਤੇ ਖਰਚੇ ਦੇ ਪਰਿਮਾਣ ਅਤੇ ਸੰਬਧ ਵਿੱਚ ਨਿਯੰਤਰਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਆਮੀ ਉਨ ਆਮ ਬਜਟ ਨੀਤਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੇਤੀ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਬਨਾਨੇ ਲਈ ਅਪਨਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ —

(i) ਬਜਟ ਘੱਟਾ (Budget Deficit) – ਮੰਦੀ ਵਿੱਚ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ (Fiscal Policy under Depression) – ਘੱਟੇ ਦੀ ਬਜਟ ਨੀਤੀ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਣ ਦਾ ਮੱਤਵਪੁਰਣ ਉਪਾਏ ਹੈ। ਜਦ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਉਹਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਤੇ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੀ ਧਾਰਾ ਵਿੱਚ ਉਦੇ ਤੇ ਵੱਧ ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਪਾਇਆ ਜਾਇਆਂ ਹਨ ਜਿਨੀ ਕਿ ਉਹਦੇ ਤੇ ਕੱਡੀ ਹਈ ਹੈ। ਘੱਟਾ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸੁਧ (net) ਖਰਚ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੇਤਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਸੁਧ ਖਰਚ ਦਾ ਗੁਣਕ ਗੁਣਾ (multiplier times) ਵੱਧਾਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ MPC 2/3 ਹੈ ਤਾਂ ਗੁਣਕ 3 ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਵਿੱਚ 100 ਕਰੋਡ ਰੁਪੇ ਦੀ ਸੁਧ ਵਰਿਧਿ ਹੋਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਵੱਧਾਕੇ 300 ਕਰੋਡ ਰੁਪੇ (100 × 3) ਤੇ ਪੁੰਜਾ ਦੇਵੇਗੀ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਬਜਟ-ਘੱਟਾ ਕੁਲ ਮੰਗ ਤੇ ਵਿਸਤਾਰਕ ਪ੍ਰਭਾਵ (expansionary effect) ਪੰਦਾ



ਚਿਤਰ 27.2

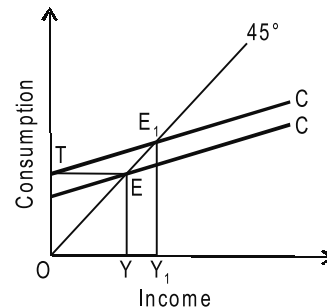
ਹੈ ਭਲੇ ਹੀ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਪਰਿਕਿਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੀਮਾਂਤ ਪ੍ਰਵਿਰਤਿਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਜਯ ਪ੍ਰਾਪਤਿਆਂ ਦਾ ਦੁਬਾਰਾ ਵਿਚਰਣ ਹੋਵੇ। ਬਜਟ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵ ਚਿਤਰ 27.1 ਵਿੱਚ ਆਰੇਖੀਯ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਅਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। C ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਹੈ। C + I + G, ਬਜਟ ਪੇਸ਼ ਕਰਣ ਤੇ ਪਾਹਿਲਾ ਉਪਭੋਗ, ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ (ਕੁਲ ਖਰਚ ਫਲਨ) ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮੰਨ ਲਵੋ ਕਿ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ G ਵੱਧਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਕੁਲ ਖਰਚ ਫਲਨ ਉੱਤੇ ਦੀ ਔਰ ਸਰਕ ਕੇ C + I + G ਤੱਕ ਪੁੰਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਮਦਨ OY ਤੇ ਵੱਧਕੇ OY₁ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਸੰਤੁਲਨ ਸਥਿਤਿ E ਤੋ E₁ ਤੇ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ E₁B (= Δ G) ਦੀ ਬਜਾਏ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ YY₁ + EA = E₁A ਵੱਧ ਹੈ BA (E₁A – E₁B) ਉਪਭੋਗ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਬਜਟ ਘੱਟਾ ਸਦਾ ਵਿਸਤਾਰਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਨੂੰ ਮਾਤਰਾ ਦੀ ਬਜਾਏ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਜਟ ਘੱਟੇ ਦੇ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਰਾਂ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਦਾ ਤਿਵੇਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਜਟ ਘੱਟਾਂ ਕਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਮੀ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਬਿਨਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਚ ਵਿੱਚ ਕੀਮੀ ਕਿਤੇ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਮੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਾਥਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਆਜਦਾਤਰ ਵੱਧ ਪ੍ਰਯੋਜਯ ਆਮਦਨ ਛੁਡ ਦੇਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰਾਂ ਵੱਧੇ ਹੋਏ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਅੰਗੇ ਕੁਲ ਮੰਗ, ਉਤਪਾਦਨ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜਗਾਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਚਿਤਰ 27.2 ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਥੇ C ਮੁਲ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਹੈ। ਮੰਨ ਲਵੋ ਕਿ ਕਰ ਵਿੱਚ ET ਮਾਤਰਾ ਘੱਟਾ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਦੇ ਨਾਲ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਉੱਤੇ ਦੀ ਔਰ ਸਰਕ ਕੇ C' ਤੇ ਪੁੰਜ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ OY ਤੇ ਵੱਧਕੇ ਆਮਦਨ OY₁ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ।

ਨੋਟ

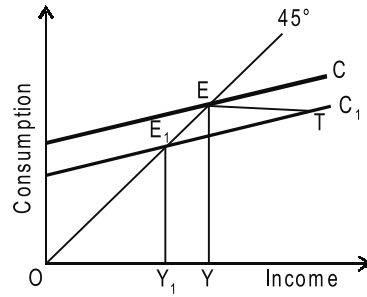
ਪਰ, ਕਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਵੱਧੇ ਹੋਏ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ ਦੇ ਮਾਰਗ ਤੇ ਬਹੁਤ ਵਿਸਤਾਰਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਰ ਰਾਹਤ ਵਿੱਚ ਉਪਭੋਗ ਤੇ ਨ ਖਰਚ ਕੀਤੇ ਜਾਏ ਅਤੇ ਬਚਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਜੇਕਰ ਵਪਾਰ ਪਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੀਚੀ ਹੋ, ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਪਾਰਿਕ ਵੀ ਵੱਧ ਨਿਵੇਸ਼ ਨ ਕਰੇ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੇ ਖਤਰਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੇ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਦੇ ਨਾਲ ਵੱਧੇ ਹੋਏ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਦੀ ਨੀਤੀ ਦਾ ਅਨੁਸਰਣ ਕਰੇ। ਇਸਦਾ ਗੁਣਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਸ ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ ਕੀਤੇ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਦ ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨ ਲੇ ਕਿ ਕਰ-ਰਾਹਤ ਦੇ ਕਾਰਣ ਕੁਝ ਉਪਭੋਗ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਖਰਚ ਵੀ ਵੱਧਦੇ ਹਨ।

(ii) ਬਚਤ ਦਾ ਬਜਟ (Surplus budget) ਤੇਜੀ ਨਾਲ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ (Fiscal policy under boom) ਬਜਟ ਦੀ ਬਚਤ ਨੀਤੀ ਤਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਦ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਰਾਜਸਵ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਫੀਤਕਾਰੀ ਦਬਾਵਾਂ ਤੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਬਚਤ ਦੇ ਬਜਟ ਦੀ ਨੀਤੀ ਦਾ ਅਨੁਸਰਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਰਾਧਾਨ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਜਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਕਰਣ ਜਾਂ ਦੋਨਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਏ ਨਾਲ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਕੁਲ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਜੇੜੀ (ਕੰਮੀ) ਦੀ ਵੱਧੇ ਹੋਏ ਕਰਾਂ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੁਪ ਸਰਕਾਰੀ ਜਾਂ/ਅਤੁ ਨਿਜੀ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਦਾ ਗੁਣਕ ਗੁਣ (multiplier times) ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸਨੂੰ ਚਿਤਰ 27.1 ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ E_1 ਤੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸੰਤੁਲਨ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਮੰਨ ਲੇਵੇ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ΔG ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਏ ਨਾਲ ਕੁਲ ਖਰਚ ਫਲਨ ਬੱਲੇ ਦੀ ਔਰ ਸਰਕ ਕੇ $C + I + G$ ਤੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋ E ਨਵੀਂ ਸੰਤੁਲਨ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ ਹੈ ਜੇਤੁ ਦਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਵਿੱਚ $E_1 B$ ਦੀ ਕੰਮੀ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੁਪ ਆਮਦਨ OY_1 ਤੋਂ ਡਿੱਗਕੇ OY ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਕੰਮੀ $Y_1 Y = AE > E_1 B$ ਜੇੜੀ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਪਭੋਗ ਵਿੱਚ ਵੀ BA ਦੀ ਕੰਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।



ਚਿਤਰ 27.3

ਜਦੋ ਕਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਦੇ ਰਹਿਏ ਹੋਏ ਵੀ ਬਚਤ ਦਾ ਬਜਟ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵੱਧੇ ਹੋਏ ਕਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਯੋਜਯ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਘੱਟਾਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਤਸਾਹਨ ਦਿਏ ਹਨ। ਪਰਿਣਾਮ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਲ ਮੰਗ, ਉਤਪਾਦਨ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜਗਾਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਚਿਤਰ 27.3 ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਰ ਲਗਾਣ ਤੇ ਪਾਹਿਲਾਂ C ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਹੈ। ਮੰਨ ਲੇਵੇ ਕੀ ET ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਕਰ ਲਗਾਇਆਂ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਪਭੋਗ ਫਲਨ ਬੱਲੇ ਦੀ ਔਰ ਸਰਕ ਕੇ C_1 ਤੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਵੀਂ ਸੰਤੁਲਨ ਸਥਿਤਿ E_1 ਹੈ। ਪਰਿਣਾਮਤ ਆਮਦਨ OY ਤੋਂ ਡਿੱਗਕੇ OY_1 ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।



ਚਿਤਰ 27.4

(iii) ਸੰਤੁਲਿਤ ਬਜਟ ਗੁਣਕ (Balanced Budget Multiplier) – ਇਕ ਹੋਰ ਵਿਸਤਾਰਵਾਦੀ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਹੈ – ਸੰਤੁਲਿਤ ਬਜਟ। ਇਸ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ ਕਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਪਰਿਣਾਮ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਧ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵੱਧਦੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਕਾਰਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਰ ਲਗਾਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਉਪਭੋਗ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

2. ਸ਼ਤੀਪੂਰਕ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ (Compensatory Fiscal Policy)

ਸ਼ਤੀਪੂਰਕ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਦਾ ਲਕਸ਼, ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਖਰਚੇ ਅਤੇ ਕਰਾਂ ਦਾ ਜੋਣ-ਤੋਣ ਕਰਕੇ, ਸਫੀਤਿ ਅਤੇ ਅਵਸਫੀਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਚਿਰਕਾਲਿਕ ਪ੍ਰਵਿਰਤਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਸ਼ਤੀਪੂਰਤੀ ਕਰਣਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਇਸਦੇ ਲਈ ਆਵਸ਼ਇਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੇ ਤੇ ਸਦਾ ਦੇ ਲਈ ਉਪਾਇਆਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਲੰਮੇਸਮੇ ਦੇ ਬਾਦ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਉਪਾਏ ਅਪਨਾਏ ਜਾਣ। ਜਦ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਅਵਸਫੀਤਕਾਰੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤਿਆਂ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਚਾਹਿਏ ਕਿ ਘੱਟੇ ਦੇ ਬਜਟ ਅਤੇ ਕਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਅਪਣੇ ਖਰਚ ਘੱਟਾਣ। ਨਿਜੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਦੀ ਸ਼ਤੀਪੂਰਤੀ ਦੇ ਲਈ ਅਤੇ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਮੰਗ, ਰੋਜਗਾਰ, ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਲਈ ਐਸਾ ਕਰਨਾ ਜਰੂਰੀ ਹੈ। ਦੁਜੇ ਪਾਸੇ, ਜਦੋਂ ਸਫੀਤਕਾਰੀ ਪ੍ਰਵਰਤਿਆਂ ਹੋਣ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਚਤ ਦਾ ਬਜਟ ਬਣਾਕੇ ਅਤੇ ਕਰਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਕੇ ਆਪਣੇ ਖਰਚ ਘੱਟਾਵੇ ਤਾਂਕਿ ਪੂਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਪੱਧਰ ਤੇ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਸਥਿਰ ਬਣਾਈ ਜਾ ਸਕੇ। ਸ਼ਤੀਪੂਰਕ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਦੇ ਦੋ ਮਾਰਗ ਹਨ: (i) ਆਭਯੰਤਰਿਕ ਸਥਿਰੀਕਾਰਕ (Built-in-Stabilisers) ਅਤੇ (ii) ਸਵਨਿਰਣਯਾਤਮਕ ਕੰਮ (discretionary action)।

(1) ਆਭਯੰਤਰਿਕ ਸਥਿਰੀਕਾਰਕ (Built-in-Stabilisers) – ਆਭਯੰਤਰਿਕ ਜਾਂ ਸਥਿਰੀਕਾਰਕ ਦਾ ਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸਰਕਾਰ ਦੇ

ਨੋਟ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਯੋਜਨਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਵਿੱਚ ਚਕਰਿਆ ਉਤਾਰ-ਚੜਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਖਰਚੇ ਅਤੇ ਕਰਾਂ ਦਾ ਅਪਣੇ ਆਪ ਸਮਯੋਜਨ ਹੋਣਾ। ਇਸ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਵਿੱਚਕਾਲ ਬਜਟ ਵਿੱਚ ਅਪਣੇ-ਆਪ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸਲਈ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਚਲਣ ਵਾਲੀ ਸਥਿਰੀਕਰਣ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਿਵਿਧ ਆਪਣੇ ਆਪ ਚਲਣ ਵਾਲੀ (automatic) ਸਥਿਰੀਕਰਣ ਇਹ ਹਨ - ਨਿਗਮਿਤ ਲਾਭ ਕਰ, ਆਮਦਨ ਕਰ, ਉਤਪਾਦਨ ਕਰ, ਬੁਢਾਪਾ (survivors) ਅਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਬੀਮਾ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਰਾਹਤ ਭੁਗਤਾਨ। ਸਵਚਾਲਿਤ ਸਥਿਰੀਕਰਣ ਦੇ ਸ਼ਾਧਨਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਰ ਅਤੇ ਖਰਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਕਰ-ਦਰਾਂ ਦਾ ਅਪਰਿਵਰਤਿਤ ਢਾਂਚਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਣ ਤੇ, ਕਰ ਪ੍ਰਾਪਤਿਆਂ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਗਤਿਅਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਬਦਲਾਵ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਦੇ ਨਾਲ ਉਲਟ ਤੌਰ ਤੇ ਬਦਲਾਵੇ ਹਨ। ਵਪਾਰ ਚਕਰ ਦੀ ਅਧੋਗਾਮੀ ਅਵਸਥਾ (downward phase) ਵਿੱਚ ਜਦ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਡਿਗਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਰ, ਜੇਕੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤਤਾ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਘੱਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਕਰ-ਆਮਦਨ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਨਾਲ, ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਰਾਹਤ ਅਤੇ ਸਾਮਾਜਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆਂ ਹਿਤਾਂ ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਅਪਣੇ ਆਪ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਜਟ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਘੱਟਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੇਕਾ ਅਵਸਥੀਤਕਾਰੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤਿਆਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਕਰੇਗਾ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਵਪਾਰਿਕ-ਚਕਰ ਦੀ ਉਧਰਗਾਮੀ ਅਵਸਥਾ (upward phase) ਵਿੱਚ ਜਦ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਤੇਜੀ ਨਾਲ ਵੱਧਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਰ ਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧੇ ਦਰ ਹੋਣ ਨਾਲ ਕਰ-ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵੱਧ ਜਾਵੇਗੀ। ਨਾਲ ਹੀ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਰਾਹਤ ਅਤੇ ਸਾਮਾਜਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆਂ ਹਿਤਾਂ ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਅਪਣੇ ਆਪ ਘੱਟ ਜਾਣਗੇ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਕਤਿਆਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਬਜਟ ਦਾ ਬਜਟ ਨਿਰਮਿਤ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰਾਂ ਸਫੀਤਕਾਰੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤਿਆਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ।

ਲਾਭ (Merits)

ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਉਪਾਏ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਭਿਯੰਤਰਿਕ ਸਥਿਰੀਕਾਰਕਾਂ ਦੇ ਕਈ ਲਾਭ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ, ਜਦੋਂ ਨਿਜੀ ਕ੍ਰੇਅ- ਸ਼ਕਤੀ ਗਿਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅਭਿਯੰਤਰ ਸਥਿਰਕ ਉਸਦੇ ਲਈ ਗਦਦੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਸਫੀਤਕਾਰੀ ਅਵਧਿ ਦੇ ਦੋਰਾਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਦੂਜਾ, ਉਹ ਰਾਸ਼ਟਰ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ ਨੂੰ ਨਿਚਲੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਡਿਗਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦੇ ਹਨ। ਤੀਜਾ, ਇਸ ਉਪਾਵ ਵਿਚ ਬਜਟੀਯ ਬਦਲਾਵ ਸਵਚਾਲਿਤ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਨਿਰਣੇ ਲੈਣ ਵਿਚ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਚੌਥਾ, ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਉਪਾਵਾਂ ਦੇ ਗਲਤ ਪੂਰਵਾਨੁਮਾਨ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗਲਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸਵਚਾਲਿਤ ਸਥਿਰਕ ਨਯੰਤਰਮ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਅੰਤਿਮ, ਉਹ ਅਲਪਕਾਲੀਨ ਅਤੇ ਲੰਬਸਮੇਂ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤਿਆਂ ਦਾ ਇਕੱਠ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸੀਮਾਵਾਂ (Limitations)

ਪਰ ਸਵਚਾਲਿਤ ਸ਼ਿਤਪੂਰਕ ਉਪਾਵ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਭਿਯੰਤਰਿਕ ਸਥਿਰੀਕਾਰਕ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲਤਾ ਕਰ-ਪ੍ਰਾਪਤਿਆਂ ਦੀ ਲੋਚ, ਕਰਾਂ ਦੇ ਪਧੌਰ ਅਤੇ ਸਾਵਰਜਨਿਕ ਖਰਚਿਆਂ ਦੇ ਲਚੀਲੇਪਨ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕਰ- ਪ੍ਰਾਪਤਿਆਂ ਦੀ ਲੋਚ ਜਿੰਨੀ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗੀ, ਸਫੀਤਕਾਰੀ ਅਤੇ ਅਸਫੀਤਕਾਰੀ ਪ੍ਰਵਰਤਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਵਚਾਲਿਤ ਸਥਿਰਕ ਉਨੇ ਹੀ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੋਣਗੇ। ਪਰ ਕਰ-ਪ੍ਰਾਪਤਿਆ ਦੀ ਲੋਚ ਇਨੀ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ ਜਿਹੇ ਉਨੱਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਸਵਚਾਲਿਤ ਸਥਿਰਕ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਣ। ਦੂਜਾ, ਜਦੋਂ ਕਰਾਂ ਦਾ ਪੱਧਰ ਨੀਚਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਅਧੋਗਤਿ (downswing) ਦੇ ਦੋਰਾਨ ਸਵਚਾਲਿਤ ਸਥਿਰਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਰ- ਪ੍ਰਾਪਤਿਆਂ ਦੀ ਉਚੀ ਲੋਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਰਖਦੀ। ਤੀਜਾ, ਅਭਿਯੰਤਰਿਕ ਸਥਿਰੀਕਾਰਕ ਕਰ ਦੇਣ ਦੇ ਬਾਅਦ, ਵਪਾਰ-ਆਮਦਨ ਸਥਿਰਕਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਵਪਾਰ-ਪ੍ਰਤਿਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੇ ਉਪਭੋਗ ਖਰਚ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਤੇ ਨਹੀਂ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਚੌਥਾ, ਇਹ ਉਪਾਵ ਸਥਾਨੀਯ ਨਿਕਾਯੋਂ, ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਨਿਜੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਸਥਿਰੀਕਰਣ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਮੋਨ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਵਾਂ, ਉਹ ਵਪਾਰ- ਚਕਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕੇਵਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਗਰਤਾ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਛੇਵਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੁਸਤੀ ਦੇ ਪੁਨਰੁਤਥਾਨ (recovery) ਦੇ ਦੋਰਾਨ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰਿਆਂ ਨੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤਿ ਦੀ ਸਵਨਿਰਣਯਾਤਮਕ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤਿ ਤੋਂ ਆਭਿਅੰਤਰਿਕ ਸਥਿਰਕਾਂ ਨੂੰ ਅਨੁਪੂਰਤਿ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ।

3. ਸਵਨਿਰਣਯਾਤਮਕ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ (Discretionary Fiscal Policy)

ਸਵਨਿਰਣਯਾਤਮਕ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਦੇ ਲਈ ਬਜਟ ਵਿਚ ਐਸੇ ਕੰਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਐਸੇ ਸੋਚ-ਸਮਝਕੇ ਬਦਲਾਵ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਜਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਰ-ਦਰਾਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ-ਖਰਚ ਅਤੇ ਦੋਵਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲਾਵ ਕਰਨਾ। ਇਹ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਤਿੰਨ ਰੂਪ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। (1) ਕਰਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲਾਵ, ਜਦਕਿ ਖਰਚ ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ; (2) ਖਰਚ ਵਿਚ ਬਦਲਾਵ, ਜਦਕਿ ਕਰ ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ; (3) ਖਰਚ ਅਤੇ ਕਰ ਦੋਵਾਂ ਵਿਚ ਇਕੋ ਵਾਰ ਬਦਲਾਵ।

ਪਹਿਲਾ, ਜਦੋਂ ਕਰਾਂ ਵਿਚ ਕਟੋਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਵਿਚ ਕੋਈ ਬਦਲਾਵ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ ਇਸ ਵਪਾਰਿਕ

ਨੋਟ

ਅਤੇ ਘਰੇਲੂ ਖੇਤਰ ਦੀ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਆਮਦਨ ਵਿਚ ਵਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਨਿਜੀ ਖਰਚ ਵਧਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਆਮਦਨ ਵਿਚ ਵਰਿਧੀ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਦੇ ਕਰਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਕਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਟੌਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀ ਕਰਦਾਤਾ ਕਟੌਤੀ ਨੂੰ ਸਥਾਈ ਜਾਂ ਅਸਥਾਈ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਕਰਾਂ ਵਿਚ ਕਟੌਤੀ ਨਾਲ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਉੱਚ ਮਿਥੱਅਮ ਆਮਦਨ ਵਰਗ ਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਮਸਤ ਮੰਗ ਵਿਚ ਵੱਧ ਵਰਿਧੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਜੇਕਰ ਇਸਦਾ ਸੰਬੰਧ ਨਿਮਨ ਆਮਦਨ ਵਰਗ ਦੇ ਨਾਲ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂਦੀ ਸਮਸਤ ਮੰਗ ਵਿਚ ਵੱਧ ਵਰਿਧੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਜੇਕਰ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੇ ਕੋਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਕਰਾਂ ਵਿਚ ਕਟੌਤੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗੀ। ਅੰਤ ਵਿਚ, ਜੇਕਰ ਕਰਦਾਤਾ ਕਰਾਂ ਵਿਚ ਕਟੌਤੀ ਨੂੰ ਅਸਥਾਈ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਨੀਤੀ ਘੱਟ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸਲਈ ਇਹ ਨੀਤੀ ਕਰਾਂ ਵਿਚ ਵਰਿਧੀ ਕਰਕੇ ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਿਚ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਕਰਾਂ ਦੀ ਉਚ ਦਰਾਂ ਨਾਲ ਵਿਅਕਤਿਆਂ ਅਤੇ ਕਾਰੋਬਾਰੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਸਦੇ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਦੂਜਾ, ਅਵਸਫੀਤਿ ਪ੍ਰਿਰਿਤਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੇ ਲਈ ਦੂਜਾ ਤਰਿਕਾ ਵੱਧ ਉਪਯੋਗੀ ਹੈ। ਕਰ ਦਰਾਂ ਦੇ ਅਪਰਿਵਰਤਿਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਜੇਕਰ ਸਰਕਾਰ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਤੇ ਅਪਣਾ ਖਰਚ ਵੱਧਾ ਦੇਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਮੰਗ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੀ ਪੁਰਣ ਰਾਸ਼ੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਜੇਕਰ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਨੂੰ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਦੋਰਾਣ ਘੱਟ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਿਤਾਵਾਂ ਉੱਚ ਵਪਾਰ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਤਿਜਾਂ ਤਰਿਕਾ ਸਫੀਤਿਕਾਰੀ ਅਤੇ ਅਸਫੀਤਿਕਾਰੀ ਪ੍ਰਵਿਰਿਤਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੇ ਲਈ ਹੋਰ ਦੂਜੇ ਤਰਿਕਿਆਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਉਤੱਮ ਹੈ। ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੇ ਲਈ ਕਰ ਵੱਧ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਘੱਟਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮੰਦੀ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਕਰ ਘੱਟਾਏ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਵੱਧਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਸੀਮਾਵਾਂ (Limitations)

ਸਵਨਿਰਣਯਾਤਮਕ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਉਚਿਤ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਠੀਕ ਪੁਰਵਾਨੁਮਾਨ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਾਹਿਲਾਂ ਚਕਰ ਦੀ ਉਸ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਦੇ ਲਈ ਠੀਕ ਪੁਰਵਾਨੁਮਾਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਵਿੱਚ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਗੁਜਰ ਰਾਹੀਂ ਹੈ। ਤਦ ਇਹ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਗਲਤ ਪੁਰਵਾਨੁਮਾਨ ਚਕਰਿਆਂ ਉਤਾਰ-ਚੜਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੰਦ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਵੱਧਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਠੀਕ ਪੁਰਵਾਨੁਮਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਇਕ ਪੁਰਣ ਵਿਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਕਾਰਵਾਈ ਸਦਾ ਇਛੇ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੋਦੀ ਹੈ, ਜਦ ਵਪਾਰ ਚਕਰ ਵਿੱਚ ਮੋਡ ਬਿੰਦੂ ਆ ਚੁਕਤੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ, ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਦੀ ਦੋ ਸਮੇਂ ਪਸ਼ਚਤਾਵਾਂ (time lags) ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ, “ਨਿਰਣਯ ਪਸ਼ਚਤਾ” ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋੜੀ ਸਮਸਿਆਂ ਦੇ ਅਧਿਅਨ ਅਤੇ ਫਸਲਾਂ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਜੋੜਾ ਸਮੇਂ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਉਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬਧ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਿਰਿਕਿਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਾਈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਪਸ਼ਚਤਾ ਬਹੁਤ ਲੰਬੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਜਦ ਇਕ ਵਾਰ ਫੈਸਲਾ ਲੈ ਲਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ “ਕਾਰਯਾਂਵਯਨ ਪਸ਼ਚਤਾ” ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਛੇ ਵਿੱਚ ਉਹ ਖਰਚ ਪਾਇਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋੜਾ ਪ੍ਰੋਗ੍ਰਾਮ ਦੇ ਕਾਰਯਾਂਵਯਨ ਦੇ ਲਈ ਆਬੰਟਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਯੂ. ਅਸ. ਏ. ਵਰਗੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੋ ਤੋਂ ਵੀ ਜਿਆਦਾ ਸਾਲ ਲੈ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਯੂ. ਕੇ. ਵਰਗੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਸਾਲ ਤੋਂ ਘੱਟ। ਤਿਜੇ, ਕੁਝ ਸਰਵਜਨਿਕ ਪਰਿਯੋਜਨਾਵਾਂ ਇਨੀ ਜਲਿਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨਾਂ ਤੇ ਸਾਰਵਜਨਿਕ ਖਰਚ ਵੱਧਾਣ ਜਾਂ ਘੱਟ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੋਲੀ ਜਾਂ ਤੇਜ ਕਰਨਾ ਆਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

27.8 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

ਬਾਵਜੂਦ ਕਰ ਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਦਾ ਉੱਚਾ ਗੁਣਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੋਣ ਤੇ ਖਰਚ ਦੀ ਬਜਾਏ ਕਰ ਬਦਲਾਵ ਵੱਧ ਤੇਜੀ ਨਾਲ ਕਾਰਿਯਾਨਿਵਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਚਕਰਿਆਂ ਉਤਾਰ-ਚੜਾਉਵਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਸ਼ਰੇਸ਼ਠਤਾ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਉਪਾਏ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਰਾਧਾਨ ਤੇ ਵੱਧ ਬਲ ਦਿਤਾ ਜਾਣ ਲਾਗਿਆਂ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਜਦ ਵਪਾਰ ਚਕਰ ਦਾ ਮੋਡ ਬਿੰਦੂ ਪਾਹਿਲਾਂ ਹੀ ਚਾਲੂ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਵਨਿਰਣਯਾਤਮਕ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਆਭਯੰਤਰਿਕ ਸਥਿਰਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤਿ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਮੇਰਿਕਾ ਵਰਗੇ ਉੱਨਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੈ।

27.9 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

- ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ (Fiscal Policy) - ਵਿਤੀਯ ਨੀਤੀ।
- ਉਦੇਸ਼ (Goals) - ਲਕਸ਼।

ਨੋਟ **27.10 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)**

1. ਤੁਸੀਂ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਤੋਂ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ? ਸਵੇਨਿਰਣਯਾਤਮਕ (discretionary) ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਫਰਕ ਦੱਸੋ।
2. ਸ਼ਤੀਪੂਰਕ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਦੀ ਵਿਵੇਚਨਾ ਕਰੋ।
3. ਸਵੇਚਾਲਿਤ ਸਥਿਰੀਕਰਣ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।

ਉਤਰ : ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Answer : Self Assessment)

- | | | | |
|------------|----------------|--------|--------|
| 1. ਉਦੇਸ਼ਾਂ | 2. ਪ੍ਰਤਿਭੂਤਿਆਂ | 3. (ੳ) | 4. (ਅ) |
| 5. (ੳ) | 6. (ਅ) | 7. ਸਹੀ | 8. ਗਲਤ |
| 9. ਸਹੀ | 10. ਗਲਤ। | | |

27.11 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)



ਬੁਕਸ

1. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ ਦੀ ਲੋਣਾਂ : ਅਚ. ਅਸ. ਨਾਥ ਸਾਈਬਰ ਟੈਕ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2012.
2. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਅਸ. ਕੇ. ਚਕਰਵਰਤੀ, ਹਿਮਾਲਿਆ ਪਬਲਿਸਿੰਗ ਹਾਊਸ, 2010.
3. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਇਕਾਨੋਮਿਕਗਰੇਥ, ਫਲਕਚੁਏਸ਼ੰਨ ਅਂਡ ਪੌਲਿਸੀ : ਰਾਬਰਟ ਇ ਹਾਲ ਅਂਡ ਡੇਵਿਡ ਅਚ. ਪੈਪਲ, ਵਾਇਨਾ ਬੁਕਸ , 2010.
4. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਬਯੋਰੀ ਅਂਡ ਪੌਲਿਸੀ : ਅਚ. ਅਲ. ਆਹੁਜਾ, ਅਸ. ਚੰਦ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010.

ਇਕਾਈ-28: ਮੰਡਲ ਮੋਡਲ (Mundel Model)

ਨੋਟ

ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ (Contents)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

28.1 ਅੰਤਰਿਕ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਲਈ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ-ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ : ਮੰਡਲ ਦਾ ਮੋਡਲ
(Fiscal-Monetary Policy for Internal and External Balance : The Mundellian Model)

28.2 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

28.3 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

28.4 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

28.5 ਸੰਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ:

- ਮੰਡਲ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਲਈ।
- ਮੰਡਲ ਦੇ ਮੋਡਲ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾਵਾਂ ਜਾਨਣ ਲਈ।


ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦਾ ਅਤੇ ਅੰਤਰਿਕ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਦਾ ਆਵੰਟਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਆਵੰਟਨ ਨਿਯਮ ਕੇਵਲ ਤਦ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦ ਮੋਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਬਿਨਾਂ ਲੰਮੇ ਪਸ਼ਚਤਾ ਤੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸਮਾਯੋਜਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ, ਇਦੇ ਤੋਂ ਪਾਹਿਲਾਂ ਕਿ ਇਹਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਆਵੇ। ਅੰਤਰਿਕ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸਥਿਰਤਾ ਦੇ ਲਈ ਮੋਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਦੇ ਸਫਲ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦਾ ਇਹ 'ਮੰਡਲ ਨਿਯਮ' ਹੈ, ਜਿਦੇ ਮੁਤਾਬਕ, ਇਕ ਔਜਾਰ ਦਾ ਉਸ ਲਕਸ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਬੈਠਾਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਉਸਦਾ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਾਪੇਸ਼ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਉਹ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵੰਡ ਦਾ ਨਿਯਮ (Principle of Effective Market Classification) ਕਹਿਦਾ ਹੈ।

28.1 ਅੰਤਰਿਕ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਲਈ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ-ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ : ਮੰਡਲ ਦਾ ਮੋਡਲ (Fiscal-Monetary Policy for Internal and External Balance : The Mundellian Model)

ਮੰਡਲ ਦੇ ਦੋ ਔਜਾਰਾਂ ਅਤੇ ਦੋ ਉਦੇਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸੰਬਧ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੋ ਉਪਕਰਣ ਹਨ, ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ। ਦੋ ਉਦੇਸ਼ ਹਨ, ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ (ਅੰਤਰਿਕ ਸੰਤੁਲਨ) ਅਤੇ ਭੁਗਤਾਨ-ਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਤੁਲਨ (ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ)। ਆਵੰਟਨ ਨਿਯਮ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਲਈ ਅਤੇ ਅੰਤਰਿਕ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਲਈ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਦਾ ਕਰਣਾ ਹੈ। ਇਨ ਉਦੇਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਆਵੰਟਨ ਨੂੰ ਚਿਤਰ 28.1 ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

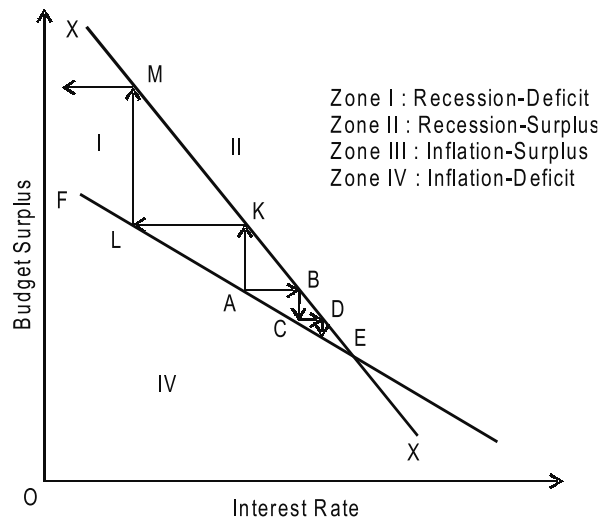
ਨੋਟ



ਨੋਟਸ ਮੰਡਲ ਦੇ ਦੋ ਔਜਾਰ ਅਤੇ ਦੋ ਉਦੇਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕੀ ਗਈ ਹੈ।

ਚਿਤਰ ਵਿੱਚ, ਸੈਤਿਜ ਅਕਸ਼ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ (ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ) ਅਤੇ ਅਨੁਲੰਬ ਅਕਸ਼ ਬਜਟ (ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ) ਨੂੰ ਮਾਪਦਾ ਹੈ। FF ਆਂਤਰਿਕ ਸੰਤੁਲਨ ਰੇਖਾ ਹੈ ਅਤੇ XX ਬਾਹਰੀ-ਸੰਤੁਲਨ ਰੇਖਾ ਹੈ। FF ਰੇਖਾ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਢਲਾਨ ਚਿਣਾਤਮਕ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਬਨਾਏ ਰਖਾਣ ਦੇ ਲਈ ਬਜਟ ਬਜਟ ਵਿੱਚ ਕਟੋਤੀ² ਨੂੰ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ³ ਰਾਹੀ ਅਵਸਥਿਕ ਸੰਤੁਲਿਤ ਕਰਣਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਨਾਲ FF ਰੇਖਾ ਦੇ ਥੱਲੇ (ਖੇਤਰ III ਅਤੇ IV ਵਿੱਚ) ਸਫੀਤਿ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਦੇ ਉੱਤੇ (ਖੇਤਰ I ਅਤੇ II) ਵਿੱਚ ਸੁਸਤੀ ਹੈ। ਦੁਜੇ ਪਾਸੇ, XX ਰੇਖਾ ਭੁਗਤਾਨ-ਬਕਾਇਆ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬਿੰਦੂ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਢਲਾਨ ਵੀ ਚਿਣਾਤਮਕ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬਚਤ ਬਜਟ ਵਿੱਚ ਕਟੋਤੀ ਕਰਣ ਨਾਲ ਆਯਾਤ ਵੱਧ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੇ ਲਈ ਬਿਆਜ ਦਰ ਵੱਧਾਕੇ ਪੁੰਜੀ ਲੇਖਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਣਾ ਜਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਰੇਖਾ ਦੇ ਥੱਲੇ (ਖੇਤਰ I ਅਤੇ IV ਵਿੱਚ) ਭੁਗਤਾਨ ਬਕਾਇਆ ਦਾ ਘੱਟਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਰੇਖਾ ਦੇ ਉੱਤੇ (ਖੇਤਰ II ਅਤੇ III ਵਿੱਚ) ਆਧਿਕਾਇਆ (surplus) ਹੈ। FF ਰੇਖਾ ਦੀ ਬਜਾਏ XX ਰੇਖਾ ਦੀ ਵੱਧ ਸੀਧੀ ਢਲਾਨ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜਦੋ ਵਿਸਤਾਰਸ਼ੀਲ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ (ਬਜਟ ਘੱਟੇ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਜਾਂ ਬਜਟ ਘੱਟੇ ਵਿੱਚ ਕਟੋਤੀ) ਨੂੰ ਸੰਤੁਰਲਿਤ ਬਣਾਏ ਦੇ ਲਈ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵੱਧਾਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਲਈ ਥੋੜੇ ਸਮੇ ਦੀ ਪੁੰਜੀ ਅੰਤਰਪ੍ਰਵਾਹ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਬਿਆਜ ਦਰ ਬਦਲਾਵ ਦੀ ਹਰ ਪੁੰਜੀ ਗਤਿਅਾਂ ਜਿਨੀ ਵੱਧ ਸਾਪੇਸ਼ ਹੋਵੇਗੀ, FF ਰੇਖਾ ਦੀ ਬਜਾਏ XX ਰੇਖਾ ਉਨੀ ਹੀ ਵੱਧ ਸੀਧੀ ਢਲਾਨ ਵਾਲੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਦੇ ਨਾਲ ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਾਏ ਰਖਾਣ ਵਿੱਚ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਜਿਆਦਾਤਰ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਚਿਤਰ 28.1 ਬਾਹਰੀ ਅਤੇ ਆਂਤਰਿਕ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਵਿਖਾਉਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ ਦੋਨਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਾਏ ਰਖਾਣ ਨਾਲ ਮੋਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤਿਅਾਂ ਕੀ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮੰਨ ਲੇਵੇ ਕਿ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਖੇਤਰ I ਵਿੱਚ A ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਹੈ ਜਿਥੇ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਵਿੱਚ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਭੁਗਤਾਨ ਬਕਾਇਆ ਨਾਲ ਘੱਟਾ ਹੈ। ਭੁਗਤਾਨ ਬਕਾਇਆ ਦੇ ਘੱਟਾ ਖਤਮ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਮੋਦਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਪਾਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ AB ਦੀ ਵਰਿਧਿ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਕਿ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਪੁਰਤੀ ਘਟਾਈ ਜਾ ਸਕੇ। ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਘਟਾਣ ਨਾਲ ਵਸਤੁਅਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਘੱਟ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਇਦੇ ਨਾਲ ਅੰਗੇ ਆਯਾਤ ਘਟੋਗੇ ਅਤੇ ਬਿੰਦੂ B ਤੇ ਭੁਗਤਾਨ ਬਕਾਇਆ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਲਨ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਰ ਇਸ ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸੁਸਤੀ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਣ ਅਤੇ ਆਂਤਰਿਕ ਸੰਤੁਲਨ ਲਾਣ ਦੇ ਲਈ ਬਚਤ ਬਜਟ ਵਿੱਚ BC ਮਾਤਰਾ ਦੀ ਕਟੋਤੀ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਪਰ C ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਭੁਗਤਾਨ ਬਕਾਇਆ ਦਾ ਘੱਟਾ ਹੈ, ਇਸਲਈ ਜਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਘਟਾਣ ਦੇ ਲਈ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ CD ਦੀ ਅਤੇ ਵਰਿਧਿ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਬਿੰਦੂ D ਤੇ ਆਂਤਰਿਕ ਸੰਤੁਲਨ ਫੇਰ ਗੜਬੜਾਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਬਚਤ ਬਜਟ ਵਿੱਚ ਔਰ ਕਟੋਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਘੱਟਾਣ ਤੇ ਬਾਦ ਬਚਤ ਘੱਟਾਣ ਦੀ ਇਸ ਪਰਿਕਿਰਿਅਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾਂ ਸੰਤੁਲਨ ਬਿੰਦੂ E ਤੇ ਪੁੰਜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਇਕੋ ਵਾਰੀ ਚ ਆਂਤਰਿਕ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਹੈ।



ਚਿਤਰ 28.1

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਰਿਕਤ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋ (Fill in the blanks):

1. ਮੋਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤਿਅਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਵਿਯਾਵਹਾਰਿਕ ਅਵਰੋਧਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਲ ਕਰਦੀ ਹੈ।
2. ਨਿਯਤ ਨੀਤੀ ਮਿਸ਼ਰਣ ਚਾਲੂ ਲੇਖਾ ਘੱਟੇ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਣ ਨਾਲ ਨਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਜੇਕਰ ਭੁਗਤਾਨ-ਬਕਾਇਆ ਵਿੱਚ ਘੱਟਾ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਬਚਤ ਬਜਟ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਲਿਆਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਸੁਸਤੀ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਅਪਣਾਈ ਜਾਵੇਗੀ, ਤਾਂ ਨ ਹੀ ਆਂਤਰਿਕ ਸੰਤੁਲਨ ਰਵੇਗਾ ਅਤੇ ਨ ਹੀ ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਰਵੇਗਾ। ਜੇਕਰ A ਬਿੰਦੂ ਤੋਂ ਚਾਲਿਏ, ਤਾਂ ਬਚਤ ਬਜਟ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੋਣ ਨਾਲ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ K ਤੇ ਚਲੀ ਜਾਵੇਗੀ ਜਿਥੇ ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਤਾਂ ਹਾਜਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸੁਸਤੀ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਵੱਧਾਣ ਦੇ ਲਈ ਬਿਆਜ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ KL ਕੰਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ L ਬਿੰਦੂ ਤੇ, ਭੁਗਤਾਨ ਬਕਾਇਆ ਵਿੱਚ ਘੱਟਾ ਅਪਣੇ ਪੀਛਲੇ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਲਈ ਆਜੇ ਵੀ LM ਅਤੇ ਵੱਧ ਬਚਤ ਬਜਟ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਦੇ ਨਾਲ ਜਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਕੀ ਬਿਆਜ ਦਰ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵੱਧ ਕਟੋਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਕਿ ਸੁਸਤੀ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੂਰ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ E ਬਿੰਦੂ ਤੋਂ ਹੋਰ ਦੂਰ ਹੁੰਦੀ ਚਲੀ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਆਂਤਰਿਕ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਇਕ ਵਾਰ ਕੱਢੇ ਨਹੀਂ ਆਣਗੇ। ਇਸ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ, ਆਵੰਟਨ ਨਿਯਮ ਵਿਸਫੋਟਕ ਅਸਤਿਰਤਾ ਲਿਆਉਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਦੋਵੇ ਨੀਤਿਆਂ ਬੁਰੀ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸਮਵਿੱਤ ਹੋਈ ਹੈ।

ਨੋਟ



ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਆਵੰਟਨ ਨਿਯਮ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲਈ ਅਤੇ ਆਂਤਰਿਕ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਲਈ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਦਾ ਕਰਣਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰਾਂ, ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦਾ ਅਤੇ ਆਂਤਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਦਾ ਆਵੰਟਨ ਕਰਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਆਵੰਟਨ ਨਿਯਮ ਕੇਵਲ ਤਦ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇਕਰ ਮੋਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਬਿਨਾਂ ਲੰਮੇ ਪਸ਼ਚਤਾ ਦੇ ਲਗਤਾਰ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸਮਾਯੋਜਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ, ਇਦੇ ਤੋਂ ਪਾਹਿਲਾਂ ਦੀ ਇਹਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਆਵੇ! ਆਂਤਰਿਕ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸਥਿਰਤਾ ਦੇ ਲਈ ਮੋਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਦੇ ਸਫਲ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦਾ ਇਕ ‘ਮੰਡਲ ਨਿਯਮ’ ਹੈ, ਜਿਦੇ ਮੁਤਾਬਕ, ਇਕ ਅੰਜਾਰ ਦਾ ਉਹ ਲਕਸ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੇਲ ਬੈਠਾਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ ਜਿਦੇ ਤੇ ਉਸਦਾ ਜਿਆਜਾਤਰ ਸਾਪੇਸ਼ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਉਹ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵੰਡ ਦਾ ਨਿਯਮ (Principle of Effective Market Classification) ਕਹਿਦਾ ਹੈ।

ਹਾਕਿਕਤ ਵਿੱਚ, ਮੰਡਲ ਇਕ ਵਿਵੇਕਪੂਰਣ ਮੋਦਰਿਕ ਅਤੇ ਵਿਤੀਯ ਨੀਤੀ ਮਿਸ਼ਰਣ ਦੇ ਲਈ ਤਰਕ ਦਿਦਾ ਹੈ। ਖੇਤਰ II ਅਤੇ IV ਵਿੱਚ, ਮੋਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਦੋਨਾਂ ਨੀਤਿਆਂ ਦੇ ਸੰਯੁਕਤ ਉਪਭੋਗ ਵਿੱਚ ਅਸੰਗਤਿ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਖੇਤਰ II ਵਿੱਚ ਦੋਵੇ ਨੀਤਿਆਂ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧਾਤਮਕ ਹੋਣੀ ਚਾਹਿਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਖੇਤਰ IV ਵਿੱਚ, ਦੋਵੇ ਨੀਤਿਆਂ ਵਿਸਤਾਰਕ ਹੋਣੀ ਚਾਹਿਦੀ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਦੋਵੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮੋਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤਿਆਂ ਦੋਵੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਜਰੂਰ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹਿਦੀ ਹੈ। ਮੰਡਲ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ, ਜਦ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਆਂਤਰਿਕ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਦੋਵੇ ਉਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਬਹੁਵਿਕਲਪੀਆ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Multiple Choice Questions):

- ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦਾ ਅਤੇ ਆਂਤਰਿਕ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਆਵੰਟਨ ਕਰਣ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ -

(ੳ) ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਦਾ	(ਅ) ਧੰਨ ਦਾ
(ੲ) ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ	(ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
- ਹਾਕਿਕਤ ਵਿੱਚ ਮੰਡਲ ਇਕ ਵਿਵੇਕਪੂਰਣ ਮੋਦਰਿਕ ਅਤੇ ਵਿਤੀਯ ਨੀਤੀ ਮਿਸ਼ਰਣ ਦੇ ਲਈ ਦੇਦਾ ਹੈ-

(ੳ) ਕੁਤਰਕ	(ਅ) ਤਰਕ
(ੲ) ਭਾਵ	(ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
- ਮੋਦਰਿਕ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਮਿਸ਼ਰਣ ਯਥਾਰਥ ਸਮਾਯੋਜਨ ਨਹੀਂ ਹੈ-


(ੳ) ਤੰਤਰ	(ਅ) ਭੁਗਤਾਨ
(ੲ) ਨੀਤੀ	(ਸ) ਪੁੰਜੀ

- ਨੋਟ 6. ਜਦੋਂ ਮੋਂਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਬਿਆਜ ਦਰ ਵੱਧਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਘਰੇਲੂ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਲਿਆਵੇਗੀ -
- | | |
|------------|--------------------------|
| (ੳ) ਘੱਟ | (ਅ) ਵੱਧਾ |
| (ੲ) ਤਟਸਥਤਾ | (ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। |

ਮੰਡਲ ਦੇ ਮੋਡਲ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾਵਾਂ (Criticism of Mundel's Model)

ਪਰ ਇਸ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੀ ਕਈ ਕਮਿਪਾਂ ਹਨ -

- 1. ਅਵਾਸਤਵਿਕ ਮਨਿਆਤਾਵਾਂ (Unrealistic Assumptions)** – ਇਹ ਮੋਡਲ ਮਾਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਧਿਕਾਰੀ ਉਸ ਸੀਮਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤੇ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਆਂਤਰਿਕ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਦੋਵੇਂ ਸੰਤੁਲਨਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਕਿ ਸਹੀ ਮੋਂਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਹ ਵੀ ਪਾਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮਾਤਰਾਤਮਕ ਪਰਿਣਾਮ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਜੇਕੋਂ ਹਰ ਨੀਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਾਲ ਸੰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਮਾਨਿਆਤਾਵਾਂ ਹਕਿਕਤ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੈ, ਤਾਕਿ ਅਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਸਰੋਣੀ ਦਾ ਠੀਕ ਠੀਕ ਅਨੁਮਾਣ ਲਗਾਣਾ ਆਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਨੀਤੀ ਬਦਲਾਵ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੇ ਅਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਲਈ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹੈ।
- 2. ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਅਤੇ ਸਫੀਤੀ ਦੀ ਅਨਦੇਖੀ (Overlook of Unemployment and Inflation)** – ਇਹ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਅਤੇ ਸਫੀਤੀ ਦੀ ਅਨਦੇਖੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹਕਿਕਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਧਾਰਣਾ ਜੇਕੋਂ ਸਟੈਗਫਲੇਸ਼ਨ ਨਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- 3. ਹੋਰ ਘਟਕਾਂ ਦੀ ਅਪੇਯਾ (Neglect of Other Factors)** – ਇਹ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਪੁੰਜੀ ਗਤਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਬਿਆਜ ਦਰਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਘਟਕਾਂ ਜਿਵੇਂ ਵਿਨਿਮਯ ਦਰ ਬਦਲਾਵਾਂ ਦੀ ਉਪੇਸ਼ਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਦੇ ਆਲਾਵਾ ਇਹ ਸੰਬਧ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਲਗਾਤਾਰ ਘਾਟੇ ਨੂੰ ਪੁੰਜੀ ਗਤਿਆਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਕਰਾਇਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਦੇ ਆਲਾਵਾ ਇਹ ਸੰਬਧ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਲਗਾਤਾਰ ਘਾਟੇ ਨੂੰ ਪੁੰਜੀ ਗਤਿਆਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਕਰਾਇਆਂ ਜਾ ਸਕੇ।
- 4. ਮੋਂਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤਿਆਂ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਅਵਰੋਧ (Practical Constraints of Monetary and Fiscal Policies)** - ਮੋਂਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤਿਆਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਅਵਰੋਧਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚਕਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਕਾਰਣਾਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਰਕਾਰਾਂ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧਾਤਮਕ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਅਤੇ ਉੱਚ ਬਿਆਜ ਦਰਾਂ ਵਾਲੀ ਮੋਂਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦਾ ਪਾਲਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਪਾਂਦੀ। ਹਲਾਂਕਿ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਨੀਤਿਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਪਾਂਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਪੁੰਜੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਬਿਆਜ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹੈ।
- 5. ਅਸਫਲ ਨਿਯਤ ਨੀਤੀ ਮਿਸ਼ਰਣ (Unsuccessful Prescribed Policy Mix)** – ਨਿਯਤ ਨੀਤੀ ਮਿਸ਼ਰਣ ਚਾਲੂ ਲੇਖਾ ਘਾਟੇ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਨੀਤੀ ਮਿਸ਼ਰਣ ਪੁੰਜੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਅਤੇ ਆਯਾਤੋਂ ਦੋਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸਲਈ ਇਹ ਸਿਰਫ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਿਣਾਤਮਕ ਵਪਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਧੰਨਾਤਮਕ ਪੁੰਜੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਰਾਹੀਂ ਸਤੀਪੁਰਤੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਿਲੋਮਸ਼ ਵੀ।



ਟਾਸਕ ਮੰਡਲ ਮੋਡਲ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਂ ਤੇ ਅਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ।

- 6. ਯਥਾਰਥ ਸਮਾਯੋਜਨ ਤੰਤਰ ਨਹੀਂ (Not True Adjustment Mechanism)** – ਮੋਂਦਰਿਕ-ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਮਿਸ਼ਰਣ ਯਥਾਰਥ ਸਮਾਯੋਜਨ ਤੰਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਭੁਗਤਾਨ ਸਮਾਯੋਜਨ ਦਾ ਸਮਾਯੋਜਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਬਲਕਿ ਸਿਰਫ ਇਸਨੂੰ ਸਥਿਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੁੰਜੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਬਿਨਾ ਬਦਲਾਵ ਤੋਂ ਛੱਡਕੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਿਨਿਮਯ ਦੀ ਆਪ ਮੰਗ ਅਤੇ ਪੁਰਤੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰਾਲ ਨੂੰ ਪੁਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- 7. ਕਰਜ਼-ਸੇਵਾ ਜਰੂਰਤਾਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ (No Consideration on the Debt-Servicing Requirements)** – ਇਹ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਜ਼-ਸੇਵਾ ਜਰੂਰਤਾਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਜਦੋਂ ਘਰੇਲੂ ਬਿਆਜ ਦਰ ਵੱਧਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਲਗਾਤਾਰ ਪੁੰਜੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਭੁਗਤਾਨ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਚਾਲੂ ਲੇਖਾ ਤੋਂ ਹੋਵੇਗਾ।
- 8. ਘਰੇਲੂ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ (Decrease in Investment at Home)** – ਜਦੋਂ ਮੋਂਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਬਿਆਜ ਦਰ ਵੱਧਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਘਰੇਲੂ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੰਮੀ ਲਾਵੇਗੀ। ਇਹ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਵਰਧਿ ਹਰਾਸ ਰਾਹੀਂ ਜਾਂ ਕਰ ਕਟੋਤਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਜਾਂ ਦੋਨਾਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸੰਯੋਗ ਰਾਹੀਂ ਜਰੂਰ ਨਾਲ ਹੋਣੀ ਚਾਹਿਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਮੋਂਦਰਿਕ-ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ

ਮਿਸ਼ਰਣ ਅਰਥ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦੀ ਬਚਤਾਂ ਨੂੰ ਕਰਜ਼-ਵਿੱਤ ਪ੍ਰਬੰਧਿਤ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਦੇ ਵੱਲ ਮੋੜ ਕੇ ਦੁਰਉਪਯੋਗ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਪੂੰਜੀ ਨਿਰਮਾਣ ਨੂੰ ਰੋਕਦਾ ਹੈ। ਜੇਨਸਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, “ਇਹ ਘਰੇਲੂ ਬਚਤ ਸੰਭਾਵਨਾ ਦੇ ਉਪਯੋਗ ਵਿੱਚ ‘ਅਕੁਸ਼ਲਤਾ ਬਨਾਮ ਕੁਸ਼ਲਤਾ’ ਦੀ ਸਮਸਿਆ ਨੂੰ ਉਤਪਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।”

ਨੋਟ

9. ਨਿਯਤ ਨੀਤੀ ਮਿਸ਼ਰਣ ਦੇ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰਵਿਰੋਧ (Conflicts Between the Prescribed Policy Mixes) - ਭਿੰਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਯਤ ਨੀਤੀ ਮਿਸ਼ਰਣ ਦੇ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰਵਿਰੋਧਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਨਸਨ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, “ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਅਤੇ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀਆਂ ਦੇ ਸਹੀ ਸੰਜੋਗ ਤੇ ਪਹੁੰਚਕੇ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕਰ ਜੇਕਰ ਨੀਤੀਆਂ ਦੇ ਸਮਾਯੋਜਨ ਕ੍ਰਮ-ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਹ ਜਟਿਲ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਲਣ ਦੇ ਵੱਲ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਅਪੇਸ਼ਾ ਉਸ ਤੋਂ ਦੂਰ ਲਿਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।”

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਥੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਕਰੋ

(State whether the following statements are True or False):

7. ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦਾ ਅਤੇ ਆੰਤਰਿਕ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਦਾ ਆਬੰਠਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹਿਦਾਂ ਹੈ।
8. ਲਗਾਤਾਰ ਘਾਟੇ ਨੂੰ ਪੂੰਜੀ ਗਤੀਆਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਵਿੱਤ ਉਪਲਬਧ ਕਰਾਇਆਂ ਜਾਂਣਾ ਮੁਮਕਿਨ ਹੈ।
9. ਨਿਯਤ ਨੀਤੀ ਮਿਸ਼ਰਣ ਚਾਲੂ ਲੇਖਾ ਘਾਟੇ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।
10. ਭਿੰਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਯਤ ਨੀਤੀ ਮਿਸ਼ਰਣਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰਵਿਰੋਧਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

28.2 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

ਹਾਕਿਕਤ ਵਿੱਚ, ਮੰਡਲ ਇਕ ਵਿਵੇਕਪੂਰਣ ਮੋਦਰਿਕ ਅਤੇ ਵਿੱਤੀ ਨੀਤੀ ਮਿਸ਼ਰਣ ਦੇ ਲਈ ਤਰਕ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਖੇਤਰ II ਅਤੇ IV ਵਿੱਚ, ਮੋਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਦੋਨਾਂ ਨੀਤੀਆਂ ਦੇ ਸੰਯੁਕਤ ਉਪਭੋਗ ਵਿੱਚ ਅਸੰਗਤਿ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਖੇਤਰ II ਵਿੱਚ ਦੋਵੇਂ ਨੀਤੀਆਂ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧਾਤਮਕ ਹੋਣੀ ਚਾਹਿਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਖੇਤਰ IV ਵਿੱਚ, ਦੋਵੇਂ ਨੀਤੀਆਂ ਵਿਸਤਾਰਕ ਹੋਣੀ ਚਾਹਿਦੀ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਦੋਵੇਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮੋਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਜਰੂਰ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹਿਦੀ ਹੈ। ਮੰਡਲ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ, ਜਦ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਆੰਤਰਿਕ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਦੋਵੇਂ ਉਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਣਗੇ।

28.3 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

- ਆਧਿਕਯ (Surplus) - ਵੱਧਾ।
- ਅੰਤਰਵਿਰੋਧ (Conflicts) - ਅੰਦਰ ਦਾ ਵਿਰੋਧ।

28.4 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

1. ‘ਮੰਡਲ ਦਾ ਮੋਡਲ’ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ?
2. ਆੰਤਰਿਕ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਲਈ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ।

ਉਤਰ : ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Answer : Self Assessment)

- | | | |
|----------|--------|--------|
| 1. ਕੰਮ | 2. ਸਫਲ | 3. (ਉ) |
| 4. (ਅ) | 5. (ਉ) | 6. (ਉ) |
| 7. ਸਹੀ | 8. ਗਲਤ | 9. ਸਹੀ |
| 10. ਸਹੀ। | | |

ਨੋਟ **28.5 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)**



ਬੁਕਸ

1. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਅਸ. ਕੇ. ਚਕਰਵਰਤੀ, ਹਿਮਾਲਿਆ ਪਬਲਿਸਿੰਗ ਹਾਊਸ, 2010.
2. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਇਕਾਨੋਮਿਕਗਰੇਥ, ਫਲਕਚੁਏਸ਼ਨ ਅੰਡ ਪਾਲਿਸੀ : ਰਾਬਰਟ ਏ ਹਾਲ ਏਨਡ ਡੇਵਿਡ ਅਚ. ਪੈਪਲ, ਵਾਇਨਾ ਬੁਕਸ, 2010.
3. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਬਯੋਰੀ ਅੰਡ ਪੋਲਿਸੀ : ਅਚ. ਅਲ. ਆਹੁਜਾ, ਅਸ. ਚੰਦ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010.

ਇਕਾਈ-29: ਸਵਾਨ ਮੋਡਲ (Swan Model)

ਨੋਟ

ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ (Contents)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

29.1 ਆਂਤਰਿਕ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਲਈ ਨੀਤਿਆਂ : ਖਰਚ ਬਦਲਾਵ ਅਤੇ ਖਰਚ-ਘਟਾਣਾ (Policies for Internal and External Balance : Expenditure Switching and Expenditure Reducing)

29.2 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

29.3 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

29.4 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

29.5 ਸੰਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ:

- ਆਂਤਰਿਕ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਲਈ ਨੀਤਿਆਂ ਜਾਨਣ ਲਈ।
- ਖਰਚ-ਬਦਲਾਵ ਅਤੇ ਖਰਚ-ਘਟਾਣਾ ਜਾਨਣ ਲਈ।

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)


ਮੌਦਰਿਕ-ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤਿਆਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਉਦੇਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਨੀਤੀ ਉਪਕਰਣਾਂ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਹਨ - ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਆਰਥਿਕ ਵਰਿਧਿ, ਕੀਮਤ ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਭੁਗਤਾਨ ਬਕਾਇਆਂ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ। ਇਹ ਉਦੇਸ਼ ਸਦਾ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਵਿਰੋਧੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੌਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤਿਆਂ ਇਨ ਵਿਰੋਧੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਤਿ ਅਤੇ ਸਮਾਧਾਨ ਦੇ ਉਪਯੁਕਤ ਸਾਧਨਾਂ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸਹ-ਸੰਬਧ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਣ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਨ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਮੁੱਖਤੌਰ ਤੇ ਆਂਤਰਿਕ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਦੋਵੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੋਇਆਂ ਹੈ। ਆਂਤਰਿਕ ਸੰਤੁਲਨ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਪੁਰਣ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬਧਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਦਾ ਸੰਬਧ ਭੁਗਤਾਨ ਬਕਾਇਆਂ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਆਰਥਿਕ (ਮੌਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ) ਨੀਤੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਅਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਾਹਿਲਾਂ ਨੀਤੀ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਨੀਤੀ ਉਪਕਰਣਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸੰਬਧ ਅਤੇ ਦੂਜਾਂ, ਲਕਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਲਈ ਨੀਤੀ ਉਪਕਰਣ ਦਾ ਆਵੰਟਨ।

ਜੌਨ ਟਿਨਬਰਗਨ ਪਾਹਿਲਾਂ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੀ ਜਿਨੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਕਿ ਨੀਤੀ-ਉਪਕਰਣ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਨੀਤੀ-ਉਪਕਰਣਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੱਧ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਨੀਤੀ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦੇ ਲਈ ਪੁਰੇ ਔਜਾਰ ਨਹੀ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਜੇਕਰ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੀ ਬਜਾਏ ਨੀਤੀ ਉਪਕਰਣਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੱਧ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਔਜਾਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਹੀ ਸੰਯੋਗ ਨਹੀ ਹੈ ਜਿਦੇ ਨਾਲ ਸਮਸਿਆਂ ਹਲ ਹੋਵੇਗੀ, ਬਲਕਿ ਨ ਜਾਣੇ ਕਿਨੇ ਸੰਯੋਗ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਆਰਥਿਕ ਨੀਤੀ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦੇ ਲਈ ਲੋਣ ਹੈ ਕਿ ਨੀਤੀ ਔਜਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨੀਤੀ ਲਕਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਟਿਨਬਰਗਨ ਨਿਯਮ ਜਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਲਕਸ਼ ਧਾਰਣਾ (fixed target approach) ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਜਾਨਿਆ ਜਾਣ ਲਾਗਿਆਂ ਹੈ।

ਦੂਜੀ ਸਮਸਿਆਂ ਇਹ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋ ਨੀਤੀ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਨੀਤੀ ਉਪਕਰਣਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਰਾਬਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਦਿਤੇ ਹੋਏ ਉਦੇਸ਼

ਨੋਟ ਪੁਰਾ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਉਪਕਰਣਾਂ ਦੇ ਲਕਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਆਵੰਟਨ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸਦੇ ਵਿੱਚ ਸਮੀਖਿਯ ਦੇ ਅਭਾਵ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਆਵੰਟਨ ਸਮਸ਼ਿਯਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਨ ਦੇ ਆਖਰ ਵਿੱਚ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਮੁੱਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ।



ਨੋਟਸ ਮੋਦਰਿਕ-ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀਆਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਉਦੇਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਤੇ ਨੀਤੀ ਉਪਕਰਣਾਂ ਦੇ ਉਪਯੋਗ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

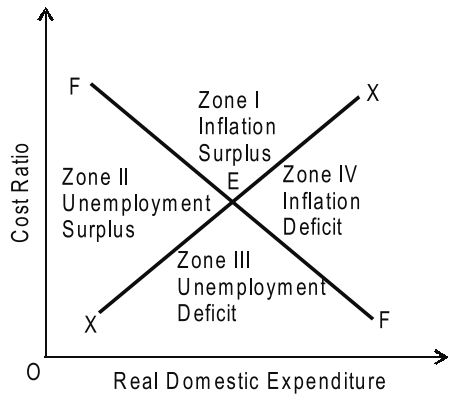
29.1 ਆੰਤਰਿਕ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਲਈ ਨੀਤੀਆਂ : ਖਰਚ ਬਦਲਾਵ ਅਤੇ ਖਰਚ-ਘਟਾਣਾ (Policies for Internal and External Balance : Expenditure Switching and Expenditure Reducing)

ਆੰਤਰਿਕ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਦੋਵੇਂ ਸੰਤੁਲਨ ਲਿਆਉਣ ਦੇ ਲਈ ਜੋਨਸਨ ਨੇ ਹੀ ਨੀਤੀ ਉਪਕਰਣਾਂ ਦੀ ਰੇਂਜ ਦੇ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਖਰਚ ਘੱਟਾਉਣ ਵਾਲੀ (expenditure reducing) ਜਾਂ ਆੰਤਰਿਕ ਨੀਤੀਆਂ, ਅਤੇ ਖਰਚ-ਬਦਲਾਵ (expenditure switching) ਜਾਂ ਬਾਹਰੀ ਨੀਤੀਆਂ, ਦਾ ਨਾਮ ਦਿਤਾ ਹੈ।

ਭੁਗਤਾਨ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਘਾਟੇ ਦਾ ਅਰਥ ਆਮਦਨ ਦੇ ਉਤੇ ਖਰਚ ਦਾ ਆਧਿਕਯ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ, ਖਰਚ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਲਿਆਉਣੀ ਚਾਹਿਦੀ ਹੈ। ਖਰਚ ਘੱਟਾਉਣ ਵਾਲੀ ਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵੱਧ ਕਰਾਂ ਅਤੇ ਬਿਆਂਜ਼ ਦਰਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਸਮਸਤ ਮੰਗ ਨੂੰ ਘੱਟਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਖਰਚ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਘੱਟਦੇ ਹਨ। ਅੱਗੇ, ਖਰਚ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਗਿਰਾਵਟ ਘਰੇਲੂ ਕੀਮਤ-ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਘੱਟਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਸਤੂਆਂ ਨਾਲ ਘਰੇਲੂ ਵਸਤੂਆਂ ਤੇ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰਿਣਾਮ ਸਰੂਪ, ਦੇਸ਼ ਦੇ ਆਯਾਤ ਘੱਟਦੇ ਹਨ। ਖਰਚ-ਪਰਿਵਰਤਨ ਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਘਰੇਲੂ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਵੱਧਾਣਾ ਅਤੇ ਆਯਾਤਿਤ ਵਸਤੂਆਂ ਨਾਲ ਘਰੇਲੂ ਵਸਤੂਆਂ ਤੇ ਖਰਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਖਰਚ-ਪਰਿਵਰਤਨ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦਨ ਵਧਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਖਰਚ ਕਰਨ ਦੀ ਸੀਮਾਂਤ ਪ੍ਰਵਰਤਿ ਇਕਾਈ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ-ਸੰਤੁਲਨ ਸੁਪੱਰੇਗਾ।

ਆੰਤਰਿਕ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ, ਖਰਚ ਘੱਟਾਉਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਖਰਚ-ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਰਣ ਵਾਲੇ ਉਪਕਰਣਾਂ ਦਾ ਵਿਵੇਕਪੂਰਣ ਸੰਯੋਗ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਲਈ, ਜੇਕਰ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾਂ ਪਹਿਲੇ ਤੱਰੀ ਪੂਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅਵਮੂਲਨ ਦੀ ਨੀਤੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸਫੀਤਿ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ, ਅਵਮੂਲਯਨ ਦੀ ਖਰਚ-ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਰਣ ਵਾਲੀ ਨੀਤੀ ਦੇ ਨਾਲ- ਨਾਲ ਭੁਗਤਾਨ-ਬਾਕੀ ਸੰਤੁਲਨ ਅਤੇ ਪੂਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਕਾਇਮ ਰਖਣ ਦੇ ਲਈ ਵੱਧ ਕਠੋਰ ਵਿੱਤੀ ਅਤੇ ਮੋਦਰਿਕ ਨਿਯੰਤਰਣ ਦੀ ਖਰਚ-ਘੱਟਾਉਣ ਵਾਲੀ ਨੀਤੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹਿਦੀ ਹੈ।

ਆੰਤਰਿਕ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਲਕਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਨੀਤੀ ਉਪਕਰਣਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਚਿੱਤਰ 29.1 ਵਿੱਚ ਵਰਣਿਤ ਟ੍ਰੇਵਰ-ਸਵਾਨ (Trevor-Swan) ਦੇ ਮਾਡਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।



ਚਿੱਤਰ 29.1

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਰਿਕਤ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋ (Fill in the blanks):

੧. ਖਰਚ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਗਿਰਾਵਟ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਘੱਟਾਦੀ ਹੈ।
੨. ਭੁਗਤਾਨ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਘਾਟੇ ਤੇ ਭਾਵ ਆਮਦਨ ਦੇ ਉਤੇ ਦਾ ਅਧਿਕਯ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਵਾਨ ਮਾਡਲ (The Swan Model)

ਨੋਟ

ਸਵਾਨ ਆਂਤਰਿਕ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਖਰਚ- ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਅਤੇ ਖਰਚ-ਘੱਟਾਉਣ ਵਾਲੀ ਨੀਤੀਆਂ ਦੇ ਚਿੰਤਿਤ ਸੰਯੋਗਾਂ ਦੀ ਵਿਵੇਚਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।



ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਭੁਗਤਾਨ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਤੋਂ ਭਾਵ ਆਮਦਨ ਦੇ ਉੱਤੇ ਖਰਚ ਦਾ ਆਧਿਕਯ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਮਨਿਯਤਾਵਾਂ (Assumptions)

ਇਹ ਮੋਡਲ ਇਨ ਮਨਿਯਤਾਵਾਂ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਕਿ (1) ਵਪਾਰ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ; (2) ਪੁੰਜੀਪਤਿਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ (3) ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਵਪਾਰ ਦੀ ਸ਼ਰਤਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਤੀਯ ਸ਼ਬਾਨਾਂਤਰਣ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਚਿੱਤਰ 29.1 ਵਿੱਚ ਸ਼ੈਤਿਜ ਅਕਸ਼ ਵਾਸਤਵਿਕ ਘਰੇਲੂ ਖਰਚ ਨੂੰ ਮਾਪਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਨੁਲੰਬ ਅਕਸ਼ ਲਾਗਤ ਅਨੁਪਾਤ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋੜਾਂ ਸਾਪੇਸ਼ ਲਾਗਤਾਂ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਪਤਿਯੋਗਿਤਾਤਮਕਤਾ ਨੂੰ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ੈਤਿਜ-ਅਕਸ਼ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਕਿਸੀ ਗਤਿ (O ਦੀ ਔਰ) ਦਾ ਭਾਵ ਖਰਚ ਘੱਟਾਉਣ ਵਾਲੀ ਨੀਤੀ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਹੈ ਅਤੇ ਅਨੁਲੰਬ ਅਕਸ਼ ਤੇ ਉੱਤੇ ਦੀ ਔਰ ਕਿਸੇ ਗਤਿ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ, ਖਰਚ ਬਦਲਾਵ ਕਰਣ ਵਾਲੀ ਨੀਤੀ ਦਾ ਉਪਯੋਗ FF ਆਂਤਰਿਕ ਸੰਤੁਲਨ ਵਕਰ ਹੈ ਜੋੜਾ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲਾਗਤ ਅਨੁਪਾਤ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਘਰੇਲੂ ਖਰਚ ਦੇ ਭਿਨ ਸੰਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਰੋਜਗਾਰ ਦਾ ਇਕ ਦਿਤਾ ਹੋਇਆ ਪੱਧਰ ਜਾਂ ਤਾਂ ਅਤਿ ਅਨੁਕੂਲ ਲਾਗਤ ਅਨੁਪਾਤ ਅਤੇ ਘਰੇਲੂ ਖਰਚ ਦੇ ਸਾਪੇਸ਼ਿਤ ਰੁਪ ਦੇ ਨਿਮਨ-ਪੱਧਰ ਰਾਹੀਂ ਜਾਂ ਘੱਟ ਅਨੁਕੂਲ ਲਾਗਤ ਅਤੇ ਖਰਚ ਦਾ ਸਾਪੇਸ਼ਿਤ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਉੱਚ ਪੱਧਰ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ FF ਵਕਰ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਝੁਕਦਾ ਹੈ। ਸਪਸ਼ਟ ਰੁਪ ਵਿੱਚ FF ਵਕਰ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ (ਉੱਤੇ) ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸਫੀਤਿ ਜਾਂ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਨਾਲ ਸੰਬਧਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਵਕਰ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ (ਥੱਲੇ) ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸੁਸਤੀ ਜਾਂ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਬਹੁਵਿਕਲਪੀਆ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Multiple Choice Questions):

3. ਖਰਚ ਘੱਟਾਣ ਵਾਲੀ ਨੀਤਿਆਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਵੱਧ ਕਰਾਂ ਅਤੇ ਬਿਆਜ ਦਰਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਮੰਗ ਨੂੰ..... ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(ੳ) ਘੱਟਾਣਾ	(ਅ) ਜੋੜਣਾ
(ੲ) ਵੱਧਾਣਾ	(ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
4. ਆਰਥਿਕ ਨੀਤੀ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦੇ ਲਈ ਲੋਣ ਹੈ ਕਿ ਨੀਤੀ ਔਜਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਰਾਬਰ ਹੋਵੇ -

(ੳ) ਨੀਤੀ ਲਕਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੇ	(ਅ) ਲਕਸ਼ਿਆਂ ਦੇ
(ੲ) ਨੀਤੀ ਦੇ	(ਸ) ਔਜਾਰਾਂ ਦੇ।
5. ਜੇਕਰ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਪਾਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅਵਮੁਲਿਯਨ ਦੀ ਨੀਤੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ -

(ੳ) ਅਵਸਫੀਤਿ	(ਅ) ਸਫੀਤਿ
(ੲ) ਨੁਕਸਾਨ	(ਸ) ਕੰਮੀ।
6. ਆਰਥਿਕ (ਮੋਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ) ਨੀਤੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਅਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ-

(ੳ) ਇਕਠਾ	(ਅ) ਕੇਂਦਰਿਤ
(ੲ) ਅਲਗ	(ਸ) ਇਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

XX ਵਕਰ ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਪੁੰਜੀ ਗਤਿਆਂ ਦੇ ਅਭਾਵ ਵਿੱਚ, ਨਿਰਯਾਤ, ਆਯਾਤ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ, ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਤਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਸੁਧ (net) ਨਿਰਯਾਤ ਜੀਰੋ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਕਰ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਉੱਤੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ

ਨੋਟ ਵੱਧਦਾ ਹੈ ਜੇਕਰ ਇਹ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਰਖਣ ਦੇ ਲਈ ਅਵਮੁਲਯਨ ਨੂੰ ਘਰੇਲੂ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਰਾਹੀਂ ਜ਼ਰੂਰ ਸੰਤੁਲਿਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ। (ਅਵਮੁਲਯਨ ਨਿਰਯਾਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰ ਅਤੇ ਆਯਾਤ ਨੂੰ ਹਤੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਪਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਸੁੱਧਾਰੇਗਾ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਘਰੇਲੂ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਪਰਯਾਪਤ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਆਯਾਤ ਨੂੰ ਵੱਧਾਵੇਗੀ) ਸਪਸ਼ਟਤ XX ਵਕਰ ਦੇ ਉੱਚੇ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਚਤ ਨਾਲ ਸੰਬਧਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਵਕਰ ਦਾ ਥੱਲੇ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਭੁਗਤਾਨ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਘੱਟੇ ਨੂੰ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਉਹ ਬਿੰਦੂ ਜਿਥੇ FF ਵਕਰ XX ਵਕਰ ਨੂੰ ਕੱਟਦਾ ਹੈ, ਆਨੰਦ (bliss) ਬਿੰਦੂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਆਂਤਰਿਕ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਚਿਤਰ 29.1 ਵਿੱਚ E ਇਹੋ ਜਿਗਾ ਹੀ ਬਿੰਦੂ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਵਿਨਿਮਯ ਦਰ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਘਰੇਲੂ ਖਰਚ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ E ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਅਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਵਾਨ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ, “ਆਂਤਰਿਕ ਸੰਤੁਲਨ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਦੋਵੇ ਵਕਰ ਸਥਿਤਿ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਦੂਰਭਾਗਿਯ ਦੇ ਚਾਰ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਡਦੀ ਹੈ।” ਅਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਚਾਰ ਖੇਤਰ ਹਨ -

- ਖੇਤਰ I : ਸਫੀਤਿ ਅਤੇ ਭੁਗਤਾਨ ਸੰਤੁਲਨ ਆਧਿਕਯ
- ਖੇਤਰ II : ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਅਤੇ ਭੁਗਤਾਨ ਸੰਤੁਲਨ ਆਧਿਕਯ
- ਖੇਤਰ III : ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਅਤੇ ਭੁਗਤਾਨ ਸੰਤੁਲਨ ਘੱਟਾ
- ਖੇਤਰ IV : ਸਫੀਤਿ ਅਤੇ ਭੁਗਤਾਨ ਸੰਤੁਲਨ ਘੱਟਾ

ਟਾਸਕ ਆਂਤਰਿਕ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਨੀਤਿਆਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਅਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ।

ਨੀਤੀ ਉਪਾਏ (Policy Measures)

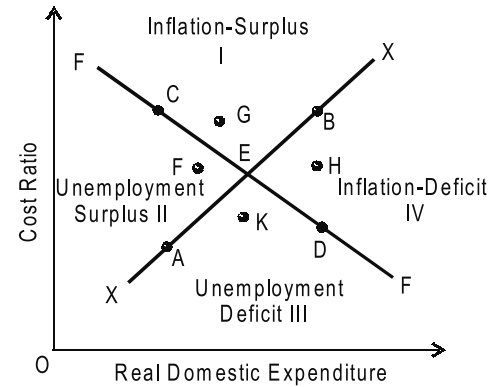
ਨੀਤੀ ਉਪਾਏ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦੇ ਲਈ, ਜੇਕੇ ਆਂਤਰਿਕ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਜੇਕੀ ਜਰੂਰਤ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਅਸੀਂ ਚਿਤਰ 29.2 ਵਿੱਚ ਅਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਆਠ ਸੰਭਾਵਿਤ ਸਥਿਤਿਆਂ ਨੂੰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ ਸਥਿਤਿਆਂ ਦੇ ਲਈ ਨੀਤੀ ਉਪਾਏ ਦੇ ਭਿਨ ਸੰਯੋਗ ਜਰੂਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਕੋਈ ਦੇਸ਼ ਭੁਗਤਾਨ ਸੰਤੁਲਨ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ (ਜਾਂ ਸੁਸਤੀ) ਵਿੱਚ ਵਕਰ XX ਦੇ ਬਿੰਦੂ A ਤੇ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸਥਿਤਿ ਦੇ ਲਈ ਘਰੇਲੂ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਰਾਹੀਂ ਘਰੇਲੂ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ ਦੀ ਲੋਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਧ ਨਿਰਯਾਤਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਪ੍ਰਵਿਰਿਤਿ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਹੀਨ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਅਵਮੁਲਯਨ ਨੂੰ ਘਰੇਲੂ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਅਤੇ ਭੁਗਤਾਨ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਘੱਟਾ ਨਾਲ ਨਾਲ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕੀ ਖੇਤਰ III ਵਿੱਚ K ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਘਰੇਲੂ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੋਣੀ ਚਾਹਿਦੀ ਹੈ। ਵਿਸਤਾਰਕ ਉਪਾਇਆਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਆਂਤਰਿਕ ਮੰਗ ਵੱਧਣ ਵਾਲੀ ਨੀਤੀ, ਘਰੇਲੂ ਰੋਜਗਾਰ ਵੀ ਵੱਧਾਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਨ ਨੀਤੀ ਭੁਗਤਾਨ ਬਕਾਇਆਂ ਦੇ ਘੱਟੇ ਨੂੰ ਵੱਧਾਦੀ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ “ਦੁਵਿਧਾਂ ਖੇਤਰ” (dilemma zone) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਰਣਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਸਤਾਰਕ ਨੀਤੀ ਦੀ ਬਜਾਏ ਅਵਮੁਲਯਨ ਆਧਿਮਨਿਆ ਨੀਤੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਭੁਗਤਾਨ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਘੱਟੇ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਜਾਂ ਕਿ FF ਵਕਰ ਦੇ D ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਵਮੁਲਯਨ ਹੀ ਇਸਦਾ ਸਮਾਧਾਨ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਸ਼ਾਲ ਨਿਯਤ ਆਧਿਕਯ ਪੈਦਾ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮੰਗ ਘਰੇਲੂ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸਫੀਤਿ ਲਿਆਏਗੀ। ਇਨ ਪ੍ਰਵਿਰਿਤਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੇ ਲਈ, ਥੋੜੇ ਜੇ ਅਵਮੁਲਯਨ ਨੂੰ ਘਰੇਲੀ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਕਟੋਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਖੇਤਰ IV ਵਿੱਚ H ਬਿੰਦੂ ਲੇਵੇ ਜਿਥੇ ਘਰੇਲੂ ਸਫੀਤਿ ਭੁਗਤਾਨ ਸੰਤੁਲਨ



ਚਿਤਰ 29.2

ਨੋਟ

ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਘਰੇਲੂ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਕਟੌਤੀ ਰਾਹੀਂ ਰੋਕਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ ਜੇਕਰ ਭੁਗਤਾਨ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ ਨੂੰ ਵੀ ਘੱਟ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਆਖਰ ਵਿੱਚ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਸੰਤੁਲਨ ਸਥਿਤਿ E ਦੀ ਔਰ ਲੇ ਜਾਵੇਗਾ।

ਜੇਕਰ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਭੁਗਤਾਨ ਬਕਾਇਆ ਸੰਤੁਲਨ ਅਤੇ ਸਫੀਤਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੇਕਰ ਜਾ B ਬਿੰਦੂ ਤੇ, ਤਾਂ ਇਸੇ ਆਪਣੀ ਵਿਨਿਮਯ ਦਰ ਨੂੰ ਵੱਧਾਣਾ ਅਤੇ ਘਰੇਲੂ ਖਰਚ ਨੂੰ ਘੱਟਾਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ।

ਖੇਤਰ I ਵਿੱਚ G ਬਿੰਦੂ ਨੂੰ ਲੈਵੇ ਜਿਥੇ ਭੁਗਤਾਨ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਆਧਿਕਯ ਨੂੰ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ, ਭੁਗਤਾਨ ਬਕਾਇਆ ਦੇ ਆਧਿਕਯ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਵਿਨਿਮਯ ਦਰ ਨੂੰ ਵੱਧਾਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਅਤੇ ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੇ ਲਈ ਖਰਚ ਘੱਟਾਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਕਟੌਤੀ ਆਧਿਕਯ ਵੱਧਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਪੁਰਣ ‘ਦੁਵਿਧਾ ਖੇਤਰ’ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਦੇਸ਼ FF ਵਰਕ ਦੇ C ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਪੁਰਣ ਰੋਜਗਾਰ ਅਤੇ ਭੁਗਤਾਨ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਆਧਿਕਯ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸਨੂੰ ਅਪਣੀ ਵਿਨਿਮਯ ਦਰ ਨੂੰ ਵੱਧਾਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਵਿਨਿਮਯ ਦਰ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਪੈਦਾ ਕਰੇਗੀ। ਇਦੇ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੇ ਲਈ ਘਰੇਲੂ ਖਰਚ ਵੱਧਾਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ।

ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ, ਖੇਤਰ II ਵਿੱਚ F ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਚਾਲਿਆਂ ਜਿਥੇ ਭੁਗਤਾਨ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਆਧਿਕਯ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਘਰੇਲੂ ਖਰਚ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਆੰਤਰਿਕ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਦੋਨਾਂ ਸੰਤੁਲਨਾਂ ਦੇ ਲਈ ਉਚਿਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਨੀਤੀ ਰੋਜਗਾਰ ਵੱਧਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਆਧਿਕਯ ਦੇ ਆਕਾਰ ਨੂੰ ਘੱਟਾਣ ਦੇ ਲਈ ਆਯਾਤ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰੇਗੀ।

ਉਪਯੁਕਤ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਇਹ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਨ ਤਾਂ FF (ਆੰਤਰਿਕ ਸੰਤੁਲਨ) ਵਰਕ ਅਤੇ ਨ ਹੀ XX (ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ) ਵਰਕ ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਚਾਰ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਲਕਸ਼ (ਕਿਹਾ, ਆੰਤਰਿਕ ਸੰਤੁਲਨ) ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਕੇਵਲ ਇਨ ਨੀਤੀ ਜਾਂ ਦੋਵੇਂ ਖਰਚ ਬਦਲਾਵ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਅਤੇ ਘਰੇਲੂ ਖਰਚ ਘੱਟਾਣ ਵਾਲੀ ਨੀਤਿਆਂ ਦਾ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪਾਲਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਦੂਜੇ ਲਕਸ਼ (ਕਿਹਾ, ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ) ਤੋਂ ਹਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਆਮਤੋਰ ਤੇ ਸਿਰਫ “ਦੁਵਿਧਾ ਖੇਤਰਾਂ” I ਅਤੇ III ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ‘ਆਸਾਨ ਖੇਤਰਾਂ’ II ਅਤੇ IV ਵਿੱਚ ਹੀ ਖਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਲਈ, ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਖੇਤਰ II ਵਿੱਚ F ਬਿੰਦੂ ਨੂੰ ਲੈਦੇ ਹਾਂ ਜਿਥੇ ਭੁਗਤਾਨ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਆਧਿਕਯ ਨੂੰ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਵਿਸਤਾਰਕ ਨੀਤੀ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਘੱਟਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਆਧਿਕਯ ਵੀ ਘੱਟਾਵੇਗੀ। ਪਰ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਪੁਰਣ ਸੰਤੁਲਨ ਬਿੰਦੂ E ਤੱਕ ਲੈ ਜਾਣ ਦੇ ਲਈ ਵਿਨਿਮਯ ਦਰ ਦੀ ਮੁੱਲ ਵਰਿਧਿ ਜਾਂ ਮੁੱਲ ਹਾਸ ਨੂੰ ਅਪਨਾਣਾ ਹੋਵੇਗਾ ਜੇਕਰ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਇਕ ਲਕਸ਼ ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਲਕਸ਼ ਨਾਲ ਘਟਾਵੇਗੀ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਥਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਕਰੋ

(State whether the following statements are True or False):

7. ਵਿਸਤਾਰਕ ਉਪਾਇਆਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਆੰਤਰਿਕ ਮੰਗ ਵੱਧਾਣ ਵਾਲੀ ਨੀਤੀ, ਘਰੇਲੂ ਰੋਜਗਾਰ ਵੀ ਵੱਧਾਵੇਗੀ।
8. ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਤਦੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਸ਼ੁਧ ਨਿਰਯਾਤ ਜੀਰੋ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
9. ਆੰਤਰਿਕ ਸੰਤੁਲਨ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਵਕਰ ਸਥਿਤਿ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਦੁਰਭਾਗਿਆ ਦੇ ਚਾਰ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਡਦਾਂ ਹਨ।
10. ਭੁਗਤਾਨ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ ਤੋਂ ਭਾਵ ਆਮਦਨ ਦੇ ਉੱਤੇ ਖਰਚ ਦੀ ਕੰਮੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

29.2 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

ਆਰਥਿਕ (ਮੌਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ) ਨੀਤੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਅਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਾਹਿਲਾਂ, ਨੀਤੀ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਨੀਤੀ ਉਪਕਰਣਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸੰਬਧ ਅਤੇ ਦੂਜਾਂ, ਲਕਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਲਈ ਨੀਤੀ ਉਪਕਰਣ ਦਾ ਆਵੰਟਨ।

29.3 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

- ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ (External Balance) – ਬਾਹਰੀ ਸੰਤੁਲਨ।
- ਆੰਤਰਿਕ ਸੰਤੁਲਨ (Internal Balance) – ਅੰਦਰ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ।

ਨੋਟ **29.4 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)**

1. ਆਂਤਰਿਕ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਦੋਵੇਂ ਸੰਤੁਲਨ ਲੈਣ ਦੇ ਲਈ ਜਾਨਸਨ ਨੇ ਕੀ ਕੀਤਾ?
2. ਸਵਾਨ ਮੋਡਲ ਕੀ ਹੈ? ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੋ।

ਉਤਰ : ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Answer : Self Assessment)

- | | | | |
|----------|----------|--------|--------|
| 1. ਘਰੇਲੂ | 2. ਖਰਚ | 3. (ੳ) | 4. (ੳ) |
| 5. (ਅ) | 6. (ਅ) | 7. ਸਹੀ | 8. ਸਹੀ |
| 9. ਸਹੀ | 10. ਗਲਤ। | | |

29.5 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)



ਬੁਕਸ

1. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਬਯੋਰੀ ਅਂਡ ਪੋਲਿਸੀ : ਅਚ. ਅਲ. ਆਹੁਜਾ, ਅਸ. ਚੰਦ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2010.
2. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ ਦੀ ਲੋਣਾਂ : ਅਚ. ਅਸ. ਨਾਥ ਸਾਈਬਰ ਟੈਕ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨ, 2012.

ਇਕਾਈ-30: ਵਿਵੇਕਪੂਰਣ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਪਰਿਕਲਪਨਾ (The Rational Expectations Hypothesis)

ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ (Contents)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

30.1 ਅਨੁਕੂਲੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ (Adaptive Expectations)

30.2 ਵਿਵੇਕਪੂਰਣ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ (Rational Expectations)

30.3 ਵਿਵੇਕਪੂਰਣ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਦੀ ਮੂਲ ਪ੍ਰਸਥਾਪਨਾਵਾਂ
(Basic Propositions of Rational Expectations Hypothesis)

30.4 ਸਥਿਰਿਕਰਣ ਨੀਤੀ ਅਤੇ ਰੇਟੇਕਸ ਪਰਿਕਲਪਨਾ (Stabilisation Policy and Ratemax Hypothesis)

30.5 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

30.6 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

30.7 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

30.8 ਸੰਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)

ਉਦੇਸ਼ (Objectives)

ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ:

- ਅਨੁਕੂਲੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਜਾਨਣ ਲਈ।
- ਵਿਵੇਕਪੂਰਣ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਜਾਨਣ ਲਈ।
- ਸਥਿਰਿਕਰਣ ਨੀਤੀ ਅਤੇ ਰੇਟੇਕਸ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਜਾਨਣ ਲਈ।


ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ (Introduction)

1930 ਦੇ ਦਸ਼ਕ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਕੇਨਜ਼ ਨੇ ਆਪਣਾ 'ਆਮ-ਸਿਧਾਂਤ' ਲਿਖਿਆ ਉਦੋਂ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਮੁੱਖ ਸਮਸਿਆ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਸਫੀਤਿ ਮੁੱਖ ਆਰਥਿਕ ਸਮਸਿਆ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਭਰਕੇ ਸਾਮਣੇ ਆਈ। ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੇ ਬਾਅਦ 1960 ਦੇ ਦਸ਼ਕ ਤੱਕ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਆਰਥਿਕ ਸਮਸਿਆ ਬਣ ਗਈ। ਅਗਲੀ ਇਕ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਤੱਕ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਅਤੇ ਸਫੀਤਿ ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਮਿਲਕੇ ਇਕ ਨਵਾ ਰੂਪ ਧਾਰਣ ਕਰ ਲਿਆ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਗਤਿਹੀਨ ਸਫੀਤਿ (stagflation) ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਗਤਿਹੀਨ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਇਹ ਨਵੀਂ ਸਮਸਿਆ ਨੀਤਿ ਨਿਰਧਾਰਕਾਂ ਅਤੇ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰਿਆਂ ਦੇ ਲਈ ਇਕ ਗੰਭੀਰ ਚੁਨੌਤੀ ਬਣ ਗਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਕੇਨਜ਼ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚ ਮੋਨ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਸੰਕਟਪੂਰਣ ਸਥਿਤੀ ਨਾਲ ਇਕ ਨਵੇਂ ਸਮਸਟੀ ਆਰਥਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ, ਜਿਸਨੂੰ ਵਿਵੇਕਪੂਰਣ ਪ੍ਰਤਿਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਭਾਵ ਰੇਟੇਕਸ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

30.1 ਅਨੁਕੂਲੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ (Adaptive Expectations)

ਰੇਟੇਕਸ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਮਸਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਨੁਕੂਲੀ ਪ੍ਰਤਿਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਵਿਕਾਸ ਰੇਟੇਕਸ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਨੋਟ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਾਵਾਂ ਉਹਨਾਂ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਆਰਥਿਕ ਚਰਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਆਰਥਿਕ ਏਜੈਂਟ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਪੁਰਵਾਨੁਮਾਨ ਜਾਂ ਭਵਿੱਖਵਾਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਨਿਰਣਯ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਪੁਰਵਾਨੁਮਾਨ ਭੂਤ (past) ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਰਤਮਾਨ ਸੁਚਣਾ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਆਰਥਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਮੁੱਖ ਹਿੱਸਾ ਆਰਥਿਕ ਏਜੈਂਟੋਂ (ਭਾਵ ਉਪਭੋਕਤਾ, ਉਤਪਾਦਕ ਆਦਿ) ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਵੇਕਸ਼ੀਲ ਵਿਵਹਾਰ ਦੀ ਮਾਨਿਅਤਾ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਪਰ ਅਜੇ ਤੱਕ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਮਨੁੱਖ ਵਿਵਹਾਰ ਦੇ ਮਾਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਪਾਏ ਹੈ। ਕੇਨਜ਼ ਨੇ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਮੱਹਤਵ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਚੁਪ ਸਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।



ਨੋਟਸ

ਵਿਵੇਕਪੁਰਣ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੱਬ ਤੋਂ ਪਾਹਿਲਾਂ ਜੱਨ ਮੁਥ ਰਾਹੀਂ 1961 ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਨੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਇਨਜੀਨਿਯਰੀ ਸਾਹਿਤਯ ਤੋਂ ਲਿਤਾ ਸੀ।

ਹਾਲ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਨੇ ਮੋਡਲ ਨਿਰਮਾਣ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲੀ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਪਰਿਕਲਪਣਾ ਦਾ ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ 1956 ਵਿੱਚ ਕੈਗਨ (Cagen) ਉਤੇ 1957 ਵਿੱਚ ਨੇਰਲੋਵ (Nerlove) ਰਾਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕੰਮ ਸਬ ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ ਮੱਹਤਵਪੂਰਣ ਸੀ। ਅਨੁਕੂਲੀ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਾ ਪਰਿਕਲਪਣਾ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ, ਆਰਥਿਕ ਏਜੈਂਟੋਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਾ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਭੱਵਿਖ ਵੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਭੂਤ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤਿਆਂ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਹ ਕੀਮਤ ਆਮਦਨ ਜਿਵੇਂ ਆਰਥਿਕ ਚਰਾਂ ਦੇ ਭੱਵਿਖ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭੂਤ ਮੁੱਲ ਨਾਲ ਔਸਤ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਅਤੇ ਜਿਆਦਾ ਹੀ ਹੋਲੀ ਗਤਿ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਦਲਾਵ ਹੋਣ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਰਥਿਕ ਏਜੈਂਟ ਇਨ ਚਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਿਤ ਮੁੱਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਅਤੇ ਭੂਤ ਮੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਭਾਰਿਤ (weighted) ਔਸਤ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਅਪਣੀ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਿਛਲੀ ਪੁਰਵਾਨੁਮਾਨ ਕੰਮੀ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਬਦਲਵ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਿਛਲੇ ਵਿਵਹਾਰਾਂ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੁਪ ਹੋਈ ਕੰਮਿਆਂ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਦੇ ਲਈ ਸੁਚਨਾ ਦੇ ਇਕ ਮੱਹਤਵਪੂਰਣ ਸਰੋਤਰ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਾਵਾਂ ਇਨ ਮਨਿਅਤਾਵਾਂ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਆਰਥਿਕ ਏਜੈਂਟ ਉਨ ਭੁਲਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਬਦਲਾਵ ਹੋਣ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸਲਈ ਜਦੋਂ ਆਰਥਿਕ ਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਦੇ ਨਾਲ ਬਿਨਾਂ ਕੰਮ ਦੇ ਪੁਰਵਾਨੁਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਲਈ, ਅਨੁਕੂਲੀ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਾ ਪਰਿਕਲਪਣਾ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਆਰਥਿਕ ਏਜੈਂਟ, ਭੱਵਿਖ ਦੀ ਸਫੀਤਿ ਦਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਪਾਹਿਲਾਂ ਅਨੁਭਵ ਹੋਈ ਔਸਤ ਸਫੀਤਿ ਦਰਾਂ ਦੇ ਭਾਰਿਤ ਔਸਤ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸਫੀਤਿ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਿਤ ਸਫੀਤਿ ਵੱਖਰਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਮੇ ਸਮੇ ਤੇ ਉਨ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਆਰਥਿਕ ਏਜੈਂਟਾਂ ਦੇ ਅਵਿਵੇਕੀ (irrational) ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਲੰਮੇ ਸਮੇ ਦਾ ਫਿਫਿਪਸ ਵਕਰ ਦਾ ਫੀਡਮੈਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਨੁਕੂਲੀ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਾਂ ਪਰਿਕਲਪਣਾ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਫੀਡਮੈਨ ਦੀ ਤਵਰਣ (acceleration) ਪਰਿਕਲਪਣਾ ਵਿੱਚ ਮਨਿਯਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀਮਤ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਾਵਾਂ ਮੁੱਖ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਪਾਹਿਲਾਂ ਦੀ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਈ ਹੈ, ਅਵਾਸਤਵਿਕ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਆਰਥਿਕ ਏਜੈਂਟਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਾਵਾਂ ਇਸ ਮਨਿਯਤਾ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਈ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਅਵਿਵੇਕੀ ਹੋਏ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਵੱਧਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤਿ ਵਿੱਚ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਅਪਣੇ ਨੂੰ ਗਲਟ ਪਾਣਗੇ। ਇਸਦਾ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੇਵਲ ਪਾਹਿਲਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਜੇਕਸਨ (projections) ਨਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਵੱਵਿਖ ਦੇ ਸਿੱਧੇ ਪੁਰਵਾਨੁਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਪਿਛਲੇ ਕੀਮਤ ਬਦਲਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਕਈ ਘਟਕਾਂ ਦੇ ਸੰਬਧ ਵਿੱਚ ਵਰਤਮਾਨ ਸੁਚਨਾਵਾਂ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਵਿਵੇਕਸ਼ੀਲ ਭੱਵਿਖ ਦੀ ਸਫੀਤਿ ਦਾ ਵੱਧ ਤੇਜੀ ਨਾਲ ਪੁਰਵਾਨੁਮਾਨ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਸਾਰੇ ਉਪਲਬਧ ਸੁਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਰਿਕਤ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋ (Fill in the blanks):

1. ਜਦੋਂ ਆਰਥਿਕ ਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਦੇ ਨਾਲ ਬਿਨਾਂ ਕੰਮ ਦੀ ਹੋਦੇ ਹਨ।
2. ਰੇਟੇਸਕ ਪਰਿਕਲਪਣਾ ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੋਦੀ ਹੈ।

30.2 ਵਿਵੇਕਪੁਰਣ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਾਵਾਂ (Rational Expectations)

ਵਿਵੇਕਪੁਰਣ ਪ੍ਰਤਿਆਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੱਬ ਤੋਂ ਪਾਹਿਲਾਂ ਜੱਨ ਮੁਥ ਰਾਹੀਂ 1961 ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਨੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਇਨਜੀਨਿਯਰਿੰਗ ਸਾਹਿਤਯ ਤੋਂ ਲਿਤਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੋਡਲ ਮੁੱਖ ਬਾਜਾਰ ਦੀ ਮੋਡਲਿਗ ਕੀਮਤ ਗਤਿਵਿਧਿਆਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਸੀ

ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਇਹ ਮੰਨ ਕੇ ਚਾਲੀਏ ਕਿ ਆਰਥਿਕ ਏਜੈਂਸ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੇ ਵੇਲੇ ਸੂਚਨਾਵਾਂ (informations) ਦਾ ਕੁਸ਼ਲ ਅਤੇ ਇਸਟਟਮ ਓਪਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਇਕ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਰਚਣਾ ਕਰਦੇ ਹੋ ਜਿਵੇਂ ਨਾਲ ਓਪਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਓਤਪਾਦਕ ਦੇ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਕੀਮਤ ਬਦਲਾਵ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਪ੍ਰਤਿਕਿਰਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਕੀਮਤ ਬਦਲਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਆਧਾਰਿਤ ਪ੍ਰਤਿਕਿਰਿਆਂ ਤੋਂ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮੂਥ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਇਨ ਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵਿਵੇਕਪੂਰਣ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਇਕ ਅਵਿਚਾਰਿਤ (random) ਕੰਮੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋਦੀ ਹੈ।

ਨੋਟ

ਮੂਥ ਦੀ ਵਿਵੇਕਪੂਰਣ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਕਲਪਣਾ ਵਯਸ਼ਿਟ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਨਾਲ ਸੰਬਧਿਤ ਹੈ। ਇਦੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਸਲਈ ਇਹ 10 ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਨਿਸ਼ਕਿਰਿਆਂ ਰਾਹੀਂ। 1970 ਦੇ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਸੂਰੁਆਤ ਵਿੱਚ ਰਾੱਬਰਟ ਲੂਕਸ, ਥਾਮਸ ਸਾਰਜੇਂਟ (Thomas sargent) ਅਤੇ ਨੀਲ ਵੈਲਸ (Neil Wallace) ਨੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਨੀਤੀ ਦੀ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਲਈ ਕੀਤਾ।



ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ

ਮੂਥ ਦੀ ਵਿਵੇਕਪੂਰਣ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਕਲਪਣਾ ਵਯਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਨਾਲ ਸੰਬਧਿਤ ਹੈ।

30.3 ਵਿਵੇਕਪੂਰਣ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਦੀ ਮੂਲ ਪ੍ਰਸਥਾਪਨਾਵਾਂ (Basic Propositions of Rational Expectations Hypothesis)

ਰੇਟੇਕਸ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਮਾਨਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਰਥਿਕ ਏਜੈਂਟ ਅਪਣੇ ਕੋਲ ਓਪਲਬਧ ਸਾਰੀ ਆਰਥਿਕ ਸੂਚਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਕੇ ਕੀਮਤਾਂ, ਆਮਦਨ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਆਰਥਿਕ ਚਰਾਂ (variables) ਦੇ ਭਾਵੀ ਮੁਲਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸੂਚਣਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕਰ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਮੋਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤਿਆਂ ਵਰਗੇ ਆਰਥਿਕ ਚਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸੰਬਧਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬਣਾਣ ਵਾਲੇ ਇਹ ਮਾਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਰਥਿਕ ਏਜੈਂਟਾਂ ਨੂੰ ਭੱਵਿਖ ਦੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਅਤੇ ਠੀਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੂਥ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ, ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੁਰਲਭ ਸੰਸਾਧਾਨ ਦੀ ਤਰਾਂ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਅਲਾਵਾ ਵਿਵੇਕਪੂਰਣ ਆਰਥਿਕ ਏਜੈਂਟਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬੰਨਦੇ ਸਮੇਂ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨਾਲ ਸੰਬਧ ਵਿੱਚ ਅਪਣੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਣਾ ਚਾਹਿਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਰੇਟੇਕਸ ਦੀ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਇਹ ਮੰਨਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਅਕਤਿਗਤ ਆਰਥਿਕ ਏਜੈਂਟ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਏ ਸਮੇਂ ਪੂਰੀ ਓਪਲਬਧ ਅਤੇ ਸੁਸੰਗਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਇਸ ਸੂਚਣਾ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਵਿਵੇਕ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮਾਨਨਾ ਮੱਹਤਵਪੂਰਣ ਹੈ ਕਿ ਰੇਟੇਕਸ, ਓਪਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਫਰਮਾਂ ਦੇ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਦੁਰਦਰਸ਼ੀ ਹੋਣ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਦਾ ਹੀ ਹੋਣ ਦਾ ਪੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਏਜੈਂਟ ਪਿਛਲੀ ਕੰਮਿਆਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਲੋੜ ਪਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਕੰਮਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਰੋਕਣ ਦੇ ਲਈ ਅਪਣੇ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਦੁਬਾਰਾ ਨਿਰਿਸ਼ਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸਲਈ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਅਨੁਮਾਨ ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਦਿਤੇ ਹਨ ਕਿ ਏਜੈਂਟ ਨਿਯਮਿਤ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਿਤ ਕੰਮਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਰ ਕਰਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋਏ ਹੈ ਤਾਕਿ ਹਾਜ਼ਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਕੰਮਿਆਂ ਔਸਤਨ ਨ ਆ ਸਕਣ।

ਰੇਟੇਕਸ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਆਰਥਿਕ (ਮੋਦਰਿਕ, ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਅਤੇ ਆਮਦਨ) ਨੀਤਿਆਂ ਤੇ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਵੇਕਪੂਰਣ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਲਗਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਥਿਰੀਕਰਣ ਨੀਤਿਆਂ ਦੀ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਅਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲਤਾ (Ineffectiveness) ਨੂੰ ਵਿਖਾਉਦਾਂ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ, ਆਰਥਿਕ (ਮੋਦਰਿਕ, ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਅਤੇ ਆਮਦਨ) ਨੀਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਹੋਣ ਨਾਲ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਤੇ ਇਹਦੇ ਪੈਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੀ ਵੱਧ ਸੁਚਾਣਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਤੇ, ਇਸਦਾ ਭਾਵ ਮੰਦੀ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਕ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਸਮਸ਼ਟੀ ਆਰਥਿਕ ਨੀਤਿਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਰ ਕਟੋਤੀ ਕਰਣਾ, ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਵੱਧਾਣਾ, ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਵੱਧਾਣਾ ਜਾਂ ਘੱਟੋ ਦਾ ਬਜਟ ਬਣਾਣਾ ਆਦਿ ਤੇ ਰੋਕ ਲਗਾਣਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਜਨਤਾ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਖ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਇਹ ਜਿਹੀ ਨੀਤਿਆਂ ਦਾ ਅਨੁਸਰਣ ਕਰੇਗੀ। ਇਸਲਈ ਸਰਕਾਰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਕੇ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਬੇਵਕੂਫ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਨੀਤੀ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਸਿਰਫ ਵੀ ਜਨਤਾ ਦੀ ਔਰ ਤੋਂ ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਤਿਚਕਰੀਯ (countercyclical) ਪ੍ਰਤਿਕੋਸ਼ੀਯ ਦੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਰੇਟੇਕਸ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ, ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਮੋਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤਿਆਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਏ ਹਨ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਫੈਸਲੇ ਕਰਦੇ ਵੇਲੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਔਰ ਧਿਆਨ ਦੇਦੇ ਹਨ। ਇਹਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੂਪ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਸਰਕਾਰੀ ਨੀਤਿਆਂ ਦੇ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਜਨਤਾ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪਾਹਿਲਾ ਤੋਂ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰ ਚੁਕੀ ਹੋਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਰੇਟੇਕਸ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਇਹ ਦਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨੀਤੀ ਚਾਲੇ ਬਦਲਾਵ ਲਿਆਈ ਹੈ ਜਿਨਾਂ ਦੀ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਾਲੂ ਹੋਣ ਦੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾ ਹੋਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਵ ਲਿਆ ਸਕਦੀ ਹੈ।

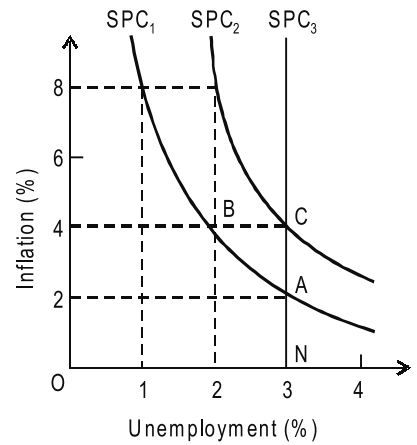
ਨੋਟ ਵਿਵੇਕਪੂਰਣ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਲਿਪਸ ਵਕਰ (Rational Expectations and the Phillips Curve)

ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਿਤ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਦੀ ਤਵਰਿਤ ਪਰਿਕਲਪਨਾ (accelerationist hypothesis) ਵਿੱਚ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਅਤੇ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਵਿੱਚ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਵਿਨਿਮਯ (trade-off) ਤਾਂ ਹੈ ਪਰ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਵਿਨਿਮਯ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਕਾਰਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਫੀਤਿਕਾਰੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਪਿਛਲੀ ਪ੍ਰਵਿਰਿਤਿ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭੱਵਿਖਵਾਣੀ ਇਕੋ ਵਾਰ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਸੰਭਾਵਿਤ ਦਰ ਉਸਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਦਰ ਤੋਂ ਸਦਾ ਪੀਛੇ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਇਸਲਈ ਸਦਾ ਇਕ ਅਵਲੋਕਿਕ (observed) ਕੰਮੀ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਸੰਭਾਵਿਤ ਦਰ ਨੂੰ ਵਾਸਤਵਿਕ ਦਰ ਨਾਲ ਸਮਾਯੋਜਿਤ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਪਾਹਿਲਾ ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ ਅਵਲੋਕਿਤ ਕੰਮੀ ਦੇ ਕੁਝ ਅਨੁਪਾਤ ਨੂੰ ਜੋੜਕੇ ਪਾਹਿਲੀ ਅਵਧਿ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਮੁਤਾਬਕ ਇਸਦੀ ਸੰਭਾਵਿਤ ਦਰ ਦਾ ਦੁਬਾਰਾ ਨਿਰਿਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਿਵੇਕਪੂਰਣ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸੰਬਧ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰਿਯਾਂ ਨੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਦੋਰਾਣ ਵੀ ਸਫੀਤਿ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵਿਨਿਮਯ ਰਹਿਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ, ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੇ ਇਸ ਕਥਨ ਵਿੱਚ ਅੰਤਨਿਹਿਤ ਇਹ ਧਾਰਣਾ ਅਵਾਸਤਵਿਕ ਹੈ ਕਿ ਕੀਮਤ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਮੁੱਖਰੁਪ ਵਿੱਚ ਪਿਛਲੀ ਸਫੀਤਿ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਲੋਕ ਅਪਣੀ ਕੀਮਤ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਮਨਿਆਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਰਖਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਅਵਿਵੇਕੀ ਹੋਏ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਵੱਧਦੀ ਹੋਈ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਦੋਰਾਣ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਪਾਵਣਗੇ ਕਿ ਉਹ ਗਲਤ ਸਨ। ਪਰ ਵਿਵੇਕਪੂਰਣ ਲੋਕ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਗਲਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਬਲਕਿ ਉਹ ਭਾਵੀ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਬਜਾਏ ਵੱਧ ਠੀਕ ਵੱਵਿਖਵਾਣੀ ਕਰਣ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀ ਉਪਲਬਧ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਾਰਗੇ।

ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ ਦੇ ਸੰਬਧ ਵਿੱਚ ਵਿਵੇਕਪੂਰਣ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਚਿਤਰ 30.1 ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੰਨ ਲੇਵੋ ਕਿ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਦਰ 3 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਅਤੇ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਦਰ 2 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਹੈ। ਅਸੀਂ SPC_1 ਵਕਰ ਤੇ ਬਿੰਦੁ A ਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਘੱਟ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਮੁਦਰਾ ਪੁਰਤੀ ਦੀ ਦਰ ਵੱਧ ਦੇਦੀ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਨਾਲ ਕੀਮਤਾਂ ਵੱਧਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰੇਟੇਕਸ ਪਰਿਕਲਪਣਾ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ, ਫਰਮਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਆਮ ਪੱਧਰ ਦੀ ਬਜਾਏ ਅਪਣੇ ਉਦਯੋਗ ਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਅਪੇਸ਼ਾਕਰਿਤ ਵੱਧ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਜ਼ਰ ਹਨ। ਇਹਦਾ ਇਹ ਸੋਚਣਾ ਸਿਰਫ ਇਕ ਭੁਲ ਹੈ ਕਿ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਉਹਦੀ ਵਸਤੁਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੁਪ, ਉਤਪਾਦਨ ਵੱਧਣ ਦੇ ਲਈ ਉਹ ਵੱਧ ਵਰਕਰਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜਗਾਰ ਤੇ ਲਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਥੇ ਨਾਲ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਰਕਰ ਵੀ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਉਦਯੋਗ ਨਾਲ ਸੰਬਧਿਤ ਮਾਨਣ ਦੀ ਭੁਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਸ਼ਰਮਿਕਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮਜਦੂਰੀ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਰਕਰ ਮੋਦਰਿਕ ਮਜਦੂਰੀ ਦੀ ਵਰਿਧਿ ਨੂੰ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮਜਦੂਰੀ ਦੀ ਵਰਿਧਿ ਮੰਨ ਲੈਂਦੇ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਫਿਲਿਪਸ ਵਕਰ SPC_1 ਤੋਂ A ਬਿੰਦੁ ਤੋਂ B ਬਿੰਦੁ ਤੇ ਉੱਤੇ ਦੀ ਔਰ ਚਲਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਵਰਕਰ ਅਤੇ ਫਰਮਾਂ ਇਹ ਪਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਰੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਮਜਦੂਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਫਰਮਾਂ ਇਹ ਵੀ ਪਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲਗਤਾਂ ਵੱਧ ਗਈ ਹੈ। ਸਫੀਤਿ ਵਿੱਚ 4 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਵਰਿਧਿ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਰਕਰ ਇਹ ਮਹਸੂਸ ਕਰਕੇ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮਜਦੂਰਿਆਂ ਘੱਟ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਮਜਦੂਰੀ ਵੱਧਣ ਦੇ ਲਈ ਦਬਾਵ ਪਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਮੁਦਰਾ ਨੀਤੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਦਰ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰਿਣਾਮਸਵਰੁਪ, SPC_2 ਵਕਰ ਤੇ ਇਹ ਬਿੰਦੁ B ਤੋਂ C ਦੀ ਔਰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋੜੀ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦਰ 3 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਵਿਸਤਾਰਕ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਅਪਣਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ।

ਜਦ ਸਰਕਾਰ ਦੁਬਾਰਾ ਮੁਦਰਾ-ਸਫੀਤਿ ਵੱਧਾਕੇ ਰੋਜਗਾਰ ਘੱਟ ਕਰਣ ਦਾ ਦੁਬਾਰਾ ਯਤਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਉਨ ਕਰਮਚਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਫਰਮਾਂ ਨੂੰ ਮੁਰਕ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦੀ ਜੇਵੀ ਹੁਣ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਲਗਤਾਂ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਗਤਿਵਿਧਿਆਂ ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਕਖਣਗੇ। ਜੇਕਰ ਫਰਮਾਂ ਅਪਣੀ ਵਸਤੁਆਂ ਦੀ ਲਾਗਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਿਧਿ ਦੀ ਕਮਨਾਂ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਅਪਣਾ ਉਤਪਾਦਨ ਵੱਧਣ ਦੀ ਚੇਸ਼ਟਾ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗੀ ਜੈਸਾ ਕਿ SPC_1 ਵਕਰ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆਂ। ਜਿਥੇ ਤੱਕ ਵਰਕਰਾਂ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਸ਼ਰਮ ਸੰਗਠਨ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਵੱਧਦੀ ਹੋਈ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਮਜਦੂਰੀ ਵੱਧਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਣਗੇ। ਜਦੋਂ ਸਰਕਾਰ ਮੋਦਰਿਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਰਣ (ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ) ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਚਾਲੂ ਰਖਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਵਰਕਰਾਂ ਅਤੇ ਫਰਮਾਂ ਨੂੰ ਇਸਦੀ ਆਦਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਖਾਰ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਸਰਕਾਰ ਦੁਬਾਰਾ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਨੀਤੀ ਅਪਨਾਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਫਰਮ ਅਪਣੀ ਵਸਤੁਆਂ ਦੀ ਕੀਮਤਾਂ, ਪ੍ਰਤਸ਼ਾਸ਼ਿਤ ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਬੇਅਸਰ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਵੱਧਾ ਦੇਦੀ ਹੈ ਤਾਕਿ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਰੋਜਗਾਰ ਤੇ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨ



ਚਿਤਰ 30.1

ਪਾਵੇ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਵਰਕਰ ਵੱਧ ਤਨਖਾਹ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਫਰਮ ਵੱਧ ਨੌਕਰਿਆਂ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਫਰਮ ਅਤੇ ਵਰਕਰ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਸਮਝੌਤਾਂ ਅਤੇ ਕੀਮਤ-ਨੀਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਪਣੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤਾਕਿ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਦਰ ਅਤੇ ਕੁਦਰਾਤੀ ਦਰ ਵਿੱਚ, ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਨ ਰਹ ਜਾਵੇ।

ਨੋਟ



ਟਾਸਕ

ਵਿਵੇਕਪੂਰਣ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੇ ਅਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Self Assessment)

ਬਹੁਵਿਕਲਪੀਆ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Multiple Choice Questions):

3. ਰੇਟੇਕਸ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਨੁਕੂਲੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ -

(ੳ) ਲੋਣ	(ਅ) ਬਿਨਾ ਕੰਮ ਦੇ
(ੲ) ਪ੍ਰਯਾਪਤ	(ਸ) ਇਏ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
4. 1930 ਦੇ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਕੇਨਜ਼ ਨੇ ਅਪਣਾ 'ਆਮ ਸਿਧਾਂਤ' ਲਿਖਿਆਂ ਤਦ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਮੁੱਖ ਸਮਸ਼ਿਆਂ ਸਨ -

(ੳ) ਰੋਜ਼ਗਾਰ	(ਅ) ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ
(ੲ) ਸ਼ਰਮ	(ਸ) ਪੁੰਜੀ।
5. ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁਧ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਸਫੀਤਿ ਉਭਰਕਰ ਸਾਮਣੇ ਆਈ -

(ੳ) ਮੁੱਖ ਆਰਥਿਕ ਸਮਸ਼ਿਆਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ	(ਅ) ਯੁਧ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ
(ੲ) ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ	(ਸ) ਇਏ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।
6. ਪੁਰਵਾਨੁਮਾਨ, ਭੁਤ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਿਤਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਰਤਮਾਨ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ..... ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

(ੳ) ਸਮਾਚਾਰ	(ਅ) ਅਨੁਭਵ
(ੲ) ਸਿਧਾਂਤ	(ਸ) ਨਿਯਮ

30.4 ਸਥਿਰਿਕਰਣ ਨੀਤੀ ਅਤੇ ਰੇਟੇਕਸ ਪਰਿਕਲਪਨਾ (Stabilisation Policy and Ratemex Hypothesis)

ਰੇਟੇਕਸ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ, ਮੋਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ (ਸਥਿਰਿਕਰਣ) ਨੀਤੀਆਂ ਅਲਪਕਾਲ ਵਿੱਚ ਅਪ੍ਰਭਾਵੀ (ineffective) ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਲਪਕਾਲ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਤਿਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਸਹੀ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਨੀਤੀ ਨਪੁੰਸਕਤਾ (ਅਸਮਰਥਤਾ) (policy impotence) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰੇਟੇਕਸ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਇਸ ਮਾਨਤਾ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਕਿ ਉਪਭੋਕਤਾ ਅਤੇ ਫਰਮਾਂ ਆਗਾਮੀ ਆਰਥਿਕ ਗਤਿਵਿਧਿਆਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਰਖਦੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਵੇਕਪੂਰਣ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਉਪਲਬੱਧ ਸੁਚਨਾਵਾਂ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕਰ ਸੰਭਾਵਿਤ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਰਵਾਹੀਆਂ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸਰਕਾਰ ਕਿਸੀ ਅਨੁਕੂਲ ਮੋਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਦਾ ਅਨੁਸਰਣ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਲੋਕ ਇਸਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੀ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਦਾ ਸਮਾਯੋਜਨ (adjustment) ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਅੰਤ ਜਦੋਂ ਵੀ ਸਰਕਾਰ ਕੋਈ ਸੰਭਾਵਿਤ ਨੀਤੀ ਅਪਣਾਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਕ ਇਸਦਾ ਪੁਰਵਾਨੁਮਾਣ ਲਗਾਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਸੇ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਸਮਾਯੋਜਿਤ ਕਰ ਚੁਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਨੀਤੀ ਅਪ੍ਰਭਾਵੀ ਹੈ। ਇਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਮਾਨਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗੀ ਹਨ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰਿਆਂ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਲੋਚਪੂਰਣ ਹਨ।

ਆਵੇ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਲਈਏ। ਕੇਨਜ਼ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਇਕ ਸਕਰਿਯੋ (activist) ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਰੇਟੇਕਸ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰ ਵਿੱਚ ਕਟੌਤੀ ਅਤੇ/

ਨੋਟ

ਜਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਵਿਚ ਵਰਿਧੀ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਤਾਂਹੀ ਘੱਟ ਕਰੇਗੀ ਜਦੋਂ ਇਸਦੇ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਤੇ ਅਲਪਕਾਲਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਲਈ ਅਪ੍ਰਤਿਯਾਸ਼ਿਤ (ਜਾਂ ਅਪੂਰਵਾਨੁਮਾਨਿਤ) ਹੋਣਾ ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ, ਇਕ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਦਾ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਦਾ ਅਲਪਕਾਲਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪੂਰਵਾਨੁਮਾਨ ਨਾਂ ਹੋਵੇ ਕਿ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਕੀਮਤਾਂ ਵੱਧਣਗੀਆਂ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਸਰਕਾਰ ਕਿਸੇ ਐਸੀ ਨੀਤੀ ਤੇ ਡੱਟੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਫੀਤਿ ਦਰ ਵਧਣ ਦੀ ਆਸ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅੰਤ ਸਫੀਤਿ ਵਿਚ ਵਰਕਰ ਭਾਵੀ ਵਰਿਧੀ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਵੱਧ ਮਜਦੂਰੀ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਣਗੇ ਅਤੇ ਫਰਮਾਂ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਲਾਗਤਾਂ ਵਿਚ ਵਰਿਧੀ ਦਾ ਪੂਰਵਾਨੁਮਾਨ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੀ ਵਸਤੁਆਂ ਦੀ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿਚ ਵਰਿਧੀ ਕਰੇਗੀ। ਇਸਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸਰੂਪ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਨੀਤੀ ਅਲਪਕਾਲ ਵਿਚ ਅਪ੍ਰਭਾਵੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਅਤੇ ਸਫੀਤਿ ਵੱਧ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਸਰਕਾਰ ਸਫੀਤੀ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਣ ਦਾ ਪਰਿਆਸ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰਾਂ, ਜੇਕਰ ਸਰਕਾਰ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਘੱਟ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਵਿਸਤਾਰਕ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਰਾਹੀਂ ਮੁਦਰਾ ਪੂਰਤੀ ਵੱਧਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਅਲਪਕਾਲ ਵਿਚ ਅਪ੍ਰਭਾਵੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਨੀਤੀ ਤਾਂ ਹੀ ਅਲਪਕਾਲ ਵਿਚ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਘੱਟ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਤੇ ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੂਰਵਾਨੁਮਾਨਿਤ ਨ ਹੋਣ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਵਿਸਤਾਰਕ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤੀ ਤੇ ਡੱਟੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਫੀਤਿ ਦਰਵਿਚ ਵਰਿਧੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਯਾਸ਼ਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫਰਮਾਂ ਆਪਣੀ ਵਸਤੁਆਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਧੀਂ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸੰਭਾਵਿਤ ਸਫੀਤੀ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਕ੍ਰਿਯ ਬਣਾਇਆਂ ਜਾ ਸਕੇ ਤਾਂਕਿ ਉਤਪਾਦਨ ਤੇ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਂ ਹੋਵੇ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ, ਸਫੀਤਿ ਵਿਚ ਵਰਿਧੀ ਦਾ ਪੂਰਵਾਨੁਮਾਨ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਵਰਕਰ ਵੱਧ ਵੇਤਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਫਰਮਾਂ ਹੋਰ ਵੱਧ ਵਰਕਰਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜਗਾਰ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀਆਂ। ਅੰਤ ਇਸ ਨਾਲ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਤੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ।

ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਰੇਟੇਕਸ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਇਹ ਸੁਝਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਸਤਾਰਕ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਅਤੇ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤਿਆਂ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਤੇ ਅਸਥਾਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਚਲਦੀ ਰਹੇ ਤਾਂ ਸਫੀਤਿ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵਰਿਧੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਨੀਤਿਆ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਤਾਂ ਹੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਲੋਕ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਪੂਰਵਾਨੁਮਾਨ ਨਾਂ ਲਗਾ ਸਕਣ। ਇਕ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਲੋਕ ਇਨਾਂ ਦਾ ਪੂਰਵਾਨੁਮਾਨ ਲਗਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਹਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਢਾਲ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਅਪਣੀ ਪੂਰਤੀ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਕਿਰਤਿਕ ਦਰ ਤੇ ਲੋਟ ਆਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਵਿਸਤਾਰਕ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਅਤੇ ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਤੇ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁਰਖ ਬਣਾਣਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ ਸਦਾ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜੇਕਰ ਸਰਕਾਰ ਇਨ ਨੀਤਿਆਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਰਖਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਅਪ੍ਰਭਾਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਮਸੇ ਤੱਕ ਮੁਰਖ ਬਣਾਣ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਤੇ ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਪੂਰਵਾਨੁਮਾਨ ਲਾਂ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰਾਂ, ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ-ਮੋਦਰਿਕ ਨੀਤਿਆਂ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅਪ੍ਰਭਾਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰੇਟੇਕਸ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਵਿਆਪਕ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਸਰਕਾਰ ਰਾਜਕੋਸ਼ੀਯ ਅਤੇ ਮੋਦਰਿਕ ਉਪਾਏਂ ਦਾ ਏਲਾਣ ਕਰੇ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਸਮਝਾਇਓ।

ਆਲੋਚਨਾਵਾਂ (Criticisms)

ਰੇਟੇਕਸ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਦੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰਿਆਂ ਨੇ ਹੇਠ ਆਧਾਰ ਤੇ ਅਲੋਚਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ -

1. **ਅਵਾਸਤਵਿਕ ਮਨਿਅਤਾ (Unrealistic Assumption)** – ਵਿਵੇਕਪੂਰਣ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਮਨਿਅਤਾ ਅਵਾਸਤਵਿਕ ਹੈ। ਆਲੋਚਕਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਵੱਡੀ ਫਰਮਾਂ ਤਾਂ ਠੀਕ-ਠੀਕ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾ ਪਾਵੇਗੀ ਪਰ ਛੋਟੀ ਫਰਮ ਜਾਂ ਇਕ ਆਮ ਕਰਮਚਾਰੀ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਪਾਵੇਗਾ।
2. **ਮਹਿਗੀ ਜਾਣਕਾਰੀ (Costly Information)** – ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਣਾ, ਉਸਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਬਹੁਤ ਮਹਿਗਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਲਈ ਉਚਿਤ ਬਾਜ਼ਾਰ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਸਲਈ ਜਿਆਦਾਤਰ ਆਰਥਿਕ ਏਜੇਂਟ ਵਿਵੇਕਪੂਰਣ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ।
3. **ਵੱਖਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ (Different Information)** – ਆਲੋਚਕਾਂ ਦਾ ਇਹ ਵੀ ਮਾਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ, ਫਰਮਾਂ ਅਤੇ ਵਰਕਰਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਫਰਮ ਅਤੇ ਵਰਕਰਾਂ ਦੀ ਸਫੀਤਿ ਦੀ ਸੰਭਾਵਿਤ ਦਰ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕੇਵਲ ਅਵਿਚਾਰਿਤ (random) ਕੰਮੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਦਰ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਉਪਲਬਧ ਸੂਚਣਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਸਫੀਤਿ ਨੂੰ ਸੰਭਾਵਿਤ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਦਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਦੇ ਅੰਤਰ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਠੀਕ-ਠੀਕ ਪੂਰਵਾਨੁਮਾਨ ਲਗਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।
4. **ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਮਜਦੂਰੀਆਂ ਲਚੀਲੀ ਨਹੀਂ (Prices and Wages not Flexible)** – ਜੇਕਰ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤਿਆਂ ਦੋਨਾਂ ਦੀ ਸੂਚਣਾ ਤੱਕ ਪੁੰਜ ਬਰਾਬਰ ਹੈ ਤਦ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਗਾਰੰਟੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਵੇਕਪੂਰਣ ਹੋਵੇਗੀ।

ਨੋਟ

ਆਲੋਚਕਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰਿਆਂ ਲਚੀਲੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਫਿਲਿਪਸ, ਟੇਲਰ ਅਤੇ ਫਿਸ਼ਰ ਵਰਗੇ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਨੇ ਇਹ ਦਾਸਿਆਂ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਮਜ਼ਦੂਰਿਆਂ ਅਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਸਥਿਰ ਹਨ ਤਾਂ ਮੌਦਰਿਕ ਜਾਂ ਰਾਜਕੋਸ਼ਿਯ ਨੀਤਿਆਂ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦਰਾਂ ਦੀ ਸਥਿਰਤਾ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਾਜ਼ਾਰੀ ਸ਼ਕਤਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜਿਆਦਾਤਰ ਹੌਲੀ ਰੁਪ ਵਿੱਚ ਸਮਾਯੋਜਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਨੁਬੰਧ ਇਕੋ ਵਾਰ ਵਿੱਚ ਦੋ ਤਿਨ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਲਈ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ, ਅਵਧਿ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਸੰਭਾਵਿਤ ਕੀਮਤ ਪੱਧਰ ਦਾ ਅਵਧਿ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਬਣੇ ਰਾਹਿਣ ਦੀ ਆਸ਼ਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਲਈ ਜੇਕਰ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਵੇਕਪੂਰਣ ਵੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੌਦਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਕੋਸ਼ਿਯ ਨੀਤਿਆਂ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਨੂੰ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

5. **ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਨੁਕੂਲੀ (Expectations Adaptive)** – ਗੋਰਡਨ (Gordon) ਨੇ ਰੇਟੇਕਸ ਪਰਿਕਲਪਣਾ ਦੇ ਤਰਕ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਅਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਦੋ ਕਾਰਣ ਦਸੇ ਹਨ – ਪਾਹਿਲਾਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬਾਜ਼ਾਰ ਸਮਾਯੋਜਨ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਪੱਧਰ ਦਾ ਅਨੁਮਾਣ ਲਗਾਣ ਦੇ ਲਈ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾਂ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ ਅਤੇ ਅਨੁਕੂਲੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨਾਲ ਚਿਪਕਿਆਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਜੇਕਰ ਉਹ ਕਿਸੇ ਤਰਾਂ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾਂ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸੀਖ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵੀ ਵਿਵੇਕਪੂਰਣ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਨੁਕੂਲੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ ਹੋਵੇਗੀ।

6. **ਸਰਕਾਰ ਅਸਮਰਥ ਨਹੀਂ (Government not Impotent)** – ਸਦਾ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੇਟੇਕਸ ਪਰਿਕਲਪਣਾ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਸਰਕਾਰ ਆਰਥਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰਥ ਹੈ। ਪਰ ਰੇਟੇਕਸ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਇਹੋ ਜਿਹਾਂ ਨਹੀਂ ਮਾਨਦੇ, ਬਲਕਿ ਉਹਨਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਆਰਥਿਕ ਨੀਤਿਆਂ ਤੇ ਗਹਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਦੀ ਹੈ।

ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ(Self Assessment)

ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਥਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਅਤੇ ਗਲਤ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ ਕਰੋ

(State whether the following statements are True or False):

7. ਕੇਨਜ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਇਕ ਸਕਰਿਯ ਰਾਜਕੋਸ਼ਿਯਾਂ ਨੀਤਿ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ।
8. ਜੇਕਰ ਸਰਕਾਰ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਘੱਟ ਕਰਣ ਦੇ ਲਈ ਵਿਸਤਾਰਕ ਮੌਦਰਿਕ ਨੀਤਿ ਰਾਹੀਂ ਮੁਦਰਾ ਪੂਰਤੀ ਵੱਧਾਉਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਅਪ੍ਰਭਾਵੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।
9. ਰੇਟੇਕਸ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਆਰਥਿਕ ਨੀਤਿਆਂ ਤੇ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ।
10. ਗੋਰਡਨ ਨੇ ਰੇਟੇਕਸ ਪਰਿਕਲਪਣਾ ਦੇ ਤਰਕ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਨਾਮੰਜੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

30.5 ਸਾਰਾਂਸ਼ (Summary)

ਮੂਥ ਦੀ ਵਿਵੇਕਪੂਰਣ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਕਲਪਣਾ ਵਯਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਨਾਲ ਸੰਬਧਿਤ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਸਲਈ ਇਹ 10 ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਨਿਸ਼ਕਿਰਿਆਂ ਰਹੀ। 1970 ਦੇ ਦਸ਼ਕ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਰਾਬਰਟ ਲੂਕਸ, ਥਾਪਸ ਸਾਰਜੇਂਟ(Thomas Sargent) ਅਤੇ ਨੀਲ ਵੈਲਸ (Neil Wallace) ਨੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਨੀਤੀ ਦੀ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਲਈ ਕੀਤਾ।

30.6 ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ (Keywords)

- ਗਤਿਗੀਨ ਸਫਤਿ (Stagflation) – ਗਤਿਰਹਿਤ ਸਫੀਤਿ।
- ਪੂਰਵਾਨੁਮਾਨ ਭੂਤ (Past) – ਪਿਛਲਾ।

30.7 ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (Review Questions)

1. ਅਨੁਕੂਲੀ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਕੀ ਹਨ? ਵਰਣਨ ਕਰੋ।
2. ਵਿਵੇਕਪੂਰਣ ਪ੍ਰਤਯਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ।
3. ‘ਸਿਥਰੀਕਰਣ ਨੀਤਿ ਅਤੇ ਰੇਟੇਕਸ ਪਰਿਕਲਪਣਾ’ ਤੇ ਟਿੱਪਣੀ ਕਰੋ।

ਨੋਟ ਉਤਰ : ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ (Answer : Self Assessment)

- | | | | |
|---------------|-----------------|--------|--------|
| 1. ਪੂਰਵਾਨੁਮਾਨ | 2. ਆਰਥਿਕ ਨੀਤਿਆਂ | 3. (ੳ) | 4. (ਅ) |
| 5. (ੳ) | 6. (ਅ) | 7. ਸਹੀ | 8. ਸਹੀ |
| 9. ਗਲਤ | 10. ਸਹੀ । | | |

30.8 ਸਬੰਧਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ (Further Readings)



ਬੁਕਸ

1. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਅਸ. ਕੇ. ਚਕਰਵਰਤੀ, ਹਿਮਾਲਿਆ ਪਬਲਿਸਿੰਗ ਹਾਊਸ, 2010.
2. ਮੈਕਰੋਇਕਾਨੋਮਿਕਸ : ਇਕਾਨੋਮਿਕਗਰੇਥ, ਫਲਕਚੁਏਸ਼ੰਨ ਅਂਡ ਪੋਲਿਸੀ : ਰਾਬਰਟ ਇ ਹਾਲ ਅਂਡ ਡੇਵਿਡ ਅਚ. ਪੈਪਲ, ਵਾਇਨਾ ਬੁਕਸ , 2010.

LOVELY PROFESSIONAL UNIVERSITY

Jalandhar-Delhi G.T. Road (NH-1)

Phagwara, Punjab (India)-144411

For Enquiry: +91-1824-300360

Fax.: +91-1824-506111

Email: odl@lpu.co.in